

The background of the entire page is a photograph of autumn foliage. It features several dark, woody branches crisscrossing the frame, adorned with numerous leaves in various shades of brown, tan, and gold. The leaves have a detailed, veined texture. The overall lighting is soft, creating a warm, seasonal atmosphere.

Tar Károly

SUMMA

regényes életrajz

III.

Ezer kilométerekkel

1.

TAR KÁROLY

SUMMA

Regényes életrajz

III.

Ezer kilométerekkel

1.

TARTALOM

- 1.**
Az Igazság ígézetében
 - 2.**
Az Ifjómunkás iskolája
 - 3.**
Kötés, lazulás és oldás
 - 4.**
Matinéink
 - 5.**
Az újságírói műfajok tengerében
- Utószó**

1. Az Igazság ígézetében

Az újságíró főiskola elvégzésével végleg elköteleztem magam: a műszaki pályáról átálltam humán pályára. Tudatos választás volt. Amikor befejeztem a műszaki középiskolát, terveztem gőzkazánt, kisebb hidat és műszaki rajzolóként belekóstoltam a géptervezésbe, barátaimnak szoltam: a technikából nekem ennyi elég. A teljességre törekvő embernek ennél több kell: filozófia, irodalom, zene, nyelvek. Nyelvtanulásban a Ref. Kollégiumban megkedvelt franciára gondoltam, de a műszaki iskolában csak oroszul tanultunk, amolyan tessék-lássék módon valamicskét, s mert tanulmányaim folytatására, néhány társammal együtt engem is szovjetunióbeli egyetemre javasoltak, egész nyáron készültem, átismételtem az orosz nyelvtant. Aprócska, még a magyar időkben kapott spirális noteszembe, amit még most is őrzök, a „puskának” jó, legfontosabb orosz nyelvtani tudnivalókat körmöltem.

Ha jól meggondolom, továbbtanulási lehetőségem valamely szovjet egyetemen lehetett volna az egyetlen olyan nagyobb kivételezés, amit két utolsó középiskolai évem jó tanulmányi eredményei mellett, apám kommunistasága fejében juttatott volna nekem a szocialista rendszer. A káderezés akkori, egyre nacionalistább szempontjai alapján, az eredeti tizenhat nevet tartalmazó listánkról a megyei titkár magyar sofőrének fián kívül minden magyar nevét törölték. Az Unirea gyár munkásigazgatójának fiával együtt kosaraztam a Vasas első osztályú csapatában, őt protekciójának köszönhetően, a káderes a német vagy a zsidó kategóriába osztotta, így került Moszkvába. Fischer volt a becsületes neve. Érdekes, hogy mindkét kivételezett végül is humán pályán kötött ki, mert Moszkvában nem választhattak egyetemet és szakot, hanem oda küldték őket, ahol akadt hely számukra. A sofőr gyereke gyenge tanulóként, talán két tanulmányi évet bírt ki, hazatérése után orosztanár lett belőle. A gyárigazgató fia pedig filmoperatőrként szerzett magának elismerést. Na, nem itthon, hanem jobbra Németországban.

A múlt század negyvenes éveinek végétől erőltetett iparosítás számos fiatal kényszerített műszaki pályára. A kolozsvári vadonatúj műszaki középiskola első eresztése, százhetvenvalahány technikus volt, akiknek többsége diplomájával nem tudott mit kezdeni. A fémipari üzemek főleg a Kárpátokon túl épültek. Engem ideiglenesen - amíg a szovjetunióbeli tanulmányaimra kiválasztottaknak engedélyezett itthoni egyetemi felvételre „repartícióm” megérkezett a minisztériumból - Brăilára szóló kihelyezési papírral láttak el. Másokhoz hasonlóan, nekem sem akaródzott odaköltözni azután sem, miután apámat betegnyugdíjazásának elhúzóódása miatt, mostohaanyám lebeszélte arról, hogy egyetemi tanulmányaimat elkezdjem. Miután három hétig naponta sikertelenül próbáltam elhelyezkedni Kolozsváron, mostohaanyám az ételt is sajnálta tőlem, javasolta költözzem anyámhoz. Anyám mézeskalácsos férjével együtt a sokáig élenjáró Vitadulci szövetség alapítói voltak, de csekély fizetésükből két lánytestvéremről kellett gondoskodniuk, ezért vonakodtam visszaköltözni hozzájuk.

Kapóra jött Herman Bandi barátom ajánlata: elszerződünk a Duna-Fekete tengeri csatorna munkálataihoz. Olyan volt ez mint régen, amikor fiatal legényeket toboroztak katonai szolgálatra. Aláírtuk a szerződést, mert ingyen jegyet kaptunk Konstancáig. Végre kiléphettem nyűgös helyzetemből, saját lábon kezdhettem önálló életet, és láthattam a tengert. Mielőtt elutaztunk, a műszaki egyetem felvételi vizsgája alapján jelentkeztem és felvettek a Bolyai Egyetem matematikai levelezőszakára, de a tanév alatt mostohaanyám sorozatosan „elfelejtette” utánam küldeni a kötelező ellenőrző dolgozatokat, így onnan is kimaradtam.

Mégsem ez a faramuci helyzet vitt engem humán pályára, hanem az ösztönösség, a képzeletben élő valamennyire teljes ember kialakításának vágya. Szakképzett újságíróként is arra

törekedtem, hogy ne ragadjam le egy rovatnál, lehetőleg a lapcsinálás minden műhelyében szerezzek gyakorlatot. Ráéreztem, hogy ezt nem adminisztratív módon, egyik rovatból a másikba kérezkodással, lehet megközelíteni, az ilyen döntések, különben is a főszerkesztő hatáskörébe tartoztak. A sokoldalúságot egyéni módon próbáltam: írásaim változatos tematikájával és többféle újságírói műfajban való próbálkozással. Lassanként elértem, hogy egyre több rovatba bedolgozhattam. A rovatvezetők, az ipari rovatvezető kivételével ahova tartoztam, nem kértek, nem is kérhettek tőlem több írást, ezért kötelező feladataim teljesítése után olyan témákat kerestem és írtam kérés nélkül, amelyeket a különféle rovatok munkatársai nem fedtek le, amelyek nem szerepeltek heti- és havi terveikben. Az ilyen témák, a klasszikus mondás szerint, az utcán hevernek: akinek szeme van, látja, aki járkalni szeret, netán loholni bír, kis akarattal belebotlik.

Az ipari rovat munkatársainak írásai többnyire a munkaversenyről, a tervteljesítésről, a selejtglyártás elleni „harcról” szóltak. Ehhez szükséges volt bizonyos jártasságra az ipari üzemekben, műszaki és technikai ismeretekre is. Ez nekem nem okozott gondot, de a feladatul kapott témákat sehogysz sem akaródzott csupa műszaki kifejezésektől, adatoktól és a pártdokumentumokban használt kifejezésektől hemzsegő írásokban láttatni. Ösztönösen valamiféle olvasmányosságra törekedtem. A helyiipari vállalat gazdasági mutatóit vizsgálva, a közgazdasági elemzés helyett inkább emberekről írtam. Katonáskodásom előtt dolgoztam egyik részlegénél, ahol bicikliküllőket gyártottunk. Már írásom címével is meglepetést okoztam rovatvezetőmön kívül a lap főtítkárának is. Milliódarázs című cikkem így kezdődött: „Ha nem is millió, de sok, s ebből elég egy is. A helyiipari vállalat némely hiányosságát a legtöbb esetben ugyanazon „darázs” csípése idézi elő. Nem zümmög, nem döngicsél, és így a dolgozók csak akkor veszik észre, ha már ott a csípés, a daganat a vállalat testén. Valaki mégis meglátta és megnevezte ilyenformán: hanyagság!” A vezetőségben apám fiatalkori barátjával, Péter Lajossal találkoztam, végigvezetett a vállalaton, látásmódja miszerint nem a termelés, hanem az ember a fontos, hatott reám.

Az Igazság akkor ünnepelte megjelenésének huszadik évfordulóját. A rárótt feladatok ellenére, az erdélyi magyar újságírás hagyományait követve akkor még olvasmányos lap volt. Irodalmi-művészet, Ifjúság, Asszonyok, anyák, lányok állandó oldalakkal és folytatásos regénnyel jelent meg. Sorozatokkal, tárcába való anyagokkal, novellákkal is. Mint például a polgári újságíráson nevelkedett Somlyai László Páros történetek című sorozatával, amelybe bedolgozott Lászlóffy Csaba is, akitől már az 1960-as évek elejétől verset is közölt a lap: „Vannak emberek, akik olyanok, min a nyílt tengerek / Szabadon áramlik belőlük az élet”. A Beszéljünk a becsületről is olvasmányos sorozat volt. Az ötvenes években, a mindenben szovjet felsőbbrendűséget diktáló és erőltető központi irányítás idején is volt folytatásos regény a lapban. L. Szjomin és Alekszander Bek regényeit az a Barthmann Richard fordította, aki a második évezred elején Németországból jelentkezett nálam, színes fotókkal illusztrált önéletírásával. Nem emlékszem, mikor és hogyan került el Kolozsvárról. Fényképei mutatják, hogy kikerülve zárt világunkból, minden szabad idejében világot kívánt látni, az a belső ösztönzés hajtotta, amely minden bizonnyal mindannyiunkban már fiatal korunkban benne volt. Svédországban letelepedve én is hasonlóképpen cselekedtem. És csodák csodája, kevéske nyugdíjamból, mert a magam főztét eszem, kenyeremet is magam dagasztom és sütöm, spóroltam annyit, amennyi évenként egy-egy utazásra, néhány napos vagy hetes, valamely világvárosban elegendő sétafikálás költségeihez szükséges. A letűnt világban engem, a kommunista szülők gyermekét sehogysz sem engedtek a vasfüggöny mögül, az ifjúsági lap rovatvezetőjeként fél esztendeig kecsegtettek egy finnországi úttal, de az is elmaradt, „elfeledkeztek” róla. Nyugdíjasként, svéd földről aztán sietve bejártam New-Yorkot, Montrealt, Atlantát, Rómát, Párizst, Bécsét, Berlint, Koppenhágát, Helsinkit, Londont, Dublint stb. Jártam Nimes épségben maradt római épületeiben. Marseille-ben, fiatal koromban elképzelt öreg tengerészemet

kerestem. A marokkói Fezben fezt vásároltam, Casablancában teáztam, Marrakechben szőnyegárusokkal alkudtam a végeláthatatlan bazárban. Mindenütt igyekeznem kellett, hogy minél több képet készítek emlékül, hiszen komolyan vettem Bálint Tibi novelláskötetének címbe fojtott figyelmeztetését: közel az idő, amikor már nekem is „fáj az utazás”.

Újságíróként rengeteg emberrel ismerkedhettem, nagyszerű ez a mesterség, mintha örökösen regények lapjain kóborolnék, jók, rosszak, követhetők és megvethetők sorakoznak előttem, akiket meg kellett és még meg kell szólítanom, faggatnom őket sokszor kíméletlenül. Elsősorban munkatársaimra figyeltem, akiknek írásaiból, akár valamely más mesterségre adott inas, lopva tanultam különféle hasznos fogásokat. Emlékszem a kolozsvári Igazság hasábjairól Tamás Gáspár karcolataira, Bálint Tibor írásaira (Hol is kezdődik a Boldog utca?), Marton Lili csevegéses jegyzeteire, Tabák László ifjúsági oldalon megjelent karcolatára, Mint férfi a férfival című sorozatára, Dános Miklós bukaresti tudósításaira. Lakatos István zenei beszámolóival és Szegő Júlia zenetörténeti írásaival léptem a számomra is tüneményes zenei világba. Bodor Pál Ablak című sűrűn megjelenő rovata, a későbbi Magyar Nemzetben Diurnus aláírással állandósult jegyzetsorozatának előfutára volt. Zimán József terjedelmes riportjai, Herédi Gusztáv A vas fiai reportsorozata, Orbán Lajos írásai, Dr. Cseke Péter, városunk közismert orvosa, népszerű Az orvosé a szó rovata, Páll Árpád írásai és a tanítványai által kedvelt Xántusz János tanár úr tudományos újdonságokat figyelő sorozata, csupa okos eligazítás volt az élet rejtelmeiben.

Sajnálom, hogy nem ragadt reám László Frici mániákus jegyzetelő készsége. Naponta, apró noteszbe írogatta, szavakba és számokba sűrített naplóját. Ha azt kérdeztük tőle, hol voltunk, merre jártunk napokkal vagy akár hónapokkal és évekkel azelőtt társaságában, készséggel elővette noteszhalmából a megfelelőt, és sorolta kikkel szórakoztunk együtt, mondjuk a Hubertusban, hány sört, szerinte „söröket” fogyasztottunk és mennyit fizettünk. Rendszerességét csodáltam, és amikor megismertem édesapját, aki még 92 éves korában is gépirást vállalva aktív életet élt, rájöttem milyen fontos lehet életünkben a szülő példamutatása. László Fricit németes pontossága, munkabírása tette nagyszerű sportújságíróvá, összegyűjtött adatárának feldolgozását, hallom - és igen hasznosnak tartom -, baráti társaság vállalta.

Megannyi jeles újságíró közreműködésével jelent meg kolozsvári napilapunk, hirdelve a háború utáni népi demokráciába vetett hitünket, s a háború poklából menekült művelt emberek reményét, a civilizált életmód folytatására. 1959-ben még Munkaérdemrenddel tüntették ki Kós Károlyt, Asztalos Istvánt ünnepelték 50. születésnapján. 1964-ben Servatius Jenő Érdemérmét kapott szobraiért. De az 1960-as években egyre szaporodtak a kötelező hivatalos anyagok, a megyei pártvezetés elvárta, hogy az Igazság hasonlítson a román testvérlapra, ami színvonalában rohamosan gyengítette lapunkat.

Sokoldalúságra törekvésem másik útjára a szerkesztők által igényelt tudatos nyelvi változatosság, a gondos szerkesztettség titkároktól is elvárt igénye készített. Ha valamely fiatal újságírónak volt ereje ahhoz, hogy a kötelező tudósítások, a híryananyagok és a lapokat akkoriban megtöltő mindenféle gyűlésekről, tanácskozásokról, konferenciákról szóló fahangú, elkoptatott hivatalos kifejezésektől, jelszavaktól és politikai közhelyektől hemzsegető beszámolók szövegezése után, valamilyen olvasmányos műfajban, emberi hangon is megszólaljon, akkor apránként hozzászoktathatta a lapot szerkesztő titkárokat ahhoz, hogy elnézzék saját rovatfeladatain felül végzett kontárkodásait és alkalomadtán, lapba juttatták a titkárság hafér dossziéjában tárolt írásait.

Erre törekedtem, miután az újságíró főiskola végzettjeként, ha jól emlékszem egyedül engem - amit bizonyított íráskészségem indokolt -, a fővárosi laphoz osztottak. A főszerkesztő, feleségemnek munkahelyet igen, de lakást nekünk, hosszas utánajárással sem biztosíthatott

Bukarestben, s három hónapi huzavona után lemondott rólam s végleg beleegyezett, hogy a kolozsvári Igazság berkeiben folytassam újságírói tevékenységemet.

Munkakönyvem bejegyzéseiből látom, hogy 1959. január elsején 1100 lejjel kezdtem újságírói pályámat, három esztendő alatt fizetésem félszáz lejjel emelkedett 1350 lejjig. Aztán a főiskolán valamicskével jobb fizetésem volt, mint azelőtt a kolozsvári lapnál. Visszakerülésem után pedig másfél hónappal ezt 200 lejjel megemelték 1600 lejre, két évvel később pedig megtoldották még 300 lejjel, ami akkoriban azt hiszem közepesen jó fizetésnek számított.

Akkor már ötödik éve voltam házas, 1964. június 22-én, éppen nővérem születésnapján érkezett a fiam. A feleségem szerény könyvtárosi fizetésével és a különféle lapokban közölt írásaimért kapott honoráriumokkal, nagyjából háromezer lejből éltünk.

Házasságom előtt, a fizetésemből spórolt minden pénzemen könyvet vásároltam. Azért, hogy hozzájussak a Magyarországról korlátozott mennyiségben hozott könyvekhez, elvállaltam a szerkesztőségben az önkéntes könyvterjesztői munkát. Így jutottam hozzá például a Német László sorozathoz, az Európa Könyvkiadó, a Világirodalom klasszikusai és a Szépirodalmi Kiadó klasszikus költőink verseit tartalmazó sorozatának kötetéhez. Ezek a könyvek a Főtér sarkán ma is létező könyvüzletbe érkeztek és kerültek elosztásra a különféle intézmények között. Amit megkaparinthattam, cipeltem a szerkesztőségbe, ahol elvárták tőlem az igazságos elosztást, amit a sorozatokra feliratkozottak elsőbbségének tiszteletben tartásával végeztem. Mert kevés volt a pénzem, fájó szívvel kellett átengednem a könyvek javát másoknak, magamnak főleg a verskötetekből, a filozófiai munkákból, a zene- és filmesztétikai tanulmányokból tartottam meg mindig csak annyit, amennyire havi könyvkiadásra szánt pénzből futotta.

Könyvvásárlásaimról két emlékezetes történet jut eszembe.

Mezei József 1959-ben jogi diplomával Asztalos István fiának társaságából érkezett a szerkesztőségbe. A társaság két lánytagja Kovács Magda és Tóth Ildikó egy időben naponta látogatta Jocót. Magda, fiatal kora ellenére a város előkelő hölgyének számított, határozott fellépésű, feltűnő kozmetikáltságának köszönhetően mutatós lány volt, a szerkesztőség fiatal tagjai szerint nyilvánvalóan „hülyítette” Jocót, aki amolyan kicsi állú, nyávogó hangú, szolgáltkész fiatalember volt. Céltudatosan tanult angolul, már azért is tiszteltem. Amikor új angol-magyar szótárt szerzett, sietve átvettem tőle az ő régi, de nekem hasznos Yolland-szótárának dr. Róna Éva által szerkesztett pótlását, amelynek kemény fedele eltűnt a háború ideje alatt, amikor kölcsönzője vonakodott visszavinni a Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézetének könyvtárába. A szótárban sokkal később, mert angolul azóta sem tanultam meg, egy oldalnyi gépelt szöveget találtam, csupa érdekes angol nyelvű könyvcímeket, amelyek megrendelhetők voltak a londoni Nemzetközi Könyvterjesztőtől. Pszichológiai és művészeti könyvcímek voltak. A lap alján pedig egy álmodozásra igencsak megfelelő kérdés állt, szószerinti fordításban: Meglátogatnád te vagy barátaid az idén Londont? Na, ná! - gondoltam a megadott címet böngészve, ahol a jóindulatú látogatónak ingyen könyveket és művészeti lapokat, valamint londoni útikalauzt is ígérték. De mire svédországi társadalmi segélyemből spórolt pénzemen eljuthattam az angol fővárosba, kiment a fejemből a Jocótól örökölt szótár és a cím ahol mindezeket ígérték. A sors pedig kegyetlen: Jocó, aki már akkor szépen beszélte ezt a világnyelvet, úgy tudom, soha sem látta Londont.

Kiszámíthatatlan a sorsunk és a könyvek sorsa is.

Egy délelőtt Kovács Magda azzal rontott be a szerkesztőség művelődési rovatának szobájába, hogy valami cuki női exportcipők érkeztek valamelyik üzletbe, amiből neki feltétlenül vásárolnia kell egy párat, de mert pénze ehhez kevés, szívesen eladná Kosztolányi válogatott műfordításainak néhány, szép kiállítású, keményfedeles vászonkötésű példányát, amelyek a magyarországi Szépirodalmi Könyvkiadó ötszáz példánya közül valók és akkoriban a

bukaresti Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó számára nyomtattak és küldtek Romániába. Ritka példányok voltak, kapva kaptam az alkalmon. Jocó éppen házon kívül volt. (Úgy emlékszem, hétfőn történt, amikor rendszerint Lakatos Pista bácsinak a kolozsvári filharmonikusok vasárnapi koncertjéről írott sietős beszámolóját tettem tisztába, mert ahogyan biztatott: ez nem hiányozhat a lapból, a kolozsvári zenei életnek nyoma kell hogy maradjon, s ezért közel egy esztendőn át dolgoztattam amit cseppet sem bántam. Mások mellett, nekem ez a csupa lelkesedés és jókedv-ember azért volt bácsi, mert gyermekeivel, Ádámmal és Évával egy társaságban játszottunk gyermekkoromban, amikor a Görögtemplom utcában laktunk. Tőle kaptam első munkáért járó pénzem, egy gyönyörű Horthy portrés ezüst ötpengőst, miután 1943 húsvétja előtt segítettem a temető szomszédságában épülő háza körüli rendezéskor a kavicsbordásban.)

- Könyvterjesztőként bizonyára tudod, ki adna érte pénzt? - csapott le reám Magda. Amennyi pénz volt nálam, mind odaadtam neki. Később kiderült, hogy egyetemi tanár apja könyvtárából emelte el a köteteket, és amikor ezért felelősségre vonták, azt állította, hogy nekem kölcsönözte. Később Magda eltűnt a városból, angol szakot végzett és valahol Amerikában kötött ki, szülei pedig visszakérték a könyveket, én pedig felháborodva a dolgon felfedtem, hogy mikor és mennyiért jutottak a kötetek tulajdonomba.

A Magdától vásárolt könyveket és a Jocó szótárát is, kétezer hatszáznál több leltározott könyvből, mintegy ötszázat válogatva, Magyarországra áttelepült barátaim és ismerőseim segítségével, az 1980-as évek végén átjuttattam a határon, onnan pedig rendre, postai küldeményekben lányomhoz Svédországba. Lányomtól aztán, évek alatt rendre visszakerültek hozzám. Ma már csak emléktárgyaim, hiszen nekem is könnyebb az elektronikus könyvtárakban dokumentálódnom, mint könyveimet lapoznom. És a zsebemben lapuló e-könyvben is, ha akarom, több kötet fér, mint amennyit egykor, nehezen gyűjtött és féltett könyvtáramban őriztem. S amikor még messziről látható tréfás felirattal óvtam egyetlen vagyonomat:

Könyvet kölcsön ne kérj, mert nem adok, és csak megutállak!

A vérbeli könyvgyűjtők, mint például az a Jókai utcában lakó matematikai tanár, aki szabadúszóként egyetemi felvételizőknek adott órák díjából tartotta fenn magát és vásárolt annyi könyvet magának, hogy lakásának egyik szobájából a másikba, csak a padlón felhalmozott könyvrakások közötti keskeny folyósokon lehetett közlekedni, Keresztes Zoli titkos könyvlerakatát látogatták rendszeresen.

Keresztes Zoli a főtéri antikvárium felelőse volt, megbízatása alapján nemcsak eladhatott, hanem átvehetett és vásárolhatott a lakosságtól könyveket. Egyféle cenzor feladatra is vállalkozott, a tiltott könyveket zúzdába küldte. Örményként üzleti szellemmel megáldott ember volt, egy kis tömény itallal kedveskedve, bizalmát nem volt nehéz megnyerni, és szellemi életünk ismertebb egyéniségeihez hasonlóan, raktárában az újságíróknak is „protekciót” biztosított. Többünk neve kis cetlin jelezte a számunkra félretett könyvcsomót a könyvraktár félreeső sarkába állított polcon. Érdeklődési körünknek megfelelően félretett számunkra tiltott könyveket is. Volt miből válogatnunk, mert a régi Kolozsvár polgári családjainak gazdag könyvtárait rendre eladogatták a megélhetési gondokkal küszködő utódok, az 1950-es évek végén tarolhattak az új és tehetősebb könyvbolondok.

Emlékszem, az apám lakásában Vass doktortól maradt díszes kötetekre: a Magyar Szabad-ságharc nagyméretű, vörös kötésű díszes albumaira, amit szívesen lapoztam szabad időmben. A magyar történelem dokumentumainak cigarettapapír vékony rizspapírra nyomtatott másolataival tele, vaskos, aranyozott díszes kötetekre, lexikonokra. Divatos regények díszkiadásai között turkálhattam mindaddig, amíg apám, Kiss nevű barátja értelmiségi pályáról álmodozó fiának nem ajándékozta a javát, később nagy bánatomra valamennyit. Kosárszámra vitte a fiatalember, hogy aztán viszontlássam „talált” kincseim nagy részét az antikváriumokban.

Keresztes Zoli egyszer az Erdélyi Szépmíves Céh teljes, halinakötésű sorozatát ajánlotta „pult alól”. Ára kéthavi fizetésemet felemésztette volna, ezért fájó szívvel le kellett mondanom róla, csak az vigasztalt, hogy a sorozatot végül mégis megvásárolta valaki. Kollégáimmal együtt örvendtünk, hogy nem került a zúzdába.

Tudatos humán-érdeklődésem katonakoromban kezdődött, klasszikus orosz és román írók műveire bukkantam a moldovai kisváros peremén kialakított katonai egységünk könyvtárában. Tolsztoj, Gogol, Goncsarov, Turgenyev, Csehov, Dosztojevszkij és Negruzzi, Odobescu, Creangă, Eminescu, Sadoveanu, Rebreanu, Caragiale, Zaharia Stancu könyveit eredetiben olvastam csigalassúsággal, de annyira elszántan és betűre éheztem, hogyha más idegenebb nyelvű könyvekhez, például csak orosz könyvekhez jutottam volna, azokon is átrágtam volna magam.

A mindennapi könyvolvasásra anyám szoktatott mindenféle ifjúsági regényekkel, amelyekből az iskolai kötelező olvasmányokon kívül, ma már csak May Károly Winnetou könyveire és az Itt a piros, hol a piros címűre emlékszem, csupáncsak azért, mert kölcsön adtam Kürthy Miklós osztálytársamnak, aki elfelejtette visszaadni. Ma már nem bosszankodom ezen, hanem örömet érzek, hiszen a kölcsönző neve így máig megmaradt emlékezetemben. Jóleső érzéssel nyugtáztam, amikor nevét a kolozsvári tankönyvszerkesztők névsorában felfedeztem.

Zenei érdeklődésem gyökerét hiába keresem a gimnáziumi énekórákon tanultakon, inkább Viorel barátom citerajátéka hatott annyira reám, hogy sarokban porosodó gitárunkat sanyargatva nem a divatos dallamokat próbáltam belőle elővarázsolni, hanem a bennem motoszkálókat. A Marianum melletti írószer- és papírizletből vásárolt kottavonalas lapokon próbáltam rögzíteni ezeket a furcsa kis dallamokat. Gimnáziumi tanulóként még nem jutottam el az Opera előadásaira, véletlennek köszönhetem, hogy az 1906-ban közpénzen épült Magyar Színház utolsó előadásán a János Vitézt bámulhattam végig az egyik második emeleti páholyból, mielőtt a hatalom végleg kiebrudalta a magyarokat ebből a tetőn elhelyezett két-orozslános, impozáns épületből. Nemrég, miután operaénekes unokaöcsémnek tapsolhattam most már a központi páholyból, bejártam a nagyszerű épületet és szomorúan tapasztaltam, hogy az eltelt fél évszázad sem volt elég ahhoz, hogy a város megtízszerezett román lakossága legalább annyira belakja, kihasználja ezt az épületet, mint annak idején tette ezt a három-negyed-százezres magyar lakosság színház- és operakedvelő rétege. Az emeleti páholyok sötét körfolyosói elhagyatottak, kihasználatlanok, operaelőadásokon lézengenek a nézők, sikernek számít ha negyedig, néha félig telt a földszinti nézőtér.

Zenei műveltségre vágyódásommal is úgy jártam, mint a szobrászattal, ami reám ragadt nevelőapám ösztönös, mesterségével járó formaérzékéből, de kevés volt kézimunkaórákon aratott dicsőségem „művészetem” gyarapításához, nem akadt, akitől a szobrászat és a kottázás alapvető, elemi fogásait elsajátíthattam volna. Szüleimnek eszükbe sem jutott, hogy valamely művészeti iskolába írassanak, ha egyáltalán volt ilyen iskola azokban a háború utáni szűkös, a betevő falatokért küszködő esztendőkből.

Három esztendei katonáskodásomból mindenféle kultúrára kiéhezten érkezve vissza szülővárosomba, délelőttönként munkát kerestem, este, mégpedig minden áldott este, valamilyen közművelődési rendezvény hallgatóságát gyarapítottam. Tudománynépszerűsítő, művészettörténeti, népnevelői előadások rendszeresek voltak abban az időben. Az előadókat legkedveltebb tanárainhoz hasonlíthattam, nevükre már nem emlékszem, de arcukat időnként elővarázsolja agyam: egyiktől Róma kincseiről, másiktól hallhatatlan zeneszerzőkről, harmadiktól város közeli tájak természetrajzáról tanultam. Ma már tudom, hogy ők voltak a második világháború poklait túlélő, az osztályharc hevében félreállított kolozsvári értelmi-

ségiek, akik inkább elhivatottságból, mint az előadásaikért kapott aprópénzért vagy vállvergetésekért, az akkor még magyar kultúrájától kincses városunk néptanítói voltak. Lelkesedtem értük és a helyi lapnak küldött jegyzetekkel népszerűsítettem tudatos népszolgálatukat.

Mielőtt a laphoz kerültem, ismertem a város összes klubját, könyvtárait, minden valamirevaló művelődési rendezvény színhelyét. A fővárosi újságíróképző főiskoláról visszatérve ezért nem esett nehezemre, amikor a művelődési rovatba osztottak és reám bízta a közművelődés területét, amit akkor tömegkultúrának neveztek.

Kozma Elza volt a rovatvezetőm. Energikus, nagy munkabírási, szemüvegesen szigorú, szokimondó nőt ismertem meg benne, korlátlan önbizalma, gátlástalansága egyszerre volt számomra taszító és vonzó, hiszen céltudatos törtétesének eredményessége káprázatos volt. Szövegei az akkori megtámadhatatlan újságírói nyelv keretein belül buzogtak kifogyhatatlannul. Oldalakat szerkesztett és írt bármiről, amit a pártirányítást követően pártos munkaterveink előírtak. Árvaházból kikerült lányként, megszokottan fegyelmezett energikussága és törtétese a proletárdiktatúra személyekre lebontott tudatosságával párosult, égett a munka a keze alatt. Az elébe került kéziratokat majdnem olyan nagystílusúen vágta, faragta problémamentesen közölhetővé, ahogy azt a lap főtítkára, Imecs Jenő tette. Kettőjük között a főtítkár volt a felkészültebb, műveltebb és diplomatikusabb.

Két jellemző történetet őriztem meg emlékezetemben rovatvezetőm szöveggyártó munkájáról.

Valamelyik munkásmozgalmi évforduló kapcsán Nagy István író, akkor már állami díjas és a Román Akadémia tagja, terjedelmes írása került hozzá szerkesztés végett. Miután összekaszabolta vette észre, hogy ki az írás szerzője, de nem visszakozott, nyomdába küldte a saját változatát. Persze, hogy botrány lett belőle.

Olykor a megyei párt propaganda-osztálya reánk parancsolt, hogy a román testvérlap valamely tematikus oldalát rögtön vegyük át. Elza is kapott a sürgős munkából, fordítását senki sem ellenőrizte, ezért egy mezőgazdasági témájú összeállítás szőlőtermelést elemző írásában a *vița de vie* (bortermő szőlő, szőlővenyige) kifejezést szó szerint *élőborjúnak* fordította. Következménye nem lett a tévedésnek, mert az ilyen oldalaknak nem akadt olvasója, tehát reklamálója sem.

Egyébként Elza közvetlen és barátságos volt nemcsak beosztottjaival, hanem mindenkiel a szerkesztőségben. Nagyon szeretett enni. Ez nem látszott alakján, mert csupa idegember lévén, örökös nyüzsgésével szervezete felemésztette minden fölöslegét. Távol áll tőlem, hogy összehasonlítsam Elza újságírói munkáját Bajor Andor sziporkázó műveltségével, a hasonlóság csak annyi, hogy Bandin sem látszott nagyétvágyúsága. Ezt onnan tudom, hogy éléskamrájában egykor, minden eshetőségre, ötvennél több halkonzervet tartott. Képes volt egy egész veknit és egy szál kolbászt harapdálva végigmasírozni a Főtéren, s beülni a Báb-színház nézőterére, ahol a román nyelvű előadás bábjaival való szokásos párbeszédben, a magyar nyelvű előadások számának korlátozására utalva, nagyhangon naivan kérdezte a román bábtól:

- Magyarul nem tudsz?

Később a hetvenes években, amikor készséggel fellépett Matinéinkon és büszkeségemre, sikerült fiatalabb satirikus íróársával, Zágoni Attilával és Sinkó Zolival egy színpadon szerepeltetnem őket. Brassói szereplésünk díszbédjén az előétel és a leves után három óriásflekken könnyűszerrel elfogyasztott sokunk csodálkozására. Csodálkoztunk, mert csupa csont és bőr ember volt.

Az Igazság művelődési rovatában születhetett és terjedt a szerkesztőségben az a szokás, hogy közös tízórainkat sorrendben, mindig más és más szerezte be és terítette ízlésétől függően mutatósan vagy lacikonyhásan a rovat négy íróasztalából az akkor még egyik gazdátlanra. Rendszerint zsemle, különféle felvágottak, paprika, paradicsom volt terítéken. Az ötletesebbek rakás gőzölgő „mititei”-el próbáltak kitenni magukért. De senki sem érte el Takács Margit sokat emlegetett és dicsért színvonalát, akinek cselédje hatalmas lábosban hozta a káposztás kockát, máskor szilvaízes derelyét vagy csirkepaprikást a tízóraihoz társaságnak. Ebbe a társaságba a szerkesztőség barátságos emberei tartoztak, akik előtt kötetlenül cseveggettünk, viccelődhettünk. A karót nyelt tisztviselő hajlamúak, a szüntelenül robotoló gépírók nem tartoztak közénk. Kollégáim vágyakozó sóhajtásaiból tudtam a nagyasszony ajándékozta lakomákról, mert mielőtt a szerkesztőségbe érkeztem volna, államtanácsosnak kinevezett férjével együtt, a fővárosba szólította a sors, de visszatérésem után egyszer váratlanul, hatalmas fazék töltött káposztával érkezett látogatóba és társaimmal együtt méltányolhattam, hogy rendkívül magas pozíciójában sem feledkezett meg egykori munkatársairól.

Természetes viselkedése, ellentéte volt a mindig feszélyezetten hivataloskodó, valamiért örökké körülményeskedő főszerkesztőnkének, akit kockához hasonlítottam, éleivel mindegyre, akaratlanul is beleütközött a szerkesztőségben kialakult baráti hangulatba, megjelenésével lefagyott rólunk fiatal korunkkal járó természetes vidámságunk. Egyszer, éppen a tízórai nagy zabálásunk idején nyitott be a szobánkba, zavart tekintetéből látszott, nem érti mi történik ott, s ahelyett, hogy elfogadta volna közvetlen invitálásunkat, ijedt képpel kihátrált a szobából. Később a párttitkárunknál tapogatózott, és a hétvégi elemzéskor tett rosszalló megjegyzést a szerinte nem pártlap szerkesztőségébe való dologról. Ezután az idősebbek jobbnak látták lemondani apró délelőtti ünnepünkről, mi fiatalabbak pedig, miután leadtuk kötelező penzumunkat, csoportosan átballagtunk az Unió utcai Leányvárba. A Kötő utca felől, a konyhán át nyomultunk a vendéglőbe, hogy a szakács tudjon rólunk és öblös csuporban küldje a nekünk tartogatott szokásosan forró csontvelőt, amely pirított kenyérre kenve, borssal, paprikával bőven fűszerezve és sózva sörkorcsolyának kitűnő volt. Félórás, sohasem óránál hosszabb kikapcsolódások voltak ezek, nem vittük túlzásba. Küldőnceink, a cigányosan aprópénzt kunyeráló Sanyi és az aprótermetű keményen katonás Tuzson úr is tudta hol keressen ha szükség volt rájuk a szerkesztőségben. Németh Ernő, Túrós Laci, László Frici, Nagy Károly, Pálfi Mircea, Vajda Andris, Székely Pali, de Imecs Jenő is, amikor főtitkári teendői engedték, velünk tartott. De olykor csak egymást váltva, a rendszeresen tízóraihoz csapódott Orbán Feri, Kiss János, Bazsó Zsiga, és még a furcsán zsugori Bajka Pali is. Említettem már egyik, két napos terep utunkat, amikor Pali étlen-szomjan azzal menekült a költekezéssel járó rettenetesen bőséges vendéglői zabálásaink elől, hogy nem éhes, de amikor az utunkba kerülő város-közi faluban disznótorba csöppentünk, az ingyen flekkenekből két óriásit simán bevágott.

A fiam születését megünnepelendő, tágas, egyszobás, legénykorom bútoraival gyéren berendezett Kül-Magyar (akkor Lenin) utcai lakásomba gyűltek a lap fiatalabb munkatársai. Előtte, a járókelők megértően mosolyogtak azon, hogy zajos fogadtatásban részesítettük a szomszédos Stanca szanatórium ablakában, a feleségem karjában szunyókáló csecsemőt, a fiamat. Zajos társaságunk jókedve, mint más alkalmakkor is, Túrós Laci kifogyhatatlan röhögtető tehetségének köszönhetően, hajnali négyig tartott. Akkor már az innivalók is elfogytak. Bajka Pali egy üveg saját ajándékborát is megbontottuk, de mert nem ízlett, „hazamentek a legények”. Pali maradt. Nem emlékszem, miről de arra igen, hogy ráérősen, álmosító folyamatossággal mesélt. Nem vagyok nagy ívó, életemben még egyszer sem sikerült berúgnom. A Pali borosüvege egy óra teltével, még csak félig volt. Megfigyeltem, hogy az italos embereket ösztönösen marasztalja az asztalon található innivaló. Palinak sem akaródzott

otthagyni a saját borát. Hat órákor, fogtam és becsomagoltam az üveget, nagykapunk mindig homályos alján át kikísérem az utcára és barátian buzdítottam, igyekezzék haza, aludjon egy órácskát a munkaidő kezdetéig.

Fizetősosztáskor is rendszerint együtt volt társaságunk a késő estébe nyúló, nekünk régi melós szokás szerinti ünnepi ebédeken. Egyszer a főtéri Szamos vendéglőben a nagyevő Nagy Karcsi végigette a tekintélyes étlapot. Húslevesből repetírt kért, és az étlap utolsó tételét sem hagyta ki: ott a szakács neve állt. Odaintette a pincért, rámutatott az étlap aljára nyomtatott sorra és a nyomda hibájára valamint aznapi nehéz, képességeit felemésztő munkájára hivatkozva nehezen olvashatónak minősítette, de mint kijelentette, látatlanban is rendel egy kis-adagot. A főúr megértően elsietett. Kisvártatva, hatalmas bőségtállal megjelent a főszakács. Tisztázta, hogy a nehezen olvasható sorban neve szerepel az étlapon. Megértésünket kérte, hogy ezt a bőségtálnál kisebb adaggal nem bizonyíthatja. Egy láda Leánykával háláltuk meg jóindulatát. László Frici szerint ez a fogás éppen jó volt „fojtásnak”

A családos Szakács Ernő, Kászoni Gazsi, Ördög Béla, a pártitkár Dózsa Sándor és felesége valamint a szerkesztőség női tagjai, Reisz Katalin, a Greta Garbo külalakú, hol ridegen fagyos, hol pedig mézes-mázosan nőiességét fitogtató Molnár Erzsébet és a nyíltszívű, igazságos Sőniné, aki később ugyancsak Molnár Erzsébet néven írt, valamint Mihály Béla a falusi gazdálkodás megszállottja, és a nálunk sokkal idősebb munkásíró Zimán József nem jöhettek számításba az ilyen lakomákon. A külpolitikai rovat két, magyarosított nevű embere Erős László és Hegyi István idősebbnek mutatták maguk koruknál, diplomatak viselkedésére következtettem viselkedésükből, délutántól késő estig a telexgép papiszalagra pötyögtetett szövegekkel dolgoztak, hetenként egyszer írtak összefoglaló külpolitikai kommentárokat, a heti elemzéseken kívül nem vettek részt a szerkesztőségi életben. Mások pedig sajnálták a vendéglőkben elszórt pénzt. Mezei Jócó, a nekünk felsőbb köröket jelentő személyekkel barátkozott: Asztalos István fiának társaságához tartozott, aki a legszebb kolozsvári lánynak udvarolt és el is vette feleségül, hogy valamelyik afrikai országban geológusként Ceaușescu figyelmét is elnyerje, majd visszatérve szülővárosába, a rendszerváltozás után a majdnem felszámolásra jutott Erdélyi Napló kiadójának tisztjét vállalva, álljon a közjó szolgálatába.

Elza a fergeteges délelőtti munka után rendszerint hazaviharzott megpakolt cekkereivel. Jócóval általában késő délutánig maradtunk, dolgoztunk, barátkoztunk. Jó érzéssel a képzőművészetet választotta szakterületéül, különféle szakfolyóiratokat tanulmányozott, jogi végzettsége folytán kedvelte a szövevényes mondatokat, amelyek homályos értelmét, mert élvezettel utánozta, szóvá tettem. Ő ínycsekeknek való csemegeként magyarázta a sajátos képzőművészeti kritikák mondatait, és szívós munkával számottevő szakemberré képpezte magát. Igyekeztem tanulni tőle. Például beszélni, fogalmazni.

Nem tudom honnan tanulta, de mert hasznosnak ítéltük, időnként beszédgyakorlatokat tartottunk. Mondott egy szót, például: béka. Versenyeztünk, ki, hány percig képes egyfolytában, összefüggő, értelmes szöveget mondani a békáról. Amikor reám került a sor, igyekeztem hozzá hasonlóan egyre bonyolultabb kifejezéseket találni, hogy megnehezítsem szövegelésünket. Máskor órák hosszat csendben ültünk, mindenféle szöveget írtam, hogy a gépirást gyakoroljam.

*Ősz van. Mint tavaly és tavalyelőtt,
rozsdás kertek gyümölcsfái alatt
égett kóró és lomb szaga száll.
A szél kavarta füstöt talán jelként
küldték a magasba: Ősz van!
A külvárosi kertek gyomfedője barna.*

*A hóstáti kertekben reggeli harmattól
csillognak a tömött káposztafejek.
Mennyi szín, s mind olyan, mint tavaly,
de a szomszéd vasutas hajában
mit keres az ezüst? És lám,
a nyugdíjas Kis bácsi bottal jár,
Klárít pedig, ki tavaly még lány volt,
ma szülni vitte a fehér autót.
Micsoda ősz, és micsoda csodavilág,
a városban új házak festett szaga száll.*

.....

A szavak maguktól jöttek, van úgy, hogy magával beszél az ember. Odaadtam Jocónak, amit írtam, s kérdeztem mi ez?

- Versféle - mondta másnap, s mert nem vártam, nem esett rosszul, hogy nem bíztatott. A vers további soraiból látom, hogy az akkori vonalas lelkesedés fűtött engem is: „*a gondok most is mélyek és marók / tegnap tervet ma váltjuk valóra*” fogalmazásból visszaköszön az akkori-ban használatos újságnyelv, bizonyításul annak, hogy olyan emberek között éltem, akiknek hitével lelkesen azonosultam. Éppen csak annyi volt a különbség, hogy néhanapján sikerült ki-kitörni a sablonból.

Egy vasárnap délelőtti hazafias lakóházépítésről kért beszámolómban *téglavirágok*-ról írtam, amit Sőniné költőinek nevezett, és ez azért esett különösen jól, mert Erzsébet amolyan könnyen lelkesedő, igazságainkért piros rózsás arccal bátor szokimondó, tenyeres-talpas asszony volt, Sőni Pál egyetemi előadótanár felesége, aki éppen azokban az években írta a romániai magyar irodalom történetének tankönyvét középiskolások számára.

A hídelvei református templom oldalán, a vasútállomás felé, az emlékezetes kolozsvári bombázáskor romba dőlt házak helyén emelkedtek az új háztömbök, ide kellett az önkéntes segítség. Békés vasárnap délelőtt volt, szóltak a harangok. Jegyzetemben őszintén, neveltetésemnek megfelelően fogalmaztam a minden bizonnal provokatív kérdést: *Imádkozni kell most, vagy dolgozni?* Fellapozom a régi újságkollekciót, keresem, de nem találok ezt a kérdő mondatot. Leírtam, erre biztosan emlékszem, de valószínűleg Imecs Jenő, jó érzékkel kihúzta, s ebből látom, azt hiszem, joggal feltételezhetem, hogy a pártlapnál elvárható, de családi indításomból adódó balossággal kissé túllőttem a célon.

Nem voltam vallásos, de soha egyházellenes, későbbi tetteimből is levonhatom ezt a következtetést.

Idetartozónak érzem, ezért néhány évet előreugrom, s ott látom magam főszerkesztői megbízatással Szék községben, amint a szerkesztőség vasárnapi találkozóját szervezem az olvasókkal. Kimentem előtte, azt hiszem egy vagy két nappal és aprólékosan végigjártam minden illetékest a találkozó sikeréért. Miután a falu vezetőivel megegyeztem a találkozó helyéről és idejéről, amit a szokásoktól eltérően nem a klerikális reakció ellenében az istentisztelet idejére, hanem utána rögzítettem, és hirdettem falragaszokon és betelefonált hírben, a lapban is, fogtam magam és a mellém adott hivatalos ember megrökönyödésére, miután magamra hagyott, bekopogtam a tiszteletes úrhoz. Kíváncsian fogadott, mint a mesében, hiszen a templom emberének olyan madár lehettem, akit portáján nem láthatott. Azzal érveltem, hogy lapunknak a közérdek szolgálatában mindenkire számítania kell, a község ügyes-bajos dolgainak intézéséből az egyház sem maradhat ki. Apám évtizeddel azelőtt, a szamosújvári katonai komiszáriátus vezetőjeként a besorozás előtt egyszer még a helyi táncházba is ellátogatott, hogy közgyűlésre hívja a katonaköteles korú fiúkat és szüleiket. Ezt

emlékirataiban olvastam, tehát úgy tűnik zsigerekből cselekedtem Székben magam is, a demokrácia naiv felkentjeként.

A találkozón a kultúrház tömve volt székiekkel, amit a főszerkesztő csodálkozva nyugtázott.

- Ilyen még nem volt - szaladt ki a száján, s akkor jött igazán zavarba, amikor a tiszteletes úr is szót kért és a község lakóinak nevében világosan megfogalmazta a falu korszerűsítésének teendőit.

A találkozó után előfizetőink száma többszörösére ugrott Széken.

Hasonlóképpen történt Magyardécsében is, ahova a megyei pártszervezet parancsából kerültem, bő háromhetes ott-tartózkodásra. Miután a termelőszövetkezet által kijelölt családnál elszállásoltak, első utam a tiszteletes úrhoz vezetett, aki három évtizede szolgált a ropogós cseresznyéjéről híres faluban. Aztán gyakori vendégeként sok érdekességet megtudtam a falu történetéből és gondjaiból. Szorgalmát csodáltam. Kiderült, hogy a Biblia aprólékos magyarázatát elvégezte, több mint ötezer gépelt oldalnyi munkájáért tisztelhettem. Barátságunk révén vált szorgalmas levelezőnké.

- Küldtem írást többször is, de mert a lap által végzett ellenőrzésemkor kiderült, hogy pap vagyok, nem közöltek egy sort sem.

- Akkor nincs más mód, válasszon magának valamilyen egyszerű nevet, valamilyen írói nevet, s a többit bízza reám.

Így történt. Jól jött, hogy miután Dózsa Mária szülési szabadságra távozott és ideiglenesen reám bízta a levelezési rovatot, a magyardécsi pap tudósításai álnevén rendszeresen megjelentek az Igazságban.

Kényszerű magyardécsi ottlétem alatt megszerettem ezt a falut, riportsorozatot írtam róla, erről majd időrendi sorrendben lesz még mondanivalóm.

Huszonhárom esztendőskoromban kezdtem az újságírást. Akkori magamról, a napi propaganda hatásairól árulkodnak akkori versformába szedett önvallomásaim, amelyeket most, fél évszázad múltán, a *Gondolkozhattam volna másként?* kérdéssel vizsgálhatok, de nem érzek kényszert arra, hogy felmentssem magam.

Munka

Érett szemektől duzzad a zsák

A földeken zörög már a kóró

Városunkban új ház vár reád

Gyárunkban a vas pirosan forró

Hegylábán folyó térül szűz mederbe

S a mélyben feketét izzad

sok bányászhomlok. A próbavederbe

ott, új acélkút olajkincset ad.

Napról-napra így megy ez nálunk:

Öröm simogat munkásfejeket.

És tudjuk már miért feszül vállunk.

Merész álmunk nem ismer határt.

Csillagunk alatt hajtjuk az életbatárt.

S a munka holnap a Holdra visz.

(1959 őszén)

Igen, 1959 őszén írtam ilyeneket. A piros és a fekete jelzőkből, és a csillag szimbolikájából az egyszerű emberek korabeli lelkesedését befolyásoló propaganda visszhangzik inkább, mint a valóságismeret. A kezdeti népi demokráciába vetett hit, neves politikusainkat is magával ragadta. Ne tévesszük össze ezt a naiv lelkesedést a későbbi legjobb írástudóinknál is fellelhető szervilizmussal, vállalt vagy kikényszerített pártfeladatból született hozsannázással. Még a rendszerváltás előtt, Lázár László (Lazics) terjedelmes dolgozatban idézte kiválóságaink megalkuvásból született műveit. Írása az általam két kötetre tervezett és szerkesztett Ifjúsunkás története és antológia számára született, s amikor ennek kiadását a Cseke Gábort valamiért éppen akkor nem szívlelő Domokos Géza - bizonyára általam nem ismert más okokból is - nem támogatta. Kárba veszett munkánk és az összeállításra valamint a szerkesztésre fordított hónapokig tartó munkám kárpótlásául, a magyarországi ifjúsági lapnál töltött hivatalos vendégeskedésemkor magammal vittem, és a magyar újságíró iskola igazgatónője segítségével szaklapban való megjelenésre ajánlottam. Mondták, hogy megjelent, de nem jártam utána. Akkor még nem volt Internet és a magyar újságírók szaklapját nem akadt, aki becsempéssze az országba.

A rendszerváltozás után, ifjúsági lapunk Matinéin sikeresen szereplő egyik gitárosunk összedett ennél több a bizonyítékot, írástudóink kényszerű vagy valamilyen meggondolásból önként vállalt pártos magatartását bizonyítandó. Nevén nevezte az alkotókat és erdélyi különlegességekként, Prostitutorum Transylvaniae vagy ehhez hasonló címmel közzé tette a világhálón, mire az RMDSZ valamilyen tisztjébe emelve sikerült a tömegesen hallgatásra felelküdteknek őt is elhallgattatniuk.

Svédországban is ért meglepetés, amikor nagy elismertségű íróársam valaki(k) által előkotort pártos versét szellőztették a világhálón. Meghurcolt, elítélt ember volt, hősként tisztelték aztán, mert kényszerűnek nem mondható huszonkét esztendei hallgatás után nyilvánosságra került, azt is beismerte, hogy besúgó volt. Fölösleges elítélni és jelzőkkel illetni, amiért sok sunyin lapító társával együtt, buzgó vallásossága ellenére, a nyílt lelkiismeretvizsgálat helyett, a hallgatás mellett döntött, az időre bízta a maga által okozott sebek gyógyítását, ahelyett, hogy vallomásával és bocsánatkérésével, évtizedekkel ezelőtt ezt, bátorságát összeszedve segítette volna. Na, de hányan tették ezt? Én magam csak egy ilyen embert ismerek, egykori kollégámat, főszerkesztőmet.

Sietek megjegyezni, hogy semmiképpen sem szeretném, ha pályám kezdetein elkövetett kezdeményezéseimet összehasonlítanám az olvasó bármely hasonló témájú irodalmi alkotással, vagy arra gondolna, hogy ezek mostani közlésével különbnek, utólag jobbnak, ellenállóbbnak, a helyzetet világosabban átlátónak szeretném láttatni magam. Éppen azt vizsgálom, hogy erősen balos indíttatásom ellenére, miért nem váltam magam is nyakló nélküli hozsannázóvá. Miért nem merítettem nagykanállal a kivételezetten jó káderlappal rendelkezőknek kijáró bográcsból? Azért nem, vallom most meggyőződéssel, mert szüleimtől és a Ref. Kollégiumban tanultam becsületet. Utáltam a protekciót, az uram-bátyám-féle kapcsolatokat éppen úgy, mint a mesterségesen kialakított élcsapat gyakorlatát, hiszen ők is, a maguk felé fordított kezű szenteket túlhaladva nem a köz, hanem a maguk javára cselekedtek. Anyám önmarcangoló kételkedését, a hozzánk közelálló kéréseketlen kritikáját tanultam, amely a magunkban forgatott kés fájdalomával járt, soha sem hozsannázással, a magunk fajtájának egyoldalú dicséretével.

Javamra írom, hogy korai irományaimból akkoriban, amikor ezért előnyökhöz juthattam volna, egyet sem adtam közlésre, irodalminak akart dicshimnuszokat később felszólításra sem írtam. Talán, mert nem voltam ráutalva? Mert görcsösen visszatartott minden ilyesmitől az anyámtól örökölt kritikusi szellem, az apámtól kapott törtetés ellenesség és a klikkezés

utálata, a nyakló nélküli önmegvalósítás vágya, a sokakat ferde utakra sodró karrierizmus. Munkál bennem a máig erő önmarcangolás, ami nyitva tartotta szemem, ismereteim gyarapodásával egyre inkább tudatában voltam annak, hogy tudásom édeskevés. Szókratészról még nem is hallottam, amikor úgy éreztem, hogy igazságaim, bármennyire is erőltetem a magamét, nem egyebek kevés ismereteimből sarjadt értéktelen objektív véleményemnél.

Egy vagyok a sok közül.

Még hosszú út állt előttem addig, amíg rájöttem: nem tudok semmit.

Ilyeneket írtam vívódásaimról:

Sakkjátszma

Mattot adok magamnak a kérdéssel:

Hova, merre mész?

S gyatra gondolatméréssel

azért is merész

terveket szövök.

Távlatok ködét markolom erősen

Miért is teszem?

Kérdésre kérdést vet velősen

Az élet, az eszem.

S én csak nyögök.

Hiába mind a sok sakkozgatás?

Vége ugyanaz?

Kell nekem gondolatrakás

melyen igaz

emberré nővök!

Ez így van! S mégis mattot érzek

szívemben néha.

Magamban hordott kérdések

válasza léha.

S mint a pléh: zörög.

Az életben, mint sakktáblán ugrálok

S az csak megy tova.

Nagy sietve futok, sáncolok,

De hogyan? Hova?

Választ kér velőm.

Hát jól figyelj agyam: az élet

fehér és fekete

kockáira beüt. Nagy tétet

vontat maga mögött

és piástusi.

De a játszma enyém, meg kell nyernem.

Nincs következő.

A közös gondolat - a célt mernem

kell követni. Ő

és én: Mi vagyunk!

(1959)

Ennyit az indulásomról, s változást a világ józanabb megítélésére az újságírói főiskola tömény, a hétköznapi történetekkel ellentétes propagandaszövegeinek mondvacsináltsága hozott számomra, amit Varga Mihály kollégámmal együtt Svejik történeteiből, napi adagokban mért elhessegetésekkel próbáltunk ellensúlyozni, ez erősítette bennem a groteszk látásmódot, amelyben egyszerre láthattam a kor naiv eszméit és a görögök által két és félezer éve megfigyelt társadalmi fejlődés akadályait, azt a bumerángot, amit mindig későn veszünk észre ma is: a emberi jellemhez hasonlóan a társadalomban bekövetkező különféle államformákban, az arisztokratikus jónak hitt társadalom után következő timokráciában a dicsőségvágyat, az oligarchikusban a szabadságvágyat és a tyranikusban az önkény mindent mérgező elburjánzását. A szegények lázadása a gazdagok ellen demokráciát hoz, aztán mindig akadnak valakik, akik zsarnok-uralommá alakítják. És aztán kezdődik minden előről.

Az a furcsa, hogy ismereteink hiánya miatt ismétlődnek a dolgok, sovány véleményeinket röptetjük bumerángxént, mindig a hangosabb, a törtetőbb a győztes, a tömeg úszik az árral és minden időkben a sunyin igazodók, az érdekemberek, a talpnyalók járnak jól. Mindenkor újraélednek, miközben még születése előtt mindig meghal a várva várt igazság.

Főiskolai újságírói képesítéssel visszakerültem a művelődési rovatba, ahol a többi rovatokhoz hasonlóan, időnként újabb kollégák érkeztek.

Szobánkban négy íróasztal volt, a keskeny és sötét folyosóról nyíló ajtó baloldalán Kozma Elza ült, vele szemben én, Mezei Jocó a pártélet rovatba vezető ajtó mellett, az ablaknál, átellenben pedig Német Ernő, aki az Ifjúsági oldalt szerkesztette és mert az akkori A3-asnál nagyobb, lepedőnyinek nevezett újságoldalakon mindig akadt hely, időnként „megkarcolta” az összeállítást, ami azt jelentette, hogy írt bele valamilyen erkölcsnevelő jellegű, fiataloknak való karcolatot.

Kérésére szívesen vállaltam a különmunkát az ifjúsági oldalra.

Bánffyhungyadtól a Királyhágó felé vezető nemzetközi úton van egy néhány kilométeres nyílegyenes út. Fiatalok köz munkában jegenyefasort ültettek az út két oldalára. Az erről szóló beszámolómmal a munka részesének éreztem magam, s mindannyiszor amikor a messziről pompázó égis éró jegenyesor között autózhattam, magaménak éreztem fokozatosan növekvő, festői szépségét, s gyászoltam, amikor évtizedek múltán a gyorshajtásos balesetekre való hivatkozással valamennyit kivágták.

Német Ernő olykor bátyámként segített az életben való tájékozódásban, sajnáltam, hogy a nagyobb fizetésért cenzori állást vállalva távozott a szerkesztőségből. De cenzorként is azon kevesek közé tartozott, akik megmaradtak rendes embernek, figyelmeztetéseivel sokat segített a magyar lapok munkatársainak, hogy elkerüljék a cenzori hivatal meglepetésszerű leleplezéseit, felkészülten várják az írásaik ellen felhozott vádakat. Olyan hivatal volt akkor a cenzori, hogy magától értetődőnek tudtuk, közülük toborozták a besúgókat. De Német Ernőről másokkal egyetértésben, soha sem feltételeztem, hogy elvállalt volna ilyen szolgálatot is.

A cenzorok elleni hadakozásaimban a legemlékezetesebb győzelmemet az ifjúsági lap rovatvezetőjeként vívtam. Lapfelelősként, de kötelező bukaresti ott-tartózkodásom másfél éve alatt általában késő estig a Scânteia Házban dolgoztam. Az egyik este, a nyomtatás előtti cenzori jóváhagyásra várva, cseng a telefon, és legundokabb magyar cenzorunk kimért hangon bejelentette, hogy hetilapunk legjelentősebb anyagának akart nagyriportunk: „Nem megy!”

Főszerkesztőnk ajánlása, de korábbi sajtógyakorlatom szerint is tudtam: cenzorral vitatkozni fölösleges. Szolgálatkészen jelentettem az elvtársnak: „Semmi vész! Spalton küldök egy másik, azonos terjedelmű riportot. Remélhetőleg abban nem talál politikai hibát!” Nem így történt. Félóra múlva telefonált: „Nem megy!” A számfelelős legyen türelmes, nekem fát

vághatott volna a hátamon, fiókom tele volt kiváló munkatársaim nagyriportjaival, amelyek kiszedve mind közlésre vártak. Küldtem a következőt. És utána pissenés nélkül, szép sorjában, még további négyet. Egy sem felelt meg a cenzor szerint. A hetediket anélkül, hogy hangomat megemeltém volna, a következő figyelmeztetéssel küldtem: „Kedves elvtársam! Ha ez sem megy, a következő anyagunkkal együtt küldöm a pártkönyvemet is! Kérem, legalább azt fogadja el!” Hatott a figyelmeztetés. A hetedik riportban, csodák csodája nem talált kifogásolnivalót.

És aztán a visszautasított összes riport rendre megjelent. Olykor jól jött és másoknak is hasznosnak bizonyult ügyeink intézésekor pártkönyvünk felemlegetése. Egyszer Cseke Gabival ily módon sikerült ifjúsági lapunk s a magunk becsületét is megmentenünk. De erről majd odébb, az Ifjómunkásról szóló fejezetben.

Az Igazság művelődési rovatában kisebb-nagyobb ideig dolgozott néhány gyakorlott újságíró: Sólyom Lászlóra és Pál Árpádra emlékszem. Később Katona Ádám vezette emlékezetesen ezt a rovatot, de akkor már nem voltam a lapnál.

Mezei Jocót, egy mondvacsínált hiba okán kirúgta a főnök. Ennek története a következő.

Egy megyei tárlatról írt beszámolója kapcsán véleménykülönbség alakult ki Jocó és Kovács András (volt Andor) között. Előtte történt. A főszerkesztő a szocialista építés témájú realista műveket méltatta, Jocó a formabontó alkotásokat, amelyből a szigorú zsűrizés ellenére, időnként bejutott egy-egy a megyei tárlatra. Jocó ügyvédi hangvételű és esztétikai szakszavakkal tűzdelt célnahangú érvelésével sem sikerült változtatnia a főnök véleményén, végkövetkeztésként határozott kijelentést engedett meg magának:

- Kovács elvtárs, te nem értesz a képzőművészethez...

Kovács András magasba emelt gesztikuláló jobb keze hirtelen megmerevedett, olyanképpen, ahogyan a tévé meghibásodott képernyőjén szokott megjelenni az állókép. Semmi hang. Jocó a kimondottakért, Kovács a sértésért némult meg. Aztán a főszerkesztő sarkon fordult, az ajtót nem a tőle megszokott körülményeskedően, hanem haragos indulattal csapta be maga után.

A történetek következményeként, a Jocó írásaira kapott érdemjegyek rendre hetes alatti minősítéssel jelentek meg a szerkesztőség faliújságján. Ez azért volt keserű pirula, mert a hetesen aluli jegyű anyagokra nem járt akkordpénz. Az érdemjegyek megtámadhatatlanok voltak. A vitát megelőzendő, nem tudhattuk, hogy a főnök vagy a főtítkár osztályozott.

Titkolt célkitűzésem szerint, akkor voltam elégedett magammal, ha hetenként legalább egy tízes riportot írtam. De már a Jocóval történetek előtt nyeltem nála keserűbbet is, amikor főszerkesztőm úgy akart leszoktatni a heti filmkrónika írásáról, hogy kijelentette, tőle írhatok, de pénzt érte nem kapok.

Filmismertetőik írására az bíztatott, hogy minden csütörtökön délelőtt három-négy új filmet vetítettek az újságíróknak a Nádas-parti filmraktárban. Elza és Jocó egy-egy filmről írt a hétfői lapszámba, de hetenként rendszerint legalább három új film került a kolozsvári mozikba, ilyenformám jogot formáltam annak bemutatására.

Már azelőtt érdekelt a filmesztétika, arra gondoltam, hogy ne elégedjünk meg a filmek tartalmi ismertetésével, hanem apránként nyújtsunk olvasóinknak többet a filmnyelvről való tudnivalókból. Ugyanúgy, ahogyan zenei műveltségem gyarapításához, akkoriban a budapesti Gondolat kiadónál megjelent Romain Rolland két kötetes zenei kritikáit megszerezve a kiváltságosak könyvstandjáról, sűrűn lapozgattam, olvastam és kijegyzeteltem Balázs Béla világhíres filmesztétikáját is, járattam a magyarországi film-szaklapot, kézikönyvként használtam Bíró Ivett filmnyelvről írt könyvét. A fővárosi gyermeklapunkba a *Jóbarát*-ba,

gyermekszereplők párbeszédes formájában, filmnyelvet ismertető sorozatot kezdeményeztem. Nem rajtam múlt, hogy nem sikerült véghezvinnem. Egy filmoperatőr leánya foglalta el a filmrovatot, sorozatom anyagát nyilván elfektette, mert nem érdekelte a filmesztétika, a film-sztárok iránti rajongásának hódolt rovatában.

Nem nagyon bántam, hogy nem kerültem közelebbi kapcsolatba a Jóbaráttal. Kolozsvári munkatársától, a csinos Horváth Stefániától éppen eleget tudtam szemellenzős és szolgálalkú főszerkesztőjükről ahhoz, hogy végleg elmenjen a kedvem dolgozni az általa uralt gyermek-lapnak. Hallottam Szabó Zsolt kálváriájáról is, amihez a főszerkesztőnek nem kis köze lehetett. Zsolt, a gyermeklap egyik pályázatán nyertes olvasóknak nyári tábort szervezett. A magyar tábor nyilván nem volt a hatalom ínyére, megvádolták mindenféleképp, s mennie kellett a laptól. Később ez a főszerkesztő Kolozsváron megtelepedve, családi vállalkozásba: ifjúság könyvkiadásba kezdett. Az Erdélyi Kiskönyvtár terjesztésének gondjával próbálkoztam nála, aztán egy humoros kiadvány indításának terveit, majd hasznos könyvek kiadását ajánlottam figyelmébe, de meggyőződhettem róla, hogy közügyeink alig, csakis a pénz érdekelték.

Az Igazság napilapban egy esztendeig írtam ingyen filmkrónikáimat, mert fontosnak tartottam a filmnyelv ismeretének elősegítését. Engem igazolt az is, hogy Magyarországon a film-esztétikát akkor már az elemi iskolai tantárgyak közé emelték, mert a 21. századra értőbb, a filmnyelv alapvető ismereteivel rendelkező moziba járó közönséget kívántak nevelni.

Az Igazságnál az akkord megvonásánál durvább büntetésnek számított a soron kívüli tisztafej szolgálat, és az ennél is súlyosabb, a néhány hónapig tartó nyomdai összeolvasó szolgálat. De gyakornokokat is beosztottak erre a munkára. Magam is végeztem néhányszor ezt a könnyű, de unalmas munkát. Volt a nyomdában egy középkorú, művelt és feltűnően határozott özvegyasszony, Döryné, aki úgy jelent meg a munkahelyén, mintha nem a nyomdafestékes kefelevonatok közé, hanem a színház zenekari ülésébe készült volna. A spaltokra várva, vele irodalomról, városunk érdekes embereiről lehetett beszélgetni. Volt néhány fiatal munkatársunk, akiknek állítólag megengedte, hogy a sokszor éjfélig tartó munka után hazakísérjék.

Az Igazság akkoriban a romániai magyar újságíróképzés nem hivatalos iskolája volt. Négy-öt gyakornokot vettek fel három-, vagy hathónapos időre. Nyomdai összeolvasáskor tanulhattak - tanultam magam is - nyelvhelyességet, helyesírást, nyomdahibák vadászatát.

A tisztafej szolgálat a véglegesített újságírók feladata volt. Az összeolvasók az ólomba öntött betűk hasábokba rendezett kefelevonatairól olvasható szöveget összevetették a kéziratokkal. A javítás után a tördelő nyomdász oldalanként készítette a lapot. A tisztafej, rendszerint éjfél előtt kezdett és hajnalig olvasta a tördelt oldalak kefelevonátát. Minden sor fontos volt, mert gyakori volt a sorcsere. Sietnie kellett, mert ha nem indult idejében a körforgógép, a nagytekintélyű, a fiatal újságírókat fiainak tekintő Wazelischen Ferenc gépmester idegeskedett, szigorúan szentségtelt, mert a lapnak a hajnali vonatok indulásáig el kellett jutnia a vasút-állomásra. Ha késett a nyomda, az újságot Kolozs tartomány távolabbi részeibe már csak másnap kézbesíthette a posta.

Mezei Jócó veszte az volt, hogy miután végigbogarásztta a kész lap összes szövegeit, egy alkalommal a harmadik oldal aljára tördelt kép helyén elmaszatolt fekete pacnit látott. A képeket cinklemezre maratta a nyomda, a tördelőnek csak arra kellett ügyelnie, hogy pontosan beleférjen a titkár által rajzolt terv szerinti helyre. A kefelevonat készítésekor megtörtént, hogy a lemez elmozdult az ólomba tördelt oldalon, oda a kelleténél több festék jutott, s ilyenkor kivehetetlen volt a kép tartalma. Jócó aláírta és lepecsételte az ellenőrzött lapot, amelyen szerepelnie kellett a Bun de tipar (Nyomtatható) mondatnak.

Dél felé, amikor az éjszakázástól álmosan és fáradtan Mezei Jócó belépett a szerkesztőségbe, a titkárnő figyelmeztette, hogy sürgősen jelentkeznie kell a főszerkesztőnél. Bekopogott. Negyedóra múlva megnyúlt ábrázattal lépett ki a főnök szobájából. Ki volt rúgva. Megbocsájthatatlan hibája: a szóban forgó kép tótágasban jelent meg a lapban. Szokatlanul szigorú döntés volt ez, mert a kép valami kulturális eseményről készült, nem minősült politikai jelentőségű hibának, mint például a nagybányai pártlap pártkonferenciáról szóló beszámolójában a bíró tagok helyet megjelent bíró tagok kifejezés, amely az aktivisták által kedvelt bőrkabáttra, bőrkabátosokra utalt, s amiért a főszerkesztőt is rögtön leváltották.

Jocónak mennie kellett, de összekötetései révén, kis idő teltével, tíz esztendőre fővárosi napilaphoz, az Előréhez került, onnan a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanácshoz, később a Művelődés folyóirat főtíkára, 1989 decembere után pedig egy ideig a lap főszerkesztője volt.

A sors fintora elbánt az Igazsággal és az Előrével is. A diktatúra végén, a lapcím egy-egy betűjének elhagyásával (I)Gazságnak és (E)Lőrének minősítették nyájas olvasói. Fájdalom, hogy mindkét lapnak munkatársa voltam. Egyiknél jó időben, a másiknál muszájból, elmenőben. Így hol büszkélkedhetem, hol sajnálkozhatom a sors kifürkészhetetlenül furcsa játékán.

Kozma Elza gyermeknevelési szabadsága idején a művelődési rovatot vezettem. Lászlóffy Csaba mellé Bazsó Zsigát vezényelték hozzánk a mezőgazdasági rovatból. Csaba már akkor agyonfoglalt, örökké dolgozó, ügyintéző, mindenhova rohanó, lázadó ember volt. Olyan ember, akivel vitatkozni kellett, nemcsak lobogó vérmérséklete miatt, hanem mert érdemes volt. Ehhez persze szükség volt némi tűrőképességre, mert Csabát lobbanékony természete mindegyre kilötte íróasztala mellől, hogy fenyegetően ott hadonásszon ellenfele orra előtt, pergőnyelvűn gyözködjön, hangoskodjon. Nem szerettem a főnöki szerepet, parancsolgatás helyett a kapott feladatok méltányos elosztását javasoltam. Zsiga, a kényelmetlen feladatok ellen, falusias bölcsességgel, némi értetlenséget mutatva védekezett. Hagyta, hogy részletesen elmagyarázzam, miként képzelem egy-egy fentről kapott feladat teljesítését. Ilyenek voltak például a művészi mozgósító brigádok kiemelt támogatásának céljából munkatervbe iktatott kötelező írások.

Nem tudom kinek az ötlete volt, de egyszer csak ott találtuk magunkat valamelyik klubban, ahol a színpadon különféle gyárakból, és üzemekből csasztuska brigádok sorjázta, rigmusba szedett szövegekben különféle termelési kérdések szerepeltek: ostorozták azokat akik selejtet gyártottak, akik késtek és lemaradtak a szocialista munkaversenyben. Szovjet mintára készültek ezek a műsorok, amelyekben a dicséretnek és a párt iránti hálaadásnak kellett dominálnia, hogy állítólag pozitív hangulatú legyen. A bírálat az osztályharc szellemében többnyire az adminisztratív dolgozókat érinthette. Írni ezekről kín volt. De mint sok más minden azokban az időkben, ez is „fokozódott”, a pártbizottságok irányításával: a kultúrmunkának feladata volt elősegíteni a termelést. A mozgalmat terjeszteni kell, szólt a feladat. Kiterjeszteni kellett, például a mezőgazdaságra.

Groteszk látásmódomnak és apámtól örökölt csúfondárosságomnak köszönhetően munkatervünkbe vettem: akciót kezdeményezünk a mezőgazdasági termelés növelésének céljából - a kultúra segítségével. Az ilyen megfogalmazásokkal akkoriban tele voltak mindenféle akciótervek. De mert az aktivisták primitívségükben, az eredményesség számokba sűrítetően konkrét kimutatásának lázában éltek, felvázolt tervemben egy termelőszövetkezeti tehenészet szerepelt, ahol a tejtermelés növekedésében - úgymond - kimutathatjuk a kulturális rendezvények hatását. Tervem sikerének elismeréséhez az kellett, hogy testvérlapunkat, a Fácilia művelődési rovatát is bevonjuk az akcióba. Ottani kollégáink az újságírást a pártvezetőknek leginkább megfelelő és legegyszerűbb módon gyakorolták: a különféle gyűléseken, elemzése-

ken elhangzott beszédek szövegeit néhány ceruzavonással saját cikké változtatva adták nyomdába. Így sohasem tévedtek, nem pazaroltak időt és energiát arra, hogy saját véleményüket megfogalmazzák, másrészt ellenőreik saját szövegeiket láthatták a lapban, az újságíró munkáját ilyen szolgálatok függvényében értékelték.

Egykedvűen fogadták tervemet a Făclia művelődési rovatában. Rovatvezetőjük Kozma Elza félig sikerült mása, annak gyengébb változata volt. Beleegyeztek a közös akcióba, amiért főszerkesztőm is hálás volt, mert állandó feladatául kapta a két lap munkájának összehangolását. Erre egyrészt az Igazság jobb irányítása és ellenőrzése végett, másrészt a román lapban megjelent írások fordításban való közlésének állandósítása céljából volt szükség, amelynek átlátható végkimenetele az volt, hogy a magyar lap munkáját korlátozva, fokozatosan mindössze néhány fordítóra bízzák a magyar lapot. Általános igyekezet volt ez, a helyi ellenállástól függően így történt ez országszerte. A távolabbi célt, nyilvánvalóan a magyar lapok megszüntetését szolgálta. Ennek tudatában voltunk.

Egy mezősi falu termelőszövetkezetének tehenészetét választottuk az akció helyszínéül. Két vagy három hónapig különféle népművelő előadásokat, brigádműsort, szórakoztató rendezvényeket szerveztünk, amelyekről a tejtermelés eredményeiről sem megfélemlítve, olykor oldal-összeállításokban részletesen beszámoltunk. A tehenek is részesültek a kultúrából, mert az istállóban, a gané lé bőségét meghaladóan, éjjel-nappal folyt a román népi muzsika. A végén a lehető legnagyobb csinnadrattával zártuk az akciót és kimutattuk, hogy a művelődési tevékenység fellendítésének eredményeképpen a tehenek, az akció kezdetén mért mennyiség-nél literekkel több tejet adtak. Tavasszal kezdtük, nyáron végeztük, és rovatunk anyagainak szerkesztésénél végig röhögünk azokon, akik bevették ezt a nyilvánvaló hülyeséget.

A rendszerváltozás után vitatkozni kelt kedvem azokkal, akik saját gyávaságukat védve azt állították, hogy a sajtó emberei részéről nem volt semmiféle ellenállás, semmit sem tettünk az elhatalmasodó hozsannázás ellen. Én ellenszegülésnek éreztem akkor, még az olyan túlzásokat is, amikor a gyűléseken, a pártvezetőknek kijáró tapsot kierőszakolták a beépített emberek, de mi eltűnözve, megálljt parancsoló figyelmeztetésük után úgymond „orrvérzésig” tapsikoltunk. A hozsanna groteszk túlzással nevetségessé válik. Svejkszellem dolgozott bennünk. Különb-ben a reánk erőltetett gondolkodás nélküli cselekvések, idegileg felőröltek volna. Ilyen volt ez a tejtermelést gyarapító, sikeresnek elkönyvelt akciónk is.

Évekkel később, amikor egy eléggé műveletlen ember felügyelte a megyei pártbizottság részéről lapunkat, a reánk parancsolt vezércikk sietős fordítása alkalmából, hasonló túlzással fogalmaztuk László Fricivel a következő hűségnyilatkozatszerű román nyelvű mondat fordítását: „*Gondolkodás nélkül követjük a pártot...*” Pontosan így jelent meg a lap első oldalán. Meglepetésünkre a megyei pártbizottság felügyelője is észrevette, és telefonon a tőle szokatlan, csaknem vidám hangon közvetlenkedve reánk szólt: „Jól van fiúk, így kell ezt csinálni!” Ez a dicséret maximumának számított, amitől bennünk egész hétre való jókedv kerekedett.

Egy időben, amikor a levelezési rovatot vezettem, s önszántamból, hogy megmutassam elődöm tehetségtelenségét és lustaságát az adminisztratív munkában, naponta két-három flekkes hírrovatom mellett, legalább ötven válaszlevelet írtam és raktam postaládába levelezőinknek és érdeklődő olvasóinknak címezve.

Velem szembeni íróasztalánál, írógépét gépfegyver ropogtatáshoz hasonló gyorsasággal püfölő László Frici munkálkodott. Olykor *Figyelem!* felkiáltással, íróasztalunktól ellöktük magunkat székestől és a hátunk mögötti fémszekrényen kivégzéskor hallható dobpergést percekig utánózva: *Idegpróba! Idegpróba! Idegpróba!* harsány kijelentéssel, oldottuk a bennünk felgyülemelő feszültséget. Környező szobákba dolgozó társaink kedvesen mosolyogva érdeklődtek: Orvost hívjunk-e? Avagy elég lesz ha előkeressük szekrényetekbe rejtet saját

kényszerzubbonyotokat? Percnyi hülyéskedést időnként megengedtünk magunknak, hogy aztán újra süket csendben tovább csattogtassuk ócska írógépeinket.

Ehhez hasonló kényszer kerülgetett akkor is, amikor a szerkesztőségbe igyekezve, időnként ellenállhatatlan vágyat éreztem, hogy a tetőről a függőfolyosó mellett lelógó rádióantenna huzaljára kiugorva, emeletmagasságban lengjek egy kicsit a levegőben. Neurózisom okát nem ismertem, utólag könnyű volna ezt az akkori ellenmondásos időknek betudni, belemagyarázni a józanésznek ellentmondó megpróbáltatásaim tudatalattimban jelentkező részeként, de nem látom okát, hogy mentő körülményként említsem hiszen, másokhoz hasonlóan, meggyötört-ségünk országosan általános volt. Környezetünk csodálkozásával, majd hibbantságunkat elfogadó megszokottságukkal nem törődünk.

Kovács elvtárs időnkénti szemrehányására, miszerint Frici valamiért megint „zavarba hozta a lapot” színlelt komolysággal egyszer azt találtam mondani: „Ezek bizony súlyos szavak, Kovács elvtárs!” Ő pedig fogta a mondat csúfondáros végét, és mérgében kitört: „Fegyelmet! S ha nem tetszik, elmehepsz! Elmehepsz írónak!”

Frici ezt később, főszerkesztőnként utánozva gyakran addig emlegette, amíg - mit tehettem - megfogadtam. Nem történt észrevétlenül, mert akkor ezen a pályán, úgy tűnik éppen üresedés volt, többen is próbálkoztunk. Külön-külön és együtt is, amikor délelőtti kávézásunk idejére csoportot alkotva rendszeresen találkoztunk az Egyetemi Könyvtárral srégen vis à vis cukrászdában.

A hatvanas évek közepén jártunk, Cseke Gábor, aki egyetemi hallgatóként elsőként az Igazságban jelentkezett az újságírást próbálva, magyar irodalom szakos tanárként került a bukaresti Ifjúmunkáshoz s tudósítóként célszerűnek tartotta naponta megjelenni körünkben, mert az igaz ugyan, hogy a nekünk való témák a földön hevernek, s azokért rendszerint le is hajoltunk, de mindet nem írhattuk meg, csereberéltünk témát, beszélgettünk szakmánk gyakorlatban hasznosítható fogásairól.

Sokunknak az első mondat kiokoskodása volt a legnehezebb, ezért a reggeli órákban a szerkesztőségbe való érkezésünkkor gyakran elhangzott a tétovázók szájából: Nincs egy jó kezdőmondatod? Nekem mindig volt tartalékban egy-egy ilyen mondatom, s nem fukarkodtam vele, mert egy sör volt az ára.

De kávézásunk idején, talán éppen a poéta doctus címmel felruházott Gabi jóvoltából, a lapokban megjelent érdekesebb írások mellett az irodalom is szóba került. Nem tudom kinek az ötlete volt, hogy irodalmi próbaként írjunk regényt. Megegyeztünk, hogy flekkenként haladunk, szép sorban egymást követve szöjük a regény cselekményét. Külön élvezet volt, valamely félbehagyott történés titkát kibontani és a folytatót fogas feladat elé állítani, hogy mindig valamilyen váratlan dolog történjen hősünkkel és az újabbakkal, akiket kitalálni és körömnnyi jellemzéssekkel szellemesen ábrázolni lelkesen igyekeztünk. Ábécé sorrendben a regény szerzői emlékezetem szerint: Bazsó Zsiga, Cseke Gábor, Kiss János, Nagy Karcsi, Orbán Feri, Sinkó Zoli és jómagam. Folytatásainkat nevünkkel nem jegyeztük. Elégtétellel nyugtáztam, amikor humorban bővelkedő egyik folytatásomat Sinkó Zoli javára írták. Harminc vagy negyven valahány oldalig jutottunk, az időnként kényszerű munkahelyi feladatok és családi okok miatti távollétünk miatt lassan haladtunk, majd ez is, mint sok más kezdeményünk valahogyan abbamaradt. Évtizeddel később Orbán Feri bukkant kezdeményünkre valahol kéziratai között, azt hiszem mindannyian sajnáltuk, hogy elmaradt a folytatás. Hasznos játék volt.

Számomra indíttatást jelentett, hiszen első regényem megírására ösztönzött. 1968 tavaszán tettem le kávéházi asztalunkra azt az irattartót, amelyben regényem kézírata volt. A Predeal közeli felsőtömösi vakációm két hete alatt, minden második napon írtam, abban a csendes

szállóban ahol azelőtt négy esztendővel feleségemmel töltöttük boldogan szabadságunk, megkészt nászutunk. „Szabadnapjaimon” bebarangoltam a környéket, kalucsniban megmásztam a hóban a Nagykőhavast, amiről másnap néhány oldalas riportot írtam a fővárosi napilapnak.

Cseke Gabi olvasta először regényem. Bízott. Kiss János pedig azzal segített a címadásban, hogy aláhúzta egyik mondatomat, így lett több mint negyven címváltozat közül, az Igaz Szó irodalmi folyóiratban folytatásban megjelenő regényem címe: Köszönöm, jól vagyok.

Mezőgazdasági akciónk vége az lett, hogy a megyei pártbizottság dicséretben részesítette a két lapot. Nyilván sokan voltak, akik átlátták ostoba együgyűségünk, kézlegyintéses mosollyal adták értésünkre rejtett véleményük, együgyűségünk ellen nyilvánosan szólni nem volt ésszerű, nem mertek. Pontosan így történt ez a különféle országos politikai és gazdasági döntésekben is, a bólogató-jánosok országa lettünk, a felülről jött útmutatásokkal nem ellenkezhetett az, aki karrierjét féltette.

Ez a fajta vezetési mód annyira beidegződött, hogy még a svédországi magyarok tevékenységére ma is kihatással van. Azok magatartásából mindegyre visszaköszön, akik ezt fiatalabb korukban szívták magukba és képtelenek szabadulni tőle, nemcsak tudatlanságból gátolnak minden alulról jövő kezdeményezést, hanem mert ez az egykori pártvezetési módszer ma is a hatalommegtartás és klikkszervezés bevált eszköze.

Két okból kénytelen vagyok ilyen megjegyzésekre. Egyrészt, mert múltunkkal, múltammal való leszámolásomkor úgy érzem, jegyeznem kell a régi beidegződések máig éró káros hatását másrészt, korom figyelmeztet, ki tudja, jut majd időm *Északi fényben* című negyedik életrajzi kötetem megírására s arra, hogy ezt az időrendileg odatartozó dolgot kifejtsem a velem történtek és szomorú tapasztalataim alapján.

Miután Kozma Elza szülőszabadságáról visszatért munkahelyére, érdemeim elismerése mellett vagy éppen azért, áthelyeztek a pártélet rovatba. Dózsa Sándor párttitkárunknak, miután Ördög Bélát valamilyen depressziós betegsége miatt - feltételezésem szerint, mert idősebb volt, nem talált a mi idegpróbánkhoz hasonló feszültség-levezetési módot - a pártélet rovatvezetőjének hónapokig nélkülöznie kellett, egyedül maradt. Szobája a művelődési rovatból nyílt, védett, csendes hely volt. Miért éppen én kerültem a pártélet rovatba? Nyilvánvalóan azért, mert én voltam a frissen végzett pártfőiskolás, a pártélet javításának céljából a főnökök, felfelé is indokolhatóan velem kellett megerősítenie a rovatot.

A pártélet rovat írásait nem lehetett elolvasni. Olyan brosúra ízű, aktivisták által agyonkoptott mondatok sorakoztak és ismétlődtek cikkről cikkekre, melyeknek egyedüli célja az volt, hogy a pártpropagandával foglalkozó aktivisták ne találjanak benne kivetnivalót.

Nem volt kedvem Dózsa írásait utánozni, ezért a pártélet szélsőséges területeiről merítettem témáimat. A pártalapszervezetek kötelező gyűléseire járva, a munkahelyi fegyelem, a viselkedés, a közhasznúság, a munkabiztonság, a szakképzés és egyéb ilyen nem éppen belső pártéleti kérdések foglalkoztattak. Emlékezetes - ezt a visszajelzésekből is lemérhettem - egyik írásom, amellyel a párttagok példamutatásának szükségességéről, a sportpályák lelátóin való helyes viselkedésről indítottam vitát. Jó, jó, de a szocializmus építésének más, fontosabb területe is van! - jegyezte meg lapelemzésen rovatvezetőm, és sorolta: a szocialista munkaverseny, a selejt elleni küzdelem, a pártoktatás stb. Rosszallásának alapja az volt, hogy a párttagok kötelességszerű élenjárását, holmi civiltevékenységre való biztatással kibővítem, a pártszervezetek tekintélyét a tömegszervezetek szintjére redukálom.

Most, fél évszázaddal a történetek után nem csak akkori magam látom, hanem társaim viszonyulását a szocialista rendszerben meghonosodó gondolkodásmód hatókörében és nem

hiszem, hogy felmentenünk kell magunkat. Számosan voltunk, akik hittünk a közösség formáló erejében, a megfeszített munka hasznában, a erkölcs szocialistának nevezett tisztaságában, amelybe mindent befoglaltunk amit szüleinktől, nagyszüleinktől és környezetünktől tanultunk, észrevétlenül magunkba szívunk. Ezek a tanítások a vallásórakon hirdetett istenhiten kívül, ugyanazok voltak, amit a Bibliából tanultunk. Az egyszerű emberekre nem különösebben hatott az osztályharc tudománya, ők szocialistának akart világukba magukkal hozták a társadalom örökös kettéosztottságának fájdalmát, a szegényekre és gazdagokra osztott különféle sors igazságtalanságának érthetlenségét. A szocialista propaganda éppen olyan erővel hatott, akár a napjainkban is előszeretettel használt népbútító nacionalista és sovinszta nézetek, amelyek még most is egymás ellen uszítanak nemzetiségeket, hogy eltereljék a figyelmet a hatalom visszaéléseiről.

Utólag sem menthetjük fel magunk, hittünk a meghirdetett új világban, és írásainkkal terjesztettük ezt a hitet. Párttagságunk vállalása csak most, utólagosan tűnik hibának, de akkor hittem magam is, hogy egyféle emberi minőséget jelent, hiszen két évig voltam tagjelölt és a főiskola fél ezernél népesebb tagszervezete szavazta meg felvételemet.

A pártfegyelemre való hivatkozással végzett különféle megbízatások, amelyek annyira meghatározták apám életét, engem akkor még nem érintettek, később okoztak gondot, amikor a gondolkodás nélküli, élen járó csapattá szigorított egyesület katonás fegyelmet állandósított és a párthierarchia alacsonyabb fokán álló vezetők egyre gyakrabban használták a „...nu se discută!” (... nem vitatható!) parancsot. A gyárban dolgozó munkások szintjén még sokáig élt a hiedelem, hogy beleszólásuk számít életvitelünk alakításban. Hittünk, utunk pedig nem lehet más, mint a becsületes közös munka anyagi és szellemi felemelkedésünkért.

Ezt bizonyítja az alábbi beszélgetés is, amit régi munkahelyünkön folytattunk egykori osztálytársainkkal a kolozsvári Tehnofrig gépgyárban. A szerkesztőség magnóját kölcsönözve, Pálfi Mirceával együtt, idősebb munkatársaink fölé kívántunk kerekedni az újságírás korszerű eszközeinek használatával.

(Később a nyugatnémet turistákat és gazdag vadászokat kalauzoló László Fricitől vásároltam kisebb, gyenge, de hordozható magnót, s használtam amíg tönkrement. A nyolcvanas évek elején kaptam feleségem amerikai rokonaitól jó minőségű, zsebbe való SANYO kazettafont, amit sokfelé használtam, egyszer meglepetést okozva, a Központi Bizottság egyik valamikor illegális tagját, Vince Jánost (akkor már Vinte Joan-t) kérdeztem életéről. Azt hiszem érdemes lesz előkeresnem a mélyinterjú szövegét, aminek közlését éppen keresztkérdéseim miatt, végül nem engedélyezte a valamikor belügyminiszter helyettesként is ismert vezető. Ezt a szerszámot ma is őrzöm, de nem használom, mert korszerűbb hangfelvevőim között már olyan is akad, amely az órazsebemben elfér, ilyenek között válogatva próbálok lépést tartani az újságírói munkát megkönnyítő sokféle elektronikus felszerelések öröndetes fejlődésével.)

Eszményképeink közöttünk élnek

Gyakran találkozunk volt munkatársainkkal. Ilyenkor a közös élmények felelevenítése mellett mai életünk problémái is szóba kerülnek. Régóta érlelődik bennünk az elhatározás: ugyanazt, amit a gépcsarnokban alkalomszerűen beszélünk meg, tárgyaljuk meg egyszer, alaposan.

...Kellemes, otthonos szobában beszélgetünk. Akinek nem jut karosszék, az a konyhából kölcsönvett alkatlanságon foglal helyet. Körbeüljük a magnót és beszélgetünk. Régi ismerősök vagyunk, szinte egykorúak. Magunk mögött hagytuk a harmadik évtizedünket. Mindnyájan - Csillag Endre mérnök, a Tehnofrig Gépgyár prototípus műhelyének vezetője, Murád Hamid Kemál technikus, a koncepciók osztály dolgozója, Orbán István mérnök, a koncepciók osztály egyik csoportjának vezetője, Sulucz György, a II-es gépműhely mestere,

Tamás István, az Unirea Gépgyár lemezosztályának mestere, Pálfi Mircea és Tar Károly szerkesztők - a Tehnofrig Gépgyárban, Kolozsvár egyik legszebb és legtöbbet fejlődött üzemében dolgozunk, vagy dolgoztunk valamikor.

Bekapcsoljuk a magnetofont.

Ki a példa?

Orbán István: Omologálják az embert. (Műszaki kifejezés. Valamely termék mintapéldányának sorozatgyártásra való jóváhagyását jelenti. - Szerk.) Jól vagy rosszul, nálunk mindenki dolgozik. Igenis, az a véleményem, hogy az embereket omologálják, mindenkiről van vélemény. Ha egy helyen dolgozol három-négy évet, munkatársaid kíméletlenül megmondják a véleményüket, hogy milyen ember vagy. Lehet, hogy nem mindig mondják a szemedbe, de érezni, hogy milyen embernek tartanak. Persze, nem mindenkinek tetszik a közösség véleménye, pedig általában a valóságot tükrözi.

Tar Károly: Mondjatok egy-egy példát: Kit tartotok egész embernek azon a munkahelyen, ahol dolgoztok. Például, Pista a múltkor említett egy esetet. Olyan emberrel beszélt, aki azt hiszem, túlzottan is pontos, precíz. Lássuk, milyenek a kvalitásai. Mondd el, Pista a véleményed. Vedd a mikrofont.

O. I.: Az iskolából ismeritek, ahol nagyon szorgalmas volt és kicsit zárkózott, ami persze nem erény. Mindenesetre az, ahogyan F. Gyuri a munkáját végzi, s ahogyan él: kifogástalan. Ő példa lehet. Technikus, megkapta a maximális fizetést, amit szerintem meg is érdemel. Hetvenhétszer többet dolgozik, mint sokan mások. Akármilyen fontos dolga van, nem sieti el, megmagyarázza az embereknek, segít mindenkinek. Nagyon nagy a munkabírása. A családi életben pedig azt hiszem, igazán példaadó lehet mindenkünk előtt. Nem követelőzik, lakást nem kért a gyártól, nekifogott gyűjtötte és házat épített.

T. K.: Tehát összegezve, munkahelyen nagyszerű ember, családi életében kifogástalan. És a társadalmi életben? Azért kérdelem, mert ez szoros kapcsolatban van azzal, amit mondtál: nem akart kérni, maga építette meg a családi fészket.

O. I.: Hogyha mindenki úgy dolgozna a gyárban mint Gyuri, nem lenne semmi fennakadás. A társadalmi életben?... Nem párttag.

T. K.: Csillag, neked ki a példaképed? Arra gondolok, hogy később kezdted az egyetemet, mint Pista. Nagy erőfeszítés kellett ahhoz, hogy újrakezdd a tanulást?

Csillag Endre: A példakép szerintem nem olyasvalami, ami örökérvényű. Egy adott pillanatban megtetszik nekem egy ember, s akkor azt mondom, hogy szeretnék olyan lenni, mint ő. Amíg élsz, mindig a jobbhöz próbálsz igazodni. Különböző helyzetek adódnak az életben és minden helyzetben lehet egy-egy mintaképed...

T. K.: Hogy is kerültél az egyetemre?

Cs. E.: Véletlenül.

Sulucz György: Most már bevallhatod...

Cs. E.: Az egyetemre tényleg véletlenül kerültem.

T. K.: Szerintem nem véletlenül.

Cs. E.: Úgy kerültem be, hogy sokan azok közül, akik jelentkeztek, nálamnál gyengébbek voltak.

T. K.: Akkor hogy van az, hogy az évfolyamodon kitűnő voltál?

Cs. E.: Az más. Amikor az embernek bizalmat előlegeznek, akkor tanul. Én az első két évben hónapokig nem mentem moziba sem: tanultam...

Azon gondolkodom, kiről beszélhetnék, mint mintaképemről...

Dolgozik = alkot

Pálfi Mircea: Milyen is kellene, hogy legyen a ma igaz embere? Három követelményt állítanék eléje: először is, legyen munkásember, tehát olyan, aki valóban szeret dolgozni. És legyen gondolkodó ember. Ha valaki dolgozik és gondolkodik, akkor alkot is. Ez lenne a harmadik ismérve a mi társadalmunk emberének. Ne csak egyszerűen elvégezze a rábízott munkát, ne csak elmenjen a gyárba vagy a hivatalba, hanem gondolkozzék a munkájáról. Adjon valami újat munkájában és emberségében is. A munkásemberre Gyuri jó példa: iskolapélda.

T. K.: Találunk-e olyan embereket ott ahol ti dolgoztok, akik megfelelnek mindhárom kvalitásnak? Vagy akár egyiknek-másiknak.

Tamás István: Amikor megismertem, ő nem volt felettesem, a gépműhelyben voltam a fogazó gépeknél gépbeállító. Akkor került hozzánk Sîngeorzan Mircea, mint gyakorló mérnök. Nálunk dolgozott négy-öt hónapig. Én aztán átkerültem a lemez- és kovácsműhelybe mesternek. Láttam, hogy olyan ember, aki nemcsak elméletben akarja tudni a dolgokat, hanem a gyakorlatot is. Beállt a sorba és ugyanúgy dolgozott, mint akármelyik munkás. Miután ő is átjött abba a műhelybe ahol jelenleg is dolgozunk, megváltoztatta az egész műhelynek a képét. Nagyon jó szervező. Amióta nálunk van, újító kollektívát alakítottunk. Igyekszünk a problémákat újításokkal megoldani. Például 1963-ban vagy 20-25, javarészt elfogadott újításunk volt. Irányít minket. Ha valamelyikünknek ötlete támad, útbaigazít elmagyarázza, hogy mi a gyengéje a különben jó ötletnek.

Amióta nálunk van, felvették tagjelöltnek. A IX. Kongresszus határozatával lett párttag. (1965. szeptember 2-án jelent meg ez az írás, az RKP IX. Kongresszusának éve volt, utalni kellett rá, így került bele ez a mondat.)

T. I.: Tudom, hogy az. Gondolom, hogy azért lett párttag, mert szükségét érezte, s mert így még közelebb kerülhetett a termelési kérdések mindennapi intézéséhez s olyan dolgokhoz tud hozzászólni, amelyek hozzájárulnak munkánk javításához.

P. M.: A te mérnököd tehát mind a három követelménynek megfelel.

Cs. E.: Rendes fiú volt az egyetemen is. Nem sokat tudok róla. Éppen csak emlékszem, hogy volt egy Sîngeorzan Mircea, aki nagyon jól tanult és dolgozott a diákszövetségben is. Szóval... Ügyes legény volt már akkor.

T. K.: Évfolyamtársad volt?

Cs. E.: Nem, de ismerem, mert IMSZ-titkár voltam a fakultáson.

Állandó együtttható a környezet

T. K.: Sulucz, te hány éve vagy a gyárban? Meséld el, hol dolgoztál?

Sulucz György: Minden voltam már, csak főmérnök nem.

T. K.: Jól kell hát ismerned az embereket a gyárban.

S. Gy.: Tizenhárom éve ott dolgozom, többnyire fiatalok között, akik segítségre szorulanak s akiknek sokat számít a környezet. Kik a barátai, hogyan támogatják, hogyan beszélnek vele és

hogyan segítik szakmailag. Ajtai esztergályos szakmát tanult, de mint fűrés került a gépműhelybe. Nem dolgozott csoportban. Amikor megunta a munkát, téblábolt. Nem volt, aki rendszeresen foglalkozzon vele. Hiába tettem oda dolgozni s mondtam, hogy a fizetése függ attól hogyan dolgozik. Valóban annyit keresett, amennyit dolgozott. Azt mondta, neki az elég!

Nem volt vele mit tenni. Az ő gépe külön volt, nem volt támogatója. Azt csinált, amit jónak látott. Aztán lassanként megváltozott. Úgy kezdődött, hogy Maxim Alexandru bevette a csoportjába. Tehát „maximos” lett. Maxim megmondta neki szépen: vagy dolgozol vagy nem lesz maradásod. Hogy, hogy nem hatott reá a szó. Hat-hét hónapja már elég jól dolgozik, keres 1100-1200 lejt. Még ma is megtörténik, hogy hibázik néha de nagyon sokat fejlődött.

T. K.: Milyen ember Maxim?

S. Gy.: Öntudatos munkás, párttag, a szakszervezeti bizottság tagja - mintaképnek állítható. Tizenkét tagból álló csoportot vezet. A közösségi munkából, mint szakszervezeti csoportszervező kiveszi a részét. A párttagnak mindenben elől kell járnia, példát kell mutatnia. Maxim nem nézi az egyéni hasznát, az egész csoportért dolgozik.

T. K.: Többet vállal, mint a többi munkás?

S. Gy.: Többet. Már azzal, hogy csoportfelelős, többlet-munkát végez. Csoportjának sikerült úgy beosztania a munkát, hogy idejében teljesítsék feladataikat.

Cs. E.: Ezt a Maximot már lehet „omologálni”.

P. M.: Idd meg a kávéd, mert kihűl. Add a mikrofont át Hamidnak. Neki is van mondani-valója.

Murad Hamid: Hát, a témával kapcsolatosan, mit is lehetne még mondani... A műszaki osztályon dolgozom, az ötös műhelyben. Nálunk ezt koncepciós osztálynak nevezik. Két éve alakult meg, amikor szükségessé vált, hogy külön osztály foglalkozzon a sorozatban levő gyártmányok dokumentációjával, tehát az új gépek technológiájának tökéletesítésével.

P. M.: Nektek tulajdonképpen mindent újítanotok kell. A szó hivatalos értelmében is újítást végezni, és újítani a szó szoros értelmében is, tehát az újat bevezetni. Van mindannyitokban újra törekvés anélkül, hogy anyagi haszonra számítanátok?

M. H.: Még ha csak pusztán az anyagi célt tartva szem előtt old is meg valaki egy problémát, a lényeg az, hogy olcsóbbá tesszük a termelést, megtakarítást érünk el.

I. M.: Az újító kezdeményezést anyagilag is ösztönzik. Az viszont hiba lenne, ha valakit a javadalmazás hiánya meggátolna abban, hogy a legkorszerűbb megoldás bevezetésére törekedjék. Úgy értem, hogy abban az esetben, amikor hivatalból kell valamit elvégezni nem elég, hogy az ember csak annyira törekedjék, amennyivel felettesei megelégednek.

M. H.: Mi igyekszünk a tőlünk telhető legjobb megoldást találni. Nem tartalékolunk ismere-teinkből külön újításokra.

Cs. E.: Érdekük, hogy úgy megoldják a kérdést, hogy azzal többet gondjuk ne legyen, mert anélkül is akad bőven tennivaló.

S. Gy.: Meg aztán önérzete is van az embernek. Mindenki igyekszik úgy dolgozni, hogy nála jobban senki se tudja azt a problémát megoldani.

T. I.: A technológus hivatalbeli kötelessége, hogy a technológiai folyamatot úgy írja elő, hogy az tökéletes legyen.

Többen: Ezt különben mindenkinek a szakmai önérzete, az öntudata kell hogy diktálja.

M. H.: Mi már a technológiai lapon igyekszünk mindent a lehető legaprólékosabban részletezni és felszerszámozni, illetve előírni a szükséges segédeszközöket is. Ehhez persze ismernünk kell a „terept”. Az üzemben előforduló valamennyi munkaművelettel foglalkoznunk kell. Az az ember, aki több éven át esztergál a maga munkahelyén, egy bizonyos problémát többféleképpen és másféleképpen is megoldhat mint jómagam, aki egyik pillanatban téglafal-építéshez írok elő utasításokat, a másik pillanatban pedig a magas frekvenciás hőkezelés technológiájával foglalkozom, aztán a fogaskerékmaráshoz, korongkészítéshez állítom össze a dokumentációt. S így persze nehezebb elmélyülni.

T. I.: Ez a munkaszervezéstől is függ. Ha például úgy lenne megszervezve, hogy mindenik csak egy-két munkafolyamattal foglalkozzék...

M. H.: Ez is megoldás. De mi arra törekszünk, hogy sokoldalú technológusokká váljunk.

A gyár teszi a szakembert

O. I.: A szakosítást megvalósíthatja egy olyan üzem, mint az Unirea Gépgyár, ahol aránylag kevés terméket állítanak elő nagy sorozatban...

Cs. E.: Egyik nap gépet gyártunk a tejiparnak, másnap kenyérdagasztógépet készítünk és nekem mindenhez értenem kell. A műhelyben van olyan munkás, aki éppen úgy megdagasztja a kenyeret, mint a pék. Nekünk tehát érteni kell a megrendelő iparág technológiájához is. Tudnunk kell, milyen gépet gyártsunk, hogy ott használható legyen.

P. M.: Kanyarodjunk vissza az emberhez. Az embernevelést is úgy képelem el, mint a prototípusgyártást: figyelembe kell venni az egyén tulajdonságait, egyéniségét.

Cs. E.: Tudod a nevelés milyen problematikus egy olyan gyárban, mint a miénk. Elég kevés a tapasztalt szakember. Sokan alig egy-két éve végezték el a szakiskolát, kevés a gyakorlatuk. Mivel nincsenek szériamunkák, tehetem meg azt, hogy egy ifjút betanítok egy műveletre. S akkor - teszem azt - három hónapig végez egyféle munkát, azt jól megtanulja aztán átteszik egy másik munkaművelethez, megtanulja azt is, és öt év múlva ismeri az egész szakmát. Ugyanaz az ember, aki ma vékony-lemez munkát végzett, holnap reduktort illeszt össze. Ez azt jelenti, hogy a mi embereink univerzálisabbak lesznek, többet fognak tudni, sokkal több szakmában otthonosak lesznek, de sok időre van szükségük, amíg idáig eljutnak.

M. H.: Nem tudom pontosan mi a cél: az embereket egy szakmában sok mindenhez értővé tenni, vagy szakosítani. Ha valaki minden nap ugyanazt a munkát végzi, magas termelékenységét érhet el.

T. L.: Ne olyan szakember legyen, aki sok szakmához ért, hanem egy szakmában legyen tökéletes.

M. H.: Úgy értem, hogy az esztergályos valóban legyen esztergályos és ne csak néhány művelethez értsen.

Cs. E.: A célt nem lehet elvonatkoztatni az üzem sajátosságaitól. Egy modern gyárban, ahol nagy szériákban dolgoznak, s a legtöbb művelet automatizált, akárkit be lehet tanítani rövid idő alatt. A technikus gárdát és a gépbeállítókat kivéve, akiknek elsőrendű szakismeretekkel kell rendelkezniük. Viszont vannak üzemek, ahol mégis csak univerzálisabb emberekkel kell dolgozni, olyanokkal, akik hozzá tudnak szólni minden problémához.

A meg nem hirdetett verseny

T. K.: Hogyan lehet univerzális szakembereket nevelni?

Cs. E.: Elvégzik a szakiskolát, utána részt vesznek az üzemben a továbbképző tanfolyamokon. A legjobb mesterektől, mérnököktől megismerhetik a szakmai fogásokat, az újdonságokat. Gyártási eljárásokat mutatnak be nekik, amikor pedig elkészül egy prototípus a gyárban és átkerül sorozatgyártásra a gép, összegyűlnék a tervezőmérnök, a technológus, aki kidolgozta a gyártásfolyamatot és a prototípus gárdája, akik kiviteleztek az elképzelést. Átadják tapasztalataikat a gép gyártóinak. Mi elmondjuk, elmagyarázzuk, hogy mit kell tudjon „csinálni” a gép, milyen feltételeket kell biztosítani gyártás közben, meg, hogy mire kell vigyázni. Egy szóval, a műhely dolgozói, mielőtt hozzáfognának a gyártásához, megismerkednek a géppel.

T. K.: Mi teszi érdekeltté az embereket, hogy előre elsajátítsák a gyártásban szükséges ismereteket?

Cs. E.: Az egyik talán a kereset. A másik tényező kétségkívül a szakmai önérték, az ambíció. Nekik is meg kell mutatniuk, hogy azt a gépet legalább olyan jól elkészítik, mint a prototípusát. Meg nem hirdetett verseny ez a két részleg dolgozói között.

Akár a pártfeladatot (Szerkesztőségi alcím, amihez Orbán Pistinek feltett kérdésemmel adtam ötletet.)

T. K.: Hogyan segít az emberek nevelésében a közösség? Te, Pista például, hogyan segíted a társaidat, hogyan bírod rá arra őket, hogy tanuljanak, fejlődjenek. S főleg, hivatali kötelességeden kívül mit teszel?

O. I.: Nem dolgozom közvetlenül a termelésben, technológiával foglalkozom. Azt hiszem, azzal segítem leginkább munkatársaimat, hogy jól végzem a munkámat. Van persze, amikor oda áll az ember és ténylegesen megmagyaráz egyet-mást a fiatalabbaknak. Nálunk szakmai iskolából kikerült magas képesítésű fiatalok dolgoznak.

Nincs időnk, hogy különösebben előkészítsünk minden új embert. Ha technológus lesz, megmutatom, hogy mi a munkaköre. Ha látom, hogy fogékony s tud egyet s mást, bízom benne, tovább segítem. Szerencsénk, hogy mindenki, aki hozzánk felkerült, dolgozott a termelésben és ez nagyon sokat jelent. Vannak nálunk hétköznapi számba menő problémák. Az ilyeneket sokszor eszembe sem jut elmondani. Amikor ellenőrzöm a technológiát és észreveszem, hogy hiányos, akkor jövök rá: „Állj meg, ember, hiszen ez még ezt sem, azt sem tudja”. A bonyolultabb kérdéseket kollektíven oldjuk meg. Néha olyan feladatot is kapunk, amelyet többféleképpen lehet megoldani. Ezt megvitatjuk. Mindenik mond valamit s végül kikristályosodik a dolgok mikéntje.

A fiataloknak megszereztem a szükséges dokumentációt, mindazt, ami általában a normaszámítónak, technológusnak szükséges. Amikor elkészült egy-egy technológia, leküldöm a fiatalokat, hogy nézzék meg hogyan fest a gyakorlatban amit elképzeltünk. Így azt is elérjük, hogy ellenőrizzük: betartják-e az általunk előírt technológiát. Azt hiszem, mindenhez rátermettség is kell. Például én sem tudnék technológiai folyamatokat tervezni, ha nem dolgoztam volna a termelésben legalább két évet. Voltam a karbantartóknál mester, a II-es műhelyben váltásmérnök, mester a csőműhelyben. Így alakul ki az ember gyakorlati érzéke. Így jutottam én is el odáig, hogy tervezőtechnológus lehettem. A fiataloknak is ezt az utat ajánlom.

Nálunk nagyon sokat kell számolni. Észrevettem, hogy nem mindenik fiatal kezeli helyesen a logarlécet. Rendre megtanítottam őket. Gyakran leküldöm a munkahelyekre őket, hogy maguk javítsák ki a kisebb hibákat, s hogy kitapasztalják, mi miért jó vagy nem jó. Ebből áll a segítségem.

T. K.: Emberileg, politikailag is irányítod őket, talán éppen ez a pártfeladatod?

O. I.: Sok politikai kérdést is megtárgyalunk. Feladatomban érzem a politikai munkát. A fiatalokkal megtörténik, hogy egyik-másiknak nincs kedve dolgozni. Egész nap csak azt mesélné például, hogy az elmúlt este milyen leánykával sétált. Akkor előveszem és megmagyarázom neki, hogy mi a helyzet. Lehet, ti erről az oldalamról még nem ismertek engem. Sokszor erőiesen közbe kell lépnem, hogy ez vagy az a munka meglegyen. Nálunk mindenkinek legalább érettségije van, s gondolom, érteniük kell a szóból és ismerniük a feladatainkat. Megtörténik, hogy néha ottmaradunk este nyolcig is. Nálunk ezt mindenki meggyőződésből csinálja.

Bár mindenkinek megvan nagyjából a munkaköre, mégis úgy szeretném, hogy mindenkiünk univerzális emberré váljék. Kezdve a normaszámítástól egész a nem kedvelt manopera (gyártási költségek) kiszámításáig mindent tudjanak. Mindenkit minden vonalon nevelni kell. Viselkedését, öltözetét illetően is. Ha valaki kirívóan viselkedik, a közvélemény elé kerül.

Színházba, moziba járunk, olvassuk az újságot (Hamid a sajtófelelős), s amit látunk, olvasunk, megtárgyaljuk.

A közösség ereje

Cs. E.: A nevelésről én is mondhatok példát. Két évvel ezelőtt, amikor bekerültem a prototípus műhelybe, eléggé gyenge kollektíva volt ott. Többen, a munkán kívül közösen egyetlen foglalkozást „űztek”: váltás után a mesterrel együtt bevonultak a kocsmába. A nevelés, különösen nálunk mindennapi probléma, mert az átlagos életkor húsz év, ha nem kevesebb. Különböző módszereink vannak. Pista említette az előbb, hogy gyűlésen tanácskoznak egyik-másik társuk magatartásáról. Ez is jó módszer. Mi több sikert értünk el beszélgetéssel. Bevezettük például a műhelyben, hogy műszak után nem megyünk azonnal haza. Összegyűlünk és elbeszélgetünk az égvilágon mindenről, kezdve a futballtól és befejezve talán a külpolitikai problémákkal. Ez komoly dolog és tényleg így van; összegyűlnek a fiúk. Persze nem marad ott mindenki minden esetben. Szerintem ez nagyon sokat segít a fiataloknak.

T. K.: Más eredmény?

Cs. E.: Például: egyesek nem dolgoznak mindig úgy, ahogy kellene, elfuserálják a munkadarabokat. Az ember ilyenkor kiveszi az illető kezéből a reszelőt és megmutatja, mit hogyan kell. De többet ér az, ha munkaidő után térünk vissza az esetre, amikor a munkatársak viccelnek egymással, hogy: „megint elrontottál valamit”... Mert másnap az a legény sokkal jobban igyekszik. Így eljutottunk oda, hogy két év alatt összetartó gárdát kovácsoltunk össze és a csoporttagok lelkesen dolgoznak. Megértik azt, hogy mintapéldányokat gyártunk, hogy azoknak jóknak kell lenniük. Kialakult az újító szellem is bennük. A fiúk állandóan jönnek problémákkal, hogy nézd ez így van a rajzon, de vajon nem lehetne ezt jobban megoldani? Sok a jó ötlet. Sokszor kivihetetlen dolgokkal állnak elő. De ha mindennap vagy akár minden héten csak egy jó ötlet születik - az is valami. Nyolcvan ember van a műhelyben, valamit mindenik észrevesz, még az egészen kezdők is. Felébresztettük munkatársainkban az érdeklődést a gépek iránt azzal, hogy amikor legyártunk egy gépet, visszük kipróbálni. Például egy pékségbe. És elvisszük azokat az embereket is, akik a gépet készítették. Ők állítják be és próbálják ki. Büszkéek, hogy ha bemutatathatják, hogy milyen kiváló gépet állítottak elő...

P. M.: Beszélgetésünk összegezéseként ötlik fel bennem a kérdés: ezek után F. Gyurit elfogadjuk-e mintaképnek?

M. H.: Nem tudom, dönthetünk-e mi erről? Annyit azonban levonhatunk következtetésképpen, hogy mindenkinek a saját munkahelyén képessége függvényében a legtöbbet kell nyújtania.

Ezzel mindannyian egyetértettünk és kikapcsoltuk a magnetofont.

*

Gondolkodásunkat sebtében felszedett ismeretek és különféle objektív vélemények határozzák meg. Az ismeretek végtelensége véleményeinket változtatja, javítja szüntelen. Ha nem így történik, akkor megcsontosodott véleményeink fogva tartanak bennünket és hitté sűrűsödnek, makacs ellenállássá, amely az ismeretek mellőzéséhez vezet, gondolkodásunk ilyenformán száraz malom, üresen jár valamely rituális szertartás ütemére és a hirdetett lelki felemelkedés helyett az elbambuláshoz vezet. A gondolkodás olyan biológiai ismérvei, mint például a kalcium ionok hatása az emlékezésre, lehetőség a lélek materiális vizsgálatára. A magunk vizsgálata feneketlen kút. A velem történelemből próbálom lemérni, hogy életpályám kezdetén véleményalkotásomat milyen események, magatartások befolyásolták. Mai ismereteim segítenek tévedéseim kiigazításában, s mert leírom a tanulság, feltételezésem szerint, nemcsak az enyém. Munkámnak ez adhat értelmet.

Bepillantva az erdélyi emlékirók műveibe, a bátor kibeszélésre kapok ösztönzést

Amit írok az nemcsak a régi magam felidézése, hanem mai szemmel a magam bírálata is, de tudatában vagyok annak, hogy véleményt mondok, nem teljes igazságot, mert ehhez teljesebb ismeretekre volna szükségem, ez pedig mindenkire vonatkoztatva egy mai Szókratész irányította párbeszédben valósulhatna meg, de kortársaim nagy része, akik mellett és ha kellett, akik ellenében állottam sokféle közügyeinkben, már nincsenek közöttünk, s ha még élnek nehezen volnának számomra elérhetőek, ha pedig igen, nem valószínű, hogy vállalnák a gyötrelmes lelkiismeretvizsgálatot. Ilyenformán visszaemlékezéseim korlátjait kiterjesztve nem a magam véleményét sorolnám szubjektív módon, hanem régi vitáinkból maradt igazságokat.

Meg kell elégednem az olvasómnak szánt figyelmeztetéssel: célom nem az, hogy vitás dolgaiban tisztára mossam, s régi, olykor haragos cselekedeteimért felmentsem magam, hanem inkább az, hogy mindig kevés öregkori bölcsességem birtokában belátással legyek mások iránt, de mégse szépítsek, semmit el ne hallgassak.

A tényekkel senkinek sem lehet baja, de minden magyarázható és visszájára fordítható, megbánt tetteinket sem szépíthetjük igazságot kereső vizsgálatunk alatt. Igyekszem naponta erre gondolni, amikor újságírói pályám útjait újra barangolom. Sok ezer kilométeres ez az út, három évtizeddel ezelőtt összeszámoltam flekkembe rótt soraim betűit, a Holdig értek, s azóta egymásután gyöngyözgetve betűimet visszatértem a Földre, őseim anyagi helyzetének és sorsomnak jussán, a nekem kijáró szoba-konyhás svédországi otthonomba, ahol közösségszolgáltatásban két folyóiratot és könyvsorozatot szerkeszték és lopva, ahogyan ezt egész életemben tettem, unokáim nevelése, gondozása mellett, íráskényszeremnek szentelem minden szabadidőm.

Az író azért ír, mert arra vágyik, hogy olvasókat szerezzen, s ezt eddig természetes módon könyveinek nyomtatásával érte el. Négy regényem sorsa mutatja, hogy erre nem számíthatok. A svédországi magyar írók műveinek kiadására ritkán adódik anyagi támogatás. Marad a világháló, amely ingyenes.

És marad az erdélyi emlékirók példája, többségük visszaemlékezéseire csak évszázad múltán akadt kíváncsiskodó.

*

1965 nyarán, a nagy körütekintéssel szervezett pártkongresszus egyik intézkedése volt, hogy a kritikusnak bélyegzett helységekre aktivistákat küldtek ki huzamosabb ott-tartózkodásra. Kolozs megyében úgy látszik, több ilyen község és falu akadt, a különféle megyei és városi aktivisták mellé besoroltak szerkesztőket is. Pártfőiskolai végzettségemre hivatkozva küldtek húsz napra Magyardecsére. Désen, Szabó Sándor mellé kerültem, akit a Korunk szerkesz-

tőségéből küldtek. Együtt vittek ki Bálványosváraljára, onnan pedig a magyardécsei termelőszövetkezet kocsiján érkeztem a két helység dombjain át rendeltetési helyemre.

Az eligazításkor felhívták a figyelmemet a falu lakóinak feltűnő magyar érzelműségére. Tiszta röhej volt ezt hallanom, hiszen szintiszta magyar faluról szólt a megállapítás. Milyen más érzelműnek kívánta az ott lakókat a hatalom? Akarta és erőltette, akarja és erőlteti ma is elnemzetlenítésünket. Valamelyik helyi besúgó jelenthette, hogy az új házak díszítésekor előszeretettel használják a piros-fehér-zöld színeket. Annyi baj legyen! - gondoltam, de csak hümmögtem arra, hogy ez politikai hiba lenne. Kimondatlanul is tisztában voltam azzal, jelenlétem amolyan megfigyelőként a faluban, arra kellett, hogy visszatartsa a helyi közösséget valamiféle rendszerellenes cselekedettől, megnyilvánulástól. Homályos érzés volt, mert sehogy se ment a fejembe, miért van erre szüksége a népi demokráciát hirdető hatalomnak, húsz esztendővel a háború befejezése után és hol az a csökönyös osztályellenség, amely megzavarná a pártkongresszus előtti és után hónapok rendjét?

Márciusban meghalt Georghiu-Dej, megkezdte felfelé kapaszkodását Ceaușescu az új diktátor. A Román Munkáspárt visszakapta régi kommunista nevét, s mint meghirdette a szocializmus teljes győzelmet aratott, készült az ország területi átrendezése. Az új szocialista nemzetről való felfogás alapján megoldódott a nemzetiségi kérdés, hirdették, hogy az együtt élő nemzetiségek jelenléte nem változtat az ország nemzetállam jellegén. Egy volt a hatalmi propaganda és a valóságtól féltő hatalom minden eshetőséggel számoló intézkedés-sorozatainak jellegét ehhez igazították.

Szállást a falu kellős közepében, közel a kultúrotthonhoz és a templomhoz kaptam, Nagy Dánielénél, akiknek ezért jóváírtak néhány munkanapot, így kevésbé éreztem magam betolakodónak.

Nem tétlenkedtem, ismerkedtem a faluval, az emberekkel. Jártam a kanyargós utcákat, felkapaszkodtam a környező dombokra, átrándultam Bálványosváraljára is, és látogatásra hívtam Szabó Sándort, akit akkoriban Szabó Sanyikának ismertünk. Őt magát, de írásait sem ismertem, annyit tudtam róla, hogy jól focizik. Barátkoztunk a helyi tanügyisékkel, a Kolozsvárról heteként ingázó értelmiségiek közül többüket ismerte. Előtte titkolnom kellett, hogy gyakran betértem a tiszteletes úrhoz, akitől a falu múltjáról sokféle érdekességet hallottam, s aki barátságával megajándékozva, több mint ötezer gépelt oldalas biblia-magyarázatát is megmutatta időnként. A közügyeket is apránként és őszintén megtárgyaltuk. Elmondtam, hogy küldetésemet nem igazán értem, homályos, de mert az újságírás a kenyerem, a faluban kényszerűségből töltött időmben minden érdekel. Kitaláltuk, hogy a falu „magyardécsei” megyéig érő vádjának nem lehet más alapja mint az, hogy az új házak esőlevezető cinkbádogból készülő függélyes csatornázásakor, a ház sarkánál, fenn a tetőpárkány alatt alkalmazott vízgyűjtőt, zöld levelekkel és piros virággal díszítik, régi kisiparos szokás szerint. Valószínű, hogy román falvakban sárga és kék színt is használnak a mesterek, olyan szokás ez, és annyira természetes, hogy a falu lakóinak fel sem tűnik. Feltételeztük, hogy a feljelentő nem lehet falubeli, egyrészt mert nincs román a faluban, másrészt pedig a környező falvak románsága sem talál abban semmi kivetni valót, ha ki-ki a maga kedves színeit használja díszítésül házában, bútorán, varrottasain, vagy az ökreit cicomázó, szarvakra akasztott bojtokon. Nyilvánvalóvá vált, hogy valamelyik faluba látogató hazafi, kákán csomót kereső buzgóságából eredhetett ez a magyarságellenes feljelentés is.

Az Erősdomb felé kanyargó egyik utcán kapaszkodva, véletlenül találkoztam egy dési bádogossal, aki a ház csatornáit újíttotta, tőle tudom, hogy ő is a régi szokás szerint készíti és díszíti munkáit. Nem tartottam szükségesnek lebeszélni őt erről, de meghánytuk-vetettük a vádat, az is felvetődött, hogy talán a konkurencia műve lehet az áskálódás.

Azóta, nemcsak Magyardécsen, ahova barátaim és ismerőseim kedvéért még sokszor visszatértem, de más helyeken is elégtétellel figyelem, hogy a csatornadíszító virágok természetes módon a háziak kedvére virulnak a bádogos mesterek kezei alatt.

*

Kiáltás az Erősdombról

Falu a gyümölcsfák alatt

Délelőtt Berki bácsi felkísért az Erősdombra. Décsé dombokkal tele, festőien szép határában ez a legmagasabb hely, messziről látni a tetején elhelyezett magasságjelzőt. (A falu neve Magyardécsé, de ezt az óvatos szerkesztő megkurtította, pedig akkor még nem jött parancs, hogy a helységneveket hivatalos nevükön, tehát románul írjuk.) Akkor először töltöttem huzamosabb időt ebben a Dés rajoni faluban. S mint városi ember, kíváncsian fürkésztem a tájat, legendákból, visszaemlékezésekből, mai történetekből próbáltam összeállítani a falu életének változásait. Az emberek mindennapi gondjából értettem meg életük csendes szépségeit, bajt és hibát gyomláló igyekezetüket.

A közös gazdaság irodáján ajánlották:

- Menjen fel az Erősdombra, tizenhét falut láthat onnan.

Berki bácsi kíséretnek ajánlkozott, s mint később rájöttem, keresve sem találhattam volna jobb kalauzt. Középkorú, középmagas szikkadt ember Berki András, akkori beosztásában a termelőszövetkezet küldönce, a falu dobosa, a décséi emberek, a közügyek, a környék és a jóízű tréfák ismerője. A kicsi, vidám bajusz, az élénk szemek, a szalmakalap, amelyet ünnepnapokon ellenzős fekete sapkával cserél fel, hozzátartoznak egyéniségéhez.

A termelőszövetkezet irodájától nem a falu főutcájába torkolló utak egyikét választottuk, hanem a kerteken át közelítettük meg a Szőlőstetőt s onnan az Erősdombot.

Érdekes gyümölcsös a décséiek Kertje. A falu közepén van, mindenfelől házak veszik körül ezt a pár hektárnyi gyümölcsöst, ahol nyáron mindig kövér a fű, üde a lucerna és szelíd az árnyék. Néhány háztáji gazdaság ez a rész, megközelíteni csak úgy lehet, ha átvágunk valamelyik ház udvarán.

Berki bácsi otthonosan nyitotta ki előttem az egyik udvar léckapuját. Átmentünk az agyagos, tisztára sepert udvaron s az utca felőli kapun kijutottunk a Szőlőstetőre.

Később számtalanszor megtettem ezt az utat és más udvarra is eljutottam kalandozásomban. Mindig az volt az érzésem, hogy tilosban járok. Megfigyeltem a décséieket, meg is kérdeztem néhányukat, hogyan tudnak olyan fesztelenül járni a más portáján. Érthetetlennek taksálták kérdésemet. Nem tudom a décséiek mióta engedik meg egymásnak s az idegennek is, hogy udvarukon, gyümölcsöskertjeiken éjjel-nappal átjárjanak. Úgy gondolom, nagy része van ebben a szövetkezeti gazdálkodásnak is, amely a jólétet formáló erőfeszítéseivel, eredményeivel az emberek tudatában, szokásaiban, egymáshoz való viszonyában kitörölhetetlen változást hozott. (Ez a megállapítás bizony, ha nem is naiv lelkesedésemet, tudatos csúsztatásomat bizonyítja, ismereteim hiányából születhetett, ma már nyilvánvaló: a magyar falu évszázados erkölcsi rendjének bizonyítéka. Anyám falujában sem volt zár a házak ajtaján, az ajtóba állított seprű tájékoztatta a látogatót, hogy senki sincs otthon, idegennek nincs mit keresnie a küszöbön belül.)

A Szőlőstetőről újabb gyümölcsösön át alma, körte és szilvafák között ösvényen mentünk fel az Erősdombra. A domb falu felőli részén is gyümölcsfákat nevelnek, másik fele legelő.

A gyümölcsfa ősidőktől fogva fontos szerepet tölt be a décseiek életében, meglenni nélküle ezen a dombos tájon lehetetlen. Pedig mindent megszántanak az ökörfogatok, ami megszántatható, de a búza s a kukorica úgy sem elég. A cseresznye, a körte, s főleg a későn érő téli alma árából pótolják a gabonát. Mindig így volt és most, amikor összehasonlíthatatlanul nagyobbak az igények mint a múltban, még inkább így van. Az alma árából emelkednek itt az új házak, kerül ki a rádió, a diófurnéros bútor, az aragázkályha, városi ruha, országos kirándulásra való s még felsorolhatatlanul sok minden. Ezért áll oly nagy becsben a gyümölcsfa Décsen.

A magasságjelző alatt állva Berki bácsi bütykös mutatóujjának irányába tekintek: figyelem a falut. A gyümölcsfa erdőből előbukkanó friss vörös cserépfedeleket. Az Árpástóról emelkedő út kanyarjait, amint átsúszik a két helység határát képező szoroson. Árpástó a Szamos menti lapályon épült, az Erősdombról jól látható a kanyargó folyó bal partján. Néhány kilométerrel errébb, a szoroson innen, a völgyben is dombos helyen fekszik Décs. Monográfiákban felleltek, hogy már az őskorban lakott hely volt. Később várjobbágyok lakhelye. Kétségtelen, hogy az itt lakóknak kapcsolatuk volt a közeli Bálványosvárjával; az egyik határrészt ma is Ispánlesének ismerik. Az első megmaradt hivatalos összeírás 1750-ben készült s ebből is kitűnik, hogy cseresznye, körte, alma és dió már akkor is bőven termett a „kétfordulós határban”. Később mintegy húszféle alma, 14-féle körte, és négyféle cseresznyefajtát tartottak nyilván. Ma azonban úgy tudják, hogy csak a múlt század végén a gyümölcsfák nemesítésével kezdtek igazán kertészkedni a faluban. Akkor az volt a szokás, hogy minden házasságra lépő fiatal párnak az esküvő előtt tíz gyümölcsfát kellett ültetnie.

A Kerten áthaladva, sokszor megcsodáltam a fák tövében egy gyűrű alakú dudorodást. Azt mondják az oltás helye, s mert nagyon öreg fákon is láttam ilyet, valószínű, hogy már a múlt század közepén is foglalkoztak az idevalósiak gyümölcsfa nemesítéssel. Sok évtizeden keresztül, szorgalmas munkával honosították meg itt a kemény, ellenálló, bőtermő és későn érő rozmaring, Gusztáv, Sóvári, Batul, Jonathán és más téli almafajtákat. A faluban, a házak közötti kertekben, a domboldalakon és a határban az Erősdombról szemünk elé terülő tájon túl is gyümölcs terem.

Az egyik idevaló, de Kolozsváron élő tanárnőtől tudom, hogy májusban, aki csak teheti, még az ország távolabbi részéből is hazajön megcsodálni a virágba borult tájat. Minden évben ünnep ez Décsen, akárcsak az őszi szüret, amikor soha sincs annyi segítő kéz, hogy elég lenne a termést idejében betakarítani.

Piroscserepes házak között kanyarog az út. Innen fentről jól látszik, amint felfelé kapaszkodnak a billenőkocsik. Van úgy, hogy tíz percenként jön egy-egy kocsi, különösen vasárnap, téglát, cementet, cserepet, kavicsot fuvaroznak. Vasárnaponként olyan a falu, mint egy építőtelep. Jönnek-mennek a kocsik, a volánnál többnyire décsei fiatalember foglal helyet, aki szívesen végzi a vasárnapi különmunkát. Tudja, hogy faluját segíti, szépíti munkájával. S erre sokat adnak a décseiek.

Az idegennek is nagyon szép ez a különös hangulatú táj.

Amióta befejezték az Árpástóról idevezető új utat, egyre csak építkezik a falu.

Akkor tette az ország első lépéseit az új élet megteremtésének útján... (Az új élet megteremtésének lehetőségeiben hittünk, az ilyen propaganda ízü sablon megfogalmazásokra nem volt még szemem, engedtem a pártlap elvárásainak, de az általam kezdeményezett gyorsfelmérés adatai is lelkesítettek.)

Hogy mit ér az elmúlt húsz év ennek a falunak, azt csak egy újalapos monográfia számadataiból tudhatnánk meg. S mert ilyen akkor nem volt kéznél, a helyi postafiók tisztviselőjével végeztünk az anyagiakat számba vevő hozzávetőleges számítást. Kerekes Jenő úgy ismeri a falut, mint a tenyerét. A faluban 425 házsám van s mindeniket elsoroltuk, az új házaknál egy-

egy vonalkát húztunk egy füzetbe. Meglepődve konstatáltuk, hogy az utóbbi néhány évben 296 új házat emeltek, tíz gazda portáján pedig most építik az új lakhelyet.

Décsén, mint általában minden gyümölcsstermő vidéken, magas, emeletesnek is beillő házakat építenek. Amit itt pincének neveznek, az a föld felett van, magas, tágas helyiség, ahol ősztől nyárig is eláll az alma. Minden ház többszobás, sok a városi módon bebútorozott ház, három helyen pedig már csempekádas fürdőszoba is van.

Magam is ilyen házban, Nagy Dánieleknél kaptam szállást néhányszor. Jóleső érzéssel nyugtáztam azt az apró epizódot, amikor a ház gazdasszonya a nehéz és poros cséplési munka után hazatérve, így biztatta a háztartással bajlódó édesanyját:

- Jövök mindjárt, Anyuka, csak éppen letussolom magam.

Egy alkalommal az italbolt vezetőjével találkoztunk fenn a Szőlőstetőn. Szikár, egyenes tartású, magas ember, olyan szép bajusszal, hogy igazán reá illik Dénes Lőrinc bácsi mondása:

- Olyan az, fiam, mintha csóka repült volna a szájára.

Amikor csak találkoztunk, mindig arra gondoltam, hogy biztosan huszár lehetett katonáskodása idején s mintha csak igazolni akarná feltevésemet, a Szőlőstetőn is délceg tartásban vezette első útjára motorkerékpárját.

- Először ülök motoron - mondta, miután nagy kört leírva éppen előttünk fékezett -, de ismerem a szerkezetét, gondolom a vezetésbe is könnyen belejövök.

Természetesen mondta, nem úgy félvállról, mint aki dicsekedni akar, inkább, hogy tudtomra adja: a motorkerékpár már rég nem újság Décsen, több is van belőle. Nyáron a motorkerékpár tulajdonosok ugyancsak közel tudják magukhoz a várost.

Hát igen. És itt megkockáztatnék egy nem alaptalan kijelentést: Décse a járművek tekintetében is igyekszik lépést tartani a várossal. A helyi takarékpénztár tisztviselőitől tudom, hogy több gépkocsi nyereséges betétkönyv tulajdonos van a faluban.

Azt hiszem, ebben az eldugott, ősi eredetű faluban az a legérdekesebb, hogy életmódban kitörölhetetlen és nagyszerű lépéseket tett a városi civilizáció felé, olyan lépéseket, amelyekre csak a szocialista falu képes. (Sic! A sic latin szó, jelentése így, ily módon, ekképpen, ezért. A szócska értelme: ne gondoljátok, hogy figyelmetlenségből vagy műveletlenségből írtam így ezt a szót, ez így helyes /így hangzott el/ lesújtó véleményetek arra szálljon, akit idéztem. Tehát: reám.)

Diófurnéros szobabútort vásárolnak és ruházatukban sem falusiasak. Az egykori népviseletből csak az ünnepnap is ritkán használt fekete pörge kalap maradt meg. Olyan formájú rogyantszárú puhacsizmája pedig, mint amilyen a falu központjában a világháborúban elpusztult décseiek emlékére emelt szobron látható, csak Máté Ádámnak van. De ő sem hordja már, s csak az italboltból jöttében tesz néha említést róla, mert Máté Ádám alapjában véve jól dolgozó, vidám ember. Manapság, azt hiszem, hiába is próbálkoznának itt portékájukkal a szamosmakodi ványolósok, mint egykoron, amikor a Kiáltódombról messze hangzó szavukra abaposztót siettek vásárolni a helyiek.

Ki csináltat ma abaposztókabátot Décsén?

A megváltozott élet bizonyítéka az is, hogy a faluban több mint 200 családban aragáz-tűzhelyen főznek, a legtöbb helyen van rádió, sok a mosógép, a perzsaszőnyeget pedig itt is porszívózni szokták. A helyi takarékpénztári fiók a betétkönyvek számát s a betétkönyveken nyilvántartott összegei illetően legelső a rajonban. Márton Károly és Nagy Dániel a takarékpénztári fiók két tisztviselője 600 betétkönyvnél is többet vezet a décseiek által meg-

takarított kisebb-nagyobb összegeket. Nemcsak lejben, hanem banikban is számolnak, mert az iskolában is takarékosagra szoktatják a gyerekeket.

Tavaly 465 előfizetőt tartottak nyilván a postafióknál, tehát átlagban minden házba jut pártunk politikáját ismertető újság. Havonta ötvenezer lejnél is több pénzt tesznek postára a faluban. Beszédes számadat ez is.

És még egy adat, amely a jólétre mutat: az átlagos életkor 71,2 év.

Gond, teljesülés és távlatok

Az Erősdomb aljában, Ispánlese felől igyekeztem Bálványosváraljára. Néhány napja eshetett, a faluból kivezető úton bokáig ért a latyak. Egy kis legény, aki borjas tehenet legeltetett az útszéli fűvön, ajánlkozott, hogy megmutatja a rövidebb ösvényt. Lépésben hajtottuk a tehenet, amikor harapnivalót talált magának az út mentén, megálltunk. Beszélgetésünk a tehen körül forgott. Mint ilyenkor szokás, megérdeklődtem az állat jó tulajdonságait, s gyengéit. S mert a falusi gyermek korán tanulja gazdaszemmel nézni a világot, megtudtam, hogy a Csinos igen szelíd állat, de gyenge tejelő. Vásárra kerül előbb-utóbb. S ez bizonyára megtörtént, egy tehénnel kevesebb a faluban.

Kevés a tehen és kevés a tej Décsén, a háztáji gazdaságokban. Szállásadóm hosszú utat tesz meg esténként a kerteken át egy liter tejért, amit úgy gondolom, szívességből kap az egyik rokontól vagy ismerőstől. A termelőszövetkezetek istállóiban évről-évre több a tejelő s jó hasznat hajtanak. Azonban ebből nehéz megoldani a falu tejellátását is. Nyilvánvaló a megoldás: a háztáji fejőstehén (azzal együtt, ami ehhez mind szükséges).

Forgattam egy darabig a kérdést magamban, aztán egy alkalommal, amikor az alelnök Szállásdombra vitt, múzeumba való régi cserépmaradványokat nézni, neki is kipakoltam.

Ősi szokás a faluban, hogy reggelire puliszkát esznek. Ki tejjel, ki túróval. Azt hiszem az alelnök inkább túróval szereti a puliszkát, de azért a tej, illetve az állatállomány ügye is ugyancsak foglalkoztatja. Meghánytuk-vetettük a tej dolgát s közben több őskori kancsó s tál cserépmaradványaira leltünk egy téglavetésre használt nagy gödörben.

Megnéztük a közelben épült új istállót. Közben meghallgattam néhány történetet és visszaemlékezést a hagyomány szerint óriások lakta helyről, a hajdan ott talált kincsekről.

Láposi Géza kultúrotthon igazgató mellett az alelnök is nagy odaadással támogatja a helyi múzeum megalakításának gondolatát, amelyet az utolsó szalmatetős decsei házban szeretnének berendezni.

Amikor visszaindultunk a falu felé az egyik dűlő aljában megállított az alelnök, a tejet említve. Kisebb nyaktörő mutatványnak is beillő látványra hívta fel a figyelmemet. A meredek helyen ökrök szántották a gyenge minőségű földet.

- Látja ebből lesz majd a tej - mondotta s mindjárt hozzáfűzte a magyarázatot, mert ezzel a nem találós kérdéssel akart kirukkolni.

- Sok ilyen meredek domboldal s lehetetlen helyen fekvő terület van a határban, ahol eddig gabonát termesztettünk. Kevés gabonát. Talán még a szántási munkálatok sem fizetődtek ki. Az új területi rendezés alkalmával másként szeretnénk ezeket a földeket kihasználni: takarmánynövényt, baltacímet, szarvaskerepet, bükkönyt vetünk az ilyen helyre.

Olvasom a falu monográfiájában, hogy régen is megszántották itt ha kellett hat ökörral is a dűlőket. Miért ne tennék meg most is?

- Ha több lesz a takarmány, jut belőle a tagságnak is.

Az év első napjaiban jártam legutóbb Décsén. Csak éppen befutottunk arra jártunkban Újévet köszönteni. Délután volt, s mint máskor is, népes a termelőszövetkezet irodája. A három brigádkönyvelő végezte munkáját, a többiek a kályha mellől hallgatták a rádiót.

Kerekes Jánostól tudtam meg, hogy az elnök egy kisebb bizottsággal kint jár a határban; új szőlősnek néznek helyet, a kiöregedettek pótlására.

Készülnek a zárszámadásra. A tagságnak munkaegységeként egy és fél kiló búzát, három és fél kiló kukoricát, egy kiló burgonyát, cukrot, káposztát, és szalmát is osztottak. Készpénzt tíz lejt számítanak munkaegységeként. Az idén gyenge volt az almatermés, de munkaegységeként így is fél kilót osztottak. Elégedettek az emberek s ez nemcsak következtetés: szóban is elmondták. A legtöbb munkaegysége Ferházi Jánosnak, Márton C. Tamásnak, Bindea Erzsébetnek, Márton Erzsébetnek és Kerekes Piroskának volt, így hát nekik járt a több. De a felsorolás közel sem teljes, csak úgy emlékezetből idézték a brigádkönyvelők a jó példát.

Néhány brigádost leváltottak s az újabbak között lehet, hogy éppen o brigádműsorban elhangzottakat figyelembe véve, fiatalabbak is vannak. Az Erősdombról tiszta időben idelátszó Ciblesről már rég hazakerültek az állatok s számukat tovább növelik: tizenhatszék ökör vásárlását határozta el a tagság. Nemrég Turnu-Severinben jártak, nemsokára pedig Temesvár környékére utaznak vásárba. A tervkészítés és a mezőgazdasági tanfolyam foglalkoztatta az embereket. Néhány asszony vásárra készült értékesíteni az almatermés egy részét. Van tennivaló bőven az istállók tájékán s másutt is a gazdaságban.

Új hír az is, hogy az iskolában pártalapszervezet alakult. A pártagoktól várják az iskola befejezésének, a tanítás megjavításának és a művelődés jobb megszervezésének elősegítését. Két új tanárt kapott a falu. Színdarabbal készülnek a műkedvelők. Nemrég a kolozsvári Állami Magyar Színház a zsúfolásig telt kultúrotthonban játszotta a Rokonokat. Annyi újdonság, hogy alig bírom jegyezni. Mindenik a fejlődésről nyújt képet.

Ezekből és a beszámolómból, amelyben nem a termelőszövetkezet munkája felől próbáltam megközelíteni a falut, hanem inkább a közös gazdaságban elért gazdasági eredmények hatását szerettem volna lemérni - úgy tetszik, főleg a jó oldaláról ismeri meg a magyardécseiek (Ez egyszer mégis maradt a falu igazi neve!) életét az olvasó. Valóban sok, szép, lelkesítő eseménynek voltam tanúja itt az elmúlt évben. Úgy tűnhet, egy városi ember rácsodálkozása ez az írás az új élet szárnyait bontogató falura.

Nem, Décse nem csodafalu; S ha az, akkor ilyet százat, ezret találni, szerte az országban. Mert itt is az történik, mint kisebb-nagyobb sikerrel, mindenütt faluhelyen: dolgozó parasztágunk a párt mutatta úton lépésről-lépésre a gyakorlatban bizonyítja be a mezőgazdaság szocialista átalakítása politikájának helyességét.

(Ez a mondat egy az egyben szemináriumi szöveg! Sablon, amit gondolkodás nélkül írtam le magam is.)

Ezúttal nem mentem fel az Erősdombra. Nem azért mert kísérőműl nem kaphattam meg Berki bácsit, aki a küldönc posztról elpályázott, s ha jól értesültem, a termelőszövetkezet fogatos tisztjében találom meg majd legközelebb.

Azzal a meggyőződéssel jöttem el: az élet pontosan kiszámítható léptekkel halad előre ebben a faluban is, az Erősdomb alatt.

A művelődés sodrában

A nyáron megérkezett az első tv készülék a faluba. Ajándék. Története van. Az elmúlt év elején a Dészajoni néptanács tanügyi osztálya és a művelődés- és művészetiügyi bizottság könyv-értékesítési versenyt indított. Házról-házra jártak a tanulók, nem azért, hogy könyvvásárlásra biztassák szüleiket, rokonaikat, hanem mert újabb és újabb könyvrendelést kellett felvenniük. Azt mondják, a décseiek e tekintetben sem fukarkodnak. Olvasni meg éppen szeretnek, s hogyha házhoz viszik a könyvet, szívesen fogadják.

Egy régi monográfiában olvasom, hogy már 1898-ban is tekintélyes népkönyvtára volt a falunak. Eszerint tehát hagyomány itt, s nemcsak szükséglet az olvasás. Mert szükségletnek igazán az. Talán a mezőgazdaság egyik ágában sem kell annyit a munkájához hozzáolvasnia a dolgozó földművesnek, mint éppen a gyümölcsstermesztéshez. És ha még elgondoljuk, hogy itt főleg gyümölcsstermesztéssel, de nem kizárólag csak ezzel foglalkoznak. Szakmai tudás, kellő műveltség nélkül nem décsei a décsei - az új idők tanították meg az ilyenfajta önérzetre az idevalókat.

A következő olvasás jó példajaként Dénes Lőrincné emlegetik a faluban. - Lukács Anna aki az újságokat, leveleket hordja, rendszerint hozzá viszi legelőbb a friss újságot. - Idős asszony már, de az újságot az első betűtől az utolsóig mindennap elolvassa.

Szóval olvasnak itt az emberek, ha hazaviszik nekik az olvasnivalót, ha élesztgetik a tudásvágyat bennük a falu értelmiségei. Így volt ez a nyáron is, amikor lakosonként csaknem negyven lej értékű könyvet vásároltak a faluban. Ez esetben az iskolások végezték az olvasásra serkentő munkát, nekik járt hát a jutalom, amellyel ők is léptek egyet a műveltség és az ismeretek kellemes módon való elsajátításának útján.

A művelődési otthon a falu közepén áll. L-alakú épület, nagyteremmel, klub- és könyvtárszobával. összejöveletek, színdarab- és táncpróbák váltogatják egymást, de leggyakrabban film-vetítéskor nyitják meg a nagyajtót. Szeretik a faluban a mozit s ha Láposi Géza kultúrotthon igazgatónak szerteágazó feladatai mellett arra is lehetősége nyílna, hogy a filmművészet szépségeit tudatosítsa s a filmek mondanivalójának alaposabb megértéséhez segítséget nyújtson - sokszorosan hasznos munkát végezne.

A faluban az eddigénél többet várnak a tanárok, tanítók művelődést, szórakozást elősegítő munkájától, mert többhöz szoktatta őket a téli országjárás, amikor az almát viszik hazánk legkülönbözőbb városaiba. Mert Bákóban, Galacon, Konstancán, Nagyváradon vagy Temesváron sem sajnálják a pénzt színházra, mozira, művelődésre. Hazatérésük után van mit meséljenek egy pohár bor mellett, és az itthoniak számon is kérik tőlük, hogy mit láttak. És azt is, hogy hogyan élnek másfelé az emberek, mit építenek az ország gazdagodására. Olyan sajátossága ez a falunak, amit tudtommal még nem használtak ki a kultúrotthonban. Pedig alkalomadtán ugyancsak érdekes, hasznosan szórakoztató műsor kerekedne ki belőle. Hatásos, nevelő jellegű agitációs brigádműsort láttam magam is egy alkalommal a művelődési otthonban. A színpalak mögött a szereplőkkel és Kutas Sándor tanárral a brigádműsor szövegének szerzőjével együtt izgultam végig a szinte máról-holnapra megszületett műsort. Tetszett a közönségnek a kötetlen előadásmód, a műkedvelő színjátszók rögtönzésének is beillő egyszerű szöveg. Idézek a szövegből:

(Sakkjátszma üriügyén a művelődési otthonban összegyűlt fiatalok, a termelőszövetkezeti munkáról, az egymás közötti viselkedésről és a divatról beszélgetnek. A szám a szereplőket jelöli)

VII. Kedves ifjúság, amint látom szép számban összegyűltünk itt, azt ajánlom. folytassuk a legutóbb abbahagyott Aki tud, az nyer versenyünket. Halljuk az első kérdést.

VI. Az első kérdés nem lesz nehéz. Felelhet rá mindenki, aki tud és merész: Kik ugrálnak a legtöbbet és miért a mezei munka idején?

VIII. A tücskök, mert félnek.

IX. A kaszások, mert így szoktak.

X. A makrancos lovak, mert türelmetlenek.

XI. Azok, akik úgy gondolják, hogy sohasem öregednek meg. És úgy vélik, hogy mindenkiért ők dolgoznak!

VI. A második kérdésre figyeljenek nagyon. Ha netalán valamelyik gazdaságban így vagyon: Miért nem házasodik meg a brigádvezető katonaság előtt?

XII. Mert fél a fiatalasszonytól.

VIII. Mert nem akarja lekötni magát.

IX. Azért, mert húsz éven aluli brigádos nincsen!...

VI. A mozi látogatás közkedvelt dolog. A kultúrotthonban évente sok film forog: Kik azok, akik a filmeket a legjobban megértik?

IX. Akik az első sorban ülnek, mert onnan jobban látják.

VIII. Az idősebbek, akik csendben a filmet figyelik.

XII. A legjobban azok, akik a film mondanivalóját keresik!

És így tovább. A csattanós, találó feleletek nyomán előbuggyan a nevetés. A műsor meggondolkoztatja a nézőket. A munka iránti magatartásban van változtatni, javítani való még a faluban. Ezért tesz jó szolgálatot az ilyen helyi megfigyelések magvára épített, vidámhangú műsor.

S van, aki hatásosan előadja. A biztonság kedvéért, hogyha netalán többen is távol lennének az előadás időpontjában, kettős szereposztásban tanulták be a műsort, de mindenképpen számítottak Mátyás István, Balla János, Joó Klára, Lukács Rákel, Martonos János, Nagy János, Balla Balázs, Kiss János részvételére. Igaz, még néhány név s ezzel bezárult a műkedvelő fiatalok köre. Akik azonban az iskolásokkal együtt eljárnak a próbákra, énekelnek, táncolnak és ha kell, szavalnak, szerepelnek is - szívesen, jókedvvel, lelkesen teszik.

A művelődés iránti lelkesedést fűtik a vakációra hazatérő középiskolások és egyetemi hallgatók is. Jelentős tényező ez már számuknál fogva is, hiszen a helyi nyolcosztályos iskola végzettjeinek javarésze tovább tanul; legalább érettségizni kíván valamennyi. A rendszeresen hazalátogató városba került decsei értelmiségiek felvilágosító, tudomány- és műveltségterjesztő munkáját lemérni nem lehet, de létezik és nem elhanyagolható tényező a falu művelődésében.

A nyáron a Pedagógiai Főiskola egyik itteni hallgatója új népi táncot tanított be, a dési középiskolában tanulók egyike pedig irodalmi estet kezdeményezett. Ha az ők lelkesedésük fűtené át a helyi iskola minden tanügyi dolgozóját, s ez hozzáértésükkel párosulna, amelyről nem egyszer tanúságot tettek, elmondhatnánk, hogy Décse nemcsak az anyagiakban, de a művelődésben és szórakozásban is lépést tart a fejlődéssel.

Nem lenne igazságos. ha a tanügyi dolgozók munkájáról beszélve szó nélkül hagynánk azt a minden igyekezetüket felemésztő tény, amelyet a régi iskolaépület gondja és az új iskolaépület elkészítésének felelőssége ró reájuk. A régi iskola szép emeletes épület, de agyagos domboldalra épült és baj van az alapozásával. Javítására nem gondoltak. Egyrészt mert ezt

egyesek lehetetlennek tartják, másrészt mert nagyon sokba kerülne. Így vetődött fel egy új iskola építésének gondolata. A falu egyöntetűen az építés mellett volt és van. Bizonyítja ezt az is, hogy rövid idő alatt előteremtették az építkezéshez szükséges pénzt. A szülői bizottságból alakult kezdeményező bizottság elosztotta a feladatokat. Az elmúlt év tavasza és nyár eleje többnyire a munkálatok előkészítésével, az anyag egy részének beszerzésével teli el. Ki tudja hányszor kellett Désig, Kolozsvárig és vissza megtennie az utat Mikó József iskolaigazgatónak, Kutas Sándornak vagy Láposi Gézának, hogy a cement, mész, téglák és más építőanyag együtt legyen.

Emlékszem, amikor a meszt hozták, még a szolgálatos éjjeliőr is azon izgult, hogy a szállításra önként jelentkezők elérjék a kora reggeli vonatot. Az iskolaigazgatónak meg éppen akkor romlott el az ébresztő órája s a faluban láncszerűen szervezték meg az ébresztést, hogy mindenki jelen legyen. Másnap, amikor egy sűrű zápor után bőrig ázva megérkeztek a két teherkocsi mésszel, népes volt a faluközpont a fogadásukra előjött emberektől. Közügy itt az iskola építése, minden gondja-baja a szó legteljesebb értelmében.

A véletlen úgy akarta, hogy jelen legyek az új iskolaépület alapkövének letételénél. A Korunk szerkesztőségének egyik fiatal munkatársát kalauzoltam a faluban, amikor sietve jött Berki bácsi:

- Tüstént jöjjenek az új iskolához - már fujtatásából látszott, hogy nem hétköznapi esemény megtekintésére csalogat.

A falu közepén, a szövetkezeti bolt melletti gyümölcsös kertben ásták meg az emeletesre tervezett nyolc tantermes hosszú folyosós iskola alapjait. A terv szerint laboratórium, fizika-szertár, a szemléltető eszközök szobája, iroda, tanári és igazgatói iroda is lesz az épületben.

A jó fekvésű telken feketén tornyosult az alap helyéről kilapátolt föld. Úgy ásták meg az alapot, hogy az L-alakú épület kisebbik fele nézzen az útra. A kert mélyén szép számban összegyűltek az emberek. Dénes Ferenc, az építőmester posztján cementről s egyebekről intézkedett. Az igazgató és a mezőgazdasági termelőszövetkezet alelnöke a tervrajz fölé hajolva magyarázták a körülállókknak, hogy milyen is lesz az új iskola. Forró hangulatú, amúgy is meleg augusztusi délelőtti volt. Előtte való nap iskolaavatáson voltam Omlásalján.

Az iskolaépület alapköve alá a cementbe ágyazva egy üveget helyeztek el s benne egy papírlapot, amelyen ez áll: „A decsei iskola alapkövének letétele, 1964. augusztus 17. Az első követ letette Márton F. Ferenc és idős Dénes Mihály 81-ben”. Melléje aprópénzt is tettek, ami az itteni népi szokás szerint gazdagság és felvirágzás kívánságát jelenti. (Csirkefejet is raktak az alapkö alá, de ezt a népi babona elleni küzdelemre hivatkozva törölte írásomból lapunk főtájkára. Azt, hogy az üvegbe Szabó Sándor, a Korunk szerkesztőjének - később a Központi Bizottság propagandaosztálya tisztjéig felkapaszkodott aktivista - neve mellé az enyém is odakerült, mint tanú, szerénységből elhagytam, de még ma is büszkeséggel tölt el, hogy ott lehettem, mert meghívtak erre a Magyardécsén fontos eseményre, s ha meghívtak, más rájuk küldött városi emberekkel ellentétben elfogadtak, megbíztak bennem.)

A hely szokása

Hadd kezdjem, helyi szokásból merítve a Berki bácsi szavaival: Mindenki idefigyelmezzon! Figyelmet pedig azért kérek, mert úgy gondolom, hogy amit itt most érdemesnek tartok köz-hírré tenni igen jelentős. Bizonyítani szándékozom ezt egy, az emlékeim közül előidézett képpel is. A képen Berki bácsi is rajta volt, dobolói, kikiáltói és viccmajsteri minőségben. Három évvel ezelőtti éppen nyár derekán történt, hogy Berki bácsi a következő szóbeli meg-hívóval keresett fel:

- Tüstént jöjjön az új iskolához. Nagydolog lesz ottan, a kustifáját!

Az új iskola helyén akkor szép darab gyümölcsöskert volt, itt-ott nagy kupacokban építőanyag hevert, s megásott árkok mutatták már az emeletes épület alapjait. A kert felőli alapárookban két, nyolcvan éven felelő, sokat látott és tapasztalt ember buzgólkodott. A megboldogult Dénes Mihály és a magát még most is jól tartó Márton F. Ferenc rakták le az új iskola alapkövét. Aki jelen volt tudja, felemelő ünnepség volt. Erős fogadkozások és szívből jövő jókívánságok hangzottak el a két öreg körül összegyűlt férfikoszorúban.

- Éljen és virágozzék új iskolánk - szólt az azóta beteljesedett jókívánság. Balla Dani a munkabíráshoz és bő gyermekáldáshoz emelte akkor poharát.

... Felfigyeltem erre a jókívánságra és kicsit utánanéztem a dolognak. Akkor 1930 volt a falu lakosainak száma s ebből csaknem 300 iskoláskorú. Divat volt az egyke s bizony úgy tűnt, hogy az új iskola tágas és világos tantermeiben gyéren lesznek a tanulók. 1891-es statisztikai adatokat idézem: 245 szegényes házban élt a falu népe, kilátástalan volt az élet.

Ma azonban a házak száma majdnem félezer, ebből mintegy háromszáz még egészen új, az utóbbi tíz év folyamán épült. A születések átlaga az elmúlt fél évszázadban sokat javult.

És ez nemcsak az idegennek tűnt fel. Tudta és tudja a décsei ember is, hogy baj az, ha nincs ki leszedje a megérett gyümölcsöt, s a kiöregedett fák helyére újat ültessen, gondozza a falu körüli dombokat, melyek munkabíró ember nélkül pusztává változnak. S az apák által ki-gondolt fejlődés sem valósulhat meg, álom marad csupán egy felnövekedő népes új generáció nélkül.

Persze, mindenki tisztában van azzal, hogy a bő gyermekáldáshoz nem elegendő csupán a jókívánság. Elsősorban jövőbenező bizakodás kell. A décseiek munkáját, szorgalmát dicséri, hogy csupa domb határuk ellenére is gazdag falu hírében állnak és minden tekintetben lépést tartanak a civilizációval. Az iskola igazgatójától azt is megtudtuk, hogy 1974-ben 82 gyerekre számítanak az első osztályban. Őszintén kívánjuk, nőjenek fel jó egészségben és legyenek mind boldogok...

Hát úgy gondolom, hogy ez az a hír, amire érdemes figyelni.

Nemcsak azért, mert valamiképpen fordulópont a falu életében, hiszen még sohasem számoltak ennyi egykorú gyermeket Décsen, hanem mert ez a tény újabb feladatok elé állítja a falut. Láposi iskolaigazgató így számol: 82 gyermek csak három párhuzamos osztályban fér el, az új iskola tantermei jelenleg éppen vagy csak alig felelnek meg a követelményeknek. Világos a következtetés: bővíteni kell az új iskolát. Lehetőség is adódik erre: a régi, a talaj-csúszás következtében veszélyessé vált iskolaépületből kell átmenteni a még jó, felhasználható épületanyagot.

Ésszerű terv, valószínű már a következő tavaszon sor kerül kivitelezésére. Hogy miből gondoljuk? Nos, a décseiek szorgalmából. Mert lám, itt van például az útjavítás. Négy utcában folyik egyszerre a munka és több mint tízezer lej gyűlt össze azért, hogy kevesebb legyen a sár, járható az út, szebb a falu képe. Sokat és sokan dolgoztak az utcák javításán. Az is décsei hagyomány, hogy csaknem mindenki kiveszi részét a hazafias munkából. Hisszük, hogy így lesz az iskola bővítésekor is.

Az elmúlt vasárnapok csaknem mindenikén lakodalmat tartottak a faluban. Úgy tudjuk, egyszerre többet is. Új családok alakultak, legyenek is mind boldogok. Azért sajnáljuk, hogy mint régen szokás volt, most esküvő előtt nem ültettek el tíz-tíz csemetét. (Érdemes lenne ezt a hagyományt újra feléleszteni.) No de az iskola bővítésénél ott biztosan ők lesznek az elsők!

Így hát az újságírónak és az újságolvasónak is van mire „odafigyelmezni”, amikor Magyardécse régi és új hagyományai kerülnek szóba. Ezeket bármikor nyugodtan közhírré tehetjük.

*

Nem tudom hányszor írtam még Magyardécséről és az ottani kedves, erős emberekről.

Az iskola átadásának ünnepét is magaménak éreztem. Volt egy középkorú, az italt is eléggé kedvelő ember a faluban, a nevét sajnos már elfeledtem, aki szókimondásait olykor talányos figyelmeztetéssel nyomósította. Engem örökké arra biztatott, hogy a falu központban a világháborús hősök emlékére emelt, szomorú falusi legényt ábrázoló egész alakos szobrot figyeljem, mert titokzatosan balra hajtja a fejét. Emberem ennél többet sohasem mondott. Nekem kellett törnöm azon a fejem, hogy a szobor fejállása miért balos. Azért szomorú, mert balra kellett hajtania a fejét? Ma sem tudom.

A tiszteletes urat ezzel nem zavartam. Harminc valahány éves szolgálat után elköltözött a faluból, de máig erően nyomot hagyott a magyardécseiek életében. Azzal is, hogy kérésemre elvállalta, felvett nevén sokáig aktív levelezője volt lapunknak. A falu közügyeinek rendszeresen hangot adott, hogy közössége ügyeit ne csak lelkiekben szolgálhassa.

A véletlen hozott össze fiával, az ornitológus Kiss Botond Jánossal, akinek barátságát máig őrzöm. Az Ifjúmunkás munkatársaként többször írtam példamutató munkásságáról. Életéről, regénybe illő sorsáról, amelynek svédországi részletei is tanulságosak, később, megfelelőbb helyen írok összefoglalót, mert amikor megismerkedtünk már több voltam kezdő újságírónál, tudatosabb magyarságvédő küzdelmeinkben pedig kipróbáltabb, innen adódott egyetértésünk és barátságunk.

Az ilyen, valamennyire teljesebb falubemutató írások, a Zimán bácsi „hósipkás hegyeinket” mindig emlegető riportjain kívül ritkán jelentek meg a kolozsvári napilapban, sorozatot a regény-folytatásokon kívül ugyancsak ritkán közölhettünk.

Az Előretől kapott tengerparti nyaralásunkon, amíg beígért fővárosi lakásra vártunk, játszva összegyűjtöttem annyi érdekességet, hogy kitellett belőle Tengerparti séták címmel saját fotóimmal illusztrált reportsorozat, s mert iskolázottságomnak köszönhetően már voltam valaki, a lap főtítkárának jóvoltából tárcában, szépen tálalva jelent meg folytatásokban. Bizonyára a szerkesztőség minden tagjának voltak ilyen ambíciói, de kijelölt feladataik mellett kevesen vállalták, hogy saját témát, terven felül hosszabb riportban megírjanak. Leragadtak az elemző cikkeknel, jegyzeteknél és szürke beszámolóknál, s lettek többnyire egy műfajú újságírók.

Ilyen volt a körösfői Mihály Béla agrármérnök is, akiről tudtuk, hogy miközben a szántásvetés és állattartás szaktanácsokkal tűzdelt cikkeit írja, a szakkönyvekben, a gazdálkodás legkülönlegesebb furcsaságain csámcsog, de ezekről írni nem merészel.

A számunkra engedélyezett gépkocsi kihasználása érdekében, mindig vegyes társasággal indultunk terepre. Hegedűs Misi, aki nemcsak arról volt nevezetes, hogy a forradalom idején tudósítóként éppen Budapesten tartózkodott és erről, ha mélyen hallgatott is, mindannyiunkat piszkált a kíváncsiság, hogy szemtanúként mit tapasztalt. Reméltük, hogy egyszer majd megéred a nyelve, de e helyett mértéktelen képzelőerejét fitogtatva, inkább nőügyeiről mesélt élvezettel és hosszan, vagy heccmesteri képességét gyakorolta.

Egyik utunkon, éppen Bánffyhunadra igyekeztünkben gyönyörködtünk a Gyerővásárhely fölé emelkedő út jobboldalán fekvő falu élénkvörös háztetőiben, a baloldalon pedig, a ragyogó reggeli napsütésben a Rizeg tető körvonalait bámultuk, amikor László Frici komolyságot erőltetve magára, Mihály Bélához fordult:

- Tar még nem mondta?

- Mit? - csodálkozott Béla.

- Tényleg nem szólt?

- Miről?

- Hát arról, hogy rendkívül érdekes szovjet szakkönyveket kapott. Szóltam, hogy tegye félre neked a könyvstandon...

- Igazán? Köszönöm, hogy reám gondoltál... Miről?

- Várj egy cseppet! Jusson szembe... Megvan! - színészkedett Frici és sorolta folyékonyan: Ivan Ivánovics Nyeszterenko: A tyúkok nemi élete, különös tekintettel a tojástermelésre. Oroszból fordította, Kabdebó György, a mezőgazdasági tudományok doktora... És van egy románból fordított szakkönyv is, ha érdekel Napulă Ioan: A növendékbikák korai magömlés-vizsgálatának rendszerelméleti és gyakorlati kérdései.

- Ez komoly? - kérdezte Béla mosolytalan arccal.

- Persze! Tudom, hogy a tyúktenyésztés érdekel, ezért szóltam Tarnak, tegye neked félre neked ezt a könyvet.

- Érdekes. Valóban érdekes! Ha nem túl drága... - fordult hozzám Béla. Siettem megnyugtani, hogy a szovjet tudomány magas színvonalú, díszkötésben megjelent köteteihez hasonlóan, ezt is igazán elérhető áron prédálja a könyvterjesztő.

Körösfőig, ahol Béla beugrott egyik rokonához, vidáman elcsámcsoztunk a tyúkokról és a növendékmарhákrol. Miután visszamászott a kocsiba és Sárvásár előtt, az út baloldalán enyhén emelkedő mezőn kényelmesen sétáló róka látványától lelkesülten feledtük a viccet, Béla a hozzá illő komolysággal kijelentette:

- Megveszem azt a tyúkokról szóló könyvet!

Kirobbanó nevetésünk Bánffyhunyadiig tartott.

Az ottani rajoni előjáróknak is kedves büfében, ismerős szakácsunk harminc tojásból hirtelen összeütött szalonnás rántottája fölött még mindig a tyúkok szerelmi életének fontosságáról gyözködtük Bélát, aki némán szemlélte tobzódásunk és sértődötten nem vett részt lakománkon.

Ki állít emléket az olyan kisembereknek, mint amilyen a Moszkvában vörösdiplomával végzett és reumás betegséggel hazatérő Hruscsov-fejű Kászoni Gazsi kollégám, aki reggelenként, arcán a waterlooi csatavesztés fájdalmával, nyikorgó ízületekkel végigvonszolta magát a szerkesztőség félhomályos folyosóján, ahol mindig akadt valaki, aki az unalomig ismert válasz reményében illedelmes érdeklődéssel kérdezte tőle:

- Hova-hova, kedves Gazsi?

És Gázsiban egyszer sem kellett csatlakoznunk, mert keserű-vidáman, nem harsányan, hanem csak közérthetően hangzott a biztatásnak is felfogható tömör válasz:

- Lendületesen megyek előre a szocializmus győzelmébe vetett hittel, a szebb jövő felé!

Ennyi is elég ahhoz, hogy az olyan apró alak, amilyen ő volt, nagyemberként megmaradjon emlékezetemben. Válaszában benne volt, amit akkor még kevesen tudtak: a szocializmus paródiáját éljük.

Portréjához ráadásként az is érdekes, hogy az akkori szűkös élelmezés ellensúlyozásra, talán valamelyik távol keleti egyetemi társától hozta és fejlesztette ki tojáskonzerváló szokását, százával tartotta éléskamrájukban mészhabarcsba ágyazva, mindenféle majorság tojását, s fogyasztotta mindaddig, amíg egy őszi reggel, tükörbenézés után összeesett, mert elmeszesedett szíve felmondta a szolgálatot. De az is elképzelhető, hogy olyat látott a tükörben, ami elvette a kedvét az élettől, a nyugdíjhoz közel egyre inkább Hruscsovra hasonlító arca volt.

Pályám alatt rengeteg emberrel találkoztam. Megtanultam faggatni őket, és kivárni, amíg nem a sablont, nem a betanultat, nem a szokásost, hanem csakis a magukét mondták. Olyasmiket, amik nem kellettek a rendelésre írt írásokba és olyanokat is, amit titkolni kellett. Ha ebből valamit reám bízta, hogy valamikor, talán éppen most, vagy életem hátra maradt részében emlékezzem és emlékeztessenek: ez ösztönöz írásra.

Beugrik sokszor sok szép és kemény szó, különvélemény, sietek lejegyezni, máskor feszülő memóriámmal küzdök, hogy felidézzem minden utamba került kisember nagyságát, mert amiért nekik érdemes volt élni, nekem talán többszörösen is, hiszen a szóvivők szolgálatbeli kötelességeként végzem munkám.

A szerkesztőség fiatalabb tagjai megengedték maguknak a közvetlenkedést, a tréfálkozást, a komolytalankodást. Egymás között igen, tekintélyesebbekkel soha.

Magunk között fulladásig kinevettük például Kovács elvtárs túlzott önbizalmától fűtött címadási mániájának melléfogásait. Miután szemünkre hányta, hogy írásainknak képtelenek vagyunk érdeklődést felkeltő, úgymond „menős” címet adni, hetekig a címadásban élte ki magát. Sajtótörténetbe illő egyik első oldali szalagcíme, amit a tavaszi vetéskampány sikerét akadályozó gépállomás javítatlan traktorai ihlettek. Méltán keltett ezzel feltűnést:

Áll, de miért áll?!

A kétértelmű címen nemcsak mi, fiatalabbak röhögtünk, akik életkorunknak megfelelően „piszkos” fantáziával rendelkezünk, hanem számos tisztes korú olvasónk is. A prúd világlátás és a hétköznapi szókimondás ütközött az ilyen melléfogásokban. Hasznunk is volt belőle, mert főszerkesztőnk egy ideig felhagyott címadó kényszerével, mi pedig igyekeztünk nagyobb gonddal megválogatni írásaink címét.

Ugyancsak tabunak számított abban az időben városunk művelődési életét meghatározó színházi eseményekről és képzőművészeti kiállításairól írni. Bejárt a szerkesztőségünkbe Tompa János, a későbbi Tompa István megyei titkárságig jutott pártaktivista és író öccse, aki a bábszínház vezetésében szerzett jártasságát gyümölcsöztette esztétikai elemzést próbáló írásokban. A főszerkesztő nem lehetett elégedett írásaival, ezért maga látott neki színikritikát írni, politikai elemzésnek vetette alá a színházi produkciókat. 1963-ban Szöcs Istvánnal is próbálkoztak, de néhány írása alapján valószínűleg nem tartották politikailag elég elkötelezettnek, pedig akkor már, mint ez sokkal később, tehát nem lelkiismereti vizsgálatának betudhatóan, nem saját bevallásából megtudtuk, mert hát róla is kiderült, titokban besúgóként is „munkálkodott”. Szerkesztőségünkben szállóigeként használtuk, suttogva adtuk egymás tudtára a fenyegetést: „Minden kitudódott!” A zavarodott képűeknek sajnálkozó pillantással megtoldottuk ajánlottunkkal: „Menekülj!”

A lapvezetőség véleménye szerint a tartományi tárlatokat csakis a főszerkesztő helyettesi magasságból lehetett megítélni, ezért az ideológiai tudnivalókban jártas Reisz Katalin vállalta magára. Tordáról került a laphoz, de apám már egyetemi hallgatóként vagy ifjúsági aktivistaként ismerte, és sok más kivagyoskodóan pártos női aktivistával együtt nem kedvelte, mert férfiakban nem válogatós magánéletéről többet tudott mint kellett volna. Nyilvánvaló, hogy

miután anyámat, az illegális időkben elszédítette egy ráküldött ifjú aktivista, apám különösen érzékeny volt a párttevékenységek hevében nőiességüket is könnyen osztogatók viselkedésére, amit szókimondó egyszerűséggel kurvázkodásnak nevezett, és a róluk terjesztetteket a „nem zörög a haraszt, ha nem fúj a szél” bölcsesség alapján hitte.

Reám ragadt szigorú erkölcsi ítélete miatt nekem is nehezemre esett az ilyen nőkről jót gondolnom. Még a Görögtemplom utcai házmesterségünkkel megismert népi költőnk lányának apám által viharosnak ítélt fiatalságát, majd a később pletykált, irodalmi nagyságainkkal közismertté vált vadregényes viszonyait sem tudtam megértéssel fogadni, visolyogtam tőle, amikor a rendszerváltás után írói és főszerkesztői babérokra törve kivagyiságával országhatárokon átívelő, magamutogató csinadrattákkal újra magára vonta a közfigyelmet.

Reisz Katalin élete sem volt irigylésre méltó. Sajnáltam amikor kiderült, hogy késői házassága nem sikerült. Elért pozíciójának megfelelően olyan tordai román szépfiút választott, aki korban, felfogásban, de politikai elkötelezettségben sem illett hozzá. Felvette a Bucur nevet az újságírásban is, akkor ez előnyt jelentett az egyre nacionalistább pártpolitikában. Csodáltam felkészültségét és szóbőrségét a pártszemináriumokon, tájékozottságát a marxista tudományokban. De nem értettem a pofonegyszerű dolgokban a felsőbb utasításokhoz való makacs ragaszkodását. Azt hittem nagyobb észhez nagyobb határozottság, kezdeményezőkézség és döntéstudás járul. Minek hatalmas tudása, elméleti felkészültsége, ha egyszerű dolgokban határozatlan? Az ipari rovatban dolgoztam, akkoriban rendszeresen, másokkal együtt kiküldtek az üzemekbe, hogy a párthatározatok mellé, főként igenelő véleményeket gyűjtsünk. Történt, hogy megemelték a vaj árát. A vajat azért kellett drágítani, mert a termelőszövetkezeteknek bagóért kellett beszolgáltatniuk a tejet. A marhatartás ráfizetéses volt. Ez lett volna egyik magyarázata a mindenkit érintő intézkedésnek, hiszen a margarintermelés gyerekcipőben jár. A Tehnofrigban megszólított melósok „tisztá vizet a pohárba” magyarázatot vártak. Visszatérve a szerkesztőségbe, javasoltam, hogy adjunk magyarázatot az áremelésről, írjuk meg nyíltan, mit tudunk a dologról. Reisz Katalin, a főszerkesztő távollétében ellenezte, hogy bármit is írjunk a történeletről. Kérdésemre, hogy miért nem szabad az Igazságban az igazságot közölni, azt felelte, nem kaptunk utasítást. Szánalmas válasz volt. Nem voltam még párttag, felfortyantam, hogy akkor mire való a saját eszünk. Kissé tamaskodott, de nem tágított. Így aztán elkerülte a főszerkesztő várható rosszallását: „Megint zavarba hoztátok a lapot!” De előttem többé nem volt tekintélye, szemináriumi szövegeire sem tudtam odafigyelni.

1990 után, úgy tudom, ismét Reisz Katalinként Izraelbe távozott, de ott sem találta helyét, sűrűn vissza-visszatért. Az engem mindig lelkesítő és elkeserítő kolozsvári piacon találkoztam vele néhányszor. Utolsó találkozásunkon is lelkesedtem valamiért, amit megváltozott világunk hozott, ez láthatóan idegesítette és magyarázat nélkül faképnél hagyott.

A szerkesztőségben dolgozókat, testvérlapunknál is, két csoportra oszthattuk: a szolgalelkű idősebbekre és a fiatalokra, akik szabadulni akartak a sablonoktól. Kordába tartásunkat a pártfegyelem biztosította, és a szakmai botladozásaink miatti jogos elmarasztalások. A háború utáni hiányos gimnáziumi oktatásból kevesen jutottak el a tökéletes helyesírásig, a sallangmentes, tiszta fogalmazásig. Ezért a szerkesztőség időnként stilsztikában járatos szerkesztőt alkalmazott: Tamás Gáspár végzett ilyen, eredményekben maradandó munkát, mert szívesen megfogadtuk tanácsait.

Büszkén dicsekedtem évekkal később azoknak, akik tanítványaimmá szegődtek, hogy egyszer Ki tud itt főzni? címmel, faliújságon megjelent írásában, miután kemény szavakkal illette pongyola fogalmazásukért a lap újságíróit, engem nevezett meg, aki szerinte írni, vagyis: „főzni tud”. Ami remélem szó szerint is igaz, mert testsúlyommal bizonyíthatom, jól főzök, s amit készítek, jó étvággyal zabálom azóta is.

Ha jól emlékszem Orbán Lajos, aki 1959-ben megjelent Kitérő című regényének visszhangtalan fogadtatása miatt halk ember volt, és a Világosságnál kezdte, az Előré-nél folytatta, majd nálunk fejezte be újságírói pályáját, ugyancsak fésülte egy darabig kéziratunkat.

De a legtöbbet Balogh Dezső egyetemi tanár havonta rendszeresített szövegvizsgálataiból tanultunk. Őrzöm még német-magyar szakos leckekönyvemben azt a tízes érdemjegyet, amivel a német-magyar szakon befejezetlen első évem magyar nyelvvizsgáján, érdemeimet jóindulatával megtoldva, inkább előlegként további tanulásra bízta, maximális osztályzatával kitüntette.

A Făclia (Fáklya) szerkesztőség tagjainak felkészültsége a miénknél mindenféle szempontból sokkal gyengébb volt. Kiemelkedő munkatársuk az a Varga Andrei (András) volt, aki a Kriterion Kiadó kezdeteinél ismertté vált, a Ref. Kollégiumban és a Fémipari Középiskolában is, sokoldalúan művelt, de művészi hajlamainak megfelelően fegyelmezhetetlen osztálytársam Szatmári Sándor féltestvére volt. Nem tudom, hogy magyar létére, mi vitte a román laphoz.

Testvérlapunk színvonaltalansága akkor mutatkozott meg a leginkább, amikor, talán a káderek figyelmetlenségének okán Teofil Bălaj, egy papfiú került a szerkesztőségükbe. Lírai jegyzetei, színes riportjai kiütköztek a sok szürke nyelvezettel írott, sablon cikkek közül. Ráadásul Teo jó verseket is írt. Fúrták is rendesen, kifelé állt a szekere rúdja. Okosan menekült, igyekezett párttagságot szerezni.

A két szerkesztőségnek közös ifjúsági szervezete volt. Rövid ideig akkor éppen én voltam a titkár. Felsőbb utasításra nem kellett volna támogatnunk jelölését, de a pártszervezet titkárának figyelmeztetése ellenére mi, Teofil érdemeinek bő indoklásával, egyöntetűen megszavaztuk ajánlását. Velem együtt tagjelöltté vált és így némi huzavona után megnyílt előtte az érvényesülés útja. Tehetségéhez mértén szédületes pályát futott be. Évtizeddel később találkoztam vele az írók bukaresti székházában, a Román Írószövetség titkára volt. Az Ifjúságunkhoz kerülve, örömmel fedeztem fel, hogy titkárnőnk szomszédjaként a katonai akadémia közeli, a megbízható káderek számára fenntartott egyik épületében lakott. Később Párizsba került kultúrattasának. Igaz, felemelkedését, nem kis mértékben, hozsánna költeményeinek köszönhette, melyekkel a rendszerváltás után nem tudott elszámolni, s a közszerepléstől visszavonulva végleg eltűnt az irodalmi életből is. Kár érte.

A karrierjük érdekében lavírozó ismerőseim köréből, hasonló pályát futott be, a fotóművészeti munkásságáért sok mindent vállaló Miclea Ion, testvérlapunk fotóriportere is. Gheorghiu-Dej egyik látogatásakor beállította gépét az Egyetem utcába torkoló, várfalakkal szegélyezett utcáján, és várt. A kicsi térré szélesedő Egyetem utca közepéről akkor már elvitték a háborús rongálások után helyreállított fogadalmi Mária szoborcsoportot a Kül-Magyar utcai Szentpéter templom mögé. A háború idején mi, Görögtemplom utcai fiúk, cénára fűzött kukoricaszemmel galambokra vadásztunk a Főtérhez közeli szobor körül, s közben akaratlanul is megbizonyosodhattunk a szüleinktől hallott mondás igazáról: Minden szentnek maga felé hajlik a keze!

Miclea türelmesen várt. És a délelőtti napsütésben, a rendezők akaratának megfelelően, a röpködő galambokkal tele téren egy kicsi, piros nyakkendő leány, akit előzőleg orvosi vizsgálatnak vetettek alá, gyermekien mosolyogva virágot adott át a vezérnek, aki a világ összes nagymenőjéhez hasonlóan ölébe emelve a gyermeket, tetszelgett a kivezenyelt tömeg előterében a háttérnek kitűnő, röpködő galambok között. Ezt a pillanatot örökítette meg testvérlapunk fotográfusa, és készített belőle, a lehető legnagyobb nagyítással több mutatós képet. Pártfunkcionáriusok szívét melengető képeit, fullajtárok segítségével a díszvacsorán kapta sokadik fogásként a vezér. Úgy látszik illet és ekkorát addig még nem sikerült készíteni a

pártvezetőről, aki rögtön látni akarta Micleát, s mert szimpatikusnak ítélte, személyes fotográfusának fogadta kollégánkat.

Miclea Bukarestbe költözve okosan kihasználta minden adódó lehetőséget, s mert tehetséges és szorgalmas ember volt, megnyíltak előtte a mennybemenetel útjai. Újságíró iskolás koromban, feleségemmel minden valamire való bukaresti színielőadáson jelen voltunk, ott találkoztam az elit körökben akkor már ismert és elismert Micleával és feltűnően szép feleségével. Ragyogó kiadásban jelentek meg tematikus fényképalbumai. Külföldön is megfordult néhányszor. A német sajtóügynökség fotótárát is felkereste, s egyetlen pelikánokat ábrázoló képéért annyit kapott, hogy alig használt bogárhátú Volkswagennel térhetett haza. Mesélt az ügynökség csodálatos fotógyűjteményéről, ahol Sztálinról is, néhány olyan felvételt őriznek, amelyeket még soha sehol sem közöltek. Gödényekről is rengeteg kép volt ott raktáron, de a Miclea által készítettet azért vették meg, mert akkor még különlegességnek számított minden, ami a sokféleképpen zárt Romániából érkezett.

Jókor, jó helyen téblábolt a szerencse fia. Miclea tudta, miként kell felkapaszkodnia a siker sikamlós hátára.

Deák Ferinek ez másként sikerült. Szőke titánként sürgött városunkban, a kolozsvári lányoknak nyáluk csurgott utána. Apja is jó hírű fényképész volt, főtéri szövetkezeti üzletük laboratóriumába zárta inaskorú fiát, és ha erőszakkal is, de megtanította mesterségének titkos fogásaira. A szép fotókhoz akkoriban elengedhetetlen és meghatározó volt a laboratóriumi tudás. Ennek birtokában került Deák Feri az Igazsághoz. A riportfotóról nem sokat tudott, érzéke ehhez csak később alakult ki. Elkísért, amikor portrét vagy interjút kellett írnom némely jeles személyiséget bemutatandó. Ma is látom, miközben kérdezősködtem, szokásához híven, izgága módon körültáncolta alanyunkat, sűrűn csattogtatta gépét, félóra alatt negyven felvételt is készíthetett, a film nem számított, bőségesen ellátták pártlapunkat vele. A sok kép közül aztán mindig akadt egy, amelyik sikerültnek volt mondható. Nem szívesen mentem vele riportra, mert nagyhangú szószátyárkodásaival mindegyre elárulta műveletlenségét, kollégáimnak is égett a pofája rendszeren, amikor kíséretükbe fogadták. Egyik-másikunkról sajátosan fogalmazott véleményét fennhangon hirdette, sokáig szállóigeként használtuk:

Te, az okos! Tényleg! Hű, hű... igazán okos... De, olyan... olyan hülye!

A szerkesztőségnek volt néhány Zorkij gépe, egyet megkaparintottam és mert már gyerekkoromban, anyám Agfa-gépével zsebpénzemet nem kímélve tájképet, portrét, számosat készítettem, és különféle megvilágítást alkalmazva kipróbáltam fényképészeti tudásom, élvezettel használtam minden lehetséges alkalomkor. Lapunknál az újságírók felvételeit a fotós hívta elő a szerkesztőség épületének földszintjén berendezett laboratóriumban. Ha jóban volt az ember a fotóssal, akkor sikerültek, ha nem akkor „használatlanok” voltak összes felvételei.

Egy alkalommal a Beszterce rajoni iskolástábor életét bemutató képes riportomhoz sikerült olyan képeket szállítanom, amelyek első oldalra jó minősítéssel feltűnést keltettek: az egyiken távolugró gyermek mosolyogva úszik a levegőben. Békaperspektívából kaptam le, háttérben gyereksereg és a fenyves erdő. Később az Ifjómunkásban megjelent *Ezer kilométer a Dunán* és valamennyire az *Ezer kilométer a Kárpátokban* című riportsorozataimban hasznosítottam tudásom, úgy éreztem, hogy volt némi érzékem a fényképezéshez.

Deák Feri sokféle nőkalandja után, feleségül vette a Kolozsváron flekkenéről híres Darvas vendéglős balettes lányát és rokonságuk révén New-Yorkba készült. Akkorra Deák már befutott fotósként, országosan is híres volt portréiról és főként Nagy Imre műveiről készített fényképmásolatairól, amelyeket mert nem vihetett magával, nem tudta mit kezdjen velük.

Kolozs megyei művelődési felügyelőjeként elintéztam, hogy a híres festő emlékházába kerültek felvételei, az ottani művelődési bizottságtól pénzt is kapott értük. Hálából, távozása előtti napokban találkozóra hívott a Continental vendéglőbe. Ott voltam a megadott időben, de nem mutatkozott. A rendszerváltás után, feleségem rokonainál jártunk Atlantában. Csúfságból, mert magát a Ceaușescu rendszerben ellenállónak hitte, engem pedig aktivistának, küldött levélborítékban egy dollárt. Megírtam neki, hogy nem kellett volna: egy sörbárban vetkőző egyetemista lány combján feszülő gumiszalagja alá csúsztattam küldeményét, s őt is említettem, hogy legyen kinek köszönje a lány az adományt. Atlantából Pusztai Péter grafikus barátom hívott Montréalba. Deák, aki Ferry Deak néven egy new-yorki természetrajzi múzeum fotósaként dolgozott, nagylelkűen megígérte, hogy egy éjszakára vendégül lát feleségestől, miközben csatlakozásra várunk a világvárosban. Tudtam, hogy átver, nem számítottam rá. Örülök, hogy az itthon *elszenvedettekért*(?) rajtam állhatott bosszút. Hazafelé vezető útján elfelejtett minket kocsijába venni. De folyton telefonált, még Svédországban is megkeresett telefonon és levélben. Küldött később egy kazettát, mindenféle olyan felvételekkel, amelyekkel leleplezni kívánta néhány közismert amerikai magyar közember közpénzen véghezvitt dorbézolásait. Az ilyen emberek, mindegy hogyan, de valamiféleképpen törtetve akarnak „valakik” lenni. A tízes évek végén őt is láttam pillanatra a kolozsvári piacon. Valamiért nagyhangon méltatlankodva hívta fel magára a figyelmet. Elkerültem. Sajnáltam, hogy Ferry, immár itthon sem találhat békés otthonra.

Az ilyen emberek viselkedése és sorsa, akaratlanul is befolyásolta és megszabja ma is viselkedésem. Viszonyulásom, amely néhány soros jellemzésükre készlet, nem valamiféle bosszú, csupán környezetfeltáró igyekezetem sápadt igyekezetét mutatja, igyekszem bemutatni mindazokat, akikhez kénytelen-kelletlen igazodva alakítottam, és alakult szinte magától, életem, véleményeim és magatartásom.

A bohém életű László Frici vidámsága, közismertségéből adódó, az újságírásban hasznosítható kapcsolatai másokat is vonzásának körében tartott. Jártasságát a polgári illemben, a szokások könnyed, jópofáskodó áthágását csodáltam. Rendszerint nagyhangon, az utca túloldalán közlekedő ismerősöket is választékos kifejezésekkel üdvözölte. „Alázatos szolgája! Tiszteletem, professzor úr! Kézcsókom a kedves nejének! Tengermély hódolatom a bájos nagymamájának! Üdvözöm a nagyságos asszonyt!” Röpködtek szájából a különféle régimódi, mosolyt fakasztó köszönésfélék.

De a Ref. Kollégium diákéletéből hozott és általam is próbált szorgalmát követésre méltónak találtam. 1960-ban Rómában rendezték az olimpiai játékokat. Előtte, mert naivan hitte, hogy újságíróként ott lehet, egy álló esztendeig módszeresen olaszul tanult. Akkoriban, még a magyar időkből maradt gazdag sporttevékenységek színhelye volt Kolozsvár. Gyerekként magam is részt vettem az utcánként, lakónegyedekként civil kezdeményezésből szervezett különféle meccseken, atlétikai házi bajnokságokon, háztömbkörüli kerékpárversenyeken, ahol nem osztogattak érmeket, kupákat, és a legjobbaknak sem járt a krumplicevesből is hiányzó, babérlevélből font koszorú, csupán a társainktól kapott tiszteletért, némi kis körben elterjedt dicsőségért küzdöttünk, mert erre tanított a gimnázium, tornatanáraink, akik komolyan vették a régi bölcsességet: az Ép testben, ép lélek!, és a

Citius, Altius, Fortius
(gyorsabban, magasabba, erősebben)

szellemének maradékain kedvünkre és a köz hasznára nevelkedhattunk.

A Dermata és a Vasas kosárlabdacsapata vezetett az országos bajnokságban. A Vasasban rövid ideig, együtt játszottam Fricivel. Katonaszolgálatát, elismerten jó játékosként a kolozsvári katonacsapat tagjaként végezte. Többször láttam őt a főtéri sportolóknak kijelölt különleges vendéglőben is, ahol a sportolók kalórijegyekkel fizettek. A Kolozsvári Rádió rendszeres sportközvetítéseinek kedvelt bemondója volt. Akkoriban annyi volt a helyszíni közvetítések száma, hogy Frici mellett, Vajda Andrisnak, lapunk ipari rovata jeles tagjának is jutott munka. Az ünnepi felvonulásokról is ők közvetítettek a vezetőkkel tele díszemlény sarkából, mégpedig szabadon, a város utcáin sűrűn elhelyezett hangszórókból messze hangzóan, jópofa bemondásokat is megengedve maguknak és persze, magyarul, ami a mai polgári demokráciában valószínűleg elképzelhetetlen Kolozsváron.

Csúcson volt akkoriban a kolozsvári atlétika. Moina száz méteres országos csúcsa, a Bíró György (Kutya) körül csoportosuló atléták emlékezetes nyolcszáz métere, amikor a lelátón tombolók kívánságára, fergeteges hajrában legyőzte a francia szakszervezeti bajnokot, sokáig a helyi szenzációk javát jelentették. Az úszók, a vízilabdázók, a teniszezők, a vívók, az öklözők, a jégkorongozók, a pingpongozók és a sakkozók országos híresek voltak. Frici, Szöllősi Béla kollégánkkal együtt öttusázott is, ők voltak ennek a sportágnak a kezdeményezői. László Ferenc neve közismert volt és később, kisebb-nagyobb botrányaival gondoskodott arról, hogy folytonosan beszéljenek róla.

Az Olimpiára készülve, kis kartondarabkák egyik oldalára az olasz, másik oldalára a megfelelő magyar kifejezést írta. Napközben, munkája néhány szabad percében, vagy útközben, utcán, kocsiban vagy kerékpáron, az egyik zsebéből előhalászott kartondarabra pillantva, ha magyar szót látott, emlékezetéből ennek olasz megfelelőjét, ha olaszt, akkor a magyart mormogta, s ha eltalálta jelentését, a másik zsebébe, ha nem akkor pedig visszatette régi helyére a cetlit. Ezt addig ismételte, amíg a bal zsebe kiürült, a jobb pedig megtelt. Másnap újabb adagot rakott zsebébe és így ment ez hetekig, hónapokig. Csodálkoztunk, amikor Marton Lilivel, aki jóságos, apró és olvasmányos történeteivel házalt a szerkesztőségekben, perceként olaszul párbeszéltek merthogy Marton Lili vénkisasszonyos szépségének természetes velejárója volt kifogyhatatlan segítőkészsége és sokoldalú nyelvtudása. Végül, Fricit nem engedték ki az olimpiára. Ez láthatóan meggyötörte. Sejtem, mit érezhetett. Az Ifjúságunk rovatvezetőjeként, engem is leforrázott a hír, amikor indokolatlanul nem engedtek a lap külföldi kapcsolataiban is szereplő, évvel azelőtt tervezett finnországi látogatásra. Fél esztendeig, a Frici módszerével tanultam halszagú rokonaink nyelvét, évekig morzsoltszavakból még őriz egy-egy finn szót emlékezetem. És minden eshetőségre magamra hoztam Svédországba a Frici által nekem ajándékozott német-magyar „zsebszótárának” egy részét, hogy unokáim is használhassák. A módszert átadtam Benjamin unokámnak, aki kezdeti angol tanulásakor jó hasznát vette.

Jó tulajdonságait Frici ügyesen kihasználta. Fél esztendeig, amíg közösen szerkesztettük a hírrovatot és cikksorozatokban mindenféle közérdekű kérdésekről, mint például a vendéglői ellátásról írtunk volt alkalmam megismerni szakmai tudását. Erőssége a leírás, a beszámoló volt. Erre szoktatták a sportbeszámolókat. Kiegészítve egymást, nekem jutott az elemzés, az összegezés, a tapasztaltakból kikövetkeztethető tennivalók előszámlálása közös írásainkban.

Volt valami titokzatos benne, amit évtizedes ismeretségünk alatt sem sikerült kiderítenem. Nagy nőcsábásznak mutatkozott, de inkább olyan kutyatermészetű, amelyik folyton ugat, de nem harap. Első házassága egy gyógyszerészhallgatóval, akinek lakást bérelt Marosvásárhelyen, siralmasan végződött. Saját pizsamájában, a felesége mellett idegen férfit talált egyszer bérelt lakásában. Második házassága apró dolgok vitáján bomlott fel, néhányszor engem, a náluk fiatalabbat kértek fel békítésre, büszke voltam, hogy egyszer-mászor ez ideiglenesen

sikerült is. Harmadik házasságának mézes hetein zsoboki orvos barátja segítségére szorult. Rövid ideig tartott, feleségét úrhajósnak nevezte, akit ki kellett lőnie. Negyedik házasságában megállapodott, gyerekei is születtek, ritkultak italos botrányai, amelyeket nem tudni hogyan, sikerült minden esetben elsimítnia.

Újságíró főiskolai román tanárom lelkemre kötötte, folytassam tanulmányaimat román nyelv- és irodalom szakon. Meg sem fordult a fejemben, hogy valamely román laphoz szegődjem, írtam román lapokba, de magyar újságíróként és egy kicsit magyar íróként képzeltem további pályámat. A marosvásárhelyi főiskolán hirdettek román nyelv- és irodalom, magyar nyelv- és irodalom szakot. Bíztam abban, hogy az ott tanultak jó „szerszámaim” lesznek az újságírásban. Frici felkészültsége, mert fölöttem járt a Ref. Kollégiumba, jóval meghaladta az enyémet. Német elemibe járt, innen a Frici beceneve.

Együttes jelentkezésünk, s az ő ismeretsége és jártassága sokban megkönnyítette, kellemessé tette minden vizsgaszesszióban vásárhelyi tartózkodásunkat. Négy esztendő teltével, mondhatni csekély erőfeszítéssel mindketten tanári diplomát szereztünk. Jó érzés volt, mert nem minden újságíró kollégánknak sikerült ez. Volt, akit ismert költőként sem vettek fel, elbuktattak a vizsgán, mások ha bejutottak is, megunták, elfoglaltságukra hivatkozva abbahagyták a tanulást.

Vásárhely akkoriban magyarabb és polgáribb kisvárosnak mutatkozott, mint a többi erdélyi város, a nők budapesti divatot követtek öltözködésben és hajviseletben. A színház és a színiiskola diákjai sűrűn megfordultak a Maros vendéglőben, a nagymenőknek ott állandó asztaluk volt. Az országosan neves és szép beszédű főpincér barátságát élveztük mi is. Élveztük a „rég jó világból” maradt helyi szokásokat: az étlapon minden áldott nap legalább tizennégyféle leves és félszáznyi főfogás szerepelt. Tízórára zónapörköltet kaptunk és külön nekünk „gratinált zöldséget” is készített a szakács. Felvert és sült tojáságyban, húslevesben főtt zöldséget pirítottak sütőben. Jutányos áron kaptuk, ahogyan ez magunkféle törzsvendégeknek kijárt, mert ez az ingyencség nem szerepelt az étlapon. Az éjszakákba nyúló társasági életben a város fiatal értelmiségeinek jeles képviselőivel kötöttünk barátságot. Emlékszem helyi művészettörténetben jártas barátunk hajnalig tartó, Kelemen Lajos kolozsvári sétáira emlékeztető, bódítóan érdekes főtéri sétáira, amelyek pihenőin, a városban közismert, nem tudom milyen nevű bácsi mozgó konyhájának friss és forró virslijét majszoltuk és feledve a szerkesztőség egyre szigorodó légkörét, éltük vadregényes diákéletünk.

Fricit időnként elkapta az italozás, túlhaladva a mértéket, napokig eltűnt. Miután kijózanodott, azzal védekezett, hogy semmire sem emlékszik. Egyszer vizsgáztatóinkat otthagya, kis bőröndjével indult a főtérről az állomás felé, az útközépi fehér választóvonalon haladt, közben erélyes karlendítésekkel irányította a forgalmat. A következő vizsgaidőszakban egyik tanárunkkal összefutottunk a városban. Akkor is volt benne merészségéhez elegendő ital. Gondolkodás nélkül megszólította középkorú tanárunkat:

- Kedves kis vörös emberke vagy! Azt hiszem, én vagyok az idősebb! Szervusz, kérlek... - És így tovább nyomta a blöd szöveget, naiv mosolyával takarta enyhe részegségét. A tanár pedig meg sem haragudott, élvezte vendiákja közvetlenkedését. Nekem pedig égett a pofám rendesen. Menekítettem, ahogy csak tudtam, miközben valójában élveztem a groteszk szituációkat.

Amikor Magyardécse bemutatásához külön oldali anyagokért küldtek ebbe az általam már évekkal azelőtt ismert és kedvelt faluba, Frici előttem egy nappal érkezett és a vendégszerető helyiek szívességét élvezve, másnap kora reggel alig észrevehetően, „fáradtan” jött velem szembe a főutcán. Az általam remélt kijózanodás helyett, mámorossága egyre súlyosbodott. Engedtem ötletének és meglátogattuk kolozsvári neves írónk tanárnő feleségét, akit jó

ismerősének mondott. Otthonosan érezte magát a tanárnő bérelt lakásában, rántottát rendelt. A tanárnő feszengett, iskolába kellett mennie. Megütközését látva kapcsoltam, kicipeltem onnan Fricit, de megállíthatatlanul robogott tovább, betört a tiszteletes úrhoz, mert tudta, hogy jó ismerősöm. Kiss tiszteletes úr, szívélyes vendéglátóként kávéval és kisüstivel kínált. Hálából Frici a tiszteletes úrra borulva rázendített a szerinte éppen a helyhez illő trágár nótára:

- Plébános úr sege... Plébános út segedelme nélkül, nem megyünk a mennybe...

Mentegetőztem. Végül sikerült nagy nehezen lefektetnünk, hogy kipihenje fáradalmait. A tiszteletes úr megértő volt, de a tanárnő és neves író férje azt hiszem, máig orrolnak reám is, s egy kalap alá vesznek az összes iszákos és link újságíróval.

Frici néhánynapos „kiugrásait” magamban a nőkhöz való kissé furcsa viszonyával próbáltam magyarázni. De amikor három napig eltűnt a kolozsvári forgatagban, párttitkárunk nem holmi ragaszkodó nőszemélyről, hanem a Donát úton egy facsemetéről szedte össze, amit ölelhetőnek gondolt és sűrű elhajlásai miatt kíváncsan incselkedőnek is.

És mind máskor is, ismételten elsimították ügyét. Ekkor másra is gyanakodnom kellett. A vele történetek kíváncsivá tettek. De tapasztalnom kellett, hogy a dolgok nem minden esetben „kitudódnak”, gyanúnk mögött olykor nincs semmi, csupán jótékony homályt és sejtelmes sötétséget találunk. Olyan ez, mint a titkos iratok kitakarások mögötti tartalmának sejtése.

Kollégáimnak egyik közös kiszállásukon, némi italozás után focizni kelt kedvük és szertelen vetkőzésükkor vagy utána eltűnt a Nagy Karcsi párkönyve, amit a helyi megtalálók juttattak vissza pártvonalon a szerkesztőségbe. A kiszállás résztvevői közül egyedül Nagy Karcsi kapott fegyelmi büntetést, mert a többiek nemcsak elhatárolódtak, hanem magukat mentve alaposan befeketítették őt. A gyűlés után Frici azzal védekezett ívó cimborája előtt, hogy nem tehetett mást. Nagy Karcsi nagyvonalúan legyintett. A történeteket figyelmeztetésnek vettem, hogy bajban kollégáktól ne várjak megértést, támogatást. Magát menteni mások feladásával is többen is készek voltak.

Máskor, miután Frici nagyon „fáradtan”, nyolcszor utazott a trolibuszon végállomástól végállomásig, a jármű vezetője a megyei pártbizottság előtt levakarta a buszról, s mert újságírónál többen, Berghianu első titkár sógorának mondta magát az igazoltató rendőrök előtt vitték a kijózanítóba.

Másnap reggel hívatta az első titkár s kérdezgette állítólagos sógorságukról.

- Bocsánatot kértem - mesélte Frici, és mi mélyen hallgattunk, mert hihetetlen és megmagyarázhatatlan volt, hogy ennyivel megúsza.

Időnként, szerkesztőségi engedéllyel gazdag nyugat-német vadászokat kalauzolt országunk kiemelt vadászterületein, máskor kilométer hosszú sorban, lakókocsis német turistákat vezetett erdélyi tájakon, a turisztikai iroda munkatársaként. A tőlük kapott bőséges ajándékok közül nekem is jutott jutányos áron egy kazetofon, később pedig rendelésre, szobánk egyik falát teljesen beborító, színes tapétát is szállított. A tapétán látható sűrű tölgyfaerdőrészlet perspektivikus képét nézve tömbházunk szobája tágasabbnak tűnt, a fák törzsének elérhető közelségétől úgy éreztük, benne vagyunk valamely árnyas bajor erdőben.

Arról, hogy borravalóként valutát is kapott, nem beszélünk mert Lacit, a Jókai utcai falatozó tömzsi főpincérijét, aki hónap végi elszámolásig mindig szíves hitelezőnk volt, egy délelőtt besúgóí feljelentésre elvitték, miután mandzsettája alól előparancsolták azt az ötdollárost, amit egy reggeliző külföldi társaságtól kapott. Ha jól emlékszem a tiltott valutaért fél évet sóztak rá.

Frici merészségében továbbment, délutánonként félszázoldalas német nyelvű útikönyvecskét írt, gépelt, szerkesztett és sokszorosított. A borítót is maga készítette. Előtte ezt nem titkolta. Német turistáknak osztogatta, hogy ajándékozó kedvüket serkentse. Nem kért, de kapott pénzt a füzetekért. Köztudomásúan tilosban járt, mert a román tankönyvekből ismert erdélyi történelemnek ellentmondó fejezeteket tartalmazott ügyes és tömör ismertetője. Sehogy sem akaródzott elhinnem, hogy ezt következmények nélkül megússza.

Lehet, hogy félnem kellett volna Fricitől, nem tudom. Az is csak évekkel később jutott eszembe, hogy rendszeresen a városunkban megforduló magyarországi neves vendégek közelében forgolódott. Egyszer, mert vele voltam, kellemes órát tölthettünk a főtéri padon pihenő Major Tamással, máskor a Kolozsváron koncertező neves karmester, Ferencsik János intim kapcsolatairól mesélt számomra furcsa dolgokat. Nagyra tartottuk, hogy Szepesi Györgyöt nevezte mesterének. Egyszer, amikor Budapesten járt, megszólalhatott a neves sportriporter mikrofonja előtt. Persze felnagyította és eltúlozta ezt a baráti ismeretségét is, amit mert elhittem, csatlakoznom kellett, amikor nem a magam hanem az öcsém érdekében kívántam kihasználni.

Fél öcsém az anyja hibájából, farkastorokkal született, néhány műtéten átesve, szülei már gyermekkorában cserbenhagyták, „minek szenvedjen szegény gyerek” megjegyzéssel. Valójában szégyellték, kapcsolatok és anyagiak híján, lemondtak az orvosok által ajánlott esztétikai műtétekről. Fiatalember korában ezt öcsém nehezen viselte. Rábeszéltem, hogy amint megengedik, utazzunk Pestre, ott bizonyára találunk olyan szaksebészt, aki tanácsot adhat, mit kell tennünk öcsém nyúlajka és orra szépítéséért. Úgy időzítettük utazásunk, hogy Frici is éppen akkor Budapesten tartózkodott. Baráti kapcsolataira hivatkozva kértem, segítsen abban, hogy háromnapos ott tartózkodásunk alatt valamelyik klinikán, talán a sokféle kísérletezésre is alkalmas sportkórházban, szakorvos sebész elé kerüljünk. Nem sikerült. Vállalta a közvetítést ahelyett, hogy bevallotta volna, kapcsolatai nem olyan szoros barátiak, hogy segítségünkre lehetett volna. Három napig hitegetett, minden pénzünket utcai telefonálásra költöttük, hogy az ismert rádióriporter irodájában, ahol állítólag tartózkodott, elérjük s valamely sebész címét megtudjuk.

1969-ben elkerültem az Igazságtól, néha alkalomadtán találkoztunk. Biztatására, miután együtt végeztünk a marosvásárhelyi pedagógiai főiskolán, együtt irakoztunk a Babes-Bolyai Tudományegyetem német-magyar szakára, ahol ő kiváló német tudásának köszönhetően diplomázott, én pedig miután Mitruly Miklós tanár úr nem ismerte el főiskolai népköltészet tárgyú vizsgámat, az Ifjómunkáshoz kerülve, huzamosabb fővárosi tartózkodásom miatt is, kimaradtam az egyetemről.

Frici rohanó életmódjában akkor történt változás, amikor a kolozsvári állomáson, minden bizonnyal nem éppen józanul, a vonat kerekei alá kerülve egyik lábát elvesztette. Kapcsolatai révén került nyugatra, ahol megfelelő segítséggel, különleges műlábán újra lábra állhatott. Nyugdíjazása után is termékeny újságíróként dolgozott, hasznosította gazdag dokumentációját, számos lexikon szerkesztésében vett részt, az 1990 utáni csíkszeredai Új Sport főmunkatársaként, Naptár rovatában addig rengeteg ismeretlen adatot közölt gazdag gyűjteményéből az erdélyi sportéletről, és nyelvjavító írásaival is jó szolgálatot tett az újságíróknak és olvasóknak egyaránt. Folyamatosan bedolgozott a zsugorodó kolozsvári rádió magyar adásaiba, mindaddig, amíg valamilyen botrányos viselkedése miatt kitiltották onnan. De érdemei felülmúlják hibáit, a magamban őrzött vele szembeni kétségek titka pedig, halála után, tőlem maradhat kideríthetetlen. Titokzatossága számomra olyan félelemforrás volt, amelynek közelében tartózkodni kihívás volt. Történetével, azt az én időmben valóságos légkört próbálom érzékeltetni, amikor szűkebb környezetünkben sem bízhattunk meg egymásban. Úgy vélem irányított, reánk kényszerített félelemérzés volt. Ezekről az évtizedekről szoktuk

mondani, hogy „olyan idöket éltünk, amikor minden harmadik barátunk besúgógyanús volt”. Kisregény terjedelmű lehetne visszaemlékezésemnek ez a része, ha elősorolnám mindazokat a történeteket, amelyek már-már beteges félelemben és kíváncsiskodásban tartottak, azt hiszem egyformán indokoltan és indokolatlanul. Kétkedésem betegsége, lám máig elkísér. Ettől függetlenül, László Ferenc kollégám és társam sokféle hasznos munkában, az erdélyi sportélet legkiválóbb ismerőjeként és sportújságírójaként él majd mindörökké jó emlékezetünkben.

Az igazság az, hogy a hatvanas években még nem sokan firtatták, kik közülünk a spiclik, a besúgók, inkább csak a törtetőket utáltuk, a nagyon buzgón pártosakat, akiket nem volt nehéz felismerni, hiszen örökké, a magasabb beosztásúak kedvét keresve, ott nyüzsgöttek körülöttünk, a szerkesztőségben is úgy nyilvánítottak véleményt, úgy kapcsolódtak az előttük felszólalókhoz, hogy a lelkes együttérzésükről papolva, igenelésükön kívül semmi lényegeset nem mondtak. Lelkesedtek minden felülről jött értékesnek mondott útmutatásért, vörösre tapsolták tenyerüket a kis- és az egyre sokasodó különféle nagygyűléseken.

Újra és újra eszembe jut, a múlt század kilencvenes éveinek elején, szülővárosom egyik óvári házának ablakkeretében latin felirattöredéket találtak:

LIVIDE PONETVVII TANDEM (...)
NON ALIVN LEDIS TE (...)
...nem mást, magadat bántod...

Kiegészítettem a következő sorral:

... ha örökké önmagad látod...

Időnként az is belém nyilallik, hogy legalább most, valóságosan látom-e önmagam? És az, hogy vajon hogyan, minek néztek engem ismerőseim, barátaim, kollégáim, kortársaim? Feltételezem, hogy sokaknak én voltam a besúgó, a törtető, a gátlástalan talpnyaló. Már csak származásom miatt is. Amivel saját magamat becsülve, sohasem kérkedtem. Tették ezt mások sűrűn és céltudatosan.

Baráti kirándulótársaságunk egyik jó hangú, mulatós, mesterségére nézve párttörténész tagja, akinek az apja kolozsvári börgyári munkás volt, olyan környezetben, ahol számosan kapcsolatba kerültek a két világháború közötti munkásmozgalommal. Családnevét a háború után visszarámósítva nagybányai pártvezetőségig küzdötte fel magát, fia a párttörténész, apám illegális tevékenységéről tudva, többször dicsekedett családjá kommunistaságával. Megértettem, hogy kutatómunkájának értékét kívánja ezzel növelni, s igazolni, hogy bár anyja és felesége magyar, román nemzeti érzése megkérdőjelezhetetlennek tűnjön.

Egy szerkesztő, rádiós és ideig-óráig megyei aktivistaságot is vállaló tanárember pedig, a kolozsvári rádióban olyan hitbuzgóan ömlengett ifjúkommunistaságáról és szegényparaszt származásáról, hogy mindjárt tudtam valamilyen céllal védi vagy kelletti magát. Nem tévedtem. A törpe emberek rámenősségével „előkelő” pályát futott be a legzavarosabb időkben is. És a fordulatkor ugyanolyan rámenősséggel vallotta magát anyaszentegyháza hű emberének.

Származásom, apám múltja, nekem nyűg volt, de bizonyos vagyok benne, hogy akaratom ellenére is olykor előnnyel járt, az akkori szemellenzős káderezők irányította világban. Ezért belátom, hogy valamennyire joggal tarthattak a letűnt „kommunista” világ haszonélvezőjének. Pedig sem szüleim, sem családom, beleértve az egész pereputtyomat, nem gazdagodott meg a szocializmusnak nyilvánított rendszer emlőin. És ezt nem a csökkent értelmiségűek bambaságát szenvedve tette, hanem apám szigorú erkölce szerint: a „bőség kosarából mindenkinek munkája vagy szükséglete szerint szabad merítenünk.” Bálint Tibor Zokogó majmában olvashatunk, igaz más körülmények között sínylődő, de hasonló „élhetetlen”

családról. A háború befejezése után hirtelen vagyont vesztek és a rendszerváltás után ugyancsak hirtelen meggazdagodtak nem ugyanazok. Ebben az új világban cinkos hallgatás övezi a gazdagokat, pedig a diktatúra embereinek értékmérője lehetne felhalmozott és mentett vagyonuk. Ők azok, akiknek hasznát hozta a letűnt rendszer, őket kellene felelősségre vonni majdnem fél évszázados szenvedésünkért.

Leírtam, mennyire csodálkoztam azon, hogy Mircea barátom, amikor bementünk valamelyik kolozsvári üzletbe, nem tudta megkülönböztetni ki a magyar ki a román elárúsító, én pedig ráéreztem, melyikhez milyen nyelven szóljak. Környezetemben többen hasonló érzékenységre tettek szert, amikor a Zsebszínház előadásainak közönségéből, már a bejáratnál felismertük a szekus küldöttet, s ennek megfelelően alakult kevés szavú, mozgásközpontú előadásunk. Újságíró kollégáink közül is tudtuk, kitől kell tartanunk, figyelmeztettük egymást. Emlékszem, amikor csíkszeredai Ifjúnunkás olvasó-találkozónkra készülve egyik helyi kolléga sziszegve reánk szólt:

- Vigyázzatok, jön Gyarmati!

Nem ismertem, nem értettem miért kell vigyáznunk. Évekkel később az Előre főszerkesztőjének jobb kezeként, egyféle káderesi minőségében megismertem. Érdekes, hogy akár Iliescu, akit már a rendszerváltozás előtt a diktátor utódjának tartottak, ő is utódként mutatta magát az egykor kapitányi rangban fővárosi magyar laphoz irányított és „örökös főszerkesztőnek” megtartott főnök mellett, majd simán átvette a főnökséget az Előreből átalakult Romániai Magyar Szónál. Az összehasonlítás sántít, mert Iliescu kegyvesztettként került a „forradalom” élére, míg az Előre nagymenője, kollégáinak bamba bólintására maradt a lap élén. Kifelé, ötös vezetést mutattak az újraalakult lapnál, de a szerkesztés dandárját ugyanaz végezte, aki egykor főszerkesztő volt. Az ő tapasztalata, gyakorlata és munkabírása kellett ahhoz, hogy az új névvel indított lap összeálljon. Vajon milyen érzések környékezték egykori kollégáimat, amikor a nyaklótlanul hozsannás lapszámok után, a hirtelen letűnt rendszer temetésekor, mondhatni a maguk ellenében írtak és szerkesztettek? S még csak vezetőjük sem változott.

Ilyen látszatváltozásra csak a politika képes. Kiváltképpen a román politika, amit az egyszerű emberek köpenyeg-forgatásnak neveznek. Kétségtelen, hogy mindenféle változás, a megszőkottak, a beidegződöttek csikorgása közepette történik. Így történt ez nemcsak a fővárosban, hanem Kolozsváron is, ahol a helyi magyar lap főszerkesztőjét nem belsők, hanem kívülről jöttek mondatták le, küldték haza. Bukarestben nyilván nem akadtak ilyenek, azért történt a „meleg-csákányváltás” úgy ahogyan történt. És ezért szó sem eshetett holmi lelkiismeretvizsgálatról: egykori kollégáim válogatás nélkül egymást mentették át a régi hű szolgálatból az új „még hübb” szolgálatába. Nem lehetett ez ellenükre, hiszem, hogy mindnyájunkban élt valamiképpen a változtatás vágya, lehetséges, hogy az évtizedes robotolásban fokozódó maguk féltése miatt, a belenyugváson kívül az elvárt hozsannázás undorító túlzásában éltek ki maguk.

A változások utáni hónapokban, akadtak olyanok, akik ujjal mutattak a besúgókra. Az ilyen leleplezések, ha a sajtóhoz közel álló személyeket érintettek, heves ellentámadásokat váltottak ki, takargatni kellett mindent, ami általános vizsgálathoz vezetett volna. És a „békés átmenet” sikerült. Ma pedig minden aljas tett elavult, nem érdemes beszélni róla. Ezt nyilván azok igenlik, akiknek takargatni valójuk van.

Felsejlik bennem a háború utáni munkásmozgalmi verifikálások emléke. Anyámtól tudom, hogy a közösségben végzett „gyónások” katarzisaiktól erősödött az embereken a becsületesség tisztelete. Ismertem olyan kizártakat, akiket fiatalkori meggondolatlanságuk beismerése tett emberré. Félreértés ne essék, nem a felelősségre vonást hiányoltam és hiányolom ma, hanem

ki-ki lelkiismeret-vizsgálódását, amit az egyházi gyónásnál is személyre szabottabban kellett volna elvégezni, s amit feltételezésem szerint többen elvégeztek magukban. Néhányan, amennyire bátorságukból jutott, a nyilvánosság előtt is megtették ezt. De a rendszerváltás lélegzetelállító, küzdelmes és reményteljes történéseiről majd később, időrendi sorrendben kell beszámolnom. Ki tudja, eljutok-e odáig? Ezért nem tartom szerkesztési hibának, ha olykor elkalandozva, gondolataim virtuális képernyőjére tolakodó mondatokkal megszakítom a kronologikus visszaemlékezés medrében hömpölygő történések láncolatát.

Vizsgálgom, vajon értem is összerendeztem, amikor megjelentem valamelyik társaságban. Színezett, később pedig sötétedő üvegű szemüveget viseltem, mert szemem idegrángásai fokozatosan sűrűsödtek, odajutottam, hogy amikor valakivel beszéltem, egyik kezemmel szemem sarkát nyomtam, hogy ne pislogjak olyan sűrűn, ne zavarjam beszélgetőtársam. (Mostanában egyre gyakrabban hallom, hogy a riporter beszélget, vagy beszélgetett. A mi időkben valakivel és valakikkel beszélgettünk. A beszélgetni igének nem volt első, második és harmadik személyben egyes száma. Igaz, olykor beszélgetek magam is, de csak magamban.) Emlékszem időnként Trabantom vezetése közben is meg kellett állnom, mert sűrűn rebegő szememmel nem láttam az utat, várnom kellett, hogy az ideges rángások mérséklődjenek. Aztán főszerkesztő koromban egy kedves sebész a marosvásárhelyi szemklinikán szemem körül elvágta az idegeket, egy darabig nézése a kapu előtt bámuló borjúéhoz volt hasonlatos, de az élet előre nem látott idegpróbáinak nyomása alatt, újra sűrűbben pislogtam a miskolci kocsonyában lapuló békánál.

Sötét szemüvegemre mondta a feleségem:

- Olyan vagy, mint egy szekus!

Bizonyára mások is ezt gondolták. Mondhatom nem esett jól, hogy ilyennek láttak.

Svédországban az egyik magyar vezető hordott ilyen szemüveget, s hiába hessegetem a gondolatot, úgy nézett ki és úgy viselkedett, olyan régi, otthonról hozott módszerek szerint viselkedett mint a szekusok, a besúgók, az ellenségeink.

Az eltelt két évtized alatt rendre kiderült, s ezután bizonyára minden besúgóról kiderül ki volt, s az is, hogy ki, miért vállalta a mások és a maga bemocskolását. S talán akkor megbizonyosodhatunk arról is, hogy hiába minden idegfeszültségben telt évünk alatt szerzett felismerő tulajdonságunk, sem külalakjáról, sem viselkedéséről, legkevésbé szavaiból nem sejtettük, ki volt valóban velünk és ki ellenünk. Mert sokan voltak. De nem elegendő ahhoz, hogy mindenkit kordában tartsanak. A jövőben ezért nem őket, hanem az ellenállókat kell keresnünk. Az ellenállókat, akiknek tetteit elhallgatták, elhallgatják és kézlegyintéssel kicsinyítik azok, akik a maguk gyávaságát leplezve, a visszahúzódás leple alatt gubózva, lelkiismeretüket altatva, csökönyösen felmentik maguk. Életre szólóan fájhat ez azoknak, akik hisznek és azoknak is, akik nem hisznek a mindannyiunkra váró végső elszámolásban.

Imecs Jenő egy időben a gint kedvelte. Sorosként, egyszer engem is meghívott, hogy elkísérem a gyermekkoromból kívülről csodált New York szálloda éttermébe, ahol már csak halványodó emlékezetemben tanyáztak kávéházi asztaluknál városunk nevezetes személyiségei. A Continentálnak átkeresztelt helyen, Jenő olykor furcsa rendeléseivel kápráztatta el nemcsak a pincéereket, hanem a fiatalabb újságírók közül azokat is, akiket kénye vagy valamilyen, titkolt szándékának megfelelően kedve szerinti kiválasztottként meghívott délelőtti pihenőjére.

- Főúr! - szólt főtitkári szigorúságot erőltetve arcára, olyan határozottsággal, amilyent még főszerkesztő koromban sem sikerült produkálnom. - Főúr! Hozzon nekem féldeci gint, lehűtve és ezt... - bal karját méla mozdulattal úgy emelte arca elé, hogy miközben nyitott

tenyerével álljt parancsolt a fekete-fehér uniformisában feszengő fiúnak, lecsúszó kabátujja és mandzsettagombos ingujja alól előbukkanó Pobeda márkájú karórájára jelentőségteljes pillantást vetve folytathatta - minden negyedik percben addig ismételve, amíg Állj-t! nem intek...

A pincér század eleji stílusban biccentett, sejtette, hogy ehhez nem jár csodálkozás és semmi más egyéb, mert egy úriember nem kérdez, nem csodálkozik... Háromnegyed órát töltöttünk az étterem kávézójában, Jenő simán lehajtott tizenegy felest. Szerencsémre nem erőltette, hogy kövessem példáját, de ettől nem lettem nála józanabb. Visszatérve a szerkesztőségbe, feltűnés nélkül átnézte lepedőnagyságú lapunk egy oldalnyi anyagát, az összekaszabolt írásokat átgépettette és nyomdába küldte.

Nem az ital, hanem Jenő visszafogott érdeklődése miatt kerültem akkor zaklatott állapotba. Jenő tudta, Mirceát én hoztam a szerkesztőségbe, nem titkoltam, hogy iskolatársam volt és a barátom. Némi tapasztalat birtokában segítettem neki beilleszkedni, több közös riportot írtunk.

- Tudod, mit híresztelnek a barátodról? - kérdezte a harmadik pohár után Jenő.

Nem tudtam.

- Az a hír járja, hogy besúgó!

Hallgattam.

- Tudom, nem jön hogy elhiggyed, de lehet benne valami. Jó neve van... - mondott még mást is indoklásul, de képtelen voltam figyelni rá.

- Nem hiszem! - feleltem kurtán.

Nem erőltette, másról beszélgettünk. Nem firtattam, hogy kitől származik a Mirceát gyalázó hír. Visszagondolva, nem is lehetett egyéb célja, mint bogarat tenni a fülembe. Mert az, hogy Mirceát román anya szülte, egyre fontosabbá vált a szerkesztőségben, a megyei párt káderesei is nyilvántartották ezt és a tudálékosak arról beszéltek, hogy Dózsa Sándor párttitkárunknak nemsokára a Mircea javára kell megválnia örökösnek hitt tisztjétől. Azt, hogy Imecs jóban van a Dózsa feleségével, mindenki tudta. Mari írásait az ő útmutatásai szerint írta, ő javította és közölte olykor kivételezett tálalásban. Mircea gyanúsításának terjesztésével jó szolgálatot tettem volna, végül is a pártalapszervezet választotta a titkárt, s olykor előfordult, hogy nem a felülről ajánlott egyénnek szavaztak a tagok bizalmat. Ha csak úgy, kávézás vagy sörözés közben, Mircea barátjaként tovább adom a hírt, bizonyára meggondolkoztattam volna kollégáimat.

Másnap, tisztafej szolgálatom után, déltájban mentem be a szerkesztőségbe. Délutáni távozásunkkor Mircea mellé szegődtem. A Főtéren szoltam neki, hogy fontos kérdezni valóm van. Egy padra ültünk. Mátyás király a tőle megszokott, bronzba merevedett komolysággal figyelt reánk.

Mondtam Mirceának, mivel gyanúsítják.

- Barátod vagyok, tudnom kell az igazat... - Nem szoltam arról, hogy kitől hallottam a gyanúsítást.

Mircea megsértődött. Nem válaszolt kérdéseimre. Szótlanságával tüntetett.

Elváltunk.

Másnap délelőtt szobájába hivatott a főszerkesztő. Az akkoriban szokásos, jóságos és mindent megértő, de mindent tudó káderesek sablonos hangján előbb egészségi állapotomról, majd szüleimről kérdezett, hogy barátinak akart beszélgetésünket megalapozza. Utáltam az ilyen

körülményeskedést, élesnek sikerült kérdésemmel, kettéhasítottam a nyálas csomagolású gordiuszi csomót.

- Mirceáról van szó?!

Kovács elvtárs arcára akaratlanul is kitérdepelt az ájtatos meghökkenés. Olyan képet vágott, mintha ünnepi vezércikkének olvasásakor bekezdéseket átugorva, magamat türtőztető szándékkal varázsszavakat mormoltam volna: blabla blablabla... Nagyot sóhajtva, hátradőlt karosszékében és úgy nézett reám, mint a tanár, akinek kedvenc témája ecsetelését félbeszakítja a fegyelmezetlen tanítvány.

- Igen, róla van szó! És rólad, aki valótlanúságot terjesztve zavarba hozod... zavarba hozod a lapot...

A megszokott bő lére eresztett korholás következett, aztán arról érdeklődött, kitől mit hallottam. Nem tetszett, hogy ezt megtagadtam tőle. Biztosított, hogy mindent tud - ezt a mondatot ugyanazon hangsúllyal, később, a szekuritáté kihallgatásain sokszor hallottam -, mert Mircea mindent elmondott.

- Nézd, megértelek. Nem kívánsz a pletykálókka egy követ fűjni. De mi ugye barátok vagyunk, nekem nyugodtan elmondhatod...

- Nem vagyunk barátok! - nyögtem ki hirtelen és mert nyersebbre sikerült, mint akartam, sietve hozzá tettem:

- Mircea a barátom, te pedig főnököm vagy!

Farkasszemet néztünk. Amíg megrökönyödötté formálta arcvonásait, láttam, miként távozott belőle az irántam való szimpátiának legapróbb maradéka is. Nem vált javamra, hogy sikerült felhúznom. Miután kurtán-furcsán elbocsájtott, Mirceát kerestem. Hűlt helye volt. Rovatvezetőjétől megtudtam, hogy hirtelen családi okra hivatkozva, főszerkesztőnk jóváhagyásával, nyári szabadságot kapott.

Mirceával, miután visszatért szabadságáról és a fiatalabb jogán jól lekaptam, kibékültem.

Főszerkesztőmmel nem.

A hatvanas évek elején, az erősödő személyi kultusz továbbgyűrűzésének köszönhetően, a főszerkesztő születésnapját pezsgővel ünnepeltük. Erőt vettem magamon, hozzáléptem, köszöntöttem. A koccintás elmaradt.

Elfordult.

Akkor már tudtam, hogy számomra nem terem több babér a szerkesztőségben.

Főszerkesztőnk karrierje jó darabig töretlen volt, tisztelem iránta szinte. Munkás mivoltát hangsúlyozandó egyszerűen öltözködött, láttam, amint nem a szerkesztőségi kocsik egyikével, hanem szerényen a szerkesztőség kerékpárján sietett a pártbizottság aktivistái által kijelölt feladatainak színhelyére. Miután elkerültem a laptól, párttörténész ismerősöm dokumentumaiban olvastam a Magyar Népi Szövetség felszámolásában végzett „eredményes” munkájáról és végleg megkérdőjeleztem pártos őszinteségét. Addig puritánságát, félszégét, melós munkabírását tiszteltem. De tapasztalnom kellett, hogy ő sem kivétel: a hatalom mindenütt mindenkit megmász, a vezetők előbb-utóbb a saját érdekeiket tekintik elsődlegesnek, felrúgják saját erkölcsi szokásaikat. Fejétől bűdösödik a hal, ha nekik szabad, nekem is lehet alapon, apránként közösség ellenessé váltak.

Régi zsidó gyülekezetről olvastam valahol, tagjaik azért is imádkoztak, hogy a „szoférek” ne gazdagodjanak meg, mert ha meggazdagodnak, ellustulnak, felhagynak az írással és akkor a mezuya és a t’filin még drágább lesz.

Főszerkesztőm sem kerülhette el sorsát, ahogyan egyre inkább megszokta vezetői státusát, úgy alakította életét és egyenlőséget hirdetve, magát egyenlőbbnek képzelve, egyre többet merített a vezetőknek kivételezetten őrzött bőség kosarából.

*

Ha valaki néz reám: vagyok. Megszületek mindenkiben, aki reám néz. S ha meglát, közelebb kerülhetek hozzá, benne élhetek. Akit nem látnak, akiről nem beszélnek: az nincs. Csak magában van. Élete, halála közömbös, nem számít. Minden percben születnek és halnak emberek. Minden percben megláthatnak és megszülethetünk. Ha észre sem vesznek, tetszhalottként tengődünk, halálnak halálával halunk.

Megfigyelő kamerákkal tele a világ és mégis úgy érezzük, nem látnak minket. Istenben bízunk, az ő szeme mindet lát. Mióta élünk virtuális világban? És meddig? Mikor jön el az emberséges „látva lássanak” ideje, a „sose halunk” meg kurjantások valósága? Amikor életünkben és halálunkban is észrevesz a világ.

Minél szűkebbre szabjuk világunk határait, annál követelőzőbbek vagyunk észrevételezésünket illetően. A magunk megmutatását példamutatásunk kényszere erőlteti. A magunkba vetett hit. A bennünk tátongó és harsogó féltés, hogy kevés a felelet a „ki látott engem?” visszhangjára.

Akinek megadatik az öntömjénezés orvossága, boldogan élnek saját gyártmányú tükrük előtt, ahol a meglátás élvezetét önkielégítéssel szerzik. A közösség utáni vággyal áldott és vert, a mások látásában születő és csakis ott igazán élő ember, szemek tüzében lubickolva ég, tüzének melegét, fényét onnan meríti, magában is így teremt világot.

És mégis: megvilágosodása legbensőbb ügye. Önmagával való elszámolás.

Nézzünk hát magunkba. Lássuk meg magunk, hogy életet sugározhassunk titkaink mélyéről serkent kitekintésünkkel.

*

Most, amikor évtizedek múltán, felmondom a kollégáimmal, ismerőseimmel, kortársaimmal történeteket, elgondolkoztat, hogy miként tehetem ezt kivagyiság nélkül, hiszen szándékom szerint, nem ítélni szeretnék, hanem csak azzal az őszinte egyszerűséggel, ahogyan ezt Hrabal Sörgyári capricciójában a hangoskodó Pepin bácsi teszi, rácsodálkozva igyekszem tekinteni arra a szeszélyes világra, amely mindnyájunkat valamiféle zenei kompozíció keretein belül körülvesz és alakít, sorsunk szertelen történéseinek szabálytalanságai szerint. Próbáltam ezt némi sikerrel szerenád jellegűen megfogalmazni díjazott, már a címében is groteszknak akart regényemben: Szerenád dobra, cintányérra és más ütőhangszerekre. Ilyenformán a memóriámból kitüremkedő történetek legfőbb némi tanulással szolgálnak, s a lehetőséggel, hogy társaimhoz igazodásomról utólag képet alkothassak: lám, milyen világban éltem, kiknek a vonzáskörében alakult és alakítottam sorsom.

Montaigne vezet: *Legrosszabb cselekedeteink és tulajdonságaink sem lehetnek oly rondák, mint aminő ronda és gyáva, ha nem merjük bevallani őket.*

Imecs Jenő történetének akkori tanulsága számomra azt volt, hogy a főnök pártfogása sem mentheti meg a hatalmával visszaélő embert. Feltűnt, hogy tízóraiásunk előtt, Jenő íróasztalának középső fiókját sietve nyitva, pillanatnyi villanásban, nagy köteg pénzt láttunk, amiből sietve kiragadott néhány százast. Mohósága hasonlatos volt ahhoz, ahogyan a Leány-

várban asztalközépre helyezett leveses csuporból a még forró csontvelőmaradékot nem a pirított vekni szeletre kente, hanem szájához emelve az edényt, élvezettel hörpintgette, kortyolgatta. Asztaltársaságunkban egyikünk sem volt túlsúlyos, még a Szovjetunióban végzett és vízierőművekre specializálódott Kalinovszki Dezső és Vajda András kezdődő dundiságát sem értük el, Jenőnek sem árthatott a ráadás.

Botránya olyan volt, mint a hangtompítós pisztolyból leadott, halálosnak szánt lövés. Főnöki ítélet híján csak suttogni lehetett róla. Olyanforma döbbenetet váltott ki a hír, amelynek korábbi vicces előidézésében Jenő is rész vett alkalomadtán, amikor a szerkesztőség belső telefonján felhívtuk a kiszemelt áldozatainkat, és elváltoztatott hangon kagylóba suttogtuk a fenyegető üzenetet:

- Minden kitudódott! Menekülj...

Valamiért mindannyiunk bűnösök voltunk: az áldozat megnyúlt, riadt képpel, elfehéredett arccal ténfergett a szerkesztőség kanyargós folyosóján mindaddig, amíg valamelyikünk akaratlan vigyora nem enyhített kínján s rájött, hogy hűjítésével szórakozva oldjuk a magunk feszültségét, amit rendszerint némely kényelmetlen munkafeladat és a bennünk ágaskodó ellentmondás szült, benső fortyogásainkból adódtak.

Az történt, hogy Jenő kihasználta az akkori gépkocsi éhséget, új Daciához csak kivételesek jutottak. A lap főtítkáraként befolyásos embernek mutatta magát. Tünető viselkedésével persze, hogy magára vonta azok figyelmét, akik fontos embert kerestek valamilyen protekciós ügyük intézőjének. Intézett is különféle ügyeket.

Egy pénzes embernek megígérte, hogy kocsit szerez. Előlegül a kocsi árának felét, mindegy negyvenezer lejt hanyagul íróasztalának középső fiókjába zárt és sűrűn adódó alkalmakkor rendre megdézsmált. Teltek a hetek és a hónapok. Egyszer, az addig türelmesen várakozó pénzes ember megjelent a szerkesztőségben, nagy patáliát csapott, és Jenő minden rábeszélése ellenére berontott főszerkesztőnkhez, ahol minden kitudódott. Valószínűleg ezzel sem elégedett meg, hanem tovább ment, s bár feltételezhetően hiánytalanul visszakapta a pénzét, Jenő ügyét az iránta mindig hálás főszerkesztőnknek nem sikerült egészen elkennie. Hetekig tartó huzavona után, Imecs Jenőt áthelyezték a temesvári laphoz, ahova nem hivatalos élettársaként okos nyomdai összeolvasónk, Döryné is követte. Természetesnek találtam, hogy miután Jenő házassága a román opera volt balett táncosnőjével megfeneklett, magához való művelt nőt talált. Rövid időn belül a temesvári lap elismert munkatársaivá váltak, Jenő a nyolcvanas évektől a Szabad Szó szerkesztőbizottságának tagja volt. Azon sem csodálkozott senki a kolozsvári szerkesztőségben, amikor Döry Jolán az idős Franyó Zoltán titkárnőjének mondta magát, s a jeles író és szerkesztő többkötetes műfordítói életművének sajtó alá rendezését segítette. Csakhogy közben értékes dokumentumokat tulajdonított el a kilencven éves író gyűjteményéből... Akkor már az Ifjúság nevelési rovatának vezetőjeként, Nagyváradon futottam össze Imecs Jenővel a színház melletti vendéglő kávézójában. Ha jól emlékszem egy helyi színész társaságában találtam. Pestre készült, de visszaküldték a határról. Éppen a soron következő Ifjúsági Matinékat szerveztem, nem követtem a vele történeteket. Kolozsváron ért a szerkesztőségekben suttogott hír, miszerint Imecs Jenő élettársával együtt bajba került, mert olyan értékes dokumentumokat találtak náluk a határon, amit nem lett volna szabad kivinniük az országból. Ehhez kapcsolódó volt, annak a színésznek a halálhíre, akit az Imecs Jenővel történt futó találkozásunkkor vele láttam Nagyváradon. A halál oka a túlzott alkoholos állapotban beálló fulladás volt, ez pedig azután következett be, miután Jenő cserbenhagyta az utcán vagy szállodában valahol.

Hónapokkal később egész életpályáját megrázó őszinteséggel feltáró, segítségemet kérő levelet kaptam Jenőtől. Nem tudom miből gondolta, hogy segíthetem, mert a Napsugár főszerkesztő jelöltjeinek képzelt listáján akkor még nem jelent meg a nevem. Bizonyára másoknak

is írt segélykérő levelet, valószínűleg senkitől sem kapott biztatást, mert a kéziratokat és egyéb dokumentumokat nem az erdélyi magyar irodalmi értékek megmentésének céljából, hanem anyagi haszonért, antikváriumban való értékesítés céljából vitték magukkal, ezt pedig szépítés nélkül, az idős író bizalmával való visszaélésként, lopásnak minősítette baráti köre is.

Mentorát, Kovács elvtársat is hasonló megvetés érte. Mégpedig akkor, amikor a román fővárosba irányított párthű értelmiségiek hadában, a kolozsvári nyomdászból lett író, Huszár Sándor főszerkesztése alatt megjelenő A Hét című hetilap főtítkárává avanzsálták, s „fennebb buktatásával” együtt el kellett viselnie munkatársai jogos ellenszenvét meggyőződésesen túlzott baloldalisága és rendszert kiszolgáló hajlama miatt.

Azon a nyáron történt, hogy a Scânteia Ház melletti sörözőben, éppen fizetés napján ültem vele egy asztalnál, többek között, volt kollégám, egykori főszerkesztőnk nem titkolt kedvence, Orbán Feri társaságában, akit fővárosi látogatása alkalmából az Ifjúmunkás tizedik emeleti szerkesztőségéből követtem egy kis tereferére. És látnom kellett Kovács elvtárs szomorú képét, s hallanom panaszát, hogy munkatársai pénztárosukig jutott utálatának megfelelően, egész havi fizetését csupa aprópénzben kapta kézhez. Több volt ez, mint a fiatal újságíró koromban megszokott egymással szembe hecc. Megalázó volt. Érezte ezt egykori főszerkesztő is, akinek a fővárosi szerkesztőségben le kellett szállnia a mindentudás magas lováról.

Ilyen értetlenséget csak egyik Meszes alji termelőszövetkezet istállójában láttam az arcán, amikor katona-zöld terepjárónkból mindenkinek követnie kellett őt, hogy szemlét tartson a tehenészetéről még csak azután híres istállóban. Kora reggel volt, mert főszerkesztőnk a gyári munkaidő szerint alakította az újságírók életét, korán indultunk. Hét óra, félnyolc tájban érhattunk a Kolozsvártól félszáz kilométerre eső falu határába. Az istállók környékén nem láttunk ember.

Kászoni Gáspár mezőgazdász kollégánk benyomta a hosszú istálló ajtaját, mindannyiunkat megcsapott a meleg trágya illata. A két oldalt sorakozó tehenek békésen ropogtatták a szénát. A terem végében, a legutolsó tehen faránál kis fejőszéken állt a szolgálatos ember és ráérősen belefeledkezve dolgába, dugta kedvenc tejelőjét. Szemüvegemen át láttam, hogy a jó ember nem hitt a szemének: honnan és kik lehetnek a korai látogatók? Mindnyájan láttuk mit csinál. Főnökünk nyomán, megtorpanás nélkül egyre közelebb kerültünk a tett színhelyéhez, s figyeltük, hogy a tehénpásztor illendően elcsomagolja szerszámát, kezét nadrágszárára valamennyire tisztára feni, s kétkedés nélkül nyújtja parolára főszerkesztőnknek.

Kovács elvtárs arcán pedig hosszú pillanatokig kiült a kérdőjel: „Most mit kell tennem?!”

Hallgattunk mindnyájan.

Megtörtént a kézfogás és elhangzott a román Jó reggelt! Mi tisztos távolságba húzódtunk, eltekintettünk a további, az aktivisták által sűrűn gyakorolt mindenkivel való kézfogás rituáléjától. Aztán néhány fölösleges kérdés után kimenekültünk az istállóból, szótlánul visszaültünk terepjárónkba.

A Kovács elvtárs arcára fagyott riadalom, a zilahi kézmosás után sem tágitott. Ezt láttam megismétlődni bukaresti találkozásunkkor is.

Azt, hogy egykori főszerkesztő miért védelmezte Imecs Jenőt csak most, amikor visszagon-dolok két külön világot jelentő viselkedésükre, szóhasználatukra, hanghordozásukra, gesztu-saikra, öltözködésükre, kezdem vagy próbálom megérteni.

Kovács 1945-ben került hét elemivel a Balogh Edgár által kezdeményezett és 1948-ig főszerkesztett Világosság ellenében alapított, később egész Erdélyben terjesztett pártlaphoz, amelynek a kezdeti első hónapban, Erdélyi Szikra utána pedig Igazság volt a neve.

A MADOSZ alakulásának 50. évfordulója előtt, Bodea I. Gheorghe párttörténészt bízattam, hogy a Szövetség régi embereinek közreműködésével kötetbe gyűjtsük a Szövetség szerepét méltató visszaemlékezéseket. Naiv elképzelés volt. De hozzákezdünk, mert előtte a régi Ifjúmunkás történetét feltáró párttörténész dolgozatával sikerült elérnünk a lap fél évszázados évfordulójának hivatalos megünneplését. Erről részletesebben írok majd az ifjúsági lapnál eltöltött majd két évtizedemről szóló részben. Most csak annyit, hogy a párttörténész rendelkezésére álló dokumentumokban bukkantam első főszerkesztőm nevére. Köztudomású, hogy 1947-ben Kurkó Gyárfást Temesváron az ország kormányzásában hatalomra jutott párt irányításával, a MNSZ kongresszusán fellépő balos frakció leváltotta, a helyébe került vezetők segítségével utána fokozatosan sikerült felszámolni a demokratikus magyar nemzeti egységért küzdő, a magyar szövetkezetek államosítását ellenző egyesületet. A balos frakcióban jelen volt Kovács Andor is. Nem nehéz kikövetkeztetni, hogy pártos szolgálatáért, 1947-ben, amikor Kurkó Gyárfás börtönbe került, kinevezték az Igazság főszerkesztőjének. Nem volt könnyű dolga. Az író Nagy István, a magyarul, románul és németül is temesvári tisztviselőből lett újságíró Aszódy János, és a buchenwaldi internálótáborból szabadult szociológus és filozófus Gáll Ernő után következett a főszerkesztői székben. Nálam kilenc évvel idősebb főnököm, a laphoz kerülésem előtti pártfőiskolai végzettségével nem dicsekedhetett. 1963-ban fejezte be középiskolai tanulmányait, főszerkesztői munkája mellett a Bolyai Tudományegyetem docense, majd előadótanára is volt. Nem kutattam, mikor és miért változtatta valószínűleg bözdújfalusi szombatos elődeitől örökölt németes és hosszú nevét Kovács Andorra, később pedig Andrássra.

Kocka alakját, szögletes mozgását, merevségét, viselkedési zavarait magamban is felfedeztem, hiszen a külvárosban, ahonnan a szerkesztőségbe csöppentem, nem tanították a jó modort, ellesni sem volt kitől a polgári viselkedést, mert a Királyhágó utcában a legcivilizáltabb vasutasoktól is csak a szerkesztői hierarchiára figyelmező szolgálattelkűséget másolhattam. Ellentétünk, a sima modorú, választékos beszédű, szolgálatkészségét a városi polgárok, a megnyerő fellépésű úriemberek szintjét könnyedséggel gyakoroló Imecs Jenő volt, akitől volt mit tanulnunk.

Az ellentétek vonzása alapján Kovács elvtársnak nagyon is szüksége volt egy Imecs Jenőre. Nem többre, egyre, aki készségesen kiszolgálta. Akinek felsőbbrendűségét így elviselhette. Feltételezem, hogy több ilyen modorú és műveltségű munkatársat nem tűrt volna meg környezetében. Mezei József fölényességét ezért sem szívelte. Orbán Lajos csendes komolyságától is szenvedett, de mert Lajos egyetlen regényét ledorongolta a kritika, eltúrta a szerkesztőségben.

Szókimondásommal meggyűlt a főszerkesztőm baja. Atyáskodását elhárítva szemébe mondtam, hogy nem lehet a barátom. Mert az őszinte barátság közvetlen viselkedéssel jár, és megengedi a főnöki tévedés beismerését is.

Kovács Andrást meggyötörték a bukaresti magyarok, 1985-ben sietve nyugdíjba ment. Nem tért vissza Kolozsvárra, ahol a szerkesztőség közeli, egykori Dermata tulajdonos lányának épített, pártaktivisták által lakott palotában volt előkelő lakása, hanem szülőföldje közelségébe húzódott és írt egy, a kritika által jól fogadott önvallomásos könyvet a szombatosokról. Nem olvastam, de tervezett olvasmányaim között szerepel könyve, mert azzal a magyarázattal még adósa vagyok magamnak, hogy újságírói kezdetem idején, miért tekintettem őszintén példaképemnek Kovács elvtársat. Bizonyára jó íráskészségeért, tömény fogalmazásaiért is.

Tragikusan szomorú végett ért Imecs Jenő is. A határon történtek után, hírlett, hogy Döryné is elhagyta. Kilátástalan helyzetében, munkatársainak döbbenetére, öngyilkosságba menekült.

*

Az Igazság szerkesztőségében spontán csoportba verődtek azok a fiatalok, akiket kimondatlanul ugyan, de fogva tartott az ösztönös íráskészség. Közös ügyünknek éreztük mesteriségünk titkainak megismerését, összetartozásunkat nem bontotta a politika, mert ez szóba sem került baráti találkozóinkon. A fővárosba költözéséig a Cseke Gabi köré gyűlt, közös regényírással szórakozók társaságából, a györgyfalvi negyedben lakó Kiss János, Orbán Feri, Bazsó Zsiga és az egyetemi alkalmazásban lévő, irodalombarát technikus barátja, Lokodi, később talán Sinkó Zoli és Nits Árpai is, olykor együtt mulatoztunk.

A Bazsóéknál rendezett szilveszteri mulatságra emlékszem, amikor a buszállomásra néző erkélyen danolásztunk, azt hiszem innen származott Orbán Feri irántam sokáig bujtatott ellenszenve, mert az ünnepi alkalomtól kissé elengedve magam, hamisan énekelve ugyancsak rondítottam, az ő dési énekes korában elismerten kiváló hangjával fémjelzett, de általam illetlenül elnyomott és ezért elfogadhatatlan éneklésünkön.

László Frici, aki régi kolozsvári polgári körökben forgolódott, és italozásaival kisebb-nagyobb botrányokat kavart, az ilyen alkalmakkor nem tartozott közénk.

Nagy Karcsi, aki osztálytársam volt a Ref. Kollégiumban, a feleségével közös, csöndes egyedülléteket szerette.

- Söröztünk az asszonnyal az este - mesélte rendszerint hétfő reggeli első kávézásunkkor. - Elfogyasztottunk ketten tizenhét üveggel, mert elégé szomjasak voltunk... - dicsekedett, majd blazírt képpel hozzátette: - Az asszony másfél üveggel...

Ez a hallgató ember, bármikor hiány mutatkozott az akkoriban lepedőnagyságú lap híreknek fenntartott második oldalán, és kis színesért járta a szerkesztőséget a lyukat betömni kész titkár, tíz perc múlva már szállított egyet, olvasmányos, kissé mindig fanyar humorú, utcán felszedett történeteiből.

Nyilván, az újságíró-körökben elismert Sólyom László, Páll Árpád, Orbán Lajos, Hegedűs Mihály, Székely Pál, majd később Krizsán Zoli és Murádin Jenő tisztas távolságot tartott tőlünk, családjuk tagjait csak futó ismeretségek alkalmával ismerhettük.

Kiss Jánost már a Görögtemplom utcai gyerekek csapattagjaként, óvári látogatásainkkor ismertem. Apja amolyan egyetemi szolga vagy kapus volt. János két éves főiskolát végzett matematika szakon, amíg én a Duna-fekete tengeri csatornánál dolgoztam. Tordaszentlászlóra került tanárnak, ahol élettársát, a nővérem egyik tanítóképzős osztálytársát megismerte. Kisregényével megelőzött a Forrás sorozatban. A Tegnapról holnapig című könyvében elkövetett faluábrázolással nem értett egyet a helyi iskola igazgatója, fellázította ellene a község lakóit. Pedig azelőtt elismerten kedvelt tanárunk volt, a táncban kurjongató menyecskék szokásos tréfás mondókájukkal pirulásra készítették, amikor belépett a bálterembe:

*Tele teknő, szakajtó
Baszhatnék a tanító!*

Könyvének vitájában Bodor Pál, Csíki László, Kozma Dezső, Szávai Géza, Gálfalvi György és baráti köréhez tartozó Kántor Lajos is részt vállalt. Mi, az Igazság fiatalabb munkatársai is felkerestük időnként, hogy támogatásunkról biztosítsuk. Nem maradhatott a felbolydult faluban.

Akkoriban történt, hogy fejfájás ellen, menyasszonya unszolására bevett egy aszpirint. Nem tudhatta, hogy érzékeny a szalicilre. Ebből adódó asztmás betegsége egész életében kínozza.

Nagy segítséget jelentett számára, hogy 1966-tól alkalmazta az Igazság. A főszerkesztő tiszta kézirataiért kedvelte.

Neki köszönhetem első regényem címét. Említettem már, hogy a felsőtömösi pártnyaraló néptelen csendjében írtam, szűk két hét alatt újonnan vásárolt kis írógépem. Az újságíró főiskola befejezése utáni esztendőben kaptam oda először, feleségemmel együtt beutalót. Napi tíz oldalas ütemben készült kisregényem, amelynek terjedelmét a feleségemtől kapott alkotási szabadság idejéhez mértem. Kéziratomat, amit társaságunk tagjai elé tettem egyik hét eleji kávézásunkkor, rendre mindnyájan olvasták. Cseke Gabi véleménye volt a döntő, rövidnek találta, ezért sietve hozzáírtam A futás címmel novellányi újabb fejezetet. Könyvem ideiglenes címét a mottóul választott homéroszi idézetből vettem: Szembefúvó szél. Valaki azt tanácsolta, hogy írjam össze a szóba jöhető összes címjavaslatot.

Kiss János belelapozott kéziratomba és aláhúzott benne egy mondatot: Köszönöm, jól vagyok. Ezzel a címmel küldtem be a marosvásárhelyi Igaz Szónak, ahol Papp Ferenc és Kemény János elismerésének köszönhetően folytatólagosan közölték. Bevittem az Irodalmi Kiadó kolozsvári fiókjába is.

Félszeg mozdulattal tettem Kacsó Sándor íróasztalára, aki bátorított. Aztán a jóságos Fodor Irénre bízott, akitől első stilisztikai leckéimet kaptam, úgy segített, hogy írásomnak, a kezdőkre jellemző nyersessége és szögletességei megmaradjanak, és stilizált argóm, s a korabeli jassznyelv grotesksége híven szolgálja könyvem témáját, „a konzervativizmus elleni ifjonti lázadást”, ahogyan ezt Bálint Tibor fogalmazta dicsérő előszavában.

Könyvem fogadtatásáról majd időrendben részletesebben kell szólnom, most a Kiss Jánoshoz fűződő barátságom történetének kikerekítése végett, fogadott hálámat kívánom megerősíteni. Ez pedig abban is megmutatkozott, hogy megrögzött könyvfalóként rendszeresen felhívtam a figyelmét egyik-másik, a mi időnkben született és méltán felkapott olvasmányra. Súlyosbodó asztmájával hajlamosnak véltem a begubózásra, akkoriban elbeszéléseinek hősei a kórházak riasztó légkörét mutatták, a maguk mindennapi egészségügyi problémáival.

Kovács elvtárs távozása után az Igazságtól, Keszthelyi Gyula főszerkesztősége alatt áthelyezték a Korunkhoz. A rendszerváltás után a Családi Tükör főtítkáraként ment nyugdíjba, aztán a Szabadság bedolgozó szerkesztőjeként, a keze alá adott kéziratok régről örökölt önkényes megdolgozásával, a szerzők megkérdezése nélküli húzásaival keltett indokoltan maga iránti ellenszenvet. Magam is megjártam vele, amikor Pálfi Mirceától, aki akkoriban a lap tördelését végezte, megtudtam, hogy A magyarság: becsület című két vagy három folytatásban közölt esszémet, szó nélkül meghúzta, címét is megváltoztatta.

Éppen a fiatal főszerkesztő szobájából jött, kezében kéziratommal. Barátilag kértem, hogy, ha nem muszáj ne változtasson írásomon, ragaszkodom az általam adott címhez is.

- Nem magyarkodunk! - szólt felsőbbrendűsége biztos tudatában. Néhány percnyi időre feltartóztattam, s védtem igazam, hiszen írásomnak a címe sem magyarkodást mutatott, hanem felelősség vállalásra buzdított az országosan elharapozódó piszkos politikában. Nem vitatkozott, azt hittem sikerült meggyőzőm.

Másnap úgy jelent meg írásom, ahogy nem akartam. Nem volt más választásom, szóltam a főszerkesztőnek. János akkor talán belátta, hogy a régi szerkesztési módszerekkel nem lehet, nem szabad lapot csinálni és végleg visszavonult a lapszerkesztéstől.

Ízelítőül és mert megtartottam a szerintem ma is fontos üzenetet tartalmazó címet, egy Transylvanicus névvel közreadott jegyzetsorozat egyik írásának élén, idemásolom a Szabadságban csonkított terjedelmes írásom kompendiumaként is felfogható írást:

*

A magyarság: becsület

Különböző korokban más és más tulajdonságok jelentették a lényeges részt a nemzetiség meghatározásában. Vérségi kötelék, politikai, gazdasági kapcsolatok, vallási hovatartozás, nyelv és történelem váltak fontossá a jellemzők közül, amelyek összegét felmutatva egyik nemzetet megkülönböztették a másiktól. A mi esetünkben a becsület fontosságát hangsúlyoznám. Mégpedig Széchenyi szellemében. A legnagyobb magyar egy akadémiai beszédében felhívta a figyelmet arra, hogy a nyelv csupán alkotórésze a nemzetiségnek. Nyelvünket akárki eltanulhatja. Minket is kötelezhetnek az állam nyelvének tökéletes elsajátítására. Erővel éltethetik anyanyelvünk korlátozott használatát: sokféle más tulajdonságunk révén mégis megmaradunk magyarnak. Évekig titkos naplomba jegyeztem elrománosításunk tényeit; ma ezt nyíltan tesszük, a hatalom akár régen, főleg az összegezésről, az elkerülhetetlen általánosítástól fél, ezért támadja tiszteletbeli elnökiünk szókimondását. Mert elrománosításunkhoz legalább olyan csendre van szüksége, amilyen a diktatúra idején volt. A sunyiságot a trójai faló megalkotása óta sem szokta meg az emberiség. Eljött az az idő, amikor nem hajbókolunk, nem hozsanázunk, hanem - akár tetszik, akár nem - kimondjuk az igazságot.

Így kell kialakítanunk magyarosítási politikánkat is. Ne örvendjenek a kifejezésnek a WC-szájúak, itt most a magyarok magyarosításáról van szó! Még csak nem is nyelvvédelemről, amelynek szükségességét, azt hiszem, mindnyájan látjuk, s amely a nagy hazafi szerint „kuruzslóként csak külsőleg hat... zsinórt varr, s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkít” -, hanem általánosan emberi dologról: a becsületről.

Ha a becsület kötelességtudás, akkor tudnunk kell, hogy a mai, még mindig sanyarú időkben a romániai magyarság feladata a becsületesség őrzése, a felülemelkedés, a tolerancia, de az egyenesség, a szókimondás, a minden körülmények közötti bátorság is.

Erdély két világ közötti ütközőpont. Megmaradtunk a török ellenében és a tatárdúlás után. Igaz, egyik sem akart ránk telepedni: csak kiszípolozni, kirabolni, feldúlni házainkat. Századunk akarnokai azonban mást terveztek és végeznek immár hetven esztendeje. Nem is csak etnikai tisztogatás ez, hanem bizonyított asszimiláció. Hadd ne soroljam a világszerte ismert és állításomat bizonyító statisztikákat.

Nekiünk van Széchenyink, aki józanul ítélkezett a népszerűség hajhászó, szenvedélyektől elborult magyar agyak fölött. Talán már megszületett mai román alteregója, hogy európaiabb vizekre irányítsa hazánk túlbuzgó hazafiait is. Egyelőre az országosan leromlott erkölcs, a korrupció, a lépten-nyomon érezhető linkség, az átverés, a mohóság tombol. Töröktől, tatártól megmenekültünk ettől miként szabadulunk?! Csakis szorgalmasan gyarapított műveltséggel, napi tettekben megnyilvánuló példamutató becsületességgel. A becstelenségtől való szigorú elhatárolódással.

Vigyázat! Romos helyeken járunk!

Erkölcsünk, magatartásunk módszeres bombázása után és közben, gondoljunk megmaradásunkra! És arra, hogy nem mindegy, miből építjük újra régi önmagunkat.

*

Kiss János később is tartózkodott vagy visszafogottan szólt minden sarkos politikai véleménynyilvánításunkat megkövetelő kérdésben. Kántor Lajossal való barátsága is megszenvedte azt a mások tudomására jutott rosszallását, miszerint „Lajos, igen sokat nyüzsög!” Kántor Lajos akkoriban, a rendszerváltás utáni idők közügyeinek legaktívabb tagja volt. Az RMDSZ Kolozs megyei szervezésére alakult huszonhét tagú bizottság akkori vezetőjeként büszkélkedhetek, hogy munkatársam voltam. Svédországba való távozásomig mindenképpen élenjárónk volt magyarságmegtartó igyekezetünkben.

János visszahúzódásának okát nem célozom firtatni. Felesége egész életén át tartó, reumás betegségétől való félelmében vállalt korai betegnyugdíjazása lehet a legfőbb oka, máig tartó visszavonultságuknak és a tőlünk való elhidegülésüknek is. De közrejátszott ebben, többek között, az iskolai barátságukat fokozatosan mellőző írófeleség elhidegülése az iránta haláláig rajongó nővéremtől. Gyermektelenségükkel járó elszigeteltségük és az erőltetett szerénykedésük mögötti, az öregkorral fokozatosan megcsontosodó kivagyiskodásuk is többféle furcsasággal járt.

Az Igazságnál töltött majdnem tíz esztendőm alatt, amelybe beletartozik néhány alkalmazásom előtti hónap szorgalmas bedolgozó munkája és két éves bukaresti főiskoláskorom, sikerült előbbre lépnem a családalapításban is. Egybekelésünk Babával csaknem észrevétlenül történt, a szerkesztőség néhány tagjának üdvívalgása közepette, amit pénzhányunk miatt nem követett egyetlen pohárkoccintás sem.

Fővárosi éveinkből az első, amolyan udvarlásos időszak volt, hiszen külön-külön diákszálláson kellett laknunk, a második esztendőben pedig ösztöndíjnak megfelelő pénzből, szűkösen éltünk albérletben. Néhány kényszerű terhesség megszakítás után gyereket akartunk.

A magam ügyeinek intézésében gyenge vagyok, restellem, ha kérnem kell. Idegen helyen is, inkább térképről tájékozodom, minthogy kérdezősködjem, megszoktam, jobb, ha mindenben magam szolgálja vagyok. Az újraalakított és az érdekberek által magára hagyott Erdélyi Szépmíves Céh „szénáit” kilenc hónapos szívós aprómunkával rendbe rakva, kényszerű Svédországba távozásomkor, hét munkatársam további munkájához alapot teremtve, elnökünkkel szerződésüket, jelenlétükben aláírtam, éppen csak megemlítettem, hogy munkámat ellenszolgáltatás nélkül végeztem. Az elnök szemrehányóan felkapta a fejét.

- Kérjél! - figyelmeztetett, hogy elhárítsa feledékenységének látszatát. De akkor sem kértem, és nem kaptam, ahogyan később másoktól sem jutott számomra munkámért pénz, mert család nélkül, egyedül maradva, megelégedtem szerény nyugdíjammal, sohasem akartam magamnak „sarokházat építeni.”

Családomért, mások ügyeiért viszont keményen kiálltam. Magam is csodálkoztam azon, hogy ilyenkor „gyávaságomnak” hűlt helye volt, erélyes fellépésem, olykor már-már visszatetszőnek sikerült, olykor a pártaktivistáknál megszokott módon, ellentmondást nem tűrően jártam el. De bevált, a cél szentesíti az eszközt alapon.

Még a fővárosi magyar lap, kapitányi rangú és képzettségű főszerkesztője is meglepődött, amikor „kategorikus” követelésemmel elé állottam. Másoktól is gyakran hallhatta, a „lakásra van szükségem” kérést, de az enyém követelés volt, amit első gyermekünkre várva adtam elő, pedig az a gyermek csak azután fogant meg, pihenőszabadságunk idején, a felsőtömösi protekciós villa, világtól elzárt kényelmében, ott ahol három évvel később első regényem is megszületett, s amit legénykedve a magamat dicsérés netovábbjaként, jókedvemben később is így emlegettem:

- Nálunk, mindent magamnak kellett csinálnom! Még a gyereket is! - Kivagyiságomra mindig felrémlik feleségem bujkáló mosolya, ő tudta igazán, hogy mikor, mennyit érek, s miért választott engem, miért tartott ki mellettem, miután könyvtárosi főiskolai végzettsége első munkahelyén, a kolozsvári autóbusz vállalatnál, egyik fiatal mérnök, feleségem nyolc hónapos áldott állapota ellenére, házasságot ajánlott neki, amire ő nőiesen, én pedig talpig férfiasan, büszkék voltunk.

Vajon miért van az, hogy mindig a másé a szebb, a jobb, az igazibb? Akkor még nem törődtem az ilyen apróságokkal. Örvendtem, hogy, némi főszerkesztői utánajárással lakáshoz jutottunk Kolozsváron.

A régi Kül-Magyar utcában, a Stanca Szanatórium melletti öreg házak egyikében, az udvarra néző egyszobás lakásban laktunk, és a hozzávezető keskeny folyosót konyhának használtuk. A Megyei Statisztikai Hivatal sürgősen Kolozsvárra helyezett oltyán vezetőjétől örököltük ezt a szükséglakást. Ideiglenes lakásnak kapta, mi véglegesnek, mert nem számíthattunk arra, hogy valamikor még sorra kerülünk a szerkesztőség lakásigénylőinek várólistáján.

Szobánk tágas volt és magas, két ablak nyílt az udvarra, ahol a közös vízcsap állott. Miután megszületett a fiam, a jeges télben, ott öblögettük pelenkáit. Az anyámtól kapott „stafírun” volt minden vagyunk: a keskeny ágyon éppen elfértünk. Kis kerek asztalunkat a fal mellé állítottuk, régimódi, zöld posztóval borított íróasztalomat az egyik ablak közelébe, mellé derékig érő, hárompolcos könyvvállványom került és a Bukarestben ösztöndíjamból spórolt, két korszerűen könnyű karosszék. A zsemleszínű ruhásszekrény az ágyunk közelében állott. A mészféhér falak csupaszsága miatt még tágasabbnak tűnt a szoba.

Szomszédunkban Hajdúék laktak, kedves emberek, két nagyfiúk akkortájt „repült ki” utcára néző kétszobás családi fészekből. Hajdú néni szívesen vállalta, később magáénak érezte a mi fiunkat is, felügyelt rá, amíg dolgoztunk. Valahonnan, talán éppen Hajdú mamától kosárfonásos bölcsőt szereztünk, szobánk első ablakába állítottuk, és félrehúztuk a függönyt, hogy Hajdu néni időnként bekukkanthasson, s meggyőződjön jól halad a növekedésben a gyermek.

Miután haza hoztuk fiunkat a szülészetről, végigbőmbölte az éjszakát. Baba minden percben ugrott volna, hogy babusgassa, de nem engedtem, ha sajnáltam, és magam is szívfacsarónak éreztem fiam panaszos sírását. Később sem engedtem meg magamnak vele szemben a nyílt gyengédséget, de szerencsémre túl szigorúnak sem kellett lennem, mert fiam tisztelettel viseltetett irántam, hüen másolta mozdulataimat, szokásaimat, egyszer sem kellett szidnom, fenyítenem sem volt miért. Különben gyenge kisgyermek volt, feltűnően hosszú ujjakkal született, és ha tyúkmellűnek is mondtam, ebből annyi volt az igaz, hogy beesett mellű volt. Haláláig úszással, a műszaki egyetemi első osztályú csapatban vízilabdázással, az iskolai csapatban pedig tehetséges focizással, kézi- és kosárlabdázással nemcsak hogy kinőtte ezt a testi hibáját, hanem 186 centiméteres magasságának megfelelően, mutatósan sportos, izmos testalkatúvá vált. Hasznos volt Baba gyermekgyógyászati tudása és az, hogy az akkoriban városszerte ismertté vált kitűnő gyerekgyógyász, Löwy doktor körzetébe tartoztunk. Ő megértette szegénységünk, mi pedig betartottuk ajánlásait.

Az idő, a mindent elboronáló idő enyhítette a nagyszülők házasságunk miatti rosszallását.

Anyámon kívül, mindnyájan elleneztek házasságunkat.

Nővérem kedves irigységgel észrevételezte, hogy Baba milyen természetességgel kimutatta vonzódását irántam, és azt is kikotyogta, meglepetéssel látta, amint a lányoktól addig ridegen tartózkodó öccse, vagyis én, a kedves lány, rövid ujjú blúzából fedetlenül maradt felsőkarját titkon simogatta. Nővérem is Margit volt. Sohasem neveztem őket nevükön. Nővérem kis-korától Buba, feleségem Baba volt.

Szeretetre éhezve, hálás voltam Baba vonzódásáért, s ez szokásommá azért vált, mert úgy tapasztaltam, nincs annál nagyszerűbb, amikor kedvelnek.

Ezért olykor ma is erőt veszek magamon, igyekszem megkedveltetni magam, amíg leforráz a magakelletés kiábrándító gyanúja: úgy szeretném, hogy szeressenek, ahogyan ezt apám érezhette, amikor az általam örökölt Ady kötetbe, szálkás betűkkel beleírta a „Mit bánom én, ha utcasarkok rongya, / De elkísérjen egész a síromba // Álljon előmbe, izzó, forró nyárban: / „Téged szeretlek, Te vagy, akit vártam” sorok fölé:

Az igazi szerelem.
T.K.

Vallomásában az anyám iránti érzését fogalmazta meg szemérmesen. Génekből eredendően ebben is, a tudatalattimból követem őt.

Baba, főiskolás vakációiban, jobb híján, visszatért a szülői házba, néhányszor, néhány napra engem is befogadtak, gyakorlati időmben pedig Mirceával együtt a pártszálláson kaptunk helyet. Így lakhattam két hetet a fényes Renner-palotában is, ahol később, a sors kegyéből Mircea, a bőr- és cipőgyár vezető közigazdásának és a kosárlabdás koromból nagy ellenfelelünknek a Dermatás Bodoninak, elvált rokonával házasságot kötve, halálig tartó jó együttélésben, a számukra kiutalt, kertre néző garzonlakást bérelhette.

Szűk kétszemélyes lifttel jártunk fel a legfelső emeletre, hogy a fekete márványlépcsőket és magunkat kíméljük. Csodáltuk az elhúzható falakkal tetszés szerint tágítható szobákat. Az előszobából külön függőfolyóson megközelíthető parányi üres cselédszobát is vágyakozva szemléltem, házasságom első hónapjaiban szívesen laktam volna ott. Csak később, fiam születése után, tűnt hasznosabbnak az egykori Radák-házhoz, később református leánynevelőintézethez, majd Stanca kórházhoz tartozó földszintes épületben kiutalt, huszonhat négyzetméteres, sokkal tágasabb, levegősebb, nekünk Magyar utcai, hivatalosan nevén akkor, Lenin úti lakása.

Fiam születésének híre apámat sem hagyta nyugton, az egyik délután beállított mostohaanyámmal. Baba nem volt otthon, így az iránta érzett ellenszenvüket megspórolhatták. A simán lezajlott látogatás végén, apám köteg pénzt helyezett kicsi kerek asztalunkra. Köszöntem szépen, és nem titkoltam, hogy az azt megelőző hetekben, Babával közös álmunknak megfelelő, korszerű bútorokat terveztem, amelynek számunkra legfontosabb darabja, a szobánk, bejárati ajtaja felőli falat teljesen beborító könyvespolcrendszer volt.

Baba is beletörődött, hogy a kapott pénzt felhasználva teremtsünk magunknak kellemes otthont. A bútorüzletekben és raktárakban nem találtunk nekünk tetszőt. A régimódi, furnéros bútorokhoz, a szobaközépre tervezett asztalhoz, terebélyes szekrényhez, cikornyás támlájú ágyhoz, semmi kedvünk sem volt.

Szóltam terveimről sógoromnak, aki éppen abban az időben állt össze régi, ágyúgolyó robbantástól fél szemére vak, Királyhágó utcai játszótársunkkal, Szabó Bélával, akinek külvárosi háza műhelyében, főként épületasztalos munkákkal fuseráltak, feketén dolgoztak munkaidő után. Fémipari műszaki rajzoló gyakorlatom segített abban, hogy némi utánanézéssel, a faipari rajzhoz szükséges tudnivalókat is elsajátítsam. Rajzaimmal beállítottam a két „mesterhez”. A bútorokhoz való anyag beszerzése okozott fejtörést. A deszka zárolt anyag volt, ha akadt is belőle megvásárolható, ára még a hulladék anyagnak is olyan magas volt, hogy nem jöhetett számításba. Sógorom újságolta, hogy olykor nagyméretű, két centiméter vastag furnérlemez borítású táblák érkeznek a Vágóhíd melletti anyagraktárba, amit többek között választófalak építésére használnak, de apró munkával egyszerű bútorok készítésére is alkalmas lehet, ha a szabás után keletkező, két furnérlemez közötti rést ügyesen befedik, és a kantnikat fényezhető furnércsíkkal díszítik. Tervezett bútoraimnak megfelelően kiszámítottam hány ilyen szabvány méretű táblára lesz szükségünk és türelemmel kivártuk, amíg az érkezett anyagból, némi kenőpénzzel megvásárolhattuk a szükségeseket.

Gyerekkori barátaim segítségének, és szívós aprómunkájuknak köszönhetően, a könnyebb szállítás végett, több darabból összeállítható olyan könyvespolcot varázsoltak, amely négy költözést kibírva, most is áll Tasnádon, „fogadott fiam”, Bendel Józsi bátyjának, öregkorára épített ikerháza nagyszobáját díszíti.

Magyar utcai lakásunk, a régiesen széles ajtó fölött, a mennyezetet közelítve, az ablakhoz közeli részben egyetlen lábra ereszthető íróasztallal, derék magasságig érő fehérműtartóval, apró üveges kredenc résszel, fedett, kulccsal zárható irattartóval, kicsi majdani ékszereinknek és emléktárgyainknak való titkos szekrénykével és a sarokba épített csempekálya felé, különböző távolságúra méretezett virágtartórészekkel olyan volt ez a bútordarab, amit felüdülés volt nézegetni sarokba állított fekvőhelyünkről. Különösen akkor, amikor gyorsan gyarapodó könyvállományunkat, nem színük és kötésük szerint, méterekkel mérve rendeztük rajta, hanem egyre szélesedő érdeklődési körünknek megfelelően, becses tartalmuk szerint. Igyekeztünk, hogy ne díszként kedveljük a könyveket, hanem olvasott élményeinknek megfelelően értékeljük.

Készült továbbá, egy kicsit szokatlan méretű ágyneműs szekrényfélénk is, melynek tetején jól mutatott a virágváza, s az olyan csecsebecsek, amelyek sajátosságaiknak megfelelően a nők méltányolnak. Szögvasakból, egy villanyhegesztővel rendelkező ismerősöm segítségével faborítású kisasztalt készítettem. A láncos, színes üveglapos csillár is fekete volt, akár az újságtartó, amit faluról szerzett, szőlőkötözéskor használatos rafia felhasználásával magam díszítettem. A bútorok mind sárgán zsemleszínűek voltak, a furnérozás is világos, színükkel is találtak fővárosban szerzett két, korszerűen könnyű, támlásszékünkhöz.

És ami külön elégtétellel töltött el bennünket: addig ügyeskedtünk, hogy végül kijöttünk az apám által ajándékozott pénzből. Elhatároztuk, hogy máskor is „addig nyújtózkodunk, amíg a takarónk ér”. Ezt az egyetértésünket Babával mindvégig betartottuk. Nem emlékszem, hogy valaha is tartozásunkért kellett volna izgulnunk, netán keseregnünk.

Gyermeünk gondozásában magunkra voltunk utalva.

Anyámat lefoglalta a nővérem három gyereke, főzött, mosott a családra. Nővérem a Petőfi utcai elemiből, ahol a közeli cigány nyomornegyed gyerekeivel nehezen boldogult, átkerült az egykori Ref. Leánygimnázium épületébe, ahova lány korában gimnáziumba járt. Panaszkodott, hogy osztályába csupa szegény, rendezetlen családi körülmények között élő, gyengén tanuló gyereket osztottak be, így az osztály színvonala alulmaradt a párhuzamos osztályokéhoz viszonyítva. Minden erőfeszítésével osztályának élt, saját családjára nem jutott ideje, gyerekei román iskolában tanultak, segítséget apjuktól sem kaphattak, mert bútorgyári munkája után Szabó Bélával minden faipari munkát elvállaltak, hogy megélhetésükhöz minél több pénzt szerezzenek.

Nővérem, tanítóképzős korában szépen énekelt, az iskolai kórus diákházi szereplésein, ahol a filharmonikusok koncertjeire a város szimfonikus zenét kedvelő művelt közönsége járt, szólóénekesként is fellépett. Falusi tanítóként, a maga rendezte zenés darabokban főszerepet játszott. Innen adódó szereplési vágyait gyerekeire ruházta, ketten konzervatóriumot végeztek. De arra már nem volt ereje, hogy gyermekeit anyanyelvükre, az otthon beszélt konyhanyelv-nél magasabb szinten, megtanítsa. Közösben laktak az egykori Széchenyi tér egyik öreg házának második emeletén, zegzugos elrendezésben két szoba konyhában. Nagyobbik szobájukon átjárt az egykori tulajdonos, minden megpróbáltatása és özvegyisége ellenére életvidám, idős asszony. Keresztes néninek hívtuk, de neve csak annyiban volt találó, hogy vidáman hordta megpróbáltatásai keresztjét és arra is maradt energiája, hogy csillapítsa Margit nővérem és Péter sógorom sűrűsödő veszekedéseit. A veszekedések oka többnyire örökös pénztelenségük volt.

Mindig több volt nekik, mint nekünk, de beosztani sehogy sem tudták. Egy ládikóban tartották minden pénzüket. Volt, amikor több ezer lej hevert ott, máskor üres volt a ládikó.

Egyszer, holmi bútorfényezésért tetemes összeget kért és kapott sógorom egy hiszékeny egyetemi tanártól, berakta a ládikóba, ahonnan nem sok időre eltűnt az egész összeg. Érdeklődésére nővérem két, különleges csipkegalléros bársonyruhát szedett elő a szekrényből, amit soron kívül, a sürgős rendeltetést borsosan megfizetve csináltatott a zeneiskola záró koncertjén szereplő lányainak. Abban a szegényvilágban, ilyet nem tehetett az iparos. Nővérem olyan természetességgel költötte pénzüket, mint gyerekkorában, amikor zsebpénzét sietősen, rendszerint rövid egy óra alatt elvásárolta: többnyire édességre költötte, lyukas fogait leszámítva, nyoma sem maradt.

Hirtelen előkapott naiv indoklásával még inkább felpiszkálta férjét:

- Gyerekeink nem maradhatnak le a tehetősebbektől!

Később, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a zeneiskolai végzettséghez a tehetségen kívül, mérhetetlenül széles ismeretség és egyre több pénz is szükséges, örökös gondban éltek, és halmozódó elégedetlenségük sűrűn idegpróba elé állította az egész családot.

Hatott rájuk a politikai életben elharapódzó túlfűtött nacionalizmus, a félműveltséggel járó kivagyiság is. Nagyobbik lányuk gyermeki őszinteséggel fogalmazta meg a környezetében fogant nagyravágyást:

- Ha nagy leszek, Ceausescu akarok lenni!

Apja pedig pártgyűléseken elhangzott saját szónoklatait dicsérve, magától eltelve, kijelentette, hogy mindenkit lepipál, mert Ceausescunál is jobb politikus.

Olyan időket éltünk, amikor a dák-római eredetre épített felsőbbrendűség olyan pöffeszkedő büszkeséget gerjesztett az egyszerű emberekben is, hogy hazafias tettek minősült megvetni, lefitymálni a más nemzetiségűeket.

Az ilyen viselkedés megmérgezte a vegyes házasságokat is.

Sógorom előbb viccesen, később dühösen lebozgorozott minket. Az apró dolgokon indult veszekedések trágár szóváltásokig, majd verekedésekké fajultak. Sógorom, ha ivott, lekurvázta nővéremet, és a náluk cselédeskedő anyámat is. Ezt sohasem tudtam megbocsájtani.

Nagyobbik lányuk, amikor apja kezét emelt az anyjára, eszeveszetten sikítva nekirohant a gangon, azt ordította, hogy kikaparja a szemét.

Péter gyerekkori baráti társaságomba tartozott, együtt ügyeltünk tehenükre, néhány juhot is azért vásárolt nevelőapám, hogyha már állandóan együtt vagyok a Burca fiúkkal, valami hasznunk is legyen belőle. Nehezen elviselhető viselkedése miatt, fokozatosan elhidegültem tőle, bútoraink elkészülte után, igyekeztem kerülni a vele való találkozást.

Később, amikor már a Donát negyedben laktunk kikötöttem, hogy anyám minden pénteki napon nálunk legyen. A nővéremhez naponta, korán reggel érkezett, iskolába indította a gyerekeket, főzött, mosott, takarított késő estig szolgált. Konyhájuk, amit főleg ők használtak, mert Keresztes néni ritkán és rövid ideig tartózkodott a konyhában. A harmadik közös lakó, öregedő agglegényként a régészeti kutatásokon hideg koszthoz szokott furcsa ember, nem sok vizet zavart, ha leszámítjuk a lepusztult szobájából áradó bűzt.

A háború utáni közös lakások évtizedekig sok-sok család életét megkeserítették, nővéremékét különösen. Ha ehhez még hozzáadom, hogy nővéremék konyhája reggeltől estig folyamatosan tele volt, mindenféle jött-ment emberrel, akik piaci vásárlásaik előtt, után vagy közben, beugortak egy kávéra, elszívtak egy-két cigarettát, belefeledkezve keserveikről szóló beszámolóikba, ott zsibbadtak órákig. Akkor sem voltak híján a kéretlen vendégeknek, ha nővérem nem volt otthon mert, ahogyan nőttek a gyerekek, úgy szaporodott ismeretségi körük a mindenféle kétes egzisztenciák körében. A Burcăék konyháját valamiféle klubnak tekintették,

ahol kibeszélheti magát barát, ismerős és a velük becsöppent idegen is. Csupa szerencsétlen embert láttam ott.

Nagybátyám visszaemlékezéseiből tudom, hogy a külvárosi emberek szórakozása volt a szomszédolás, oda jártak csapatostul, ahova akármilyen ürüggyel bekopogtathattak. Nagybátyám tajkoló suszter volt, cipőt javítani tértek be hozzá, a javítást meg kellett várniuk, mert többségüknek csak egyetlen cipőre jutott. Akkor vásároltak az ószeren mást, inkább csak használtat, amikor egyetlen lábbelijük javíthatatlanná vált, és „lerohadt” a lábukról. Miközben nagybátyám kalapált, szegezett és varrt, a várakozók politizáltak és kártyáztak tüdőbajos feleségével, akinek kímélnie kellett magát, nem dolgozhatott. Sajnos akárhogyan is igyekezett, mégis elvitte a népbetegség időnap előtt.

Ezt a szegényember-léggőrt láttam valamivel civilizáltabb körülmények között ismétlődni a nővéremék konyhájában, ahol mindig vágni lehetett a füstöt. A gyakori látogatók között mindig volt néhány ízléstelenül kozmetikált lány, divatmajmoló frizurás fiú, dohányos hangú özvegyasszony, munkát kereső fiatal, nővérem egykori tanítványa, többen olyanok is, akik munkakerülésben jeleskedtek, árvák és sokféleképpen szerencsétlenül járt, válogatott emberek.

A nővérem vonzotta a bajba jutottakat.

Segítette őket, ahogyan tudta. Vissza-visszatérő szerencsétlenei között volt hímringyó, felcsinált kiskorú és hajléktalan. Egy börtönből szabadult fiú iránti sajnálatát átérezve engem is rávett, hogy felruházzam. Hiszékenysége bércmagasságú volt.

Közös lakásukban örökké javítani kellett valamit. Egyszer a fürdőkazán csepegett, máskor a csapok, a gázrózsa nem működött, az ajtószarka mondta fel a szolgálatot, a pincét többször elárasztotta víz, az ócska vízvezeték mindegyre csőtörést szenvedett. Akadt mindjárt jelentkező a javításra. A nővérem pedig, nem tudom miként csinálta, mindig a legmagasabb árat fizette szolgáltatásaikért.

Amikor szóvá tettem, csodálkozott.

- Nem hiszem, hogy becsapott, hiszen olyan rendes embernek néz ki...

A pénz értékét nem érzékelte, volt benne valami a magukat elengedők cigányos hajlamából, ameddig volt miből, gondolkodás nélkül költekezett, amikor elfogyott a pénz, zokszó nélkül szűkölködött.

Igyekeztem anyámat menteni ebből a rá és a gyerekekre telepedett, időt és értelmes tetteket pazarló világból. Erre csak akkor kerülhetett sor, amikor már két gyerekünk volt. A nővéremnek be kellett látnia, hogy anyánkat, mert a többi nagyszülők akkor még teljesen megtagadtak minket, meg kell osztanunk unokái között, szoltam, hogy az én gyerekeimnek is szükségük van nagymamára. Ez így igaz, de valójában azért erősködtem, hogy anyámnak legalább hetenként egyszer legyen egy pihenőnapja.

Nálunk nem kellett dolgoznia. Baba akkor már kitűnően és kedvvel, rendszeresen főzött, havonta egyszer a termetes és becsületes, Irisz-telepi Zsuzsika nagytakarított. Parkettás nagyszobánkat teljesen beborító sárga műperzsaszőnyegünket minden nyáron egyszer felcsavarta, s mint pelyhet kivitte félszáz méternyire a Szamos szemközti palás partjára, ahol a lakónegyedünk háziasszonyai kedvvel lubickoltak a derékig érő tiszta folyóvízben, amikor szőnyegeiket mosták. Akkor még néhány száz méterrel lennebb ömlött az első szennyvízvezető csatorna „szőke” folyónkba, a nevét sűrűn váltogató egyetemi sportpark alatt fürdött, napozott és halászott a nép.

- Az nem lehet, hogy semmit se csináljak - méltatlankodott anyám, előkereste és megstoppolta lyukas zoknijainkat, rendbe tette, kivasalta ruháinkat.

Emlékezetem visszavisz első kiutalt lakásunkba, ahol saját tervezésű bútoraink között jól éreztük magunk. Fiam, csendes, nyugodt gyerekként szépen cseperedett. Hajdú néniből, miután három esztendősen kezdett gagyogni, Hajdú mama lett. Óvodába a kétágú református templommal átellenben működő, jól felszerelt „pártóvodába” adtuk, mert lakásunkhoz közel esett, s nem gondoltuk, hogy ott egy nyelven, csakis románul folyik majd a tanítás.

Visszagondolva látnom kell, hogy sorsom ismétlődött a fiamban, miszerint, ő is későn kezdett beszélni, és anyanyelve mellett mindjárt románul is, mégpedig olyan szépen és folyékonyan, hogy kedves óvó nénije rábízta a főszerepet az óvodai évvárón. Ő volt az orvos bácsi. Kimért és komikusan méltóságteljes volt a színpadon, választékos szövegét tökéletes román kiejtéssel mondta. Annak ellenére, hogy már születése előtt tudatosan küzdenünk kellett elrománosításunk ellen, s a párt uralta politikában is folyt a kötérlhúzás, hol kurtították, hol pedig látszat engedményeket tettek a nemzetiségek jogainak gyakorlásában, nem féltünk attól, hogy gyermekünknek a jövőben fel kell adnia magyarságát.

Születése előtti években igyekeztem pótolni hiányos tudásomban mindazt, amit a magyarság történetéről iskoláinkban elhallgattak. Tanrendünkből hiányzott Erdély igaz történelme, egyre erősebben hatott a történelemhamisítók dák-román hamis eredetének és az előbb itt éltek indoklással, ősinék mondott jogaik tudatosítása, a románok felsőbbrendűségének hangoztatása.

Régi könyvekben olvastam a magyar államalapításról és arról, hogy Vajk - a keresztségben István - ellenében, a hagyományok továbbéltetéséért és a törzsi szabadságért küzdő Koppány, Árpád ükunokája, Tar Zerind fia volt. Régiesen Tar fia Koppány.

Fiam 1964. június 22-én született. Számításaim szerint, éppen ezer esztendővel született Koppány után, hogy Tar fia legyen. Innen kapta első nevét. A második neve, amúgy hétköznapi használatra, azért lett Zsolt, mert akkoriban a magyar keresztnéveket, bizonyára felsőbb utasításra, ugyanúgy románra fordították az anyakönyvi hivatal tisztviselői, ahogyan ezt Károly nevemmel tettek a régi román időkben.

Az erőszak ellenállást szül. Bánhatták aztán az erőszakoskodók, mert soha sem született annyi Attila, Loránd, Szabolcs, Szilárd, Csaba és más románra lefordíthatatlan nevű gyerek Erdélyben.

A kolozsvári városháza patinás épületének földszintjén volt az anyakönyvi hivatal. Amikor az üvegfal ablakán beadtam a fiam, nyomtatott betűkkel írt nevét tartalmazó papírt, a tisztviselő nő tamaskodott.

- Mi ez? - kérdezte alig titkolt undorral.

- A fiam neve...

- Nem gondolja komolyan...

- De igen! - mondtam határozottan. - Így akarom!

Arcot és hangot változtatott a középkorú nő, magyarul mondta:

- Nem gondolja, hogy ezzel a furcsa névvel megnyomorítja a fiát?

- Nem gondolom

- Hm!

A fiam halála után, számos levélből és máig erően, mindenféle írott információból tudom, hogy Erdélyben ugrásszerűen elterjedt a Koppány név, a Zsoltok pedig immár sok ezernél többen vannak.

Apám nyugdíját, sokféle huzavona után az ötvenes évek második felében rendezték, valószínűleg egykori „harcostársa”, a Kolozsváron Kereskedelmi Akadémiát végzett Vincze János (később Vințe Ion) közbenjárására, aki élelmiszeripari miniszter és egyéb megbízatásai között akkoriban a párt Ellenőrző Bizottságának alelnöke volt. Elismerték apám MADOSZ tevékenysége előtti években végzett illegális munkáját és a megye régi párttagjai között legrégebbi párttagként, 1964-ben, beválasztották a Kolozs tartományi bizottságba. Egész életében szerény körülmények között élt, nyugdíjazása előtt szűkösen, de azután, kivételes nyugdíjával is a megszokottan szerényen.

Pénz vonzza a pénzt, akinek van, annak még több kell. Mostohaanyám ügyintézői kitalálták, hogy anyagi gondjaik „enyhítésére”, apám mellett feleségének is nyugdíjat kell szerezni. Még élt néhány idős mozgalmi ember, aki tanúsította, hogy az illegális ifjúsági szervezetben Tar Károlyné egy Irisz-telepvegi kunyhóban rölapokat másolt. Ezért nyugdíj járt. Meg is kapta még a hetvenes évek előtt, de nem anyám, aki a „technikát” kezelte a gondozásomat vállaló írástudatlan öregasszony putrijában, hanem mostohaanyám, akinek a szocializmus éveiben sem volt semmi köze a pártügyekhez.

Amikor anyámnak szóltak, hogy őt illeti a nyugdíj, legyintett:

- Amit tettem, nem pénzért tettem!

Testvérét, nagybátyámat követte, aki többek között apámmal „szórta a röpcét”, és önérzetesen vallotta: jussa neki is csak annyi lehet, amennyi a többi cipőgyárból nyugdíjazott munkásnak.

Apám és a megyei káderes is szólt, hogy szükség lesz a segítségemre: apámat besorolták a büro póttagjai közé. Akkor nem mondtuk ki, később vált világossá előttem is, hogy Kányádi Sándorral szólva amolyan „díszpinty” volt. Arra kellett, hogy a párt küzdelmes munkásmozgalmi múltját példázza. De milyen az egyszerű ember, mondvacsinált tisztjét is komolyan veszi.

Milyen idők voltak? Mit láttam akkor harapófogóba fogott életünk lényeges változásaiból? Nem sokat. Néhány jelből nyilvánvaló volt, hogy erőszakos beolvasztásunk gőzerővel folyik.

1962-től fokozatosan megszüntették a magyar iskolákat. Miközben a propaganda a testvériséget szajkózta, egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az államalkotó „nagy testvér” képviselőjében román felügyelet alá kerül minden intézményünk,

Az egyik nap, meglepetésemre már nem a Jókai utcai szerkesztőségbe mentem be, mert hirtelen átnevezték az utcát Napoca-nak. Valószínűleg éjszaka cserélték az utca névtábláit, és hasonló sunyi módon tették ezt Erdély-szerte a magyar utcanevekkel. Csak a politikában jártasak vették észre, hogy az 1952-ben szovjet nyomásra alakult Magyar Autonóm Tartomány inogni kezd, 1960-ban elcsatolták róla Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajont, a Maros Magyar Autonóm Tartományban a területi átszervezéssel 16 százalékkal csökkent a magyarok száma.

„Az „autó” magyar, de a sofőr román” - mondta szorongva a székely ember.

1968 februárjában pedig Hargita, Maros és Kovászna megyék létesítésével az „oszd meg és uralkodj” alapján tovább erősödött az erőltetett asszimiláció. Ma már alapos tanulmányokból

átlátjuk, követhetjük a romániai magyarok elrománosításának máig erően kitervelt és évszázad óta kitartó folyamatát.

Apám a nemzetköziség híve volt, de soha sem mondott le nemzetiségéről. Illegálisként is elsősorban a MADOSZ aktivistája volt.

Betegnyugdíjasként tudatosan vállalta a „díszpintységet”.

Már amikor kivették kezéből az általa alakított magyar többségű cipésszövetkezetet, majd a MÁGISZ-t is (Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete), és fővárosi román vezetésűvé tették, tapasztalhatta, mire megy a „játék”. Talán azt is tudta, hogy azért irányították a Bolyai Egyetem káderesi beosztásából, az egyetem egyesítése előtt a hadseregbe, hogy várhatóan Nagy Istvánhoz és másokhoz hasonló ellenállását megelőzzék. A demokrácia híve volt, hitt a szocialista rendszerben. Párthűsége, kommunista elveinek vallásos hitén alapult. De úgy látszik régi munkásmozgalmi és a háború utáni tapasztalataiból eredően, kétkedéssel figyelte az új román vezetőket. Írtam már, hogy Balogh Edgárt sem tartotta egészen kommunistának, de Nagy István magánéletéről is tudhatott a mártírhalt Józsa Bélától valami olyat, ami nem tetszett neki.

Apám szomszédja volt a Kismező utcában, és gyakran benézett hozzá az 1934-es gyimesi parasztok megmozdulásának egyik szervezője, Mezei Lajos, akivel ugyanabban az évben a Magyar Párt ellenzékéből Kolozsváron született Magyar Dolgozók Szövetsége alakításánál is segítkeztek.

Apám készült a megyei pártbizottsági feladatra, s ebben reám is szüksége volt, megkért, költözzem családotól a Vass villába.

A ház első felében lakó Chișu, kétgyermekes Óromániából származott tisztviselő örömmel fogadta, hogy a villa háború utáni leválasztott, fürdőszoba nélküli két szoba konyhájából többszobás, új tömbházi lakásba költözzön. Így aztán az akkor már Crișan nevet viselő utca 9 szám alatti házat, a megyei pártbizottság intézkedésének köszönhetően, teljes egészében a Tar család lakhatta. Ehhez kellett beleegyezésem.

Megtárgyaltuk a dolgot Babával, s úgy döntöttünk, nem költözünk.

Apám találkozóra hívott, felkeresett a szerkesztőségben, s akadtak szép számban hivatalos győzködők is. Végül, mert láttam, hogy valóban segítségére lehetek apámnak, szép szóval belátásra bírtam a feleségemet. Miután apám biztosított, hogy lényegében külön leszünk, és megegyezés alapján használhatjuk a fürdőt, a padlást és a pincét is, az ésszerűség is azt diktálta, fogadjuk el a sokféle más szempontból is előnyös lakást.

De már a költözésnél kiderült, hogy amit apám gondolt és mondott, nem sikerült elfogadtatnia mostohaanyámmal, aki látszólag engedett, de a ráparancsoltakat mindenben akadályozta. Kiderült, hogy jó dolgukban elbizakodva háztulajdonosnak képzeltek maguk, és úgy viselkedtek, ahogyan ezt számos alkalomkor a házigazdától látták, amikor albérletben laktak.

A villából nekünk az üvegfallal kettéosztott negyven-négyzetméteres szoba jutott, ahova a vasrácsos kaputól induló járdáról tizenvalahány lépcsőn jutottunk a bejárati ajtón át, a folyosószerű előszobából. A folyosóról balra nyíló szobát öcsémnek rendezték be. A bejárati, nagy üveges ajtóval szemben, két részes széles ajtó vezetett a mi szobánkba, jobbra a közös vécé. Öcsém szobájával szemben a konyhára nyílt ajtó, ez is közös volt, öcsém nem használta, de onnan, keskeny ajtón jutott az apámék hátsó udvarról megközelíthető lakásának folyosójára, és tovább az öregek által konyhának használt, egykori kertre néző szobába. Erről a folyosóról nyílt a spájznak használt padlásfeljáró. Falépcső vezetett a padlásra, ahol ruhát lehetett szárítani.

Hurcolkodtunk, rendezkedtünk. Költözködés közben rendre kiderült, hogy a fürdőt hetenként egyszer sem használhatjuk, a padlásra nem mehetünk fel, ruhát mosni, szárítani csak a konyhában lesz mód.

Az előttünk lakók a bejáráshoz vezető lépcsők alatti beépített szekrényt éléskamrának használták. Hűs hely volt, árnyékos, mert az épület hátsó részéhez vezető betonjárda mellett a domboldalon magasodó kerítés alatti magas bokrok védték, a lenyugvó napfény sem érte. Volt néhány üvegkanna kompótunk, házilag eltett savanyúságunk, más, jobb helyet mi se találtunk ezeknek.

Költözés előtt nyitva volt a szekrény ajtaja, de költözésünk napján már lakat volt rajta. Hátramentem apámékhoz és szóltam, hogy mit szeretnék.

- Azt nem lehet! - csattant fel mostohaanyám - Ott a járdatarakításhoz való szerszámokat tartjuk...

- Nekünk nincs éléskamránk - magyaráztam.

- Nem érdekel!

A pincelejárati ajtó előtt álltam.

- Tegyük a pincébe vagy a régi mosókonyhába?

A régi mosókonyhát a lakáshivatal egyik fejeze, kedvesének átalakította parkettás pince-lakássá, néhány évig használta, aztán továbbállt.

- Ott nincs, mit keressetek!

- De hiszen használta ezeket az előző lakó is...

Elutasítóan intett.

Elfutotta agyamat a vér. Feltéptem a pincébe vezető ajtót, a lépcsősor elején két nagyméretű ócska cinezett plébából készült tálat láttam, amibe a szemetet gyűjtötték. Felkaptam és kivágtam őket a hátsó udvarra. Aztán magamon kívül földhöz vágтам mindent, ami a kezembe került. A zajra kijött apám. Láta elborult állapotomat, megijedt tőlem és attól, hogy a szomszéd házból is reánk figyeltek. Csendesített. Közben leteremtette mostohaanyámat, akinek le kellett szednie a lakatot spájzunkról és bebocsájtást nyertünk a pincébe is. Ennyit értem el felháborodásommal.

Fürdésről szó sem lehetett. Mosakodtunk a szűk vécé apró kagylójában és fürödtünk mosdótálban a konyhában vagy a szobában.

Fiam, mint minden gyerek vágyott a szabadba, Magyar utcai lakásunk ablakai nagy udvarra nyíltak. Ott a mi és a szomszédok szeme előtt játszhatott, barátkozhatott lakótársaink gyerekeivel.

Új lakásunkhoz domboldalra kapaszkodó gyümölcsös kert tartozott, ahol néhány ágyásban zöldség termett. A fiam nem mehetett a kertbe, a kertbe vezető betonlépcsőt sem közelíthette meg, mostohaanyám rögtön elzavarta.

A kaput retesszel és kulccsal zártuk. Megjavítottam a kapucsengőt, amely az egész házban hallható volt, de mostohaanyám, hogy borsot törjön az orrunk alá, lemondott a kulcs használatáról, a reteszt sem használta. Örökösen tárva-nyitva hagyta a kaput. A keskeny cementjárdán játszó fiamat percre sem hagyhattuk magára, mert mint minden gyermek, akár az öcsém gyerekkorában, elindult volna „világá”. Pali öcsémet számtalanszor a Szamos híd előtti útról és az Uránia palota melletti rendőrségről szedtük össze, mert annak idején a villa lakói nem zárták a kaput, kulcsuk sem volt hozzá.

Amennyire csak lehetett kerültük apámékkal a találkozást. Öcsémrel jól kijöttünk. Sokszor szívesebben evett velünk, mint szüleivel.

Tavasszal, Babával nekifogtunk, rendbe tettük a ház frontja és a vaskerítés közötti virágoskertet. Egyik kiszállásomról fenyőcsemetéket hoztam és ültettem, de ebbe is belekötött a vénasszony. Nem vitatkoztam, az ablakaink alatti elhanyagolt virágoskertet felástam és beültettem virágokkal. Később, amikor tehette, megdézsmálta virágainkat, feldúlta kertünket.

Költözésünk előtt kaptam jóváhagyást a telefonra. Újságíróként előnyben részesültem a sok ezer kérvényezővel szemben. Utánajártam, hogy új lakásunkba szereljék. Apámnak is felajánlották a telefont de, mert idegenkedett tőle, lemondta azzal, hogy elég lesz egy telefon a házban. Így fizetnie sem kellett. Megegyeztünk, hogy a mi folyosónkon, egy kis asztalra helyezzük a telefont, apáméknál is szól a csengő, ha néha keresték. Ilyenkor, három ajtót nyitva csukva, át kellett jönniük a konyhánkon, nehéz volt elkerülnünk a találkozást. Mostohaanyám minden átrobogásakor, egy szót sem szólt, de igyekezett olyan fensőséges képet vágni, ami röhögtető volt. Gyerekkoromban, amikor piacra kellett kísérem, hogy bevásárló kosarát cipeljem, ismerősei mellett haladt el ilyen lefitymáló, állat magasra tartó, fejek felett elnéző képpel, ha nem vették észre és nem köszöntöttek illendően. Vidámított műkedvelő színházba illő jeleneteivel, de látnom kellett, hogy Baba mindannyiszor elsápad és kedvét veszti.

A mi szobánkból apám szobájába nagy, fehér duplaajtó vezetett, amit még háború utáni beköltözésükkor kulcsra zártak. Apám remélte, hogy olyan meleg családi hangulat alakult ki közöttünk, hogy megnyithatjuk az ajtót és átjárhatunk egymáshoz. Költözésünk tervezésekor az is szóba került, hogy ezen az ajtón át jutunk majd a közeli fürdőbe. De mert nem mutattunk hajlandóságot arra, hogy irányításuk alatt éljük életünket, az átjárásról kölcsönösen lemondtunk. Terveztem, hogy a folyosóról nyitunk majd keskeny ajtót a fürdőbe, ha majd belátásra bírjuk az öregeket, hogy legalább a heti egyszeri fürdést megengedjék fürdőszobájukban.

Ágyunkat szobánk homályosabb részébe, az átjáró ajtó melletti sarkába állítottuk. Kiderült, hogy az ajtón át hallgatóznak, mi történik nálunk. Ezért átraktuk ágyunkat az ablakok alá, az öcsém szobájának választófal mellé, amelyen negyed négyzetméternyi ablak is volt, feltehetően azért, hogy mindkét szobából elérhető legyen a telefon, de sem minket sem öcsémet ez a falba vágott lyuk nem zavart.

Új lakásunkra meglepően sokan voltak kíváncsiak. Munkatársaim, a közelben lakó Bajka Pali, a műterméből átugró Túros Laci és a szolgálatkész Bazsó Zsiga, Pálfi Mircea, Orbán Feri szívesen jöttek, de megfordult nálunk Csíki Laci, Rácz Győző, talán Aradi Jocó is. És barátkoztak olyanok is, akik apám tisztségét a valóságosnál magasabbra helyezve, reméltek jobb elbírálást ügyes-bajos dolgaikban, karrierjük kiteljesítésében.

Mindig voltak és lesznek érdekemberek, akiket a társadalmi széljárás vezet csoportosulástól klikkekgig. A valahova tartozás valóságos emberi igényének fonákját mutatva igyekeznek mindig, „jókor jó helyen lenni”. Sorsom adta, azt is megtapasztalhattam rövid időre, hogy „kegyeimet” keresték. Melléfogtak. És rendre elmaradoztak, amikor rájöttek, apám révén nem juthatnak semmiféle előnyökhöz. Csodálkoztam és utálkoztam. Mint mindig, amikor rossz emberismerők környékeztek és hol érdemeimen alul, hol pedig felülértékeltek. Szerencsére ez ritkán történt meg velem.

Az egyik ilyen eset, amikor az Ifjúmunkás szerkesztőségének képviselőjében az egyik Gaál Gábor körön, magát titánnak képzelte fiatal író felolvasott művéből és megjegyezte, olyan mondatokat hallottunk tőle, amiért érdemes írni. Szürke mondatai nekem mást mondtak, s az

eltelt évtizedek alatt, bár kivételezetten irodalmi lap munkatársaként alkothatott, az átlagosnál nagyobb tehetséget azóta is inkább csak az italozásban mutatott.

Miközben átsétáltunk a Diákművelődés Házban rendezett Matinéink színhelyére, az utcán, közelében haladva, hogy hallja így viccelődtem: Nahát! Ki ez a hogyishívják, ez az ízé...?! Mondtam a nevét. Tréfás gúnyolódásomat komolyan vette. „Hálából” soha egy írásomat sem adta le lapjukban, köszönésemet sem fogadta. Amikor aztán Napsugár főszerkesztője lettem, és szembe jött velem egyszer a Főtér akkor éppen néptelen járdáján, jó előre köszönt, és olyan alázatosan, hogy megdöbbenett. Elszégyelltem magam, hogy olyan időben kell élnem, amikor a hatalom, amelyhez nyilván engem is odaszámított, ilyen megalázásra kényszeríti az embert. Vártam, hogy írásával is jelentkezik az országban talán legjobban fizető Napsugárnál, de ehhez úgy látszik nem volt mersze, avagy meggondolatlan gesztusa után helyreállt az önérzete és megbánta, hogy fiatalos évődésemet humortalanul, furcsán komolyan vette.

Hermann Bandi ugyancsak elcsodálkozott, amikor egy este, az Uránia palotával szembeni sörözőből Crișan utcai lakásunkba hívtam beszélgetni. Miután Konstancán elpártolt tőlem, és műlábas barátunkkal más építőtelepen próbálták hiába szerencsájüket, kisiparos gombgyártó vállalkozásával együtt házasságának és Pálfi Mirceával való barátságának is befellegzett, összevissza bolyongott az országban.

Ültünk tágas szobánkban, amelynek falait Túrós Laci nagyméretű kölcsön festményei díszítették, mert Laci azt remélte, hogy nálunk majd befolyásos emberek is megbámulják. Bandi ideges orr-rándulásainak gyakoriságából láttam, hogy a hirtelen meggazdagodott nagymenők közé sorol, azok közé, akik feladták az iskoláskorukban vallott becsületesnek akart demokráciába vetett hitüket, az akkor még hihető szocialista elveiket. Igyekeztem magyarázni sorsvezette utamat, azt, hogy a külvárosi szegény sorsból, miként kerültünk a belvárosi emberibb körülmények közé, de nem sok sikerrel. Mindig lázadó és ellenálló beállítottsága miatt nem számíthattam megértésre. Ragaszkodtam hozzá, hívtam járjon hozzánk. Fél szájjal ígérte, de nem jött többet.

Évekkel később Mirceától hallottam halálhírét.

Barát nélkül maradtam. Ismeretségi köröm egyre tágult, bensőséges barátom egy sem akadt a továbbiakban. Úgy éreztem, olyan utat kellett választanom, amelyet többnyire csak magamban járhatok, utastársaim többé-kevésbé érdekemberek.

Eleinte, apám pártbizottsági teendői körül semmi dolgom sem volt.

Meghívták mindenféle ünnepi alkalmakra, ült a díszemelőnyen, díszvacsorákon, figyelt és hallgatott a bizottsági üléseken, ahogyan ezt elvárták tőle.

De nem olyan fából faragták, hogy huzamosabb ideig megbékéljen a bólogatójános szereppel.

A nemzeti kérdés állítólagos megoldásának párthatározatban leszögezett fogalmazását kételkedve fogadta. Fülébe jutott, hogy a volt Dermatában, majd Herbák János és aztán Clujana Bőr- és Cipőgyárban nem vesznek fel magyar munkásokat, de az új részleg futószalagja mellé egy román falu majdnem teljes lakosságát buszoztatják betanított munkásokként. Egyszerű román szavakkal szóvá tette ezt a nyilvánvaló kivételezést a bizottsági ülésen. Megnyugtatták, hogy kivizsgálják az ügyet. A következő ülésen a kivizsgálás eredményeiről érdeklődött. Később, mert nem hagyta annyiba a kérdeztetést, azt javasolták, ahhoz, hogy érdemben foglalkozhassanak észrevételével, dokumentálja és adja írásba.

Segítettem megfogalmazni panaszát.

A kivizsgálás tekintettel a kényes kérdésre váratott magára.

Apám újabb és újabb példákkal jelentkezett, hogy bizonyítsa, sérülnek a magyar nemzetiségű dolgozók jogai. Hiányos román tudása miatt felszólalásait megbeszéltük, megfogalmaztuk. Makacs kitartása egyre kínosabbá vált a hagyományosan mindenben egyetértő bizottságban.

A végén sajnálkozva azt terjesztették róla, hogy nem beszámítható és rendre „elfelejtették” meghívni a bizottsági ülésekre, betegségére hivatkozva a díszvacsorákról is „igazoltan” hiányzott.

Közben mostohaanyám Moszkvics gépkocsit nyert a lottón. A villa kapuját és az épület hátsó udvarára vezető cementjárdát kiszélesítve, a dombra futó kert alá épített és már dűledező fáskamara melletti cselédszobát átalakítva, gyors ütemben garázst építettek. Mostohaanyám egyre idegesebben viselkedett. Sejtettem miért.

Amikor hazahozták a kocsit, átmentem hozzájuk, és biztosítottam őket, hogy azért nem teszem le a sofőrvizsgát, nehogy azt higgyék, igényt tartok a kocsira. Jól tettem, mert egy darabig békeség volt a házban.

Apám, némi protekciós sofőriskolai gyakorlattal és formális vizsgával hajtási igazolványt kapott, ahogyan ez akkoriban a pártaktivistáknak kijárt.

Első útja Nyáradgálfalvára vezetett, mostohaanyám szülőfalujába, az örökölt szülői házba.

Nyár volt, kellemes idő. Ott töltöttek néhány napot. A visszaúton elkapta őket egy nyári zápor.

Hatvanéves apámnak azt ajánlotta a gépkocsivezetést oktató, hogy óvatosan vezesse járművét, s lehetőleg folyamatosan az út jobboldali széle közelében. Megfogadta a tanácsát, így nem akadt baja az út túloldalán közlekedőkkel és a cammogó Moszkvicsot előzőkkel sem. Csakhogy a zápor itt-ott lemosta a földet az út melletti dombokról. Ludas környékén, az útszéli latyakban megcsúszott a Moszkvics, apám elvesztette a kontrollt a kocsin, és a Maros parti kukoricásban kötött ki.

Elsőnek mostohaanyám kecmert ki a kocsin alól. Enyhén púpos orrnyergén sebesült. Karcoláson kívül nem esett más baja. Hazavontatták kocsijával együtt. Orrsebét naponta magam kezeltem penicillines kenőccsel. Apám törött bal-kulcsontjával néhány napra kórházba került, az ilyen baleseteknél szokásos gipszkötést kapott.

Távolléte alatt olyasmi történt, amitől beláttam, hogy igaza van feleségemnek: nem lehet az öregekkel kijönni, naiv voltam, amikor beleegyeztem összeköltözésünkbe.

Vasárnap délelőtt volt, konyhánk egyszerű deszkapadlóját feleségemmel tisztára súroltuk és beeresztettük sárgítóval. A szárítás idejére berigliztem az átjáró ajtót. Közben benézett hozzánk Bazsó Zsiga, aki ajánlkozott, hogy befalazza a szobai átjáró ajtót, s így az öregek nem panaszkodhatnak, hogy áthallszik tőlünk a valótlanul állított „tivornya”. A feleségem folytatta a takarítást a szobában, Zsigát sörrrel kínáltam a konyhai asztal mellett, a lábunk alá tiszta papírt terítettem. Kisvártatva mostohaanyám nyomta le az átjáró ajtó kilincsét azzal az ürüggyel, hogy a konyhán át az öcsém szobájába jusson. Valójában arra volt kíváncsi, ki a vendégem. Szóltam, hogy amíg szárad a padló, ideiglenesen berigliztem az ajtót, kértem, kerüljön az udvaron át. Erre nem volt hajlandó, és mérgesen nekiment az ajtónak. Az apró rigli, amit azért kellett felszerelnem, mert amikor a konyhában tisztálkodtunk ezt nem kívántuk mások előtt végezni. A rigli amolyan szimbolikus zár volt, ideiglenes. Mostohaanyám dühös nekirugaszkodásának rögtön engedett a zár, ő pedig a beépített konyhai tűzhely és a kis konyhai asztal között hagyott átjáró rész padlóján, lábunk előtt elterült. Szitkozódva felkászálódott és kiviharzott.

Aznap a klinikai beteglátogatáson találkozott Tóth Pistával, apám Vilma testvére lányának, tudálékos és apám és mostohaanyám kegyeit kereső mézes-mázos beszédű férjével.

Apám előtt panaszkodva azt állította, hogy megvertem. Bizonyításul orrsebét mutatta. Nem tudhatom, mit hitt el ebből apám, hiszen tudhatta, hogy honnan a seb élettársa arcán.

Másnap Tóth Pista önkéntes ügyintézőként főszerkesztőm elé kísérté mostohaanyámat, ahol többek között azzal vádoltak, hogy megvertem mostohaanyámat. Bizonyítéknak mostohaanyám autóbalesetben szerzett orrsebét mutatták.

Még aznap, párttitkárunk jelenlétében, fegyelmi bizottság foglalkozott „példátlanul botrányos” ügyemmel. Elmondtam, mi történt. Nem hittek nekem.

Szerencsémre, Bazsó Zsiga tanúskodott, szemtanúként beszámolt arról, hogy mi történt. De mostohaanyám állítása, alkalmat adott elmarasztalásomra. Köteleztek a bocsánatkérésre.

Mit tettem?

Lenyeltem a keserű pirulát. Két példányban gépeltem rövid levelet, egy példányt átadtam párttitkárunknak, másikat pedig becsúszttam apámék lakásának ajtaja alatt. Reméltem, hogy apám nem hitte a reám aggatott rágalmakat, egyedül ő bizonyíthatta volna, honnan mostohaanyám sebesülése. Megtette vagy sem, nem tudom.

A szerkesztőségben fátylat borítottak a dologra.

Én pedig sürgősen, lakáscsere hirdetést tettem közzé a lapban, és ismerőseim segítségét kértem, hogy minél előbb elköltözhessünk a tűzfészekké vált villából.

1967. január 10-én megszületett Zsuzsanna lányom. Bal kezén és lábán fejlődési rendellenességek mutatkoztak. Okát keresve, a feleségemet ért idegfeszültségekre gondoltam, aztán orvosok tanácsára, örökletes családi bajokra, tekintettel fél öcsémre, aki farkastorokkal született. Évekig kutattam a baj okát, mert azt javallották ne legyen, mert nem lehet több gyerekünk. Végül, majdnem három évtizeddel később, feleségem svédországi alapos orvosi kivizsgálásán derült ki, hogy lányommal való terhessége alatt tetraciclint szedett fogfájás ellen. Ez okozta a bajt.

Szerencsétlenségünk nagyon megviselt, feleségem csont és bőr volt, már-már az idegösszeomlás határán járt, mert apámék mindenféle módon zaklatták.

Időnként két-három napos terep útra kellett mennem. Egy ilyen alkalomkor, mert tudták, hogy nem vagyok otthon, az öregek patáliát csaptak konyhaablakunk alatt. Lányom gondozására cselédlányt kellett alkalmaznunk. Műtétekkel javítottunk lányom születési hibáján, egész napos felügyeletre szorult.

A klinika gyereksebészetén megismerkedtünk Szabó Márton doktorral, aki műanyagból formálható kísérleti kötésekkal segített lányom görbe bokáját helyrehozni, hogy helyes lábtartását kialakítsa. Naponta járt hozzánk, hálapénzt nem fogadott el.

Évekkel később, amikor életrajzi írását stilizáltam, próbáltam kiegyenlíteni tartozásomat, de ez akkor sem sikerült nekem tökéletesen, mert csodálatos széki varrottas kendőkkel ajándékozott meg, amelyek ma svédországi konyhám féltett díszai. Azért is különleges érték ez az ajándék, mert olyan embertől kaptam, aki évtizedekig kutatta szülőhelyének néprajzi kincseit, falumonográfiája a Szék értékeit bemutató művek sorában kiemelkedő, jelentős munka.

Szabó doktor történetéhez tartozik, az a mai napig tisztázatlan vallomása, amit Szabédi László haláláról az akkori körülmények miatt érhetően, titoktartás mellett tőle hallottam, s aminek nyilvánosságra hozatalára biztattam néhányszor. Nem is olyan régen, az egyik Szabédi-nap konferencia előtt is, amelyet a Korunk folyóirat és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága szervezett Kolozsváron. Nem tudom miért nem volt hozzá bátorsága. Történetét már leírtam, azt hiszem megjelent valahol, de nem keltettem vele érdeklődést. Ide kívánczok, hagyatékaim közé.

Szabédi László haláláról semmit sem ír Mózes Huba a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 5/1-es kötetében. Megkockáztatom, hogy éppen az író halála körülményeinek tisztázatlansága okán.

Máshol röviden ennyit olvashatunk Szabédi László haláláról: *„A Bolyai egyetem beolvasztásakor tanúsított magatartása miatt a Securitate zaklatta, ezért a beolvasztás ellen való tiltakozásként 1959. április 18-án Szamosfalva határában a vonat elé vetette magát. Néhány héttel később az ő példáját követve lett öngyilkos Csendes Zoltán, a megszüntetett egyetem egykori rektorhelyettese is.”* (Wikipédia)

Az ismert erdélyi magyar költő, újságíró, műfordító és nyelvész halála napján Szabó Márton orvostanhallgató boncolási gyakorlaton tartózkodott a kolozsvári klinikán. Láta az író élettelen testét. Megdöbbenéssel állapította meg, hogy a tetemen nem talált a feltételezett vonatgázolást bizonyító, nyilvánvalóan elkerülhetetlen roncsolást mutató nyomokat. A vonat elé került embert kíméletlenül összezúzza a fékezhetetlen jármű.

Ennyi volt Szabó doktor vallomása. Biztattam írja le részletesen, szemtanúsága döntő lehet egy valamikori alapos kivizsgálás alkalmával. Feltételezésem szerint nem, vagy nem úgy lett öngyilkos, ahogyan ezt a belügyi rendőrség és a hivatalos közlemény nyilvánosságra hozta. Kutatni kellene ezt levéltárakban is.

Reményem örök: minden ilyen homályos történet, talán még fiam megrendezett halálának valóságos körülményei is kitudódnak majd egyszer.

A hatvanas években, hetenként kétszer, felsorakoztak az elszegődni vágyó lányok a posta épülete mögötti tyúkpiacon. Elkísértem a felségem, de megálltam a Malom árokra emelt kicsi fahídon. Baba elvegyült a maguktól felsorakozott lányok között, akikről talán éppen akkoriban és azon a hidacsán állva, fogant Kányádi Sándor közismert „fekete-vörös” táncos verse, mert ezek a városiakat szolgáló lányok csütörtöki és vasárnapi kimenőjükön ott táncoltak a minden nehéz munkát elvállaló kék lajbis, szalmakalapos széki legényekkel.

Baba, a sok rézsarkas csizmás széki és copfos székely lányok sora végéről, egy sovány, csúnyácska mezősegi román lánnyal tért vissza, akinek szegényes öltözeke a vegyes lakosú magyarpalatkaiak viseletéhez hasonlított.

Feleségem apja Magyarpalatkáról származott. Háború előtt és alatt is, Baba ott töltötte gyerekkorát. Mi is szívesen jártunk és nyaraltunk ott gyerekestől a kiterjedt Paizs rokonság szíves vendéglátásának köszönhetően. A falu közepén lakó Zsuzsa néninél, és a cigánysor szomszédságában épült szülői házat örökölő, kántorságot is vállaló, ingázó építőmunkássá okosodó Pista bácsinál. Annáék ritkán használt tisztaszobájában leszakadt velünk az ág, a csupa szív Sáriék tanyáján Zsuzsa lányom lecsúszott a szalmatető csűr tetejéről. A Mócs felé vezető elhanyagolt út utolsó házában, ahol egykor a bécsi döntés után a román-magyar határ húzódott, s a helyi hiedelem szerint sokaknak, akik ritkán vagy sohasem hagyták el a falut, a dombon túl volt a világ vége. Ott lakott a szép bajuszú Miklós bácsi és töpörödött, jólelkű felesége, akiknek a világ legtekintélyesebb lassú táncát tátott szájjal, könnyezve bámultam az

egyik helyi lakodalmon, ahova számomra kibogozhatatlan rokoni kapcsolatunk címén meghívtak. Azóta sem kaptam ennél megtisztelőbb meghívást, mert ott hallottam először azt a lenyűgöző, méltóságteljes lassú muzsikát, amit akkor még csak a környéken híres, helyi banda húzott, s akiknek utódai később a világot meghódító, csodálatos palatkai táncmuzsika népzene híressé tették. Jó ízlésem és elfogulatlanságom bizonyítékát mutatja az a tény, hogy amikor azt a nagyszerű táncmuzsikát rendezvényt tető alá hoztuk Kolozsváron, és Csáky Zoliék kitűnő televíziós munkájának köszönhetően a világ is rácsodálkozott tartományunk isten háta mögötti falujának kincseire, Miklós bácsiék tánca, a zsúfolásig tömött egykori Zápolya utcai sportcsarnokban is fergeteges sikert aratott.

Nem csoda, hogy Babát szíve hazahúzta, így került hozzánk az a csúnyácska, de vidám és dolgozószerű lány, akire nyugodtan bíztuk lányomat, szeretettel gondozta. Nem tudom mi baja lehetett apáméknak ezzel a lánnyal. Megfoghatatlan, hogy apám, aki került a veszekedéseket, miként került konyhánk ablaka alá, hogy ott, meggyőződéses internacionalista elveit feledve, feleségestől, habzó szájjal szitkozódjon és leoláhozza háztartási alkalmazottunkat.

Tény: igyekeztek megkeseríteni minden percünket.

A lakáscserére jelentkezőket lebeszéltek, elűldözték kurta kijelentésükkel, miszerint nem adják beleegyezésüket a cseréhez. Jelentkező volt bőven, mert a városközpont közeli kertes villa megindította a pénzes emberekben a vágyat a terjeszkedésre, a különféle átalakításokra és korszerűsítésre.

Állandó foglalkozásunkká vált a lakásnézők fogadása. A tízen-sokadik jelentkező után sem lankadtunk. Így ment ez majdnem egy esztendeig, szerencsénkre a dezmeri lány kitartott mellettünk, családunk tagjaként bántunk vele, s amikor eljött lakodalmának ideje, hálásak voltunk szolgálataiért.

Kilátástalan helyzetünkbe az hozott változást, hogy a mostohaanyám által kedvelt Tóth Pista asztalos veje lakáshoz jutott egy újonnan épült györgyfalvi-negyedi toronyház második emeletén. De nem költözhetett az új lakásba, mert túlsúlyos és mély-vénás trombozissal szenvedő felesége, orvosi javaslatra földszintes, kertes lakásra vágyott. Bútorgyárból kikerült, majd színházi díszleteket építő asztalos férjének is jobban megfelelt valamely családi házban lakás. Olyan helyet kerestek, ahol felesége gondozása mellett maszekolhatott is. Tömbházban erre nem volt lehetőség. A számukra kiutalt lakás hónapokig üresen állt.

Mostohaanyám hálája, amiért Tóth Pista ellenemben, gátlástalanul mellé állt, hatásosan működött, apám fenntartásait is legyőzte: mit szólnak majd a pártnál, ha nagyobbik fia, akit kérésére költöztettek a villába, távozik. Nem szóltak semmit. De később éreznem kellett, hogy költözésem magyarázata nem szolgált előnyömmre. De ha tudtam volna, hogy mivel feketítették be, akkor sem álltam volna el a számunkra előnyös lakáscserétől.

Így kerültünk az akkori városvégre, a kanyargós Herculané utcába, a trolibusz végállomás közelébe emelt toronyházba.

Költözésünk hírére apósom is megbékülni látszott. A szamosfalvi bútorraktárba hívtak, ahol mindenáron fényes, kredences szobabútor-garnitúrát akart vásárolni nekünk, szobaközépre állítható nagy asztallal és párnázott székekkel. Alig tudtuk lebeszélni tervéről. Végül kiegyeztünk, és sokkal olcsóbban, világos bútorainkhoz illőbb színű, műanyag fényezésű széles ágyat, régi ódivatú kis szekrényünk helyett olyan nagy szekrényt vásároltunk, amelyben minden ruhánk és fehérneműnk elfért. Konyhánk bútorzata: piros-fehér ülőgarnitúra, faliszekrény, konyhaasztala a szűk helyhez illeszkedően, hokedlik. Sikertelenül átmenteni könyvespolcunkat is, amely hála mozaikszerűségének, kis átalakítással tökéletesen illett nagyszobánk-

ba. Első lakásunk ajtaja alatti üresen hagyott részébe, hegesztett szögvasakból készített keretre, furnérlapokból, jó pénzért, összeragasztott kiegészítőket kismesterkedett Szabó Bélánál a sógorom, „emeletes asztalunkon” virágváza, alatta spórolt pénzen vásárol fekete-fehér tévénk állt.

Kikerülve a „pokolból”, néhány hónap alatt Baba is rendbejött. Lányunk rendellenességei ellenére mozgékony, erőtől duzzadó, bájosan vidám gyermekké cseperedett, olyan szeretettel és ragaszkodással kívánczolt ölembe és fogta át nyakamat, olyan érzéssel szorított magához, amilyent addig senkitől sem kaptam. Öt esztendő pöttöm gyerekként, rendellenes kezeivel, játszótársai ámulatára olyan lendülettel tornászott a tömbházunk melletti szőnyegporoló két és fél méter magas rúdján, hogy meghűlt bennünk a vér, mi történik, ha lezuhan az alatta lévő egyenetlenül rakott cementlapokra, miközben repdestünk az örömtől, hogy mennyire életrevaló leánykává cseperedett.

Életkedvünk rendre visszatért. Az új lakásban fejeztem be a felsőtömösi pihenőházban „egy szuszra” írt kisregényemet, és rengeteget olvastam főiskolai vizsgám előtt, feloldhattam az apámnak tett fogadalmam, készültem a régen óhajtott gépkocsivezetői vizsgámra is.

A megyei pártbizottságnál komolyan gondolták, hogy politikai munkások vagyunk, időnként az újságírókból is beosztottak néhányat a különféle ellenőrző csoportokba. Engem talán „kell a fenének” buzgalmamhoz viszonyítva, többször is a kelleténél. Minden ilyen kiszállás nyűg volt, az előkészítő megbeszélések unalmasak, a csoport munkájának elemzése csepűrágás, az akció végén megfogalmazott jelentés sablonos. Írni sem lehetett róla, mert a konkrét adatok titkosak voltak, általánosságokkal pedig úgy is tele volt minden napilap.

A pártbizottság terepjáró kocsijával érkeztünk a kijelölt helyre, ahol gondoskodtak rólunk. A helyi vezetők feszengtek, az elemzéseken nyomták a semmitmondó szöveget.

Egy alkalommal egy központi bizottsági titkár vezette népes ellenőrző csoportba osztottak és kivezényelték társaságunkat Dés és Beszterce rajonba. A szokásosnál szigorúbban felépített csoport volt, minden tagja pontosan meghatározott feladatot kapott.

Egy velem egykorú kolozsvári megyei pártaktivistával kerültem egy szobába a besztercei pártszálláson. Tudott apámról, ezért eleinte előzékeny volt, csaknem alázatosan viselkedett. De miután komolyan vettem a rám kiosztott feladatot, és szorgalmasan gyűjtöttem a pártszervezetek, a szakszervezet és a tömegszervezetek vezetésébe választott, a lakosság nemzetiségi összetételének megfelelő jelenlétét mutató számokat, minden este gúnyosan érdeklődött, hogy mi a helyzet a vezetőségek nemzetisége összetételét illetően. Hallgattam. Számokkal bizonyíthattam volna, hogy sehol sem tartották be az akkor még érvényben lévő idevonatkozó utasításokat. Magyarok és németek csak elvétve fordultak elő a rajoni szervezetek vezetőségében. Hagytam, hogy piszkáljon, de amikor csaknem száz oldalas jelentésünket írtuk, ragaszkodtam ahhoz, hogy táblázatba foglalt számadataim bekerüljenek az összefoglaló hiányosságokat előszámláló fejezetébe.

Az ilyen bizottságokban különben jól ment dolgunk, akkoriban a rajoni pártbizottságok belterjes gazdálkodással mindenben biztosították tagjaik bőséges ellátását, és a megyétől valamint a fővárosból érkezett irányítóknak és ellenőröknek sem volt miért panaszkodniuk.

Besztercén óriástermetű, tekintélyes száz asszony volt a pártbüfé vezetője. Szokásom szerint, szerettem bőségesen reggelizni, mert sohasem tudhattam, hogy napközben hova jutok, merre kell mennem, találok ott valami harapnivalót.

Minden reggel friss sertéstököt láttam a hűtőszekrény üvege mögött. Egy alkalommal a kolbászos kiadós rántottákat megunva, az üvegfal mögé mutattam.

- Ezt kérem. Csak úgy roston, borssal, paprikával és mustárral. Tegyen hozzá még két mititeit is... szóltam, és máris számban éreztem a fejedelmi villásreggeli ízét.

A tekintélyes asszonyság hideg tekintettel végigmért, aztán cingár voltomat lefitymálva, cöcögetve ingatta ringó tokáján, büszkén trónoló fejét.

- Nem lehet!

- Miért!? - csodálkoztam sértetten, mert azt hittem nem nézi ki belőlem, hogy elbánok a bőséges reggelivel.

- Azért, mert az a tök az első titkáré!

Bámultam rá, mint együgyű a saját tökére. A mosolynak tört része sem mutatkozott arcán.

Beletromfoltam egy megcsontosodott helyi szokásba. A rajoni titkár, minden reggel friss sertéstököt reggelizett.

Az ellenőrző brigád jelentését késő este fejeztük be egy a felsőbb körök által használt hegyvidéki vadászklubban. Szobatársam azzal büszkélkedett, hogy Hruscsov lakott a szobánkban. Reggel pedig megmutatta azt az erdei sétányt, ahol ötven-méterenként úgy vágtak ki két-két fát, hogy a megmaradt tönkökön rendre megpihenhetett Gheorghiu Dej és vendége Nyikita Szergejevics Hruscsov.

A KB titkár kifogástalanul udvarias emberként, köszönte együttműködésünket, és mert a rajoni főnök is kedvében járt, Besztercét elhagyva, egy szász falu központjában lévő borpincében kötöttünk ki. Muskotályos bort kóstoltunk. A bor érdekessége, hogy a szőlő, amelyből készült mindössze másfél hektáron termett. Hruscsov romániai látogatásakor kis hordóval kapott belőle. Mértékkel ittunk, de mindnyájan jókedvűen távoztunk a pincéből. Ajándékot is kaptunk. Mindenkinek jutott egy üveg nedű, amit a pincemester eszenciának nevezett.

A bor nevét ma sem felejem: Steilinger volt. A valamikori szász gazda nevét viselte. Ehhez hasonlót azóta is csak egyszer kóstoltam. Mégpedig Budapesten.

1968-ban a Kolozsváron rekedt magyar turisták közül befogadtuk néhány napra két szobakonyhás tömbházi lakásunkba a rákoshegyi Kovácsékat. Ott ültek szomorúan és tanácstalanul a Mátyás király szobrának alapzatán. Anyagiakban nem dúskáló fiatal házasok voltak, hozzánk hasonlóak.

Barátságunk évtizedekig tartott, még akkor is, amikor Kovács József, már mérnök-közgazdászként a Ganz főmérnöke volt.

A hetvenes években budapesti együttlétünk öröme, a budapesti Citadellában, nagyszerű domoszlói muskotállyal kínáltak. Nagyon finom muskotályos bor volt, de a Steilingert nem tudta feledtetni.

Éjfél után érkeztem haza a „brigádszolgálatból”. A konyhaasztalra tettem az üveget. Reggelre tele volt a lakás frissen szedett édes szőlő mennyei muskotályillatával.

Az ilyen apróságok miatt az uralkodó réteghez tartozónak kellett volna éreznem magam, de a külvárosból hozott becsületem diktálta, hogy minden ilyen alkalomkor Marcus Aurelius intése járt a fejemben:

Vigyázz, hogy el ne császárodjál!

Egyre kifelébb állt a szekerem rúdja az Igazságtól, s ennek okát keresve, két nyomós okra bukkanok emlékezetemben.

Széken panaszkodott az iskolaigazgató, hogy gondja van a gyereklányok iskolalátogatásával. Az iskola összesített jelenléti nyilvántartásából kiderült, hogy elszaporodtak az igazolatlan hiányzások már a hatodik osztályban is. Ennek okát is tudta az igazgató. Az ügyesebb kislányokat szolgálni adták a szülők a közeli városokba. Az elszegényedett családoknak kellett a pénz, a termelőszövetkezeti munkából egyre nehezebben éltek.

A 12-14 éves kislányokat csecsemők gondozására szívesen felfogadták Kolozsváron is, ahol kevés volt a bölcsőde és kevés volt a hely a bölcsődékben. A zsúfoltság és az elégtelen ellátás miatt a szülők különben sem szívesen adták oda gyermeküket. Biztosabb és emberibb volt, ha valamely ügyes kislányra bízzák a csecsemőket.

Felírtam noteszembe néhány Kolozsvárra került kislány nevét. Olyan is akadt, akinek a címét is tudta az igazgató. Ismertük a hiányzókat, tudtuk a jelenség okát. Kölcsönösen húzogattuk egy darabig a vállunk, zsebre vágtam jegyzetfüzetemet.

- Ez a helyzet, mit tehetnék? - tamáskodott az iskolaigazgató.

Végül megegyeztünk, hogy az ő feladata az, hogy az iskolaköteles gyermekek gondját viselje. Az újságíró feladata pedig az, hogy segítse a tanügyet, felhívja mindenki figyelmét erre a káros jelenségre.

Az első lányra a Rákóczi út elején akadtam. Délelőtt volt.

Az egyik gyermek békésen aludt fonott ágyában. A másik, a szolgáló kislány egyedül volt a lakásban. Nem panaszkodott, büszkén vallotta, hogy gazdái elégedettek vele.

Néhány társa címét is tudta, sorra látogattam őket.

Beszélgéseinkből okfeltáró riportot írtam. Semmit a szülők, az iskola és a kis cselédek gazdái ellen, de minden fejezetben érzékeltetve a meggondolkoztatóan nagy kérdőjelet: jól van ez így?

A riportírás szabályai szerint: személyes élményeim alapján, rövid bevezetővel, a kislányok portréival, környezetük leírásával, kerülve a patetikus és szomorú hangvételt, észhez és szívhez szólóan szövegeltem. Tízes érdemjegyű riportnak gondoltam. Majdnem négy flekk volt, tárcába való, s ha a titkárnak is teszik, Túrós Laci mindig találó, rajzolt címevel, remélem, hogy valamelyik lapszám erős írása lesz.

Nem jelent meg azon a héten.

És a következőn sem.

A harmadik hét végén, behívott a főnök, székkal kínált.

Előtte, lapokra bontva írásom. Valami változtatást kér, futott át az agyamon.

Nem ez történt.

Összeszedte a lapokat, aprólékos gonddal kettőbe hajtotta és elém csúsztatta.

- Nem időszerű - mondta tárgyilagosan, de a vártnál szelídebben.

- Gyereklányokról van szó!... - kezdtem mentőövként dobálva a szavakat kéziratom fölött.

Leintett.

- Neked is lesz kisgyereked, s akkor megérted...

- Van - makogtam.

- Annál inkább... - mondta a főnök, és felállt íróasztalától.

A szerkesztőség folyosóján éppen szembejött velem Imecs. Láta gyászos arckifejezésem, tudta miről van szó.

- Hiányos környezetismereted az oka! - oktatott tanárosan.

Aztán, mert valószínűleg megsajnálta, menetközben súgta:

- Nem tőlem tudod: az ő gyerekére is széki kislány ügyel...

Szóval, újból beletapostam a főnök lelkivilágába...

Valahogyan ez mindig és mindenhol sikerült nekem.

Ahol vagyok, ott mindig valami zűr lesz.

Kisregényemben, éppen akkoriban, így írtam erről:

„Az utcákat járom, rugdosom a havat. Tejszínhabot érzek a talpam alatt. Nagy pelyhekre, hosszú szériára állott az egész szürke égbolt. Láthatatlan futószalagok egyenletes ütemben szállítják a városra a csillagokat. Nekem is jut belőlük fekete szememre, sötét tüskémre, hosszú orromra is.

Rázom magamon a bundás kabátot. Figyelem: nem iksz a lábam. Hallgatom; nincs súrlódás, nem sziszeg a szövet a térdem között.

Kirakat elé érek; tükréből vállas pucer néz vissza: nevet. - Ez én vagyok - mondom magamban -, ezt is megértem.

Mert ez a fontos.

Nem a falak, nem az akadályok, amelyek mindig is lesznek. Ahol én vagyok, ott úgylis előbb-utóbb zűr lesz. Mert mindenkivel összejövök...

De hát én csinálom a felhajtást, akarom a cirkuszt?! Megszoktam már, hogy mindig baj van velem? Milyen ember vagyok én? Ki tudja, milyen ember vagyok?...

Rúgom a havat, mint egy gyermek. Dallamok ugrálnak bennem. - Viháncolnak a tagok -, gondolom. Nem szoktam énekelni meg füttyörészni most is ezeket hallgatom.”

Ezután történt, hogy nem akaratlanul, belekeveredtem az Ifjúmunkás hasábjain kibontakozott „lakkozás” vitába. A vita, a romániai magyar lapok riportírásainak bírálatával indult még az előző évben, és elkerülhetetlenül eljutott a kifogásolható gyakorlat vizsgálatáig, a szerkesztők irányította lakkozástól az egyre inkább elhatalmaskodó öncenzúráig.

1968-ban, Ceaușescu hatalom-megszerzésének kezdeti szakaszában enyhült a politikai élet, enyhébb volt a cenzúra. Ez érzékelhető volt az akkori román lapok írásaiból is. Írók, költők színvonalas riportjaiból.

Ennek a majdnem egy esztendőn át enyhült politikának köszönhetően jelenhetett meg regényem, amit az egykor Kolozsváron is újságíróskodó, kiváló publicista Ruffy Péter méltatott a Magyar Nemzetben. Figyelemmel kísérte a romániai magyar lapok riportjait is, ugyanabban a lapban méltatta az akkoriban Romániában is divatba jött szociográfiai riportok előretörését, a tényfeltárással és irodalmi szintű közlésre utaló igyekezetet, dicsérte „azt a fajta riportot, amely nem a fizikai, hanem a lelki - hűség, kitartás, helytállás - nagyságot kereste” és nem elégedett meg a hatalomnak tetsző nagy látványra csodálkozással.

Követendő példának Csoóri Sándor *Tudósítás a toronyból* című szociográfiai írásait tartalmazó kötetét tartottam, ma is őrzöm kedves emlékeim között, hiszen jó volt hozzáigazodnom.

Az Ifjúmunkás munkatársai, az egyetemről frissen kikerült, fiatal és tehetséges újságírók hada, az átmenetileg megnőtt szókimondás lehetőségét kihasználva Dali Sándor, majd Cseke Gábor vezetésével rövidesen a legolvasottabb romániai magyar lappá tették az Ifjúmunkást. Aradi József, Domokos Eszter (Szele Vera, Deutsch Vera), Elekes Ferenc, Fejér László, Gálfalvi György, Hervay Gizella, Kocsis István, Kovács Nemere, Matekovics János, Müller Ferenc kolozsvári tanulmányaiknak köszönhetően, amelyre hatással volt Balogh Edgár sajtótudományi kollégiuma is, éltek a helyzet kínálta önálló kezdeményezés lehetőségével.

Ekkoriban született ifjúságszociológiai felmérésük is, amit ujjongva olvastam 1967-ben, a Korunk augusztusi számában.

A vita dandárja Beke György könyv alakban is megjelent riportjainak ismertetésével és bírálatával kezdődött. Cseke Gábor „koronázatlan riportkirályunk” példáján jelezte a fiatalabb újságíró nemzedék tudatos eltávolodását a rózsaszínű riportoktól, a lakkozóktól. Gálfalvi György is keményen hadakozott a valós riportírás érdekében, Bálint Tibor pedig, tudtommal a maga példájából okulva, az Igazságnál töltött idején szerzett tapasztalatok alapján „a szerkesztői kényelemtől megfertőzött riporteri kényelem”-ről szólva, a kényelmes riportert láttatja, aki „az adatok rideg cérnájával férceli össze, bicsérdista prédikációval teszi hangzatossá, és heltaigaspárosan összegezi, s ezzel véli irodalmivá tenni üres és hasztalan fecsegését”.

Írni csak lényeges kérdésről érdemes, az olvasó kérdéseire adott válaszadás legyen hivatásunk célja, vontam le a következtetést. Nem dicsekedhetem, hogy ezt sikerült volna maradéktalanul gyakorlatba ültetnem. Úgy tapasztaltam, hogy nemcsak az Igazságnál, hanem más lapoknál is, a munkatársak írásait két elkülöníthető értékítélettel sorolták a musz(áj)- és a kedvelt anyagok kategóriájába. Igazi újságírónak azt tartottam, aki a kötelező, a rendelt anyagok mellett, legalább hetenként egyszer olyan témával jelentkezett, amellyel azonosulni tudott, amit meglátott és ügyeskedve felszedett. Ezeknek az írásoknak a minősége is mutatta, hogy kedvvel, újságírói ambícióval, hivatástudattal születtek.

Dános Miklós *Hogyan lett belőlem lakkgyári szakmunkás?* című ironikus írására, amelyben hagyományteremtő öregebb társai és a maga ezernél több „rózsaszínű” írását védte, *Hagyomány és szemellenző* (Ifjúmunkás, 1968. augusztus 15) írással válaszoltam, amelyről később, személyes okokból, lényegét kibővítve szól Cseke Péter egyik riportírásról szóló tanulmányában. Állításom bizonyítására most ide kellene másolnom teljes terjedelmében írásom, de nem teszem, rosszindulatát emberi gyengeségeinek számlájára írom, valószínűleg mindannyiunkban van ebből valamennyi, Cseke Pétert ettől függetlenül tisztetem, mert munkássága nélkül valószínűleg szegényebb volna irodalmunk.

„Ha már az egykori „lakkgyári szakmunkás” adós maradt a válasszal Tar Károly kifejti: miként is jöttek létre azok a bizonyos lakkozó riportok? Abban igazat adott Dánosnak, hogy 1968 előtt is születtek valóságfeltáró, szókimondó, becsületes riportok, de ezek nem kerülhettek az olvasó elé, mert „az erőskező szerkesztő nemcsak húzott, de toldott is, tompított és lakkozott”.

„Természetesen” a szerző tudta és beleegyezése nélkül. A szemellenzős szerkesztők számára kényelmetlennek tűnő riportok rögtön „periférikusnak” minősültek, nem voltak eléggé „tipikusak”, tehát elsüllyedtek az íróasztal-fiókokban.

„Fiatal és lelkes szerkesztőgárdának kellett jönnie - vonja le a kézenfekvő következtetést Tar Károly -, hogy frissítő áramlat induljon, forrongás a problémafelvető, valósághű riportok mellett. Nem véletlen, hogy éppen az Ifjúmunkás jár elől. Mint ahogy az sem, hogy

hasábjain lehetőséget teremtett többek között a riport körüli kényes kérdések megvitatására is, holott ez inkább illenék egy irodalmi lap profiljába.”

Cseke Péter, az idézett tanulmányrész kezdőmondatában olyan ügyesen, olyan áthallásosan fogalmazva állít Dános Miklós mellé, mintha nem együtt jártuk volna Zágoni Attila kollégánk Trabantjában a vidéket, és írtuk volna kötelezően is hasonló hangvételű cikkeinket.

Kicsinyes bosszújának okát abban látom, hogy az egyik Matiné-körutunkon, előadásaink rendezőjeként, előbb arra kértem, a fiatal hallgatóság számára unalmas és száraz elmélkedésének felolvasását rövidítse, ellenkező esetben kénytelen vagyok kihagyni a fellépők sorából. Úgy emlékszem ez a felvinci kultúrotthonban történt. Nem a hosszúlére eresztett felolvasások ellen voltam, hiszen Bajor Andor Toldi elvtársról szóló írását tizennyolc percig olvasta, többek között a szovétai színpadon is, ahol a közönség pissenéstelen csendje és sűrű nevetése váltakozóan értve és lelkesedéssel fogadta. De Cseke Péter tudományosnak akart, színpadra lehetetlenül hosszú szövege, sehogy sem illett pergőritmusúra tervezett előadásunkba. Irántam érzett rosszallását tetézte, amikor a romániai magyar kulturális ügyekben mindenható Koppándi Sándor elvtárstól jövet, elmeséltem neki, milyen undorral dobta Központi Bizottsági irodájának íróasztala sarkába egyik jóváhagyásra küldött könyve kéziratát.

- El sem olvasom ezt a szemetet! - Nyeltem egy nagyot, magamban felháborodva, és csodálkoztam miként minősíthet valaki így olvasatlan kéziratot.

Cseke Péter miután olvasta kéziratomat tagadta, hogy gyűlölet vezette volna, amikor tanulmányában a fent idézetteket írta. Elfogadom, hogy túloztam, igazságtalanul fogalmaztam és talán a bennem lévő keserűség szította gyűlölettség is eredményesen környékezett, amikor ezt írtam. Végül a Péter javára kell írnom, hogy volt ereje tisztázni ezt is. Nemcsak a kollegialitás, hanem barátságunk jegyében. A kérdés teljes tisztázása érdekében, most mégis ide-másolom *Hagyomány és szemellenző* című írásomat teljes terjedelmében. A Péterrel szembeni elhidegülésen kívül ennek az az oka, hogy ma már látom: a nagyobb nyíltság elvárását hirdetve, némileg megalkuvó módon, öncenzúránkról és a szerkesztőségi cenzúra mellett nem mertem a valóságos, de titkos cenzúráról szólni:

„Dános Miklósnak kétségtelenül igaza van, amikor iróniába burkolt sértődöttséggel a hazai újságírás hagyományainak tiszteletére hívja fel ifjú, mindent kimondani kész riportereink figyelmét. (Ifjúmunkás, 1968. augusztus 1.)

Az ugyanott két számmal megjelent Gálfalvi-cikk olvasása közben nekem is az az érzésem támadt, hogy azért az elmúlt tizenöt évben nemcsak lakozott riportok születtek. Nemcsak olyanok, amelyek fényes-hidegen elidegenítették az olvasókat a riportolvasástól, s a **minden-nap ünnepnap** hiedelmét keltették. Meg kell adni az „öregeknek”, ami az öregeké. Dános Miklós néhány kapásból vett példával kelt a hagyomány védelmére. Jól jött ez a kis felemlítés, hiszen valóban kevés igazán bátor hangú, a mai értelemben vett harcos, szókimondó, nyíltan feltáró, a dolgokat nevén nevező riportra emlékezünk. Az, aki a napilapok riport-termését a jelenlegivel összeveti, elkerülhetetlenül erre a következtetésre jut. Azt hiszem, ilyenszerű vizsgálódásnak eredményeképpen mondta ki Gálfalvi a lakkozás bűnét, és határozta meg, mint az elmúlt tizenöt év általánosát.

Anélkül, hogy ellentmondanék Dános Miklósnak, csatlakozom Gálfalvihoz és állítom, hogy a fiatalok ugyan nem találták fel a spanyolviaszt, de kimondtak valamit, amit önérzetes kritikával éppen az idősebbeknek kellett volna kimondaniuk.

A nyílt szókimondás igénye többször is felvetődött a vita során, s ennek jómagam is híve vagyok. Éppen ezért azt ajánlom, hogy ne álljunk meg félúton. Némi tapasztalat birtokában arról szeretnék néhány szót szólni, miként születtek a lakkozott riportok. Abból indulnék ki,

hogy az elmúlt évek során jóval több bátor riport íródott, mint amennyi megjelent. Akik újságírással foglalkoznak vagy foglalkoztak, jól ismerik a napilapok szerkesztősegeinek íratlan szabályait: az újságírás kollektív munka. Előnyei mellett (nevezhetjük szükségmegoldásnak is) ezen elv gyakorlati alkalmazásának legfőbb hátránya az volt, hogy a kézirat többlepcsős hibavadász-vizsgálatot szenvedett végig.

Tegyük fel, az életben rohangáló riporter egy fekete falról írt; megtörtént, hogy a titkárságon szűrkére, a nyomdában pedig hófehérre változtatták (megj.: a rovatvezető, a titkár, a főszerkesztő volt a valóságos sorrend) a falat azzal a kézenfekvő elgondolással, hogy a szóban forgó falnak előbb vagy utóbb úgyis fehérnek kell lennie. Éppen ezért elismerésre méltó az, ahogyan az idősebb riporter-gárda kiemelkedő tagjai alapos munkával és nemegyszer tekintélyük latba vetésével merész és becsületes írások megjelenését biztosították. Nem mondható ez el az átlagriporterek átlagírásairól, amelyekkel lapok hasábjait napról napra megtöltötték. A szerkesztők a berzenkedőt a kockázat veszélyire figyelmeztették vagy stilisztikai fejtegetésekkel csendesítették le. Néha ez olyan jól sikerült, hogy az illető hosszú ideig nem nyúlt kényes témához... És a lap mindig megjelent...

Az erőskezű szerkesztő nemcsak húzott, de toldott is, tompított és lakkozott. Irodalmi lapnál is előfordult, hogy a szerző tudta és beleegyezése nélkül „műtötték” a riportot. Nem beszélve arról, hogy hány riport süllyedt el az íróasztalok fiókjában, mert nem volt elég „tipikus”. „Periférikus” volt, vagy az adott körülmények között - állítólag - többet ártott, mint használt volna. Kifogásöszön és szempont-háló a szerkesztőségekben, demagóg szerkesztők, akik a bírálat mellett szavaltak, a gyakorlatban pedig visszaszívták a bátor bírálatról vallott elveiket - íme néhány, a lakkozás korszakának ismertetőjegyeiből.

Nyíltan kimondhatjuk tehát: a kényelemből lakkozó riporter mellett a szemellenzős szerkesztőknek is része van a nem „igazi” riportok megjelenésében. Fiatal és lelkes szerkesztőgárdának kellett jönnie, hogy frissítő áramlat induljon, forrongás a problémafelvető, valóságghű riportok mellett. Nem véletlen, hogy ebben éppen az Ifjúmunkás jár elől. Mint ahogyan az sem, hogy hasábjain lehetőséget teremtett többek között a riport körüli kényes kérdések megvitatására is, holott ez inkább illenék egy irodalmi lap profiljába.

Különben Dános Miklós kitűnő szolgálatot tenne, ha valóban megírná beígért cikkét a lakkozás módszereiről és múltjáról, különös tekintettel a valódi okokra, hiszen tapasztalatai alapján alaposan ismerheti a témát.”

Írásom mellé, annak kissé meredek hangja miatt, valószínűleg egyensúlyteremtés céljából, Cseke Gabi, az aprócska Antenna rovatban, az Előrében megjelent, Gy Szabó Gyula: Hályog ablakszemeken című egykézésről írt riport gondolatgazdagságát méltatta: „legyőzni az emberekben is az építés gondjait, megtalálni az élet igazi célját” szociológusainknak ajánlva az izgató témát.

A rossz hírek hozóját régen halállal büntették. Annak idején úgy éreztem, hogy Péter visszafogott gyűlöletével fizetett. Megtörtént az ilyesmi újságíró kollégák között is.

Ennek szelídebb formájában kaptam, nevetésre ingerlő, akaratlannak is minősíthető mellőzést a hetvenes években már nagymenő Beke Gyuritól. Nagybányán összefutottunk. Mindketten riportúton jártunk a festőiskolája nélkül patinásan is szürke kisvárosba. Azelőtt jelent meg az Utunkban költői riportom egy lelkes tanítónőről, aki Petőfi-emlékszobát rendezett be a Teleki kastélyban. Olvastam, hogy a költőt vendéglátó gróf utolsó kívánsága az volt, temessék a kastély kertjének fája alá, ahol a Szeptember végén született. Kívánságát nem teljesítették. Jártam a falu temetőjében elhanyagolt sírjánál. Írásomat megküldtem a gróf ausztráliai rokonainak, de a nagyobb nyilvánosság érdekében szóltam Bekének is, vegye tollára a dolgot.

Kapva kapott rajta. Bogárhátú Volkswagenemen kivitem Koltóra. Megkerestük Petőfi fáját is, amely a kastély kertjéből elvett (kisajátított) parcellán sorvadt. A gazda, középkorú ember, éppen fejszét emelt rá, amikor odaérkeztünk. Mondhatom mesés helyzet volt. Kiderült, hogy a fejszés embert Tar Károlynak hívják. A vele való párbeszéd bekerült Beke György máramarosi riportkönyvébe. A faluban akkor még három Tar Károly élt, de én is érintve éreztem magam, főként azért, mert kedves kollégám, akinek a magam reportsorozataival mintegy „terceltem” az erdélyi magyar riportírásban, elfelejtette megírni, vagy inkább „nem futotta ki”, hogy mindez a favágóval azonos nevű kalauzolója jelenlétében történt, s nekem is köszönhetően az emlékfa megmenekült a kivágástól.

Akinek inge az vegye magára alapon az „érintettség okán” kért szót a magánhasználatomra lakkozásnak keresztelt vitánkban főszerkesztőm, Kovács András. Terjengős kéziratát, „amilyen mosdó, olyan a törülköző” alapon az *Ifjúmunkás* szerkesztője alaposan meghúzta, a kihagyott részeket pontozással jelezte.

Cseke Péter, a szerző későbbi elismert könyvének megfelelő fogadtatásához igazodva, kurta nyalintással magát és a szerzőt is minősítve, azt a közhelyes megállapítást emeli ki a főszerkesztői írásból, miszerint az újságírói tethez bátorság és „valószínűleg, de főleg sok munka, állhatatosság, utánajárás, alapos körütekintés, felelősségtudat és megint sok munka” szükségeltetik. Felelősségvállalás helyetti mellébeszélés ez, olyanoké, akik képtelenek eljutni a becsületes védekezésig. Előzőleg írásomban, a magam példája alapján, eltitkolt, félredobott valóságábrázoló írásaink hóhérainak felelősségét pedzettem.

Felvetésemnek eredménye az volt, hogy főnököm gondját növeltem: valamiféle okot kellett keresnie ahhoz, hogy megszabaduljon tőlem. A Mezei Jocóval történtek tanulságával, résen voltam magam is. Végül a bújtatott kötélhúzásban az én „cérnám” szakadt.

Otthagytam a szerkesztőséget.

A Györgyfalvi-negyedbe költözésünk után még közelebb kerültünk Bazsóékhoz, Lokodiékhoz és Kiss Jánosékhoz. Lokodi Bandi az egyetem technikusaként barkácsolóknak való kiskönyvet írt Bazsó Zsigával. Kiss Jánost 1966-ban alkalmazták az Igazságnál. Felesége természetrajzot tanított, reumás betegségére hivatkozva nyugdíjba ment, s így otthagyhatták a tordaszentlászlói iskolaigazgató által feltűzelt községet, ahol többen is orroltak rá, mert magukra ismertek *Tegnapról holnapig* című kisregényében.

Könyvét már 1965-ben, az Igaz Szóban való megjelenésekor élénken vitatták reális falurajza miatt, sokan olvasták, neve ismertté vált, alkalmazása napilapunk javára vált. Kávéházi társaságunk is szívesen látta, örömmel fogadta.

Úgy emlékszem, tanácsára küldtem kisregényemet az Igaz Szónak, miután társaságunk többi tagja is olvasták és bíztattak. Valamelyikük terjedelmével nem volt kibékülve, ezért megtoldottam, két nap alatt írt, terjedelmesebb novellával, amit később A futás címmel közöltem válogatott kisprózai írásom kötetében. Papp Ferenchez került könyvem, akinek atyai tanácsára elhagytam ezt a részt, de a Forrás kötetembe visszakerült, mert úgy találtam, hogy regényemet ez a fejezet, amolyan szimbolikus pihenőként, kettőbe osztva, rohanó életünkbe ékelődött erőpróbáinkat mutatja, s ezzel regényhősöm életének átgondolására serkentem az olvasót. Szerkesztőm, Fodor Irén elfogadta érvelésem, alig javított valamit, Kacsó Sándor, az Irodalmi Könyvkiadó kolozsvári fiókjának igazgatója pedig, Bálint Tibor dicsérő előszavát megelőlegezve, bátrabb fellépésre biztatott:

- Úgy jó ez, ahogyan van! - jelentette ki felállva íróasztala mellől és kézfogással gratulált.

Nem tudta, én se tudhattam, ez lesz az utolsó kötete, amelynek kiadását engedélyezte.

Úgy éreztem szárnyam nőtt. Lebotorkáltam az emeletre vivő lépcsőn, kilebegtem a régi Ferenc József útra, és ha akkor hívnak fényképészkedni a szemben lévő Ágoston fotószalonba, most fülig érő szájamról készült dokumentummal bizonyíthatnám, nekem is adott néhány boldog órát a sors.

A „magyar időben” ugyanott készült gyerekkori szomorú képmásom ellentéte lehetett volna az a kép, amely azért nem készülhetett el, mert az egykori családi képek mestere akkor már régen beadta iparengedélyét, üzletét lakássá alakították, ő pedig messzire elpályázott, ahogyan a kolozsvári polgárok jelentős része. Világgá mentek - mondaná nagyanyám - ezen nincs mit csodálkozni.

És az út közepén húzódó virágágyások sem voltak a régiek. És a fizetési klinika előtti kicsi téren az a cuki kis benzinkút is ócska volt már, a közeli Uránia mozi sem hívogatott, mint hajdanán, amikor anyám az azonos nevű cukrászdában szerényen, de hivalkodóan magasított pénztárában úgy ült, mint templomi szószékén a pap, akihez gyónni járnak a kuncsaftok: „Volt egy tejeskávé, dupla habbal, brióssal és egy szavarin!”, vagy: „A megszokott, Nágelné kedves! Egy krémes és egy habos roló, kezitsőkölom...”

És regényem, benne az osztályharcos apával, a káderesekkel és önmagával viaskodó fiatal hőssémmel, akinek az utolsóelőtti fejezetben a szekuval is meggyűlt a baja, csodák-csodája megjelent, mert a Gheorghiu-Dej halála után volt jó fél esztendő, amikor az új diktátor kezdeti engedékenységeinek köszönhetően, lazábbra engedték a politika gyepelőit.

Ezt könyvem példányszáma is mutatja. A Forrás sorozatban a Köszönöm, jól vagyok című kisregényt a Kiadó jóváhagyásával ötezernél nagyobb példányszámban nyomtatták, külön nyolcszáz példányt magyarországi megrendelésre, mégpedig jobb minőségű papíron. És a Forrás sorozat legnagyobb példányszámban megjelent könyve villámgyorsan elfogyott.

Kolozsváron az idős „régiharcosok” összevásárolták és máglyára vetették.

Nem számítottam ekkora dicséretre.

Bálint Tibor panaszkodott. „Ruházással” fenyegették telefonon, levélben zaklatták.

Aztán szorult a kapca, gorombult a diktatúra.

Kacsó bácsit nyugdíjba kényszerítették.

Az Igazságnál tíz embert bocsátottak el. Káderlapom és újságíró főiskolai végzettségem miatt nem tehettek a listára, de a főszerkesztő behívatott és sajnálkozva előadta, hogy a szegény és gyerekes Dózsánénak kell mennie, pedig ő régebben van a lapnál, mint én. Tudta, hogy jó ideje próbálkoztam valamely fővárosi lap tudósítójaként búcsút mondani a szerkesztőségnek.

A Munkásélet hajlandónak mutatkozott alkalmazni engem. Küldtem kilónyi kéziratot a főszerkesztőnek, volt írásaim között egy jegyzetsorozat is, munkaerkölcsi kérdésekről. A két főszerkesztő összebeszélt, az eredmény: nem kellettem a fővárosi laphoz. Helyettem Kenéz Feri vették fel. Ő is és a lap is jól járt. Feri ügyes munkabeosztással írhatta remek verseit.

Érdekes, hogy azért, jegyzetsorozatomat az Igazság rendre közölte.

Regényemről már az Igaz Szóban való megjelenésekor tudott Kovács András. A lapban erről egy sor hír sem jelenhetett meg.

Mellőzöttként ezt nem is vártam a szerkesztőségből való távozásom után sem, amikor könyvem az üzletekben is megjelent. Visszamondták, hogy főszerkesztőm bennfentesei előtt, pejoratív, egyetlen szóval véleményezte művem:

- Áhh! Kulcsregény!

Ha Móricz Zsigmond, Tolnai Lajos, vagy akár Daudet híres kulcsregényeire gondoltam volna, és a meghatározásra, miszerint a kulcsregény a regénynek az a fajtája, amely egy vagy több alakját élő személy után mintázza, akkor ezt kitüntetésnek vehettem volna.

Ha pedig Szabó Dezsőre gondolok, aki sohasem ismerte el, hogy kulcsregényt írt, védekezhettem volna az ő szavaival:

„Ha én kolerában voltam és aztán egy regényben meg akarom írni azt a lelkiállapotot, melyet a kolera teremt az emberben: ezt nem a turócmegyei főispán náthája alapján: hanem a saját kolera-émlékeim után írom meg. A legfájdalmasabb azonban az, hogy azok az arcok, amelyekben felidézem a kort s a korban történő embert: léha, kicsinyes és gonoszszándékú embereknek alkalmat adnak arra, hogy ezeket az arcokat odavarrják a magyar élet egy-egy ismertebb alakjához, hogy vagy az illetőt, vagy a regényt, vagy mindkettőt bánthassák.”

Nem tettem, nem is voltam elég felkészült és felpaprikázott az ilyen vitákra.

Az egyik nap, a vaj árdrágulásának tiltott magyarázása miatti vitám folyományaként, és már nem tudom milyen apróság miatti felindultságomban, beléptem a főszerkesztő előszobájába, és nekem is kedves titkárnője asztalára tettem újságírói igazolványomat. Elkészöntem és megkönnyebbülten leléptem.

A lépcsőház bejáratánál akkor még kapus ült kuckója üvegfa mögött. Intett, hogy várjak és kezembe nyomta a telefonkagylót.

A titkárnő, a kicsi és ügyes Albert Edit, barátságos hangon közvetítette a főszerkesztő kérését:

- Kovács elvtárs vár! Szóval, arra kér, menj be hozzá!

- Sajnos már nem dolgozom a szerkesztőségben! - feleltem és visszaadtam a telefonkagylót a portásnak.

A megyei pártbizottság káderosztályához tartoztunk, munkakönyvemet ott állították ki, amelybe az akkor előnyösebbnek számító *politikai munkás* beosztást írtak, a valóságos: újságíró megnevezés helyett.

Csak öt esztendővel később sikerült hivatalosan rovatvezetővé, majd publicistává lennem.

Az Igazság szerkesztősége sokunknak, különösen a fiataloknak, otthonos hely volt. A Jókai és a Rózsa utca sarkán álló L-alakú egyemeletes épületben a román és magyar napilap szerkesztőségén kívül az emeleti függő folyosó végén székelt a Dolgozó Nő szerkesztősége is. Főszerkesztője az én időmben Erős Blanka volt, külpolitikai rovatvezetőnk, Erős László felesége. Közelünkben laktak, a Ferenc József úti zsidótemplom melletti házban, ahol, ha jól emlékszem a nőlap szerkesztését kezdték a háború utáni években. Középiskolás fiai közül az egyik rövidlátóként azzal, a városszerte elhíresült tettével maradt meg emlékezetemben, miszerint a Herbák strandon, szemüvegét letéve gyönyörű csukafejessel kápráztatta el a gyér közönséget. Ki kellett hívni a mentőket, ugyanis a medencét takarították, és akkor éppen nem volt benne víz. Később, miután Izraelbe vándoroltak, apjuk, állítólag azért nem mehetett velük, mert értékes bélyeggyűjteménye nemzeti kincsnek számított, meg kellett válnia tőle, vagy megszabadították tőle, nem tudom.

Erős Blankát nyugdíjba vonulása után Jakab Irma váltotta fel, akit rajzolóknak, Túrós Laci hódított meg, vagy fordítva, ez nem lényeges, de az igen, hogy egyik koszorús költőnk, másfél évtizeddel később, miután maga is, és a felesége is a lap szerkesztője volt, sértetten

panaszolta, hogy Irma falubelije, és kulák leánya, s lám, mégis mire vitte, főszerkesztőt csináltak belőle.

Kellettek az ilyen és ehhez hasonló pletykák és kibeszélések, hogy otthon érezzük magunk az ebben az épületben dolgozók között.

Az emeleten magyar szerkesztővel - aki később Magyarországon folytatta mesterségét - és Sztranyiczky Mihály műszaki szerkesztővel egy kis könyvkiadó is működött, a gangon találkozva velük is beszélgetésbe elegyedhettünk.

Lenn, az aszfaltos udvaron, nyáridőben pingpongasztal zöldellt, a lap két fotósa mindig talált magának ellenfelet, magam is szívesen ütöttem a kaucsuklabdát. Főszerkesztőnknek is tetszett, hogy késő délutánonként, amikor a földszinten üzemelő pártkantinba járó kosztosok már nem zavartak, kemény küzdelem folyt az asztal körül, olykor páros meccseket is játszottunk. A derékszögű függőfolyosóra kigyültek a lapok túlórázó munkatársai és némi kárörömmel tapsoltak, amikor főnökünk nagy igyekezete ellenére, sorozatosan szetteket vesztett. Olykor jóleső vidámsággal bámultuk, a Făclia szerkesztőségében a fotós Miclea helyét betöltő Dávidot, aki fiatal létére olyan kövér volt, hogy a pingpongasztal mögött lecövekelve, hájtömege jobbra-balra ingásával zavarba hozta minden ellenfelét. Csudáját lestük, nem értettük miért olyan nehéz ellene meccset nyerni.

A pincében élelmiszerraktár volt, a raktáros jóvoltából, az élelmes László Frici nyüzsgésének köszönhetően olykor ritka dugi áruként babkává és sör is került, nem csoda, hogy szívesen estig időztünk a szerkesztőségben.

A közösségteremtés önműködő szabályait a szerkesztőség is segítette. Nálunk az ipari rovatnak járó legnagyobb szobában időnként ünnepeltünk valamit, Dózsáné szervezésében táncolni is lehetett, magnózenére, de erre nem voltam hajlandó, úgy tűnhetett, hogy suta mozgású főszerkesztőnket utánozom.

Emlékszem az egyik hétvégi, zilahi kirándulásunkra. Szombat délután bérelt busszal döcögtünk Szilágyságba, s kapaszkodtunk a Meszes túloldalára, ahonnan már láttuk az esti szürkületben a gyér fényekkel világító várost. A menedékházban közös hálóban szállásoltak el, Csaba fiatal házasként az emeletes vaságy tetejére kapaszkodott, kollégáink vigyorogva panaszkodtak reggel, hogy ágyuk szüntelenül nyikorgott.

Csatárláncban ereszkedtünk a réten át a városba, ahol többségünk újból megcsodálta a Wesselényit megörökítő Fadrusz szobrot, amit „láncsal átkötve, traktorral sem tudtak elmozdítani talapzatáról”, mesélték a helyiek. Örömmük ötven-méternyire a főtértől, Ady iskolája előtti látványtól, mint a zápor verte kiskert virágai, hirtelen lekonyult: a tekintélyes, szecessziós díszítésű épület homlokzatáról, a megyei titkár parancsára leverték a zöld levelű, piros tulipánokat ábrázoló kerámiadíszítést. Az állványzat mögött láthattuk maradékát, kupacba gyűlt ott a kerámiamaradék. Főszerkesztőnk mellém csatlakozott fiának háborogtam, aki később, egyetemi tanulmányai végeztével az örökfigyelésre ösztönző újságírást választotta életpályájául, s Csabával bízattuk egymást, hogy e rusnya tett ellen tenni kellene valamit. Csaba nem lett volna Lászlóffy, ha nem ugrott volna kipirulva főnökünknek, hogy menjünk, szóljunk rögtön a helyi nagyfőnöknek, illet, világcsúfságára ne tegyenek, állítsa le a rombolást.

Persze, hogy nem lett a dologból semmi, csitígtattuk többen is, kirándulók vagyunk, szolgálaton kívül. Égetett a szégyen, másnap kétflekkes jegyzetben tiltakozásom megírtam, de mert saját lapunkban, a történetek után, nem sok esélyt láttam a közlésére, elküldtem a fővárosi lapnak. És csodák csodája, írásom némileg kozmetikázva, megjelent. Akkor még nem faragták le az olvasók a fővárosi magyar lap címének első betűjét, magam is azt hittem *előre* megyünk. A „*lőré*től” aztán fájhatott a fejünk, erjedt körülöttünk az élet, tombolt a gazság

nálunk és velünk a kolozsvári lapnál. Felidézem akkori magam, azzal sem mentegetőzhetem, hogy tudatlanságom okozta vakságomat. De nem hagynak nyugodni akkori tükörbenézéseim, szégyenemben sikerült többnyire mindig az ellenzők oldalára állnom.

Ösztönösen kutatok tetteim és írásaim kazaljában, barátaim cselekvéseiben, s ezt megszólalni nem lehet, mert nem a rendszerváltást követő napok törtetői akarnokságával teszem, hanem makacs, sohasem titkolt hittel, miszerint számosan voltak a zsigerekből ellenállók, de tudatosak is, akik nem igeneltek, nem tapsoltak. Gyötörték magukat balosak, bevallottan kommunista érzelműek is. Szabédi példája ilyen. S azoké is, akik igazi változásra tették fel életük, őszintén hitték a hitet, s magukba ölték vallott elveiket. Apám „nem így akartuk” mondása az ötvenes évek elején született. Az RKP IX. kongresszusáig, amelyre a párt munkásgyökereinek bizonyítására statisztikai meggondolásból elvitték, véleménye szilárdult. Ahogyan annak idején, észrevétlenül kiállt a Gheorghiu-Dej-t ölelő öreg harcosok sorából, ugyanúgy elkerülte a kézfogást a biciklitolvajlásért börtönbe és aztán a pártvezetést kurbli vassal szerző főtitkár csicskásaként a munkásmozgalomba került Ceaușescuval is. Egyébként évtizedekig tartó megalkuvás volt az életünk. Elveink fogságából nem láttunk kivezető utat.

Bizonyos dolgokban nyersen szókimondó voltam, magától értetődőnek tartottam véleményemet sarkosan megfogalmazni és fenntartani a többséggel szemben is.

A vallásról szólni amolyan tabu téma volt a lapban. Szemináriumokon persze röpködtek az egyház visszahúzó szerepéről szóló megjegyzések. A „klerikális reakció” kifejezés a háború utáni évektől kezdődően még a hatvanas években is sűrűn használatban volt. Oltár előtt esküdni, keresztelni, templomba járni annyit jelentett, mint megtagadni a marxi-lenini eszmét, a pártpolitikát. Összeegyeztethetetlen volt a pártlapnál teljesített szolgálattal, ezért kerülni kellett az ilyen „eszmei tévelygést”, nem emlékszem, hogy kollégáim erről írtak volna. De az ateista nevelés munkatervünkben állandó feladatként szerepelt. Azt hiszem, Farkas Zoltán a kolozsvári egyetem filozófiai tanszékének munkatársa volt az egyetlen, aki erről rendszerint kéthasábos írásokat közölt, nemcsak az Igazságban, hanem időnként, amikor a szerkesztőségeknek igazolniuk kellett, hogy lefedték a témát, a többi romániai magyar lapban is, a rádióban pedig Vallás és társadalom címen sorozatával szerepelt rendszeresen, írásait kötetbe gyűjtve is megjelentette.

Nekem ez a téma is kihívás volt, „ne kerüljessük, mint macska a forró kását” bölcselkedtem. Nem a tudományos materialista felfogás elmélyítésének szükségességéről írtam, hanem a vallás tabu jellege miatt inkább arról, hogy az egyházi gyakorlatról tapasztaltak alapján keveslem a szeretetről, a becsületességről szóló egyházi tanítás hatását, hiszen ismerem sűrűn imádkozó semmi embereket, de olyan a természetfeletti erőiben nem hívókat, akik egyenes, igaz emberek. Kényszerítést éreztem szólni erről. Már nem emlékszem még miket írtam, s a régi lapkollekciókat lapozgatva nem találtam ezt az írásomat, de sejtem, hogy ateista környezetem hatásának engedve erősen balos szöveg lehetett, valami olyan kételkedés, mint amit egy vasárnapi kisriportomból törölt a főtitkári józan ítélet: „Imádkozni kell most, vagy dolgozni?!”

A vallás történelmi szükségességét belátom. A valós világban megvalósíthatatlant a képzelt világban keresi a természetnek és a társadalomnak kiszolgáltató ember. Önmegvalósításunkért folytatott küzdelemünkben a szegényekre és gazdagokra tagolt társadalmi rendszerekben erősödő függőségünk hatására erőteljesebben érvényesülnek a beidegződött vallásosság jellemzői. A Farkas írások terjedelmes mellébeszélései aztán végleg elvették a kedvem a lélekgondozás ügyeitől, nem lettem tőlük vallásosabb, de ateistább sem, máig tartóan kiegészítettem magamban a következtetéssel, miszerint a hit kérdése mindenkinek saját belső

ügye, de az egyházra valószínűleg még sokáig szüksége lesz az emberiségnek: kétezer éves emberi tapasztalatok tárházai ezek az intézmények.

Felfogásom eredményeképpen, a hatvanas évektől kezdődően, számos teológus hallgatóval és később gyakorló lelkésszel barátkoztam, sokukat rendszeresen látogattam kihelyezésük után, teológiai vizsgáik alkalmával nálam laktak. Soha nem bonyolódunk ellenséges vitákba hitünk miatt, mert egyek voltunk a kivetnivalókban, a mindennapi küzdelmekben, az erkölcsünkben fakadó diktatúra-ellenességben. Igaz, nem sorolhatok ennek bizonyítására nagy tetteket, inkább csak a magunkkal való szembenézés hasonlóságának erejéből táplálkozva növeltük és szilárdítottuk önbecsülésünket, amelyek aztán segítettek abban, hogy nem keveredtünk a mértéktelenül hozsannázók és besúgók egyre növekvő táborába.

Ma is hiszem, hogy hitünk megélésének módja gyerekkori neveltetésünk függvénye. Akit mély vallásosságban neveltek, annak természetes minden egyházi ceremónia, felemelő érzés a mise, a körmenet, az istentisztelet, az úrvacsora és minden egyéb az évszázadok gyakorlatában kialakult szokás. Aki pedig nem hozott magával gyerekkorából ilyen szép emlékeket, átérezni ezek különlegességét képtelen, csodálkozva nyugtázza a rituálék sorát, amelyeket az őskori ember műveltség-színvonalának megfelelően alakítottak ki, beavatatlanoknak feltűnő a babonákhoz hasonlóságuk, a rituálék kápráztató fénye évezredek óta bódítja a híveket, vállalt kritikálanságuk bénító hatása alatt az engedelmes nyáj szerepében keresik a megnyugvást.

A gyerekkorában be nem avatott ember, nem érti, miként hatnak mindezek a mai modern világ emberére. Nem érti minek az imádat, a könyörgés, a bocsánatkérés. Nem érti miért az életen át tartó rettegés. És azt sem érti, miért végtelen a bűnbocsánat, amikor az életben, az ugyancsak évezredek jogok és kötelességek törvényei vétkeinket mindig is szigorúan büntették, és vannak olyan bűnök, amelyeket nem lehet megbocsájtani.

Feleségemet reformátusnak nevelték írhatnám, de tudom, hogy nem nevelés volt az, hanem csak a régi, faluról hozott megszokás, vasárnapi istentiszteletre kellett mennie, s amikor eljött az ideje, mint minden közösségekhez igazodó család gyermekének, konfirmálnia kellett. Családjukban, az otthoni imádságra nem volt idő, apja csizmadia kisiparos volt, reggeltől-estig dolgozott, vallásos meggyőződését a megszokás alakította és az egyszerű emberek bölcsessége, miszerint a nyájtól nem szabad elmaradni.

Nálunk elvből nem esett szó a vallás diktálta kötelességekről. Iskolába iratkozásom feltételeként kereszteltek hatéves születésnapom előtt. A háború idején nagyobb biztonságom érdekében anyámhoz kerülve, a legjobb iskolába, a Ref. Kollégiumba adtak, első gimnazistaként még megértem az iskolai vallásórákat és a kötelező vasárnapi istentiszteleteket. A hétfői vallásórák körmösei, az unalmas templomi prédikációk alatti papírrepülő-eregetések körüli botrányok oktanul is szenvedőjeként, nem lettem vallásos, csupán az orgonazene babonázott, s nyújt mindmáig maradandó élményt, amikor templomi koncertekre beülök.

Esküvőnk nem volt. Az apám és a feleségem szülei közötti kölcsönös utálat és szegénységünk miatt. A házasságkötő terem előszobájában számunkra nem bontottak pezsgőt, barátaim a városháza előtti jókívánságaikat elhadarva nyomban szétszéledtek, nem hívhattam meg őket egy pohár italra sem, mert nem volt miből. Templomi esküvőre sem gondolhattunk. Gyermekünket nem vittük keresztség alá. Nem éreztük hiányát a templomi szertartásnak, a hit kérdése először akkor került szóba nálunk, amikor vallásosságával tüntető egyik osztálytársa különlegességét furcsállta a fiam, sajnálta félszégességét, különállóságát, riadtan szemlélte ájtatosságát.

Gyermekeimet nem neveltem ateistává, valahogy úgy voltam ezzel, mint gyermekkori barátom szomszédunkban lakó családja, akik hivatalosan elismert szekta tagjaként felnőtt

korukban, saját beleegyezésükből keresztelkedtek, hosszú hófehér ingben, a kertünk alatt csordogáló Nádas patakban nyomták őket a víz alá.

Nem bántottam feleségem istenhitét sem, fiam halála után rendszeres templomjáróvá vált, de egy szóval sem biztatta gyerekeinket, hogy kövessék őt, mert osztotta közös véleményünk: a hit mindenkinek legbensőbb ügye. De jó szível vette, lelkészbarátainkkal való kapcsolatainkat, szívesen látogattuk őket falusi szolgálatuk helyén, ahol az istentiszteletek megkülönböztetett vendégeiként bántak velünk. Amikor pedig városba látogatásaik alkalmával nálunk laktak, olyan áhítatos tisztelettel szolgálta ki őket, ahogyan ezt csak a falusi asszonyoknál láttam, amikor papok közelébe kerülnek.

A keresztény ökumenikus szeretethirdetés megegyezik a felekezeten kívüli önmagát becsülő ember törekvésével, nem hiszem, hogy ennek megvalósulása csakis egyházi keretekben jöhet létre. Nem lehet csupán a hit függvénye, mert a gyakorlat ennek ellentétét is nyilvánvalóan bizonyítja. Ahhoz pedig, hogy minden istenhívó ember iránti szeretete kiteljesüljön, még sok imára, könyörgésre, és főleg józan gondolkodásra lesz szükségünk.

A vallástörténet bizonyítja, hogy minden javítható. Apám öreg korában reformátusnak vallotta magát. Hitte, hogy a világ örökös alakításban tökéletesedik. Kommunistaságát, már a hatvanas években vallásának, hitének láttam és mondtam.

Mert igaz: hit nélkül nem élhet az ember.

A szegénylős emberek erőltetett rámenősségével jártam el más számomra érthetetlenül életellenes dologban is. Akkoriban a legnagyobb hatást a dohányzás elleni egyik írásom váltotta ki, amelyben arról okoskodtam, hogy miként szoknak rá a fiatalok a cigarettázásra. Ebben nagy szerepe van annak, hogy időnap előtt láttatni akarják, felnőttekké váltak. Leírtam megfigyeléseimet, miszerint a pubertáskorú nem tud mit, mihez kezdeni suta kezeivel, zavarával, ehhez kell a cigarettával való bajlódás. Feltételeztem, hogy többen mosdatlanságukat, rossz szagukat palástolják a cigarettabúzzal. Természetesnek vettem, hogy úgy ahogyan tíz éves koromban, nevelőapám pedagógiai érzékének köszönhetően, életre szólóan abbahagytam a dohányzást, erős elhatározással mások is megtehetik. Mint sok másmindenben, ebben sem a szemellenzős módon jártam el, néha, társaságban magam is rágyújtottam, gyűjtöttem a sokféle ritka füstölni valót, pipagyűjteményem is volt, kíváncsi voltam, minden ízre, illatra és élvezetekre, de rabja semmilyen szenvedélynek, itálnak, szokásnak, politikának, eszmének nem lehettem, nem váltam a példaképeimtől tanult józanságom miatt.

Az orvosok akkor még nem szóltak a passzív dohányzásról, a füstölők másokra is káros szenvedélyéről. A Dolgozó Nő grafikusa, a Ref. Kollégiumban kézimunkatanárom fia, a kitűnő könyvillusztrátor, nemzetközi Ex Libris díjas ifj. Feszt László volt. Az erdélyi magyar írókról készített karikatúra-sorozatába én is belefértem a Forrás könyvsorozatban megjelent Köszönöm, jól vagyok regényem megjelenése idején. Tüdőrákban halt meg, fiatalon. Csodálkoztunk: sohase cigarettázott.

Dohányzás elleni írásom kíméletlenül csípős, gunyoros volt. Többen telefonon hívtak, még otthon is. Egy erősen dohányos hangú nőszemély magából kikelve rikoltotta: Még nem gyújtották magára a házat?! Kimondottan örvendtem ellenszenvüknek, úgy éreztem, igazat mondtam, hiszen csakis a nyers igazság háborítja fel a függőségükben józanságukat vesztett embereket.

Kiss Jánost követve kerültünk barátságba Györkös Mányi Alberttel, a tordaszentlászlói születésű zeneművészeti iskola fúvós hangszereket oktató tanárával, aki grafikus feleségének ösztönzésére vett kezébe ecsetet és alkotott a naiv festészetben kiemelkedő műveket. Fel-

üdülés volt a napi újságírói taposómalomból kiugorva, órányit eltölteni előbb Györkösök Unió utcai szerény lakásán, később Albert Szentegyház utcai padlás-műtermében, ahonnan spárgán engedte le nekünk - néha csak nekem - a bejárati ajtó kulcsát.

Látogató csoportunk csaknem azonos volt azzal a kisközösséggel, amely játékos regényírásba kezdett. Művészbarátunk heti rendszerességgel bemutatta friss munkáit, mi pedig arra vetemedtünk, hogy bíraltuk, különféle ötleteinktől eltelve ajánlatokat tettünk, mit, hogyan ábrázoljon, rendre témát is javasoltunk. Egyszer, a Május elsejei felvonulás díszesen hamis parádéja után, lelkesedésünk teljében arra bízattuk, színes léggömböket fessen, hiszen hétköznapi életünk csupa elszálló sóhaj, lakkozott szemfényvesztés. Mindenikünk más-más szimbolikus tartalmat ajánlott Györkösnek, hogy az elképzelt műbe belepasszírozza, legyen benne Május elsejei lelkesedés, erőszakolt ünnepi felvonulástól való csömör, a szebb jövőről harsogott propaganda csalárdsága és így tovább.

Művésznünk nagyra becsülte érdeklődésünket, de a kornak megfelelő igyekezetünkől, hogy irányítói legyünk, láthatóan szenvedett. A léggömbös kép egyetlen változata sem lett marandó alkotása. Nem a mi érdemünk, hogy ösztönösen visszatalált szülőföldje világához, és kalotaszegi színekkel ábrázolt mesés mondanivalója megérdemelt csodálkozást váltott ki kiállításainak közönségéből és a műértőkből is. Azt, hiszem Kiss János írt először a Györkös Mátyás Albert jelenségről, aztán Cseke Gábor, de hozzáértő méltatóra és baráti segítségért Kántor Lajosban lelt. Baráti körének támogatásából én is kivettem részem, amikor a megyei néptanács művelődési felügyelőjeként, a tordaszentlászlói férfi énekkar 80. évfordulóját megelőzően, a tordaszentlászlói óvoda épületében első kiállítását megrendeztem.

Erről Kiss János így emlékezett a Művészeti Napló, 1969. november 25-én megjelent számában:

„A falu szülötte: Györkös Mátyás Albert, mintegy húsz képét vitte haza és állította ki az óvoda helyiségében. Az esemény jelentőségét az is aláhúzza, hogy erre a kiállításra a helyi Dalkör tevékenységének 80. évfordulóján került sor. De az is érdekessé és izgalmassá teszi, hogy a művésznek ez az első egyéni kiállítása. Igaz, mindössze hét éve fest, viszont azóta - az idei, őszi tárlatot kivéve - minden tartományi tárlaton jelen volt képeivel.”

Berci hálás volt barátságunkért. Még ismeretségünk kezdetén meglepett bennünket gipszmetszeteivel. Gipsztáblába vésett rajzainak egyszerűsége lenyűgöző volt.

Aniszi Kálmán fogalmazta meg később egyik méltató írásában, hogy stilizált alakjainak gótikus nyújtottsága *„minden bizonnyal egy tisztultabb világba való elvágódás vizuális érzékeltetésére szolgál, az adott és a kellő, a valóságos és az eszményi dinamikus-dialektikus egységére utal”* s ezt szolgálják a festményein szereplő stilizált fák is.

A nekünk ajánlott levonatai közül én a *Didergést* választottam. A fehér alapon összehajló stilizált, „emberfejű” fák ugyanúgy összehajolnak, mint későbbi munkáin az összefogódzkodva táncoló lányok, tömörségük a hagyományörző közösségek kohéziós erejét és kikezdhetetlenségét sugallják a lelketlenül csupaszított világban.

Akkor készült a Farkas utcát lezáró református templom monumentális épület-homlokzatát ábrázoló gipszmetszete is, amelyen az orgonásípok az épületen kívül láthatók. Ebből is kaptam egy példányt.

Életrajzi emlékezéseiben írja erről: *„...amikor bekerültem Kolozsvárra, és nem fértem be a Farkas utcai templomba, mikor orgonakoncert volt. Megálltam a templom falánál, és ott hallgattam végig a koncertet.”*

Bach zene áradt a templomból, ennek monumentalitását érezni egyre jobban felnagyítva a kép későbbi címtelen fametszet változatán és a *Gótika* címet felváltó *Műemlék falak* című olajfestményén is.

Svédországi garzonom falát a fametszet nekem ajándékozott egyik példánya díszíti. Mellette, a kérésemre festett vörös narancs színű körömvirágos képe: fekete-kék csíkos terítőn barnás vázából kihajló virágok.

Szentegyház utcai műtermében több virágos csendéletet festett. Csodáltuk, hogy a virágok kihajoltak a kép síkjából, és háromdimenziós látványukkal gyönyörködtetnek. Györgyfalvi negyedi lakásunk díszítéséhez kellett egy ilyen kép. Bercivel megegyeztünk, hogy fest nekem ilyet, de mert éppen kifogyott a vászonból, az általa előírt minőségű vászonból kellett vásárolnom néhány métert, így aztán munkája ajándék is volt meg nem is, mindkettőnk örömére.

Cseke Gábor fővárosba költözése után és Berci egyre nagyobb elismertsége nyomán azért időztünk kevesebbet nála, mert Kiss Jánost követve Benczédi Sándor közeli szobrászati műtermébe is be-benértünk, ahol a mester terrakotta kisplasztikáin vidultunk. A mindig huncutul mosolygó szemű művész, akkoriban kezdte a romániai magyar értelmiségiekről, később az Utunk irodalmi folyóiratban, *Utunk-széli szobrok* címmel közölt rovatában is látható portrékarikatúráinak sorozatát, amelybe Sinkó Zoli és Kiss János is belefért.

Nekem a mester, gerendát vállára vett, kucsmás parasztfigurája tetszett, szívesen adta agyagba dedikált példányát, amit ma is őrzök.

Műtermében találkoztam először a művész csinos lányával, akinek kecses alakját mi kolozsváriak a vívópástról is jól ismertük. Apja nyomdokán haladva, apró groteszk és festett női szobrocskákkal próbálkozott.

A groteszkhez vonzódásom korai jelzését tudatosíthatom abban, hogy rögtön vásároltam belőlük három, egy csoportba rakható, „három grácia” névre hallgató, kicsi falapokra helyezett művet. A női szépség negatív skáláján mérhető figurák rikító színűre sikerült öltözkétől meghökkent tekintetemet észrevéve, Benczédi Lili rögtön lemosta a festék nagyját, az így maradt halvány színek tompítottan kiemelik a rondaságuktól kedves nők groteszk szobrocskába merevített bájait. Svédországba költözésemkor a „három grácia” közül kettőt elajándékoztam, egyet megtartottam. E két karját ölében tartó, pihenő nőt ábrázoló szobrocska mellett aztán, az eltelt évtizedek alatt, főként kisméretű erotikus szobraival, de nagyméretű domborműveivel is svédországi hírnévre méltán szert tett a művésznő. Nemrég ugyancsak rácsodálkozott fiatalkori művére, amikor nálam járt, ez az alkotása sajátos művészetének kezdeteit mutatja, s azt, hogy jó irányba indult, amikor a groteszk humor eszközeivel folytatta apja emberábrázoló művészetét.

Györkös Mányi Alberttel a rendszerváltás utáni esztendőkből folytattuk bensőséges baráti viszonyunkat, amikor rendszeresen találkoztunk a történelem során sokféle nevet viselő, de egyre inkább elhanyagolt kolozsvári Egyetemi Sportparkban.

Fiam halála után lányom egy este beállított egy hathetes szürke törpeuszkárral. Szamos-parti pengeblokkban laktunk, a harmadik emeleten. Kutyát tartani meggondolatlanság lett volna, ha a szomszédok példájára kizárjuk erkélyünkre, amíg nem vagyunk otthon. A gondolkozási időben, amit másnapig javasoltam, megszerettük az apró állatot. Végül reám maradt gondozása, néhány nap alatt sikerült szobatiszta kutyussá nevelnem. Naponta kétszer sétáltattam, s mert egyre szófogadóbb volt, póráz nélkül is. Hogy jól kifutkározza magát a tömbházunk közelébe költöztetett, az egykor a vasútállomás melletti „repülőhídon” át a tágas Sportparkot jártuk Oszival, ahol mindet megtanult, amire szüksége volt, hogy csodálkozásra bírjam szom-

szédjainkat és minden járókelőt, akikkel találkoztunk. Parancsra ült, feküdt, zebrán jobbra, balra figyelt mielőtt engedélyemre átment az úton, egy nekilendüléssel másfél méter magas asztalra, és bármely állványra felugrott. Betegségeim idején egyedül végezte mindig pontosan fél órás sétáját és a tömbház zárt ajtaja előtt várakozott, amíg valamelyik lakó bejáratot nyitott, felszaladt a harmadik emeltre és az ajtót kaparva bebocsájtást kért. Minden reggel, pontosan hat órakor bejött a hálósobánkba, és türelmesen várta, amíg kinyitom a szemem. Akkor örömeiben rám ugrott. Reggeli sétáinkon kiugrabugrálta magát, tökéletes frizuráját magam nyírtam, országos kiállításon második díjat kapott. Azért nem lett első, mert fogai, akár csak nekem, összevissza nőttek. Ha később születünk, a fogszabályozós világban, szebbek lehettünk volna, akár unokáim, akik majdani szabályos fogsoros mosolyukért évek óta szenvednek és szenvedünk mi is fémkoszorúzott tele szájuk ronda látványától.

A feleségét gyászoló Bercivel rendszeresen találkoztunk a parkban. Egészségügyi sétáit Béke téri lakásától a Sétatérén át a Sportparkig hosszabbította, ott velem együtt megpihent egy padon, majd Oszí kutyám nyomában körbesétáltunk a betonkerítéses sportparkban.

Oszí folytonos ugrabugrálása mosolyra készítette Bercit, különben rendkívül kedvetlen, és egyre levertebb volt.

- Senkim sincs - panaszkodott. - Neked legalább itt van ez az aranyos kutyus, aki felvidít.

Ha valamiért nem jelentkezhettem Oszival a parkban, a következő délutáni találkozónkon bevallotta, már csak azért sétál a lakásától jó két kilométernyire eső parkba, hogy váltsunk néhány szót és láthassa Oszit.

Vigasztaltam, hogy megváltozott világunkban minden úgy lesz, ahogyan megálmodtuk, munkásságának gyümölcsei beérnek, elismertsége még inkább kiteljesedik, külföldön is elismerik mesés festményeit. Komor hangulatú helyzetképpel válaszolt: nem szívelte a sokféle megnyilvánuló törtetést, a politikai handabandázók ügyeskedéseit. Szerény, visszahúzódó ember módjára irtózott a kivagyiskodók hadától. Megértettem, hogy valóban magára maradt.

Magára egyre kevesebbet adott, szürke művészhaja szétterült roskadozó vállán. A festésben sem lelte már örömeit, de megígérte, hogy Oszit megőrökíti valamelyik készülő képén.

Jártam műtermében halála után is. Tetszett, hogy lakását már akkor gyülekezőhelynek akarta, emlékháza csoportos látogatókat is gyakran fogadott.

Barátai, és jómagam is akkoriban sokat nyüzsögtünk, sok mindenbe belekezdünk és örökké rohanguztunk sietős terveink megvalósítása érdekében.

Berci akár a folyó örvényében valamely parti kiszögelésbe sodort papírhajó, lassan, halkan és méltóságteljesen elsüllyedt átlátható életünk víztisza szintje alá, ahol féltett emlékeinket magunknak őrizzük.

Hátrahagyott művei között nem találtam, de lennie kell ott valahol egy kutyás képnek.

Feltételezésemet, hogy a romániai halandóknak különböző színű káderlapja van, s ennek alapján ítélik meg, mit kezdhet és végezhet velük a hatalom, beigazolódt, amikor az Igazságot, amelyről a szerkesztők akarata ellenére lekopott a nagy I, munkakönyvemért beléptem a megyei pártbizottság káderosztályára. Addig vörösnek, tehát jövősnak, támogatásra érdemesnek tudhatták a káderlapomat, a szerkesztőségéből való kilépésem miatt legfőbb rózsaszínűre festhették, mert az unott képű káderes azzal fogadott, hogy várnak reám a Helyi Ipari Vállalatnál.

Munkakönyvemben az szerepelt, hogy szolgálati okokból változtattam munkahelyet. 1968. április 15-ét írtunk. Bolondok hónapjához illően történt, ami történt.

Első osztályú technikusként a vállalat mechanikai osztályának irodájába kerültem, Oancea mérnök keze alá.

Szívélyesen fogadott, hiszen egykor úgy volt tanárom a Középfokú Fémipariban, hogy egyszer helyettesített a magyar tagozaton is. A jó ötvenes, megnyerő modorú, kövérkés ember, azt is megkockáztatta, hogy emlékszik reám, mert korai iskolakezdésemnek és a tanügyi reformnak köszönhetően a középiskola legfiatalabb tanulója voltam, gyermek, akit társai Kölyöknek hívtak.

A mechanikai osztály a vállalat gépparkjára felügyelt, két technikus társam mellett, nekem a fémmegmunkáló gépek nyilvántartása és karbantartása jutott.

Főnököm örökös jókedvét nem befolyásolta a gépek váratlan meghibásodása, a gépkarbantartók mentőként dolgoztak, ide-oda kapkodtak, ahogyan a „mecanic sef” vagyis Oancea mérnök reggelenként biztató mosolyával igazgatta, biztatta és hajtotta őket.

A nyilvántartás amolyan szénakazal volt. Néhány napon át, főnökömmel komótosan beszélgetve, viccekkel szórakoztatva egymást, napokig jártuk a műhelyeket, hogy megismerjem a fontosabb munkagépeket. Volt már valami gyakorlatom a gépkarbantartás tervezésében, hiszen a Duna-Fekete tengeri csatorna hosszában telepített javítóműhelyek gépeit egyedül leltároztam, adataikat és helyrajzukat kimutatásban rögzítettem.

Nekifeküdtem a munkának, hogy valamilyen nyilvántartást kezdeményezve rendet teremtsék.

Feleségem elemi iskolai barátnőjének férje, Regéczi Emil a közeli bőr- és cipőgyár műszaki osztályának tisztviselőjeként hasonló munkát végzett. Az egyik ebédszünetben átléptem hozzá. Megszokásból, s hogy céloom elérjem, újságírónak mondtam magam, s a kapus nem kért igazolványt.

Később, a mellém szegődött fiatal újságíró-tanítványaim előtt is nem egyszer bizonyítottam, megfelelő fellépéssel az ember képes elhiteni a legszigorúbb örökkel is, hogy fontos személynek higgyék, esetleg tisztelegjenek is előttem. Valahogyan úgy esett, hogy fél évszázados újságíróskodásom alatt, alig néhányszor használtam újságírói igazolványomat.

Egyszer a kolozsvári Tehnofrig hűtőgépgyárba látogatott Románia „legszeretettebb vezére”. Kiküldtek oda téblábolni, hiszen az ilyen látogatásokról többnyire csak „fentről” kapott sajtóanyagot közölt minden napilapunk. Tárva nyitva találtam a bejárat nagykaput, a fekete gépkocsik perccel azelőtt vonultak be a gyár ünnepire díszített udvarára.

Az örök és civil ruhás fogdmegek az épületek mellett sorakozva vizslattak. Határozottan, kimért, kényelmes léptekkel mentem be a tárva-nyitva hagyott kapun és magabiztosan haladtam a néptelen gyári út közepén. Barnított, aranykeretes szemüvegem mögül figyeltem a reám szegezett tekinteteket. Nem mertek megszólítani.

Újfent belém villant a rosszérzés: „Ezek szekusnak néznek.” Magamban káromkodva, folytattam utam, s elvegyültem a kísérők között, akik ez alkalommal elfelejtettek fontoskodni.

Hasonló magatartás csimborasszója volt az a kihívás, amit később az Ifjúmunkás munkatársaként Elekes Frici művelt egyszer a fővárosban. Kiutalásra szerzett 850-es Fiatjában, lépésben haladtunk a néptelen Magheru sugárúton. Reggeli nyolc óra volt. Forgattam a fejem, mi ez a csend, mi történt? A járdaszélen katonák sorakoztak.

Egyszer csak kocsinkhoz ugrik egy kékesszürkeruhás tiszt és a félig nyitott ablakon át Fricire förmed:

- Ce cauti aici?! (Mit keresel itt?!)

Frici pillanatra sem rezelt be, felsőbbrendűségét bizonyítandó, tekintetét a néptelen sugárút valamely távoli pontjára szegezve, a tisztnél élesebb hangon visszakérdezett.

- Nu vezi, că sunt în exercițiu funcțiunii!? (Nem látod, hogy megbízatásomnak teszek eleget!?)

A meghökkenett tiszt leforrázott arccal sapkájához emelte kezét.

És mi rendületlenül, lépésben haladtunk előre, folytattuk utunk a sugárúton. Szembe velünk, a Romana tér tájékáról százhusz kilométeres sebességgel fekete kocsisor közeledett.

A sietve nem nekünk tisztelgő katonák sorfalát megtörve, befordultunk jobbra, az első utcába.

Nevettünk, de piszkált az irigység, honnan tudja Frici, mikor, miként és kinek, hogyan kell olyan blazírt képpel, ennyire találó szöveggel megfelelni. Akkor, de ma sem mertem ezt megkérdezni tőle.

Hasonló meglepetésben volt részünk, amikor a szerkesztőségéből csoportosan, kedves, okos és csinos titkárnőnk, az udvarhelyről származott Zathureczky Ildikó vezetésével, ráérősen barangoltunk a főváros központjában. Nyári délután volt, a sörkertek, vendéglők zsúfolásig tömve voltak nyugalomra vágyó emberekkel. Asztalt sehol sem találtunk. Ildikó szólt, hogy kövessük.

- Gyertek utánam! De a szájatokat befogjátok...

Az Ateneul Român impozáns épülete melletti egyik kis utcában, földszintes ház jelentéktelen kapuján benyitva, köszönt a civil kapusnak, és intett, hogy mi vele vagyunk. Kicsi, virágos udvar melletti két szobából álló vendéglőbe jutottunk. Inkább amolyan kantinnak tűnt. De rendben és gyorsan kiszolgáltak, flekkent kaptunk és sört. Ettünk, ittunk hallgatagon. Meglepően keveset fizettünk.

Az utcán szólt Ildikó, hogy a szekusok és a nekik bedolgozók éjjel-nappal üzemelő hivatalos vendéglőjében jártunk.

Olyan volt ez a látogatás, mint a filmekben, amikor idegenek merészkednek a maffia barlangjába.

Regéczihez bejutva, készségesen megmutatta rendszerezett gépnilyvántartásukat. Kartotékos nilyvántartás volt, könnyen kezelhető, bármikor kideríthető volt belőle, mikor, melyik szerszámgépet kell kis- vagy nagyjavításban részesíteni. Kaptam tőle egy kartotékot, amit mintának használva, a helyipari vállalat gépeinek sajátosságai szerint átalakítva, kidolgoztam a saját kartotékrendszerem. Oancea átnézte, nem talált rajta javítani valót, bevitte a főmérnökhöz. Behívatott a főmérnök, átbeszéltük, hogy mire jó az ilyen „mindent tudó” kartotékrendszer. Tetszett a főmérnöknek, hogy tördelői tapasztalataim és nyomdai jártasságomnak köszönhetően, nyomdai utasításokkal láttam el gyors áttekintést biztosító és mutató A4-es kartonlapot, jóváhagyta, és mert magam intéztem, a nyomda egy hét múlva szállította a kartotékokat. Néhány heti körmöléssel kitöltöttem az űrlapokat és rendet teremtettem a gépnilyvántartásban.

- Szép! - jegyezte meg Oancea, mert minden adatot műszaki rajzoló koromban megszokott szabványbetűkkel írtam a kartotékokra.

A déli ebédszünetek kezdetén főnököm belülről kulcsra zárta irodánk ajtaját. Nem érdekelt, hogy miért. Ültünk íróasztalaink mögött, szótlánul majszoltuk az otthonról hozott harapni-valót. Öt perc múlva előbb főnökünk, aztán irodatársaim is, karosszékükbe rogyva fújták a kását. Így ment ez, legalább fél órán át.

Délben nem voltam álmos. Elővettem egy papírt és kézzel írtam valamit, mert gépirással zavartam volna társaim szunyókálását. A lehetőségből szokás lett.

Dombra vivő Crișan utcai lakásunkból minden reggel leereszkedtem a Horea útig, átvágtam a zebrán és a Cloșca utcánál, az állomás felé fordultam. Az állomás előtti térről falépcső vitt a fémszerkezetű „repülőhídra”. Amíg a vasúti sínek fölé emelt gyaloghíd túloldalára, a gyár-negyedbe jutottam, fejemben kész volt az aznapra tervezett egypercesem. Alig vártam az ebédidőt, hogy csendben lekörmöljem.

Ilyeneket írtam:

*

Kiszámíthatatlan

- Már csak órái vannak... - intett Denkó, inkább csak a szemével a haldokló felé. Szokása szerint most sem nézett a felesége szemébe. Sápadtan feküdt a kórházi ágyon. Az ablak melletti fekvőhelyen testvérbátyja haldoklott mozdulatlan.

Az asszony száraz szemmel nézte a férjét. Nem tudta, miként kell tőle örökre búcsút vennie.

- Azt mondta az orvos, hogy két diagnózis sohasem lehet egyforma...

- Laji bátyám nemsokára meghal - hörögte Denkó, és megpróbált mosolyogni.

- Mit beszélsz itt összevissza! Lehet is azt tudni?!

- Elitta az eszít! El az egész egészségit...

- Tudod is azt te...

- Tudom! - mondta határozottan Denkó. És vigyorgott.

- Háá... örökké együtt ittunk...

Beszélni akart még, de valami megszakadt benne. Meghalt. Nyitva maradt a szája.

Laji élt még négy napot. Nehéz halála volt. Temetéséhez jó előre mindent előkészítettek.

Még egy zseni

Hirdetés az utolsó oldalon:

„Hőn szeretett édes és okos kisfiamnak, ifj. Hiki Mikikének több mint másfél éves születésének évfordulóján és alkalmából, erőt, egészséget, jó munkát, függetlenséget, felvirágoztatást és boldog születnapot kíván határtalan nagy szeretettel az édesapja.”

Minden relatív

Az öreglány nyáron ujjatlan fekete kötött kesztyűt viseli. Minden lötyögött rajta. Teste, ha volt egyáltalán - fázósan húzódott meg kopott fekete ruhadarabjai alatt.

- Nálatok melegebb az udvar - mondta a pék csínykedvelő fiának.

- Persze - vágta rá a pék rakoncátlan fia. Tetszik tudni, mi fűtjük - tette hozzá tudálékosan. Az udvart?! Az öreglány hányta magára a keresztet, miközben fáradt csontjain bekecmergett a pékségbe, hogy kölcsönpenzből friss kenyeret vásároljon.

Évek múltán elfogyott a kenyér, megszűnt a pékség, a pék elköltözött, az öreglány meghalt, a rakoncátlan fiúból középkorú férfi lett, aki időváltozáskor reumás fájdalmakra panaszkodik.

A reumás ember fia, a pék unokája aztán, egy füledt nyári napon, az egykori pékség kopott udvarán járt, és meghűlt. A szomszédok állítják, hogy a régen kellemesen meleg udvaron, egy idő óta nyáron is zúzmarás a járda, és a düledező ház ereszeről jókora jégcsapok lógnak. Többen is becsületszavukat adták, hogy ez így és nem másként van.

Íme, a kézzelfogható bizonyossága annak, hogy a tudományos híresztelések ellenére, Földünk nemhogy felmelegszik, hanem ellenkezőleg, fokozatosan kihűl.

Pont most, amikor az emberek egy kis melegségre vágnak.

Vágy

Anna végignyújtózott az ágyon, a férfi melegének hatókörében.

- Te nagyon jó vagy - suttogta.

Félálomban Anna dereka alá fúrta a kezét, ujjai jólesően bizseregtek a bársonyos bőr érintésétől. Édes - dörmögte, és belecsókolt a lány meleg ajkába.

- Szeretnék mindig veled lenni - sóhajtottá Anna.

- Én is - mondta a férfi. Pillanatig valóban úgy érezte, hogy ki fog tartani Anna mellett. Aztán a sokszor átgondolt gondolat józansága fájó hidegként riasztotta.

- Kár, hogy én olyan... olyan magamnak való vagyok - mondta sajnálkozva.

Anna bizakodva nyitotta rá őszemeit.

- Ilyen vagyok - védekezett a férfi.

Érdekes, gondolta később, elsőnek mindenki fiút szeretne.

Árak

- Mennyibe a tojás?

A kofa kiöltözött városkörnyéki asszony. Unottan felel. A megszokott ár hatszorosát mondja. Úgy ejti ki a szavakat, olyan magától értetődő természetességgel, mintha hónapok óta ismételné valamiféle változatlan árat.

Az öregasszony nyomban elkapja a kezét a tojásokról. Pedig a tojások nem forrók, hanem kissé szeplősek és csak olyan középnapyságúak.

- Kettőt! - rendelkezik a határozott vevő. Mögötte nyomban felszisszennek az asszonyok. Piros kabátos fiatal nő kéri a tojást. Energikus mozdulataiból ítélve munkásnő lehet. Olyan, akinek nincs ideje órák hosszat a piacon őgyelegni. Fémpénzeket vesz elő a pénztárcájából, és leszámolja a két kiválasztott tojás mellé a borsos árat.

- Megvan?

- Meg...

A kiöltözött városkörnyéki asszony megszámlolja a pénzt, és egy picit elmosolyodik.

Ebben a pillanatban csapódik fejéhez a két tojás.

- Reccs! - nyögi csaknem egyszerre a két tojás, sárgájuk összekeveredik a fehérjével, lassan végigfolyik a kofa arcán.

A piros kabátos nő sarkon fordul, és eltűnik a tömegben.

- Még csak nem is alkudott... - gondolkozott hangosan az öregasszony, és kissé reszkető kézzel nyúl az újságpapírba csomagolt tojások felé.

Tavalyi jó

Gyerekkorában csendre intették. Később, maga sem tudta miért, túlságosan hangoskodott.

- Hát igen - mondta neki az orvos, és a csendet ajánlotta.

Fésűs fenyők adták vissza nyugalma. De azért időnként még bele-belehasított a féltés, hogy felfakad a csend a tűleveleken. Lány-önmagát látta, amint egy janicsártól menekül a fenyvesben. „Ne bánts! Ne bánts!” - sikította volna, ha csak egyszer is meglátja a janicsárt. Pedig az arcnélküli férfi mindegyre közvetlen közelében tiporta az erdőt, tolakodott utána az autóbuszon.

Egyszer a hússorban akarta utolérni.

„Ki ez az ember, akitől félni jó?”

Várta, hogy gyerekkori álmát, mint a fenyvesek sötétjét, bevilágítsa és átmelegítse a térdre ereszkedő napsugár.

Özveységre készülve

- Gyorsan ment? Arasznyi vágás az egész?

- Fölnyitották és visszavarrták.

- Persze, persze. Fölnyitották.

- Gyorsan ment. Fájdalmat sem érzett.

- Nem lehet az gyomorfekély...

- Hát persze, hogy nem. Inkább zsugorodás.

- Májzsugorodás?

- Az.

- Diétáztatni kell?

- Igen.

- Különböznél elmegy?

- El. Nemsokára úgyis...

- S miét fájlalja?

- Semmiét.

- Szóval csak megnézték.

- Igen. Most vidáman járkal, örül annak, hogy könnyű volt a műtét.

- Ő még nem tudja?...

- Azt hiszem, még nem. Mondom, hogy jókedvű...
- Pedig kár érte.
- Igen, drága. Nagyon jó ember volt...

Van ez így!

Ajtót nyitok. Gyorsan kirántom a zárból a kulcsot, és az előszobába lépve erőteljesen becsapom. Táskám a sarokba dobom, cipőm lerúgom. Minden mozdulatomból férfierőm hangjai visszhangoznak.

Folytatnám az erélyes bevonulást, de valami megállít. Hiányolom ezt a valamit. Mint levegőből az oxigént, ételből a sót, fáról a levelet, ünnepnapon az örömet.

Máskor már első mozdulatomra csattan a feleségem hangja:

- Mi az, ökörnek jöttél?!

Hiszek a sors nyújtotta elégtételben.

- Mit kapok, nyuszikám? - szólok kedveskedve, mert valóban nagyon éhes vagyok.

Minden hangoskodó mozdulatom hatástalan Állok a csendben. Kíváncsian belépek az ebédlőbe. Sehol senki.

- E-ta! - bődulok egyet szigorúan, mint aki eltévedt párját keresi a szibériai vadonban. Jámbor bőgést hallok. Nyílik a fürdőszoba ajtaja, bejön rajta egy tehén. Egy piros-tarka háziállat Meztelen. Végigvonul előttem a perzsaszőnyegen. Néz nagy, ártatlan szemekkel.

Székre rogyok.

Hozzám dörgölődzik. Pántlikákkal díszített farkával legyezget. Tejszagú, erősen duzzadt emlőjét az orrom előtt himbálja.

- Istenem, most mitévő legyek? - töprengek fennhangon, és idegesen cibálom a bajuszom.
- Ne tedd magad! - utasít rendre a feleségem rideg hangján a tehén.

Nyakán, emlőjén, szép gömbölyű farán idegesen rángatózik a bőr.

Kétség

Az asztalra tette a pénzes borítékot, és szokásától eltérően nem a karosszékre, hanem az ágyra ült. „Idegesítően otthonosan viselkedik” gondolta a nő, és cigarettára gyújtott.

- Köszönöm - mondta kimérten, és megnyugodva állapította meg, hangja ugyanolyan hidegen csengett, mint máskor, amikor megköszönte a gyerekpénzt.

Aztán a megszokott beszélgetés következett a gyerekről, az időjárásról és más egyebekről, ami-re a nő most sem tudott odafigyelni.

- Megváltottam - mondta váratlanul a férfi, és arckifejezésétől görcsös szorítással tört a nőre az irtózat. Mint mindig, valahányszor elképzelte, hogy volt férje újra végigsétál bútorai között, beleolvas könyveibe, kihúzza a fiókokat, megérinti ruháit, borotvaszappanának illatát belelopja a lakás levegőjébe...

Remegett kezében a cigaretta, amikor az ajtóig kísért a férfit, akinek nem tudni miért, még mindig viselte a nevét.

Utánpótlás

- Pistike szeretné cibálni a lányok haját! - Micsoda?!
- Talán még a fiúkéét is megcibálná!
- Tényleg?
- Bizonyára mindenkiét...
- Honnan tudod?
- Látom rajta...
- Hogyan?!
- Furcsán viselkedik.
- Mit csinál?
- Mondom, hogy furcsa!
- Na, ne árulkodj!
- Nem árulkodom.
- Nem?
- Megbízta ezzel a munkával!
- Nocsak!
- Kötelességem teljesítem!
- Tudod mit? Menjél szépen játszani!
- Jó, de mielőtt elmennék játszani, írjam le, amit Pistikéről tudok vagy ráér azután?

A gyöngyhalász halála

Dobbantásától megbillent a bárka. Fejjel lefelé, zöld világba zuhant. Szeme tengerré nőtt a zuhanásban, súlyos és titokzatos kagylót talált. Indult volna már fölfelé, de meglátta a virágot. „Ezt is felviszem a lánynak” - gondolta, de nem tudta megfogni, nem tudta leszakítani. A virág vörös szirmokat hajtott.

Amikor a bárkában ülő lány megpillantotta a halász fölbuggyanó vérét, az evezők után nyúlt...

Disztíngváljunk

- Haza akarok menni! - Ödi sovány nyakán megfeszültek az inak. Rekedt hangon sírt.

Ede hiába próbálta csitítani a fiát.

A vakációs tábor udvarán kerek szemet meresztettek a gyermekek.

- Maradj még néhány napot. Aztán majd meglátjuk...

- Nem maradok! Nem maradok! Nem szeretem itt!

Ede elnézett a fenyőfák sűrűjébe. Gyermekkorában járt már itt. Szülei szigorúan nevelték.

Arra már nem emlékezett, hogy miért volt itt is rossz számára az élet.

Csellet próbálkozott.

- Idefigyelj, Ödi! Szeretsz iskolába járni?

- Nem. Nem szeretek!

- És mégis kijártad a harmadik elemet, ugye?! Na látod! Hát akkor...

- Muszájból... De itt nem maradok! Nem maradok! Haza akarok menni! Haza akarok menni! Nem szeretek itt lenni!

Ede pillanatig csodálkozva nézte nevetlen gyermekét, aztán megnyugodva nyitotta ki előtte a kocsi ajtaját. „Nem is olyan buta ez a fiú!”

- Gyere - mondta megmagyarázhatatlan örömmel, haza viszlek!

Döntő érv

A hadnagy az utolsó támadásra a fedezék végébe gyűjtötte megmaradt katonáit. Kesztyűs kezét magasra tartva kért csendet. És miközben feszülten figyelt a zöldellő dombhát mögötti ellenséges vonalra, fojtott hangon szólt:

- Fiúk! Előttünk az ellenség... Egyet jól jegyezzetek meg! Szaruk éppen olyan büdös, mint a tietek. Na, hát gyeriünk! Előre!!

Vinnyogtak becsapódás előtt a lövedékek, dörgött az ágyú. Valahonnan édes-bús zenét szitált a tavaszi szellő. A katonák dühös elszántsággal, szuronyt szegezve rohantak a hadnagy után, a biztos halálba.

Baleset

A kocsi hirtelen megbillent, és úszni kezdett a levegőben. Hiába forgatta a kormánykereket. „El a kormánytól, csak el a kormánytól.”

Jobbra húzódott az ülésen.

Lujza meglepetésében hülye grimaszt vágott: úgy tett, mint aki odavizelt.

Az út bal feléről a domboldal lejtőjére futott a kocsi. Kétszer is megfordult a levegőben, mielőtt a kukoricásba zuhant.

Lujza az első ablak helyén mászott ki a kocsiból. Csodálkozva figyelte önmagát, azt, hogy járni tud.

Emberek jöttek, és kisegítették a férfit a kocsi romjai alól. Nekiindult a füves domboldalnak és öklendezett. Később, amikor már az út szélén ült, nagyon sajgott a válla. A bal lába szemmel láthatóan eldagadt.

- Sokáig tart, amíg kijavítják ezt a roncsot, sóhajtotta Lujza.

- Az a fontos, hogy élünk - felelte a férfi, és összehúzott szemmel figyelte az asszonyt.

/F/elszólalások

1.

Örömmel jelentem, hogy valóban jól ismerem A. kartársat. Mi kérem, együtt dolgoztunk a... régi, közeli, szép, ronda, jó, rossz, nehéz, könnyű, küzdelmes, békés /a nem kívánt törlendő/ időkben...

2.

Igaza van B. kartársnak! Mi valóban együtt dolgoztunk a...

3.

Csatlakozom az előttem szólókhoz. Éppen csak megemlítem még, hogy A. és B. kartársak igen helyesen ítélik meg a dolgokat. Nem csoda, régóta ismerem őket... Együtt dolgoztunk a...

4.

Nyilatkozat: Mi alulírottak, akik együtt dolgoztunk a... mindnyájan helyesen ítéljük meg a dolgokat.

5.

Igaz, nem dolgoztam A., B., C., D., stb. kartársakkal, de véleményüket mindenben helytállóan érzem, ugyanis ők már akkor is együtt dolgoztak a...

6.

Nem tagadom, én még nem is dolgoztam. De azért felelősségem teljes tudatában kijelentem, hogy akármikor helyesen fogom megítélni a dolgokat. És ezt A., B., C., D., stb. kartársaim az adott időben és helyzetben bizonyítják majd...

Kihasztnálatlanul maradt perc

- Itt kell lennie valahol - mondta a vidám kedvű lány a jólesően hűvös pinceraktárban, és lábujjhegyre ágaskodott. Kék munkaköpenye alól kivillantak valószínűtlenül fehér combjai. „A fénycsővilágítás miatt ilyen fehér a lába. Mint két tábla friss jég. Lehűteném rajta a tenyeremet.”

Gyorsan elfordult, és beleturkált a polcon sorakozó nyomtatványkötegekbe.

- Nem találom - szólt kis idő után a lány, és fölnézett a fiúra. Kétarasnyi távolságból találkozott a pillantásuk. A fiú furcsállotta a kitágult pupilláit: semmit sem ígérő önmagát látta a lány szemében.

- Fél az egerektől? - kérdezte.

- Irtózom - felelte a lány. - Ez több a félelemnél?

- Ahogy vesszük - dűnnyögte a fiú, és újra a nyomtatványok között matatott.

- Nézze csak... - kínálta magát a lány - a múlt héten megharapott egy kutya. Akkor kellett volna félnem...

„Fenébe a nyomtatványokkal” - gondolta, és a lányhoz lépett.

- Hol? Mutassa! - fölfelé csúsztotta tenyerét a lány karján. De a köpeny ujjá szűk volt. Rászorult a lány karjára, és eltakarta a sebet.

- Hát akkor menjünk - mondta lelohadt indulattal.

- A lábamba is belekapott - segített sietve a lány. De a fiú már megindult fölfelé a lépcsőn, maga előtt hajtva a rosszkedvébe bugyolált gondolatot: „Akarhat tőlem valamit ez a lány”.

*

Majdnem kész novellás kötetem pótlásának gondoltam a naponta gyarapodó apróságokat, de akkor nem lett belőle semmi, mert a hatalom egyszerre szorított nadrágszíjunkon és nyakunkra vetett kötelén, kisregényemről, akár a gyűlölt halottról nemhogy jót, de semmit

sem lehetett mondani és írni, számoltam az éveket, éppen tizenöt esztendőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a tiltók haragját kilenc évre rá *Hazai utak* című riportkönyvemmel engesztelve kisprózaíró írásaim megjelenjenek a Kritérium kiadó jóvoltából, a Domokos Géza adta, *Pléhmadar* címmel.

Akkor már, nem sok sikerrel, egyperceseimet kötetbe gyűjtve erdélyi Örkénynek mondtam magam. A Tótágas pillanatok című kötetem évtizedig íróasztalom fiókjában hevert, mert ami az Utunkban vagy budapesti lapokban megjelent, botrányt kavart, kiadására csak a rendszerváltás után gondolhattam, persze hiába, mert akkor más hatalmi erők emeltek gátat megjelenésének, nem kifizetődőnek mondták, annak ellenére akadályozva, hogy ezer megrendelő aláírásával bizonyítottam nem lesz ráfizetéses.

Végül Szócs Géza segítségével az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadónál jelent meg 1993-ban.

És az ihletet adó „repülőhídon” is még sokáig tovább járhattam, mert leszerelték a vasúti vágányok fölül, átfektették éppen pengeblokkunkkal szemben a Szamoson, hogy a Donát-negyedieknek a sportparkba, a fedett uszodába és a sportcsarnokba vezető útját rövidítsék.

A Helyi Ipari Vállalatnál tiltakozásom ellenére beosztottak a munkásőrségbe, hiszen szerintük „onnan fentről” jöttként, ez kötelességem. Még egyenruhát és fegyvert is adtak, amikor ünnepek előtt szolgálatot kellett teljesítenünk. Egyszerűbb és kellemesebb feladat volt, mint különféle pártbizottsági ellenőrző-csoportokban pocskolni a drága időt. De az egyenruhától kirázott a hideg, nagyon utáltam.

Félévet töltöttem a Helyi Ipari Vállalatnál. Naponta írtam valamit, s terveztem hosszabb lélegzetű prózát is. Sorsommal, megbékéltem.

Aztán október elején hivatott Rácz Győző.

A velem egyidős Rácz Győző még tanársegéd korában járt nálunk. Filozófiát tanított, rövidesen adjunktus majd előadótanár, és a Korunk főszerkesztő helyettese, majd Gáll Ernőt váltva főszerkesztője. Gábor Dénes a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban elfelejti megemlíteni, hogy a hatvanas évek végén a megyei pártbizottság propagandaosztályának művészeti-művelődési kérdésekkel foglalkozó aktivistája volt. Kitűnt erélyességével, amelynek hozadékként a magyar művelődés-ügyekben mérsékeltebbé váltak a román asszimilációs törekvések. Ezért az említett szócikkben találóbb lett volna az árnyaltabb fogalmazás, miszerint „a Ceaușescu-rendszer ideológiai agresszivitásának fokozódása idején, maradéktalan parthűség jellemezte.” Gyakori felindultsága, született vese-rendellenessége okán terelték mellékpályára, egyetemi és szerkesztőségi munkára.

Az Erzsébet úton lakott. Bazsó Zsiga kísérte át hozzánk, a Kismező utcába, egy nyári délután. A Győző felesége Bazsó Zsiga feleségének testvére volt. Az egyetemi könyvtárban dolgozott.

Ültünk a kerti fák árnyékában és már nem tudom miről beszélgettünk, talán a régi stílusbútorokról, amelyeket Győző előszeretettel gyűjtött. Az ismerkedés nem nekem szólt, inkább nyugdíjas apám túlértékelt párttisztiségének.

1968 októberében magához hivatott, és bizalmasan közölte, hogy munkatársi gárdájának kiépítésekor számít reám, meggyőzött, hogy vállalom el a megyei néptanács művelődési osztályán addig betöltetlen nemzeti felügyelői munkakört. Érdekes volna vizsgálni, hogy neki köszönhetően hány és milyen tisztségekbe jutottak nemzeti jogaink védelmére vállalkozó magyar értelmiségiek. Így került még előttem Fenyédi Péter, tanári pályáját odahagyva, a színházak és az operák megyei felügyelőjének. Aniszi Kálmánt pedig, aki filozófiát

adott elő a művészeti egyetemen a maga helyére állította, hogy a hatalom bizalmát veszített Gáll Ernő helyébe - állítólag tudott a szamizdat Ellenpontokról - a Korunk főszerkesztői székét elfoglalhassa. Az is valószínű, hogy engem, nemcsak ismertségünk okán választott, hanem, mert káderlapomon szereplő adatokkal bizonyíthatta, az akkori gyakorlatnak megfelelően járt el, származásuk alapján „párthű” emberek előmenetelét segítette.

A megyei művelődésügyi bizottságot tekintélyes ember, később a zenekonzervatórium rektora, Ghircoiaș Romeo vezette. Amolyan díszpintyként nem sok vizet zavart, havonta talán egyszer láttuk. A hat-hét felügyelőből álló csoportot Ignat főfelügyelő vezette, többnyire mindenki a maga belátása szerint végezte munkáját. A különféle művészeti ágak felügyelői bemutatókra jártak, igazgatósági értekezleteken vettek részt. Külön felügyelője volt a könyvtáraknak és az egyháznak. Ez utóbbit ritkán, negyedévenként tartott elemző üléseinken láttuk, úgy hírlett, inkább a belügyieknek volt alárendelve.

Fő területem a falusi közművelődés, a falusi kultúrotthonokban működő műkedvelő csoportok irányítása és ellenőrzése volt. Különösen az országos műkedvelő versenyek idején, a különféle csoportok felkészítése mellett, a versenyszakaszok rendezése körüli teendők adtak munkát. De a kezdeti néhány hónap után, ami alatt feltérképeztem tevékenységi területeimet és cselekvésem határait, nemzetiségi felügyelői címemre hivatkozva belekontárkodtam a könyvtárakért felelős felügyelő munkájába is.

Termetes és nagyhangú asszonyság volt a felügyelő. Ismerte a feleségemet, aki akkoriban, rajta kívül, az egyetlen főiskolai könyvtárosi főiskolán végzett szakember volt a megyében. Feleségem munkájához magam is konyítottam valamit, mert segítettem diplomadolgozatának kimunkálásában, egyik tanárának pedig magyar könyvtártudomány dolgozatokat fordítottam, s a szöveg megértéséhez hozzá kellett olvasnom néhány könyvtári munkával kapcsolatos alapvető munkát is. Miközben segítettem a falusi könyvtárak ellenőrzésében, azzal leptem meg a felügyelőt, hogy olyan kérdőívet küldtem minden vidéki könyvtárba, amelyből megyei kimutatást készítve számot adhattam a könyvállomány összetételéről, milyenségéről. Az adatok alapján, többek között azt is tudtam, hol hány magyar könyv van. Rácz Győzőre, vagyis a megyei pártbizottságra hivatkozva, a statisztikai hivatal vezetőjétől megszereztem a megyei falvak titkosított nemzetiségi összetételét mutató adatokat. Ebben az is közrejátszott, hogy ismertem a statisztikai hivatal oltyán vezetőjét, hiszen fővárosi tanulmányaink után az ő lakásába költözhattunk a Kül-Magyar, később Lenin úton. Felháborított, hogy a kalotaszegi falusi könyvtárakban többnyire román nyelvű könyvek sorakoztak a könyvespolcokon, egy kisebb faluban pedig több száz olvasatlan orosz nyelvű könyvet találtam. Kimutatásommal meggyőztem a könyvtári felügyelőt, hogy változtatnunk kell. A lakosság összetételének figyelembevételével megkülönböztetett módon szükséges elosztani a megyei könyvtárhoz érkezett új könyveket. Hivatkozhattam a párt dokumentumokban akkor még fellelhető nemzetiségi összetételről szóló megfogalmazásokra, miszerint figyelemmel kell kísérni az ebből eredő sajátosságokat.

- Változtass, ha tudsz! - biztatott felügyelőtársam, s törhettem a fejem, hogyan, miként.

A tartományi könyvtár nem segített: a falusi könyvtárak magyar vezetői, panaszkodtak, hogy csupa román nyelvű könyvet kapnak onnan. Saját könyvvásárlást elvben végezhetek volna, de a gyakorlatban már azért sem, mert a községi néptanácsoknak erre nem volt pénzük. A területrendezéskor többnyire román községhez osztották a magyar falvakat, a községi könyvtárosnak, rendeléskor „maga felé hajlott a keze”, magyar faluba nem jutott magyar könyv. Feleségem könyvtáros kollégáitól hallottam, hogy a fővárosi sajtópalota pincéjében óriási könyvraktár működik. Feltételeztem, hogy ott magyar könyvek is vannak. Leleveztem a dolgot, és engedélyen kívül anyagi támogatást is szereztem az ottani könyvek hasznosítására. Két hétre Bukarestbe költöztem és reggeltől estig könyveket válogattam a Scînteia Ház

hatalmas pincéiben. A főraktárosnak is érdeke volt, hogy megszabaduljon a réges-régen ott porosodó könyvektől. Hat vidám asszonyt adott segítségül, az általam kiválasztott kötetekből postai csomagokat készítettek. Táblázatomnak megfelelően, annyi magyar könyvet küldtem a kalotaszegi falvak könyvtárába, amennyivel a lakosság nemzetiségi összetételének megfelelővé alakíthattam a helyi könyvtár állományát. Mondhatom sziszifuszi munka volt, mert nemcsak a darabszáma, a csomagok súlyára, amely nem haladhatta meg a tíz kilót, hanem arra is ügyelnem kellett, hogy tartalmilag és szerzőjüket illetően is változatos legyen a küldemény. Kedvvel végeztem ezt a munkát, mert tudtam, ha nem a megyei könyvtárba irányítom a könyvcsomagokat, hanem direkt a falvakba, akkor azok valóban eljutnak az olvasókhoz. A csomagok címezését is magam végeztem, az előzőleg összeállított táblázat alapján.

A raktári nyilvántartásban kutatva rengeteg olyan könyvet találtam, melyeket feltételezésem szerint, készakarva süllyesztettek el megjelenésükkor a feneketlen raktárba. A rengeteg könyvcím közül egyre emlékszem: Balogh Edgár: *Egyenes beszéd* című publicisztikai kötete több száz példányban porosodott ott. Az összest kiküldtem, remélem, még most is akad belőle a falusi könyvtárakban. Azt, hogy eljutottak küldeményeim rendeltetési helyükre, szűrőpróbaszerűen ellenőriztem. Számos olyan falusi könyvtárostól jó volt hallani, hogy „áldja annak a nevét, aki ezeket a könyvcsomagokat küldte”. Elégtételnek ez sem rossz, de kaptam más előjellel értékelhetőt is. A megyei néptanács alelnöke később behívatott, és más ügyeimre is célozva, atyai hangon megkérdezte:

- Nem gondolod, hogy igen sokat dolgozol?

Nem gondoltam, de azt igen, hogy a kérdés nyomán megkülönböztető figyelemmel kísérik majd tevékenységem, ezért nem árt az óvatosság.

Bukaresti tartózkodásom idején *A falusi könyvtárak könyvállományának megkülönböztetett ellátása* című, román nyelvű, táblázatokba foglalt sűrű adatokkal tűzdelt dolgozatom egyik példányát elvittem Bodor Pálnak, aki abban az időben a Kriterion Könyvkiadó szerkesztője volt. Ő továbbvitte Domokos Gézához és Gálfalvi Zsoltnak is jutott egy példány. Dicséretük jól esett.

Dolgozatom kényes részei a nemzetiségi összetételre vonatkozó titkos adatok voltak. A statisztikai hivatalra nem hivatkozhattam, Rácz Győzőre sem, bajba kerültek volna. Ezért dolgozatom, belső használatra volt jó, talán akadt valaki, aki alkalomadtán szóvá tette a hatalom magasabb szintjén is, de ennek eredményét nem észleltem. Dolgozatom magyar változata erősen kurtítva jelent meg a Balogh József szerkesztette Könyvtárosi Szemlében, de merítettem belőle a Korunkban, a Művelődésben és az Ifjúmunkásban közzé tett művelődésszociográfiai írásaimhoz. Az Igazság nem tartott igényt erre a témára, vagyis inkább a szerző személye miatt, nem közölt közművelődési felméréseim anyagából táplálkozó egyetlen írást sem.

Egy másik felmérésemhez az adott indíttatást, hogy Mihai Achim, akkoriban az egyetem szociológiai fakultásának fiatal tanársegédje, segítséget kért a megyei művelődési és művészeti bizottságtól közművelődést felmérő kérdőívének gyakorlati kipróbálásához. Éppen kéznél voltam, Ignat főfelügyelőnk engem osztott mellé, hogy elkísérjem néhány községbe. Achim Mihai mikro-szociológiát tanított. Azon kevesek közé tartozott, akik külföldön is tanultak, két évet töltött az Egyesült Államokban. Nyílt, segítőkész emberként szívesen vette érdeklődésemet, sokat tanultam tőle. A tanultakat pedig rögtön felhasználtam a magyar nyelvű művelődést firtató kérdőívem kidolgozásakor. A kalotaszegi falvak lakóinak művelődési szokásairól és lehetőségeiről kérdeztem mintegy félezer embert. Csép Sándor televíziós ankétjának sikere táplálta munkám, amit saját szakállamra végeztem, kihasználva a lehetősé-

get, hogy a kérdőívek sokszorosítását felügyelői munkakörömmel járó teendőkhöz kapcsolva, a megyei bizottság számlájára írhattam, a levelezéssel járó költségekkel együtt. A begyűjtött anyagra támaszkodva számos tanulmányt, cikket, riportsorozatot írtam, a Művelődés folyóirat, a Falvak Népe és az Ifjómunkás számára. A Korunkban megjelent írásom álljon itt ízelítőül. Gyűjtött adataim még ma is érdeklődést kelthetnek.

Sajnos a későbbiekben nem volt lehetőségem arra, hogy az általam elképzelt és tervezett módon, megismételjem a felmérést. Talán majd fél évszázad múltán akad valaki, akit érdeklődése a kalotaszegi falvak felé fordít, hogy megváltozott világunkban is nélkülözhetetlen tükörtartással serkentse a helyi művelődést.

*

Művelődő Kalotaszeg

Kalotaszegről annyit írtak és írnak, hogy újat mondani róla szinte lehetetlen. Újra felfedezték néprajzi, népművészeti értékeit, hagyományait. Kalotaszeg elsősorban művészeti fogalom, az írásos varrottas, a pompás cifraszűr, a muszuj vagy bagazia, a díszes párták, a ritkaságszámba menő kopjafák, faragásos kapuk, bútorok, dobozok, szépséges népdalok és a vagyont érő gyöngyös ruhák hazája. Az elmúlt években megszámlálhatatlan párna, asztalterítő, faragásos doboz került a városi lakásokba. Mindez a külföldieket is érdekli, és a kalotaszegiek két kézzel adják el mindazt, amit szépnak tartunk. Kalotaszeg azonban nem a régi zárt terület, nem valamiféle szabadtéri múzeum, hanem ellenkezőleg, nagy és gyökeres változások tere. Kolozsvártól Bánffyhunyadig, a Körös és Kalota szegletében, az Almásyvölgyében és a Nádas mentén mindenütt sokat változott a falvak képe s ezzel együtt az itt lakó emberek, öltözetük, szokásaik, igényeik. Kalotaszeg fogalmához új dolgok társultak: az iparosodás, a korszerű életfeltételek igénye, a városi munkalehetőségek következtében kialakult ingázás a földművelést ipari munkával fölcserélők számának növekedése, az utak és a közlekedés javulása. Mindez előrelátatja velünk a jövőt, amely elkerülhetetlenül és végérvényesen a városhoz vonja ezt a vidéket, mégpedig úgy, hogy kiterjed a közművesítés, javul az ellátás, sőt a falvak bizonyos vonatkozásban majd többet is nyújtanak lakóiknak, mint a zsúfolt városközpont. A szabad levegőre, a táj szépségeire és a csendre gondolok. A régi, a hagyományok tükrében megszépült múlt és a távoli jövő között van a ma. A ma pedig küzdelmes. Nemcsak az anyagi javak megteremtésében, hanem a szellemi-kulturális igények megvalósításában is harcot kell vívnunk.

Az elmúlt hónapokban Kalotaszeg falvait jártam. Tizenhét helységben ötszáz embert kérdeztem meg művelődési igényeiről. A lehetőségek és elképzelések felmérésében az a szándék vezetett, hogy igaz képet kapjak. Döntő fordulatú események, realitással számoló irányzatok izmosodásának vagyunk tanúi a népnevelésben. Levetjük lassankint a tömegművelődés sabloncípőit; nem a tetszetős statisztikákért, hanem a szocialista ember kialakításáért végezzük a felnőtt nevelést. Ehhez pedig eredményeink elfogulatlan vizsgálata nélkül nem foghatunk.

Anyagiak

Szokássá vált a falufejlődést új házakban kifejezni. Tény, hogy az elmúlt két évtizedben gomba módra nőttek ki a cseréptetős, nagyablakos, sokfelé fürdőszobás házak. Bácsban 516 ház közül 185, Tordaszentlászlón 384 közül 121, Kalotaszentkirályon 453 közül 167, Vistán pedig a házak fele a felszabadulás óta épült. A megkérdezettek egyik csoportja szülő, mégpedig olyanok, akiknek hetedik vagy nyolcadik osztályos gyerekük van. A tanulók szülei megkérdezésével töltötték ki a kérdőívet. A kérdések között a családi házra vonatkozott néhány. Kétszázharmincöt feleletből kitűnt, hogy a válaszolók hatvan százaléka a felszabadulás óta építkezett. Más mutatók: a szülők 79 százaléka fizetési alkalmazott vagy nyugdíjas, 21 száza-

lékuk gazdálkodó. A havi kereset szempontjából három csoportra oszthatjuk a családokat. Ezer lejen alul keres 64 százalékuk. Kalotaszeg falvainak többségében, főleg a Kolozsvárhoz, Bánffyhunadhoz, Kapushoz és Egereshez közeli helységeken a havi fizetésből épül a ház, kerül új bútor, részletre vásárolnak háztartási gépeket, rádiót, televíziót. A mezői munkáért járó juttatásból fedezik a mindennapi megélhetéshez szükségeseket. A biztos kereset és a rangot adó szakmák (ács, kőműves, lakatos, villanyszerelő, bányász, gépkocsivezető) vonzzák a fiatalokat. Tordaszentlászlóról (1365)* mintegy négyszázan, Magyarfenesről (1114) ötszázan, Kalotaszentkirályról (1654) százhuszonnyolcan, Jegenyéből (640) százhuszan, Mákóból (1000) kétszázötvenen, Vistából (1181) kétszázan ingáznak naponta, egyes szakmákban (ács, kőműves) hetente. A termelőszövetkezetekben az idősebb férfiak és nők dolgoznak. A korszerűsödés jelei mutatkoznak a háztartás gépesítésében. Első helyen a mosógép áll, legtöbben először erről gondoskodnak (Bácsban 420, Magyarfenesen 100, Mákóban 120), azután a hűtőszekrény és a porszívó következik. Kulturális igényt jelez a rádiók és a televíziós készülékek növekvő száma. A kérdőívet kitöltő családok 80 százalékának rádiója, 10 százalékának televíziója van. Tordaszentlászlón 290, Magyarfenesen 297, Gyaluban 176, Magyarapuson 160, Körösfőn 192, Nyárszón 63 (a lakosok száma 348!), Sárvásáron 205, Mákon 216, Vistán 169, Gyerőmonostoron 149, Bácsban pedig 1200 rádióelőfizetőt tartanak nyilván. A legtöbb tévé Bánffyhunad környékén, Magyarapuson, Körösfőn, Kalotaszentkirályon van. A művelődés és egyben az anyagi helyzet mutatójaként említhetjük a sajtó előfizetéseket. Tordaszentlászlón 410, Magyarfenesen 303, Egeresen 1157, Jegenyén 180, Mákóban 355, Magyarapuson 453, Gyaluban 1181, Vistán 199, Kalotaszentkirályon 374, Körösfőn 347, Mérában 185 személy fizetett elő különböző kiadványokra a múlt év első felében.

A művelődési otthon

Faluhelyen a művelődés, a felnőtt nevelés és többé-kevésbé a szórakozás a kulturális otthonhoz kapcsolódik. Ez az intézmény a legtöbb helyen egyetlen teremről áll, színpaddal, ülőhelyekkel, vetítőkészülékkel felszerelve. Átmeneti állapot, melynek javítását sürgeti, követeli az idő. A lakosság életszínvonalának és igényeinek rohamos növekedésével nem tartott lépést a művelődési otthon. Látogatói a legtöbb helyen hiába keresik benne a vonzót, az otthonost, a kultúra elsajátításához annyira szükséges külsőségeket, a szórakozáshoz a hangulatot. Nem csoda, ha így vélekednek: „A kultúrotthon rideg, fűtetlen, az emberek ritkán jönnek ide, csak amikor a gyerekeik szereplését nézik, vagy ha vendégszereplők jönnek. Kulturális munka évek óta nincs.” (Kapus); „A kultúrotthon elavult, termei kihasználatlanul állnak, piszkosak, felszerelése egyenlő a semmivel” (Magyarfenes); „A mi kultúrotthonunk hajdanában kocsmá volt, most omladozófélben van, rontja a faluképet, a szórakozási lehetőséget pedig csak gátolja. Vasárnaponként nincs hova menni, az utcán álldogálunk csoportba verődve, mivel nincs hova összegyűlni” (Nyárszó).

Pedig Kalotaszegen, az ország más részéhez hasonlóan, a művelődési otthonok nagy többsége a felszabadulás után épült. A szóban forgó tizenhét helységben húsz év alatt nyolc középületet emeltek. Ezek közül a tordaszentlászlói a legszebb, legrendezettebb. Talán a legkorszerűbb lesz a gyalui, melynek díszítését a közeljövőben kezdik el, mintegy kétmillió lejes állami költségen. A kapusi, a vistai és a szucsági is megfelelne céljának, ha szívvel gondoznák, otthonossá tennék. Magyarfenesen 1920-ban épült a művelődési otthon, termeivel nem tudtak mit kezdeni, munkásszállást és kocsmát rendeztek be néhány szobában. Körösfőn 1936-ban, Jegenyén 1860-ban, Bácsban 1870-ben, Makón a negyvenes évek elején emelték azokat az épületeket, amelyek ma a kultúra hajlékai. Sokféle új, korszerű művelődési otthon építésére gondolnak, kevés azonban az olyan gazdaszemlemből táplálkozó törekvés, amely a karbantartást, az átalakítást, a bebútorozást és a megfelelő felszerelést célozná. Tordaszentlászlón a kulturális otthon előcsarnokában sorozatos kiállításokat terveznek, Bikalon hagyományos

faragott kaput. Szucságon a homlokzaton elhelyezett két freskó különbözteti meg a művelődés helyét a többi épülettől. Egy másik, mindegyre felszínre kerülő kérdés a művelődési otthonok fűtetlensége, amit végérvényesen csak a központi- vagy az olajfűtés oldhat meg. Mindenképpen érdemes volna ezt siettetni. Megnyernők a téli estéket a művelődés és szórakozás céljára.

A könyvtár

Minden faluban van könyvtár, illetve könyvtári fiók. A községközpontban fizetett könyvtáros gondoskodik az olvasási igény kielégítéséről. A könyvtár nem különálló intézmény, hanem a művelődési otthonhoz tartozik. Többnyire nem vele egy épületben, hanem valahol külön, néhol eléggé eldugott helyen működik. A könyvtárhelyiség problémái - berendezése, otthonossá tétele - a kulturális otthonéval azonosak. Az utóbbi időben egyre inkább háttérbe szorulnak az egyszobás, zsúfolt könyvtárak a tágasabbak, az olvasótermesek javára, ahol az olvasónak szabad bejárása van a könyvespolcokhoz, maga válogathatja ki a könyveket. A könyvtárnak ahhoz, hogy szerepét betöltse, sok és érdekes könyvvel kell rendelkeznie. Anélkül, hogy a könyv szerepét a művelődésben túlbecsülnők - mivel még számos művelődési lehetőség kínálkozik - meg kell állapítanunk, hogy az érdeklődés a könyvek iránt nagy, nemcsak azért, mert a szórakozás legegyszerűbb és legolcsóbb formája (a könyvtárak ingyenesek), hanem mert az elmúlt évtizedek nevelőmunkája talán éppen ezen a téren volt a legeredményesebb.

Halljunk három őszinte véleményt:

„Én a gyárban dolgozom, a feleségem a mezőgazdasági termelőszövetkezetben, a fiam iskolába jár. Keresek havonta átlag 800-900 lejt. Ugyan mire gyűjthetnék? De azért előfizetek két újságra, és az idén vásároltam vagy öt könyvet, mert szeretek olvasni. Ez a mi szórakozásunk: olvasunk, hallgatjuk a rádiót és vitatkozunk. Ha én lennék a könyvtáros, sok jó olvasnivalót szereznék, főleg jó kalandos regényeket” (42 éves munkás); „Minden emberben föl lehet ébreszteni a szeretetet a könyv iránt. Igaz, mire rábírnék valakit egy könyv megvételére, a legtöbb esetben nem kapható, vagy igen drága” (Egy értelmiségi);

„A kultúrotthonba könyvtárhelyiség kellene. Az üzletbe több szépirodalmi könyv. És a könyvtárba is. És több magyar nyelvű” (32 éves tanítónő).

Néhány kalotaszegi község könyvtárának könyvállománya a következőképpen alakult:

KÖZSÉG, hozzátartozó falvakkal együtt	LAKOSSÁG		KÖNYVEK		
	Összesen	Magyar	Összesen	Román	Magyar
Tordaszentlászló	5796	50	7139	3552	3587
Körösfő	2516	64	6084	3800	2284
Kalotaszentkirály	3079	50	6885	4521	2360
Bács	7817	39	7633		
Bács (községközpont)	2438	60	4600	4246	354
Egeres	8935	70	6458	4195	2105

E táblázatból kitűnik, hogy Körösfőn 2,41, Kalotaszentkirályon 2,23, Bácsban, a községközpontban 1,88 könyv jut egy lakosra, míg Tordaszentlászlón 1,23, Bácsban csupán 0,90, Egeresen pedig ennél is kevesebb: 0,72. Más kalotaszegi községben hasonló a helyzet. Győrmonostoron 2,90, Magyarkapuson 1,47, Gyaluban 1,26 a könyvtár egy lakosra jutó köteteinek száma (1969. áprilisi adatok).

A könyvállomány növelését, az új könyvek beszerzését a megyei művelődés és művészetügyi bizottság végzi. Lakosonként erre a célra évi 1,00-1,20 lej áll rendelkezésére. Az egyes falvak hiányos könyvállományát nem egyenlíthetjük ki a több kötettel rendelkező könyvtárak hátrányára: új könyvekre mindenütt szükség van. De sokat tehet és tesz is a megyei művelődési és művészetügyi bizottság az állami könyvhalap kiutalásainak olyan községekbe irányításával, ahol jelenleg kevesebb a könyv. Ugyanakkor fokozottabb figyelmet kell fordítani a lakosság nemzetiségi összetételére: több magyar könyvet kell küldeni Kalotaszegre. Természetes, hogy a román könyvekre magyar lakosságú faluban is szükség van; mindenütt gazdag román nyelvű irodalom áll az érdeklődők rendelkezésére, olvasásuk hasznosan járul hozzá a román nyelv tökéletesebb elsajátításához, az általános műveltség fejlesztéséhez.

A falusi könyvtár-fiókok állományát, ha ideális feltételek között működik, a községi könyvtár időszakonként kicseréli. Hozzáértő és dolgoz könyvtáros kell ehhez, aki világos, áttekinthető leltárt készít a könyvállományról, átfogja és irányítja a községhez tartozó falusi könyvtár-fiókok munkáját. Sajnos, jelenleg a könyvtár-fiókok állományát (200-1400 kötet) ritkán frissítik. A könyvtárosok munkáját a megyei művelődés- és művészetügyi bizottság szakfelügyelője irányítja. Igyekszik a túlnyomórészt szakképzetlen könyvtárosok módszertani ismereteit is bővíteni. Ez a folyamat és a községi könyvtárak átszervezése az új területi felosztás óta folyik, és még hosszú ideig eltarthat. Gyors változásra ezen a téren nem számíthatunk.

Huszonöt vélemény

„Szeretném ezt a falut, amely biztos anyagi alapjain most éli a művelődési forradalmat, új szokások felé irányítani. Az ifjú nemzedék magatartásában mindenestre biztató jelek mutatkoznak” (34 éves iskola- és kultúrotthon-igazgató). „A helyi gazdag, színes népviselet megőrzése egyik legnagyobb feladatunk. Továbbá az új munkásság (ács, kőműves, asztalos) szellemi-kulturális irányítása. A falu kulturális felemelkedésének zálogát a megszakítás nélküli kulturális foglalkoztatásban látom. Nagyon, de nagyon kellene egy szakember a fúvószenekar és a dalárda élére. És a kultúrotthon élére olyan igazgató, aki tökéletesen bírja mindkét nyelvet” (28 éves érettségizett nő). „Szüleim sok könyvet olvasnak Vernétől és másoktól is. Amikor jó film és színház van, elmennek a művelődési otthonba. Azt javasolják, hogy csinálják meg a szélesvásznú film vetítésére alkalmas mozit itt nálunk is. Hozzanak jó filmeket és színdarabokat” (VII. osztályos tanuló). „A falu házainak nyolcvan százaléka új. Van villany, rádió, tévé, sokhelyütt háztartási gépek, öltözködésre és a háztartásra minden családban nagy gondot fordítanak. A kultúra azonban lemaradt. A régi művelődési otthon használhatatlan, az új még csak terv” (41 éves tanító). „Hallgatjuk a rádiót, olvasunk. Bob, a hódvadász, Porcelánkisasszony, Egri csillagok - ilyeneket. Én azt mondom, vetítsenek gyakrabban érdekes filmeket és legyen meleg a kultúrotthonban” (60 éves fodrász). „A művelődési otthon nem elégíti ki e Kolozsvárhoz közel eső falu lakosságának igényeit. A városban színvonalasak az előadások, helyben nem lehet velük felvenni a versenyt. A rádió műsora is jó. A filmek is. Ezek vonzzák a mai közönséget, és nem az idejétmúlt műkedvelés” (31 éves tanár). „Ezelőtt két évvel az egyik tanár megkérdezte a klubban, hogy miről szeretnénk előadást hallani. Kívánságunkra a következő héten a lézersugarakról beszélt. Mindenki nagy érdeklődéssel hallgatta. Jó szervezéssel mindent el lehetne érni az ifjúsággal, közel a város, és ez nagy hatással van ránk. Növekednek az igényeink” (22 éves villanyszerelő). „Átmegyünk a szomszédunkhoz és rádiót hallgatunk Mivel a kultúrotthonban nincs jól megszervezve a művelődési élet, bizony elég ritkán járunk oda. Ahhoz, hogy a falu művelődési és szórakozási igényeit kielégítsék, a legfontosabb volna egy új és korszerű kultúrotthont építeni, mivel a mostani nem megfelelő, csak egy tereméből áll, ami mozi-terem, színházterem és egyben táncterem is” (46 éves kőműves). „Kevesebb alkohol. Több könyv,

több lehetőség az oktatásra. Több ismeretnyújtás” (58 éves tanár). „Van-e és milyen állapotban művelődési otthon? Hány tanterme, milyen állapotban van az iskola? Van-e a tanszemélyzetnek lakása? Van-e és milyen az egészségügyi ellátás? Széktől az objektumoktól függ elsősorban a közösségi művelődés. Ezekre a kérdésekre helyi vonatkozásban itt Jegenyében csak ezt válaszolhatjuk: lemaradtunk, 219 tizenéves aluli gyermek él a faluban, a háztáji gazdaságokban viszont mindössze 13 fejőstehenet tartanak. A tüzelőanyag beszerzése nagy gond. A javulás ezen a téren az utóbbi időben szemmel látható, de nem kielégítő. A falu kulturális igénye meglehetősen nagy: 200 családból 130-nak van rádiója, néhány családnak televíziója is. A falu legégetőbb igénye a korszerű, tíz tantermes iskola és egy tágas művelődési ház. Jegenye bányászfalu, nemcsak az évi 160 ezer tonna gipszkövet szolgáltatja az ország gazdaságának, hanem sok dolgozó munkáskezet is” (Igazság, 1969. 47.). „Reggeltől estig dolgozom. Két napilapot és irodalmi folyóiratot olvasok. Több magyar nyelvű folyóirat, könyv is elkélne” (25 éves statisztikus). „Valamilyen formát kellene találni arra, hogy az előadások megfelelő számú közönségnek tessenek. Falusi embereket érdeklő színdarabokat kell írni. Tévedés ne essék! A falusi embert nemcsak a termelőszövetkezeti témájú színdarabok érdeklik. Sőt!” (36 éves tanár). „Az elmúlt évtized alatt Egeres-gyártelep lakossága néhány százról 2500-2600-ra növekedett, a helység képe egészen megváltozott. De a gyártelepen nincs művelődési otthon, s e hiány pótolhatatlan űrt hagy a helyi ifjúság nevelésében. E hiány okozza a fiatalok részleges züllöttségét” (42 éves tisztviselő). „Nálunk nincs klub, a művelődési otthon és környezete egyáltalán nem barátságos. Esténként a fonóba járok, udvarolok, mulatok, iszom a jó bort” (23 éves asztalos). Egy ilyen ipari központban minden művelődési forma célravezető lenne, mindennel foglalkozni kellene” (44 éves tisztviselő). „Az ismeretközlő előadások hibája a feldolgozatlanság, tompa színtelenségük és a gyakori felolvasások. A legtöbb előadó csupán kötelességből végzi” (38 éves iskolaigazgató). „A falu tizenkilenc tanerője közül rövidesen egy sem fog helyben lakni.

Szabad idejét egy sem áldozza fel kulturális munkára. Nyilván kellene tartani a tanerők művelődési tevékenységét, és fizetésük megállapításakor ezt vegyék figyelembe. Minden művelődési otthonnak legyen alkalmazottja, aki az adminisztrációt végezné, fát szerezne, a leltárt kezelné” (34 éves tanító). „Hogyan szórakozunk? A rádiót hallgatjuk, többek közt a „Szabó család”-ot, a gyerekek a mesét. Semmi több. Kérünk szórakoztató színdarabot, mivel más szórakozása a falusi népnek nincsen” (37 éves hegesztő). „A helybeliek nem lelkesednek a műkedvelő munkáért. A tanítók, tanárok kilencvenöt százaléka ingázó. A régi lakodalmi szokásokat, rigmusokat próbáljuk összegyűjteni, papírra vetni, majd előadni a művelődési otthonban” (27 éves ingázó tanítónő). „Szórakozási lehetőség? Községünkben a mozin kívül nincs semmi. Szeretnők, ha nagyobb gondot fordítanának a falusi fiatalság szórakozási lehetőségére, gyakrabban rendezzenek elvtársi összejöveteleket. Figyelembe kellene venni, hogy a fiatalok sportolni vágnak” (51 éves vasesztérgályos). Újjá kell szervezni a régi híres dalkört és a fúvószenekart, képzett karmestert biztosítani számukra. Ezáltal a többi kulturális tevékenység is fellendülne” (36 éves óvónő). „Hiába választunk ki egy jó színdarabot, ha egy szó belőle valakinek az előljáróságából nem tetszik, nem adhatjuk elő vagy pedig módosítani kell rajta” (27 éves érettségizett háztartásbeli). „Egyes számú feladatunk egy kalotaszegi tájmúzeum megteremtése a régi, de ma is hatni tudó közművelődési egyesületek, dalárdák, zenekarok, színjátszó körök életre keltése. Szükséges a hely- és művelődéstörténeti tárgyak, anyagok összegyűjtése, leltárba vétele” (38 éves iskolaigazgató). „A mi falunkban a legelső dolog a megfelelő művelődési otthon felépítése és annak modern berendezése” (22 éves könyvtárosnő). „Mind a művelődés, mind a szórakozás újjászervezését óhajtanánk mindenféle szempontból, mert nálunk minden a feledés útján halad” (23 éves szerelőlakatos).

Értelmiségiek

Egy falusi tanító, aki közvetlenül a felszabadulás után kezdte el pályáját, szobrait, akvarelljeit mutatta meg. Szó esett, a zenéről, s elmondta, hogy hegedülni is szeret, az iskolában ő tanítja az éneket. Szépnek tartja hivatását, és csodálkozva szemléli kollégáit: miért vállalták az oktatást és - falusi környezetéről lévén szó -, népművelést, ha nem végzik teljes szívvel-lélekkel.

Ritka az ilyen hozzáértő, munkájával elégedett értelmiségi falun. Ritka, de van. „Színdarabokat tanítok, előadást tartok, olvasókört szervezek, mint könyvtáros könyveket küldök ki a községhez tartozó falvakra. Kultúrigazgató is vagyok” mondja egy 41 éves, háromgyermekes tanítónő. Az ilyen derék emberek végzik a falu művelődésének aprómunkáját, ők mindig mozdítani akarnak valamit a kultúrotthon körül, s ha ők nem lennének, többször zárva volna az otthon, a klub, a könyvtár. Arra is van példa, hogy a művelődési otthon televízióját hónapszámra nem kapcsolják be, mert igazgató híján egyetlen tanár vagy tanító sem nézett arrafelé. Az egyik tanár meghívott otthonába. Az utca marasztaló sarából modern oázisba léptem. Könyves állvánnyal kettéválasztott szobában, kagylófotelben ültem néhány órát. Nem hiányzott a lakásból a tévé, ott voltak a legfrissebb lapok, folyóiratok, volt bárszékény, korszerű konyha, minden ízlésesen és nagyvonalúan berendezve. Tanárismerősöm elmondta, hogy hivatásának tartja a tanári pályát, ezért kötelességének tekinti, hogy előadások után is foglalkozzék munkakörével, ezt pedig ingázással kevésbé tehetné meg. Nem véletlen, hogy éppen ez a tanár „csodákat” művel az iskolában, szakkörére tódulnak a tanulók. Az a tény, hogy egy értelmiségi falun sem adja fel szokásait, bővíti érdeklődési körét és szép, korszerű lakást rendez be, vagy képzőművészettel foglalkozik, felmérhetetlen érték. Talán sohasem volt olyan nagy szükség az ilyesféle példamutatásra, mint most, amikor a falu embere megindult a városiasodás útján.

Az ingázás viszont ma már elfogadott és jogosultságra érvényes tény. Kalotaszeg tizenhét helységében összesen 334 értelmiségit számoltam. Ebből a tanügyben dolgozik 220. A tanügyiék 65 százaléka ingázik. Különösen sokan és naponta ingáznak Tordaszentlászló, Magyarfenes, Gyalu, Magyarkapus (19 tanerőből 18-an!), Körösfő, Jegenye, Egeres, Bács, Szucság, Mákó és Vista iskoláiból. A főút menti falvakban az iskolai órák végétével csak ritkán lehet tanárral vagy tanítóval találkozni. Kissé más a helyzet a távolabbi községekben, például Kalotaszentkirályon, Gyerőmonostoron. Mit nyújt a falu ezeknek az értelmiségieknek? A kérdés megválaszolása után feltétlenül igazat kell adnunk az ingázóknak.

De tegyük fel a kérdést fordítva. Mit nyújtanak ezek az értelmiségiek a falunak? Illetőleg mit tudnának nyújtani? A kérdés vizsgálatához fogadjuk el azt a száz begyűjtött kérdőívet, melyeket e helységekben lakó vagy dolgozó értelmiségiek megválasztak. (Eredetileg szándékomban volt valamennyi tanügyben dolgozót megkérdezni, de a közönyös kollégák félreérthették igyekezetemet, s ezért kitöltetlenül hagyták vagy egyszerűen vissza sem adták a kérdőívet.) Az említett száz értelmiségi közül 44 tanár, 45 tanító, 1 óvónő, a többi tisztviselő, egészségügyi dolgozó, könyvtáros, technikus, agrármérnök. Ötven százalékuk ingázó. Falun dolgozik vagy él 1-5 éve 15, 5-10 éve 30, 10-15 éve 15. A többi 20-45 éve él falun.

Anyagilag a társadalmi létra középső fokain állnak. Házépítésre vagy öröklakásra 31-en gyűjtenek, gépkocsira 5-en, fölösleges pénzüket előre meg nem szabott céllal tartalékolják 17-en. 46-an semmire sem tudnak félretenni fizetésükből; egy tanár, akinek már háromezer kötetes könyvtára van, minden fölösleges pénzét könyvekre költi. Mosógépe 60, hűtőszékénye 35, porszívója 32, rádiója 89, televíziója 40, magnetofonja 11, valamilyen hangszere 22 értelmiséginek van. Egyéni könyvtára csupán ötnek nincsen, 7-nek 50 kötetes, 12-nek 50-100 kötetes, 28-nak 100-200 kötetes, 16-nak 200-300 kötetes, 10-nek 300-400 kötetes. 14-nek 500 kötet körüli és 8-nak ezer kötet körüli könyvtára van. Átlag két napi- és hetilapot járatnak,

folyóiratot úgyszintén egyénenként átlag kettőt. Helyben átlag négy, Kolozsvárt pedig hat filmet néznek meg havonta. A színielőadásokat is sokan tekintik meg otthon és Kolozsvárt egyaránt. Figyelemmel kísérik a tévé-filmeket is. Az átlagképen túlmenően egyéni esetek riasztanak: a hajszás, ideget és testi erőt morzsoló ingázás miatt sokan nem tudnak lépést tartani a fejlődéssel. Az egyik régóta ingázó magyar irodalomtanár jó ideje nem olvassa az Utunkat, fogalma sincs, hogy miről cikkezik az Ifjúmunkás, nem tudott felsorolni néhányánál több mai fiatal hazai magyar író. A tanárok java része kénytelen-kelletlen végzi a népművelő munkát, s csak akkor, ha erre az iskolaigazgató rászorítja. Néhány helyen - Tordaszentlászlón, Körösfőn, Bicalon, Vistában - kialakult szokás: egy-két tanár szolgálatos a kultúrotthonban. De hát ki mutatja meg nekik, hogy mit miként kell művelni? Vajon milyen ötletparádéra lenne szükség, hogy a művelődési otthontól elidegenült közönséget újra becsalogassák? „Komoly színdarab és más kulturális műsor előkészítésekor a fiatal tanárok számos nehézséggel találják magukat szemben, melyre az egyetemen semmilyen előképzést nem kaptak” - vallja egy 29 éves tanár. Valóban úgy tűnik, hogy ez a falvakra kijáró értelmiségi réteg tehetetlen a falu mai sürgető problémái ügyében, s így műveltségigényével szemben is idegen. Kettős ingázásról kell beszélnünk. Egyrészt a vonaton, külön autóbusszokkal vagy fedett teherautókkal reggelenként a városba áramló „új munkásságról”, a középiskolákba és szakiskolákba igyekvő fiatalokról, másrészt pedig a városból a falusi iskolákba busszal, vonattal, magán gépkocsikkal és autóstoppal igyekvő értelmiségiekről van szó. Mit lehet egyáltalán tenni a fejlődés ilyen törvényszerűsége ellen? Egy valami látszik csak ésszerűnek: meg kell gyorsítani az utazást. Az így nyert szabad idő és energia biztosan haszonnal járna a falusi művelődés számára is. Gazdasági életünk időszerű problémája a rentabilizálás. Ez vonatkozik bizonyos tekintetben a kultúrára is. A szocializmus sajátossága előállítási árán alul nyújtani a kultúrát, például olcsón adni a könyvet, olcsó jegyeket biztosítani a színházban, az operában, a hangversenytermekben, a múzeumokban és a képtárakban. Ilyen értelemben szeretném felhívni a figyelmet a művelődési otthonok anyagi támogatásának további fokozására. Módot kell találni arra, hogy a kultúrotthon ne szűkölködjék, és szabadon rendelkezék bizonyos összegekkel, annál is inkább, mert a jelenlegi feltételek között a művelődési otthon vezetőtanácsán kívül a fizetett igazgató személyében van már felelős vezető, aki helyesen gazdálkodva, a legsürgősebbekre fordítsa az anyagiakat. Új lehetőség mutatkozik a népművelés szervezettségét illetően. Az elmúlt évtől kezdődően minden községben fizetéses kultúrotthon-igazgató működik. A négyezer lakost meghaladó községekben egész normás, másutt járulékos fizetésű igazgató, aki egyben a községi pártbizottság helyettes titkára is. A két funkció egyesítése nagy lehetőségeket nyújt a népművelésben. Művelődési életünkben új, de általában világtendencia az önképzés elősegítése és az egyén cselekvő művelődése feltételeinek megteremtése. E célt szolgálják a különböző érdeklődési köröknek és életkori sajátosságoknak megfelelő csoportok, nevezzék ezeket egyesületeknek, kluboknak vagy szakköröknek. Ennek megfelelően kapnak hangsúlyt a kultúrotthonokban is a klubszobák, a valamilyen szaktevékenységre alkalmas kis terem. A most épülő vagy átalakításra érett művelődési otthonokban ezt feltétlenül figyelembe kell venni. A zenei, történelmi, néprajzi körtől a bélyeg- és az autogramgyűjtők köréig számos ötletes és vonzó állandó tevékenységű kört kellene alakítani. A kisebb termeket, a klubszobákat könnyebb kifűteni, otthonossá, kellemessé, hangulatosszá tenni. A kalotaszegi falvak klubjai között - tekintettel a vidék sajátosságára - előkelő helyet kellene biztosítani a néprajzi és népművészeti körnek. „A kalotaszegi varrottasokat még mindig kedvelik. Érdemes volna ezt a hagyományápolást intenzívvé tenni, például kiállítást rendezni népművészeti tárgyakból. Sok szép kerámiát is találtam, régi mélyfaragású bútort” - mondja egy 32 éves tanárnő. Tordaszentlászlón már rendeztek egy ilyen kiállítást. A további gyűjtést s újabb kiállítást rendszeres körű munkával kívánják végezni. Körösfőn az iskolában miniatűr kalotaszegi szobát rendeztek be. Régóta megvalósításra vár a főút mellett berendezendő gyűjteményes szoba, amely akár a helyi

népművészeti szövetkezet faragásos áruinak és az asszonyok eladásra szánt varrottasainak mintakiállítására is lehetne. Bicalon negyven asszonyt számlál a varrottas szakkör, amelynek nemcsak a népművészet tisztaságát őrző, de anyagi haszna is van. Az ilyen és az ehhez hasonló igyekezetet mind maga köré vonhatná a kultúrotthon, jobb gazdája, istápolója ki más lehetne?

Kalotaszeg színházigénye közismert. A művészi élmény, a kimondott szó ereje hívja e falvak lakóit is színházba vagy a művelődési otthonba, akárhányszor is játszanak ott a színészek. Ám a legtöbb falusi színpad nem felel meg a követelményeknek, a művészi élménynek így csak töredéke jut el a nézőkhöz. A városi színházépületben ez az élmény teljesebb, fokozottabb, több a színházterem varázsával, a nagy közönség biztosította kollektív élménnyel együtt. Innen az ötlet: meg kell szervezni a falu rendszeres színházba járását. Egyes Kolozsvárhoz közel eső helységekből még bérletrendszer bevezetésére is gondoltak. A rendszeresítés azonban elakadt a szállítási költségek elszámolásának módján. Ugyanis a közönségszállítást a két opera és színház autóbusszaival bonyolították le. Az említett intézményeknek ez nem áll jogában. Érdemes volna ebben a kérdésben sürgős megoldást találni.

Kalotaszeg városiasodása feltartóztathatatlan és minden nehézség ellenére rohamosan gyorsuló folyamat. Tőlünk függ, hogy a hagyományápolást a gyors fejlődéssel összeegyeztetve nemcsak hogy megtartsuk, de tovább növeljük anyagi és szellemi értékeit.

*

A titkos statisztikai adatokat mértékkel adagolva használtam fel kalotaszegi írásaimban, az összesített adatokra bizonyára felfigyelt volna a cenzúra és a pártbizottságok propagandaosztályain többnyire vizslatóként alkalmazott aktivisták.

A művelődési életben is voltak olyan tabu témák, amelyekről le kellett mondanunk, ön-cenzúrámmal szabályszerűen működött, reám rakodott, mint a mész az ereinkben, s fokozta kishitűségemet.

A kalotaszegi falvak lakóinak színházba járásáról mindössze kurta bekezdést hagytam meg kéziratomból, pedig valóban fájó kérdés volt.

A Korunkban rövid bekezdésben szóltam a falvak lakóinak színházlátogatásáról. Érdeklődésem a színházlátogatás korszerűsítéséről korábbi keletű. Az Igazság ideiglenes művelődési rovatának vezetőjeként indítottam azt a később Krizsán Zoli által is felelevenített vitát, amelynek lényegét tömör kérdésben fogalmaztam: Menjen a színház falura, vagy a falu jöjjön a színházba? Mindkét lehetőséget igenelnünk kell. De a Kolozsvár környéki falusi kultúrotthonok elhanyagoltsága, felszereletlensége az utóbbi mellett szólt. Parancsolóan szükség volt arra, hogy a vidéket színházba járásra szoktassuk. Nyilvánvaló volt, hogy a színházi előadások nézőkre gyakorolt hatása az ünnepi légkörű városi színháztermekben, a színpadi díszletek és fényhatások együttesével, összehasonlíthatatlanul hatásosabban szolgálja a művészi mondanivaló közvetítését, mint a vándorszínészet korát idéző, inkább csak romantikus filmeknél jótehető hatású, szegényes körülmények között előadott színjátszás.

A vonat és buszközlekedés is szegényes volt abban az időben, inkább csak az ingázókat segítette. A Kolozsvári Állami Magyar Színháznak két autóbussza volt, amelyeket turnék lebonyolítására használtak. Az ötlet, hogy a saját autóbusszaival szállítsa a színház a nézőket már azért is dicséretes volt, mert a buszok kihasználása anyagi szempontból is hasznosnak bizonyult. Továbbgondolva a kezdeményezést, falusi bérletelőadások rendszeresítését, autóbusszparkjának bővítését tervezte a színház.

Ennek is volt előzménye, hiszen gyermekkoromban, olykor betévedtem olyan színházi előadásokra is, amikor a nézőtéren csupa hostáti ült, mégpedig mindnyájan gyönyörű nép-

viséletükben. Külön bérletelőadásokat rendezett a színház a hostátiaknak. Kézenfekvő volt, hogy teltházas előadásokat játszhatnak az írásos- és a gyöngyös kalotaszegi falvak nézőit csoportosítva, a Szamos menti és a Nádas menti helységekből szállítva a nézőket.

Fényképes riportokban számoltunk be a falvakból a színházba érkezőkről. Jól indult, de hirtelen vége lett a kezdeményezésnek. Fentről jött parancsra a tiltás miéértjéről sem írhattunk.

Később is tabunak számított arról írni, hogy az Állami Magyar Színház és főleg az Állami Magyar Opera látogatottsága és bevétele sokszorosa volt a sokkal jobb anyagi körülmények között működő román társulatokénál. Művelődési felügyelőként többször hallgattam Fenyédi Péter kollégám panaszát, hogy a magyar színjátszás bevételeiből kozmetikázzák a román színház költségvetésében mutatkozó, a tervezettnél nagyobb hiányt. Bizonyára megírtuk volna ezt a fura helyzetet, ha akadt volna szerkesztő, aki ezt leadja lapjában. Mert, az összehasonlítás, miszerint városunk lakosságának magyar egynegyedéből többen járnak színházba és operába, mint a számukban naponta növekvő, az évek teltével a háromnegyedet is meghaladó többségiek, tűrhetetlenül sértő lett volna.

A helyzet ma sem változott, operaénekes unokaöcsém olyan fellépéséről is beszámolt, amikor tizenvalahány nézőnél többen voltak a szereplők. A helyzet rendezésének kezdeti szakaszában, a kultúra bennfentesei célszerűnek találták mérsékelni a magyar előadások nézőinek számát. Kitalálták, hogy az Állami Magyar Színház autóbuszaival nem szállítható közönség, költségeik nem számolhatóak el szabályszerűen. Nem számított, hogy kultúraellenes volt az intézkedés. Ha magyarellenésre sikerült, akár másféle esetekben is, semmi sem számított. Még Fenyédi Péter felügyelősége alatt döntés született: a két színház és az operák (ha jól emlékszem a Filmharmóniával sem tettek kivételt) adminisztrációját összevonták. A magyar előadóművészek ezután is többet adtak a közösbe, a támogatások elosztásánál pedig a logikusnak ítélve, arra hivatkoztak a pártvezetők, a lakosság nemzetiségi összetételének arányát betartva jut kevesebb magyar művelődésre.

Egy alkalommal a város-környéki falvakon végigkoslató „irányító és ellenőrzőcsoport” egyetlen magyar tagjaként, a Tűre központjába állított termelőszövetkezeti faliújsághoz hívtak, amelyre sietősen, nagy szarkaláb betűkkel, nyilvánvalóan nem odavaló, felkiáltójeles felíratot rajzolt valaki.

- Mi van odaírva? - kíváncsiskodott a fővárosi vezető aktivista.

Úgy tettem, mint, aki betűzve próbálja megérteni a nehezen olvasható szöveget. Nyekeregtem magamban, aztán megjátszott humorral legyintettem.

- Áh, valami nagyfiús disznóság... - Hitték vagy sem, nem tudhatom. Igyekeztem elterelni onnan csoportunk tagjait.

Tűre, magyar falu!

Ez állt a román párthatározatokkal teletömött faliújságon. Nem esett nehezemre mosolyogni.

A történet pedig azért ugrott elő emlékezetemből, mert most is szükség van arra, hogy a vesztett- és kevésbéhitűeknek, a maguk gyávaságát dédelgetőknek bizonyítsuk, akkor is volt ellenállás, az egyszerű emberekben is élt a tiltakozás vágya a nagy román nemzeti államot erővel, a nemzetiségek elnyomásával és beolvasztásával erőltetők ellen.

Falujárás közben igyekeztem megismerni a különféle hagyományos műkedvelő együtteseket. Örömmel fedeztem fel, hogy 1968-ban, a tordaszentlászlói dalárda éppen nyolcvan, a magyarfenesi pedig hatvan esztendő. Kapóra jött, hogy az országos műkedvelőversenyre

mozgósítani kellett az együtteseket, amelyek a versenyek közötti időszakban rendszerint elhaltak, a helyi tanerők irányítása nélkül sorvadtak. A tordaszentlászlói férfikar azonban, úgy, ahogy működött, kitartó karmestere is volt, aki Kolozsvárról járt próbákat tartani. Feltűnt, hogy a román lapokban mekkora csinadrattával ünnepeltek néhány, négy évtizedes román énekkart. Erre hivatkozva elértem, hogy a tartományi művelődési és művészetügyi bizottság munkatervébe bekerüljön a két együttes dokumentált évfordulójának ünneplése. Utána gyakrabban megfordultam Tordaszentlászlón, belenéztem a dalárda műsorába, és megbeszéltem a helyiekkel a teendőket az évforduló méltó ünnepének előkészítésére. Bartók és Kodály művekkel korszerűsíteni, frissíteni kellett műsorukat és szakképzett karvezetőt állítani az élére.

Magasabb szintű felkészítésükre megnyertem Almási Istvánt. Alattam járt a Ref. Kollégiumban, ráismertem, amikor egy vistai néprajzi gyűjtő kérésének eleget téve, kéziratának elfektetése ügyében jártam Faragó Józsefnél a folklórkutató intézetben. Almási István nevét a Művelődés folyóiratba közölt népzenei gyűjtéseiből is ismertem. Tavaszi szél vizet áraszt című, 200 magyar népdalt tartalmazó, örvendetesen nagy példányszámban megjelent kötete hiánypótló volt, iskolákban is használták. Nála jobb karvezetőt keresve sem találtam volna. A régi karvezetőt kértem, ne vegye zokon, ha fölé helyezem a fiatal zenetudóst, maradjon segédjeként. Persze, hogy megsértődött és nem vállalta a helyettes karvezetői megbízatást. Almási később, rám pirított, hogy némely dolgot az aktivistákra jellemzően, rámenősen intéztem. Azzal védekeztem, hogy az idő szorításában határozottnak kell lennünk. Közeledett az országos műkedvelő versenyek községek közötti versenye, szorított az idő. De igaza volt, az újságíróskodás átalakított, visszahúzódozó, szégyenlős természetemet levetkezve, olykor az aktivistákhoz hasonlultam, akik hátuk mögött érezve a hatalom városi és megyei hatalmasait, parancsolgattak. Azzal mentettem magam, hogy a magam érdekében soha, csakis a köz érdekében éltem a beosztásommal járó hatalommal.

Almásit magam vittem néhányszor próbára, és kértem az énekkar tagjainak megértését, és az évforduló méltó megrendezését ígérve, sikerült lelkesítenem őket.

A fiatal folklorista tudása, rátermettsége, fegyelmezni tudása rövidesen megmutatkozott a férfikórus előadásmódjában, repertoárjuk, csiszoltabb minőséget mutatva rohamosan gazdagodott. A tordaszentlászlóiak elfogadták és követték az új karvezetőt.

A Gyaluban megrendezett tartományi versenyszakaszon az énekkarok között elsők lettek. A zsűri elnöke voltam, a szakmai elismerésen túl lobbiznom kellett a tordaszentlászlóiak érdekében, mert nem kevesebbről volt szó, mint arról, hogy a tartományt magyar énekkar képviselje az országos döntő megyesi válogatóversenyén. Minden zsűritagnak volt kedvencményezett csoportja, hozzájárulásomtól függött, hogy céljukat elérjék, végül is sikerült egyesítésre jutnunk olyanformán, hogy a legjobbak közül a fejlődőképeseket juttattuk tovább. A tordaszentlászlóiak szakavatott vezetését mindannyian elismerték, s mert „jó kezekben voltak”, repertoárjukból nem hiányzott számos, a hivatalosan megkövetelt román nyelvű szám sem, megnyerték a megyei versenyt.

Külön autóbusszal utaztunk a megyesi megméretésre. De ott már más világ volt, a fővárosból kirendelt zsűritagok körül forgolódo helyi vezetők sikeresen munkálkodva elérték: már a verseny előtt sejteni lehetett a továbbjutókat.

Bennünket ellenfélként kezeltek, s megkülönböztetett módon nem a városban, hanem egy közeli faluban szállásoltak el.

- Nem baj! Legalább nyugodtan próbálhatunk - biztatta csoportunkat Almási, és a gyakori szigorú próbák jól jöttek, a versenyen az énekkar szereplésére a fővárosi szakemberek is felfigyeltek, dicséretekből sem fukarkodtak, de mert a kisebbségi helyek korlátozottak voltak, szereplésünket a bukaresti döntőn nem támogatták.

- Férfimunka!- állapítottuk meg a verseny után, és a körülmények ismeretében joggal mondhattuk, hogy siker volt.

Almási szemüvege mögül küldött szigorú tekintete is enyhült, a visszaúton, csak úgy maguknak, a jó munka örömeivel, kedvvel daloltak a tordaszentlászlói férfiak.

Bizonyítottam a sikert bizottságunkban is. Főfelügyelőnkkel nekiülhettünk, hogy a tordaszentlászlói és a magyarfenesi énekkarok évfordulója alkalmából kitüntetésre terjesszük az énekkari tagokat. Dr. Almási István Kulturális Érdemrendet kapott, a régi karvezetőt sem hagytam ki a javasoltak névsorából. Több mint száz kalotaszegi magyar műkedvelő hű szolgálatát sikerült jutalmaznunk.

Mire megjött a körülményeskedő jóváhagyás, már nem voltam felügyelő, örömmel fogadtam Cseke Gábor meghívását a fővárosi ifjúsági laphoz. Helyemben már nem alkalmazott nemzetiségi művelődési felügyelőt a tartományi néptanács. Rác Győző is megküzdött harcát a megyei pártbizottság aktivistájaként, és elfoglalta a Korunk főszerkesztői székét.

A két énekkar hivatalossá tett évfordulós ünnepségeire „elfelejtettek” meghívni, így aztán elmondhattam: „A mór megtette kötelességét, a mór elmehet!”

Magyarfeneshez engem a Bazsó Zsigával való barátság kötött. Gyulai Pál történész barátunk, amolyan előretolt helyőrségünk volt a Daicoviciu által vezetett Történelmi Múzeumban, kedvünkre volt, hogy előbányászta Torma Zsófia leveleit, jó segítőm volt az Ifjómunkásban 87 közlést megért Váraink című rovatom szerkesztésekor. Gyakorlati emberként, és mert szerette a gyomrát, alacsony, kövérek alakja is ezt mutatta, furcsa ötlete támadt, eltökélte, sertéshizlalásba kezd Magyarfenesen, ahol megvásárolta a Bazsóékkal szomszédos házat. A disznóhizlalda építését Zsiga vállalta, engem pedig önkéntes napszámosnak fogadott. Mentem szívesen, hiszen Zsiga önzetlenül segítette Kismező/Crișan utcai lakásunk rendbetételét. Falazott és festett is, mégpedig a Turós Laci által kikevert festékekkel, pasztellszínekkel, ízlésesen négyféle hangulatúra varázsolván egyetlen, a tömbházakhoz viszonyítva ijesztően tágas szobánkat.

Zsigánál, az apjától örökölt kőműves mesterség szigorú szabályai szerint, a munkaidő reggel hét órától este hétig tartott. Betont kevertünk az udvaron, saroglyán vittük hátra a kertbe, a csűr alatti átjárón. Este hét óra tájban az utolsó saroglyára mindent felpakolva, gatyára izzadva, fáradtan vonszoltuk magunkat az átjárón át, ahol a szabadon kószáló süldők egyike szembe törtetett velünk. Zsiga hirtelen, ösztönösen odarúgott. Az állat megugrott, én is vinnyogtam egyet, mert a hirtelen rángástól gerinccsigolyám kiugrott a helyéből. Földre rogytam. Valamennyi idő teltével magamhoz térve, bogárhátú kocsimhoz vonszoltam magam és hazahajtottam. Toronyházunk körül gyerekek játszottak. Lifttel mentem a második emeletre és ágyba zuhantam, ahonnan két hétig nem mozdulhattam. Gyerekeimtől hallottam, hogy tömbházi társaik azt híresztelték, gatyámba csináltam.

L5-ös csigolyám sérve máig emlékeztet arra, hogy napszámosnak tökéletlen voltam. Talán éppen ezért a balesetért, nem volt merszem más, becsületes mesterséget művelni, megmaradtam az írás mellett.

Magyarfenesen befejezetlenül állt a kultúrotthon. Innen egy ugrás a város, a lakosság túlnyomó része már a hatvanas években ott dolgozott, szórakozást is ott talált, ha találni óhajtott. De az énekkari évforduló előtt megmozdult a falu, a helyi iskola és a faluból elszármazott értelmiségiek segítségével sikerült összehoznunk azt az ünnepséget, amelynek egyik különlegessége, hogy ősbemutatóként színpadra került, Németh Ernővel közösen írt egyfelvonásos játékunk, a Jókívánságok. Ernő javaslatára a Művelődés folyóiratnak írtuk ezt a darabot, amelyben szó esett a rossz utakról, fiatalok szerelemét tiltó szülőkről és a népszínművek sablonos példájára, volt benne részeges postás szerep is. Lászlóffy Csaba és Zsiga felolvasott, Gyulai Pali pedig helytörténeti előadásával ejtette bámulatba a népes közönséget, de disznótorról is gondoskodott. Ha megmaradok felügyelői helyemen, bizonyára folytatódott volna a Magyarfenesi napok, s a bevételekből jutott volna a kultúrotthon üzemeltetésére is.

Visszagondolva, belátom, a művelődéshez elengedhetetlen némi felülről jött kezdeményezés, a hivatali erőltetés, támogatás, a városiak figyelmeztetése a falura. E tanulságból érett cselekvés később, az Ifjúmunkás hasábjain folytatott Városiasodás vita, amelynek jótékony hatásáról elismerő vélemények szóltak, s ez biztatott népművelést szorgalmazó további törekvéseinkben is.

A művelődési bizottsághoz tartozott a csúcsai Boncza-kastély. Goga Venturia 1966-ban az államnak adományozta teljes csúcsai vagyonát, azzal a feltétellel, hogy itt Octavian Goga emlékmúzeumot állítsanak fel. Miután megnyílt a múzeum, a „nagyasszony” botjára támaszkodva gyakran járt nálunk, s fenyegetett a múzeum elégtelen működését bírálva. Mindig szertartásos hódolattal fogadtuk, de az emlékmúzeum dolgai csikorogtak a pénzhiány miatt. Magam is jártam a kastélyban, de miután tapasztalnom kellett, hogy az Ady és Csinszka melléképületben hányódó, és az emlékszoba berendezését halogató tétlenség miatt, a még megmaradt örökséggel milyen mostohán bántak, elkerültem a kastélyt, a „nagyasszony” bizottsági látogatásaikor rendre leléptem, hogy ne kelljen a sorakozó felügyelőket követve kezet csókolnom neki.

A felügyelők, a könyvtárakat felügyelőn kívül, mind férfiak, a bizottság egybenyíló három terméből a középsőben foglaltak helyett. Társaságunkhoz, ragaszkodott egy a felügyelői rangot magának megítélt, mindig szertartásosan szigorú, hibátlanul sminkelt középkorú nő, a pénzügyek intézője. A könyvtárakat felügyelő asszonyság ki nem állhatta ezt a fiatalon is vénkisasszonyos nőt, ezért a hosszúkás előszobában foglalt asztalt, ahol a szépségét hanyagoló, természetesen egyszerű és kedves titkárnő és a vékony testalkatú, hosszú vörös hajával szexis könyvelőnő dolgozott. A nők asztalai a baloldalon sorakoztak, a jobb oldalon, az ablakok alatt volt egy íróasztal, ahol szívesen időztem, munkaközben figyeltem őket. Kedvesek voltak, figyelmesek. Kávéval kínáltak, tízórait vásároltam nekik, jóleső munkahelyi barátság alakult ki köztünk. Virággal kedveskedtem nekik. Felügyelőtársamnak segítettem a könyvtári ki-mutatások készítésében. Élvezettel hallgattam pletykáikat. A titkárnő enyhe szomorúsága mögül, sikertelen házasságával járó kellemetlensége sejtett. A könyvelőnő, közelebből elvált asszony nem titkolta, hogy kedvel engem. Fejmozdulata, amelynek nyomán vállára omló haja, mindig hullámot vetett, forrón bizsergetett.

Furcsa, hogy egész életemben, jórészt a nők választottak engem. Azon keveseknek, akiknél én nyomultam, nem kellettem. Kedvem kerekedett a hódító férfi szerepére. Írásban próbáltam ki, milyen lehet a nők varázsában lubickolni. A Helyi Ipari Vállalatnál megszokott déli pihenők alatt, a magunkra zárt irodában, munkatársaim csendes szuszogásának légkörében írtam apró történeteimet, a tartományi néptanács nyüzsgő irodájában erre nem volt mód, de az íráskényszer fogva tartott, kis cetlikre írtam novellakezdeményeimet.

A nőkről írni élvezet, olyan, mint amikor a sétatéri közös műteremben, mosolygó modellt tapogatnak arányokat kereső tekintetekkel a művészpálánták. Tavasz volt újra. Jókedvemben végigzongoráztam az ábécé sorrendbe szedett, vagyis az összes nők csodálatát.

*

Pléhboj

Anna pillantása telítve szerelemmel. Szeme előtt félretolja, és halántékára szorítja rakoncátlan hajtincseit.

Ezt látni kell!

Ez olyan, mint amikor a moziban lassítva mutatják a virágszirom kibontakozását.

Becsületszavamra, ez tetszik nekem.

Én ugyanis sohasem jövök ki az időből, talán világra jöttömmel is elkéstem valamennyit, azóta sem tudom pótolni a vélt hátrányt, amely minden perccel egyre tovább nő. Félnem kell, hogy lemaradok. Másokkal ellentétben érzem, hogy rövidre szabták az életem. Emiatt ideges vagyok, rosszul alszom, szédülök, izzadok, az idegbetegség első stádiumában járok-kelek, futkorászom összevissza.

Anna mozdulatai megnyugtatnak. Haja bronzvörös függönyét lágyan félretolja mókusbarna szeme előtt, és csókolni való két porcelánujjával hamvas halántékára szorítja.

Várunk.

Némán és mozdulatlan.

A kirakat kékes üvegén át figyelem a repülőtársaság égszínkék autóbuszát. Csak a kocsi végét látom, de ennyi elég nekem.

Tulajdonképpen azt sem bánám, ha lekésném a buszt.

Ez Anna miatt van.

És azon kapom magam, hogy fogom Annácska kicsit hűvös, aprócska kezét, úgy érzem, mindjárt összeolvadunk. Csókolnom kellene vágytól duzzadt málna-ajkát, de ez már igen sok nekem, az ilyen helyzetekben gyakran elvesztem az eszem.

Mielőtt teljesen kiborulnék, búcsút intek Annának, és határozottan kilépek a kávézó önműködően csukódó ajtaján.

A kávézó szép lábú tündére éppen akkor indul asztalunk felé a két, gyűszűnyi feketével.

A hátsó ajtón lépek fel az autóbuszra. Unott arcú emberekkel tele a kocsi. Nagyon szomorú képet vágok. Nem tudom jó ez nekem vagy sem, de most valóban szomorú vagyok.

Ha Anna látna, azt mondaná, hogy megjátszom magam, merthogy felemlítette Bettyt.

Betty kollégánk, és nagyon szépen tud mosolyogni. Mindig talál nevetni valót magának. Csilingel. Bizony isten, hófehér csengettyűk visszhangoznak a szájában. És a hangok szája bársonyburkából lágyan ömölnek szerte a világba, körbeveszik lányos természetét, minden domborulata és titkos mélyedései tele vannak csilingeléssel.

Nem, erről nem meséltem Annának. Tulajdonképpen semmi sem érdekes, amíg Annával vagyok. De körein kívül, biztató melegével más és más Nap süt reám. Forró égitestekkel tele a világ.

Ilyenkor, ha borús és szomorúan felhős az ég, akkor is érzem a napocskák jótékony sugarát, ellenállhatatlanul vonzó hatásukat.

A tavasz, akár a légitársaság kivénhedt autóbusza, nehezen indul. Ködbe-ágyazottan elhanyagolt házak között haladunk. A nehezen beinduló hétköznapi kontúrtalanul lebeg utunk mentén. Mindössze némi aprócska fény sugárzik felém a busz elejéről.

Csilla ül ott, háttal a menetiránynak. Óvatosan, lassacskán szórja rám ragyogását, mint a kora reggelen nehezen tápáskodó, de tisztára fürdött napsugár.

Fel kell állnom. Imbolygó léptekkel közeledem felé.

- Veled megyek a röptéig, ha megengeded... - kezdi szelíd alázatossággal. - Kérni szeretnék valamire. Nem nagy dolog, remélem, megteszed? Milyen jó, hogy találkoztunk! Már azt hittem, hogy tévesen jegyeztem meg indulásod időpontját. Pedig mindenképpen látni akartalak. Komolyan mondom. És hidd, hogy nemcsak küldeményem miatt jöttem, hiszen feladhattam volna postán. Igaz ugyan, hogy eléggé sürgős, lapzártá előttre várják...

Csicserereg.

Mint mindig: szűk szoknyáján át kidomborodik tömzsi térde, kemény és aránylag formás lábai jó ismerőseim. Csilla anyásan odaadó tud lenni, ez legfőbb erénye, öleléseinek ízét sokáig örööm magamban, fényözönét újra és újra megkívánom, mint napozón izzadó pihenő a partig elébe siető opálos tengert. Vagy a csókos hullámok tetejéről a hívogató langyos homok ölelését? Vagy... Szóval, valami ilyesmi...

Csilla nem tudta, hogy utazásomat meg kell szakítanom, és csak másnap érkezem majd a fővárosba. Amikor ezt kíméletesen tudomására hozom, önműködően kikapcsolja énjének sugárzó lámpáit.

Parányi gombostűvé zsugorít érdektelensége, csendben leválok a mágnespatkóról.

Tulajdonképpen ócskavas vagyok, amit ha megunnak a mágneses emelők, nem vonzanak, nem bizsergetnek többé áramkörükben.

Zuhanok.

Védekezően elkapom a busz egyik ülésének háttámláját. Tekintetem akaratlanul a Csilla mellett ülő nő ölébe hull.

Felkapja, és játékosan visszalöki mosolygó szeme sugarával. Érzem, hogy ebben a játékban is lehet valami.

Csilla hétköznapi prózai. Csicssergése a bús gerlice hangja. Nem tudok ráfigyelni, csak sejtem, hogy újabb kérésével hozakodik elő.

- Persze - mondom, és nézem, figyelem, bámulom a mellette ülő kék kosztümös nőt, zavaromban számolom kabátján a rézgombokat.

Látom, hogy válogatott, gyönyörű példány, alighanem stewardess. Görögös arca szabályos. Reklámszép. Korom haja vállára omló fényzuhatag. Kökény szemét kiemeli a műgonddal alkotott környezet, van rajta minden, szóval nagyon érthet a kozmetikához. Egyelőre langyos pillantásokkal néz.

- Na, de igazán - könyörög valamiért Csilla, és újra bekapcsol áramkörébe.

- Jó - mondom, és nem bánom, hogy mágnesei most inkább taszítanak. Pihent agyamba rejtett kazetofonomról visszajátsszom kérését. Azt szeretné, hogy keressünk valakit az utasok között, aki elvállalná a postás szerepét.

- Mindenkit megkérek, és abszolút mindenkit megkérdék, mégpedig szép sorjában. Azt hiszem a legjobb az lesz, ha a melletted ülő hölgyel kezdem...

A „stewardess” érti mit mondok, felénk fordul és mosolyog. Hosszú szempilláival örvényt kavar a busz áporodott levegőjében.

- Amennyiben megbíznak bennem, természetesen vállalom... Miről is van szó?

Csilla átadja a borítékot, és engem is átpasszol Dórának.

Dórának hívják a bomba nőt, és nem stewardess, hanem diáklány, névjegykártyája szerint joghallgató.

A röptéren Lajos hurrázik és integet.

Bemutatom a nőket. Nőismerőseimet mindig újra és újra mindenkinek bemutatom. Vodka izunk paradicsomlével. Nem merészkedünk, nem kivagyiskodunk. Az időjárást szidjuk minden időkből. Csilla nem strapálja magát értem. Bátran kijelenthetem, hogy Dóra tetszik nekem. Folytatom megszokott sablonokkal, miszerint örvendek az ismeretségnek, részemről a szerencse, és így tovább.

Kisétálunk a géphez. Integeti az utolsó lépcsőfokról, és belépünk a pléhmadar ajtaján.

A stewardess ruhája alig hasonlít a Dóra öltözkéjére. Hiányzanak róla a díszes részgombok.

A stewardess búzasárga haját hord, szája elnyílt vörös pipacs.

Lajos elégedett Dórával, azt ígéri neki, hogy majd lefotózza, de nem itt a gépen, hanem valahol megfelelő környezetben. Egyszer régen hasonló igyekezetének az lett a vége, hogy az utasok közül a legsportosabb képű úriember elkobozta a gépét. Ilyen tornásképek nélkül valamirevaló gép nem indul, talán nem is indul sehol a világon, mert egy-két izompacsirtát már a repülőgép tervezésekor belekalkulálnak a tartószerkezetekbe vagy -szervezetekbe, ők tudják mi célból.

- Konyakot - javasolja Lajos, és iszunk egyet.

A pipacs szájú stewardess macskajárással hozza a félig telt poharakat tengerszint fölött ezer méteren. Mosolyog. Csak mosolyog. Na, de hogy... hogyan tud mosolyogni! Velem szemben Dóra, és Lajos, mellettem üres hely, megkérem, a búzakalászt foglaljon pillanatra helyet.

Gyors iramban dumálok neki. Érett, arathatóságot mutat, elfelejti, hogy munkahelyén, munkaidőben van.

Bemutatkozom.

Jóval ezer méter fölött, megcsókolom a kezét, a vállát.

Pillanat műve: hamvas dombtetők fölött járunk, tengerszínű szeme alatt.

Enikő.

Ó, Enikő!

Utánozhatatlan macskajárásával hozza a második rend konyakot és mellé a kólát.

Csodálom formás gólyalábait, amelyek estéket betöltő ígéretek.

Tovább emelkedünk.

Úgy érzem, találkozniuk kell, nagyon sok mondanivalónk van egymásnak, egymás szükségét sóvárogjuk, bizonyára nagyon tudnánk egymást szeretni. Parazsak gyúlnak bennem. Nagy színpadi műtűként izzik bennünk az ellenállhatatlan vágy. Pont ilyen a szerelem?

Tűzre víz.

Velem szemben Dóra csacsog. Minden mozdulata jótékony zuhany. Unja Lajost. Reám összpontosítja minden női tudományát. Érzem irigy félelmét. Nem szeretné, ha továbbfolytatnám a testközelítést Enikővel. Félelme nem alaptalan. Ha így haladunk, rövidesen eltérítjük megszokott pályájáról a gépet, egy kicsit elkalandozunk a világűrben, az egészen fényes csillagok felé repülünk, vagy hirtelen ötlettel kényszerleszállásra kényszerítjük ezt a nekünk lusta pléhmadarat, hogy valahol kulcsra zárható szobát, de legalább csöndes sarkot keressünk magunknak.

Dóra nem akarja ezt. Sürgős az útja.

Velem.

Igen, velem akar száguldani, és pihegve megállni.

Érzelmeket sepregető szempilláin üzeni ezt, miközben rám emeli poharát. Cigarettára gyújt.

Bosszantom, piszkálom, élesztem, mint bámulnivaló tüzet a ráérős cserkész. Megjegyzem, hogy nem vagyok biztos abban, szabad-e a repülőn dohányozni.

Int magabiztosan, hogy most nem ez a fontos. Rámenős. Kér, hogy beszéljünk inkább az idei cukorrépatermésről. És folyik belőle a szó. Patak zenél így az üde zöld fák között a völgybe sietve.

Hallgatom.

Aztán csakugyan ellenállhatatlan vágyat érzek. Mint, amikor az egyik végén befogott acélpálcát mozdítanak, remegő rugóként ingázik bennem a kísértés, hogy valóban lefelé irányít-sam gépiünket, neki valamelyik lankás domboldalnak, ahol Dórát kézen fogva szabadon rohangálhatunk, fenyvesek, patak menti erdei tisztások tiszta levegőjében.

És a gép valóban gyorsan veszít magasságából. Mintha a botkormányon tartanám kezem. Figyelem a mérőműszert: fokozatosan csökken a gép magassága. Kipillantok a gép ablakán. Alattunk repülőtér. Landolunk.

- Ó, az írók, a művészelkeik mind jópofák. Édesek. Saját gondolatszönyegükön lebegnek, eszük ágában sincs leszállni róla. Viktor például arra kért a múltkor, hogy csináljunk egy gyönyörű gyereket, és nevezzük Beátának. Előtte ettiünk a Gyulus krumpliciprikásából. Ismeritek Gyulust? Dramaturg. És olyan csípős kajákat főz, hogy összepisiljük magunk a röhögéstől...

Üresjárat?

Hát persze.

De, ha a látványra összpontosítok, akkor nem érdekes a szöveg, nem egyéb, kísérőzenénél, kellemes dallamnál.

Dóra hangja tűrhető, aránylag keveset színészkedik, csupán göndör szempilláit lobogtatja folyamatosan a nagyobb hatás kedvéért. Magamon mérem a hatást, amely nem marad el: Dóra kezét keresem türelmetlenül, félig a sűrűsödő szerelem, félig a konyak ösztönzi nem éppen bátortalan mozdulataimat.

Közben földet érünk, gépiünk gurul a betonpályán. Mozdulunk puha karosszékeinkből, és valamelyik szép stewardesszt súrolva rálépünk a repülőtérré vezető lépcsőre. Enikő előtt elejtem a felöltőm, belőle aprópénz gurul szét a gép ajtajában, nagyját kitartó igyekezettel felszedegetem, közről szemlélem a repülőgépen látható két legszebb női lábat.

Enikő mosolyogva biztat.

- Találkozunk?

- Ó, persze. Felhívom egyszer... - súgja a pipacs száj.

A boldogság szárnyába kapaszkodva libbenek tovább, Dóra nyomában.

Enikő bájosan integet.

Új a repülőtéri épület, új hangulattal állunk a bárpult előtt, új csészékben kapjuk a kávé. Vacak. Nem csoda. Még egészen új a fiú, aki főzte.

Aztán újabb üresjárat következik. Találkát beszélek meg Dórával. Egy másik együttlétet, mindannyiunk részvételére számítva. Valahol egészen biztosan mindannyian megjelenünk. Késés, várakoztatás kizárva.

Nyomban felejttem hol, mikor kell találkozoznunk, amikor rohannunk kell a buszhoz, amely éles kanyarodással zsúfoltan fordul a város felé vezető útra.

Szemüveg nélkül is tisztán látom, hogy Dóra integet.

Csókot int.

Nekem.

Az intézetben gyorsan végzek. Búcsúzom Lajostól, akit néhány napra idekötnek dolgai. Konyakot iszunk, gulyáslevest szürcsölünk, töltött karajt zabálunk. Utána sör, etyepetye, kézfogás.

És semmi nő.

Jóllakott vagyok és szomorú.

A délutáni repülővel utazom tovább, van időm sétára.

Hűvös szél állja utam, siettet.

Felhívom a művésznőt.

- Felicia? Ebédeljünk együtt, Felicia...

- Köszönöm, már megvolt - búgja a szép galamb.

- Hát akkor...

- Kávé végig... és persze valami italt. És tudod te... Mire ideérsz, valamiképpen összeszedem magam.

Fenséges nő.

Más nem jut eszembe. Jaa! Magas és telt, és mondja, hogy házias. És tele van mindene büszkeséggel. Persze, tudja, mi mindene van. És használni tudja mindet. A hangja is imádni való. Főiskolázott galamb szerelmes hangja. Búg. Megremegtet. Elámít. Felkavar.

- Hol a pacer? - kérdelem miután lepakolok.

- A nagymamánál - turbékolja Felicia, és szokása szerint korhol, amiért csak úgy rátörtem. Ha telefonálok előbb, most láthatnám a gyereket.

Őszintén szólva, félek ezektől a találkozásoktól. Felicia sohasem mulasztja el megjegyezni, hogy a gyerek szakasztott másom.

Az ágyban a régi téma. Nem megy soha férjhez. Nem bolond. És nem akar több gyereket.

- Úgy félek! - búgja anyagalamb hangján.

Nem értem.

Kávésző az ágyban.

Gyors öltözködés, csók, búcsú. Színpadias búgó hang: szeretlek kedves...

Nem értem.

Taxi.

Menetrend szerint indul a gép.

A kísérő hozza a cukorkás tálcát.

Nyelni kell, ilyenképpen könnyebb elviselni a magasságot. Másutt is megszívlelendő gyakorlat. Sokfelé cukorka nélkül is nyelni kell.

Nyelek.

Sohasem figyeltem hányszor, s mikor és miért kell nyelnem.

Fiatal férfi a steward.

Nem esetem.

Szomorú vagyok.

Szomorkás az egyedüllet. Az utasok között nincs egy valamirevaló nő sem.

A főváros.

Poros idegzűzda és nők.

Ábécé sorrendben:

Gabi.

Helga.

Izabella.

Janka.

Krisztina.

Lídia.

Melitta.

Orsolya.

Piroska.

Réka.

Szonja.

Tünde.

Ulrika.

Vera.

Zita.

És még sokan mások.

Összeviszsa.

Mint... Mint a gépkocsik, amelyek ki- és begurulnak a falakkal kurtított szemhatárba.

Sehol egy tiltó vörös lámpa: VIGYÁZAT, NŐK!

Csak mosolyok, vonzó vonalak, domborulatok, érzéki mozdulatok, pillogtatások, sűrű testbeszéd, egyre követelőzőbb és sürgetőbb ösztönök. Mindenütt remegő vágyak, forró óhajtás, a beteljesülés ígérete. Az igazi megtalálásának lehetősége. Bámulatra méltó nyüzsgés, lélegzetelállító forgalom, pompásabbnál pompásabb látvány.

Mindent felfogom és átérezem.

Ilyen minden álmom. Hazudnék, ha letagadnám. Miért tenném? A tavaszt sem lehet letagadni. A virágok attól szépek, hogy csodáljuk őket. Minden virágot csodálnunk kell. Ettől leszünk magunk is szépek. Lehetünk ettől rosszak? Elvetemültek? Undorítók? Nahát, ugye ez a lelki-ismeret-furdalás? Ez sem csúnya, inkább szép, emberi dolog.

Délelőtt a Minisztériumban.

Kávé, konyak. Megbeszélés. A főnök másfél órás expozéja. Lelkesen hallgatjuk. Egyesek bólogatnak, fennhangon helyeselnek. A főnök végig a helyzet magaslatán: nem mond semmit. A taps magától értődő.

Lágy tojás, virsli, pepsi.

Pofavizit az osztályvezetőnél.

Whisky, kávé, ásványvíz.

A titkárnő mosolya.

Óvatosan viszonzom. Nem tudhatom, min múlik egy külföldi kiküldetés.

Lehet, hogy egy ízletes, jó hangulatban elköltött baráti ebéd.

Töltött tojás, halászlé, borjúsült, kacsa vörös káposztával, szürkebarát.

Tele szájjal fújom a legújabb vicceket. Osztályvezetőm kedves ember. Vigyorog, csámcsog. Haver. Biztosít: rajta leszek a prémiumlistán. Pislákolgatja bennem előléptetésem reményét.

Kávé, Marlboro. Fojtásnak: konyak.

Külföldi témák, más világ, álmok röviden.

Sürgősen lelép. Cherchez la femme!

Egyedül folytatom. „Fejlövésig...”

A szállodai hall kietlen pusztaság, nőtlen sivatag.

Dóra késik, nem jön, hiányzik kökény szemének sugara.

Pillanatig.

Szédületemben ÉVA, a soha ki nem ismerhető titokzatos nő, az örök ígéret velem van. Érzem őt.

Szobakulcs, borraivaló, posta.

- Merre van a lift? Minek költöztetik folyton?

ÉVA a tarkómat simogatja. Nem tolakszik. Nem kínálja magát. Az ágyban anyás ölébe hajtom fejem. Zuhanok. Sohasem érek ölének mélyére.

Recsegő reggel.

Enyhe fejfájás kerülget.

Jótevény zuhany, puha borotvahab, wilkinson, tiszta ing.

Minden holmim bedobálom útitáskámba.

Borraivaló a személyzetnek, mindenkinek, aki észben kell hogy tartson.

Taxi.

Repülőtér.

Várni kell a köd miatt.

Étterem.

Ismerős a lány, aki kiszolgál. Vidámítom a hangom.

- Hogy s mint, kislány?

- És a bácsi?

Hidegzuhany. Bénító.

Narancslé. Sonkás omlett. Kávé.

ÉVA nincs sehol. Hol vagy ÉVA?!

Nagyon egyedül vagyok.

Akkor legyen még gin. Jéggel, szódával. És bele valami, aminek olyan élénk rúzs színe van. Persze, citromlé is. Majd én kevergetem...

Telik az idő.

Iszom vagy kettőt.

Felszáll a köd.

A gépben hűvös van.

A stewardess mosolyog. Nem nekem. Rajtam.

- Hagyja a cukorkát... Hozzon konyakot.

- Még.

- Újra.

- És megint...

ÉVA ismét velem. Nem érdekelnek a felhők, hegyek hósipkái, a stewardess melle, a szép idők, a mai problémák. Semmi sem érdekel.

Alszom.

A repülőtársaság kék autóbussa bevisz a városba. Trolival zötyögök hazáig. A tömbház--rengetegben derűs délután.

A skatulya házak között annyi a gyerek, mint egy túlméretezett óvodában.

Bármelyik az enyém lehetne.

Hiányzik a levegő.

Kicsi bogár vagyok. Fölöttem a betonrengeteg.

Félek.

Meglazítom a nyakkendőmet, lóbálom útításkám. Olyan ez, mint amikor valaki fütyül a sötétben.

Otthon vár a feleségem.

Ha jó napja van, örülünk egymásnak.

*

Később az ilyen témájú első személyben írt írásaimat több nyájas olvasóm vallomásosnak gondolva, elismerően vagy megvetéssel holmi szívtipró tulajdonságokkal felruházottnak gondolt. Mosolyogva nyugtázom és bizonyos vagyok abban, hogy kis képzelőerővel történetimnél érdekesebbeket is alkothatnának, ha erre idejükből és bátorságukból telne.

Nem akartam kiszakadni az írással foglalkozók addig megszokott köréből, egy kávé mellett megmutattam szerzeményemet Kiss Jánosnak. Azért neki, mert prűd embernek ismertem, zsíros viccet még nem halottam a szájából. Csodálkozásomra, nem volt kifogása írásom ellen. Ezért aztán, amikor csaknem évtizeddel később megenyhültek irányomban a kiadók, ezt az írásomat is belevettem novellás kötetembe.

A folyóiratok felkent íróitól - Papp Ferencen és Székely Jánoson kívül - nem sikerült tanulnom.

Egyszer megbeszélt időpontban jelentkeztem Hornyák Józsefnél, az Utunk szerkesztőségében. Rövid karcolatai miatt választottam őt. Előzőleg rövid terjedelmű írásaimból juttattam el hozzá néhányat. Félórányi hallgatag szemben ülés után, akár a lelki betegek a pszichológusnál, magam kínlódtam ki, és soroltam egy-egy karcolatom feltételezett hibáit. Dűnnyögött valamit. Csalódottan összecsomagoltam írásaimat és tanácstalanul leléptem. Rájöttem, hogy az irodalmi lapok szerkesztői és az elismert írók sem biztos, hogy jó tanárok. Író csak az lehet, aki autodidakta.

Hirtelen felindultságomban, mert csupa kerekés kútról és fecskékről olvastam az egyik Napsugár számban, írtam néhány gyermekeknek szánt verset hétköznapijainkból merített témára: az ideges szülőkről, a gyerekekről, akit vernek, a szegényekről, akiknek nincs mit aprítaniuk a tejbe, azokról, akiknek hazudnak, s azokról is, akik hazudnak. Felvittem versecskéimet a Művelődés Ház második emeletén székelő szerkesztőségbe. Nem annyira a közlés vágya serkentett, hanem valamiféle szülői felelősség, hogy cseperedő gyermekimnek valós világot mutasson egyetlen gyermekirodalmi lapunk. Mint máskor, Jánky Bélán kívül, akkor sem találtam ott más szerkesztőt. Mutattam neki a verseimet, s magyaráztam az indulatom, amiért a Napsugár, a jelentől távoli, egyoldalúan népies versikéinek mérséklésére születtek versikéim.

Hirtelen felindulásból. Hümmögésnél egyébre neki sem tellett. Nyeltem egyet, és otthagytam, hogy körmölje gyermekijesztően fahangú költeményeit.

Jártam néhányszor Dávid Gyulánál is a Kritérion Könyvkiadó kolozsvári fiókjánál. Kötetbe képzelt novelláimról nem volt véleménye. Talán ki sem adta véleményezésre. De mindannyiszor szenvedtem feszélyezett és utálkozó arckifejezésétől. Utcán is elkaptam, kényelmetlen lehettem számára, belátom. Úgy tettem, mintha nem venném észre, hogy elnéz a fejem felett, tüntetően rideg arccal jelezte, hogy nem figyel reám, levegőnek néz.

Csak most eszmélek rá, hogy nemcsak írásaimhoz nem volt kedve, de személyemmel sem békülhetett ki, hiszen származásom miatt abba a csoportba sorolhatott, akik megkeserítették életét, akik bebörtönözték. Nem tudom, nem értettem, miért voltam számára ellenszenves. Érdekes, hogy az ugyanazon perben elítélt Varró Jánossal, aki a Dacia Könyvkiadónál megjelent könyveimet szerkesztette, baráti kapcsolatot tartottam fenn, még Magyarországra menekülése után is, s ma is tisztelettel gondolok sokrétű együtt-munkálkodásunk alatt nyújtott segítségére, pedig halála után róla is kitudódott, ő is egy volt besúgóink közül.

Székely János, az Igaz Szó szerkesztőjeként viszont kertelés nélkül megírta verses próbálkozásaimról, hogy hagyjam ezt a „mosott ruhát másra”, folytassam inkább a regényírást. Más talán elkedvetlenített volna az ilyen elutasítás, engem felvillanyozott, mert nem éreztem

mögötte lebecsülést, haragot, lefitymálást, inkább tanári jóindulatot, baráti tanácsot, amit jó megfogadni.

Mindez arra ösztönzött, hogy a lapszerkesztésben elém került tehervonatnyi javítandó szövegeken, a szerzők kilétéről megfélelkezve javítsak, ha erre szükség volt. Ezt a munkát még mostanában sem hagyhatom abba, az Internetnek köszönhetően sohasem látott számolatlan barátaim kézíratain nyomot hagyva, növekvő tudásom és csökkenő látásomnak megfelelően segítek. Úgy vagyok ezzel, mint a részeges apa fia, aki fogadalmat tett, hogy nem nyúl pohárhoz, s ahogyan még gyerekoromban határoztam: ha megnősülök, elválni nem fogok. Rossz tapasztalatainkra emberségünk keres és talál a megélt hasonló helyzeteknél jobb megoldást, javítószándékot.

Művelődésbizottsági könyvelőnőnk nem titkolta, hogy újra férjet keres és pont olyanra vágyik, amilyen én vagyok. Hittem, mert jólesett dicsérete. Baráti kapcsolatunkban nem fukarkodott nőiességével. Időnként Eminescu szerelmes verseivel szórakoztattam, a pénzügyeinkkel foglalkozó, szigorúságától viselkedésében is szögletes kolléganőnk bosszantására.

Román húsvétkor kimenőt kaptam feleségemtől, hogy megöntözhessem kolléganőimet. Doinánál népes társaság gyűlt össze. Olyan jól nem éreztem még magam román társaságban, mint nála. Reggelig nála voltam. A Monostor elejétől nehéz lett volna hazagyalogolni. Megvártam a buszjáratok indulását.

Otthonom ajtaja mögött, bőröndbe dobált fehérneműim és tisztálkodáshoz való eszközeim vártak, és feleségem mérge: kitette a szűrömet. Nem éreztem magam hibásnak, nem tágítottam.

Doinával még ezelőtt tisztáztam, hogy fogadalmam, miszerint nem válok: meg nem másíthatom.

Sajnáltam, hogy más társat kellett keresnem magának.

Új tavasz kezdődött, amikor megkeresett Cseke Gabi és felajánlotta, legyen az Ifjúmunkás munkatársa. Ez volt az egyetlen lap Romániában, amire felnéztem, barátaim előtt nem egyszer kijelentettem: „Ha csak portás lehetnék abban a szerkesztőségben, azt is szívesen vállalnám!” Ezért aztán az sem jelentett akadályt, hogy nem tudósítónak kellettem, hanem a Nevelési rovat vezetőjének, a bukaresti szerkesztőségben. Örömmel fogadtam a felkérést, mert a tartományi néptanács elnökétől, akit joggal neveztünk nevét Beu-ról Bou-ra változtatva „ökörnek”, nem várhattam semmi jót, és Doina kedvességétől is menekülnöm kellett: nem vált be az a rögeszmém, miszerint engem nem szerethetnek, tehát már nem voltam védett mindenféle kísértésétől. Doina túlradó szeretetével hasonlatos volt valamilyen jótékony árvízhez, elmosta volna egész addigi életem. Gátat emelt a sors. Könnyen elengedtek a művelődési bizottságtól.

Első szerkesztőségi megbízatásom Szatmárnémetibe szólt. Riportot kellett írnom a pusztító árvízről.

2. Az Ifjómunkás iskolája

Szívesen mentem az ifjúsági laphoz. Az összes romániai magyar lap szerkesztősége közül ez volt az egyetlen, ahol a megkötöttségek ellenére úgy lehetett írni, hogy azt nem kellett szégyellnünk. A társaság, amellyel azonosulni tudtam csupa irodalomszerető emberből állt. A lapban megjelenő írások témája, tálalása, nyelvezte fiatalos, a diáknyelv, a stilizált argó, a csibésznyelv mérsékelt használata megengedte, hogy valóságlátásunknak megfelelőbb szövegek szülessenek, a sorok között is sejteni lehetett az igazságot. A fiatalok érdekképviselésében a valóság iránti érzékenység, a közéleti vitaszellem, a keresetlen hangnem, mind olyan jellemzői voltak a lapnak, amelyek azonosak voltak a Forrás-sorozatban szerencsés körülmények között megjelent regényem hangvételével.

Komolyan gondoltam, hogy egy ilyen lapnál akármilyen munkát vállalhatok. Tiszteletem jeléül gyakran mondtam, hogy az Ifjómunkásnál portás is szívesen lennék. Nem az ilyen helyeken szokott díszes egyenruháért, hanem mert olyan figyelmes kapus lehetnék, aki az előtte elhaladó összes munkatárssal jóban lehetne, tisztelete jeléül nekik szalutálna is.

Vonzott az is, hogy Cseke Gábor állt a lap élén, akit a magától alakult és huzamosabb ideig az egymásra figyelés szükségéért folyamatosan működő kolozsvári kávéházi társaságunk meghatározó egyéniségének tudta. Képzettsége miatt felnézhettem rá, ha nálam hat évvel fiatalabb volt is. Komolysága bizakodással töltött el, az újságírásban a főszerkesztő szerepe nagyban meghatározza a munkatársak életét, bizalma szárnyakat adhat.

Arra vágytam, amire mindig: munkám ne legyen robotolás, hanem kedvtelés. Hivatástudatunk kialakulásának és erősödésének folyamatához baráti közösség szükséges, kórus, amely szép együtthangzásával kelt figyelmet.

Gabi hívására rögtön, feltétel nélkül igent mondtam. 1970. május 15-től hivatalosan dolgoztam a lapnál, de már azelőtt, *Kalotaszegi felhők* címmel írtam, az „új fiúnak” kijáró mutatós tálalásban megjelentetett, művelődési felügyelői felmérésemre alapozott sorozatot a falusi fiatalok művelődési lehetőségeiről.

Azon a tavaszon a hatalmas árvíz országszerte mindent elöntött. Első nagyobb megbízatásom: Szatmárnémetiből tudósítanom kellett.

Városba érkezésemkor az utcákon már térdig érő volt a víz. A pártbizottság épülete előtti tenispályányi száraz helyen ért földet az a helikopter, amelyből Ceaușescu átült a kétéltű terepjáróra, hogy megtekintse a pusztítás nyomait. A lapok akkorra már jó ideje felsőfokban szóltak a tévedhetetlen és bátor vezetőről, de itt feltűnően sápadtnak látták. Ijedt képe eszembe juttatta azt a tévében közvetített képsort, amikor Gheorghiu-Dej halála után a legfőbb vezető szerepében kilépett a Központi Bizottság székházából a nép közé. Behúzott nyakkal, feje elé emelt jobb keze mögül ijedt arccal nézett a világba. Nem értettem mitől fél annyira. Ez a kép maradt meg bennem, és riportírás közben sehogy sem akaródzott leírni a nevét, ahogyan ezt a sablon szerint kellett volna. Érzékeltetni akartam, hogy ő is csak egy ember. Ezt írtam:

„Egy EMBER jött helikopteren. Fellépett az akkor még egyetlen kétéltű kocsira és végigjárta az árban úszó várost. Mondják, hogy falfehéren. Mondják, hogy könnyet ejtve, összeszorított foggal.” Riportomnak az *Összeszorított fogú város* címet adtam. (Gabi meghagyta a címet. Most látom, hogy bőven képzavaros. Olyan, mint „az idő vafoga”). Büszke voltam arra, hogy kikerültem a vezérnek kötelezően kijáró, halmozott jelzős dicséretét, és titulusait elhagyva, visszakicsinyítettem azoknak az embereknek a sorába, akiknek szenvedését leírtam.

A határozatlan névelővel kívántam érzékelteni, hogy nem isteníthető, nem tévedhetetlen, félelme hasonlatos a miénkhez, de nagyobb, nyomasztóbb, mert míg mi a hatalomtól félünk, ő a hatalmát félti.

Az egyik utca iszapjában, deszkára nyújtóztatott idős ember teteme feküdt, újságpapírral letakarva. Viaszsárga arcára fagyott a szenvedés. Agyvérzésének oka, elhessegetni lehetetlen gondolata: egész életének munkájával emelt otthonát képtelen lesz újraépíteni. A félelmek és az áldozatok kontrasztjára épített riportomba az is belefért, hogy a város katasztrófáját annak vagy azoknak a pártvezetőknek tulajdonították, aki/akik a múlt századi tapasztalatok alapján készült cselekvési térképeket figyelmen kívül hagyva, talán felsőbb parancsra várva, holmi országos mezőgazdasági szempontoknak eleget téve, nem vágatták át a folyóra épített gátat a város határában, tétlenül, még csak nem is figyelték mi történik a víz alá került várossal. És ugyanakkor huszonhat falut is elöntött a szennyes lé.

Riportom előkelő helyen bekerült a Kritérium emlékeztető Árvízkönyvébe, ahol az „egy ember” az ismételtséggel és a kiemelt tördeléssel még hangsúlyozottabbá vált. „Odafigyelek a sóhajtasokra, amelyeket ha összegyűjtenénk, fellegeket pusztíthatnánk, a megjegyzésekre, a legyintésekre, az ökölbe szorított kezekre, a fogak összekattanására és csikorgására is.”- írtam a város lakóinak hangulatáról. Jártam a temetőben, láttam a temetetlen halottakat, száznál többen voltak, az eltűntek számát is kozmetikázták Két és fél ezernél több ház omlott össze, vált lakhatatlanná.

„A fájdalomtól, félelemtől ocsúdó emberek egymástól kérdezik: Miért? Hogyan? Az ár tovább vonult. A víz nem felel. Nem felel tetteiért.”

Öndicséret nélkül megállapíthatom, hogy igyekeztem, ha nem is kimondani, hanem érzékeltetni a valóságos helyzetet, az igazságot, miszerint a megye vezetői nem a lakosság érdekeiben cselekedtek. Arról nem írhattam, hogy a pártszékház előcsarnoka tele volt mindenféle aktivistáknak szánt enni és innivalóval azt a látszatot keltve, hogy a vezetés gondoskodott a bajba jutottakon. A megyei vezetők az árvíz éjszakáján valami születésnap vagy névnap ürügyén hajnalig dorbézoltak valahol a városon kívül, így a mentésben sem lehetett irányításukra számítani. De arról írhattam, hogy egyszerű, addig ismeretlen és kevésbé megbecsült emberek, saját kezdeményezésből, napokig fáradhatatlanul mentették az öregeket, az anyákat, a gyermekeket, s mindent, ami még menthető volt.

Ma már látom, hogy lehettem volna belemenősebb, tehettem volna többet is. Ha öncenzúráim engedte volna. Ha arra gondoltam volna, hogy írásomon kívül tehettem volna sok más egyebet is a felelősök megnevezéséért, a mindenk fölé emelt pártvezetés, a túlzott központi vezetés elkerülhetetlen csapdáinak felfedezéséért, leleplezéséért.

Önéletrajzi visszaemlékezést írok, célom, hogy tetteim vizsgálatával, a magam hibáinak elismerésével meggyőzően bizonyítsam, nem a megjuhászkodás, nem a szolgálalkúság, nem a rendszer kiszolgálása volt az általános az újságírók körében. Még a politikába keveredettek, a közügyek vezetését és a párttagságot is vállalók között sem a besúgók, a karrierizmusból mindent vállalók voltak a többségben, hanem azok, akikben a fokozódó elnyomás növekedésével gyarapodott az elszánt ellenállás. Magyar nyelvű ifjúsági lapunk szerkesztőségének közössége ilyen volt. Összefogásunk, hogy ne lakkozott, ne a felülről rendelt hozsánna kerüljön lapunk hasábjaira, hanem, ha másként nem ment, a sokféleképpen bűjtatott, ahogy már akkor mondtuk: „sorok közé” vetett igazság, amelynek magvait az olvasni tudók akarata csíráztatta és szökkentette szárba, növelte olvasóinkban is a hallgatólágos ellenállást. Hiszem, hogy eljön majd az ideje annak, amikor ezt szakavatott kutatók tanulmányai bizonyítják, és a sajtótörténetben megfelelően értékelik majd az Ifjúságunk szerkesztőinek több évtizedes, kitartóan tudatos, sajátos eszközeivel végzett diktatúraellenes munkáját.

(A kolozsvári Igazság napilapban hetenként megjelent, Szócs Géza által szerkesztett Fellegvár című ifjúsági mellékletről kétkötetes tanulmány jelent meg, amely meggyőzően bizonyítja, hogy az Ifjómunkás figyelemmel követte és támogatta az ilyen nagyobb szabadságra törekvő fiatalos kezdeményezést.)

Ha az Ifjómunkás kollekciójának fellapozása mellett, belenézünk néhány akkori napilap gyűjteményébe, a kettő közötti óriási különbség nyilvánvaló. Mi, a szükséges fiatalos nyelvezetre és a politikai mondandó árnyalt fogalmazására hivatkozva igyekeztünk elkerülni a terjedelmes pártdokumentumok közlését, a pártpropaganda szövegét igyekeztünk általános erkölcsi tudnivalókkal helyettesíteni. Például: olyan első oldali, vezércikknek is beillő jegyzeteket jelentettünk meg, amelyeket a sablonok ellenében gondolat-ébresztőnek szántunk. A párt-dokumentumok sablonos szövegtengere a vezetők mindentudásának látszatát keltették, az ifjúsági lap cikkei a tovább-gondolásra, a másként gondolkozásra bíztattak. Újraolvasva néhányat, többnyire első oldalra tördelt kispublicisztikáimból, nem lehetek elégedett homályos megfogalmazásaimmal, de hiszem, hogy a szimbólumok mögött felsejlik a harsogó propaganda által unalomig ismételt „gondolkodás nélkül kövessük a pártot” ellenében a gondolkodásra biztatás, a figyelmeztetés, hogy a dolgoknak mindig van másik oldala, amit firtatni érdemes, biztatás arra, hogy nem cselekedhetünk gépiesen, mindenről mindannyiunknak kell hogy legyen saját véleménye.

*

Kitaposott ösvények

Itt az ideje, meg kell magyaráznom az optimizmusomat. Azt, hogy miért nem lehet engem elkedvetleníteni, s miként választottam a nyugodt bizakodást alapvető közérzetemül. Magam is csak nemrég jöttem rá arra, hogy optimizmusom akkumulátorait egyelőre bevásárló körutjaimon töltöm fel. Pedig, komolyan mondom, nem szeretek bevásárolni. Nem szeretek sorban állni, tolakodni, válogatni, megszámolni visszajáró pénzt s azzal otthon elszámolni. Az efféléket a feleségem sem kedveli, a cekkercipelést pedig ki nem állhatja.

Mindezekből következik, hogy gyakran járok bevásárolni, merthogy kötelességből mit meg nem tesz az ember. Különösen, ha ilyen talpig férfimunkáról van szó.

Különben optimizmusom nem valami ilyenféle önvigasztalásból táplálkozik. Egy egészen másféle apróságból. Lakónegyedünk üzletháza előtt, a szép rajzú, kanyargós aszfalt utakat a zöldövezeten át kitaposott ösvény teszi értelmetlenné. Az emberek nem sokat törődnek a feltűnően szépre törekvő tervező szándékával, az ésszerű rövidítést választják. Sietős útjaikon ezt többször is bizonyítják.

Amikor a tavasszal felásták az ösvényt és fűmaggal szórták be, az emberek ideig-óráig tétováztak, végül is rövidítettek, újra kitaposták az üzletház felé vezető legrövidebb utat. A kertészek néhányszor újraismételték az ösvényt eltüntető műveleteket, míg egy szép napon az összes illetékesekkel együtt rájöttek, hogy a rövidítés az ésszerű és az ösvényt hivatalosan is előléptették sétánnyá: szépen kirakták cementlapokkal.

Ha néhanapján kétségek gyötörnek és kiül arcomra a felháborodás bújja, végigmegyek, most már félsz nélkül megyek végig megharcolt rövidítésünkön és egyszeriben helyreáll bennem a világ. És optimista vagyok mindenféle dolgokkal szemben, mert tudom, hogy sokan és sokfelé tapossuk az ésszerű igazság ösvényeit, s ezeket, előbb vagy utóbb, hivatalos rangra kell hogy emelje az elismerés.

Elloptak egy felhőt

Akinek szeme és ideje is volt, minden bizonnyal látta, s ha már látta, mindenképpen emlékeznie kell arra, hogy volt nekem egy kis rózsaszínű felhőm. Rengeteg tanúm van nekem, kérem, s mind bizonyíthatja, hogy amit állítok, az nem mese, nem valamiféle nyári mikulás. Igenis, volt nekem egy szép kis rózsaszínű felhőm. Lehet, hogy másnak nagyobb volt és lehet, hogy annak sokkal szebb színe volt; ki tudja mindazt a sokféle-fajta formát-színt mind összeszámolni, hasonlítani és egyformán kiporciózni a magasságos levegőégben.

Őszintén szólva, most ez nem is érdekel. Csak annyit tudok, hogy nekem volt egy felhőm. És most már nincsen. Eltűnt. Mert ellopták, kérem. Sajnálom, hogy ki kell mondanom ezt a szigorú szót, de így van, nem történhetett másképp, igenis ellopták. Azért, mert ügyes kis jószág volt, mert habkönnyű, szép formájú, bájos és mindenekfelett rózsaszínű volt. Mert az emberek és a gondok irigyek, kérem. Ha jól utánanézek a dolgoknak s hagyom, hogy gondolataimról lecsöpögjön a méreg, belátom, másként nem is lehetett. Hát csodálkozhatom, amikor most egyre-másra repülőgépeket emelnek el több ezer méter magasságban? Az sem ritka manapság, hogy valódi felhőket kapcsolnak le, s aki esőre számított, alig győzi összeszámolni a fölébe torlódó száraz napokat. Mit szóljak? Szólhatok-e egyáltalán, sirathatom-e kis nyári felhőm rózsaszínű párnáit, melyen kényelmemet néha módosan kitergethettem, hogy tetszése szerint lásson is, meg nem is valamennyit a végtelen kékjéből?

Szép nyári zsákmány, napsugárillatú élet, fodros partú jelen, tüzet terítő nyári hangulat: kis könnyű felhőmmel együtt leakasztottak édig érő fogasomról az őszi behordás gondjai. Ha van tisztességes tolvaj, akkor nálam ő járt; felöltőt, kalapot és nyiratkozást halasztó beleegyezést hagyott hátra rózsaszínű felhőmért. És hagyott hátra egy csomó gomolygó sűrűséget, az ember azt sem tudja, melyik a maga porciója; a gondok is így gördülnek kitérőoszintéjük magasában.

Van szemem és látom, tudom, más is így van vele; ez a dolgok rendje. Ezért nem panaszkodom, és nem apróhirdetem, meg sem kérdem: ki látott egy szép, ügyes természetű, pihekönnyű, rózsaszínű felhőt, bájhalmokkal, apró, de megnyerő sziporkázásokkal, sóhajtanul, bizakodó kacsingatásokkal és kitartó mosolygással a csücske szegletén! Nem keresem, nem kutatom. Minek? Ha meg is találnám, mit kezdenék vele?

Bezárjam emlékeim közé, félretegyem, mint féltett könyvét a diák? Foglalkozni vele úgysem lenne időm.

Hívnak; éppen most kell belevágnom a gomolygó mából magasodó jövőbe.

Hangyává lenni

A minap beleültem egy hangyabolyba. Tulajdonképpen nem tudtam, hogy hova ülök, nem ismertem a terepet. Csak úgy lehuppantam egy darab gyepre, süttettem magam, forró volt a délelőtt. Azt gondoltam ki, hogy nem csinállok semmit és nem gondolok semmire. Aztán egy könyvből és egy kis elmélyülésből megépítettem a magam külön világát és csendjét. Egy könyvet olvastam, két fiatalról szólt, akik mindenáron be akartak jutni egymás körébe, fel akarták törni egymás titkos magányburkait, de szerelmük nem volt elég erős ehhez, érzéseik mágneses ahelyett, hogy egymáshoz vonzotta volna, taszította őket.

Ezen egy kicsit el kellett gondolkozzom.

Aztán, a tópartot bámultam, a ruganyos testű lányokat. Ekkor másztak be érdeklődési körömbe a hangyák. Apró, fekete hangyák voltak, sűrögve belepték körülöttem a talajt: Megbámultam őket: milyen egyformák, milyen céltudatosak és szorgalmasak. Úgy látszott, tudják, mit

akarnak: Nem kerültek, ki. Gyorsan felmásztak a lábamon, végigsétáltak a könyvemem, bemerészkedtek a markomba: nem tudom, mit akartak tőlem. Gyöngéden leráztam őket és odébb ültem. Utánam jöttek. Rám támaszkodtak, bökdöstek, beleolvastak a könyvembe, beleszóltak a gondolataimba. Aztán egyikük megcsípett. Ekkor oda kellett sóznom egyet magamnak.

Felugrottam. Az ütés nem fájt, de sajnáltam a csöndet, külön bejáratú magányomat.

Később már hiába kerestem ott helyem - nem leltem sehol. Nem kellett volna közéjük keverednem, gondoltam.

De hát én akartam? És utána már mit tehettem?

Később rájöttem az egyetlen lehetséges megoldásra: hangyává kellett volna lennem...

*

Cseke Gábor elődei a főszerkesztői székben Domokos Géza és Dali Sándor voltak. Domokos Géza a Kritérion, Dali Sándor a Megyei Tükör alapításának feladatával távoztak az ifjúsági laptól. Az 1957-ben indult ifjúsági lap szerkesztő-gárdájának, Dali Sándor idejében történt fiatalításával került a szerkesztőségbe néhány Kolozsváron végzett írástudó: Cseke Gábor, Elekes Ferenc, Gálfalvi György, Kocsis István, Matekovics János, Müller Ferenc, Aradi József, Kovács Nemere, Fejér László, Domokos (Dajcs) Vera. Úgy emlékszem, mind magyar szakon végeztek, anyanyelvtudásuk, irodalmi műveltségük meghatározta a lap anyagainak színvonalát. 1970-ben kollegája lehettem a régiek közül Hervay Gizellának, Lázár Lászlónak (Lazics), Molnár Erzsébetnek, Kovács Erzsébetnek, Bodor Tamásnak, Domokos Géza feleségének, aki leánynevével (Harasztosi Éva) jegyezte a lapban megjelenő írásait.

Titkárnőnk Zathureczky Ildikó udvarhelyi származású kedves és csinos, örökké fiatalosan vidám, kicsit kapitányosan szigorú, de lelkes irodalomkedvelő volt, gépirónőként is figyelmes kéziratjavító. Most is örööm Tasnádra költöztetett könyveim között, néhány gondolatébresztő versmásolatát, amelyekkel időnként megajándékozta a hozzá közelállókat, s kedvet kerekített a napi munkához. Úgy emlékszem csaknem mindnyájan verskedvelők voltunk, nem maradtunk le egyetlen akkoriban divatos költő népszerű verséről sem, Jeszenyin perzsa strófáit is kedveltük és gyakran idéztük Elekes Fricivel.

Az árvíz után huzamosabb ideig ifjúsági szálláson laktam a Dorobanți negyedben, később Gabi olyan feladatokkal bízott meg, amit Kolozsváron vagy családomhoz közeli helyeken végezhettem.

Bukarestben munkaidőn kívül is többnyire együtt volt a szerkesztőség javarésze. Jó időben a Băneasa melletti strandon, ahol évek óta szokott helyük volt a magyaroknak, hűvösebb napokon délutánonként valamelyik Scînteia Házhoz (akkor még nem â-val írták) közeli sörkertben a Herastrău tó partján. Emlékezetes a Lázárék Magheru úti lakásán töltött éjjel is, amikor tizenvalahányan ültünk Lazics körül. Ő a szőnyegen trónolt, ismert és ismeretlen és általa felfedezett fiatal költők verseit olvasta hajnalig, érdeklődésünk nem csökkent, kifogyhatatlanul lelkesedtünk. A „napsugaras” Fodor úr, nagy fazék túrós főtt krumplit rögtönzött a konyhában, ital is került valamennyi, de nem az ital tartott minket egyben, hanem az együttgondolkodáson túli, ki nem mondott, meg nem fogalmazott együttérzés. Az volt a lényeges, hogy lenyűgözött minden szép sor, kiművelt gondolat. Fiatalok voltunk, lélekben mindannyian azok, akik szomjajztunk minden felemelő gondolatot, romantikusan hittünk és reménykedtünk minden újban. Reméltük, hogy megválthatjuk a világot.

A ref. kollégiumi néhány önképzőkori találkozóin kívül, és az Igazság fiataljainak spontán kávéházi együttlétein, csapkodó témájú beszélgetéseinken kívül nem volt semmiféle jártasságom irodalmi közösségben, ahol elsajátítható, példaképektől felszedhető tudást, a magunk

kifejezését segítő példákból tanulhattam volna. Új kollégáim környezete számomra valamely nyári egyetemen való részvétel értékű volt. Kisregényemet ismerték, szerették, éreztem jóindulatukat, befogadtak.

Gabin kívül, futólag már ismertem Matekovics Jánost a szerkesztőségből. Újságíró-főiskolás koromban találkoztam vele, amikor „udvarolni” jártunk a könyvtárosi főiskola Ștefan cel Mare és a Dorobanți út sarkán álló épülete elé, ahol felesége, Babával együtt tanult és lakott egy darabig a főiskola bennlakásában, amíg sikerült albérleti lakást találnunk. Lobogó, öröknöyögő természete miatt sokan ismerték. Házasságának története sem volt titok. Egyik zilahi kiszállása alkalmával ismerte meg feleségét, az Ady Endre Líceum végzős tanulóját, akit rögtön válaszút elé állított: „Leszel a feleségem, jössz velem Bukarestbe?” A lány igent mondott. Matekovics hol ellenállhatatlanul lelkes, hol pedig elsöprő vidámsággal gyerekesen hancúrozó volt. Diákkorában olykor hangos gépfegyver-ropogást mímelve, sorozatokkal fogadta társait a bennlakás lépcsőházában. Fergeteges szervezőnek bizonyult, ő indította az Ifjómunkás Matinékat, melyekkel nagy népszerűséget szerzett a lapnak és magának.

„Az Ifjómunkás olvasó-kapcsolatának egyik formájaként 1967. március 26-án marosvásárhelyi előadással indult I. sorozatának vezetője Matekovics János. Közérdekű, a fiatalok erkölcsi nevelését szolgáló rendezvényei fokozatosan irodalmi jelleget öltöttek.” - olvashatjuk a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban.

Én már csak a Matiné emlékeit találtam, terjedelmes beszámolókat a lapban, a résztvevők elismerését arról, hogy valóban figyelemre méltó rendezvények voltak, ha nagy hajcihővel, sok utánajárással és túlbonyolított szervezéssel is jöttek létre. De az anyagi költségek elszámolhatatlansága miatt zűrzavar támadt, folytatása lehetetlenné vált. Feltételezem, hogy más, talán politikai oka is lehetett ennek, valószínűleg a KISZ Központi Bizottságánál nem nézték jó szemmel az ilyen magyar nyelvű rendezvényeket. Eleinte nem firtattam ezt, csak miután kiderült, hogy a nevelési rovatot kell vezetnem és a lap olvasókapcsolataiért is felelek, került újból szóba a Matiné folytatásának igénye.

De előbb a Fogadónapok és Fogadóórák rendszeresítésével szoktattuk magunk az olvasókkal való találkozásokhoz. Ezek szervezése és vezetése a nyakamba szakadt, a szereplésektől pedig nagyon irtóztam, tízszeresen nehezebb volt eleinte kisebb, később több száz iskolába, klubba, színházterembe összegyűlt fiatal előtt szövegelni, megtalálni az éppen odaillő hangnemet, amelynek legfőbb feltételül állítottam, hogy ne hasonlítsanak holmi KISZ-gyűlésre. Erről, kollekcióba gyűjtött lapszámokat lapozva, időrendben kíváncsi konkrétan is beszámolni, a hatvan sikeres előadást megért Ifjómunkás Matiné előzményeként.

Néhány hét szerkesztőségi munka után, tapasztalnom kellett azt is, hogy Cseke Gabinak nem volt könnyű elfogadtatnia magát azonos korú és felkészültségű társaival. Mint minden akkori vezető, ő is, a felülről kapott utasítások és a munkatársak ellenállása között őrlődött. Kellott valaki, aki a szerkesztőség tagjai és a főszerkesztő közé sorolva kifogja a napi munkában elkerülhetetlen kisebb-nagyobb villongásokat, érvényesíti a belső fegyelem szabályait, és erősíti a főnök tekintélyét. Kellettem a szerkesztőségbe azért is, mert Gabi feladatul kapta, hogy növelje a párttagok számát a szerkesztőségben. Ha jól emlékszem Bodor Tamás, Kovács Erzsébet és ő alkották a pártalapszervezetet. Ez lehetett az oka annak is, hogy Dali Sándor távozása után nem neveztek ki a lap élére új vezetőt, Cseke Gabi helyettesi minőségében irányította a lapot.

A fentről kapott utasításokra figyelve, naponta csatát vívott munkatársaival kézírataik fölött. Terjedelmi, stilisztikai kifogásai olykor a politikai elvárások érvényesítését is célozták, munkatársaira, mert vele egyenrangúnak tudták maguk, nem hathatott főszerkesztői tekintéllyel. Müller Feri sértődékenységevel tüntetett, Gálfalvi Gyuri pedig egyszer a Gabi által kihúzott egyetlen szó miatt ordítózva úgy bevágta a főszerkesztői szoba párnázott ajtaját, hogy

nyomban megrepedt az ajtókeretet tartó fal. Erre nemcsak azért emlékszem, mert szemtanúja voltam az eseménynek, hanem mert másnap abból a terjedelmes riportból, Gyuri baráti jóváhagyásával három flekket törölhettem a szerző legkisebb felindultsága nélkül.

Nyilvánvaló szükségből lettem a nevelési rovat vezetője. Gabi védekezésből, a szerkesztőség huszonhárom tagja közül tizenkilencet rovatomba osztott be. A belső munkatársakat és a tudósítókat is beleértve. A művelődési rovatot és az irodalmi mellékletet Lazics szerkesztette, a sportoldalt Bodor Tamás, a levelezést Domokos Harasztosi Éva. A többiek kézírata első fokon hozzám került, célját, tartalmát megbeszéltük, javítottuk. Bevezettem, hogy a nagy-riportokat a rovat többi tagjai, több szem többet lát alapon olvassák és láttamozzák. Így volt demokratikus. Egyszerre voltam vezetőjük, de egyben szolgáljuk is. És mert számtalanszor reggeltől késő estig a szerkesztőségben voltam, nyilván a soron következő lapszám felelőségét is gyakran vállalnom kellett.

Közben írásaimmal is bizonyítanom kellett olvasóink, társaim és magam előtt, hogy érdemes vagyok a szerkesztőségi tagságra. Mindehhez csak úgy volt elég az egész nap, hogy beszereztem egy villanyrezsót és néhány edényt, amiben gyorsételeimet kotyvasztottam. Társaim is akadtak, s a közös kosztolás barátságos hangulata egész napossá vált a szerkesztőségben. Délutánonként, másokkal együtt Szeléné Dajcs Vera is hozzám csatlakozott, férje a nyomdában dolgozott, s a pletykák hallatára feljött az egész tízedik emeletet elfoglaló szerkesztőségünkbe ellenőrizni, miért tölti délutánjait ott a felesége. Az egyik tágasabb, raktárnak használt szoba felében rendezkedtem be. A szoba sarkát a Duna-deltából hozott halászháló darabbal, parafa úszókákkal, horgokkal, képekkel díszítettem. Verának akkoriban jelent meg Domokos Eszter néven *Szárnyas bokával* című Forrás kötete, volt miről beszélgetnünk. Akkoriban menekülnie kellett otthonából.

Mesélte, hogy egyszer, jó két hétig, elfoglalta heverőjüket Szisz, enyhén fogalmazva nem tisztálkodott, betegesen, ágyát kisebb nagyobb dolgaiért ritkán hagyta el, és éjjelenként párizsi telefonbeszélgetéseket folytatott, amelynek költségei meghaladták Vera egész havi fizetését. Nem csodálkoztam, hogy Verának nem kíváncszott munka után hazamenni. Az is sokkal később ütött szöveget a fejembe, hogy költőzeninknek miféle határozat nyomán járt rendes havi fizetés az Előre szerkesztőségétől, s a pénzért sem kellett felkeresnie a sajtóházat, hazaküldték neki. Európai körutazása Majtényi Erik kocsiján pedig olyan kivétel volt, amely nem járt más halandónak. (Stockholmi tartózkodásuk idejére Maros Miklós zeneszerző adta át lakását. Emlékezéseit kérésemre írta meg a Korunk folyóirat számára, közöltem a skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyamban is.) Mára aztán kiderült, hogy a hatalom nem a költőt, hanem a besúgót részesítette ilyen előkelő bánásmódban.

Számomra - nemcsak az ő példájából - világossá vált, minden éremnek, ha aranyból van is, két oldala van: lehet egyik fényes, a másik sötét, értékük pedig nem függ attól, hogy melyiknek melyik oldalát nézzük.

Vera menekülésében nálam keresett menedéket, s amikor „udvarolgatni” kezdtem Ildikónak, akit Dórának is szólíthattunk, idegesen azt állította, hogy „szeretőjét”, mármint engem, nem hagyja, mert szerinte én hozzá, ő pedig hozzám tartozik.

Ildikó rendkívüli vidám teremtés volt, Verával ellentétben vele nem lehetett szomorkodni. Társaságában ismerkedtem a főváros szórakoztató rejtelveivel. Azon a nyáron rengeteg exportból visszamaradt muskotályos bort dobtak a piacra. A Március 6 bulváron az összes, franciásan járdára rendezett kisvendéglőkben ezt kínálták, és a Prahova-völgyi restikben és menedékházakban is folyt, mint a mesében: Hencidától-Bonchidáig. Késő estig Ildikónál is ezt kóstolgattuk a konyhában, miközben életrajzunkból cserélgettünk részleteket. Sohasem unatkoztunk.

Ildikó Udvarhelyről, a jó nevű Zathureczky családból csöppent a fővárosba. Férje repülő tiszt volt Gh. Gh. Dej repülőflottájában és valami titkos megbízatásban, rejtélyes körülmények között megbetegedett, suttogták, hogy valamilyen sugárbetegség végzett vele harminckilenc évesen. Halála után férje kollégája, ugyanabból a repülőalakulattól pártfogolta, akkoriban éppen esküvőjüket tervezték. Repülőmérnök volt a férjjelölt, persze ő is féltékeny volt reám, de előttem nem mutatta. Ezek után Gabi máig meg van győződve arról, hogy nagy nőcsábász voltam, ami persze jólesett férfiasságomnak, de az igazság az, hogy egész életemben még nem akadtam olyan nőre, akit akartam, és elfogadott, inkább csak néhány nő hajlandóságának engedtem, mert mindig is szeretetre vágytam.

De volt olyan kollégám, akinek a felesége nyíltan légyottra hívott, a szerkesztőség nyilvánossága előtt is, mert valószínűleg azt hitte valóban nőfaló vagyok, s az ilyenekre, nem tudom miért, örökké buknak a nők. Emlékszem a feleségemmel is megesett ez. Szóval kollégám neje felajzottan az ölembé ült, s amikor rendreutasítottam, tüntetően másik kollégámmal autózott el egy órai hancúrozásra. Miután visszatértek, hogy reám pirítson kollégánk szerszámát dicsérte nagy hangon. Nem, nem voltam nőbolond, ha összeszámolnám az alkalmakat G.G. Marquez hőiséhez hasonlóan megdöbbenetően kis létszámú névsort jegyezhetnék női nevekből készített nyilvántartásomba. Csodálkoztam, amikor Nits Árpi is ferde szemekkel nézett reám, ráéreztem, mit gondol rólam, félrehívtam a sajtóház valamelyik csupa márvány folyosóján az ablak mellé, hogy helyreállítsam bizalmát.

- Olyan becstelennek képzelsz, hogy barátom feleségére fáj a fogam!? Remélem, nem ülsz fel a szóbeszédnek...

A Nits Árpihoz fűződő barátságomnak külön története van. Dióhéjban most annyit, hogy amikor Kovács elvtárs, a kolozsvári Igazság főszerkesztője, jobbnak látta megszabadulni tőlem, először további iskolázatással foglalkozott. Aki megjárta a fővárosi Ștefan Gheorgiu Akadémiát, annak bizonyára elege lett az ottani hóhányásból, igyekezett megszabadulni az újabb fejtágítónak nevezett malomkerék alá kerüléstől.

Felhívatott a megyei pártbizottság káderfelelőse, s mint már elintézett ügygel szokták, kijelentette:

- Ősztől hároméves kiképzésre mégy a Ștefan Gheorghiura!

Tiltakoztam, s biztosítottam, hogy politikailag teljesen felkészítettek már, nem érdemes reám pazarolni ezt a kedvezményt. Családom van, gyerekemnek apára van szüksége. Végül, azzal enyhítettem szigorúságát, hogy román-magyar szakot végzek a marosvásárhelyi főiskolán, a sok tudomány még megárt majd nekem.

- Nincs vita! - szólt a káderes. - Menned kell. Be kell töltenünk a számunkra fenntartott helyet. Hacsak...

Ez a „hacsak” mentett meg. Amennyiben találok valakit, akit helyembe küldhetnek, megszabadulok a pártiskolától.

Kitántorogtam a székházból, és a régi Kossuth Lajos utcán, kit látok, szembe jön velem a Nits Árpi feleségét.

Sinkó Zoliék barátjaként ismertem meg Nitschéket. Azt hiszem a Nietzsche nekem szép nevéhez valamiképpen hasonló nevét egyszerűsítette a lapokban közölt írásai alatt Nits-é. A közüzemi villanszerelést hagyta ott az újságírásért, eleinte kollégám volt az Igazság ipari rovatában. Első felesége, Ferencz Zsuzsanna sok volt neki vagy kevés, ez felfogás kérdése. Második felesége a györgyfalvi Vajas családból való élelmes, okos leány. Fiatal házasságként

a szomszédunkban laktak az Erzsébet út és a Hét utca tér sarki albérleti lakásban. Árpinak is hiányzott a főiskolai végzettsége. Az ország minden szerkesztőségeiben határidőt szabtak: az újságíróknak pótolniuk kellett tanulmányaikat. A főtérig sikerült meggyőzőnöm Nitschnét, hogy rávegye Árpit, jelentkezzen helyettem a főiskolán. Megtette. Árpinak szerencséje volt, közgazdaságot tanulhatott.

A termelési kérdések ifjúsági lapban való tükrözésére keresve sem találtam volna jobb munkatársat. Röviden és fiatalos nyelven írt. És szívesen, mert jól fogott neki a cikkeiért kapott tiszteletdíj, a fővárosi élet mindnyájunknak előre nem látott kiadásokkal járt.

Árpi természetesen párttag volt, és minden szempontból alkalmas arra, hogy ifjúsági lapnál dolgozzon. Mindig nyíltan beszéltem Gabival. Így volt akkor is, amikor előállottam tervemmel. Erősítsük szerkesztőségünket frissen végzett pártfőiskolással, felfelé ez lesz a biztosítéka annak, hogy az Ifjúmunkás szerkesztősége a párt által jobban irányíthatóvá válik, és ilyenformán elháríthatjuk legfőbb akadályát annak, hogy végre megkapja főszerkesztői kinevezését.

Miután tanulmányainak utolsó évében állandó külön rovatot - Élet és gazdaság címmel - létesítettünk Nits Árpi számára, sorozatát pedig beajánlottuk az illetékeseknek, tervünk fényesen sikerült. (A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon számos tévedése közé sorolom azt a Cseke Gábor címszó alatti bejegyzést, miszerint Gabi 1968-tól volt a lap főszerkesztője. Valójában hivatalosan és pontosítva, 1971-től, miután a pártfőiskolán frissen végzett Nits Árpádot sikerült a laphoz hozni, kapta meg kinevezését, Árpit pedig nyomban helyettesévé léptették.) Árpiék felköltöztek Bukarestbe, főszerkesztő helyettesi szinten lakás is került számukra, feleségének, Ilonkának pedig korrektori munka az Előre szerkesztőségében. Árpi iránt akkora volt a bizalom, hogy nemsokára a sajtóház pártszervezetének kapcsolattartó küldötte szerepét is ráruházták, az Előre pártszervezetért felelt, amit szívből utált, de többen is áldották érte, mert az általa vezetett gyűlések a lehető legrövidebbek voltak.

Lapszámfelelős megbízatásom előtt Gabi kioktatott, hogy a cenzorokkal kesztyűs kézzel bánjak, ne ellenkezzem, ne vitatkozzam velük. Ehhez tartottam magam. Az egyik alkalommal a lapszámainkban mindig hangsúlyos nagyriportunkat a cenzor kivette a lapból.

- Nem megy! - közölte ellentmondást nem tűrő hangon a telefonba. Nevét akkor mindnyájan jól ismertük, arcát sohasem látva is, mumusnak tudtuk.

- Semmi vész! - szóltam nyájasan vissza -. Máris küldök egy hasonló terjedelmű írást. Kiszedve megy, spaltokon van. Küldöncünk, egy a görög menekültek közül való hallgatag asszony, már vitte is az anyagot. Fél óra teltével, újból csörgött a telefon, megismételtük az előbbi párbeszédet. És így ment ez késő estig. A hetedik riport után, mert történetesen már csak két nagyriport várt közlésre íróasztalfiókomban, így szóltam a telefonkagylóba.

- Kedves... elvtárs!

(Hiába töröm a fejem, nem jut eszembe a neve. Ha most azt írom, hogy egy zsidó ember volt, olajat öntök a tűzre, de akkoriban köztudomású volt, és nem volt benne semmi kivetnivaló, hogy többnyire ők voltak alkalmasak erre a munkára, ahogyan az újságírók többségéről is elmondható: műveltségük, nyelvismeretük és alkalmazkodási képességük miatt kerültek oda. Eredetük nyilván nem került szóba, nem volt érdekes, még akkor sem, ha a román politikai életben Pauker Anna félreállításától kezdődően éppen eleget suttoztak zsidóüldözésről az emberek, később pedig a diktátor feleségét mondták, nem ok nélkül nyíltan zsidóellenesnek. Később is megjártam ezzel, mert a MADOSZ eltussolt fél évszázados ünneplésére készülve, apám emlékirataiból közöltem részleteket az ifjúsági lapban, és az egyik írásban az állt, hogy

egy kolozsvári tüntetés leverésére kivezényelt rendőrség elől elsőként a zsidók futottak meg. Apám ezt dicséretnek szánta, mert köztudomású volt, hogy a kolozsvári munkásmozgalomban számos zsidó vett tevékenyen részt, a tüntetésekről sem hiányoztak, tehát a kényszerű menekülésben is sokan voltak, láttatták magukat. Többen rosszalták a megjelent írást, de akkoriban közel sem volt olyan méretű és éles a zsidózás, mint manapság, mert a politikában nem létezett szervezett ultra-jobboldal.)

A cenzornak hivatalból kijáró kedves megszólítás után, a tőlem telhető legkeményebb hangon így szóltam:

- Küldöm a nyolcadik riporttal együtt a pártkönyvemet is! - Hatásszünetet tartottam.
- Ha az se megy, akkor még van egy kész nagyriportunk, előkészítem, mert nem szokásunk másfél oldalnyi üres hellyel megjelentetni a lapot!

Szép csendesen letettem a telefonkagylót. Tíz perc múlva, mintha semmi sem történt volna. Megtört a jég.

- Rendben! - szólt cenzorom.

A történethez tartozik, hogy utána szép sorban mind a nyolc riportunk ellen nem emeltek kifogást a cenzorok.

Még egy alkalommal volt alkalmam felajánlani pártkönyvemet. Nem is akármilyen helyen. A Központi Bizottság propagandatitkára irodájába kaptunk meghívót lapunk elemzése ürügyén. Hosszú asztal mellett ültünk. Én éppen az asztalfőn elnöklő titkár jobbján. Egy Bányai nevű aktivista hosszú elemzést olvasott fel, aminek semmi más hibája nem volt azon kívül, hogy egy vagy két esztendővel azelőtti elemzésen elhangzott már. Az akkori elemzésből adódó feladatokat Gabi komolyan vette, igyekezett teljesíteni az elvárásokat. Például azt, hogy az addig sűrűn előforduló diákéleti kérdések rovására, gyakrabban foglalkozzunk a munkásfiatalokkal és a termelési kérdésekkel. Ez az elvárás valós volt, a szerkesztőség munkatársai inkább otthon érezték magukat az iskolákban, egyetemen, mint az üzemekben vagy a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, ahol bottal üthették a fiatalok nyomát, hanyatt-homlok igyekeztek városi lakosokká válni, valami gyári mesterséget tanulni. Ebből a szerkesztőségi igényből táplálkozott az az igyekezet is, miszerint változtatni kellene a lap címén, mert olvasóink nagy része nem munkás volt, hanem tanuló. A hangsúlyos gyárak felé fordulást a szerkesztőség tagjainak többsége nem tartotta célszerűnek, a napilapokban elhatalmasodó ipari cikkek unalmasak voltak, a termelés kérdései, és a mondvacsinált szocialista verseny híreinek erőltetése azzal fenyegetett, hogy olvasóinkat elveszítjük. Márpedig arra voltunk igazán büszkéek, hogy hetilapunkat nemcsak mindenféle társadalmi kategóriába sorolható fiatalok olvasták, hanem az idősebbek is. Külföldi előfizetőink is szép számmal voltak, mert lapunkban mindig találtak érdekes, a romániai valós életet tükröző olvasnivalót.

Gabi az elemzés elhangzása után nyomban tiltakozott a szerkesztőség ismételt elmarasztalása miatt, védekezésül sorolta, hogy miként bővítettük és javítottuk a lap tematikáját.

Ezután egyebek mellett sorra került *Szülőföldről távol* címmel kezdett és *Szülőhelytől távol* szelídített címmel hét nagyriportig jutott sorozatom bírálata, miszerint Moldvát járva, de Brăilán és Galacon is csupa magyar riporthősökre találtam. Valóban így volt. És nyilván ez volt a hirtelen elrendelt lapelemzés oka. Riportsorozatom célja az Erdélyből a Kárpátokon túli Romániába áttelepülni kényszerültek számontartása volt, az ottani fiatalok gondjairól kívántam írni, hovatartozásukban erősíteni őket. Nyíltan ezt nem fogalmazhattam meg, csak érzékeltettem a sorozat írásainak tervezett bevezetőjében:

Később, mert ezt is igen hangsúlyosnak ítélte a szerkesztő, a bevezető elmaradt.

Azért, hogy elfogadtassam írásaimat, igyekeztem riportjaimat „két lábra állítani”. Egy rész a megvalósításokról szólt, a szocialista építés sikereiről, a valóságosan is felmutatható iparosításról, a másik részben pedig az ott dolgozó fiatalok önmegvalósításának gondjairól és családi bajaikról, az anyanyelvű iskoláztatás hiányáról.

Védekezésül azt kértem az központi bizottsági elemzésen, hogy hadd fordítsuk le riportjaimat románra, hiszen a „megvalósítások tükrözése” miatt, akár testvérlapunkban, a Scînteia Tineretului-ban is közlésre érdemesek.

- Nem szükséges - jegyezte meg a Központi Bizottsági propaganda titkára - eredetiben olvastam mindet, tisztában vagyok, hogy mi van benne, és miről szól...

Nem tudtam, hogy Velea Andrei Temesváron Bodor Pál osztálytársaként még Vela Bandi volt.

Mit tehettem egyebet sértésnek vettem a kérdőjelesnek szánt mondatot, és bizalomhiányra hivatkozva asztalra tettem pártkönyvemet. És valami olyat mondtam, hogy az elhangzottak alapján nem vagyok méltó a párttagságra.

Percnyi fojtott csönd következett. És akkor a szerkesztőbizottsági tagoknak számító munkatársaink között ülő Cseke Gabi fojtott hangon, komolyan gondolt bátorsággal megszólalt:

- Csatlakozom. Pártkönyvem mellett lemondok főszerkesztői megbízatásomról is...

Újabb vastag csend következett, ilyenkor születnek a végzetes döntések.

- Nem úgy van az - szólt atyai hangot rögtönözve a legfelsőbb propagandavezető, és hosszú szövegelésbe kezdett, amelyben halmozta a dicséreteit, hogy milyen szépen, milyen fiatalokhoz közel álló hangnemben írunk, mennyire nemcsak értelemhez, hanem szívhez szólóan és korszerű tálalásban jelennek meg írásaink.

Csodálkoztam. Nem ehhez a hanghoz voltunk hozzászokva. Most már tudom, hogy a párt-funkcionárius akkor régi hangján, a Vela Bandi hangján szólt hozzánk, és vele szerencsénk volt. A vége az lett, hogy gratulált, további jó munkát kívánt és mosolyogva elbocsájtott minket.

Fényes irodája ajtaján kijutva Bányai elvtárs bocsánatot kért, időhiányra hivatkozva bánta, sajnálta, hogy nem írhatott újabb elemzést, ígérte, majd legközelebb, kiköszörüli a csorbát.

Mi Gabival beültünk az első sörözőbe. Szótlanságunk onnan adódott, hogy társainktól többet vártunk.

Az ilyen mosolygó főnöki elismerések mögött halomban áll a megtorlás. Pártkönyve akkor már majd mindegyiküknek volt. De a pártból önként eltávozót még egyet sem ismertünk.

Gabi már előbb kiállt mellettem, amikor menesztésemet kérte a tanügyi miniszter. Becsületére válik, hogy megvétózta a döntést. Szilárd elhatározással azt állította, ha engem kirúgnak, lemond tisztségéről. Így aztán a KISZ Központi Bizottsága, mert elégedettek voltak munkájával, nem teljesítették a miniszter kérését, maradtam a lapnál.

Ez az esztendőnél is tovább húzódó ügy egy, a szerkesztőségünkbe küldött levéllel kezdődött. Panaszlevél volt, amely a kolozsvári zenekonzervatóriumi felvételin a helyi zenelíceum diákjainak érthetetlenül szigorú és kimutathatóan igazságtalanságokkal teli elbírálását nehezmenyezte. Mindenképpen kivizsgálásra érdemes levél volt, jó alkalom arra, hogy otthon tartózkodjam.

A panaszáradatból kiemeltém Márton László esetét és körüljárva a vele történeteket, számos véleményt begyűjtöttem a zenei oktatásban előforduló furcsaságokról, választ kerestem az egyetemi felvételi igazságtalanságaira. Megszólaltattam többek között a zenelíceum igazgatóját, egykori kollégámat, a megyei művelődési bizottság zenei felügyelőjét és volt elnökét, Gircoiaşu Romeót is, akit akkoriban neveztek ki a Zenekonzervatórium rektorává, továbbá Kiss László hegedűművészt, Almási István zenekutatót, László Ferenc zenekritikust, Guttman Mihály zeneszerzőt, több tanárt. A diákok közül a fuvalásokat, akik mindnyájan értetlenségüket hangsúlyozták, mert közülük a legjobbat nem vették fel az egyetemre. A felvételi vizsgán nyertes tanuló és szülei nyilatkozatából is sejteni lehetett, hogy kivételezés történt. De bizonyítani ezt, annak ellenére, hogy a felvételin szalagra rögzítették a felvételizők játékát, amelyek összehasonlításával akármelyik pártatlan zsűri igazságot szolgáltatott volna, az akkor érvényes vizsgaszabályok ellenében lehetetlen volt. A körösfői fiú zenelíceumi éveiben Havaletz Gyula diákja volt, végig első a fuvalások között. Feltűnő volt, hogy már a felvételi tehetségvizsgáján nem adtak neki átmenőjegyet. A zenelíceum leggyengébb diákja jutott be a konzervatóriumba. Nem akárhány voltak a fiú szülei.

Az általam összegyűjtött vélemények alapján kialakult és a lapban közölt képen változtatni nem tudtak, ellenem írt panaszlevelük semmi olyant nem tartalmazott, amiért elmaraszthalhattak volna. Így aztán tanügyminiszteri kapcsolatuk révén szerettek volna kirúgatni a szerkesztőségből.

De mi, azzal, hogy Gabi a meghallgatásokon határozottan kiállt igazunk mellett, csatát nyertünk. És nem elégedtünk meg azzal az ajánlással, hogy borítsunk fátylat a történetekre, mert a felvételiztetők döntése megmásíthatatlan.

Főszerkesztői felhatalmazással utaztam Körösfőre és rábírtam Lacit és a szüleit, hogy ne adják fel. Segítettük abban, hogy az őszi pótfelvételin jelentkezzen a Iaşi-i konzervatóriumban. Kiváló eredménnyel jutott be, és már első éves korában meghívták a város filharmóniai együttesébe. Kitűnő eredménnyel végzett, Temesváron folytatta pályáját.

Volt bennünk annyi bátorság, hogy visszatértünk a történetekre. Írásomban hangsúlyos volt a tanulság: küzdeni kell, küzdeni érdemes az igazságtalanság ellen. Vártuk az újabb támadást, fenyegetést, de a szülők, a főiskola és a tanügy is jobbnak látta, ha nem bolygatja a felvételik ügyét. A protekciós diák ugyan elvégezte a konzervatóriumot és kapcsolatai révén, rövid ideig a marosvásárhelyi filharmóniai zenekar tagja volt, de tehetségtelenségéről maga is meggyőződve, elhagyta a zenei pályát. Megbizonyosodtunk arról, hogy szülei rábeszélésének engedett, talán belátta, hogy tekintélyes barátaiak segítségével, felrúgva minden szabályt és törvényt, hiába törtettek, gátlástalanságukkal maguknak ártottak.

Lacival évtizedekig tartottam a kapcsolatot. Megnősült, családot alapított. Szüleit is meglátogattam néhányszor, kalotaszegi útjaim alkalmával szívesen benéztem hozzájuk, hogy győzelmünkből erőt merítsek újabb küzdelmeinkhez.

Hitttem akkoriban magam is, hogy „a igazság mindig kitudódik”.

Újságírói pályámon az ilyen és hasonló ügyek lelkesítettek, erősítettek hivatástudatomban, s reméltem, hogy a küzdés szükségességének igényét sikerült olvasóimban is időnként felkeltenem. Azokban az esztendőkből, a fiatalok védelmében számos visszhangos írás született és jelent meg az Ifjómunkásban. Szerzői a nevelési rovat munkatársai voltak. Leles és bátor társaság volt, igazi aranycsapat. Öröm volt velük dolgozni.

Időnként szerkesztőségi értekezletre mindannyian Bukarestben gyűltünk, egész napos elemzés, tervkészítés, vita után, otthagyva a szerkesztőség füstös levegőjét, néhány napig sülfőve együtt voltunk. A feleségétől elvált Aradi Joco, alig berendezett lakásában otthon éreztük magunk, hajnalig beszélgettünk. Nyíltan szókimondók lehettünk, nem gátolt semmi, legkevésbé a szerkesztőségben betöltött helyünk, a hierarchiának fittyet hánytunk, magától értetődően igyekeztünk kristályüveg tisztának látszani, nem tartottunk egymástól, fűrástól, hirtelenharagtól. Együttlétünk a szerkesztőségi tanácskozásainkon kigondoltakat erősítették, s tették meleg baráti érzésektől ösztönözve megvalósíthatóvá. Közös, sokszor kimondatlan, de az együtt-gondolkodásban azonos céljainkat, a fentről kapott feladatokba ágyazva, a lap felfelé is kimutatható nevelési feladatainknak teljesítésével számolva, küldetés-tudatunkkal erősítettük, nem nagy szavakkal, nem pátoszos kijelentésekkel, hanem magától értetődően anyanyelvünk, műveltségünk, nemzeti hagyományaink védelmét tartottuk elsődlegesnek. Láthatatlanul is euforikus hivatástudatunk tartott lelkesen vállalt cselekvőképességben.

1970 nyarán jelentkezett Jakabos Ödön, kész volt világjáró útjára. Betegen indult Kőrösi Csoma Sándor nyomába. Eltiltották a kerékpározástól, ezért gyalog indult, tarisznijában marék csomakőrösi földdel, és egy dollárral. A hosszú, de sikeres utazása után, talán leg-harcosabb kollégánk, Gálfalvi Gyuri vette pártfogásába, s írta könyvvé nagy utazónk késői követőjének „tollba mondott”, maradandó értékű útíraját.

Ilyen, mindnyájunk számára lelkesítő példát mutató fiatalemberekről írni felemelő érzés volt. Nemcsak mi kerestük őket, hanem megkerülhetetlen hírük serkentett, szoltunk róluk, mert példájuk követésre méltó volt. Lapozzuk fel az Ifjómunkás kollekcióit, és meggyőződhetünk arról, hogy valós példaképeinket nem a párt, nem az ifjúsági szervezet ajánlotta sablonok szerint válogattuk, az ilyenek legfentebb a szocialista munkaversenyéről szóló kötelező, éppen ezért szokványosan száraz beszámolóinkban szerepeltek. A szívhez, értelemhez és érzelemhez szóló riportjaink hősei általában a civil-kezdeményezők soraiból kerültek ki, akiket erős, az otthonról hozott erkölcs irányított közösségi hasznos cselekedeteikben.

Ilyen lelkű példamutató ihlette a *Szülőföldről távol* című reportsorozatom első darabját, amit a Suceaván megtelepedő Víg István képzőművészről írtam. A helyi fémipari gyárban találtam rá, ahol az öntödei munka melléktermékeként, esztétikai értékű, kiloccsant tüzes fém furcsa formában megszilárdult darabjaiból avantgard értékkel mérhető alkotásokat hozott létre és állított ki országszerte. Köszönetképpen a gyár dolgozóit, művészettörténeti ismertetőivel nevelte, rendre bevezette őket a művészeti értékek felismerésének rejtelmeibe.

„Valahonnan halk szavú, szakállas ember lép hozzám. Tudom, hogy ő Vigh, láttam már a fényképét, de sohasem gondoltam, hogy ilyen egyszerű, szinte félszeg lehet egy művész, aki Párizsban is kiállított. Hirtelen arra gondolok: a meglepetés tán abból ered, mert magyarra fordítottam a szót. Hogy is vagyunk ezzel? Azt hiszem, az ember temperamentumától függ, miként fogadja azt, ha szokatlan körülmények között anyanyelvén szólítják. Találkoztam már

olyanokkal is, akik mintha szégyellték volna anyanyelvüket. Mintha nem tudták volna, hogy az anyanyelv használata természetes.”

Olyan fiatalemberről írtam, aki, mert művészi munkájának kívánt élni, munkanélküli volt. Évfolyamelsőként végzett, maradhatott volna a fővárosban, de a minisztériumban azt kérdezte, hol, melyik megyében nincs képzőművész. Suceaván sem ismertek ilyen embert. Megtelepedett ott és képzőművészeket vonzott, csoportot alkotott. Egy évtizedig kereste egyéni hangját. Kiállított Nagybányán, több moldvai városban és saját szakállára művészetismertető előadásokat tartott, művészeti pártoló közösséget szervezett a helyi gyár munkásai-ból. Kezdeményezésének köszönhetően alakult az az „aranygárda”, amely nem felsőbb utasításra, hanem civilkezdeményezésből örömet teremtett a helyi közönségben. Érdeklődőkben nem volt hiány, a szép vonzza az embereket. Olyan ismertté vált, hogy magam is kipróbáltam, levelem címzéséül elég volt ennyit írnom:

*Víg István,
Suceava*

Ezt választottam riportom címéül is. Kétségtelenül hős volt. A hivatalosság szerint negatív hős, aki mert saját fejével gondolkozni és cselekedni a közössége szükségletei szerint.

Nem titkoltam, ilyen embereket kerestem és találtam, szülőhelyüktől távol, túl a Kárpátokon, Moldvában, Havasalföldön, Dobrudzsában, ahol az egységesnek kikiáltott Románia több-nemzetiségű lakosságának összetételét a legkülönbözőbb eszközökkel, az erdélyi gyárakban, vállalatokban hallgatólagosan művelt nemzeti megkülönböztetéssel, a magyar végzősök tervszerű Regátba telepítésével, az ottaniak csoportos Erdélybe telepítésével, tiltással és erőszakkal végezték évtizedekig.

Kiss János Botondot magyardécsei látogatásaim óta számon tartottam, egyszer találkoztam is vele, amikor szüleit látogatta otthon. Meghívását, hogy látogassam meg tulceai otthonában komolyan vettem, az Ifjúság munkatársaként ezt annak rendje-módja szerint kiszállási pénzből megtehettem. Néhány nap alatt, amíg vendége voltam, olyan embert ismertem meg, akit példaként állíthattam olvasóim elé. Sokoldalúsága, szakmai tudása, céltudatos élete mellett, műveltsége, kitartása, fáradhatatlan egyszerűsége, nyíltsága és barátságos természete miatt csodáltam és tiszteltem. Azokat az olvasmányaimból ismert, régi tudós embereket juttatta eszembe, akiket semmi sem tántoríthatott el munkájuktól, amit odaadással végeztek, pénzért, dicsőségért soha, csakis a tudományért küzdöttek.

Természetrajz tanárként kezdte egy Marosvásárhely melletti faluban, ahonnan erdőn, mezőn átgyalogolva tért haza, hogy ornitológusként megfigyelje a madarakat. Házassága sikertelen volt, felesége más férfi gyereket szülte, válásukkal nyert szabadsága döntő elhatározásra készítette, önként ment a Duna-deltai madárparadicsomba. Ott szívesen látták. Eleinte egyetlen szakemberként dolgozott, természetrajzi múzeumot alapított és egyedüli gondozóként működött Tulceán a megyeközpontban. Járt a Deltát és hamar rájött, védeni kell ezt a csodálatosan gazdag világot.

Meglátogattam néhányszor. Lakása kulcsának rejtekhelyét tudtam, barátságos és nagyon okos vizslájával barátságban voltam. Napokig kószáltunk a nádrengetegben. Robinzonoskodtunk a Duna torkolata közeli, a tengerpart mentén húzódó hosszú, de néhol mindössze száz méter széles Sacalin szigeten. Madármegfigyelés közben, a táj szépségei feletti örömeiben, elkápráztatónan patakozottak belőle klasszikus költőink legszebb versei. Vörösmarty, Petőfi, Ady...

Ehhez hasonló tudást évtizeddel később Svédországban, a világhírű rákkutató Klein György laboratóriumában tapasztaltam. Nemcsak a Klein házaspár kiváló memoriterét, hanem szakterületük titkainak hangulatához illő irodalmi élményeket asszociáló képességüket csodáltam.

Az ilyen emberek mellett öröm élni. De míg Klein György, nyolcvanadik éveiben is boldog házasságban éli életét, Kiss János mellett huzamosabban nem maradt meg nő, mert ő első-sorban tudományának élt, és mert olyanokat sodort mellé a sors, akik nem értették meg. Sajnálom, hogy egy svédországi magyar író lánya sem tartott ki mellette, akit nem követhetett, s így a skandináviai és az észtországi szigetvilágban nem folytathatta ornitológiai kutatásait.

A mi barátságunk is megszakadt, távoli szép emlékem maradt csupán.

Kiss János Botond nevéhez fűződik a Duna-delta természetvédelmét szolgáló felügyelők katonás rendben alakult csapatának létesítése. Kutatásaival doktori címet szerzett, sokfelé írt tudománynépszerűsítő írásokat, könyvet. A rendszerváltás után egy ideig természetvédelmi munkájához államtitkári megbízatást kapott. Filmet többet is láttam róla a Duna tévében, onnan tudom, kis házat vásárolt egy deltai településen, nyugdíjasként ott él kedvelt madarai közelségében. Olyan ritka ember ő, mint a jégmadár. Láttam ezt a ritka madarat, amikor vele tartottam, a tulceai múzeumban és a Sacalin sziget fölötti tiszta égbolton is megmutatta ezt az egyszerűségében is gyönyörű madarat. Elmondhatom, hogy ma is csodálom, és emberileg kiváló tudós megfigyelőjét is.

A riporter nagy élménye, ha felnézhet hősére, s ha életre szóló barátságot köthet vele.

Galacon, Brăilában, Bákóban és másutt is találtam ilyen szülőföldjüktől távoli magyar embereket. Galacon többet is. Hallomásból, ismerőseim megjegyzéseiből jegyeztem fel az ottani emberek nevét, de bárhol jártam felütöttem a telefonkönyvet és felhívtam néhány magyar embert. Így ismerkedtem meg velük, és nem mindig rózsás sorsukkal.

Galaci riportomban így írtam róluk:

Egyedekes, hogy szüleink, akik regátként emlegetik a Kárpátokon túli világot, a kíváncsiak keserű szájjal beszélnek ott töltött éveikről. Mi, akik megfordulunk az országnak ezen a táján, vagy újságírók, filmhíradókról ismerjük az utóbbi évtizedekben itt elért fejlődést, azok éppen az építés hasonlóságából kiindulva mondjuk magunknak ezt a vidéket is. De lehet, hogy mindez nem elég ahhoz, hogy magunknak valljunk egy-egy ilyen várost vagy vidéket. Emberi kapcsolatok nélkül az itt kialakított világ számadatokká degradálódik. Szívmelengetőbb az, hogy a hajógyárban egy székelykeresztrűri mérnök tervszerűsíti a hajók építését, a legszebb lakónegyedben egy brassói lány tervei után készültek a korszerű üzletházak, legnagyobb vaskohóinkból vajdahunyadi olvasztóházak csapják a vasat, a kéményépítők mestere nagyváradi ember, a samott-kőművesek között nyáradmentit is találtam, a pionírházban temesvári mérnök vezetésével csodajárműveket építenek a gyerekek, a filharmónia zenekaráját kolozsvári származású karmester vezeti, a történelmi múzeumban egy szecselevárosi asszony munkásmozgalmi kiállítást rendez, a teremben ismert szobrászaink műveit csodálhatjuk. Ha jól utánanézünk, Mikes Kelemenről, aki a bujdosó kuruc vezérekkel együtt megfordult a városban, napjainkig találunk itt fajtánkból.

Egyszerre volt ez a megvalósítások dicsérete és a nemzeti érzés kinyilvánítása, amely megrögzött véleményem szerint összetartott bennünket.

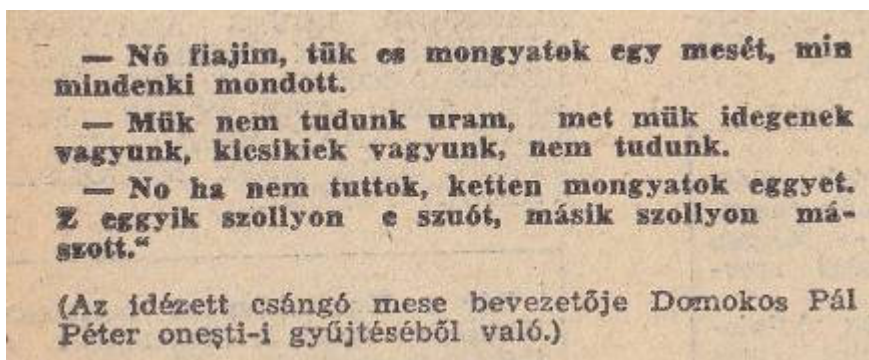
Az egy ideig Gheorghiu-Dejéről elnevezett Onești-en, a Bolyain tanult vegyészek egyik évfolyamának végzősei felkerekedtek és a nyolcvan négyzetkilométernyi hosszú vegyész-kombinátnban, amely mellett akkoriban legalább tíz percig futott a gyorsvonat, évtizedes

kemény munkával mindannyian szakmai megbecsülést szerezve, valamelyik gyár vagy részleg vezetőjévé váltak. Sikeresnek mondhatták maguk.

Akkor jártam náluk, amikor életük fordulópontján álltak. Iskoláskorú gyerekeik nem tanulhattak magyar nyelven, az egykori Szabófalvából fejlődött városban, amelynek a néhány évtized alatt megváltozott nemzetiségi összetétele miatt, kevés esélyük volt arra, hogy a románoknak bejegyzett csángókkal együtt, igényüket az anyanyelvű oktatásra figyelembe vegyék. Pedig az idevándorolt mérnök-feleségekből és az idehelyezett tanügyiekből kitelt volna valamely iskola magyar tagozatának tanári kara. Kényszerhelyzetükben az erdélyi nagyszülőkre bízta iskolaköteles gyerekeiket, de mert érezték, hogy nem ez a megfelelő megoldás, visszatelepülés mellett döntöttek, ha ez anyagi gondjaik megnövekedésével járt is. Riportomban kiálltam az anyanyelvű oktatáshoz való jogukért, nyilvánvalóan ez és a sorozat addig megjelent hat másik nagyriportjának a gyökerekhez való kötődésünket igenelő hangvétele keltette fel a Központi Pártbizottságig hatóan a nemzetiségek erőszakos beolvasztását politikailag felvigyázó illetékesek a figyelmét.

Galaci riportomat Gabi találó címadással segítette: Óriásgyökér. Ezzel is jelezte az olvasónak és nekem is lényegét annak, ami fontos írásomból.

A régi Szabófalvából, valamilyen véletlen folytán megmaradt a sokasodó tömbházak között, az alakuló város központjában a régi temető. A sírköveken szereplő magyar neveket összevettem Domokos Pál Péter könyvében szereplő összeírással. Megdöbbenő volt, hogy a városiasítás következtében helységnevével együtt eltűnt ez a csángó magyar község. Riportom mottójául választott, Domokos Pál Péter tiltott könyvéből vett csángó meseidézzel is erre utaltam. A könyv szerzője élt még, amikor könyvét, jó pénzért, a papírmalomba küldés előtt emeltem ki a Keresztes Zoli antikváriumában megsemmisítésre ítélt könyvek közül. Ezt Gabinak sem árultam el, így került és maradt az idézet riportom élére. És sem a cenzúra, sem a propagandaosztály nem éppen sokoldalúan művelt szolgálatosai nem tulajdonítottak ennek figyelmet. Talán mert az idézethez csatolt magyarázatban nem Szabófalvát írtam.

Apró győzelemnek éreztem ezt is, mert mai szemmel az iskolaügyben kiállásom elég halványnak tűnik. Hasonlóan a gyimesbükki tanítóról írott riportomhoz, amelyben a szülőhelyére visszatérő, önfeláldozó Deáky András által reggel héttől bevezetett magyarórákról írtam. Megalkuvás volt ez, amelyben tehetetlennek éreztük magunk. Deákyt mozgássérültként azzal tartották sakkban, ha tovább erőlteti a magyar nyelvű oktatást, nem kap kiutalást Trabontra, amely nélkül lelkes hagyományörző tevékenységét nem folytathatta volna olyan erővel, ahogyan ezt lelkesedése és hivatástudata diktálta.

Beke György is járt nála. Iskolaügyben ő sem tehetett többet. A rábízott, száznál több szülő aláírásával ellátott kérvényt, Deáky kérésére Fazekas Jánoshoz kellett eljuttatnia. Sikerült-e vagy sem, az már örök titok marad. De ha ez megtörtént is, a magyar iskoláztatás ügyében előrelépés a gyimesi falvakban csak a rendszerváltás után történt, többek között egyházi

segítséggel. Örömmel olvasom, hogy ma a gyimesfelsőbükki Általános Iskola Domokos Pál Péter nevét viseli.

A nyolcvanhoz közeledve is kedvem volna mindazokat a helyeket újra felkeresni, ahol segítséget csak fél szájjal nyújthattam, cenzúrától, öncenzúrától szabdalt szövegeimben csak féligazságokat közölhettem.

A ki nem mondott szavak, az akaratlanul lakkozott írásaim titkai égetik arcom, ezért igyekszem a legfontosabbakat előkotorni most emlékezetemből, mert újságírói munkám csak ilyenformán lehet teljesebb, igazabb.

Fölöttébb tanulságos volt a Korunk ifjúsági számát szelőztető székelyföldi körutazás, amelyet Gáll Ernő és Balogh Edgár társaságában tettem. Megtisztelő volt, hogy helyet szorítottak a kocsiban, velük lehettem több napon át, részt vehettem azokon a vitákon, amelyeken sok minden szóba került a fiatalokról, s így teljesebbé vált az a terület, ami újságírói felelősséggel körüljárható, iránymutató volt a nevelési rovat munkájának tervszerűsítésében.

Más volt ez, mint amit feladatként fentről, a KISZ KB által rendszeresített egész napos tájékoztatóin kaptunk havonként egyszer. Gabi is szívből unta ezeket, időnként engem küldött, amikor Bukarestben voltam. Onnan nem sok ötlettel tértünk vissza, kötelező jelentetünk csak arra volt jó, hogy törjük a fejünk, a kapott feladatok köntösébe miként bújthatnók saját elképzeléseink.

Emlékezetes számomra az egyik délelőtt, amikor a KISZ KB első titkáráként Iliescu vezette a kiképzést. Neki is elege lehetett a párthatározatok unalomig ismételt szövegadataiból, ezért fél óránként elsütött egy-egy viccet. Amikor kifogyott ezekből, anekdotikus történetekkel ébresztette a megyei szervezetek vezetőiből és egyéb előljárókból álló társaságot. Sokadik története arról szólt, hogy az egyik afrikai ország ifjúsági szervezetével kialakult jó kapcsolataink folyamanyaként népes küldöttségünk feledhetetlenül kellemes napokat töltött a távoli ország vendéglátóinak jóvoltából. A csattanót focistáktól ellesett cseles mozgással adta elő, olyan volt a mozdulatsora, mint amikor a támadó csatárok „kötényt adnak” ellenfeleiknek. Rendszerváltás után televíziós szerepléseim is láttam, szokásává vált ez a labdarúgásban gyakori driblizéssel járó mozdulatsor: „Azok az afrikaiak talán még most is várják, hogy majd visszahívjuk őket...” Mint valami visszatarthatatlan bőfőgés, kitört a taps.

Nyár elején a Ștefan Gheorghiu pártfőiskola pihentagyú hallgatói között akadtak olyanok, akik a bentlakás tetejéről vízzel töltött műanyagzacskót engedtek a bejárathoz közeledőkre. Ha nem talált célt a műanyagzacskó, nagyot puffant az aszfalton. Ehhez hasonlót éreztem, és megrökönyödve elfelejtettem tapsolni. A röhögésben szétporladt becsület hiányától hányinger környékezett. „Úristen, miféle társaságba keveredtem...”

A Korunk két munkatársával tett székelyföldi utazás felüdülés volt. Készségesen feleltem faggatózásaikra, azt hiszem sikerült megnyugtatnom őket, hogy az ifjúsági lap emberei tudják a dolguk, összetartó csapatként végezzük szolgálatunkat. Utazás közbeni pihenőnkön a két idős ember olykor különvonult, hogy régi vitáikat folytassák. Nekem Edgár megbízásából, kisebbik fiával kellett szót értenem, aki egy darabig velünk tartott.

- Beszélj a fejével - kérte Edgár - pályaválasztás előtt áll. Tudnia kell, milyen világban élünk!

Nem tudtam mit kell tennem. Brassó mellett, valahol a hegyekben jártunk. Fenyves erdő melletti dombról a tájban gyönyörködve meséltünk életünkről egymásnak. Andrást nyíltszívű, csendes embernek mutatkozott. Később apjával együtt utaztunk repülőn Marosvásárhelyre. Bejutott a Színművészeti Intézet 1972-ben indult rendezői szakára. Hallottam, hogy a

sepsiszentgyörgyi színház rendezője volt egy darabig, aztán könyvkiadásban dolgozott, irodalomtudományi dolgozatokat írt. Valamiképpen neki is apja küzdelmeinek folytatójává kellett lennie.

Udvarhelyen, az öregek régi tisztelőiknél szálltak meg, mi szállodában.

Az ottani találkozón ismertem meg Mirk Lacit, aki később iskolaigazgatói munkáját hagyva vált szorgalmas, a KISZ munkát jól ismerő tudósítónkká.

A körútról cikksorozatot közöltem Beszélgetések az ifjúságról címmel, amelybe, mert korom ellenére - harmincöt éves voltam és az Ifjúmunkásnál mindig is fiatalnak tudtam magam - saját véleményemet is belefoglalhattam. A Korunk ifjúsági számának bírálataival kezdtem a sorozatot bevezető Rólunk szól című írásomat. Ennek ellenére a rangos folyóirat két vezetője szívesen vállalta, hogy elkísérem útjukra, és beszámolóimat tematikus számuk meghosszabbításának értékelték.

Idézek néhány sort. Így kezdtem:

„Voltam, vagyok, és leszek fiatal, állapíthatja meg minden nosztalgia nélkül, megnyugodva és talán egy kicsit lelkesedve is az olvasó, miután leteszi kezéből a Korunk júliusi számát, amely teljes egészében az új nemzedékről szól, és csak megerősít hitünkben: töméredek probléma van az ifjúsággal.

Azt hiszem, kevés témás Korunk szám érdekel ekkora közönséget, mint ez a nemrég megjelent, hiszen a fiatalok körül mindig is forró és gondolatgazdag volt minden meg nyilvánulás. Miért lenne most másként. Mert milyenek is vagyunk - kérdezhetnénk Cseke Gáborral és a folyóiratban jelentkező szociológusokkal, nevelőkkel, ifjú költőkkel, írókkal és egyetemistákkal együtt, miközben oldalról oldalra haladva megállapíthatjuk, hogy többé-kevésbé megnyerő képet tükröznek a rólunk szóló sorokba szedett bizakodó gondolatok.

Baj van velünk - a mai ifjúsággal?

Az írásokból kiderül, hogy mindig is baj volt a fiatalokkal, s most se több mint máskor. S hogy az olyan erőpróbák, mint az idej árvíz, ahol, mert szükség volt rá, valódi arcát mutathatta meg az ifjúság, meggondolkoltatta a kézlegyintőket, s az „ilyenek a mai fiatalok” kijelentést pozitív hangszereléssel látta el. Kellott ez a realitás kép és az olyan általánosságok is, amelyeket most a Korunk sugall, amelyek mindig is jellemzőek voltak az ifjúságra. Mint például az, hogy az ifjúság igazságkereső. És azért őszinte, mert nem köti a társadalmi ranglétra. És azért kételkedő, mert csak így próbálhatja ki az igazságok keménységét, valóságát. Hogy vállalja a fiatalságot, és ami ezzel jár, a lázadást (a maga ellen lázadást is), a meg nem alkuvást és a sohasem könnyű tudatos lelkesedést is.

Összességükben vizsgálva az írásokat, mégis úgy tűnik, hogy a különböző megállapítások halmazában kevés a gyakorlati értékkel bíró használható igazság... Márpedig mindenhol életünkben fegyverként vagy legalább iránytűként használható igazságokra lenne szükségünk. Az írások többsége megtorpan a jelen előtt, nem mer belevágni például olyan fontos kérdésbe, mint az ifjúság önismeretének szükségessége vagy az állampolgár hazafias és általában a szervezett nevelés jövője. A fiatalok kendőzetlen jelenvizsgálatot várnak, s ennek alapján iránymutatást a különböző társadalmi kérdések továbbjavítása érdekében. (Ez az igényünk végig teljesítetlen maradt.)

Ezekre a kérdésekre és még másokra, amelyek együttvéve a fiatalok körüli gyakorlati teendőkhöz vinnék közelebb az olvasót, nem találunk kielégítő választ e Korunk szám írásaiban. Hiányzanak az önismeret szellemében fölvetett sajátos ifjúsági problémák - talán éppen ezeknek érezzük leginkább hiányát.

Természetesen mindezeket nemcsak a Korunktól, hanem folyóirataink és lapjaink közül elsősorban magunktól, az Ifjúnunkástól várjuk.”

És az ilyen megfogalmazásokra ma is büszke lehetnék:

„Az ifjúság a leglelkesebb lelkesedő. Én a lelkesedő ifjúság mellett állok. Különösen, ha lelkesedésének a kételkedésből származó igazságmegtalálás az alapja. A lelkesedés olyan természetes valami kell hogy legyen, mint a bőr rugalmassága.

A székyudvarhelyi ifjúsági klub igazgatója mondta el, hogy egyfajta „hagyjanak nekem békét” magatartást figyelt meg a fiatalok között. Miért sértődtek meg ezek a fiatalok?... Unják a sablont, a felülről jövő túlzott bábáskodást? Életünk természetességei ezek?

A jövőről nagy általánosságokban szoktunk beszélni. A fiataloknak ez nem elég. Emberré lenni vágyásukat a mai kérdések nyílt feltárásával és az erre épített jövőtervezéssel elégíthetjük csak ki. Ha valakinek nincs bizalma a fiatalok elé tárni a kényes kérdéseket, akkor hiába vár lelkesedésükre, amellyel a nehézségeket legyőzi. A májusi árvizek után jobb véleményeket hallani a fiatalokról. Miért? Azért mert az árvíz az összefogásban sokkal több szókimondást is hozott, kézzelfogható, kitapintható igazságokat. Bizalmat és az ebből következő kezdeményezőkézséget. Gondolkozzunk el ezen egy kicsit és próbáljunk mindenben felnőttekhez méltó bizalommal és nyíltsággal közeledni a fiatalokhoz.”

Balogh Edgárhoz is közelebb vitt ez az utazás. Közismert ember volt és nagyon aktív. Apám szerint nem volt kommunista. Legalábbis nem az ő mércéje szerint volt az. Pedig a honvédek és a német katonák kivonulása után, amikor a Nagy Lajos király útról is láthatóan szovjet katonák csatárláncban ellenállhatatlanul közeledtek a város felé, és a postás, mintha mi sem történt volna, nyugdíjakkal tömött bőrtáskájával haladt a kerekdombi negyed legszélesebb utcáján, Balogh Edgár már a városháza épületében volt, szervezett, intézkedett. Apám is ott volt, katonaszökevényként cselekvésre vágyott.

- Én vagyok az elnök, te a titkár! - mondta apámnak, legalábbis erre emlékezett apám, s mindaddig helytálltak, amíg román felbujtásra az oroszok össze nem szedték a magyar férfiakat, ami ellen, a megszálló csapatok parancsnokától kapott „zapiszkájukkal” hiába tiltakoztak, menteniük kellett saját bőrüket. Apám a városháza Egyetemiak Háza felőli kapuján iszkolt sértődötten hazafelé, nem értette, hogy a szovjet katonák rá se bagóznak papírjára és büszke kijelentésére, hogy ő kommunista.

Művelődési felügyelőségem alatt sokféle megyei gyűlésen hivatalból jelen kellett lennem. Jóérzéssel nyugtáztam, hogy minden lehető alkalommal Balogh Edgár felszólalt, a magyar oktatás gondjait sorolta. Mellette ültem, amikor a magyar óvodák ügyében érvelt. Mindannyiszor belekotyogott felszólalásába valaki az elnökségből, sürgették fogja rövidebbre, de nem hagyta magát. A román többség feszengett a teremben, voltak, akik riadtan néztek rá, mások ellenségesen: „Mit akar már megint ez a vénember?” - súgta szája szögletéből egyik hazafias érzésektől mindig duzzadó felügyelőtársam.

Az ilyen esetek után, az járt az eszemben, hogy Edgár példáját kell követnünk, szólnunk kell, még akkor is, ha leültetnek, ha reánk förmednek is, hogy mondanivalónk „nem tartozik a gyűlés napirendjébe”, mert a mi bajainkról mindig is máskor és máshol szólhatunk majd, csak akkor szólhatunk, ha kérdeznek, és ha nem tetszik nekünk valami, nyomban fejünkhöz vágják, hogy mehetünk oda, ahol jobban tetszik az élet, de, amíg román kenyeret eszünk, viselkedjünk illedelmesen, mert azt sem tudják, és az sem világos, hogy tulajdonképpen mit akarunk mi már megint...

Ilyen és hasonló történetek hatására írtam akkoriban újabb egyperceseimet, amelyek nálunk nem jelenhettek meg, de egy budapesti képes újság egész oldalon hozott belőlük néhányat, hozzáillő groteszk rajzokkal. (Ezt az írást is idézem majd a Napsugár szerkesztőségének intézett leköszönő levelében.)

A székelyföldi utazásról közölt írásaimat értékelte, dicsérte Balogh Edgár később is, amikor a Donát úti negyedbe költöztünk és sűrűn megfordultam nála. Bejelentés nélkül is mehettem, s az sem feszélyezte, amikor fejére illesztett pánttal, egyik szemét, fekete posztókarikával letakarva, valamiféle látászavarát javítva találtam, írásainak gépelése közben. Apámmal egy esztendőben született, néhány hónappal volt idősebb nála. Vele mindent őszintén megtárgyalhattam, érdekelte sorsom, véleményem. Kéziratgondozásra fordított figyelmét is csodáltam. Egy alkalommal hosszasan fejtegette annak helytelenségét, hogy nem használjuk a nagy-kötőjelet, pedig a Magyar helyesírás szabályai a 263. pontban részletesen tájékoztat arról, hogy ez mire való.

- Karcsi, mondd csak, szerinted mi van itt? - kérdezte egyszer valamilyen közügy rendezetlensége kapcsán.

Válaszom meggondoltan tömör és nyers volt:

- Fasizmus!

Felkapta a fejét. Körbenézett. Megértettem, hogy ilyet a lehallgatások miatt nem szabad mondanunk. Úgy kellett beszélgetnünk, hogy a hatalom tűrőképességét ne tegyük próbára. Számára ez nem volt szokatlan. Felszólalásaiban, írásaiban a szocializmus igenlése volt az alap, amire kritikáját építette. Nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni, hogy az elméletekben igenelt szocializmus eszméi, a köszönőviszonyban sincsenek már a gyakorlattal.

Örömmel fogadtam, amikor főszerkesztő helyettesi minőségében írást kért tőlem a Korunk számára. Az erdélyi nemzetiségekről megfélemezett világunkban, amikor németjeinket és zsidóinkat valutáért eladta a hatalom, novellát írtam, amelyben érzékeltetni szándékoztam sajátos erdélyiségünket, a múltat, amelynek ismerete nélkül kötődésünk számai addig-addig lazulhatnak, míg fokozódó elvágyásunk tettekké érik. Az apámról és róla mintázott hősöm történetével pedig az előttünk járók iránti tiszteletadás szükségességét kívántam példázni.

*

„VIGYÉL AZ ÖREGEDNEK HÁROM SZÁL PIROS RÓZSÁT...”

Egy kolozsvári: A gyereket meg úgy készíti az ember, mint valami baltát.

Vadas Gábor: De némelyik gyerek úgy jár, csapkod, mint a mesebeli megveszekedett balta. Már mindent összetört, s még mindig nem akar a sarokba menni.

NÉMETH LÁSZLÓ: APÁCZAI

Az öregnek rózsája a kedvenc virága. A piros rózsák. Micsoda szirupos lelkű vénember az öregem: szereti a rózsákat. Amióta az eszemet tudom, így van ez, pedig most szeretném fölmenteni, szeretném a korával magyarázni elérzékenyüléseit. Jön, hogy odavágjam a selyem-

papírba csomagolt csokrot. De hát nem lehet, megígértem anyámnak, hogy viszek az öregnek három szál piros rózsát. Anyám nem magyaráz, nem prédikál, szelíd szemével néz rám, az öreg minden születésnapja előtt megkér: vigyek virágot.

Furcsa ember az öregem. Legalábbis én furcsának tartom. Mostani feleségével együtt. Ezt a sváb nőt Aradról hozta az öregem. Csendes, elmélázó asszony, amíg mi vitatkozunk, kitartóan nézi a semmit, a levegőbe bámul. Komolyan mondom, ilyenkor meg lehet ijedni tőle, olyan, mint aki kábítószerrel zabál. De különben csendes, nagyon csendes Klári néni.

- Sehr nett von dir ... Sehr nett von dir ... mein Kind - mondja, és elveszi tőlem a virágot; azt hiszem, tudja, hogy nem szeretek rózsákat cipelni, s hogy a legszívesebben földhöz verném a születésnap csokrot. Tudta ezt Lidi néni is, apám második felesége. Csakhogy ő nem vette el tőlem a virágokat, nem tette vázába, nem babrált vele, hogy mutatóssá tegye. Beteges volt, mindig gyenge, leginkább a főzőkemence mellett ült, s ha rotyogott valami a fazékban, odaszólt a szoba másik felében szöszmötölő apámnak, jöjjön már, kavarja meg. Ilyen volt Lidi néni, de azért leélt apámmal vagy harminc évet, gyermeket is szült, Viktort, a félöcsém.

- Du-te că te așteaptă taică-tău - intett a szoba felé, ahova az öregem híreket hallani begubózik. Még születésnapján sem hagyja a híreket, mindenféle rádiót meghallgat, a protokollhíreket is, érdekli, hova utaznak a politikusok, hogyan zajlanak le a fogadások, ki mit mondott.

Apám, miután eltemette Lidi nénit, tévét vásárolt, rájött arra, hogy nem mindig az a lényeg, mit mondanak a politikusok, hanem az: hogyan mondják.

Így lett az öregemből csálhatatlan, a politikai eseményeket előrelátó jó.

Lakatos szakmáján kívül ehhez van hajlama.

- Bitte ... menni tessék, előttem - kedveskedik Klári néni, és hozza mögöttem a vázába szépített virágokat.

- Éljen ... mondom az öregemnek, és nem hagyom, hogy elérzékenyüljön.

- Éljen a munkásosztály nyugalmazottan is hű fia!

Az öreg lassan kapcsol, Viktorral sakkozik. Néz egy darabig, aztán válaszol:

- Tisztelni kell az öregeket! Ők. építették nektek ezt a jó világot. Meg sem tudjátok nekünk köszönni ... micsoda életet teremtettünk nektek! Mi voltam én a ti korotokban? Egy lakatos-segéd... Heti béreimből szűkösen éltem. Most pedig úgy élünk..., hogy jobb-se-kell!

- Ámen! - mondja Viktor erőltetett komolykodással.

- Na, na - kételkedésem benzin a tűzre. Az öreg gesztikulál, szónokol. Vigyorgásunkat látva csendesedik, legyint, és visszaül a sakktábla elé. Folytatásnak is jó az, ahogyan Viktor lecsap rá.

- Ha én magának sakkot adok, maga engem nem bánt!

- Neveletlen kölykei! - sziszegi az öreg, dörzsöli az állát, gondolkozik.

- Tekergő, nagyszájú banda! - Dörmög, nem tudja, mit lépjen. Ezt az egész ifjúságra érti, s most benne vagyunk a pácban, mert kiközösített gondolatban, már nem tartozunk hozzá, hanem egy valamiféle ellentáborba.

Olyanok közé, akiket sürgősen meg kell győzni arról, hogy vesztükbe rohannak.

- Inkább rendesebben nyiratkoznál - akad meg tekintete az öcsém nyakára omló, dús haján.

- Na, mi lesz?! Lép vagy nem lép? - sürgeti Viktor az öreget, mintha nem is hallotta volna megjegyzését.

Az öreg még egyszer körbenéz a táblán, látja, hogy mattja elkerülhetetlen. Úgy tesz, mint aki véletlenül borítja föl a táblát, egy darabig sajnálkozik, aztán hív, menjünk ebédelni.

Az ünnepi ebéd a szokásos, talán még anyám vezette be, hogy ilyenkor hosszúlaskás tyúkhúslevest, prézlis szeletet és ludaskását kell enni. Lidi néni kihagyta az ételekből a paprikát, Klári néni mézes pogácsát is sült rágadással. Ennyi változtatást megbírt a születésnap hagyomány, többet az öregem máskor sem engedett meg. Az asztalnál a koccintás, az ünnepelt érteinek fölemlítése és a hűségnyilatkozatszerű nagyotmondás volt engedélyezve.

A rokonok is tudták ezt, ehhez igazodtak. Amióta Lidi néni meghalt, nem jött több rokon, nem bírták Klári néni szigorú csendességét. Négyesben ebédelünk. Felköszöntőink rövidre sikerülnek. Viktor, hogy hangulatot teremtsen, lekaszt egy történetet nyolc csinos lányról, akik eltérítenek egy repülőt, csakis azért, hogy valahol nyugaton tartós körömlakkot és más piperecikket valamint első osztályú parókát szerezzenek. Sikerült-e a lányoknak a hiánycikkek beszerzése vagy sem, nem tudom meg. Apám néhány mondat után rendre inti öcsémet.

- Magyar ember, mikor eszik, nem beszél - mondja, és olyan képet vág, mint aki tudja, hogy okos dolgot cselekszik. Viktort ezzel nem lehet elhallgattatni.

- Rám ez nem vonatkozik. Ha apám félig magyar, akkor én háromnegyed részben román vagyok, ha pedig lennebb mászunk a családfán, akkor százalékban kifejezve...

- Kit érdekel a százalékod? Az a lényeg, hogy ember légy! - Ezt nagyon szépen mondja az öreg. Mindig nagyon szépen mondja az ilyen szöveget. Csak az a kár, hogy az ismétlések lerontják mondásainak értékét.

Viktor tanársegéd az egyik vidéki főiskolán. Szerencsére van annyi esze, hogy nem erőlteti tovább a témát. De az öreg kap a dolgon és kívág egy tanítómesét.

- Nálunk a falu végén lakott egy cigányember. Kicsi sárházuk mellett folyt a patak. Télen ott csicsonkáltak a gyermekek. A cigánynak sok gyermeke volt; télen beszorultak a házba, nem volt cipőjük. Pedig a rajkók nagyon szerettek volna csúszkálni. Az egyik nap azt mondta a cigányember: Menjete, ha kedvetek tartja! Erre a rajkók kiszaladtak a jégre. Rossz cipőben, ki fél lábán cipővel, ki csak úgy, kapcával vagy mezítláb. Boldogok voltak. Ezt akarta látni az apjuk is. A boldogságtól, vagy mert eléggé edzett kölykök voltak, egy sem betegedett meg azon a télen. Magam is erre törekedtem, így neveltem benneteket. Bele a nehezébe, hogy erő és kitartás legyen bennetek a boldogsághoz, hogy emberek legyetek. Nem tartottam egyikőtöket sem magam mellett, mindig azt akartam, menjete, lássatok. Amióta nyugdíjas vagyok, sokat gondolkoztam azon, hogy vajon mégis nem igen könnyen jutottatok-e hozzá a boldogsághoz. Egyik fiam rajzoló, a másik tanársegéd, matematikus. Én meg nyugdíjas vagyok. Ki dolgozik ezután már ebből a családból? Ki termeli az anyagi javakat? Eddig is olyanok voltunk, mint egy elárvult termelőszövetkezet. Én húztam az ígát értetek, hogy mindenetek meglegyen!

Az öregem vasporos kezei idegesen remegnek-repdesnek tányérja fölött. Ilyenkor közbe kell nekem szólni.

- Ha a túlzásokat leszámítjuk, igaza van - mondom, hogy megnyugtassam.

- Milyen túlzásokat?! - csattan föl az öreg. - Milyen túlzásokat?!

- Ne felejtjük el, hogy jó ideje önállóak vagyunk és ... - Nem hagyja, hogy befejezzem.

- Iskolába mindkettőtöket én járattalak! - Viktort dühíti ezzel.

- Ösztöndíjasok voltunk. Még arra is ügyelnünk kellett, hogy gyerektartást helyettünk ne fizessen.

Melegítőben jártunk akkor is, amikor másoknak már szabad volt nyakkendőt kötniük. Nyáron, minden nyáron napszámoskodtunk, hogy legyen pénz erre a vacak vityillóra...

- Milyen vacak vityillóról beszélsz? - kérdezi fenyegetően az öreg Viktort. - Ezt a nagy gonddal összehozott családi házat nevezed te vacak vityillónak?! Látjátok, ezért nem mentek ti semmire az életben, mert nem tudjátok megbecsülni azt, ami van. Ilyen nyegle hangon beszéltek az országról is, amelyben éltek, a szocializmusról, amelynek gyümölcseit élvezitek. Az elégedetlenség, a lebecsmérlés után a cinizmus következik. Hát ezen az úton járnak a mai fiatalok?!

- No csak! Nyugdíjas korban ilyen könnyen jön az általánosítás?

Ha jól emlékszem, fiatalember korában nem tartozott az angyalok közé, de a lelkesek közé sem. De arra volt esze, hogy lapos pörge kalapban, csokornyakkendővel, kamáslival és sétatobbal mászkáljon a lányok után?

Fénykép is van róla. Erről a múltból sohasem beszél nekünk. Miért csak a nehezét említi?

Az öreg szuszog, iszik a söréből, látszik rajta, hogy kényelmetlen neki a védekezés.

- Nem részeskedtem, nem pazaroltam, szépen öltöztem, divat szerint. És mindig dolgoztam, örökké dolgoztam... És egyáltalán nem volt könnyű ez, régen sem, és most sem. Ezt én mondom nektek, taknyosok, aki szeretek dolgozni. Én, aki összeraktam egy szövőgyárra való gépet, ezzel a két kezemmel. Engem mindig tiszteltek és becsültek. Mindig...

- Ugyan már, hát ezért is kell szólni? Én városnyi házat rajzoltam. Ezzel a két kezemmel...- utánozom az öreget.

Most Viktor következik.

- Vagonnyi matematikai feladatot megoldottam. Ezzel a szép eszemmel. Mégsem vagyok úgy oda vele.

- Nem is lehetsz te még elégedett. És különben is, hol vagy te még az öntudatos embertől, az öntudatos munkásembertől? - kérdezi győzedelmesen az öregem.

Viktor készséggel megmagyarázza:

- Az öntudat bennem van. És a lelkesedés is. Ezek nem kokárdák, hogy az ember mindegyre kitűzze a mellére őket. Sokan hajlamosak arra, hogy minden napot ünnepnapnak tekintsenek, ezért az új dolgok serkentőjében az elégedetlent látják. Miért? Hát szűgyen ma elégedetlennek lenni? A nyugdíjas elégedett lehet, elégedettek lehetnek egyes főnökök, de nem a ma embere. Ennek mindig előre kell figyelnie. Persze, hogy én sem lehetek elégedett. Nem erre nevelt minket? Ne is várjon tőlem hozsannát senki. Tudja, mit mondott Goethe? Ezt mondta:

Alles in der Welt lasst sich ertragen

Nur nicht eine Reihe von schönen Tagen.

Vagyis, hogy mindent el lehet viselni a világon, csak a szép napok sorát nem. Így van Klári néni?

Klári néni egy csirkeháttal bajlódik, azt hittük, nem figyel ránk.

- Ja, ja ... csakhogynem lehet tudni azt, hogy mikor vannak a szép napok sorba. Csak később lehet jönni rá arra. Miután elfogyott...

- Ez az - vidámodik apám -, ez az, erről van szó! Úgy kell élni, hogy utána az ember elmondhassa, hogy boldog volt. Küszködtem én is eleget, most mégis azt mondom, hogy boldog voltam, és hogy szép volt. A küzdés volt szép. Mert én a készbe soha be nem ültem. Félek, hogy ti éppen ezért vagytok mások, mert mindent készen kaptatok.

- Nyugodjon meg - mondom az öregemnek -, a „fényes jövőt” mi sem kapjuk készen, és van még némi dolgunk itt a jelenben is. Van még homályos szöglete az életnek. Akad még kijavítani való hiba elég. És azt se feledje, miközben társaival kiül egy dumapartira a Főtérre, hogy minden embernek megvan a maga hibája. Az öregeknek sem ártana, ha időnként a maguk háza táján sepregetnének. Különben oda lesz az irántuk való mélységes tiszteletünk.

- Egy húron pendültök ti mind a ketten. Lakatost kellett volna csinálnom mindkettőtökből. Akkor jobban tisztelnétek. Tudjátok, mit mondott a szakszervezeti elnök, amikor nyugdíjba jöttem? Az összes szerelők előtt azt mondta...

- Mondott egy nagy sablont. Egy vonalas sablonszöveget. A legjobb dolgozónkat búcsúztatjuk... satöbbi, hogy a magkészítőnők szipogjanak. Mint egy első osztályú temetésen. Közben alig várták, hogy megszabaduljanak az öreg tutyimutyitól... Ezt akarta mondani. Vagy nincs igazam? - kérdezem rámenősen.

Az öreg belepirul, de nem hagyja magát.

- Ha akarod tudni, egyáltalán nem volt sablonszöveg. És ha akarod tudni, tényleg sajnálják, hogy nyugdíjba mentem. Tegnap is ezt mondták, amikor bent jártam. Viszont az biztos, te azt nem éred meg, hogy rólad is annyi jót és szépet mondjanak, mint rólam. Első osztályú temetésed sem lesz; ha még egyszer így szemtelenkedsz, porrá verlek. Te, hálátlan...

- Rendben van, mondom súlyosan. Most az egyszer még megbocsájtok! Ha pedig véletlenül megnősülsz, ami különben a jövő héten be is következik, és gyereket csinálok... aki már útban van, az olyan nagyszívű lesz, mint az apja, és olyan nagyszájú, mint a nagyapja. Vagy fordítva... Rendben?

- Ne marhászkodj, József! És ezt csak most mondod?!

Nem szeretem, hogy az öregem Józsefnek szólít. Sokszor mondtam neki, hogy inkább szólítson elvtársnak, az is jobban esik, mint a rideg Józsefezés. Meggyőzni persze nem tudtam, mert szerinte a gyermek nem arra való, hogy kényeztessék.

- Ha fiú lesz, csak akkor nevezem Józsefnek, ha ezután mindkettőnket Jóskának hív. A fiam lesz a kicsi Jóska! Rendben?

Bevonulunk a szobába, valami töménnyel akarunk ünnepelni. Még Klári néni is azon gondolkozik, hogy nagymama lesz-e ő a fiam születésekor, vagy csak Nagymama III.

- Hát József... izé, Jóska fiam... mit is mondjak - apám ragyog az örömtől. - Viktornak sincs kedve tovább politizálni. Konyakozunk, sakkozzunk. Az öregem eltervezi a jövőmet. Azt mondja, ezután engem és Viktort is gyakran meglátogatnak, lehet az is, hogy végképp búcsút mondanak a városnak, falura költöznek, s ketten Klári nénivel vállalják az unokát, sőt az unokákat. Az asszonyról is szó esik, mondom, hogy kolléganőm, majd elhozom, bemutatom, és így tovább.

Este későn indulok vissza. A vonat üres. Kétórányit gondolkozom a boldogságról és az életről úgy általában. Elhatározom, hogy csakugyan meginterjúvolok egy kislányt, hozzám jönne-e feleségül? Merthogy nekem nem muszáj fölkelnie korán reggel, nem föltétlenül kell kávé és tízórait készítenie, elég, ha velem egyszerre ébred, és mosolyog egy kicsit, aztán beszél a

gyárba, az irodába vagy az iskolába, és délután újra mosolyog nekem. Este is szakíthat erre egy kis időt, és arra is, hogy ne csak fölnézzem rám, hanem ellenkezzen, ha tud, mégpedig okosan, csakis okosan. Közben sziporkázhat és tündökölhet, lesz ideje rá, mert nem fogom követelni, hogy bálványozzon, azt viszont igen, hogy szüljön egy kis Jóskát, gyorsan és fájdalommentesen, mert terveim vannak a fiammal.

- Először is azt szeretném, ha gyorsan gyarapodó, erős gyerek lenne. Olyan, aki már kicsi korában elbír egy csokor virágot. Három vagy mittudomén hány szál piros rózsát kell vinnünk az öregnek.

Minden születésnapjára.

*

Csillag Endrével egyféle baráti kapcsolatban maradtam az „átkos” időkben mindvégig. Miután a megyei pártbizottság gazdasági osztályán lassanként megmutathatta, hogy kitűnő szervező, alkalmazkodóképessége átlagon felüli, vidám természetével közkedveltséget élvezett, bárhova is állította az élet. Pedig hát ő is csak egyike volt a Ref. Kollégiumban a háború utáni negyvenes évek legfegyelmetlenebb osztályában hemzsegő csupa közepes tanulóinak. De mielőtt a fémipari középiskolai tanulmányinkat megkezdtük, egy nyáron át, náluk lakó egyetemista unokatestvérével átvették az addig tanult matematikai tudnivalókat, amelyek, néhány társunk kivételével, akár a falra hányt borsó, lepereregtek rólunk, nem jutottak el agyunkig. Elegendő gyakorlat híján bizonytalanok voltunk az algebrai levezetésekben, a logaritmus-számításokban, az egyenletek és a geometriai feladatok megoldásában.

A fémipari középiskola harmadik évében, amikor szakot választhattunk, Csili, mert baráti körben így neveztük, kiemelkedő tudásának megfelelően a sokak által áhított motor-szakra került, amit kitűnő osztályzattal végzett. De iskolavégzéskor mégsem kapott miniszteri jóváhagyást tanulmányai folytatására, mert nagy haja miatt ki akarták zárni a KISZ-szervezetből, amit botrányosnak mondott közgyűlésünkön, az akarnokvezetőség ellenére leszavaztunk. De abba már nem volt beleszólásunk, hogy kit javasoljanak továbbtanulásra és kit ne. Ebben az ifjúsági és a pártszervezet káderfelelősei döntöttek. És bizonyára az is sokat nyomott a latban, hogy apját a szocialistákkal szimpatizálók közé sorolták. 1948 elején, amikor Romániában a Kommunista Párt egyesült a Szocialista Párttal, a szocialisták közül sokan nem léptek át a kommunisták közé, többeket pedig, különféle indoklással nem fogadtak be, és később is megbélyegeztek. Emlékszem, a feleségestől Igazsághoz került Dózsa Sándor apámnak köszönhetette, hogy „elfelejtették” vehemens ifjú-szocialista megnyilvánulásait. Kedvelt tanárunk, Goldner Endre, aki hangadó volt városunk előkelő szocialista értelmiségei között, a Szocialista Párt felszámolásának évében, osztályunkban a padsorok tetején sétálva lelkesedett a szocialista tanokért és biztatott minket, első osztályos fémiparistákat a politizálásra, hogy évvel később, nemkívánatosként nem kapott katedrát, majd több értékes kolozsvári zsidóval együtt kénytelenül Izraelbe távozott.

Technikusi diplomájával Csillag Endre, valamennyire szülei ismeretségének köszönhetően a lakásukhoz közeli, a régi svéd tulajdonosú gyufagyár államosított épületeibe berendezkedő Tehnofrig hűtőgépgyárba került. Néhány hónapig együtt dolgoztunk, diszpécsernek is kiváló volt. Rövid idő alatt a gyár javasolta egyetemi tanulmányai folytatására, párttagként a jók között végzett és visszakerült a hűtőgépgyárba. Rábízták a prototípus-műhely vezetését. Bevezette a hétvégi baráti beszélgetéseket, népszerűsége miatt a gyár szakszervezeti vezetőségébe választották.

Írtam arról, hogy mi, egykori osztálytársai meggyőztük, fogadja el a felkérést, legyen a megyei pártbizottság munkatársa. Nem titkoltuk, fontosnak tartottuk, hogy mindenféle vezetőségekben legyenek magunk közül választott emberek. Akkor már az Igazság szerkesztőségben

dolgoztam és sikerült elcsábítanom iskolatársamat és barátomat, Pálfi Mirceát a hűtőgépgyár univerzális maróműve mellől a szerkesztőségbe. Nem tartottuk magunkat és Csilit sem pártaktivistának. Ellenállók sem voltunk. Fűtött az iskolai közösségben kialakult összetartás vágya. Kimondatlanul is nagyon szerettünk volna valakiké válni, eredményesen küzdeni az életben.

Barátunk megyei pártaktivistaként jártasságot szerzett az országos gazdasági ügyekben, közgazdasági témájú írásai jelentek meg a központi lapokban. A megyei bizottság összetételének sablonja szerint, Kolozs megyében sorra magyar, vagy magyar nevű ipari titkárt kellett választani. Amikor egy magyar, felesége révén román nevet is felvett titkár, valamilyen okból bátorkodott lemondani, Endrét léptették hivatalból a helyébe. Ifjúkorunkban megszokott, a szüleinktől tanult és természetünkké vált szorgalommal, reggeltől estig dolgozott, rövid idő alatt országosan is eredményesen igazgatta a megye gazdasági ügyeit, később, vezetésével Kolozs megye évekig országosan élenjáró megye volt.

Újságíróként bejáratos voltam hozzá, rengeteget segített fiatalok állásügyeinek, lakásügyeinek intézésében. Hetenként fogadóórát tartott, örömmel mesélte, hogy kiken s miben segíthetett. Neki köszönhetem, hogy hosszú keresés után végül kétszobás lakásunkból sikerült háromszobásba költöznünk. A Györgyfalvi-negyedből a Donát-negyedbe költözhattünk, a kémiai intézet, évek óta használatlan Vlahuță utcai vendéglakásába. Gyerekeink növekedésével, egyre szűkösebb kétszobás lakásunk után, a Szamos-parti pengeblokk lakás, a közeli Egyetemi Sportpark, az uszoda, a Törökvágáson megközelíthető Hója erdő, a megvásárolt parkolóhely, amelyre az örökös kocsijavításaimhoz szükséges alkatrészekkel tele polcokkal, garázst építhettem. Az új környezet minőségi változást hozott családi életünkbe.

Költözésünk is közrejátszott abban, hogy közelebb kerültem Balogh Edgárékhoz, rendszeresen látogattam Donát úti otthonában. Amikor aztán eljött Edgár születésének kereken hetvenötödik évfordulója, méltán köszönhettem, nemcsak otthonában, hanem ifjúsági lapunkban is. Pályatársai jóval születésnapja előtt megemlékeztek munkásságáról, de nem akadt közintézmény, egyesület vagy lap, amely hivatalosan ünnepelte volna.

Évek óta igyekeztek háttérbe szorítani, elfelejtetni, hogy megszabaduljanak közéleti kritikáitól. Sorozatosan letácsolták. A műemlékvédelemre alakított bizottságot, amelynek létrehozója és vezetője volt, úgy szüntették meg, hogy nem is értesítették róla. Ezért rövid jegyzetemben, az Ifjúmunkás nevében, kötetei címének említésével igyekeztem felvázolni életútját, amelyről a hivatalosság megfelelkezni látszott. Ifjúmunkás aláírással, tehát szerkesztőségi írásommal kívántam megköszönni mindazt, amit az erdélyi magyarság megmaradásáért tett, mert többek között ifjúsági lapunk újraindításánál is bábáskodott. S hogy ezt megtehettem, abban nagy része volt Cseke Gabinak is, aki a Balogh Edgár mellőzése ellenére, nem aggályoskodott, hanem velem egyet értve ezt főszerkesztőként engedélyezte. Az ilyen apró tettekre visszagondolva, mindig ellenkezésre támad kedvem azokkal szemben, akik a régi időkre visszagondolva, legyintenek arra, hogy sokféle megalkuvásunk mellett, olykor lehetőségeink és lelkiismeretünk szerint, valamennyire ellenállók is voltunk. Még a feljelentőknek, a besúgóknak és karrierjük érdekében törtetőknak is voltak ilyen pillanataik, ilyen tetteik, amelyeket csak az aprólékos visszagondolások juttatnak eszünkbe. Felnagyítani ezeket nincs szándékomban, nem „hősi tettekről” szólok, amelyeknek tragikus következményei voltak, hanem egyszerű becsületbeli megnyilvánulásainkról. Nem a felmentés önkéntelen akarata biztat erre, hanem régi magunk megértése, amelynek végén ott áll a kérdőjel: Tehettünk volna többet is? A tanulság lehet a hagyatékunk. A minden időkben más és más formában megvívott küzdelmeinkben, az utánunk következők harcaiban hasznosíthatóan.

Balogh Edgár köszöntése

Olyan embert köszöntünk, akit fáradozni látott háromnegyed évszázad a közért. Fáradhatatlanul a Szudétáktól a Fekete-tengerig, Hármaskistűkörrel mutatva Az igazi életet, mindig Egyenes beszéd-dél, Hét próbát kiállva, csak Tollal és emberséggel, Az én tintás esztergapadom vallomásaival, Intelmekkel, a Dunavölgyi párbeszéd értelmével és szükségességével, örökké Itt és most, mindig Szolgálatban, a Táj és a nép szolgálatában. Közíróként, szerkesztőként, a nyugdíjazása utáni másfél évtizedben sem magányos farkasként, hanem a küzdő ember örökfiatalságával a fiatalok között, a fiatalokért, találkozókon, vitákon, a rádióban, az Ifjúmunkás-matinékon, a táncban, mai gondjaink sűrűjében. Példaképünk, hiszen mutatja, hogy így kell élnünk, élni így jó. Szigorral és megértéssel igazít a helyes emberi életfelfogás elfogadására, továbbgondolására és a tovább cselekvés felé.

Apáczai hangvételű kiskönyvében, az Intelmekben írta évtizedekkel ezelőtt:

„Sokfelé tájékozódik ez ifjúság, tegye is kedve szerint, de egyben egyezzzünk meg. Minden vitán, véleményen, szokáson és divaton innen és túl, akinek ez az ország a maga következetes lenini politikája szerint a nemzetiségek soraiból végzettséget biztosít, az vállalja, hogy magát, ősei nyelvét is szóban és írásban alkalmassá teszi a műveltség alkalmazására, terjesztésére és fejlesztésére. Ne várjon ehhez külön biztatást.

... Miért kell és érdemes küzdeni ?

A boldogságért.

...Mi kell az embernek ? Mi az egyéni feltétele annak, hogy elégedett legyen és örvehdhessen? Mire kell törekednie ő saját magának és mire kell az iránta való elkötelezettségben az egésznek is, a társadalomnak és felkészülnie. Fél kezem őt ujjá szerint: jusson az egészség, a kényelem, a tudás, a szépség, és a szabadság. S a boldogság őt elemi kategóriájába hogyan tetőződik a társadalomba való benövés, a közösségi részvállalás magasabb kategóriáival. Másik fél kezem őt ujjbegye ugyancsak kitapogatta a választ: a munka, a család, a társadalom, a pártosság, és a hősiesség öröme.

Nem sorolhatjuk fel mi mindenre tanított Balogh Edgár csupán lapunk hasábjain megjelent íásaival, szerkesztőségünknek küldött tanácsaival, tudjuk, hisszük, hogy híveinek száma a fiatalok értelmével, közösségi érzésükkel együtt nő.

75. születésnapján tisztelettel köszöntjük: Éljen soká!

Ifjúmunkás

Az olvasó bizonyára felkapja a fejét az *Intelmekből idézet* „lenini politika” olvastán, amelyre hivatkozva Balogh Edgár anyanyelvünk ápolásának szükségességét ajánlja a fiatalok figyelmébe. A következetesnek akart politikában, a demokráciában nemcsak Balogh Edgár bízott. De ő is csak erre hivatkozva érvelhetett az ordító ultranacionalizmus akarnokainak mindent elsöprő, kisebbségnyomorító diadalmenete ellenében. Ahogyan a háború befejezésekor a népi demokrácia eljövételének mámorában lelkesedtünk, a nyolcvanas években már csak a marxista-leninista tanokra támaszkodhattunk az erdélyi magyarság védelmében. Akármennyire is furcsa ez ma: hittünk azokban az okosnak tűnő tanokban. A szocialista országok fiaskója után is maradt ezekből a tanokból annyi, hogy kialakult az Európai Unió parlamentjében is megmutatkozó magát baloldalinak tituláló többség. A szemináriumokon belénk sulykolt szocialista tanok még ma is elgondolkoztatóak. Még akkor is, ha lépten-nyomon tapasztalhattuk, hogy a szocialista gyakorlat csak vásári mázát mutatva az idézeteknek, az emberi és főleg a kisebbségi jogok csorbítása fokozatos és folyamatos volt. Az jelenkori tény, hogy a mostani baloldal liberális, és összefonódása a fináncoligarchiával szöges ellentétben áll a munkásosztály társadalmakban meghatározott egykori osztályharcos szerepével. Kificamított közmondásom szerint: A pénz beszél, a kutya sunyít, az eszme lapít, a karaván vesztébe rohan! Válságból válságba hajszolt a világ.

Nálunk visszatér a bibliai Dávid, Rákóczi család fohásza, amit génjeimbe rótt erdélyiségem Bethlen Gábor szavaival őriz:

Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Ennek a kérdő mondatnak minden szava megkérdőjelezhető.

Az a dolgunk, hogy az előttünk álló XXI. században mindet megválaszoljuk.

A hetvenes években, a szocialista országok ifjúsági lapjainak szerkesztőivel jártam a Szovjetunióban. Moszkvában különféle égtájak felé indított csoportokra osztottak. Csoportunk útja a Tatár Köztársaságba vezetett. Az egyik bátor, orosz kollégám, egy raktárnak használt templom szögesdrótkerítésébe szótlanul kapaszkodva, fényképezte magát. Tudtuk mit jelentett. Nem volt szükségünk magyarázatra. A Köztársaság elnökét unokáiról kérdeztem, s arról, hogy beszél-e még anyanyelvén. Nem bántam, hogy kényelmetlen vendég voltam. Vendéglátóinktól kérdeztem: láthatnánk egy tatár falut? Háromnapi gondolkodás után, vadonatúj műtár faluba vittek. Ott az anyanyelvi oktatást firtatva, a korszerűen tágas iskolában, nem találtunk egyetlen tatár ábécéskönyvet sem. *Tea és barátság* címmel írt riportsorozatomban nem sok kerülhetett az ott tapasztaltakból. Nem mertem. Azzal áltattam magam, hogyha leírom is kételyeim a szocialista országok példaképéről, már szerkesztéskor törli valamelyik jóakaróm, ha pedig bátrabb nálam, riportomat úgy is visszadobja a cenzor, és még fel is jelent bennünket, nyomdafestéket más lapban sem láthat írásom. Kínomban a számomra megdöbbenően jelentéktelennek tűnő, az általam olvasott minden leírásban és filmhíradókban látott dicsfényben tündöklő Vörös téren „vertem el” megdöbbenésem porát. Bevallottam, hogy addig lenyűgözőnek, grandiózusnak hitt tér kisvárosinak mutatkozott, és nem segített véleményem megmásításában a Lenin-mauzóleum előtt kígyózó hosszú sor sem, amely az élelmiszerüzletek előttiekkel vetekedett. Nem találtam semmit abból, amit szimbolikusan nagynak hitettek el velünk. Ott döbbsentem rá, hogy közönségesből mindenütt óriást csinálhat a propaganda.

Ennek ellenére, még évtizeddel később is, kitartó naivságomnak tulajdoníthatóan elfogadtam, hogy „a nagy testvér” irányításával változtathatunk sorsunkon. Végül is azt láttam a jelenkori történelemből, hogy a román ultranacionalizmust valamennyire megfékezte a sztálini akarat, amely ügyelt a látszatra. Ilyen meggondolásból, miután 1948-ban a Szovjetunió segítségével

Romániában véget vetettek a többpártrendszer kialakítására indult kezdeményezéseknek, erőszakos lépésekkel indult az egypártrendszer, a sztálini típusú totális uralom építése, az új alkotmány pedig lehetővé tette, hogy a két világháborúban alkalmazott közigazgatásra, a megye-rendszerre térjenek vissza, majd ennek helyébe a szovjet mintára tartományokat és rajonokat hozzanak létre. A hagyományos közigazgatás átalakításának egyik oka nyilvánvalóan a romániai nemzetiségi kérdés gyorsított „megoldása” volt. A hagyományos etnikai határok figyelmen kívül hagyásával, erőszakos asszimilációval, tűzön-vízen át megteremteni az egységes román államot, ez évszázad óta célja minden román politikai erőnek. Ez a román ultranacionalizmus legfőbb vágya, amihez alkotmányba írva, a valóságnak fittyet hányva, a nemzetiségek körmönfont elnyomásával, történelemhamisítással, közigazgatási rendeletekkel a legapróbb dolgokban kimutathatóan, körömszakadtáig ma is ragaszkodnak. Akkoriban Románia összlakosságának kilenc százaléka, Erdély népességének pedig még egynegyede magyar volt. A magyarság helyzete nemcsak belpolitikai kérdés volt, hanem a szocialista elvekkel összeegyeztethetőnek kellett lennie a világ előtt. Végül nem sikerült a román vezetőknek teljesen elszabotálni a szovjet parancsot, de az erdélyi tartományok határát úgy húzták meg, hogy mindenütt csökkentették a magyar kisebbség részarányát, a magyar többségű községeket, ahol tehették román helységekhez csatolták, amelyeket községközpontoknak jelöltek ki. 1951-ben visszakozniuk kellett (ez kissé hasonlított azokra a háború utáni napokra, amikor az Erdélybe beözönlő román közigazgatás magyarság ellenes túlkapásai nyomán Moszkva visszarendelte őket), a szovjet tanácsadók írásban figyelmeztették Gheorghiu-Dej-t: „figyelembe véve a nemzetiségi közigazgatási területek létrehozásának Szovjetunióbeli gyakorlatát és a nemzetiségi kérdés sajátosságait a Román Népköztársaságban, ajánlatosnak látszik egy Magyar Autonóm Tartomány létrehozása Erdélyben.” A Moszkvában újrafogalmazott román alkotmány Magyar Autonóm területről rendelkezett. Maros tartomány határait átrajzolva született meg a Magyar Autonóm Tartomány, amely adminisztratív keretben egyesítette a történelmi Székelyföldet, de státútuma az ígéretek ellenére sohasem készült el, e tartomány jogait fokozatosan morzszolták, porlott ez is, mint a szikla. Most sincs ez másképp, az Európai Unió nem tartja fontosnak beleszólni az erdélyi magyarság erőltetett asszimilációjának folyamatába. Hruscsov alatt a szovjet csapatok kivonultak Romániából, 1953-ban feloszlatták a Magyar Népi Szövetséget, megszüntették az önálló magyar felsőoktatást, további átszervezésekkel csökkentették Temesvár tartomány magyarságát, a történelmi Székelyföldet kettévágták, a Magyar Autonóm Tartomány kisebbsítve, Maros előnevet kapott, majd Ceaușescu alatt, a Szovjetuniótól távolodó Romániában, végleg megszűnt. Ezt a folyamatot akkor még nem láthattam ilyen tisztán. 1982-ben, fiam halálának máig megmagyarázhatatlan, de nyilvánvalóan a szekuritátéval szembeni magatartásom miatt ellenem alkalmazott megtorlás évében, az erőszakos asszimilációnk témájával vezetett titkos naplómban sorakozó tények ellenére a szovjet politika Romániára gyakorolt hatásának erejében naivul hittem.

A Napsugár főszerkesztőjeként és feltételezett szemfenék-daganatom kivizsgálása okán, Pesten megfordulva, Boldizsár Ivánnak, egy színjátékom korrektúrájával kapcsolatos találkozáshoz és a Népszabadság akkori főszerkesztőjének köszönhetően, akit korábban, egy nálunk járt KISZ-küldöttségéből ismertem, találkozhattam Szűrös Mátyással, s a beszélgetésre készülve, Bodor Pali, közügyeink leltárával, két oldalas gépelt írást nyomott a kezembe, de akár a mesében, előrukkolhattam három kívánságommal is, amelyek közül az utolsó az volt, hogy alkalomadtán hozza az akkori szovjet vezetés tudomására: Romániában már rég nem a szocializmust építjük!

Röhejesen naiv voltam.

Első kérésem az volt, hogy a magyar pártvezetés mondja ki, Erdélyben erőszakos asszimilálás folyik. A második: a Kossuth rádióban legyen külön rovata az erdélyi magyarságról szóló híreknek. Augusztus eleje volt. Szűrös Mátyás augusztus 20-án, Ópusztaszeren elhangzott

beszédében teljesítette első kérésemet. Két héttel később, a rádióban, ha nem is külön rovatban, de mert akkor is minden reggel a Kossuth Rádiót hallgattam, tapasztalhattam, hogy majd minden híradásban szó esett az erdélyi magyarokról.

Harmadik kívánságom persze tárgytalan volt, Tudták ezt sokan, tisztában lehettek ezzel a szovjetvezetők is.

Balogh Edgár viszont csökönyösen hitt a szocialista demokráciában, harcos ténykedéseit folyamatosan erre alapozta, de hivatkozásait már réges-régen feledte az ősi nagymúlt nemzeti mámorától megrészegült hatalom. Az ő naivitását tetéztem a magaméval, amíg mint említettem, egy délutáni beszélgetésben kurtán fogalmazva a Mi van itt? kérdésére sarkítottan fogalmaztam: Fasizmus! És ezt fenntartom ma is...

Újra és újra előbukkan emlékezetemből ez a kép, korholhatnám magam, hogy miért nem vigyáztam, hiszen Edgár fogadószobájában is lehetett „poloska.” Nyilvánvaló kijelentésem következményekkel járt. De akkor az ilyen beszélgetések és viták tanulságai segítettek, az idegességtől egyre hunyorgatóbb és rebbenőbb szemmel is fokozatosan érlelődő tisztánlátásomhoz.

Szovjetunióbeli utam mindenképpen örökké emlékezetes marad számomra, mert találkozhattam Gáljával, vagyis Galina Nikolaeva Komkovával. Csoportunkba, egy-egy szocialista ország ifjúsági lapjának küldöttét osztották, ő a fiatal moszkvai cseh tudósító mellé került tolmácsnak. Szőke, kékszemű, hozzám hasonlóan magas, jól megtermett, de karcsú és olyanformán kedves orosz nő volt, akihez hasonlóat addig csak Solohov Csendes Don című regényéből csodálhattam. Neve nagyon ismerősnek tűnt, akkoriban olvastam Galina Nyikolajeva terjedelmes regényét, az Útközben-t, amely egy traktorgyárban játszódik ahol a „röpködő ellensúlyok” és a szerelmi kapcsolatok szövevénye okozott gondot. Gálja hallott róla, de nem olvasta ezt a regényt. Moszkvától Voronyezsig egy kupéban utaztunk, füles, domborművel díszített fémkeretes jénai üveg pohárban kaptuk az erős és forró orosz és tatár teát. „A tea olyan, mint barátság, úgy jó, ha forró és erős” - kezdtem *Tea és barátság* címmel írt tíz részes riportsorozatomat hazatértemkor. Ukrajnai cukrot vagy orosz „zahart” adtak hozzá négy kockát. Édes pofának kellett lennünk. Ittuk vagonunk szolgálatos öregasszonyának olcsó teáját és eleinte nem sokat beszélgettünk, társaim fél kockacukrot foguk közé szorítva erre nem szívesen vállalkoztak, a csendben benne volt a hosszú út íze, s végtelen távolságok nyugalma. Gálját figyelve nem éreztem nyelvtudásom hiányát, beszédes volt minden pillantásunk. Minden mozdulatunk olyan természetes volt, mint a régi ismerősöké, barátoké. Az elkövetkező két héten valami egészen mélyről jött közvetlenséggel gyenge orosz tudásom ellenre jobban értettük egymást, mint a mellém adott Ljubával, aki suttogva románra fordította a különféle sajtótájékoztatókon elhangzott hivatalos szövegeket. Rövidlátó sima hajú lány volt Ljuba, majdnem egy esztendőt töltött Bukarestben, és hogy segítek neki, kérdéseimet leírtam, de amikor a Don-kanyarban épült atomerőműbe jártunk, és a rengeteg vodka fogyasztást elősegítő pohárköszöntők sorában reám került a sor, inkább a Magyar Ifjúság küldöttére bíztam Tolsztoj idézettel díszített beszédem fordítását, Gálja ebbe nem, de minden másban segített. Kazányban a csoporttól elszakadva együtt jártuk a múzeumokat és késő estig volt egymásnak mondanivalónk a Ljuba szobájában összegyűlt társaságában. Ulmatyevszk felé a repülőn már közös regényt írtunk, egy fejezete én, egyet Gálja, ma sem értem honnan kapartam össze annyi orosz szót, hogy megértessem magam. Felbátorodva, a *Barátság* köolajvezeték zéró kilométerénél vendéglátóink díszvacsoráján a kivezényelt környéki tanítónőkkel próbáltam szót váltani, de sokkal nehezebben ment Gáljával, innen éreztem, hogy a barátságnak olyan fokozatát gyakoroltuk, amely ennél több, bensőségesebb. A felismeréstől megijedve, elkese-redésemben a terítékhez járó személyenkénti egy üveg Csárdás címkés magyar ajándék vörösbort néhány pohár tejfehér kumisszal kevertem, majd egyedül indultam szállodánk fel.

A kisváros főterén Lenin szobros díszemlékénél elhaladva, groteszk énem kerekedett felül, felleptem a szószerkekre és az élet értelmének nehéz kérdéseiről aránylag rövid beszédet mondtam. Persze, hogy nem találtam megértésre. Az enyhén havas pusztán főterén nem akadt egyetlen hallgató sem. Együtt érző tapsot, eljenzést sem hallottam. Nehéz szívvel vonultam szállásomra. Másnap reggel Gálja vigasztalt. A reggelire személyenként kiutal egy üveg vodka és füstölt viza, hidegsült és egyéb feltálatlalt ínycsiklandozóktól elfordulva, egyetlen falat nélkül, mindössze egy sovány narancssal távoztam a csak nekem örökké emlékeztető helyről. Moszkvában Gálja mágneses vonzásában könnyűszerrel jutottam az egyik földalatti megálló közelében lakó Gálja lakására. Édesanyja az orosz filmekből általam is ismert tipikus öreganyóka, Bukarestben akkor éppen kapható kínai törölközőket vittem neki ajándékba. Szegénylősen a szegények hagyományos eledelével, húsos árpakásával kínáltak. Akár magyar időkben az iskolai szegények konyhájáról kapott a grízes laskát, a háromszendős katonaságom alatt ezt a sűrűn tálatlalt gyomorpusztító eledelt is megszerettem, Gáljám nem értették miért ettem belőle jó étvágygal. Késő estig beszélgettünk. Gálja elvált asszony volt. A tévé idegen nyelvű adásának bemondójaként dolgozott. Férje egy moszkvai labdarúgócsapat neves játékosa volt. Az utolsó napon, a Lenin könyvtár alatti hatalmas földalatti megállóban búcsúztam Gáljától. A bejáratnál minden pénzemen egy szál vörös rózsát vásároltam. Ő tudja honnan, milyen protekciós helyről egy üveg, talán a legkritikább, legkülönlegesebb Petrovszkaja vodkával ajándékozott meg. Piros kabátjában állt, a mozgólépcsőn állva láttam, amint alakja ponttá zsugorodott. Ígértem, hogy repülőtérről felhívom, de nem találtam nyilvános telefont. Egy kedves „gyémántkőre” bíztam üzenetemet, és ez is sikerült. Mint minden, amit akartunk. Csak a sorsunkat nem változtathattuk meg. Bukarestből - ez is kisebb csodával határos volt - felhívtam a szerkesztőségéből. És leveleztünk. Egy kollégámmal, aki Moszkvában járt elefántcsontba faragott kecses hattyúpárt küldött emlékül. Baráti kapcsolatunkat ápoltuk. Feleségem tudtával. Levelezésünkől azt reméltem, hogy alaposabb orosz nyelvtudáshoz jutok. Kedvvel tanultam, könnyen ment. Levelezőlapokat küldött a szerkesztőség címére. Szorgalmasan fordítottam, esetlen válaszaimat derűvel fogadta. De aztán be kellett látnom, hogy feleségemet sértette kapcsolatunk. Érdekes, hogy Gáljával egyszerre, egy időben fogalmaztuk meg elbocsátó üzenetünk.

Ezt írta utolsó levelében:

„Megkaptam a nov. 22-i leveled. Nem is lett volna szükség, hogy ma írjak. Körülbelül ugyanazon nap és ugyanabban az órában már elmondtam neked mindent, amit a legkomolyabban gondoltam a jövőről. Bocsáss meg mindazért a szenvedésért, amit akaratlanul okoztam neked és a te embertársadnak. Bocsáss meg, ha ma újra szenvedést okozok nektek. De ezek az utolsó keserőségek. Holnapra elfeledkeztek rólam. Egészen. Semmivel sem foglak emlékeztetni magamra. Ma azonban kérlek, könyörgöm, érts meg egy dolgot Károly! Nem tudlak nem szeretni, ez meghaladja az ember erejét! Csak egy valami halt meg: a boldogság illúziója, a reménye, de nem a szerelem. A szerelem bennem van, percenként, pillanatokként, mint a szépség állandó sugárzása. Nehéz megmagyarázni miért. Miért szeretem a tavaszt? A jegenyét? Miért szeretem a virágokat? Az őszinteséget, a jószágot? A napot és a tengert? A csendes patakot az erdő sűrűjében? Ez mélyen bennem van és megmagyarázhatatlan, és bizonyára örök az irántad érzett szerelmem. Elfeledni téged? Ez azt jelentené, hogy ne érezzek, végeredményben ne éljek. Milyen elégtételek, örömtök származna ebből? Hiszen az én szerelmem nem követelőző. Önzetlen, csöndes, igénytelen, semmi sem kell neki! Csak az a tudat, hogy te vagy, élsz Károly! Csak legyél! Ez az egyetlen kívánságom.

Mindig a tied, csak a tied:

Galina Nikolaeva Komkova

Ui. Az élet olya rövid és könnyörtelen, hogy még csak remélni sem merem, hogy valaha is találkozunk, szerelmem. Köszönöm Károly!

Gálja leveleit a feleségem őrizte. Halála után találtam rá féltett dolgai között.

Hát ennyi Gálja története.. Romantikus filmekbe való, könnyfakasztó, igaz történet. Az orosz nyelvet apránként elfelejtettem. Gálját nem. Jóleső és fájdalmas teherként cipelem magamban.

3. Kötés, lazulás és oldás

Az Ifjúmunkás szerkesztőségének belső életét a munkatársak közötti baráti hangulat határozta meg. Nyíltak lehettünk és bátrak voltunk, fel sem vetődött, hogy besúgó is lehet közöttünk. Nem éreztem a szokásos hierarchiát, a főszerkesztői szoba párnázott ajtaja akkor sem volt gátló tényező, ha titkárnőnk és gépírónőnk szobájából nyílt, nem emlékszem olyan alkalomra, amikor a belsők közül valakit is várakozásra intett és meggátolt volna Ildikó abban, hogy bejelentés nélkül belépjen Gabihoz.

Nyilván Nits Árpi főszerkesztő helyettesi kinevezése után változtak némileg a dolgok, és észrevétlenül közénk lopózott valami távolságtartás, mert Gabi éppen úgy kívánt szabadulni a gályapados, fullasztó és mindenre kiterjedő szerkesztőségi aprómunkától, ahogyan azt szerkesztőségbe érkezésemkor tette, amikor huszonkét vagy huszonhárom munkatársából tizenkilencet a nevelési rovatba sorolva reám bízott. Árpi is teljes felhatalmazást kapott, dönthetett, milyen általunk leadott anyagokból állítja össze a soron következő lapszámot. Ebből adódott első összekoccanásunk. Bevezettem, hogy a nagyriportokat a rovatom tagjai is olvassák, és aláírásukkal jegyezve jelezzék, ha megnyerte tetszésüket. Egyik alkalommal, kilenc rovattársam jóváhagyó aláírásával tettem elé kéziratot, valószínűleg ő is olvasta már és megtagadta közlését, illetőleg néhány oldalas húzással fenyegette a szerzőt. Utaznom kellett valahova, nem sok időm volt repülőindulásig ezért, kissé nyersen szoltam:

- Árpi, mondd, miért akarsz te okosabb lenni a riportot ellenőrző és megjelenésre ajánló kilenc társunknál?

Sietve leléptem, tudta, hogy késésben vagyok, szerettem volna, ha utánam küld egy biztató szót. De konokul hallgatott.

Az írás alaposan meghúzva jelent meg. Szóvá tettem ezt Gabi jelenlétében. Gabi menekülőben helyettese szobájából, ahol mint addig is, a lap összeállítása és a tördeléshez szükséges tükrök elkészítése folyt, törvényként megerősítette, hogy ezután az Árpi szava lesz a döntő.

Azt hiszem ezzel kezdődött a szerkesztőségben addig magától értetődő demokratizmusunk vége. Az volt az érzésem, ha nem mások előtt szólok, nem kényszerítem arra, hogy Árpi felelősségét ilyen hatalom-felruházással megerősítse, másként történik. Nyersességgemmel nem egyszer ártottam barátainknak és magamnak is.

Történt, hogy egyszer-másszor, valamiért nem jött fel hozzánk, a sajtóház tornyába, a tizedik emeletre a lift. Több, mint egy esztendeje dolgoztam akkor már a lapnál, másfél évig többnyire a fővárosban laktam, az ifjúsági szövetség, német követség melletti előkelőnek mondott, valóban a szükségnek éppen megfelelő ifjúsági szállásán. Az előttünk kiszélesedő Dorobanți térre vezető kis utca túloldalán Domokos Géza takaros villájára láttam.

Szóval, a szűk lépcsőházban keringőztünk az alsóbb szintre Gabival, ahol több nagyobb felvonót is használhattunk, ha jól emlékszem ő holmi adminisztratív teendőkkkel indult a kiadóhoz, én pedig a kiváltságosan jól ellátott Scînteia büfébe igyekeztem, ahol a kiszolgáló nagyszájú Maricică fennhangon hirdette, hogy kivételez az olyan kisebbségekkel, amilyen én vagyok, és kaphatok a többek kedvence, s éppen ezért nagy keresletnek örvendő drobnak nevezett, sertés belsőségekkel töltött hidegfelvágottjából.

Ketten voltunk a lépcsőházban. Nyíltan és meredeken fogalmaztam akkor is, Gabi éppen „alattam járt”, így aztán, valóságosan is a fejére olvastam panaszomat.

- Gabi, te átvertél engem!

Megtorpant, kérdően nézett fel reám. Ő tudja, mit olvasott le a fizimiskámról, azt hiszem elfelejtettem kópésnak mutatkozni. Nyomtam tovább a szövegem.

- Azt ígérted, nem lesz gondom a fizetésemmel. De másfél esztendeje ugyanaz a bérem, amivel a Kolozs megyei néptanáctól érkeztem, s ez kisebb, mint amit újságíróként az Igazság szerkesztőségben kaptam, és kisebb a rovatomban tudósítói munkát végzők javadalmazásánál is! Pedig...

Nem folytattam. Gabi tudta, hogy nemcsak vallottam, engem nem érdekel a pénz, de azzal is tisztában volt, hogy családomtól elszakítva, nehezen jövök ki a fizetésemből. Most, mert kíváncsisomtól hajtva előkeresem munkakönyvemet, látom, nem tévedtem. Az áthelyezéskor megengedett fizetésemeléssel együtt 260 lejzel kevesebbet kaptam, mint három esztendővel azelőtt, amikor a kolozsvári napilap újságírója voltam.

Felidézem Gabi arcát, kisfiús pislogása mutatta, hogy rajtakaptam, elfelejtette ígéretét. Nem szólt, de intézkedett, a hivatalos fizetésemelés szigorú szabályait megkerülve, havonta néhány százalékos prémiummal egészítette ki fizetésemet, a következő évben pedig rovatvezetői beosztásomat megerősítve, csaknem megduplázta járandóságomat. És, ami a fő, nem mutatott haragot, nyers figyelmeztetésemért.

Viselkedésem ezek után sem változott.

Nem fogtam fel, hogy amit szemtől szembe vele megengedhetek magamnak, azt nem tehetem mások előtt, még a mi, más szerkesztőségekben elképzelhetetlen, az egyenlőségen alapuló, nyíltságot parancsoló, baráti közösségünkben sem.

Történt, hogy az örökké felfokozott lelkesedésben lubickoló Matekovits János, izgalmasnak hirdetett országjárásai közepette, megeresztett egy-egy táviratot, miszerint éppen készülöben lévő leleplező riportjának oldalnyi helyet hagyjunk a készülő lapszámban. De valamiért, okkal vagy hihető ok nélkül nem sikerült betartania ígéretét. Ilyen esetek után, Matekovits, nyilván leforrázva, eltűnt egy ideig. Azután egyéb fegyelmi ügyei is támadtak, kifelé állt a rúdja a szerkesztőségből.

A soron következő negyedévi szerkesztőségi értekezleten, amelyen a szerkesztőség minden tagjának kötelező volt megjelenni, elkerülhetetlen volt a „tetemrehívás”.

Miénk volt az egész tízedik emelet, mind a nyolc vagy kilenc szobája. Tárgyalótermünk asztala körül ültünk. Megbeszéléseink két vagy háromnaposak voltak, tervkészítéssel zárultak.

A véletlen folytán az asztalfőn helyet foglaló főszerkesztővel szemben, a hosszú asztal másik végén kaptam helyet, amikor a napirendi pontok sorában a Matekovits ügyhöz érkeztünk. Gabi, valószínűleg vezetéstudományi olvasmányai alapján, a fegyelmi kihágások rövid lényegi ismertetése után, felszólította a társaságot, hogy sorban mindenki mondja el véleményét Matekovits, szerkesztőségi munkával össze nem egyeztethető fegyelmi kihágásairól. Matekovits őszinte, önérzetes ember volt, nem tagadott, nem próbálta elkenni a dolgot, beismerte, ellenünk vétett, helyette is dolgoznunk kellett. Töredelmesen bevallotta, hogy nem vár kegyelmet, elfogadja a legszigorúbb büntetést. Úgy ítélt, hogy a büntetést a főszerkesztőnek kell meghoznia, a szerkesztőségi munka szabályainak megfelelően. Ezért mielőtt véleménynyilvánításra szólított társaim sorfala között, a főszerkesztőnek tetsző szavakkal megkorbácsoltuk volna a vétkest, dörgedelmesen szóltam:

- Gabi, ne akard velünk kirúgatni Matekovitsot! Főszerkesztőként ezt magadnak kell megtenned, az adminisztratív szabályok szerint...

Gabi kérése két okból felháborított. Egyrészt határozatlansága, amit gyávaságnak éreztem. Másrészt módszerével, didaktikus, a pártgyűléseken szokásos módon, a vezető melletti felsorakozással, egyféle hűségnyilatkozatra kényszerítette volna baráti társaságunkat. A hibás szükségtelen és kínos ostromozása csakis a szolgálattelküeknek kedvezett volna.

Matekovits egyenessége segített ki minket a kényes helyzetből. Felállt és őszintén mondta, sorozatban elkövetett hibákért megérdemli a legsúlyosabbat: távoznia kell a szerkesztőségből.

Nem váltunk el tőle haraggal. Később, amikor önbizalma megerősödött, hasznos ötleteivel, kitartó munkájával újból hallatott magáról. Híre volt annak, hogy napi szorgalommal, megszálott módon, többek között közhasznú sajtódokumentációs gyűjtemény kialakításába kezdett. Korai halálakor barátai méltán dicsérték művelődésszervezői munkásságát, az Ifjúmunkás Matiné indításának ötletét, amelynek folytatását az 1970-es évek közepétől az 1980-as évek közepéig rendezett második sorozatának hatvan előadását, műsorszerkesztőként és szervezőként, nekem adatott meg országos sikerre vinnem. Erről a közösségkovácsoló munkáról, olykor száznál több szereplővel tartott, több ezer fiatal nézőt vonzó előadásokról, időrendben, később majd bővebben kell írnom.

Most, az 1970-es évek elejére összpontosítva, azon töprengek, miként alakult másfél évtized alatt az Ifjúmunkás szerkesztősége egyféle liberális, a demokratizmus szabályait természet-szerűen valló csapatból a párt általi vezetés szorításában egyre kötöttebb, a parancsuralmi rendszert fogcsikorgatva, de kiszolgáló, pengeélen egyensúlyozó közösségből, elveit látszólag feladó, a sajtó országosan kialakított sablonjába illeszkedő lapcsináló munkahely. Ez a folyamat Cseke Gábor főszerkesztősége alatt kezdődött, és egy pártaktivista botcsinálta főszerkesztő alatt fejeződött be, aki, mert fogalma sem volt az újságírásról, azzal kívánt tekintélyt szerezni körünkben, hogy Ceaușescu fia barátjának mondta magát.

Felelős állásba kinevezett ember, a ritka kivételtől eltekintve, gyorsan változik. Kényszert érez arra, hogy tekintélyét kinevezésének megfelelően biztosítsa, fokozatosan növelje. Döntéseit egyre inkább zseniálisnak gondolja, kényelmessége növekedését mutatja, hogy nem tartja fontosnak az általa vezetett közösség véleményét. Az elején hallgat még egy-két tanácsadója, hogy aztán fokozatosan éljen hatalmával, beképzelt módon, saját véleménye szerint biztos kézzel irányítson, elszámoltasson, elmarasztaljon egyeseket, másokat pedig talpnyalásuk függvényében kitüntessen. Az ország vezetőjének példája nyomán egyre inkább ez a vezetési mód állandósult szerkesztőségünkben is.

Az Ifjúmunkás szerkesztősége az 1970-es évek elején még kivétel volt. Amikor azzal léptem be a szerkesztőségbe, hogy „még a portás posztján is örömmel szolgálok” ezt a közösséget, ezzel a kijelentéssel nem volt szándékomban lebecsülni a magam évtizedes sajtógyakorlatát, újságírói akadémiai és filológusi végzettségemet. Úgy tudtam, hogy akár portásként is, másokkal egyenlő beleszólásom lehet a lap ügyeibe, egy vagyok közülük, azonos jogú vagyok a többiekkel. És ez így volt a gyakorlatban is, ebben nem csalatkoztam.

Aztán a főszerkesztői valamint a főszerkesztő helyettesi kinevezésekkel, lassan, alig észrevehetően változtak a dolgok. Visszagondolva az akkor történetekre, meggyőződésem, hogy a változásokhoz családi okok is hozzájárultak.

Az együttgondolkodás nálunk főként a negyedévenként sorra kerülő szerkesztőségi értekezleteken történt, és a még közvetlenebb, még barátiabb délutáni együttléteken. Lazics (Lázár László) válása után erre nem Magheru sugárúti lakásában, hanem Shreiner József (újságírói nevén Aradi József) lakásán került sor. Ő szívesen látott alig berendezett, kétszoba-konyhás Drumul Taberei-negyedi tömbház lakásában. Kolozsváron végzett a filológia magyar szakán. Temesvárról került a laphoz, és ő is válófélben volt. Lakásához közel kapott lakást Deutsch Vera, férje nevén Szele, írói nevén Domokos Eszter. Jocó lakásával átellenben lakott Cseke

Gabi. Nála is megfordultam, rövid látogatásomból feleségének a faluról származott asszonyok háziasságára emlékszem. Meglepett, hogy Gabi évfolyamtársaként végzett felesége mennyire beletemetkezik a gyermekneveléssel járó háztartási teendőkbe. Feltűnt kislányának rendkívül ijedős, arcán mutatkozó mindentől rettegése. Nem szóltam, csak gondoltam, hogy a Gabi tekintetét örökölte. Gabi diákkorában mellettünk lakott Kolozsváron, a Györgyfalvi negyed tömbház rengetegének egyik sablon szerint épült négyemeletes tömbházában. Matematikát tanító egyetemi tanár apjának szigorúságától való gyermekkori félelmével magyaráztam óvatosságait, és az öröklés megmagyarázhatatlan furcsaságairól képzelődtem akkor. Ma sem lettem okosabb ebben, megérzéseimre kell hagyatkoznom.

Nyilván, Gabi élettársa nem nézte jó szemmel a szomszédban hajnalig „szórakozó” társaságot, ahol vitáink tüzeit némi szeszecskék élesztették, miközben a vágni való dohányfüstöt szívtuk fulladásig. Nem fogtuk fel annak súlyát, amikor Gabi váratlanul bejelentette, többé nem vesz részt ezeken az együttléteken. Papucs alá került, mondtuk egymás között. Később, a fővárosi sajtóház melletti valamelyik sörözőben alkalomadtán még összefutottak a szerkesztőség tagjai, de ezek a találkozások nem pótolták a régieket, amikor Gabi józansága és cél-tudata segítette együttgondolkodásunkat.

Valami megpattant addigi szilárd közösségünkbe vetett hitemben, amiatt, hogy a hatalommal szembeni és fiatalságunkból természetszerűen is következő ellenállásunkban már nem számíthatok kibeszélt egyöntetűségünkre. S valóban, a lap felülről szigorodó elvárásait egyre kevésbé vállalták a szerkesztőség tagjai. Gabira és aztán részben Árpára maradt a pártfeladatként kijelölt és elvárt „muszáj” anyagok biztosítása. Ha külsőktől nem sikerült beszerezniük, akkor aláírás nélküli szerkesztőségi vezérírásokban tálták a kötelező témákat. Ebből egyre inkább a mindent, még az aprómunkát is magára vállaló főszerkesztőnk gondoskodott. Szinte észrevétlenül kialakult a szerkesztőségben a kivételezettek csoportja, akik nem vállalták a felülről reánk kényszerített pártos írásokat. A konfliktusok elkerülés végett a főszerkesztőnek volt célszerű ilyen írást kérni a lap munkatársaitól, feladatul adni, netán parancsolni nekünk. Müller Feritől, aki aprólékos munkával a lap népszerű oldalait szerkesztette; Hervay Gizellától, aki irodalmi alkotásainak és szövevényes életének mámorában élve, a hetvenes évek elején megvált szerkesztőségünktől; Lázár Lászlótól, aki az IM-et (Irodalmi Melléklet) szerkesztésével, a romániai magyar irodalmi élet utánpótlását jelentő tehetségek indítójaként örökre beírta nevét irodalomtörténetünkbe; Aradi Józseftől, aki sokoldalú tudásával magasan fölénk emelkedve, és a hetvenes évek közepétől a Korunk folyóirat munkatársaként a tudományos élet fiatal tehetségének számított; Elekes Ferentől, akin néhány belemenős nagyriporton kívül, tudósítóként is inkább csak saját különálló műfajában, kis színes írásokat, lírai jegyzeteket volt hajlandó írni, hogy nyugdíjas korára, két évtizedes hallgatás után, sajátosan szép nyelven írt, góbés jegyzetsorozataiból, olvasmányos kisregényekkel kápráztassa el az irodalomkedvelőket; Gálfalvi Györgytől, aki közhasznú, fiatalok érdekvédelmében írt, feltűnést keltő riportjain kívül került az ifjúság szervezeti életével kapcsolatos témákat, ilyen musz (muszáj) írásokra nem számíthatott.

Különben Gálfalvi Gyuri széleskörű ismeretsége révén, hiszen bátyja, Bukarestben évtizedekig állandóan jelen volt valamilyen vezetőállásban a magyarság képviselőjében és az irodalomkritikai életben, már akkor kiemelkedett közülünk. Már az 1970-es árvízről írt nagyriportjaink összehasonlításakor felfigyeltem rá, mert széleskörű ismeretségét közérdekű ügyeinkben ügyesen hasznosította. Az árvíz idején, akkoriban különlegesnek számító módon, helikopteron járta be a kár pusztította román alföldet. Irodalmi ambícióitól vezérelve, sajnos már a szerkesztőségbe érkezésem évében, a vásárhelyi irodalmi folyóirathoz pártolt. Heves természetével nehezen fért össze Cseke Gáborral. Néhány év különbséggel, mindketten a kolozsvári egyetem magyar szakán végeztek. Érdekes módon, neki köszönhetem első rovatvezetői sikeremet. Egyik terjedelmes riportjából kihúzott szóért olyan erővel vágta

be viharos távozásakor a főszerkesztői szoba párnázott ajtaját, hogy megrepedt az ajtókeret körüli fal. Másnap riportjából, nyugodt beszélgetésünk eredményeképpen és értő belegyezésével három flekket, zokszó nélkül elhagytunk. Évtizedekkel később, amikor a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának válaszmányi tagjaiként találkoztunk egy dunai hajón megrendezett gyűlésünkön, azért sem haragudott, hanem megértéséről biztosított, hogy a 1982-ben, a szekuritáté szorításában, nevemmel aláírt véleményezést írtam róla, amelyben az engem faggató kapitány külön kérésére, hibái között heves természetét is említettem.

A kivételezettek sorába tartozott Domokos Géza, nálunk dolgozó felesége, (D. Harasztosi Éva), akinek Illem-smirgli című rovata, lapunk kedvelt, olvasmányos részéhez tartozott. Domokos Géza kiemelkedő főszerkesztőnk volt, nagy tekintélynek örvendett, moszkvai végzettségét nemzetiségi ügyeink javára fordította.

Bodor Gy. Tamás a sportoldalakat szerkesztette, fiatalos nyelvezete és alapos ismeretsége a romániai sportéletben, nagy népszerűségnek örvendő állandó rovatot eredményezett. Irigylésre méltó különállóságát később, főszerkesztői megbízatással, sűrű lapszámfelelősi munkájával tetézte. Különleges képességekkel rendelkezett ahhoz, hogy elkerülje a mindig piszkos politika területeit.

Valamennyire kivételezett volt Szele Vera is, leánynevéen Deutsch, írói nevén Domokos Eszter, aki a rokonságából ismert Moldova György riportjainak ígézetében keresett és talált érdekes riporthősöket. Bábszínházi gyakorlatát, amelyhez néhány esztendei újságírás után visszatért, és kapcsolatteremtő tulajdonságait, olvasóinkkal való találkozások alkalmával kamatoztatta.

A kötelező „musz-anyagok” javát, a mennyiséget tekintve, tudósítóink szolgáltatták. Ide tartoztam én is. Rovatvezetői munkám és riportsorozataim mellett, a szerkesztőség tagjainak együttes és közös vállalását igenelve, abban a kényszerűségből adódó tudatban írtam ifjúság-szervezeti és pártpolitikai elemző írásaimat, beszámolóimat, jegyzeteimet, hogy a tőlünk elvártakat sajátosságaink szűrőjén átpasszírozva, adjuk meg a császárnak, amit kér, ahhoz, hogy a magunk elgondolásait is véghezvihessük magyarságmegtartó igyekezetünkben. Az erősödő diktatúrában lapszámaink szerkesztésekor kötelező feladatokat kaptunk. Nem ajánlatokról, hanem szigorúan kötelező feladatokról volt szó. Parancsokat teljesítettünk, amelyeket különféle eligazításokon kaptunk. Kinek-kinek lelkiismerete szerint sikerültek vagy nem sikerültek ezek az írások. Sok esetben a hivatalos politikai sablonmondatokból összetákolt írásokat gyártottunk lélektelenül.

Bukaresti tartózkodásaim idején, néhány alkalommal, Gabi engem küldött a Központi Bizottsági fejtágítókra. Tapasztalhattam, hogy miért kellett folyamatosan fájjon a feje. Feltételezem, hogy ezeket azért nem bízhatta minden szerkesztőségi tagra, mert a feladatok megkerülését, sajátos értelmezés alapján szelídített teljesítését, a küzdőtársak fogyatkozó csoportjában, magára kellett vállalnia. Félt a belsőktől is, akik karrierjük érdekében gátlástalan kiszolgálásra vetemedhettek. Láttunk ilyen példát éppen eleget, a megyei lapoknál.

A temesvári lapoktól hozzánk került Bodó Barna első ilyen, napilapoknál szokásos, fölöslegesen és rikítóan pártos írásaitól magunk is elképedtünk. Szerencsére, gyorsan levetkezte a napilapnál tanult sablont, valóságfeltáró riportjaival, majd tudományos írásaival is, hagyományosan Ifjúmunkás hangvételű, olvasmányos újságírást gyakorolva írta figyelemfelkeltő dolgozatait.

Az ostor tudósítóinkon csattant, Kovács Nemere, Fejér László, és Mirk László szolgáltatta a Kommunista Ifjúsági Szövetség szervezeti életének unalmas életét, avagy élettelenességét elleplező, kötelezően lakkozott módon bemutatató írásokat.

Évtizeddel később, engem is erre kényszerített aktivista főszerkesztőnk. Kínomban, emberi oldaláról közelítettem a feladathoz, KISZ-titkár portréim végül is, mai szemmel, eléggé lakkozott írásokká sikeredtek. Az ifjúsági szervezeti élet híjával volt a szókimondásnak, a fiatalok természetes, az igazságot kereső, kritikai szemléletével ellentétes hajbókolás színterévé vált, a pártdokumentumok halandzsáinak rágógumizáshoz hasonló majmolását a groteszkségig fokozták azok, akik a karrierépítésben kikerülhetetlennek tartották a tetszhalott, főleg a vezetők szintjén végzett látszattevékenységben tobzódó szervezeti életet.

*

A Vlahuță utcai pengeblokkban, élelmes szerelők segítségével, nagyszobánkban, ahol fiam aludt és a lányom szobájában kicseréltem a fűtőtesteket. A hálószoza ablakmelletti sarkába újonnan vásárolt íróasztalt állítottam, a félméteres kalorifer nem melegített, olykor négy fokos hidegben, nagykabátban dolgoztam meggémberedve, egyre gyakrabban kapott el gerincgyulladásos betegségem, nehezen mozogtam, két évenként, némi protekcióval befeküdtem a feleki hegyoldalra épített új rekuperációs kórházba, ahol mindenféle galvánáramos, mágneses és ultrahangos kezeléssel, tornával gyógyítottak. Rendszerint olyan négyágyas szobába kerültem, ahol csupa jelentős emberek kezeltették maguk, vagy húzódtak meg egy időre, valamilyen titkolt okból. A filmlerakat igazgatóját a sajtónak rendezett filmvetítésekről ismertem, tiltott filmek vizionálására hívta a kezelőorvosokat, a szőlőgazdaság főmérnöke korsó borokkal kedveskedett, mások valamiért, amit nem kötöttek az orrunkra, a főorvos kegyében álltak. Nekem nem volt mit adnom, de mert a megyei pártorvos küldött, és az újságíróknak megkülönböztetett bánásmód járt, befogadtak. Szókimondó erdélyi román ember volt a pártbizottságiakat kezelő orvos, évtizedes gyakorlatával egyféle nagyhatalom a kolozsvári egészségügyben, fel sem merült bennem, hogy a kivételes bánásmódot szégyellnünk kellett volna.

Írtam évtizeddel később erről egyféle jelentést, *A 87-es kórterem* címmel, amely a Korunk évkönyvében jelent meg, aztán az évszámot (1987) nyilvánvalóbbá téve *A 987-es kórterem* címmel, a szerenád zenei műfaját utánzó szerkesztésben, új kisprózai írásaim egyik tételeként került *Szerenád* című könyvembe.

*

Amikor a délelőtti viziten a napsugár mosolyú asszisztensnő mindenféle csillogó és drága orvosi szerelékekkel tele tolókcója előtt, felemelt kezekkel belépett a szalonba a doktor, a betegek, akik addig az ágyat és a szöveget nyomták, meghibásodott álljfeljancsiként váratlanul tartósan felegyenesedtek a kivénhedt kórházi ágyon, a mozgásképesek pedig úgy tettek, mintha el akarnának repülni, képzeletbeli szárnyaik alá az örökké sóvárgott délibábos boldogság színes luftballonjaiból kaptak egyet-egyet ajándékba, vértelen szájuk szélesre húzódtott az emelkedettség hirtelen beálló, általános közérzetet javító légkörében, mert az orvosdoktor a szigorú emberek azon fajtájából való, akik apró lelki csavarodásaikkal közvetlenkednek a betegekkel, mivel bizonyára maga is volt már legalább egyszer ágynak esett, fájdalomaitól elkenődött állapotban, amikor a kis félelmek által és a nagy mindenhova hasogató, azon nyomban megválaszolhatatlan kérdések következtében, a mindennapok jótékony lármájától elrekesztett ember lelkivilágában, szégyenlős vágyaiban, ideg-rángatta, sűrűn pislogó szemében felcsillant a mielőbbi gyógyulás reménye. És a hollófekete hajú doktor, magasra tartott kézzel éppen olyan volt, mint a világháborúban eltévedt, magukat akárkinek megadni kész, sokszor legyőzött katonák, és az égbe emelt karokkal fohászkodó bemosakodott sebészek, akik műtét előtt fokhagymaszagúra dörzsölik karjukat könyökig, és a folyékony szappantól a céltalan életű centis szőrszálak jajongva összefogóznak félelmükben, inkább menekülnének a dühösen habzó, kíméletlen körömkefe útjából és a fehércepsmpés fürdőből, ahol minden olyan kegyetlenül fényes, és tudálékos, mint a szike éle, amikor kéjesen belesiklik a pocakos beteg bőr alatti hájrétégébe. Közben szerény szolgálatos napsugarunk,

aki olyan lapos sarkú fehér csizmában jár az ágyak között, amilyenben csak a nehéz dolgú tehenészlányok szoktak, és még így is az elképzelhető megengedettnél mindig picivel szebb és anyásabb a kórházi nővérek sokévi átlagánál, simán felülmúlja őket abban is, ahogyan a színtelenül is súlyos, szérumtól már hasas fecskendőt észrevétlen átpasszolja a kezelőorvosnak. A betegek látják, hogy az acélhideg injekcióstű hegyén, mint szomorú könnycsepp, kibuggyan a titokzatos lé, a bájos nővér bólint, hogy minden primául funkcionál, az orvos magasra tartott karral a beteg felé fordul, megadja magát neki is, jelentőségteljesen ránéz, karja, mint lelőtt madár ernyedt szárnya, lehanyatlik, függöny omlik így össze nagy tragédiák harmadik felvonása után, fuvallatnyi csalódás söpör végig a doktor kifogástalanul borotvált arcán, a beteg - sízés közben szerencsétlenül landolt fiatalember - hasán fekszik, meggyötört alfele félig kitakarva, feje féloldalra fordulva, vörös pacni a folyamatosan fehérnek igyekvő szürke párnán, gyerekesen hunyt szemmel bizsergő gerincébe várja az arasznyi tűt, és roppant tehetségesen a miskolci kocsonyát utánozza. A pisszenéstelen csöndben félelem és elégedetlenség keveredik a betegek némi sajnálatával: az orvosnak nem smakkol a beteg láztalan didergése. Félni tetszik?, kérdezi alig érezhető gúnnnyal. Beismerő, halovány nyögés a válasz, a fiatalember ilyenformán azt is elárulta, hogy agronómus létére a borjazó tehenek világa cseppet sem idegen tőle. Nincs semmi baj, nyugtatja betegét a doktor, az emberi megértés ráérősen, kicsi székre kiül az arcára, ő maga pedig vereségmentes visszavonulást rendel el, a leszerelést a nővérke hajtja végre mosolytalanul, az orvos zsebre vágja mindkét kezét, az időközben üdítően nőies vonalaira kitartóan vigyázó orvosnővel gyarapodott fehérköpenyeges csapat, a „harci szekér” enyhe zörgése közepette megkezdí látványos kivonulását. Aztán, mint minden nagy igazság, az is kitudódik, hogy a szépreményű agrármérnök nem vette be az aznapi nyugtatót, bizony, ilyen apró feledékenységekkel tele a jobbsorsra érdemes világ. Nincs semmi baj, ismétli hidegvérrel az orvos, majd holnap! Mert holnap is lesz nap, ígéri meggyőződéssel, az idő méltóságteljes, akár a nagy folyók, amelyek látszatra mozdulatlan, mélységüket nem fitogtatják, ki lehet velük jönni, közben az ember mindenre felkészülhet, jóra, rosszra, testileg és lelkileg is. A főiskolás tehenész másnapra ígéri mindezt. Első a beteg, szavalja a hollőfekete hajú doktor, második a kitűnő közérzet, ha lehet... Ha lehet, persze, itt ugyebár nem gépjavítás történik futószalagon, hanem hús-vér emberek, érző és talán gondolkodni is próbálkozó lények gyógyítása. A páciens nélkül a lelkiismeretes orvos is csupán félkarú óriás, márpedig a legegyszerűbb injekciózáshoz is legalább két, sokat tudó kéz szükséges, a kézben pedig erő, biztonság, az orvosemberben szív, a betegben pedig nagylelkűen előlegezett bizalom és halálra is elszánt bátorság, meg mindenféle együttműködési hajlandóság kell hogy funkcionáljon. És a páciens másnap vagy harmadnap úgy bekapta a nyilvánvalóan veszélyes injekciót, hogy meg se nyekkent, csak bányabéka seggénak megfelelő színvonalon tartósított önbizalommal pislogott, és aztán még kapott jó néhányat, hogy lábra álljon, mert közben az is kiderült, hogy nem sízni, hanem az állami gazdaság téli fagyok után mocorgó szőlősebe kell neki visszamenni, ahonnan a szolgálati terepjárón kóstoló is érkezett, a legjobb tudása szerint muskotályos szőlőket, szürkebarát- és leánykaféle borokat lelkiismeretesen megtekintő-felügyelő-vezető-gondozó-mérnök felépülését valamiképpen többoldalúan is elősegítendő. És egy másik szép napon, mert minden kórházban megért napnak illik valamiképpen vagy csak úgy önmagában is valamiért szépnek lennie, újra ott állt a hollőfekete hajú doktor felemelt kezekkel, gyógyító szándékú jobbát hosszú acéltűvel hosszabbította, és az injekciós tű hegyéből úgy, olyan élvezettel szökellt magasba a varázserejű folyadék, mint fiatal férfi anyaméhet sóvárgó szilaj ondója, és amikor a fiatal orvos szemébe néztem, leplezhetetlen fáradtságot láttam benne, baljósan sárga fények verődtek vissza onnan, túlادagolt mennyiségű levegővel dúsított gáztűzhelyünk lángja ilyen, nem fűt, éppen csak világít skatulyányi otthonunkban. Mi a helyzet, kérdezte jobb napokról maradt érdeklődésével a doktor, homlokán verejtékgolyócskák híztak, gömbölyödtek, mintha máris a 989-es kórteremben állna vagy valamely kovácsműhelyben, ahol a szikrázó fényben izzó életünk fölött

sunyin villan kezében az önálló életet örökké remélő ráverő. Az orvos is lehet beteg?, kérdeztem inkább csak magamtól, mert olykor az ilyen naiv dolgot magammal is megszoktam tárgyalni. Talán, mondta barátságosan, és megszokott gyakorlattal belém verte a fényes szépet, rám vert a „nagykalapáccsal” olyanformán, hogy haladéktalanul hozzákezdtam a gyógyuláshoz. Semmiség, szolt az orvos többértelműen, persze, rám férne már egy kis pihenés, mondta pihegve, ahogyan érzéki nők kommunikálnak párjukkal szex közben és után, és a hosszú csöves tüvel együtt kihúzta belőlem a fájdalmak öreganyját, a világfájdalom, az élet hiábavalóságának fájdalma és azok az egyéb nyilallások, látást nehezítő, döfésszerű, bensőmet érintő készforgatások maradéka semmiség már, és csak vonult az orvos tovább a „szekér” előtt, néztem utána zszibbadtan, azt láttam jóhiszeműen, hogy kiment a szalonból egy ember, aki orvos, és egy emelettel fennebb vagy lennebb talán betér, inkább beszédeleg valamelyik kollégájához, aki egyetlen barátságosan szigorú pillantással megfosztja orvosi rangjától, egyszerűen lefokozza, és bizonyára lemeztelenítve is úgy áll majd ott, mint egy közönséges beteg, akinek orvosságokat lehet felírni, akit ágyba parancsolhatnak, mint egy kisgyereket, és időnként injekciós tűt csapnak az alfelébe, a karjába, a gerincébe, a szeme köré, és azt mondják neki, hogy mindent megtesznek érte, amit emberileg lehet, ahogyan másoknak is ezt mondják, és éppen csak nem nézik ki belőle a hálapénzt, mint a többi betegből ebben a csaknem új, tízeleletes kórházban, ahol az ablakok hajnaltól késő délutánig csillognak a politikailag semleges napfényben, és a völgyben elterülő ájult város fölött átellenben látható Fellegvár magasságában töprengve a beteg könnyen elhiheti, hogy ez a kórház is fellegekbe emelt vára a gyógyításnak, itt mindenki visszanyeri elvesztett, elfecsérelt, elkótyavetyélt, elorzott, ellopott, elparancsolt egészségét, és annyi életerőt nyer, hogy elképzelheti a még jobb vagy a legeslegeslegjobb holnapot, amikor kissé megszeppenten, óvodás gyermekek fegyelmezettségével elhagyhatja a kórszerű kórtermek, a csillogó laboratóriumok, az elviselhető rendelők vidékét, a nehezen kiismerhető folyosókkal és kerengőkkel összekötött különféle, elektromos, mágneses és jótékony sugaras betegjavító műhelyek sorát, az ételgőzöktől párolgó konyhákat, ebédlőket, a papírokkal tömött irodákat, a sanyargatott élőnövényekkel cicomázott előcsarnokokat, ahova percenként belibeg valamely el nem térített lift, és még a telefon is működik az épületben. És miközben a földszinti moziba igyekeztek a mankóikra és egymásra támaszkodó, pizsamás, hálóinges, hálókabátos divatnak hódoló polgárok, egy mozgás- és más korlátozásoktól szenvedő vasesztergályos, hangosan kimondta, amit mások csak hébe-hóba gondolnak itt-ott töltött napjainkról: igen, a beteg is ember! És a mi doktorunkat gyógyulni parancsolták, a szalonokon végigfutott a hír, hogy ő milyen rendes ember, nem mint az az állandóan ideges főorvos, aki mögött ki tudja ki állhat, mert felpofozta a neki ellentmondó beosztottat, de az sem akárki, mert most minisztériumi bizottság érkezett, a mindentudó nagydarab takarítónő hozta a hírt, ő már a kora reggeli órákban tudta, mert elsőnek érkezik a kórházba, miután otthon a disznókat és az unokáit ellátja, neki is megvan a maga baja, falun jobb volt a dolga, a hízők miatt sem piszkálták, de aztán a javát olcsón be kellett adnia, és sohasem tudott, nem tudhatott mindent, itt a kórházban viszont tudja hova és mennyit, a főorvost pedig áthelyezik, ez mindenkinek jó, csak neki nem, mert addig naponta kétszer is fel kell mosnia a linóleumpadlót minden szalonban és a folyosókon, mert a bizottság nagyon-nagyon szigorú, de legszigorúbb a takarítónővel, akiknek a száma minden leépítéskor fogy, pedig a bizottságok szigorúságát csakis az enyhítheti, ha valahonnan valakik szólnak nekik, és természetesen a kifogástalan rend és tisztaság mindenhol és minden időben. És akkor a ragyogóan tiszta szalonba bejött a bájos doktornő, a köpenye ropogott, mint a frissen fagyott hó a kiismerhetetlen természet sejtelmes domborulatain, divatosan túlméretezett szemüvege mögött minden betegre pillantva érzékien szétpattantak festékben sem szűkölködő szempillái, hogy belülről seperjék-sepregezzék féldioptriáit, így csak igazán boldog nők tudnak nézni, de mi már kora reggeltől tudtuk, amit a mázsányi termetétől véglegesen nyugodt takarítónő a partvis patinás nyelére támaszkodva szigorúan bizalmasan elmondott, miszerint

a doktornő vegetáriánus, és csak nemrég ment férjhez, de nem issza forrón a kávé, mert attól otromba ráncok képződhetnek az arcán, a ráncos ember pedig már nem éppen olyan szép, ez lehet, hogy nem ízlés dolga, hanem a könyörtelenül kíméletlen időé, amitől, ha örökösen nem vigyáz magára az ember, bizony mélyülő szarkalábak, kiszámíthatatlan ákombákomok és kényelmetlen repedések kerülnek mindenfelé az arcunkra, a szemünk, gondolataink, vágyaink és maradandónak képzelt hitünk környékére, fogyasszuk hát langyosan a dolgokat, a kávé is, ha van, a betegek mindig tudják hol kell a szükséges mennyiséget beszerezni, minél betegbb az ember, annál jobban tudja ezt, és a szép orvosnő, aki langyosan issza mindennapi kávéját, az akaratlanul sokat grimaszkodó szilágysági sofőrt mégiscsak meggyógyította, pedig ez az akaratos ember az orvosok tudta nélkül, messziről jött csomagból szerzett injekciókkal traktáltatta magát, naponta csupán egyetlen egy injekcióra futotta neki, amikor több napos gondolkodás után végre rászánta magát és deszkával bélelt ágyából összeszorított foggal, talán nem éppen huncutságból kifordult szemmel kelt sziszegve és nyögve, hogy hasba rúgott kancákhoz hasonlóan talpra állva, majd belefogózva az itt-ott még fehér vaságyba, keze mint az albínó kaméleon bőre gyorsan egyszínűvé váljék a környezetével. Fiatal vagyok, mondta a szilágysági sofőr, szeretnék még sokat dolgozni, és a betegek tudták, hogy soktonnás tehergépkocsiján milliókat érő árut, főként kettébe vágott sertést, hízott borjút, búzát, bort és szilágysági szilvóriumot fuvarozott át az országon, mert elszállítandó árukból sohasem volt hiány ebben az országban, és a sofőr mindig gazdagabb lett a munkában, amíg azon a jeges téli reggelen a motorházfedél, akár a házsártos budi ajtó a viharos szélben, rá nem csapódott a derekára, kénytelen volt turkálni a motorban, mert a nagy hidegben a motor és az ember lelke is befagy, és a telek, mintha direkt ki lenne csinálva, egyre komiszabbak, az egy főre eső meleg pedig leheletpára könnyű, ha válogatni lehetne, bizonyára az emberiség nagy része örökös nyárban élne, olyan langymelegben, amilyenhez hasonló csak igazán korszerű kórházak kórtermeiben is ritkán van. De a betegség nem válogat, sóhajtott a csodaszép orvosnő, aki önszántából lemondott a húsevésről, és többször is kijelentette, hogy mindenek ellenére kitűnően érzi magát, a nővérke pedig az akaratot emlegette, amikor rendre mindenki farába belenyomta a napi adagot, és a szilágysági sofőr meg sem nyikkant, pedig akkor is szólhatott volna a véletlenről, mert ő is tudta, hogy sorsunk hozza a bajt, és a filmterjesztő kicsit odébb tolva a sárga függőnyt, minden kommentár nélkül, mondhatni bölcsen kitekintett az ablakon. Ma is vágnak disznót, szólt örömkeresően, és kimutatott az egyik lőtávolságra eső családi ház udvarának összevisszaságába, és kisvártatva csakugyan felsivített egy ennivalóan helyes hízó, a filmterjesztő akkor már hanyatt fekiúdt, és vénába kapta a folyékony krumplicukrot, amelybe ínycsemegeknek való mindenféle vitaminokat is kevertek. Az ágya melletti állványon függő literes üvegből verejtékes cseppenként egyhangúan csöpögött az erősítő nedű, akár egy megfordíthatatlan homokórából a szemcsékkel együtt a lepergett idő, és amikor később lábra állhatott a filmterjesztő, az elmúlt szépre emlékeztette őt minden az állványról az ablakba állított glükózás literes üveggel mérhető és most az ott szerényen kuksoló, palack formában sem megfogható idő, és a filmterjesztőből órákig ömlött ezután a vicces jókedv és a nehezen elviselhető orvosságsszag, de fiatalemberünket ez nem zavarta, őt a saját reumatikus fájdalmai kínozták, és még inkább a közelgő vizsgaszesszió, amiért saját bevallása szerint délutánonként, amikor varázslatosan elfárad a nyüzsgés a kórházban, rossz lábán az egyetemre somfordál, hogy lépést tarthasson a műszaki dolgokban nekirugaszkodott számítógépgyárral, ahol dolgozik, és rögtön az első napon, amikor befeküdt közénk, bejött hozzá egy szőke lány, akinek nem számított, hogy éppen semmiféle látogatási idő nem volt, mert ez a búzakalász hajú lány a legbetegbb férfit is rögtön megtudná gyógyítani, ha erre kedve kerekedne, de ilyen kedvet nekünk nem mutatott, könyveket és egyetemi jegyzeteket hozott mosolyogva, amelyek bizonyára tele voltak szebbnél szebb matematikai levezetésekkel és olyan gyönyörű és bódító számításokkal, amelyek a legérzékenyebb lelkületű fiatalembereket is képesek kilendíteni hétköznapi józanságukból, és belehabarodva mindenféle matematikai képletekbe, értel-

mükkel az egyik végét fogva a jó eredményig gombolyítják ezeket a számításokat, és enyhe szédültségük közepette maguk elé mosolyognak, mint a század elején élt kisasszonykák, akik titkolt szerelmes levelekre gondolnak, amelyeket kerülő utakon, romantikusan szerelmes kedvesüktől várnak epedőn. És tovább rohan tőlünk, előlünk, velünk a hiába kért idő, a nővérke máris hozza a jótékony nyugtatót, kinek az altatót, a fiatalembernek jó erőset. Tessék máskorra eltenni ezeket a gyönyörű levezetéseket, mondja szigorúan a nővér, tudálékosan magyarázza nekünk, hogy a beteg dolga a gyógyulás, amelyet lehetőleg minden erőnkkel akarnunk kell, mással nem is szabad foglalkoznunk, csak emelettel lennebb szabad a szakállas földrajztanárnak dolgozatokat javíztatnia, mert már nagyon várják azokat a tanulók, és a padlón térdepelve, nyögve javítja ezeket az a tanár, mert másként nem képes erre a gerincsérvétől, amely nem akarja békén hagyni, pedig istenem, milyen fiatal a tanár, nemrég fejezte be az egyetemet, és nem tudhatja, mert mostanában senki sem tudhatja, hogy hol és mikor meg miért, hát csak meghűlt, felhűlt és áthűlt valahol egyszer-többször, és a kulturáltan is gyönyörű orvosnőnek be kellett írnia a beteg tanár kórlapjára, hogy az illető térben és időben megfelelően orientált, ez biztosan jó jel, reménykedhet, hogy hamarosan gyógyul, főleg, ha tudatosan segíti az orvosokat abban, hogy bajától megszabadítsák, ha nyögve javíztatja azokat a nagyon fontos dolgozatokat, és szíszegve vonsozolja magát minden kezelésre, amikor nem jön, mert valahol ácsorog és képzelt meghibásodásban beteg a lift, nem röpít senkit a mindenféle heverők felé, ahol például különféle fehér és ártalmatlannak tűnő karikákba kell bújni a betegnek. Tessék hanyatt feküdni, parancsolja a fehér köpenyes szőke, barna vagy éppen csudaszép lány, bekapcsolom és egyáltalán semmit sem tetszik érezni, de a mágneses erők szépen dolgoznak, és csak heverünk a hófehér ágyakon, nem számítva a diszkrécióra a jótékony mágneses erők részéről, a másik szobában pedig gyorsan vizes törülközőt terítenek a beteg ember hátára, derekára, nyakára, térdkalácsára, kinek hova, aszerint, ahogyan ezt előírta a gondolkozni is szépen képes orvosnő, és a vizes rongydarabra valami fémlemezdarabka kerül, amelybe dróton gyógyító áramot vezetnek, hogy tűszúrásos bizsergéssel javítson a beteg állapotán, aki aztán mehet tornászni a bordásfal alá, ahol amerikai cigarettacsomagot meg svájci csokoládét illik dugdosni a tanárnő köpenyegzébe, de mehet a beteg a víz alá is, a lóhere alakú állott vizes medencébe, aztán a kötelezően nagy nyomású vízugarak alá, amit a nyakig fehér köpenyeges asszisztensnő unottan és körkörösén sétáltat a fájós ízületek fölött, és mindenütt fehér köpenyeges szőke, barna és nem akármilyen szép lányok jönnek-mennek reggel héttől estig, két váltásban mint egy valóságos gyárban a dolgozók, miközben olykor még kemény rock is szól a rejtett hangszórókból, az ember csaknem elfelejti, hogy hol van. Tessék mondani, ebben a kórházban miért nincs kórházszag? (Igen, olyan szúrós hűgyszaggal kevert orvosságillat egyveleg, amitől egyből elsápad az ember és betegesen illendően várja a dolgok végét, amelynek sötét futára rendre minden szalon ajtaján kopogtat, hogy beengedjék, persze senki sem állja útját, mert ahhoz minden időnkben nagy mellény és dagadt erszény kell, és itt csak kopottas pizsamákba öltözöttek a páciensek, mert manapság nem divat a flancolás.) Ha nem muszáj, miért legyen itt kórházszag?, vonja fel a szemöldökét beszerzési gondoktól barázdált homlokára az adminisztratív igazgató, aki nem holmi ideges tisztviselő, hanem - egyáltalán nem melleleg - gyakorló orvos, betegek nem aláírásáért járnak hozzá, mint sok más gyógyítónak képzelt doktorhoz, hanem hasznos tanácsokért, amelyekből hiányzó orvosságok helyett is ajánl, és ezért a folyosók végén dohányzó betegek halkabbra fogják a röhögést, amikor éppen arra jár az aligazgató, és ezt örködéssel megbízott füstölgő társuk jelzi, pedig szolgálata idején nem élvezheti saját cigarettája füstjét és dohányos társai vicceit sem. És akkor jön az előadótanár, óvatosan tapogatja lábával a lépcsőt, kapaszkodik a karfába, a sztetoszkóp kerek dobozkája ájultan lóg a mellén, minden lépcsőfoknál csóválja karikás műanyag fejét, ha valaki az előadótanár mellére nyomná, és lehallgatná vele az idős férfi szívzörejét, sürgősen mentőt hívna, mert az osztályvezető orvos is lehet beteg, és pont úgy lábadozhat az előadótanár is, mint akármelyik halandó. Betegebb

vagyok, mint ti, közvetlenkedik az idős ember, de nem hagyom magam, de titeket sem hagylak, meg a diákjaimat sem az egyetemen, ez az én munkám, és csak még betegebb lennék, ha nem dolgozhatnék. A takarítónő pedig időnként megjegyzi, hogy jó ember a professzor, nem hiába állnak csomagostól rendelőjének ajtaja előtt az ország minden részéből jött betegek, akik makacsul élni szeretnének még egy kicsit, aztán még és még, ha lehet. Közben egy emelettel fennebb, az éjszaka meghalt egy orvosnő, altatót vett be vagy micsodát, bizonytalankodik a különben magabiztos takarítónő, és vége lett az orvosnőnek, merthogy összeesett a férjével, mert ilyenek negyvenen túl a valamiért hervadásnak indult nők, és idegesek mértéken felül, tegnap vasárnap volt, és az orvosnő bizonyára még idegesebben mint máskor, bejött szolgálaton kívül, mint beinternált beteg befeküdt abba a kórterembe, és biztosan elkeseredett, sírt, és vége lett, a takarítóasszony pedig magas vérnyomására hivatkozva elhárította, hogy az orvosnő kihűlt tetemével bajlódjon, és akkor jött a liftes ember, egy talpraesett férfiú, aki mindent elintézett, amit ilyenkor el kell intézni, ő tudta, mit kell tennie, ki tudja honnan tudta, hiszen ebben a kórházban eddig még nem halt meg senki. (!) Aztán valaki nagy titokban kávéfőzött az emeletiünkön. Békebeli illat csavarodott szerteszét a folyosón, belopózott a kórtermekbe és nagy kérdőjel alakjában befészkelte magát a beteg agyakba: honnan a kávé? Mintha valaki azt kérdezte volna: honnan a levegő, honnan a fűszál a mezőkön, honnan a mosoly az emberi ábrázatokon?, miközben figyelmen kívül hagyja napjaink általános légszomját, a letarolt mezőket és a megkeseredett arcokat. Keziticsókolom, mondta madár röptű, sziporkázó örömeiben a szőke asszisztensnő a beteg férfinak, aki kávéval kínálta, és hálából elcsicseregte, annyi minden történik ebben a kórházban, hogy meg kell bolondulni, ha szívére veszi az ember, idegileg időnap előtt kikészül, mert a harmadik asszisztensnőt nemrég felhívta egy régi férjüismerőse, aki éppen átutazóban van városunkon, és kiderült, hogy egykor mekkora nagy szerelem volt köztük, amely most újra fellángolt, hiába sodorta őket egymástól messzire a könyörtelen sors, bizony ilyen komisz az élet, és most a magas szőke asszisztensnő bennmaradt a kicsi barna asszisztensnő helyett, aki elrohant egykori szeretője utazástól és kegytelen sorstól fáradt karjaiba, a szőke asszisztensnőnek pedig meg kell bolondulnia, mert így jár az ember, ha átérzi a mások szerelmét, és a betegek bánatát is, az egyik éppen most mesélte, egyedül csakis rábízva személyes titkát, hogy egy kisvárosi kórházba kellett szállítania az anyját szélütéssel, és az öregasszony mozdulatlanul feküdt a kopott hordágyon, és a szeme zárva, lélegzete gunnyasztó galambéhoz hasonlatos, szívverése szaggatott, mint romantikus szerenádok tovasuhanó, halk staccatissimoja. Hány éves az anyja?, kérdezte hűvös tárgyilagossággal a tanulékony fiatal orvos. Hetvenkettő, felelte a beteg, betegebb édesanyjára szegezett tekintettel. Mit akar?, tette fel a költőinek szánt kérdést a mostani gyakorlattal tökéletesen tisztában lévő fiatal orvos, de a szülőanyjáért aggódó beteg komolyan vette és lemondón legyintett: Szeretném, ha életben maradna az édesanyám, jelentette ki határozottan, és a fiatal orvos elvette az orra elé dugott borítékot. Mindent megteszünk a betegért, szólt biztatóan mosolyogva a doktor, és sietve elhagyta a kórtermet, de nem azért, mert ott minden koszos volt, hanem, mert ilyen a sok dolgot magára vállaló emberek szokása, aztán három napig nem látták abban a nyomorúságos kórteremben, és akkor az ottani jóságos arcú takarítónő azt tanácsolta a betegnek, hogy vigye haza nagyon beteg édesanyját, hiszen minden bizonnyal otthon szeretne meghalni. És az a közlékeny beteg még sokáig magyarázta volna a nagyon szőke és jószívű asszisztensnőnek, hogy neki miért kell megbolondulni, de az asszisztensnő is csak ember, és elfáradt, látszott rajta, hogy festett szőke, de másnap átutaló papírokat hozott annak a betegnek, s miközben ő a finom kávéfőzést szűrte, a beteg megtanulta, hogy a közeli kórházban kisasszonynak szólítsa a kenyere javát már elfogyasztott orvosnőt, hogy annak örökösen látható szigorát valamiként enyhítse ebben a különleges kórházban, amelyet már nagyon régen „zöldfedelűnek” mondanak a páciensek, akik valamiért mind zöldfülűek és nem egészen komplettek, fájdalmaikat arckifejezésük, de leginkább zavarosodó tekintetük mutatja, a hangoskodókat külön épületbe gyűjtik, és ha még van mivel

és miért, itt mindenkinek rengeteg ideje van gondolkozni, betegünk is ezt gyakorolja, miközben rájön, hogy a léleksebész kisasszony doktor szigorúsága jóindulatú határozottság, célja vele az, hogy a betegek lenyeljék azokat a sokféle pirulákat, amelyek bambává teszik őket, hogy így legyenek egészségesek, és azok, akiknek már a különféle tabletták sem használnak, háromszínű placebót kapnak rendszeresen, olyan különleges labdacso, amitől aztán minden beteg bebeszélhet magának annyi nyugodtságot, amennyivel a környezetükben levőket nem zavarva, úgymond normálisan élhetne, akár az a harmadéves jogász, aki megbetegedéséig távírdásként kereste mindennapi kenyerét, amit főként azért fogyasztott, hogy az esti egyetemen jogot tanulhasson, aztán egy vagy több, se nem szép, se nem rút napon kiderült, hogy nem a kenyérből, hanem a magára vállaltakból kapott a kelleténél többet, ezért durcásan szedi a placebót, tudja, hogy ez a neve ezeknek a színes micsodáknak, melyekben semmiféle hatóanyag sincs, mert már semmi nem segítheti, csak a színes tabletták lenyelése után várható magára erőszakolt nyugalom, és talán az, amikor társai előtt sokadikszor is kijelenti, hogy ő nem beteg, csupán valami véletlenül összegubancolódt az agyában, és ha aludni tudna, még többet is magolhatna a matraca alá dugott jegyzetéből, hogy a közeledő szesszióban vizsgáit kitűnően letehesse, szobatársai bizony csak bólogatnak és befelé mosolyognak, akár a tapasztalatoktól bölcs, épeszű emberek. Ez semmi, szól fennhangon, megszokottan harsányan az idős szobatárs, amikor a vasúti műhelyekben inaskodtam, már akkor bekapcsolódtam mindenbe, úgyhogy mindenkit ismerek, és engem is nagyon ismerhetnek azok, akiknek mindent ismerniük kell, csakhogy engem idő előtt nyugdíjaztak, na vajon miért? Hát nemsokára kiengednek, és hazamegyek, mert sok a dolgom, na vajon miért? Remek, állapítja meg a harminckét éves lakatos, és dühösen asztalra dobja kártyáit, körbe tekint, hogy üldözőjét, rosszakaróját végre megpillanthassa. Nincs valakinek egy fölösleges altatója?, kérdi némileg kijózanodva, és elrohan választ nem várva, mert amíg Japánban járt, hogy a gyújtógyertyák előállításához megfelelően bővítse szakmai tudását, feleségét elcsábította és ellene fordította egy okoskodó gyülekezet, és altatókkal sem tudja megérteni, hogy miért és hogyan, az orvoskisasszony pedig hideg-szigorúan néz reá minden áldatlan reggel, ropogósan fehér köpenye kicsit szűk vállban, és a tudatukkal betegeskedő betegek tudják, hogy az új beutaltól sem vette el a kávé - ki tudja honnan kapja ő a mindennapi kávéját? -, hanem durván kidobta rendelőjéből, innen is látszik, hogy a többi jó elmeorvoshoz hasonlóan ő sem komplett, hanem hasadt vagy legalábbis repedezett tudatú, de a takarítónő, aki az egyik közeli faluból ingázik minden számára áldott napon, tudja, hogy a kisasszony még nem vénkisasszony, és szeretné, ha betegek olyan embernek tekintenék, aki segíthet rajtuk, talán még azon a szerencsétlen csenevész fiatalemberen is, aki béna fél lábát a levegőben himbálva, cirkuszi bohóc-harsányan gesztikulálva mindegyre bemutatja miként fogta le a vágóhídon azt a bikát a két szarvánál megragadva, hogyan csavarta ki játszi könnyedséggel a vad állat nyakát, akár egy kiscsirkének, és mint kicsavart mosogatórongyot dobta a gyáva és remegő lábú mészároshad elé, Nesztek faszok! Szabdaltok fel gyorsan, isteni levest főzhetek belőle... Ötödéves orvostanhallgatók kérdezzétek, faggatják ezt az egyméséjű Góliátot, cseppet sem nevetnek rajta, ez a fiú egyikük vizsgatétele, és a jövődöbéli orvost a helyes diagnózis megállapíthatóságának reménye fűti, otthonról kapott hét esztendei jólneveltsége, öt keserves egyetemi év alatt összeszedett tudása van segítségére, meg általános műveltségre való hajlandósága, némi hagyományosság, amely mindenféle főiskolást tekintve az orvostanhallgatók körében érik rokonszenves emberi tulajdonságok egyvelegévé, erről is csevegnek éppen eleget hajnalban az állomásról kigördülő ingázó vonat fiatal orvosai idősebb kollégáikkal, akik a falujukba hazatérő gyári munkásoktól elkülönülve, legfentebb az ingázó tanárok, a tanítók és a tisztviselők, de leginkább a saját szakmabeliek szagát képesek az utazás másfél órányi idejében eltűnni, miközben a nők kötnek, amint egy kis idejük akad, mindjárt muszáj nekik kötni valamiféle pulóvert, amit éppen azelőtt szoktak nagy hirtelenséggel elbontani, mielőtt teljesen elkészül, mert az új modellnél mindig jobb a legújabb modell, mintája is előnyösebb, és ilyenformán mindig van

miért mozogjon a kezük és járjon a szájuk, persze, csak úgy melleleg az ingázók vonatán, ahol kibeszélhetik, hogy egyik kollégájuknak levált a szemlencséje a sok olvasástól az örökösön mozgó vonaton, mivel évekig nem tudta abbahagyni az olvasást és az ingázást, most pedig akármilyen hosszan mesélhet olvasmányélményeiről, és így az együtt utazók kora reggeli utazása már nem is annyira fárasztó robot, hanem kicsit kényszerű kikapcsolódás, lehetőség a világ dolgainak áttekintésére, egyféle tájékozódási lehetőség a zord életben, amely a neurózisok megelőzése szempontjából bizonyára nagyon fontos, ha már más lehetőség nincs a dolgok változtatására, pedig egyeseknek direkt orvosi receptre elő kellene írni a napi ingázás mellé a pihentető csevegést, és szigorúan betartva, hónapokon, s ha kell éveken át folytatni, mert minden komoly dologhoz immár évekre van és lesz szükségünk, lám a most már önkéntelenül is hihiző fiatal orvosnőnek nem kevesebb, mint nyolc szűk esztendeig kellett tanulnia, amíg révbe juthatott az egyik kisvárosi klinika laboratóriumában, ahol sokadmagával különféle rendkívül fontos analízist végez, amelyek nélkül az orvostudomány manapság semmilyen apró lépést sem tehet a gyógyítás rögzös útján, és csak olyan féllábú és félkarú óriás volna, aki erőtlenül, többnyire bambán figyelné az orvosolatlan és tisztázhatatlanul tisztátlan, súlyosan beteg világot. A mindig kitűnő tanuló, mindig mindent bámulatosan beszajkózó fiatal doktornő öt kerek esztendeig tanulta a gyógyítás általános tudnivalóit, de amikor megállt a beteg ágya mellett, elsápadt az együttérzéstől és a felelősségtől. Hogy van?, kérdezte a megváltásra várakozó beteget, Köszönöm, rosszul, nyögte ki nagy nehezen a szerencsétlen, és az orvosnő hirtelen mindent elfelejtett, amit öt nehéz esztendő alatt bemagolt, nem tudta mit kérdezzen, mit tudakoljon, mihez kezdjen a helyes diagnózis megállapítása végett, jegyzeteiben kotorászva aztán, ráakadt néhány előre elkészített sablonkérdésre, kollégái segítségével beírhatta a kórlapra a megközelítőleg helyes kórismét, de az adandó első alkalommal olyan továbbképzésre iratkozott, ahol emberekkel nem kell foglalkoznia, hálószozáját ismét telerakta szakkönyvekkel és újra kitűnőket vizsgázott, már azt hitte sohasem fejezi be a tanulást, s hite most is tovább erősödik, mert valójában sohasem szabad abbahagynia a mindenünnen áradó tapasztalatok elsajátítását, és miközben naponta százával végzi a különféle vérvizsgálatokat, folyton csak erre gondol, fél szeme a mikroszkópon a mikrokozmoszba kalandozik, fél szájjal már diktálja az asszisztensnőnek, hogy most éppen mi a helyzet a parányok világában, abban a csepp vérben, húgyban, bélsárban és egyéb látületnek való dolgokban, és felrémlik előtte, hogy már iskolás korában szerette a vegytant és a gyerekeket, két szép gyereket szült vizsgák szünetében, és az orvosi vegyészetben otthonosan mozog. Melyiket hagyjam abba?, kérdezi önmagától, és már el is döntötte, hiszen van szeme, van esze ahhoz, hogy ma és holnap mit enged meg a valamilyen irányba mindig gyorsuló élet. Mikor megy a vonatod?, kérdezi kora délutánokon mindig piszmogó kolléganője, aki vegyész és biológus és örökké hasonlókat szokott kérdezni, mert ezen a vadonatúj klinikán minden korszerű, mindenféle szakember dolgozik itt, segítik és kiegészítik egymást a folyamatosan fejlődő egészségvédelem érdekében, mindnyájan hófehér köpenyeket hordanak, a szívük pedig kinek be-, kinek kitakarva, a páciens pedig türelmesen várja a diagnózist, megszeppenve, megtorpanva ácsorog a lőtásfutásos, számára is egyetlen életecskében. Jaj istenem, most mi lesz? Kihez forduljak? Mit kell vinnem a laboratóriumi eredményeken és magamon kívül? A doktornőt a beteg sohasem látja. Csak a beteg vére, vizelete, köpete jut el az orvosnőhöz, olykor köbcentinyi tüdőre szállott víz, térdkalácsban összegyűlt folyadék, némi vattavéges pálcikára törölt váladék képében jelenik meg a páciens a fiatal doktornő előtt, és mindezeket festeni, érlelni és megfelelően elő kell készíteni, hogy a mikroszkóp alatt látni, megfigyelni lehessen tulajdonságaikat és a kórokozókat, megszámlálni valamit bennük ami nagyon fontos lehet a betegre nézve, kezelését elkezdni alapos laboratóriumi vizsgálat nélkül nem igen érdemes, látni kell olykor a láthatatlant is, csak a legfiatalabb orvosnőt nem szabad megtekinteni, a pácienseket a laboratórium főnöke fogadja irodájában, neki szokás hálálkodni, borítékolni és a többi, és ha nem jönnek a betegek, bizony idegeskedik az elmaradt hálálkodások miatt a koros főnök, akinek nemsokára

nyugdíjba kell vonulnia, hogy azután csak keveseknek legyen doktor, többnyire csak kertész vagy unokáját felügyelő nagypapa lesz, akivel ráérősen beszélgethetünk valamely távoli falucskáról, ha valakit egyáltalában érdekelni fog az a távoli kis helység, ahonnan a laboratórium főnöke származott. És a fiatal doktornő politikailag érettebb kolléganője dicséretét is bírja, hiszen helyette is dolgozik, amíg az rendkívül fontos gyűlésekre jár, amelyek pont olyan fontosak, mint a betegek, akikről mindenütt beszélni szoktak, és jelentésekbe is bekerülnek mutatószámok formájában, amelyek hűen mutatják mikor, hány laboratóriumi vizsgálatot sikerült a lelkes munkaközösségnek megfelelően elvégezni a klinikán, és miként állnak a környékbeliek vörös vérsejtjeik számát illetően és veseműködésüket tekintve, ami pedig a rákos megbetegedéseket illeti, ezeket a vizsgálatokat kétszer is megismétli a fiatal orvosnő, mert akár a beteg hozzátartozói, először ő sem hisz a szemének, neki fáj minden pozitív eredmény, ami lényegében nagyon is negatív a beteg további élettartama szempontjából, a doktornő pedig még rutintalan, még szenved az ilyen eredményektől, és nem akar beleegyezni abba, hogy a véletlenek dézsmálják meg az emberek életét, az élet amúgy is tele van kellemetlen meglepetésekkel, megszokásokkal és nem éppen testhezálló feladatokkal, mindent, de mindent be és el kell osztani, átmenteni és továbbéltetni, megérteni, és megtagadni tudni a nyilvánvaló rosszat, türelmesen várni a jót, a jobbat, amely eljön egyszer, vagy elhozzák - legalábbis ígéri - a sors által kiválasztott szolgálatosok. És a fiatal doktornő időnként felnevet és trillázva kacag, mint egy csitri lány, így örül az életnek, őszintén mondja, hogy maga sem tudja, miként főz, mos, varr gyerekeire, miután fáradtan hazatér az ingázás utáni bevásárlásból, a sorozatos sorbaállásokból, gyurakodásokból, lökdösődésekből, és néha pillanatra megáll szűkre szabott birodalmában, a teherliftnyi szűk konyhában, ahol életszintjük pontosan lemérhetően egyirányú, és a gyerekei jópofa, merészen színes akvarelljei kacagnak le a falról, és ilyenkor azt mondja magában, hogy vannak, akik náluk nehezebben élnek, az a községbe ingázó körzeti orvos kolléganője például, aki most ki sem látszik a statisztikákból, örökké csak a gyerekeket és a várandós anyákat számolja, mindegyikre úgy kell ügyelnie, mint a rendőrségnek a maga szemé fényére, közben két szép kék szemével látja, hogy a község egészségügyi helyzete számokban is egészen pontosan kimutatható és továbbítható valahová, ahol összesítve az egész ország egészségügyi helyzetét alakítják ki ezekből a számokból, miközben az egészséges és a beteg emberek időnként át- és visszasétálnak különféle rubrikákba, aszerint, hogy mi történik velük az életben és azon is túl, ahol mindenkinek meg kell nyugodnia a nyilvántartás szerint, és ezt nevezik az egészségügyben állandó küzdelemnek, amit az ország az orvosok segítségével vív, mert az emberek magukra nem sokra mennek, hiszen csak fekszenek az ágyban, nyitva a szemük, mintha nem láttak volna mindenből éppen eleget napközben. És besüt értelmünkbe a csend, álmodozások kergetőznek és furcsa álmok szisszennek a fejünkben, és néha amikor a fáradtság leteper, és elszenderedünk, kilépnek agyunkból féltett álmaink, hogy a kórteremben mások féltett álmaival találkozzanak, hogy nagy, sohasem látott egyetértésben egyesüljenek, mint a kizsigerelt proletárok, és kikíváncsiskodjanak a folyosókra, a tágasnak mondott külvilágra, hogy visszatérjenek hirtelen ólom-súlyosan, ráfeküdjenek a mellünkre a válogatott gondok, és kipréseljék belőlünk a segélykérő kiáltást. Forduljon a másik felére, T. úr, szól a szomszéd ágyból valaki, és maga is nyög egyet együtt érzően, sóhajt és szellent, mert ilyen az élet, miközben arról gondolkozik hangosan, hogy a másik kórházban a szőke kontyos orvosnő bezzeg elvette betegétől a kávéját, pedig már tudta, hogy az az öregasszony, akit gondjára bíztak, reménytelen eset, és ha nem veszi el a kávéját, akkor is reménytelen, és miközben ezt megmondta a hozzátartozóknak, sajnálkozás ült az orvosnő szép szemében, és egyáltalán nem hasonlított egyetlen női Hippokratészhöz sem. És amikor egyszer éppen egy ismerős orvosnál ültem a konyhában, mondta a szomszéd ágyból a beteg, csak úgy beszélgettünk egy kicsit, és kopogtak, nyomban nyílt az ajtó, és bejött egy fél bárány, nyúzottan állt az ajtóban, micisapkáját tördelte. Itt lakik a doktor úr?, kérdezte sápadtan és halkán, akár egy elemista. Tegye csak oda a sarokba, szólt egykedvűen az orvos,

és folytattuk a beszélgetést, már nem is tudom miről beszélgettünk, elég az hozzá, hogy gyorsan telt-múlt az idő, megint kopogtattak, hát bejött egy falusi korsó, és odakerült az is a bárány mellé. Nem tudom, kik küldték, szólt az orvos, csak úgy mellékesen, mint amikor unalmas kártyaparti közben odavet valamely megjegyzést az ember. Ezek a szegény emberek azt hiszik, így nem feledkezem meg róluk, s a lehetségesnél is többet teszek majd értük. Hát hagyjuk meg őket a hitükben, folytatta kicsit elgondolkozva a tőle telhetően bölcs orvos, és mi tudjuk, hogy igaza volt, mert a kórházi ágyon fekvőkhöz rendre eljön ijesztő és megnyugtató arcával a halál, és ekkor cselekedni kell valamit a szokások szerint, segítségért nincs kihez esedezni, mindenért fizetni kell, adunk hát az orvosoknak, a nővéreknek, az utunkat elállóknak és a felügyelőknak, mindenkinek, aki elsegít a sírig, hiszen Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen, ugye, így van T. úr?, a halál gondolatát látjuk mindnyájunk arcán végigsuhanni, ha úgy teszünk is, mintha nem láttuk volna, mert azt hisszük, ha nem beszélünk róla, akkor nincs halál, és nem a mi halálunk, anyám ilyen esetben a struccok természetét emlegette, az ostobák viselkedése ez, ami abból ered, hogy nem akarjuk a halált, nem beszélünk róla, nem készülünk fel rá, elfogadjuk tabuként, egyre több már a tabu az életünkben, és mind kellemetlen, ilyen az élet vége is, mintha az, ami előtte volt, mindenben olyan nagyszerű lett volna. Tudom, hogy még nem alszik, ezért még azt is elmondom, amit az egyik közeli ismerősömtől hallottam. Jaj, nem tudom, mi van velem, úgy fáradok mostanában, panaszkodott a lányának a néni, és állítólag pontosan úgy pihegett, mint réges-régi operettekben szoktak az öregedő bárónők, és elvitték szép sorjában, ahogyan ez most szokás az orvosokhoz, és végül beutalták a szív-kórházba, akkor már olyan lassacskán vert a pulzusa, ahogyan század eleji álmos faliórák ingája szokta ütni az egész órákat, és a főorvos jópofáskodva azt mondta neki: Nézze mama, pár rongyos tízezresért kap tőlünk egy testhezálló szívstimulátort, szépen befaragjuk a bőre alá, észre sem veszi, aztán újból olyan fürge lesz, mint kislány korában... Jaj istenkém, honnan vegyek én pár tízezrest, ájuldozott a néni, miközben a gyorsan távolodó főorvos és eszmélete után tekintett, jószívű emberek gépre kapcsolták pislákoló szívverését, a néni férje, fia, lánya és rokonsága már beleszokott a hüledezésbe, amikor harmadnap a főorvos újból megállt a beteg néni ágya előtt és folytatta a megkezdett mondatot: Néni, maga nyugdíjas, fizet egy ezrest, a többit pótoljuk központi alapból, és a néni aláírta a papírt, amelyben körmönfont fogalmazásban le kellett mondjon az életéről, és a sebész máris nyúlt a szikéje után, a néni pedig sírt, amikor hazaengedték a sikeres műtét után, mert nem hitte, hogy már semmi baja, és hogy van új a bőr alatt, búcsúzott tizennégy éves szobatársától, egy sápadt kislánytól, akinek nem akadt látogatója és vigasztalója, éppen ezért nem sírt, nem bölcsködött, nem sóhajtozott, csak nézett nagy, kerek szemekkel, elhamarkodott következtetésekkel sem untatta környezetét, miszerint ilyen és olyan az élet, mert ő még nem is élt, jövőjéről pedig okosan és kitartóan hallgattak az orvosok, s amíg a néni ott szöszmötölt a szomszéd kórtermeket is bejárva, két fiatal fehér köpenyeges legény lepedővel hirtelen beborított hordágyat vitt sietve le a lépcsőn, a töpörödött test ide-oda hánykolódott a hordágyon, merthogy már nem volt benne élet, a fiúk meg valami új viccen heherészték, valószínűtlenül könnyű volt a hordágy, talán éppen ezen vidultak, ennyi maradt a kislányból, aki lehetett volna valaki, ennyi maradt belőle, és belőlünk sem marad sokkal több, nem is fájdalmas az, ha valamiféle csekély űrt hagyunk magunk után, úgy van az kicsinálva, hogy ezt alig lehet észrevenni, a gyp is gyp marad, ha hiányzik belőle egy fűszál... Kívánjunk magunknak szebb álmokat, sóhajtott a lelki egyensúlyát kereső közlékenységétől is szenvedő betegtárs, a reggelt repedő élet a cselekvés fehér zászlóit lengetve reménysugarat is küldött, Maguk, mutatott ujjal a meglett emberekre a katonás szerepben tetszelgő nővér, igen maga is angyalképű jófiú, csak semmi bámulkozás, semmi téblábolás, hanem egykettőre iszkiri, szóval maguk ma elmennek szemfenék-vizsgálatra!, és egy valamennyire normálisra két boldogtalan jutott, akik juhcsendesén, nagy engedelmisséget mutatva követték a kórházakat elválasztó néhány utcán vezetőiket, és nő úgy még nem nézett férfiszembe, ahogyan a szemészetten az a hervatagon is megnyugtatóan

szép orvosnő tette, persze, hogy egészen mást olvasott a férfiszemekben, mint amit olvasnia kellett volna boldogságuk érdekében. És visszamentek csöndesen a boldogtalan és kevésbé boldog férfiak az ágyukba, éppen beszállítottak valakit a zöldfedelűnek elnevezett kórházba, erről beszélgettek a betegek kissé izgatottan, mert az új beteg ripityára törte saját lakását, csupasz kézzel, rámostól verte szét az ablakokat, a poharakat, de még a fürdőszoba-tükröt sem kímélte, akkor fogták le, amikor pillanatra megpihenve csodálkozva szemlélte csataterét, Napóleon-pillantása volt és gőgje sem kisebb. Nem tudom, ki járt itt, mondta és vérző kezével körbe mutatott, és vérző arcát pirosra törölte, mintha egy furcsa novella címét idézte volna a segítségére későn sietők eszébe: Látod, jól vagyok, piros az arcom, és valaki mindjárt telefonálni akart a legnagyobb főnöknek, amitől a magát győztesnek képzelő vesztes hadvezér az ajtónak rontott, és a fejét sem kímélte, agyonmosott, hosszú ujjú inget kellett ráadni, amit hátul szoktak begombolni, összekötni, amitől egyszeribe szomorú lesz a környéken minden beteg. Hollá, galambocskáim, toppant be a teltkarcsúként is molett nővérke, mintha a kukoricaszemre térdepeltetett, vidéki Zsebszínház balett-táncosnőjét utánozta volna a betiltott új előadás csak azért is főpróbáján a polgárpukkasztónak szánt jelenetben, és eperajka annyira rúzsos és olyan piros volt, mint szédítően szőke búzatengerben a forradalomba vágyó pipacs szirma, amely kitűnően illett az elnemzetlenített túrókockákhoz, amelyet kedves betegeinek hozott, farba való erősítőkkal, nyugtatókkal, altatókkal és szimbolikusan köptető-ekkel együtt, hogy még sok-sok mindent kibírjanak - Caragiale után, szabadon - a saját highlife-ukban, és mindezekhez a nővérke műhamvas és pufi arcocskájáról kellemességet hintett a beteg fiúk áporodott magányába, hogyha valaki kicsit is akarja, sugárzó derűjébe tolakodva rögtön elhiggye, hogy bizony ezután is végletekig bolondosan jó ez az egész világ... És az öreg, aki tulajdonképpen szeszölöslegétől kívánt megszabadulni, és ideiglenesen fekete monokliját makacsul egy véletlenül elszabadult seprűnyéltől származtatta, órákig orvosfiáról áradozott, aki évekig kitartóan gyomorbetegeket kezelt a szentgyörgyfürdői szanatóriumban, mégpedig olyanformán, hogy minden betegének tüzetesen ellenőrizte a beutalón feltüntetett diagnózisát, amiért aztán reggeltől estig dolgozott a rendelőjében, és a kiigazított diagnózisok alapján kezelve betegeit, azok nem győztek csodálkozni állapotuk gyors javulásán, tehát nyilvánvalóan minden lehetőséget és alkalmat felhasználva áldották csodatételeiért a fiatal orvost, amíg az a városba kerülésért hagyta a gyomorbetegeket másra, szakorvosi vizsgával röntgenorvossá lett, és elfoglalta az előre kinézett állást szülőhelyén, rávetette magát a visszerkezelésre, amely területen eddig elfelejtettek tolakodni az orvosok, és csodálkozást kiváltó eredményességgel jó hírnévre tett szert, legújabb tudományos dolgozatával, amelynek lényege abban áll, hogy különféle anyagok befecskendezésével némely daganatokat zsugorítani lehet, minek következtében műtéti eltávolításuk az eddigieknél sokkal, de sokkal könnyebb, hát egy ilyen fiúval hogyan dicsekedne az ember, és ez a sikert sikerre halmozó fiatal titán, akit nyilván még alig ismernek, nemhogy elismerjenek, eljött a mi kórtermünkbe meglátogatni az apját, mondott egy sor viccet, a szigorú orvos kisasszony is nevetett, Ilyen még nem volt, mondták a régi betegek, akik ezután azért is értetlenkedtek, miért iszik az, akinek ilyen nagyszerű orvos fia van?!, valaki ezt másnap a szeszkazán szemébe mondta, és az öreg nem szólt, de vasárnap sem ment haza, pedig könnyű betegként bármikor hazamehetett volna, elkotyogta, hogy fáj a szíve az unokájáért, akinek vasárnaponként palacsintát szokott sütni, mert a gyermek nemcsak a nyugdíjas nagypapáját, hanem az ínycsokor falatokat is fölöttébb kedveli. Hát persze, a dolgok hajlamosak arra, hogy a maguk medrében haladjanak a reményteljesség felé, de mit tehet az ember, ha prosztatája van?, villant lassítottan a saját szájszögletében mosolytermőt a meghibásodott értelmű jogászelölt agya, mert a hivatalos nyelven kettéválasztva a szót, ez buta apát jelent, a keresztkérdést jó órával később küldte a fiatal orvos után, és a kórteremben mindenki tudta, hogy ez a betegség nem a fiatalokhoz, hanem inkább a fiatalabbak apjához illik, és a városi klinika rendelőjében messze híres vizsgálóorvos máris készítette a gumikesztyűjét, miközben a rendelő ajtaja előtt hosszú sorban

álltak a várakozók. Régi harcos vagyok, biztatta magát a kelletténél hangosabban a soron következő koros beteg, akiről akkor még nem látszott, hogy évekkel később inkább reformátusnak mondja magát, és izgalmában majd ismételten bőrhájába kapkod. Nem baj, szólt az orvos hidegvérrel, miközben sárga vazelint kent a gumikesztyűre. Nálam sokféle ember megfordult már, rangját, múltját mindegyik ajtón kívül hagyta... Legyen szíves, oldja meg a gatyáját és nyugodtan dőljön mélyen előre, szólt az orvos duruzsoló hangon, mintha csak a páciens mesterségéről érdeklődne, aztán a beteg alfelébe nyúlt kesztyűs kézzel. Ohó!, bődiült egyet meglepetten a nagyapa. Van itt valami, mondta inkább magának, mint a jelenlevő kis közönségnek az orvos, Na, de nem veszélyes, a vizeletvizsgálat eredménye is ezt mutatja. Nyugalom, tata... Nem tudtam pisilni. Most, hogy ott azt bügyűrgetni tetszik, nagyon kell, mondta parlagi egyszerűséggel beismerően az öreg. Fog az menni, ne búsuljon, biztatta az orvos betegétől és kesztyűjétől szabadultán, és a páciens csak később, a hosszú folyosó végében baktatva eszmélt rá, egy ilyenfajta vizsgálat többek között arra is jó, hogy kitanítsák a halandót egyenlőségből, szerénységből, és a kivagyiskodás hiábavalóságáról. Hogy is hívják ezt az orvost?, jó lenne észben tartani a nevét, hiszen vele három nyelven társalogva sem érez félelmet az ember. Persze, nyolcvanon felül mitől félne a polgár, önmagával is régen megbékélt már. Hogy s mint vagy? kérdi réges-régi barátját az utcán a beteg. Hát én? Hát te még élsz?! Na, de ilyet!, csodálkoznak egymáson huncut örömmel az emberek. Az élet ugyebár szép? Persze, hát persze... Igen, no igen... Köszönöm, megvagyunk. És mindnyájan megvagyunk, talán megleszünk valahogy ezután is, arra a kis időre, lám három kórház portása nekem már előre köszön, sorstársaimmal együtt ki-be járhatok előttük, ők mit tehetnek, néznek megértően, mint a nagycsaládos emberek, akik sokat láttak, sokat loholtak, s loholnak most is betevő falatok után, miközben reményt fröcskölő tekintetükkel figyelik, feszülten szemlélik az egészségesekre és betegekre fel nem osztható önmagában is folyton kavargó-nyüzsgő várt változásokkal csordultig telt világot.

*

Nem érzékelttem, hogy a pártaktivistáknak juttatott előnyöket élvezők az osztály nélkülinek mondott társadalom olyan rétegébe tartoztak, amely az élcsapat jogán a régi uralkodó osztályoknak megfelelője volt. Vagyunk a kivételezettségen és a protekción kívül nem volt, az csak a legfőbb vezetők közül is csak egyeseknek járt. S ha nem viselték magukat a vezér elvárása szerint, minden juttatott előnytől megfosztották. Ceaușescu fiának barátját például az országos pártlap első oldalán leckézték meg a Predeálon épített villájáért, hogy miután kiesve az ország vezető kegyeiből, büntetésként az erdélyi megyék közül a gazdaságilag legelmaradottabb Szilágy megyébe helyezték a hatalom helytartójaként, ahol durcásan, az egyik választáson száz százalékos részvételt és a világon egyedülállóan száz százalékosan egyöntetű igenlést jelentsen. S mert a vezér nem értette a fiatal ember viccnek beillő igyekezetét, csak a hódolatnak élt, újból kegyeibe fogadta és környezetébe visszarendelte „a nép legszeretettebb fia” iránt mutatott szolgálalkút. Mai eszemmel, az ilyen történések hatására, rögtön kiváltam volna ebből az „osztályból”. De akkor nem gondoltam ezzel, belenyugodtam, csak betegnyugdíjazásom előtt fél esztendővel nyílt alkalmam kimaradni a pártból: át-helyezéskor nem jelentkeztem a fővárosi lap pártszervezetében, sem a nyugdíjasoknál, őrzöm még a pártkönyvem, amely mutatja, hogy 1989 áprilisától tagdíjat sem fizettem.

Apám véleményváltozásán is lemérhettem, hogy a háború utáni években tanúsított, az illegalitásból hozott katonás párthűsége miként változott át fojtott ellenállássá, a nyolcvanas években már csak a tőle szokatlan durva káromkodással válaszolt, ha a vezetőkről kérdeztük. Kívülállóként, kivételezett nyugdíja ellenére, egyre lesújtóbb véleményt fogalmazott meg az országos pártpolitikáról, a diktatúráról, amelyet a szegények érdekében igenelt az osztályharc idején, de érthetetlennek tartotta a „szocializmus kiteljesedésének” kikiáltott, valójában a

nemzeti elnyomást és népkizsákmányolást eredményező, a Nagy-Romániás és a nemzetközi téren is középállami státusra törő elvakult pártvezetés politikáját.

A hatvanas évek végén, arra bízattam apámat, hogy vesse papírra emlékeit. Nem volt más elfoglaltsága, feketesárgaságos betegségéből, szigorú diétával kigyógyult. Mostohaanyámmal nem óhajta ujjat húzni, unokáit sem kereste, nem volt kinek mesélnie sanyarú gyerekkoráról, osztályharcos tetteiről. Szoba-konyhás lakásukból a szobában rakott fészket, jó időben halász-felszereléseit babrálta a ház hátsó bejárata előtti vasrácsos erkélyen.

1969. július 16-án, az Ifjómunkáshoz kerülésem előtti esztendőben, a Szovjetunióban járt, ahol így nyilatkozott egy kijevi újságírónak:

„Öreg kommunista vagyok, aki több évtizede harcolt a Szovjetunióért és a világszabadságért. Azért is, mert Sztálin idejében küzdöttem, jogom van véleményem kinyilvánítására. Sztálin szerintem, jól ismerte az oroszokat és azok lágyszívűségét. Nehéz volt őket háborúba vinni. Szuворov tábornok is, aki Napóleon ellen harcolt, Moszkváig engedte az ellenséget, hogy megismerje az orosz nép a kegyetlenséget, másként a lágyszívű orosz katona nem harcolt volna. Ugyanez volt a helyzet 1941-ben is. És a Vörös Hadsereg így legyőzte a hitleristákat. De Sztálin, ha megverte is őket, összefogtak a kapitalisták a Szovjetunió ellen. Amikor a fasiszták elfoglalták az ukrán búzaföldeket megijedtek az angolok és az amerikaiak, hogy a németeknek lesz kenyerek, és a világ legerősebb hadserege lesz az övék. Kényszerültek leülni Sztálinnal tárgyalni a második front megteremtéséről. A második front Sztálin a nagy taktikai sikere, mert sikerült egymással szembeállítani az imperialistákat. A szovjet polgárok meggyűlöltek a fasisztákat, az aljasságokért, amelyeket elkövettek, amikor eljutottak Moszkváig. A világ legharagosabb katonái lettek, és duplán visszafizettek a fasisztáknak. Ezért sikerült eljutniuk Berlinig...

Az öregek joggal kérdezik, miért volt szükséges Sztálin emlékét elhomályosítani? Ezt azok cselekedték, akik erősebbnek képzelték az atombombát a kommunizmus erejénél.

Leningrádba júliusi nyári éjszakán érkeztünk. Kijevből indultunk TU 124-es rakétahajtású repülővel. Gyönyörű nyári éjszaka volt. Tiszta égbolt. Tízezer méter magasságból látszott a nap bíborvörös fénye, a föld túlsó oldaláról. Ilyen gyönyörűséggel kezdődött a leningrádi tartózkodásunk. Aztán láttuk a sok gyönyörű, múzeumot, képtárat. A Téli Palota, a Szmolnij, az Aurora, a Néva folyón, és még sok minden.

A Szovjetunióban: Rigában, Kijevben, Leningrádban, Moszkvában, a tudományt, kultúrát, a művészetet megtaláltam, de a kommunizmust nem.

Tudjuk, hogy a kommunizmus olyan új társadalmi formát jelent, ami ott kezdődik, hogy a javakból mindenkinek a szükséglete szerint juttatnak. A Szovjetunió sem ért el eddig. Még a szocialista társadalomban élnek és mindenkinek a tudása szerint és a munkája után adnak a javakból. Ez pedig azért így szükséges, hogy tanulásra és munkára serkentse az emberiséget. Sokat kell még tanulni, dolgozni, hogy a technikát olyan magas szintre lehessen emelni, hogy annyit termeljünk, amennyire az emberiségnek szüksége van. Miután odajutunk, megvalósulhat az igazi béke. Nem lesz többé szükség gyilkos fegyverekre. Ha azt a pénzt, amit fegyverkezésre költenek, az emberiség ellátására költenék az egész világon, az emberiség boldogan élhetne. Hogy ez így legyen, ehhez legalább tíz becsületes ember kellene a világon.

De 1969-ben nincs ilyen tíz ember az egész világon. Beleértve a pápát is.

Leningrádból repülővel, két óra alatt, Rigában voltunk. Nappal utaztunk, gyönyörű látványhoz jutott ez az utazás is. Kijev-Moszkva-Leningrád környéke egészen a Balti tengerig lapos, alföld, fenyőerdővel tarkítva. Alkalmas a mezőgazdasági gépekkel való művelésre. Riga

történelmét őrző város 700.000 lakossal, amelyből 400.000 orosz, 300.000 lett nemzetiségű. Nemzeti zászlójuk piros sarló és kalapács a közepén, az alsó széle fehér és zöld. A magyar zászlóhoz hasonlít. Nagy protestáns templomot láttunk. Ott van a világon a legnagyobb orgona.

Rigától tizennyolc kilométerre tenger tengerparti fürdőhelyet látogattunk, Harminc kilométernyi fürdőhely, végig fenyőerdővel díszítve, gyönyörűen berendezett villák. Egy ilyen szép helyen ebédeltünk. Itt, és a Szovjetunióban mindenfelé találkozni lehet mindenfajta színű emberrel. Összebarátkoztunk egy vietnámi egyetemista csoporttal. Volt velük két gyönyörű, magas, karcsú szenegáli néger lány is. Beszélni, integetni kezdtek, de nem értettük egymást. A feleségem a mami szót említette, ezt megértették és válaszul tudatták, hogy a szülei meghaltak. Könnyezett mindenki.

Másnap kirándulásunk is szomorú volt. Rigából tíz kilométerre van a Száláspusz nevű százezer politikai foglyot kivégző fogolytáborban jártunk. 800 méter hosszú, 400 méter széles terület, egy fenyőerdő közepén. Papok, tudósok, művészek, kommunisták és 35.000 zsidó vesztőhelye volt. Megvan az a hely ahol géppisztollyal végezték ki az áldozatokat. Megvan az a hely is, ahova bezárták a foglyokat. A föld alól, állandóan hallatszik foglyok szívverése: Dup-dup-dup-dup!

Megkerestem az alkalmat, hogy egyedül lehessenek ott, az én szívem dobbanását is hallottam, válaszolt azoknak, akik nem érték meg a szabadságot, akik értem is haltak. Egyedül voltam, jól kisírtam magam.

Amikor eljöttünk a magas beton falon, nagybetűs feliratot láttam: NE FELEJTSD!

Nekem, nem mindegy, hogy megrekedt, és az hogy miért rekedt meg a kommunizmus szekere, mert egész életem munkája van abba a szekérbe beledolgozva.

Gyűlölöm a kommunista idea félremagyarázóit, az internacionalizmus keréktörőit. Ez a magánérdek, és a karrierizmus eredménye. Teljes a zűrzavar ideológiai szempontból. Vannak olyan szocialista vezetők, akik tönkre tették és előzüllesztették az országukat. Felháborodom azok ellen, akik felelőtlenül gyengítik a szocialista tábor.

Ne a nemzeti zászlóból tegyetek kettőt, hanem a vörösből, s akkor biztosítva van a nemzet-köziség, az egyenlőség, s a világbéke.”

Ilyen nyilatkozatai miatt állítom, hogy olyan hithű ember volt, aki eszményei védelmében vallása „papjait” is elítélte. Olyan magyar volt, akinek génjeiben volt a becsületbeli kitartás kötelessége. Indulásakor még teljesen világos volt, kik ellen és miért kell küzdenie a szegénynek. Arra nem számított, hogy társai hatalomhoz jutva, maguknak harácsolva a közös javakból túltesznek mondott ellenségeiken, a jogosnak hirdetett szocialista diktatúra leple alatt önzésük kegyetlen embertelenségbe torkollott. A sors megkímélte attól, hogy ebben részt vegyen. Kétkedéseit örököelve lettem magam is örökös ellenzékivé.

A *Fogadónapok* ötletét és megnevezését azt hiszem a hivatalokban szokásos fogadóórák adták. Gyarapítanunk kellett előfizetőink számát. Találkoznunk kellett olvasóinkkal. Baráti kapcsolatot kellett kiépítenünk a lap szerkesztői és az olvasók között. Ebben volt már némi tapasztalatom, a kolozsvári Igazság gyakorlatából vettem át az olvasókkal való találkozó módját, de ráéreztem, hogy másként, nem valamiféle „gyűlésezésnek” gondoltam, hanem a szokásos sablont tágítva fiatalos, szabados találkozóknak. Zilahon 1971. április 8-án jártunk, a testnevelési bizottság kicsiny sakktermét kaptuk találkozóink lebonyolítására. Összejártuk a várost, és mindenütt az őket leginkább érintő kérdésekről kérdeztük a fiatalokat. Egész sereg kérdést jegyeztünk fel. Tíz pontban sűrítettük a fiatalokat érdeklő kérdéseket, amelyek az

elhelyezkedést és a második műszak nehézségeit, az anyanyelvi oktatást, a klub -, a színházi élet lehetőségeit, az Ady hagyományok ápolását firtatták. A konkrét kérdéseket, ha kényelmetlenek voltak is (Miért nem jött Varga Vilmos Zilahra? Miért járnak a zilahi fiatalok falura bálozni? Kie a Zilahy Károly irodalmi kör?), az illetékesek elé tártuk és mellébeszélő válaszaikat közöltük következő lapszámunkban. A fogadónapi beszámolómat így kezdtem: „Aki megszokta a régi Zilahot, artézi kutas főtérével, Fadrusz Wesselényi-szobrával, Ady diákkorát eszünkbe juttató, még nem is olyan régen fémkakasos, tulipán-csempés középiskolájával, mulatós kedvű nagyvendéglőjével, s az egész városra zöldellő, hívogató Meszes oldallal, az most egy darabig ne menjen Szilágyság központjába.” Ebben a mondatban minden benne volt, amiről a hivatalosságok nem akartak tudomást venni. Az, hogy a Fadrusz szobrot az idevezényelt sok és egyre gyarapodó magyarellenés vezető beleegyezésével, traktorral próbálták ledönteni. Az, hogy az Ady emlékét idéző minden jelt eltávolítottak az iskolából, (egykor a kapun belül kis üvegszekrényben költőnk írásai, iskolai bizonyítványa, könyvei voltak láthatóak), az épület szecessziós kerámia piros-fehér-zöld tulipános díszítését a megyei első titkár parancsára leverték az épület homlokzatáról és a fémkakasnak sem kegyelmeztek... A fiatalok kérdései nem jutottak a nyilvánosság elé, vagy falra hányt borsóként lepereregtek az illetékesek köré emelt falakról, de mi színvallásra készítettük a vezetőket. Azért, hogy ezt máskor is megtehessük, tudósítói kört alakítottunk. Lapunk tekintélye meredeken megemelkedett, addigi másfélezer előfizetőnk száma ugrásszerűen nőtt a megyében.

Következő Fogadónapunkra Brassóba utaztunk. Kisebb győzelemként könyveltem el magamban, hogy kiszállásunkra sikerült rábírnom Hervay Gizellát és Müller Ferit is. Az előbbi már ismert költő volt, számítottam rá, hogy neve számos vendéget vonz fogadónapunkra. Többen is kíváncsiak voltak Bodor Gy. Tamásra, sokak által kedvelt sportoldalunk szerkesztőjére. Ugyanilyen megfontolásból, addig győzködtem, amíg Feri is rávette magát az utazásra. Szenzációs *Kilátó* oldalai, amelyen, alapos körüljártsággal sorra bemutatta a világirodalom és a művészetek neves személyiségeit, rendkívüli érdeklődést támasztottak. Furcsa, régi sablon szerint, bogaras és félszeg ember volt Müller Ferenc. Átéreztem helyzetét, hiszen újságíró-pályám kezdetén magam is küzdöttem ezzel a sok mindenben bénító érzéssel. Nem értettem honnan ered visszahúzódása mindenféle nyilvános szerepléstől. Szerkesztőségünk szobái a lift előtti, tágas térből nyíltak. Mindenütt csupa, csillogó márvány. Miénk volt az egész tízedik emelet, nem kellett „viselkednünk”, fiatalos hancúrozásaink olyan természetesek voltak, mint a játszótéri gyermek-bakolódások. Egy ilyen alkalomkor, titkárnők jókedvű gesztikulációja következményeként, a Ferinek szánt akaratlan vagy akart tasli erőteljesebbre sikerült. És a jelelevők ámulatára a Feri, mindig gondosan fésült frizurája hirtelen elvált a fejétől és a márványpadlóra hullt. Feri koponyája hold fehéren világított az éjszakákat megszégyenítő síri csendben. Müller Ferenc szégyellte és titkolta kopaszságát. Felkapta parókáját és azon a héten nem mutatkozott, később pedig egyre ritkábban láttuk a szerkesztőségben. Ha később születik és megéri az új évezredet, amikor divathóbortos fiatalemberek előszeretettel fényesre borotvált koponyájukkal tüntetnek, talán engedett volna beteges zártságából. Otthon dolgozott és csak akkor jött be, amikor be kellett hoznia munkáját. Hogy ennek ellenére, sikerült rávennem, jöjjön velünk Fogadónapunkra, nagyképűségemet hizlalva, állítom, tele voltam meggyőző erővel, rovatvezetői feladatomat sikerült őszinte baráti érzéseke, egyetértést kereső igyekezetemre építve gyakorolnom. Mögöttem volt már három és fél évtizednyi élet, amelynek háromnegyedét „saját lábamon” tettem meg, küzdöttem végig. És az ilyesmi lerí az emberről, nem kellett felmondanom belőle semmit. Utólag remélem, ezért nem orrol meg onnan a magasból reám Lazics, kicsit hozzá hasonlítom magam: köré is olyan természetes barátsággal, bizalommal gyűltek az erdélyi magyar irodalomban kapuján kopogtató tehetségek, nem szövegelt nekik, nem diplomatikuskodott velük, ő csak volt. Biztos kézzel kiemelte munkáikból a jelentős műveket, és mint a miséző pap a feszületet, felmutatta az értéket. Müller Ferire sajnos nem vigyáztunk eléggé. később, amikor a szerkesztőségekre parancsol-

tak, hogy újságíró nem lehet pártonkívüli, Lazicsot meggyőztem és ajánlottam párttagságra, de Müller Feri ismerte makacsságát, meg sem próbáltam meggyőzni, hogy nem saját, de közösségünk és vállalt céljaink érdekében, vállalnia kell ezt a megpróbáltatást is. Értetlenül álltam összeállításainak szöszmötölő módszerét látva: rengeteg könyvészeti anyagra támaszkodva, végül is a különféle idézetekből alakította ki oldalainak anyagát, amelyben olykor hiába kerestem a saját véleményét. Sziszifuszi munkája közben a mások fogalmazásait részesítette előnyben, ezek mozaikjaiból építkezett, így próbált összegezni. Száznál több máig maradandó *Kilátó* oldalt szerkesztett az akkoriban nagy érdeklődésnek örvendő neves emberekről. Kapásból emlétek néhányat: Grotowski, Marceau, Henry Moore, Kafka, Marlon Brando, C. W. Mills, Chaplin, Schweitzer, F. L. Wright, Kodály, Rilke, Bartók, Ilf-Petrov, Földes László, Schönberg... És olyan főleg fiataloknak való tematikus oldalakat, amelyekre kiegészítetten vártak olvasóink: Elkötelezettség, Avangarde, Happening, Szonett, Giccs, Elégia, Szociológia...

Már egyetemi tanulmányai közben következetesen irtotta mondataiból az is-t. Nem fogadta el sem mondatrészek kapcsolására, sem másként, tiltásra, nyomosítására stb. Egyszer, miután Feri azért jött be késő délután a szerkesztőségbe, hogy ellenőrizte a spalton is saját húszsoros írását, Tomi számfelelősként, diákos csínyként, viccből húsz is-sel „díszítette” az apró jegyzetet. Sértődöttségében hetekig nem mutatkozott. Újságírói pályája végén terjedelmes (ha jól számoltam, huszonöt egész újságoldal) riportban számolt be szülőfalujában tett látogatásáról. (A megnyugvás nehéz ösvényei - Egy utazás naplója) 1981-1982-ben húsz oldalas részletekben jelent meg szilágypaniti tanárkodásának emlékezete, amelyekben mondandóját a tőle megszokott irodalmi barangolásokkal, idézetekkel és hivatkozásokkal tette értékesebbé, olvasmányosabbá. Igazi tanári munka: Ady, József Attila, Petőfi, Kazinczy, Móra, Móricz, Karácsony Benő, Féja Géza, Karinthy, Kós Károly, Tamási, Veres Péter, Reményik és a világirodalom nagyjainak végtelen gazdag világát asszimilálva szól a falu hétköznapijairól. A Kriterion Könyvkiadó felajánlotta, hogy kötetben jelenteti meg valóban érdekes és dokumentáltságával is kiemelkedő írását. Hónapokig dolgozott főművén, az a hír járta, hogy mondatainak zeneiségét fontolgatta, pátyolgatta. Végül, mert képtelen volt megválni kéziratától, könyve nem jelenhetett meg. Nem értettük, különködésnek fogtuk fel következetességét.

Főszerkesztőnk sem tudta mit kezdjen furcsa természetével. Makacsságát fokozatosan magellenességé növelte. Írásaiért később magam mentem, a Román Tv központi épületével szembeni városnegyedben lakott, egy családi ház bérelt pincelakásában. Fizetéséért sem jött be. Gabi levette róla gondját. Ekkor emberségére apellálva elkértem és hazavittem neki a fizetését. Be sem engedett, végül elvette a pénzt. Rábeszélésemnek nem volt foganatja. Tulajdonképpen nem voltak általa elfogadható érveim. Később azt hallottam róla, hogy kukákból összegyűjtött tejes és joghurtos üvegek árából tartja el magát. Egyetlen rokona halálakor örökölt pénzen, annak garzonlakását értékesítve vásárolt szerény panellakást valamelyik tömbház-negyedben. A rendszerváltozást azt hiszem nem érte meg. Végleg eltűnt a román főváros rengetegében. Lelkiismeret furdalás környékez, valahányszor rá gondolok. Be kell ismernünk, hogy többet tehettünk volna érte, saját tragédiáink sem mentik közömbösségünket, hiszen értékes embert veszítettünk Müller Ferencsel.

Brassói *Fogadónapunkon* egy gyűlésekre használt iskolaosztálynyi terem elnöki asztalánál haton vagy heten ültünk szép sorjában a szerkesztőségből. Nem így képzeltem a találkozót, ezért kínomban, szaggatott bevezetőmben tréfásnak akart ismertetőikkel próbáltam bemutatni munkatársaimat, hogy közvetlenkedve teremtek a megszokott ifjúsági gyűlésektől eltérő hangulatot. Nem igen sikerült. Hervay Gizi, amikor az esemény bukaresti elemzésére sor került, lekapott komolytalanságomért, mert költői mivoltának dicsérete helyett valami banális dologgal jellemeztem. Végül találkozáink nem volt egyéb ismerkedésnél. Egy hónappal később, petrozsényi rendezvényünket főszerkesztőnk vezette. Több százan gyűltek össze a

színházteremben. Kurta beszámolóink után, javaslatomra minden munkatársunk külön sarokban, vagy széksorban várta érdeklődőit. A legtöbben a köztünk legidősebb Molnár Erzsit ostromolták, aki anyáshangot megütve, percek alatt a lányok kedvelté vált, de minden szerkesztőnek jutott elég beszélgetőtárs ahhoz, hogy párbeszédünk végén sok mindenben tájékozottabbakká váltunk a petrozsényi magyar fiatalok életét illetően. A felcsípett történetek nyomában aztán szép számmal akadt megírni valónk. Így volt ez a szeptemberben sorra kerülő vlahicai (szentkeresztbányai) fogadónapunkon és az aradi találkozónkon is, ahol előre kidolgozott kérdőívvel jelentkeztünk. 1972 májusában Székelykeresztúron, ahova Elekes Fricivel mentem, felfedeztük, hogy egész sor, a középiskola által kezdeményezett környezetismereti dolgozatot írtak a tanulók. Példamutató dolgozatok címmel sorra közöltük ezeket. Ma is emlékszem egy XI-es leány nagyapjának tanulságos életét jegyezte le, egy másik a helyi lengyár történetét dolgozta fel, egy végzős fiú pedig a székely diákok peregrinációjáról írt meglepően kiváló dolgozatot. Parajdon is ünnepszamba ment ottlétünk. Ismerkedésünk a tanulókkal, a tanárokkal, a városi rangra törekvő helységgel nemcsak minket vitt közelebb olvasóinkhoz, hanem minket újságírókat is az élethez, amely kisvárosainkban zajlott a maga egyediségével és a felülről erőltetett homogenizálás furcsa történeteivel, amelyekből aztán élet közeli riportjaink születtek.

1972-ben, miközben tervszerűen jártuk az országot és Fogadónapjainkon ismerkedtünk olvasóinkkal, megkezdtük felkészülésünket a lap alapítása 50. évfordulójának hangsúlyos ünnepelésére.

Most már leírhatom, valósággal kierőszakoltuk, hogy évfordulónkat észrevegye a hatalom, s ne feledkezzen meg róla, mint azt általában tette a magyar vonatkozású évfordulókkal. Volt már némi tapasztalatom nemzetiségi művelődési felügyelő koromból, amikor a tordaszentlászlói és a magyarfenesi énekkarok évfordulóinak méltó megünneplését kitartó, egész éves munkával sikerült el nem hanyagolható módon előkészítenem.

A hatvanas évek közepén, apámat tartományunk illegális kommunistáinak legöregebbjeként tartották nyilván. És ahogy ez történni szokott, azok, akik ezt valamiféle előnynek képzelték, velem is keresték a kapcsolatot, barátságot mutattak, igyekeztek észrevenni és észre vettetni magukat. A Párttörténeti intézet kolozsvári fiókjához, akkoriban került, a frissen végzett történészként, Bodea I. Gheorghe. Az egykori Dermata telepről származott, akkor családját Bogyának ismerték. Apja a börtényárban dolgozott, a háború után pedig kiemelt munkáskáderként Nagybányán, megyei párttitkár rangig jutott, fiát Kolozsváron akkoriban előkelőnek mondható körülmények között taníttatta. A fiatal történészhallgató élte a tehetséges diákok bohém életét, a párttörténeti intézet fiókjának három magyar munkatársa között is jól érezte magát, magyarul anyanyelvi szinten beszélt, íráskészségével kiérdemelte elismerésüket. A fiókot vezető Vajda Lajostól, az RKP KB mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Intézet kolozsvári osztályának vezetőjétől, aki az erdélyi bánya- és vasiparról írt könyvével doktori címet szerzett, volt mit tanulnia. Fodor László, köreinkben azzal szerzett némi ismeretséget, hogy előbbi írásaiból és mások cikkeiből kiollózott idézetekből összeragasztott részletekből alakított „új” írásait. Bunta Pétert, aki a moszkvai Lomonoszov Egyetemen, a történelemtudományok kandidátusa volt, elhatalmasodó italozása gátolta abban, hogy jótékony hatással legyen ifjú munkatársára. Vajda Lajos testvére Vajda András, kollegám volt a helyi lapnál, ha jól emlékszem társaságában találkoztam Bodeával. Feleségét, Brassai Olgát, aki kolleganője volt az egyetemen, a Clujana névre változtatott Dermata, később Herbák János bőr- és cipőgyár üzemi lapjának szerkesztőjeként ismertem. Otthon magyarul beszéltek. Donát negyedi lakásunktól nem messze laktak, a Szamos túloldalán, az Egyed Ákosék lakása melletti tömbházban. Baráti köre is magyar volt: Eszényiek, a városgazdálkodási vállalatnál dolgoztak, feleségének testvére révén, régebbi ismeretségemet újíthattam fel egy, napjainkban ismertté vált képzőművésszel. Szőke Zoltán, a tordaszentlászlói tiszteletes családotól társaságunkhoz tartozott,

gyakran jártunk vendégszerető házukban, tágas csűrjükben saját gépkocsijuk javítása mellett a sajátomat is gyakran javították. Igyekeztem jó tanítványuk lenni, tőlük tanulva kisebb javításokért, ha kellett, szívesen feküdtem Volkswagenem és Trabantom alá. Vladárékal is jóba voltunk, a hulladékbegyűjtő vállalatnál végzett felelős mérnöki munkájáról riportot is írtam. Székely Győző mérnökből lett tanár, a szomszédunkban lakott. Mielőtt a tankönyvkiadóhoz pártolt, szűkösen éltek, felesége otthoni munkával, apró műanyagalkatrészekkel bíbelődött, gyakran segítettem a munkadarabok szállításában, mert nem volt kocsijuk. Időnként mások is feltűntek ebben a baráti körben, hiszen gyakran más ismerősök társaságában családotól kirándultunk Kisbányára, Beszterce vidékére, Máramarosba. Egyszer még a távoli Tulceara is elmerészkedtünk. Összejöveteleinket többnyire Eszényiék vendégszeretete és kitűnő szervezői képességük határozta meg. Náluk jó volt enni-inni, beszélgetni, olykor táncolni is.

Azokban a nehéz években, amikor már nem a megszokott úton szerezhettük be a szükséges élelmiszereket, egymás segítségére szorultunk. Eszényi a városi úthálózat karbantartását felügyelve sokféle ismeretséget szerzett és kamatoztatott egy kis soron kívüli és protekciós aszfaltozás elrendezésével. Így jutottunk néhanapján tojáshoz és kiöregedett majorsághoz, amelynek szállításához jól fogott az újságíró jelenléte is, amikor a városszéli bekötőutakra állított rendőri ellenőrzésen kellett rakományunkkal átjutnunk. Egyfajta lopás volt ez is, amiért szívesen fizettünk.

A nővérem lakására időnként beállított két megtermett vágóhídi melós, Miután, levetkeztek huszonvalahány kiló húst magukról, soványan és az idegességtől zörgő csontokkal távoztak, nekünk meg a gyors elosztás és szállítás feladata jutott. Volt egy katonatársam, aki a Monostori apátság más néven a Kálvária templom alatti völgyben lakott. A lebontás előtt ott néhány kis utcában sorakozó, apró családi házak álltak. Tosa Árpai az egyik ilyen szobakonyhás házban lakott. Segítettem neki az udvar és a kert rendezésében és ápolásában. Szomszédja sertésfelvásárlással megbízott állami alkalmazottként, a beszolgáltatók által a vásárokon minősítésre elé vezetett disznókat egy kategóriával fennebb sorolta, ha a gazda hajlandó volt elfogadható áron eladni nekünk valamelyik százhusz kilós gyönyörűségét. Bogárhátú Volkswagenemből kiemeltém az anyós- és a hátsó üléseket, odatuszkoltuk a hirtelen vérét vesztett állatot. Egyszer a szentpáli vásárból fuvaroztam hazafelé a tíz családnak való vasárnapi gazdag ebédet, amikor Bács község előtt hirtelen felemelte fejét a flekkenek való. Úgy megijesztett, hogy azt se tudtam „bácsi” vagyok vagy kolozsvári néni. Megálltam és mindenre elszántan előkaptam a szerszámosládából a nagy franciakuclót. Szerencsémre nem volt szükség, arra hogy közelharcot vívjak, a szegény állatból, nagy horkantással végleg kiment a szusz. Árpaiéknál, miután benzinlámpával szőrtelenítettük, tűzbe vágtuk az állatot. A sorsolás alapján mindenkinek jutott bőr, haj, csont és valamennyi hús is.

Igen, az olvasó talán el sem hiszi, hogy akkoriban még sört, kávé és szalámiféleséget sem vásárolhattunk, inkább csak „szereztünk.” Ha ez lopás volt is, bocsánatos vétség, mert szülői kötelességünk volt, hogy őskori elődeinkhez hasonlóan csoportokba verődve vadásszunk a különféle zsákmányokra és minden megehető élelmet hazavigyünk gyermekeinknek.

Bodea azok közé a párttörténészek közé tartozott, akinek a kiváltságosak jogán, mert, ha kellett, talpig nemzeti érzésekkel tele romának vallotta magát. Neki elnézték, hogy a romániai munkásmozgalomban sűrűn szereplő magyarokról szóló dokumentumokat vizsgálja, és erről alkalomadtán, az iratokban szereplők nevének románosításával, a párt múltjának dicsőítését szolgálja. Baráti társaságban kellemesen vidám ember, szívesen csillogtatta ortodox templomban iskolázott tenor hangját, az operett dalokat kedvelte. És a szeszes italokat. Hatásukra gyakran elérzékenyedett és meg nem nevezett hibáinak terhétől, felhorgadó büntudatától szenvedett. Nem volt nehéz rávenni arra, hogy az ötven évvel azelőtti, a Kommunista

Ifjúsági Szövetség által Kolozsváron, Ifjómunkás címmel indított baloldali ifjúsági lapot és betiltása után más és más névvel megjelent magyar nyelvű kiadványokat, a párttörténeti fióknál összegyűjtött dokumentumok felhasználásával, negyven-ötven oldalas tanulmányban méltassa. Ez a tanulmány, amely a párttörténeti intézet közlönyében és magyar fordításban, részletekben nálunk is megjelent, képezte az alapját, annak a beadványnak, amellyel elindítottuk és a pártpropaganda legfelsőbb fokán is elfogadtattuk az Ifjómunkás félszázados évfordulójának ünneplését. Ma már természetesnek tűnik, hogy egy-egy ilyen évfordulós ünnepség, de öt évtizeddel ezelőtt, ennek legfőbb akadályaként tornyosult az az ellenszenv, amely abból adódott, hogy a romániai munkásmozgalom regáti területén hiányzott az ehhez hasonló szervezettséget mutató tevékenység. A munkásmozgalom nyugatról érkezett és Erdélyből indult az iparilag elmaradottabb Kárpátokon túli területekre. Bodea nekem megmutatta azokat a dokumentumokat is, amelyek bizonyítják, az 1920-as években az erdélyi baloldali fiatalság a regáti ifjúsági szervezetekben nem talált olyan alapjában nevelő szándékú törekvésekre, amit az erdélyiek a nyugati országok szocialista nevelőnek hatására műveltek, s amelyet az Ifjómunkás első évfolyamának lapszámai is bizonyítanak. A regáti kommunista ifjak néhány rendbontó, anarchista cselekedetnél nem jutottak tovább, azért az erdélyiek küldötteivel nem sikerült megegyezniük szervezeteik együttműködésében, netán egyesítésében.

Az Ifjómunkás az Erdélyi és Bánáti Ifjómunkás Szövetség lapjaként indult 1922, január elsején, Kolozsváron. Első főszerkesztője azért volt az a Tiron Albani, Kommunisták Romániai Pártjának alapító tagja a Romania Muncitoare budapesti tudósítója, mert vállalta a romániai forradalmi ifjúsági mozgalom egyesítésének előkészítését. A megjelent lapszámok ismeretében elmondhatjuk, hogy a lapban megjelent írások a kornak megfelelően, politizáló és oktató írásokkal szolgálták a munkásifjúság nevelését, aminek teljes hiányát tapasztalták a szervezet egyesítése céljából Regátba látogató erdélyi küldöttek. Ezekre a dokumentumokra hivatkozni nyilván nem volt célszerű az évforduló előtt, de később bekerültek abba a könyvvé dagasztott műbe, amit ünneplésünk betetőzésének céljából írt Bodea, s amely a 60. évfordulónkra sem jelenhetett meg, mert ezt meghíúsította az egyre nacionalistább gondolkodású pártvezetés. Az eseménnyel szembeni nyilvánvaló ellenszenv ellenére Bodea készülő könyvét, csak azért is lefordítottam régi Igazság-os kollégámmal, Hegyi Istvánnal, aki, mert Izraelbe távozása előtti őt is esztendei várakozásra ítélte a hatóság, hogy munkanélküliként összes anyagi tartalékaikat felélje és nincstelenül érkezzen az ígéret földjére, szívesen és olcsón vállalta a munkát. Őrzöm még ezt a kéziratot, hátha egyszer valamikor valamely sajtótörténeti kutatás hasznát veszi majd, mert az Ifjómunkás történetének részeként értékes dokumentumként bizonyítéka lehet annak a megállapításnak, miszerint a diktatúra évtizedeiben lapunk szerkesztői az ifjúság nevelésben, a hatalom szorításában is haladó hagyományaink folytatói voltak. Az *Ifjómunkás antológia* két terjedelmes kötetéhez hiába vártam Domokos Géza előszavát, nem vállalta. A kötetek kiadását, anélkül, hogy belenézett volna az asztalára helyezett kéziratba, elutasította. Nem értettem, hogy miért. Akkor úgy éreztem Cseke Gabi iránt érzett időleges ellenszenve miatt, ma inkább úgy tűnik, a politikai helyzet ismeretében, a jóváhagyás lehetetlensége miatt tette. Ezzel összecseng az is, hogy főszerkesztőmet sem érdekelte különösen az antológia sorsa, amelynek szerkesztési elveit ismerte, de a kötetek sorsáról, mint későbbi emlékiratában is említette, csak hallomásból tudott.

A lap félszázados évfordulója méltó ünneplésének előkészítésében a szerkesztőség majd minden munkatársa lelkesen részt vett. Még azok kis, akik előzőleg a lap címének változtatását szorgalmazták, elismerték, hogy ifjúsági lapunk múltja olyan érték, amelyet hasznunkra fordíthatunk. Megosztva a feladatokat, utánajártunk és megszólaltattuk egykori főszerkesztőinket, Az 1948-ban indult III. évfolyamtól kezdődően akkor még minden főszerkesztőnk élt. Az antológia első kötetében a lap lényeges tematikáját követve, összegező írásokat kértem és

kaptam kollegáimtól. Már nem emlékszem, mikor és hol tűnt el a két vaskos kötet anyaga, mert a Politikai Könyvkiadó, bámulatos tudású fordító munkájáról híres Bitay Ödönnek is felajánlottam, végül a Dacia Könyvkiadónál is próbálkoztam, ahol az antológia csaknem egész tartalmát elvetve, felsőbb utasításra a román ifjúsági lap munkatársainak írásaival elegyesen jelent meg valami belőle.

Miután a lap évfordulójának ünneplésére rábólintottak, az ilyenkor szokásos protokoll betartásával, minden a megszokott úton haladt. Kitüntetések is adományoztak. Ebbe beleszólást engedtek főszerkesztőnknek, aki együttérzésünket megnyerve legidősebb munkatársunknak, Molnár Erzsébetnek jutatta a legmagasabb kitüntetést, az utána következő, a szerkesztőségbe legutóbb érkező Nits Árpi, főszerkesztő helyettesi címének megfelelő kitüntetése sem kívánt magyarázatot és a Lázár Lászlónak ítelt Kulturális érdemrend is helyén volt, mert Lazics akkor még nem volt párttag. Néhányan az akkoriban szokványos plecsniket kaptunk, nekem Munkaérdemérem jutott. A volt királyi palota nagytermében várakoztattak minket, s hogy meghatódottságunkat oldjam, arról hancegtem, hasonló kitüntetések garadához segitettem hozzá a tordaszentlászlói énekkar tagjait. Az államtanács alelnöke adta át a kitüntetések, rossz sejtésem támadt, hogy nekem azért adta utoljára, és fagyos arccal, mert lehallgattak bennünket. Azt is elképzeltem, hogy az ülőhelyünk előtti aranyozott szegélyű fehér asztalka lapja alá, ahova használt rágógumimat ragasztottam, helyezték a „poloskát”.

A Victoria tér melletti Újságírók Házában rendeztük az ünnepi megemlékezést. Héttel azelőtt Gabi engem bízott meg az rendezéssel, a megfelelő ünnepi külsőségek biztosításával. Segítségül kaptam mások mellett Pusztai Pétert, aki képzőművészeti egyetemi hallgatóként nálunk dolgozott. A hírneves Capsa Cukrászdában tartottuk első megbeszélésünket. A magam módján kívántam ünnepelni lapunk elismertetését. A Capsa, még a hetvenes évek elején is kiváltságos hely volt, ahol tekintélyes pincér szolgálta fel a kávé, olyan volt, mint a sívár és szikkadt sivatagban az elhagyott oázis, mi, messziről érkezett vendégek fellélegezhettünk életés levegőjében. Péter akkoriban annyira szeretett volna és különbözött is hétköznapi világunktól, hogy mindenben, az ételekben is az egészen különlegest akarta, a legbizarrabb dolgokat, csak hogy megszabaduljon az életben kötelező sablonoktól. Ezért választottam a Capsát, és mert diák műtermek közvetlen közelében lehettünk. Péter felesége, Georgeta, a híres román festőfejedelem, Baba tanítványa is velünk tartott, segített az ünnepi terem díszítésében. Megegyeztünk, hogy az elnöki asztal fölé függesztett pannóra kerül a lap neve, a pannót pedig két nagyméretű rajztáblából alakítjuk, hogy az ünnepség után, a szegény művészházaspárt ingyen rajztáblákhoz jutassuk. Így kezdődött barátságunk Pusztaiékkal, amely a köztünk lévő hatalmas távolság ellenére - Olaszországi kiállításukról nem tértek vissza, majd Svájc után Kanadában állapodtak meg és saját grafikai vállalkozást működtetnek kiemelkedő sikerrel - mai napig tart.

Az ünnepség két emlékezetes epizódja él emlékezetemben. Az elnökségben a Központi Bizottság és a KISZ KB küldötte mellett ott volt Tiron Albani is. A lap ismertetőjének ellenőrzött román szövegét Gabi olvasta. Miután befejezte, valaki az elnökségből felszólította, hogy szóljon magyarul is. Senki, Gabi sem készült fel erre meglepetésre. A terem hátsó részében ültem, nem láttam, ki volt a javaslattevő. Sajnálom, később sem jártam utána, meg sem bizonyosodhattam arról jóindulat vagy provokáció vezérelte. Gabi nagy nehezen kivágta magát és néhány általános mondatban szolt lapunk múltjáról, elkötelezett jelenéről. Késő estébe nyúló vacsora következett. A meghívottak egyik asztala mellől, a vistai születésű V. András János, a Művelődés főszerkesztője elkeseredetten, érthetetlen szilaj rigmusokat kurjantott az ünneplők közé. Éjféltkor szoltak, hogy újabb vendégek érkeznek, intézőként fogadnom kell őket. Két fekete autó gördült be a villa udvarára. Király Károly lépett ki az egyikből, akit tisztelettel üdvözöltem. Kísérői néhány láda pezsgőt és bort kaptak elő a kocsikból, a Központi Bizottság titkára pedig néhány keresetlen szóval biztatta az ünneplőket

a további jó munkára és mulatozásra A meglepetéstől szájtátva maradtunk. Ahogyan jött, olyan gyorsan távozott, hogy mulattságunkat ne zavarja. Ez volt az Ifjúmunkás félévészados évfordulójának legemlékezetesebb momentuma, rövid jelenléte nekünk mindennél többet jelentett. Király Károly közvetlen viselkedése, szeretete megérintett és mindnyájunknak erőt adott. Küzdőtárunknak tudtuk és éreztük, hogy támogatását bírjuk céltudatos munkánkban.

Az évforduló után Bodeával, előkelő párttörténeti kutató címét kihasználva számos közös munkába kezdtünk. Visszagondolva, megállapíthatom, hogy egyet sem sikerült véghezvinnünk tervezett dolgainkból. Azt sem hallgathatom el, hogy kezdeményezéseink nem az ő vagy az én hibámból haltak el, hanem mert naivságunknak köszönhetően „szél ellen...” cselekedtünk.

Szerkesztőségünkben nem talált gazdára történelmünk ápolásának feladata. Nyilván azért, mert történelem alatt, feletteseink a meghamisított román történelem népszerűsítését várták tőlünk. Aki történelmünkről akar írni, kezdje a levéltárakban. Nagybányán megfordulva megismerkedtem egy tanáremberrel, aki a helytörténeti tudnivalókért a helyi levéltárba irányított. Történelem felülnézetből címmel közölt aknasugatagi riportom bevezetőjében igyekeztem megfogalmazni mindazt, amit történelemismereteink szükségességéről gondoltam.

*

„A nagybányai levéltár csendjéből kegyelettel teljes gondolatokat vittem ki az aknasugatagi kora délutánba. Meghalt Nosticius bácsi. Nosticius - micsoda patinás név... Nosticius bácsi hű krónikása, megőrzője volt e táj történelmének. Kísérőim mindegyre idézik, mondják, hogy ő volt az, aki mindent tudott a régi időről. Ismerkedem a terebélyes házakkal, csöndes utcákkal, a filmezni való századelejei hangulatot árasztó sósfürdővel magának tekintélyt kivívott községgel s közben hinnem kell az ötpercenként ismétlődő állításnak: „Erről Nosticius bácsi tudna többet beszélni... Mindenütt Nosticius bácsi nyomában járunk, már-már olyan áhítattal, hogy a képzeletemben kialakított fehér hajú, csontos öregember maga a történelem, mindig hallunk róla és legjobb tudásunk és szívünk szerint újabb és újabb vonásokkal egészítjük ki a róla alkotott képet. Néha úgy tűnik, be vagyunk kerítve történelemmel, pedig az igazság az, hogy sok mindenfelé felülemelkedve, elemi csapásokat és magunkat is legyőzve, történelmünkön állunk. Ezt úgy is mondhatnánk, hogy megvetjük a lábunk az anyaföldön. Történelmünk és anyaföldünk jelentésbeli közelsége természetes. E szavak olyan dobbanásúak, hogy erejük visszahozza az idegenbe távozókat. Legyőzve büszkeségünket és szégyenérzetünket is. A történelem nem szereti a túlzásokat; elhagyni a hazát túlzás, annyi, mint feladni önmagunkat, vágyainkat, amelyek így vagy úgy közősek. Gyökér nélkül, jövő nélkül, a teljesíttelen kötelesség fájdalommal a legnehezebb élni.

Ennek a tanulságnak látszólag ellentmond az, hogy Nosticius bácsi is jött valahonnan, ősei talán lengyelek vagy szlovákok. Mint ahogyan mások is jöttek: hegyekből alföldre, folyók partjára, városokba. Ma is csupa mozgás az életünk. csak hogy a mozgás célja most nem a haza-keresés, hanem a haza-építés, és a történelemből vett példákkal bizonyíthatnók, hogy ez a folyamat a legjobb emberi koponyákban született és erősödött, a legbátrabb bátrak akaratából valósult azzá, aminek ma tudjuk.

Éppen azért mentem Aknasugatagra, hogy ezt a ritka példák erejével bizonyíthassam.”

*

Anonymust és Zsigmond királyunk sóbánya szigorú státútumát idézem és Pintye Gligor mellett Esze Tamást. Az együtt élő nemzetiségek közös történelmének példáját felmutatva igyekeztem érzékeltetni, hogy mellőzött történelmünkkel az egyoldalúan idézet és csakis dák gyökerű múlttal való büszkélkedés hamis, évszázadok közös történelmén átugorva gyökértelen lesz a többségi nemzet is. A szerkesztő a felülről kért Független Románia, négy román történelmi dátumával és forradalmi harcok felirattal díszített rajzos rovatcímét biggyesz-

tette az írás címe fölé. Azt hiszem ennek tulajdonítható, hogy húzás nélkül napvilágot látott írásom. Ehhez a lényegről elterelő portrészerűséggel kellett indítanom, hogy aztán a só kitermelés régi formáit bemutatva, a bányászok testvériségére alapuló munkásszolidaritást felelevenítő sorokkal, majd az aknasugatagi fürdőfejlesztés láttató befejezéssel eltereljem a figyelmet a propagandisztikus történelem túlzásaira utaló mondatokról.

A továbbiakban, tudatosan és kíváncsisággal vállaltam másoktól tanulva és utánozva egyfajta pengeélen táncolást, mert így a román történelemről szólva, Erdély történelmének tényeiről is szót ejthettünk. Olykor adatokat, tényeket sorolva, magyarázat nélkül is reméltük, hogy olvasóinkat továbbgondolásra, érdeklődésre biztatjuk.

Nyárádszeredai Matinékon betértem a helyi református parókiára is, hogy Bocskai István fejedelem 1906. június 23-án felavatott mellszobrát és a gombnyomásra induló harangozás akkor még elektrotechnikai érdekességnek számító berendezést megtekintsem. A református templomba menekített mellszobor előtt, a helyi néptanácsi elnök füle hallatára olyasmit találtam, mondani, hogy megírom: a fejedelem szobrának helye ott van azon a talapzaton, amelyet apám születésének évében állítottak.

- Erre még nem született ember - figyelmeztetett az elnök, és fogadást ajánlott: demizson bor kap az, aki ezt megcselekszi. Azóta is tartozik nekem, mert fellapozva a hetvenes évek Ifjómunkás kollekciómát, ott látom tárcában az írást, amelyben a szobor visszahelyezését ajánlom az illetékesek figyelmébe. Bocskai szobra 1998-ban került vissza eredeti helyére a nyárádszeredai a főtéren. Két esztendővel ezelőtt unokaöcsém mostohaanyám szülőfalujába vezető útján magával vitt, Nyárádszeredán fényképen örököltette meg az családi eseményt. Nem titkolom, büszkén álltam a Bocskai szobor mellett, az se baj, ha már kevesen tudják, én is tettem valamit történelmi emlékeink megmaradása érdekében.

Saját történelmünkről csak úgy lehetett szó, ha kritikátlanul elfogadjuk a hivatalosságra emelt dákó-román elméletet, amelyről maga Daicoviciu Constantintól magyarul halottam a román tévé magyar adásában, hogy ez csupán elképzelés: „de hiszek benne”, mondta az ügyvédből történésszé vált kutató és egyetemi rektor, akit 1973-ban egy fővárosi, valószínűleg izgalmakban bővelkedő látogatásáról visszatértében, a hálókocsiban érte a halál. Bodea mesélte, hogy egy alkalommal felmutatta a neves történésznek azt a fényképet, amelyen vasgárdista tiszti egyenruhájában feszítve, egy szebeni népgyűlés, erkélyen sorakozó előljárók között látható, de a bennfentesek nyugalomával leintette a szenzációra éhes fiatal történészt: „Kedves ifjú barátom, a múltban sok minden történhetett...” s ebből tudom, hogy neki is volt takargatnivalója, amiért a párt iránt megkülönböztetett és hűséges szolgálattal tartozott. A dákó-román elmélet védelmében végzett hamisításait is bevallotta állítólag az általa vezetett történelmi intézet munkatársainak. Erről Gyulai Palitól, a Történelmi Múzeum munkatársától is hallottam, de különösebben nem érdekelt, miután máig élően rögzült bennem az akadémikus emlékezetes tévés vallomása, s magamban pontot tettem a román történelem erőltetetten hirdetett hősi múltjára, amelyhez a mai napig ragaszkodik a román politika, hogy évszázados asszimiláló célkitűzését megvalósíthassa. Immár hagyományosan kitartanak az alkotmányában szentesített és megváltoztathatatatlannak hitt egységes román nemzetállam rögeszméjéhez, hogy ezen az alapon folytathassák kisebbségeket beolvasztó, elnemzetlenítő gyakorlatát. Apró megszorításoktól, mint a nevek románosítása, utcanév változtatások, temetők erőltetett románosítása stb., egészen a gyakori területi átrendezésekig számos módszerrel, kitartóan folyik erőltetett asszimilációnk. Ezekre a következtetésekre jutva, tudatosan vállaltam a lapban, hogy történelmünkről minden lehetséges módon szó essék.

Akkoriban gyakran jártam a klinikára derékfájásaim miatt. Említettem, hogy Gyulai Pali disznóhizlaldájának építésekor L5-ös csigolyám sérvet kapott, ezért különféle laboratóriumi

vizsgálatokat kellett végezni. Egy alkalommal a váróteremben fiatal apa suttogva oktatta mellettem kisfiát. Jobban odafigyelve éppen a hét vezér nevét, a gyerekeknek szóló versikék módján sorolta: Árpád, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba Töhötöm... Pírulva, lelkesen és dühösen hallgattam, mert ezt titkolva kellett tennie, gyereke erről az iskolában nem tanulhatott. Az ehhez hasonló apró történetek érlelték meg bennem a feladatot: ifjúsági lapunkban nem hallgathatunk Erdély történetéről. Történelmünk nélkül miként maradhatnánk meg magyarnak? Indítottam Váraink sorozatunkat és ma elégedetten nyugtázom, hogy nyolcvanhat alkalommal rövid ismertetőket közölhattunk történelmünket bizonyító helyekről, elhanyagolt várainkról. Gyulai Pali segített ebben, s hogy kifogjuk az egyoldalúság vádját, időnként egy-egy román várról is beszámoltam, mert erre hajlandó írástudót nem találtam. Az igény műemlékként sem nyilvántartott történelmi helyeink ismertetésére akkoriban benne volt a levegőben, de csaknem évtizedig, 1981-ig kellett várnunk, amikor Szépréti Lilla *Régi és új világ* című népszerű könyve megjelenhetett, amely, mert igyekezett az erdélyi fejedelmek és jelentős személyiségeink munkásságát és koruk eseményeit is becsempészni, több volt műemléki leírásoknál, az erre éhes olvasók ezért kapkodták könyvét.

A *Váraink* rovatunkat, kis terjedelme miatt egy esztendőig elnézte a cenzúra. Ez bátorított arra, hogy később éves tervünkbe becsempésszem a testvériséget és a hazaismeretet elmélyítő indoklással Erdély történetéről tervezett sorozatunkat. Miután éves tervünk részeként, céltudatosan homályosnak fogalmazott indoklással felterjesztett történelmi ismertetőnk is jóváhagyták, úgy vélem, Gabi szóban is megvédte a tervünkben szereplő számos, a munkásfiatalok nevelésére indított akcióval együtt, nekiláttam a sorozatba tervezett írások szervezéséhez. Bodeát megnyerve, a Babes-Bolyai Egyetem prorektorhoz kopogtattunk be. A párttörténeti kutató jelenléte, és hivatkozásom a KISZ KB által jóváhagyott munkatervünkre, eloszlatta kételyeit, hajlandó volt az együttműködésre. A megegyezett időpontra irodájába gyűjtötte Kolozsvár jelentősebb történeteseit. Előadtam tervemet, ismertettem annak lehetőségét, hogy korszakokra osztva, máig erően, az ifjúság számára olyan olvasmányos sorozatnak adhatunk helyet az Ifjómunkás hasábjain, amelynek nevelőjellege égető szükségszerű. Egy percig sem kételkedtem a jelenlévő neves személyiségek szolgálatkészségében. Akkor még hittem, Bodea jelenléte és támogatása eloszlatja kétségeiket abban, hogy vállalhatják a nyilvánvalóan kényes, bizonyára sok megalkuvással járó munkát. Különösebben nem lelkesedtek, de elfogadták felkérésemet. A prorektor indítványára a sorozat tervének kidolgozásával Bodor András professzor vezetésével csoport alakult. Naiv lelkesedéssel újságoltam barátaimnak, hogy megtört a jég, s elképzeltem, amint majd minden lapszámunkban folyamatosan megjelennek Erdély történelmének a száraz tankönyvek anyagánál többszörösen érdekes olvasmányai. De a történészek sorozatterve egyre késett, végül semmi sem lett belőle. Csalódnom kellett, később többszörösen is, értelmiségeink szolgálatkészségében. Sejttem, hogy a hatalom szorításában, jobbnak látták nem cselekedni, minden más veszéllyel járt. Bizonyosság volt erre az 1976-ban, a Kriterion Könyvkiadó gondozásában megjelent Történelmi kronológia, amelynek hiányosságai miatt nem lehattunk elégedettek a megalkuvó szerkesztők, enyhén szólva hiányos adattára miatt. Csetri Elek volt az egyik szerkesztő. Nevét nem kerülhetem meg, mert tapasztalnom kellett, hogy a rendszerváltás után sem értettünk egyet a népszolgálat lényegét illetően. De erről majd időrendben.

A történelmi ismeretek közlésére fenntartott helyet Varró János *Szerelmes történelem* címmel közölt sorozatával töltöttem be. Varró Jánost a Dacia Könyvkiadó szerkesztőjeként ismertem, nála is házaltam kézirataimmal. Barátsággal fogadott, tudott arról, hogy *Köszönöm, jól vagyok* című regényem után feketelistára kerültem. Ezért azt ajánlotta, gyűjtsem kötetbe riport-sorozataimat és azzal próbálkozzam.

Az Ifjúmunkásnál egyre-másra jelentek meg riportsorozataim. A *Szülőföldről távol* sorozatomban a nyolcadik nagyriportig jutottam, akkor történt az a Központi bizottsági felelősségre vonás, amelyből a mellém szegődött Cseke Gabi segítségével, bátor kiállásával - mindketten pártkönyvünket tettük az asztalra - győztesként kerültünk ki, de jobbnak láttuk, ha nem erőltetjük a dolgot, s így kénytelen voltam abbahagyni Erdélyen kívüli vizsgálódásaimat az ott munkát könnyebben találó fiatalok életéről, gondjairól.

A hetvenes évek közepéig végigjártam a Duna romániai szakaszát: *Ezer kilométer a Dunán*, majd ennek sikere után Elekes Frici kocsiján a Kárpátokon végigautózva próbáltam az ifjúsági lapnak való riportokban a fiatalokról is szólva, a hegyvidéki táj különleges szépségeinek ismertetésével a hazafias nevelést szolgálni. (*Ezer kilométer a Kárpátokban*) Dunai riport utamat a jugoszláv határnál kezdtem, autóbusszal, és gyalog jártam végig a folyóparton, utasszállító- és mindenféle más teherhajón utaztam, olykor napokig vártam egy-egy hajóra, amely hajlandóságot mutatott engem is felvenni, volt időm és alkalmam emberekkel ismerkedni és a történelemtől terhes tájjal. Turnu Severin fölött már simán hajóztató volt a Duna, Szent László váránál határőrökbe ütköztem, hajóztam az egykor ötven méter magas, legendás Babakáj sziklánál, megírtam a víz alá került híres emléktáblák történetét, kerestem az 1949-ben elásott magyar korona helyét, a hetvenes évek elején víz alá került Ada Kaleh sziget emlékét kutattam és a földmérőkkel jártam azon a szigeten, amelyre a második nagy dunai vízi erőművet tervezték, Cernavodánál felidéztem egykori munkahelyemet a Duna-Fekete tengeri csatorna munkálatainál, barátkoztam a legkorszerűbb dunai román hajó legénységgel, amelynek Picurka nevű oltyán kapitány olyan jó szívvel fogadott, hogy díszes kapitányi sapkáját is kölcsönadta fényképészkedéskor, Galacon Bendek Eleket is fotografáló királyi fényképészre leltem, Brăilán református templomra, Tulcean és a Szent Györgyön, ahol kényelmesen kinyújtózkodik és megpihen a tengerben a Duna, csupa érdekes ember került utamba, szívesen örökítettem meg őket a szerkesztőségtől kölcsönzött Zorkij fényképezőgéppel.

A Kárpátokba tett kirándulásunkkor kötve voltam Frici kedvéhez. Megegyezésünk szerint ő adta a kocsit, ő vezetett, nekem hajtásim sem volt. De, amikor elfáradt a moldvai hosszú utakon az akkor divatos *Petróleum lámpa, milyen szép a lángja...* dudorászásába, lábát a gázpedálra tartva szundított időnként, és megengedte, hogy az anyós ülésről kormányozzam még egészen új 850-es FIAT-ját. Cserébe ő lapszámonként egy-egy olvasmányos jegyzettel támogatta nagyriportjaimat, amelyekhez ügyel-bajjal gyűjtöttem anyagot. Petrozsényből egy turistaházig jutva, indultam volna valamely csoporttal „a tüdőt és lelket tisztító” rettyezési túrára, de Frici erre nem volt hajlandó, soron következő riportjaim a fiatalok helyett így inkább a tájleírások domináltak. Kovásznán sem volt szerencsém a szanatóriumban, ahol fiatal orvosok helyett kedves lányok lertünk ugyan, írógépet is szereztek, de témát nem adhattak, így aztán beküldött, szokásos oldalnyi terjedelművé dagasztott riportomat Gabi közreműködésével dühösen meghúzta Árpí, vagy fordítva. Frici különben szokásosan olvasmányos jegyzete sem szolgálta a kárpáti miliőben lubickoló fiatalok szervezett ifjúsági életének bemutatását, nem kértem magyarázatot a történetek mértjére, nagyot nyelve pontot tettem a tizedik résznél a sorozat végére.

A két sorozat írásait, Varró János kérésére megtoldtam még Új városaink sorozatom riportjaival, s így lett belőle a Dáciánál Hazai utakon címmel 1977-ben megjelent riportkönyv, amelynek nyomán engedett a titokzatos tiltó, Varró szólt és, kért, hogy írnék valamilyen vidám regényt, annak talán szabad utat engednének. Megfogadtam a tanácsát és erőltetett menetben papírra vettem Nyári mese című regényemet, amelyben akad néhány ma is tetsző rész, hiszen az akkori történésekbe igyekeztem belevinni életünk politikailag is furcsa sutaságait.

Közben, szűkös szabadidőmben, a *Nyári mese* című regényemet írtam.

A Kozmetikai Cikk Gyárában főleg illatos kenőcsöket és egyfajta, rózsaszínű fogkrémet állítanak elő, futószalagon. Ruganyos Őzike a szalag legvégén áll, címkét ragaszt az ízlésesen csomagon, kiváló termékre. A címkén felváltva Greta Garbo és Bette Davis arca látható - mindkettő félig lehunytt szemmel -, aszerint, hogy a kenőcsöket és krémeket milyen égtájak felé irányítja a kereskedelmi osztály. A filmszínésznők selyempuha arcbőrét egy filigrán úri-asszony finom ujjai tapintják. A gyárban mindenki tudja, hogy ennek a különben kifogástalan kéznek semmi köze az említett sztárokhoz. Ilyen törekeny, érzéki kezet csakis a háború előtti francia regények leírásai alapján lehet elképzelni. Csak kevesen tudják, hogy a címkét rajzoló Talpig Tóni, aki azon kívül, hogy agglegény, menthetetlenül és véglegesen úriember - kézcsókjai például utánozhatatlanul előkelők, és Trafik Mancsi iránti hódolata végtelen -, határtalan hálája apró jeleként örököztette meg Mancikája keskeny kezét, közepesen hosszú, vékony ujjait és türelmes munkával kihegyezett vérvörös körmét a sztárok képén. A csinos öreglány rendszeresen szentgyörgyi cigarettákat tartalékol számára és megbocsátó mosollyal, utánozhatatlanul előkelően fogadta Tóni kézcsókjait. Karádi Katalint is javasolta az illatos kendcsökökkel tele, rózsaszínű tégelyek címkéjére. A Tolnai Világlapjából vágta ki azt a képet, amelyen a művésznő félig leeresztett, ólomsúlyú szemhéjakkal olyan nagyfokú nőiességet kifejezve maradt az utókorra, hogy hasonlót ma hiába keresne az ember, véletlenül sem talál. Trafik Mancsi szerint kortársai, a mostani nők rohamos léptekkel haladnak a férfiasodás felé.

Ruganyos Őzike az öntudatos lányok közé tartozik, akik rendszeresen felkeresik a munkahelyüket. A megszokáson túl, amely mágnesként vonzza a gyárba, roppant érdekli Őzikét a címke rajzába merevített nagyfokú nőiesség, tetszik neki a művésznők szabályos profilja, időnként utánozni próbálja arckifejezésüket, szemredőnyeit óvatosan lefelé tornáztatva várja, hogy kiüljön arcára a báj. A címkék ilyenkor egy kicsit ferde életet kezdenek az illatos kenőcsökkel teli tégelyeken. A film sztárok bársonytekintete így minden valószínűség szerint elsiklik majd a kedves vevőközönség feje fölött, s kevésbé vagy egyáltalán nem alkalmas arra, hogy kereskedelmi hasznot hajtson. Minden kis elferdülés a Kozmetikai Cikk Gyárának a szakmában kivívott tekintélyét rombolja. Ez tűrhetetlen, és egyáltalán nem szabad előfordulnia.

- Ruganyos elvtársnő! Mi van magával?! - kérdezi Emeletes Mancsi, a mester. Felindultságában mindig gödényhangja van. Erről persze nem tehet. És arról sem, hogy gödényhangja tele van szigorú meggyőződésből fakadó szemrehányásokkal. Akik évek óta dolgoznak a futószalag mellett, tudják, hogy mindenkinél előbb volt itt Emeletes Mancsi, és vele együtt a szigorú meggyőződés. Szerették őt terhes örökségként kezelni.

- Hagyja a francba a melankóliát - folytatta Emeletes Mancsi, és dőlt belőle a szigorúság. - Álmodozásokra most nincs időnk. Ez nem az a világ... Magára sem vár a futószalag. Nem várhat senkire, mert lemaradunk a plánnal. De éppen most nem maradhatunk le! Mert versenyben vagyunk! És az igazgató elvtárs is megmondta...

Hogy mit mondott az igazgató, azt Emeletes Mancsi már annyiszor, de annyiszor elrebegette, elsóhajtotta, elordította, hogy a legnagyobb jóindulattal sem lehet már figyelni rá. Az emberek minden nap pontosan bejártak a futószalag mellé és vidáman dolgoztak. De amikor a mesternő szigorú hangján, a gyári vezetékes rádió hangszóróihoz hasonló erővel az „igazgató elvtárs megmondóját” énekelte az egyre jobb minőségű kenőcsök változatlan illatú levegőjébe, a munkásnők apró sóhajtasokkal kikapcsoltak, és a súlytalansági állapothoz hasonló semmiben lebegést, meg a tökéletesen nyugodt csöndet forszírozták. A tévét kapcsolják ki ilyenformán naponta az emberek.

Ruganyos Őzike minden figyelmeztetésre öntudatosan összereszt, és szerény képességeihez mértén megbánást mutatott.

De az álmodozásról nem tudott leszokni.

Otthon, a tükör előtt újra és újra megpróbálta leutánozni nagy G. G. és B. D. arc kifejezését, szépnek álmodta magát, és még inkább hitte, hogy egyszer majd előkelő úriemberek versengenek egy-egy pillantásáért. És akkor ő majd választ közülük egyet. Szép álmom volt. Hagyta, hogy a képzeletéből mohón felburjánzó különös világ elbódítsa, hogy alig érezhetően elszédítse, mint egy előkelő márkájú pezsgő, vagy mint valamely fokozatosan felgyorsuló tánc, amely olyan csodálatos és olyan sódor erejű, hogy minden bizonnyal kiragadná őt - ha hagynák - a szürke mindennapok megunt világából. „Istenem, ha egyszer, ha legalább egyszer végigtáncolhatnék egy ilyen táncot! Ha csak egyszer, egyetlenegyszer kinevethetném az utánam erőlködő forgását! - Még! Még! Még akarom! - ijeszteném a sodrast sipító hangon, és a bámulókat is megleckéztetném, mert bámulóból mindenütt annyi van, amennyi a fűszál: olyat mutatnak majd nekik, amilyent még sohasem láttak, nem is láthattak, mert ilyen tánc nem volt soha még!”

Ruganyos Őzike formás fejében színes szappanbuborékok módjára nyüzsögtek a gondolatok. Néha maga is rájött, hogy valami baj van vele. Nem volt tisztában önmagával, nem nagyon tudta, hogy tulajdonképpen mit akar. Bár néhányszor már azon kapta magát, hogy élete értelmén gondolkodik. Ilyenkor aztán vagy semmivé pukkantak fejében a gondolatok, vagy mint gombvarráskor a hosszú cérna, úgy összecsomózódtak, hogy sehogy sem tudta kibogozni. Jobb híján kiegyezett önmagával abban, hogy akar valamit az élettől. Ezt a valamit másnak nevezte. Mászt akart a hétköznapiaktól, a gyártól, a szerelemtől, a hajnali ébredésektől, tavasszal a rügyektől, nyáron a madaraktól. Ősszel a nyílzáporhoz hasonló eső és a sáros utcák zavarták, télen kevesellte a napsugarat, sokallta a hideget. Szeretett volna minél több mosolyt, feléje fénylő szemet, tüzet, ujjongást, egyből megértést és hódolatos tiszteletet. Elégedetlen volt a körülötte lévő emberekkel, mert kevesellte a személyének szóló figyelmüket, mert nem voltak hajlandók meglátni benne a többre érdemes lányt.

Ezért aztán Ruganyos Őzike duzzogással töltötte napjait.

Minden nap pontosan megjelent a munkahelyén és túlteljesítette a tervet. A különböző kifogástalan minőségű kozmetikai cikkek rendre fölkerült a filmsztárok figyelemreméltó arcképe. A címkéken ezen kívül volt egy lángnyelvet utánzó betűkből kialakított halvány felirat:

Ezt a feliratot az államosítás utáni első napokban az új igazgató kérésére lelkes sietséggel rajzolta Talpig Tóni. Gyors munkája jó alapot teremtett kettőjük további együttműködéséhez. A felirat és Tóni kissé megfakult ugyan, de a gyár szépen fejlődött. Jöttek a nagy változások. Az igazgató és Tóni maradt. Persze, a fejlődés állandóan változtatásokat követel, és ezek a változtatások Emeletes Mancit, Tónit és a takarítónőket éppen úgy érik, mint a lángnyelves feliratot. Különbözik Tóni már régóta megálmodta és megrajzolta a gyár nevének rövidített változatát. Virágokkal keretezett, kígyózó arabella betűkből, sokféle pasztellszínből, rengeteg változatban. A legfrissebbet asztala üveglapja alá csúsztatta közszemlére, minden eshetőségre készen. Talpig Tóni ugyanis megtanulta, hogy a mának éljen, és a jövőnek dolgozzék. Aki nagyon akarta, a következőket olvashatta ki a díszpompás feliratról: Völá Koci.

A bizalmas érdeklődő előtt Talpig Tóni pillanatok alatt egységes és tökéletes kompozíciót alkotott az előkészített feliratból, és például Greta Garbo képéből.

- Hát nem ez az, amit követel tőlünk az idők szava? - néz az érdeklődő szemébe diadalittasan Tóni, és szent esküként hangzanak közérdeklődésre áhító szavai: - Betörünk... Ez reklám... bármelyik külföldi piacra betörünk vele. Jönnek már, jönnek a nagy változások!

És jöttek a változások. Emberek jöttek, mások eltűntek, mindenkinek jutott az újdonságokból. Talpig Tóni, mint rendesen, maradt. Sőt gondoskodtak róla, hogy közelebb legyen a termeléshez. A takarító személyzet vezetésével bízták meg. De mert a takarítóasszonyokat már egy előző átszervezéskor felszippantotta a termelő részleg - vezetésük nem kívánt különösebb munkát. Ami pedig a takarítást illeti, ezt a gyári munkásnők végezték felváltva. Tóni feliratos táblákat készített, időnként átfestette a faliújságot, folyó reklámügyeket oldott meg és a jövőre készült.

A Vörös Láng Kozmetikai Cikkek Gyárában, a futószalag mellett nem cserélgették az embereket, de nem olyan időket éltünk, hogy változtatások nélkül dolgozhattak volna, ezért időnként más és más volt a kenőcsök színe, a téglék alakja és mérete, a kupakok formája. Ezen kívül a szalag sebességén is gyakran változtattak.

És Ruganyos Őzike mégsem volt egészen boldog.

Egyszer fiatal riporter járt a gyárban.

- Az elvtársnál hogy hívják? - szólította meg Őzikét mosolygósan. Őzike még folyóiratokból sem ismerhette Greta Garbót és Karádi Katalint, most mégis egyetlen pillantás szűkre szabott keretében Karádi Katalin II-nek, Greta Garbónak vagy Bette Davisnek akart látszani. Aztán, éppen amikor elrebecste volna a nevét, Emeletes Mancsi, az energikus mesternő jelent meg a színen, és kegyetlen mozdulattal leintette:

- Ne őt kérdezze, riporter elvtárs! Vannak nálunk politikailag fejlettebb dolgozók is! - csattogta a mindig vonalas Emeletes Mancsi, és igyekezett eltéríteni az életet hűen (vagy megközelítőleg hűen) tükrözni óhajtó fiatal riporter figyelmét Lázás Tevékenységné, született Lelkes Lujza irányába.

- Tudja - bűgta bizalmasan a mesterasszony -, ezzel a lánnyal problémáink vannak. Nézze, hogyan öltözködik... És különben is, Lujzácska már várja önt.

A riporter még egyszer végigmérte Ruganyos Őzikét, de úgy, hogy hetekkel utána is találgatták a gyárban: mini munkaköpenyét, avagy hosszú combját csodálta. Kideríthetetlen maradt továbbá, hogy miféle erő, felsőbb utasítások vonzották vissza a fiatalembert, miután Lelkes Lujza legújabb nyilatkozatát fölszedte, lejegyezte és aláhúzta.

A nyilatkozat különben így hangzott:

„Nagyjelentőségű eseményről lévén szó, meg kell mondanom, hogy szerintem is igenelhető, teljes mértékben elfogadható és véghezvihető intézkedésektől van szó, amelyek kifejezik a gondoskodást és teljesen új, mondhatni beláthatatlan utat nyitnak a jövőbe. Mi és azok, akiktől a termelés sorsa függ, tudjuk, hogy ezen az úton haladva milyen nagyszerű feladatok

várnak ránk, úgy a mutatók túlszárnyalása terén, mint más tereken. Eddig is minden erőnkkel igyekeztünk. A továbbiakban is minden erőnkkel igyekezni fogunk, hogy maradéktalanul teljesítsük ígéreteinket Gyárunk dolgozói nevében egy emberként vállalom, hogy mindent megteszünk. Alig várom, hogy felolvassák a dokumentumot (sajnos a sajtó behatolásával nálunk egy kis nehézség van, mert elfelejtettünk előfizetni), hogy lássuk miről is van szó, utána vállalom, hogy bővebben hozzászólók, mert most csak első benyomásaimat kívántam a széles közvélemény elé tárni. “

- Ez egy nagyon rendes asszony - hangsúlyozta Emeletes Mancsi -, rendkívül aktív és formálható káder. Kenyérre lehet kenni! - Csodálkozott, hogy a riporter nem kér többet belőle, hanem sietősen búcsút vesz és elviharzik a szalag végénél dolgozó Ruganyos Őzikehez, akit az ifjúság szép képviselőjeként feltétlenül meg akar szólaltatni a rendkívüli összeállításban. Legalábbis ezt nyilatkozta a nyomába loholó Emeletes Mancinak, akit még ő sem tudott lerázni.

- Mi a véleménye az új törvényről? - kérdezte a sietős riporter, és gyorsan írni kezdett jegyzetfüzetébe. Őzike kipirult a nem várt kitüntetéstől.

- Milyen törvényről? - csodálkozott illedelmesen, mert azt hitte, hogy a fiatalember moziba hívja. A riporter nyájasan elmagyarázta, hogy aznap milyen rendkívül fontos törvény látott napvilágot, s ehhez kíván ő friss visszhangot gyűjteni.

- Ó szóval szeret egyénileg kirándulni a hegyekbe - rebegte Őzike, mert Emeletes Mancsi zivataros tekintetét és a visszhanggyűjtés fogalmát összekeverte, összezavarta alantasan csüngő, összevissza úszkáló gondolataiban.

- A törvényről nyilatkozzék - dörögte a mesternő.

Ruganyos Őzike ide-oda kapkodta tekintetét. A jóképű és megnyerő mosolyú fiatalember mögött Emeletes Mancsi sötét felhőként terpeszkedett.

A futószalag végén a rózsaszínű téglék címke után áhítoztak.

- Nem ismerem - vallotta be töredelmesen, és a fenébe kívánta a mesternőt, amiért a kellemesnek induló beszélgetést durván megszakította.

A riporter szüntelenül írt valamit a jegyzetfüzetébe, hümmögött, a tervről kérdezte Őzikét, majd a minőségről, és újra hümmögött. És miközben sebesen rótt a sorokat jegyzetfüzetébe, alaposan szemügyre vette a lányt.

- Igen! - mondta a végén gondterhelten, ahogyan az orvosok szokták receptírás előtt.

- De meg fog majd ismerni... legközelebb, amikor erre jár?... - hebegte Őzike, és úgy érezte, előtte áll az a férfiú, akivel nagyon szívesen elmenne a moziba.

- Persze, persze - mondta a riporter közömbösen, mert Emeletes Mancsi fenyegető jelenlétében mást nem tehetett. Azt, hogy moziba hívja Őzikét különben meg sem fordult a fejében.

Másnap a helyi lapban egész oldalas összeállítás jelent meg azokból a nyilatkozatokból, amelyekben a dolgozók helyeselték az új törvényt, és lelkesen vállalták, hogy életbe ültetik minden előírását. A Kozmetikai Cikk Gyárának dolgozói nevében Ruganyos Őzike nyilatkozott. Kereken tíz sorban. Törvényeink alapos ismeretének szükségességére hívta fel az olvasók figyelmét.

Emeletes Mancsi meglobogtatta az újságot.

- Rövid a munkaköponyogod - mondta sajnálkozva, de sziklaszilárdan. - Ha csak valamivel hosszabb volna, még a faliújságra is felkerülhetne a cikked... Nagy Kormorán elvtárs személyesen elolvasta...

Emeletes Mancsi is csak egy ember. Pillanatra ellágyult tekintete végigsiklott a futószalag mentén, valahol a végtelenben rátalált kedves emberére. Gondolatban megcirógatta markáns arcát, és köszönetképpen további jó munkát, jó egészséget kívánt neki.

Természetesen az egész munkaközösség nevében.

*

A regény megjelenése után megengedően cselekedett a Kriterion Könyvkiadó is, évtizeddel azelőtt kész novelláskötetemet is megjelentette *Pléhmadár* címmel. Domokos Géza adta a kötet címét, amiből arra következtettem, hogy a rám ragasztott nőcsábász pletykák hozzá is eljutottak. Ez is olyan volt, mint szegény Cseh Gusztó első regényem utáni karikatúrája rólam, amelyen szétdobált italosüvegek között kényelmes karosszékben szivarozva, heverészás közben ábrázolt. Holott karosszékem csak most van egy unalmát elűzni óhajtó svéd jóvoltából, aki szemétre vetette magas háttámlájú, állítható foteljét, amit nem átalítottam a hátamon hazacipelni, s amelyben most kényelmesen hátradőlve azon tanakodom magamban, hogy visszatérjek-e és végig vigyem Bodea velem kapcsolatos történetét, avagy hagyjam a hetvenes évektől máig csavarodó összefüggések szerint csordogálni emlékeimet mert minden minden-nel összefügg, de megnyugtató értelmét keresem annak, miként sújtott ismételt, mérhetetlen naivságomban hitem olyan emberekben, akik a politikai széljárásokban egyszer nyárfának majd büszke fenyőnek mutatták maguk, de egyéni érdekükben a leghajlékonyabb növényeken is túltettek, hogy mindig sikeresen kerüljenek ki a sokak életét keréketörő megpróbáltatásokból.

Bodeával, az Ifjúmunkás évforduló sikeres megrendezése után, mert könyvekben gondolkoztunk, meglepetésemre egyféle házsongárdi bedekker szerkesztését javasolta. Az európai nevezetességű temető tele van nagyjaink síremlékeivel. Egyszerűnek látszott: én gondoskodom a magyar hírességekről szóló szövegről, ő írja a román személyiségek ismertetését, az illusztráláshoz szükséges fényképek elkészítését pedig valamelyik sajtófotósra bízuk. Lelkesen belementem a dologba, két hónapra beültem az egyetemi könyvtárba, és amit csak lehetett kijegyzeteltem a temető történetéről. De aztán az egyeztetésnél kiderült, hogy Bodea nem vállalja a munkát, mert a kettőnk által összegyűjtött anyagban annyira szegényes volt a román rész, hogy feltételezése szerint ezt vállaló kiadót nem találtunk volna. S valóban csak évtizedek múlva jelenhettek meg erről könyvek.

Gaál György az Igazságban 1968-ban írt a temetőről. 1974-ben a Korunk közölte tanulmányában említi:

„A Házsongárdi temetőről könyvet lehetne írni. A nemrég külföldön elhunyt Herepei János monográfiát készített róla; a kéziratos mű sajnos, hozzáférhetetlen. A temető múltjával foglalkozó régebbi irodalom még így is elég nagy. Kelemen Lajos, a Házsongárd talán legjobb ismerője, számtalanszor vezetett temetőlátogató sétákat. 1940 márciusában és áprilisában az Ellenzék riportere Emlékezzünk régiokról főcím alatt öt temetőlátogatást jegyzett le, melyeken Kelemen Lajos a temető múltjáról, az ott eltemetett tudósokról, írókról, színészekről, egyházi vezetőkről beszélt, foglalkozás szerint csoportosítva őket. Érdekes, Kelemen professzor két tanítványának, Kohn Hillelnek és Zsakó Gyulának 1911-ben az Erdélyi Múzeum 5-6. füzetében megjelentetett sírkő-összeírása.”

A mi kezdeményezésünk, ha sikerül, valamennyire megelőzte volna a szerző óhajtását, amit végül igen szép, a változások után megjelentetett köteteivel maga teljesített.

Naivitásunk szüleménye volt az az elképzelés, hogy az 1934-ben alakult Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) közelgő ötvenéves évfordulójára megszólaltatjuk a Román Kommunista Párt régi tagjait, s az összegyűjtött emlékezésekből egyféle „beszélt történelem” műfajú könyvet, s benne az erdélyi magyarságról szólót is írhatunk. A negyvenéves évfordu-

lón még szabad volt a MADOSZ-ról szólni. Balogh Edgár megállapításait a párt által létrehozott egyesületről biztatásnak vettük:

„A munkásmozgalmon belül ez a MADOSZ-politika eredményesen keresztezte a régi szociáldemokráciától maradt csak-a-munkásságba-nézés merevségét, feloldva egy nemzetfelettség mondvaszinált absztrakcióit nemzet és, nemzetiség közös érdekeinek „itt és most”-vállalásában s a valóság reális számba-vételét véve alapul a másért, különbért, jobbért való társadalmi és politikai küzdelemben... A MADOSZ megalakulásának negyvenedik évfordulóján igaz lelkiismerettel vallhatjuk, hogy ebbe az emlékezésbe nemcsak egy kis - elszánt, áldozatokat hozó - csoport pártos politikuma, hanem az egész romániai magyarság megmaradásának és haladásának, együttélésének, a néphatalomban való részvételének és a román néppel közös társadalmi kibontakozásának negyven esztendeje is belefér.”

A Bodea rendelkezésére álló dokumentumok és a még élő illegalisták névsorának ismeretében, szerkesztőségi megbízatásaim kiszállásaihoz igazítva, számos idős embernél jártunk, visszaemlékezéseikből írhattam volna a rendszerhez való hithűségüket mutató, erősen lakozott interjúkat, nyilatkozatokat, ha elhagyom a belőlük áradó panaszok rengetegét, ha elhallgatom dühös kritikáikat. Egy nagybányai idős magyar ember reumás térdeit dörzsölve figyelmeztetett, hogy ha felmondja az általa ismerteket, nemcsak neki, hanem nekünk, akik lejegyezzük, meggyűlik a bajunk. Jártunk Vida Gézánál, akinek nagykárolyi felszabadulási emlékművét korszerűsége miatt dicsértem, s tisztelettel felnéztem rá a spanyol polgárháborúban való részvételéért, amelyről Paul Preston brit történésztől olvastam, hogy *„Fasizmus, kommunizmus, anarchizmus, szabadkőművesség, szocializmus - minden izmus összecsapott a polgárháborúban, amely pódiumot nyújtott Sztálin, Trockij, Hitler, Mussolini számára is”*. De furcsállottam, hogy művészet-történész fiával magyarul már nem válthattunk szót. Bukarestben, a tévéadó közelében akkoriban megbízható emberek laktak, eljutottunk Méliusz József házába is, akitől ígéretet kaptunk, hogy majd rendelkezésünkre áll egy alapos beszélgetésünkhöz, de ebből sem lett semmi, mert a magyarellenesség növekedésével már nem volt fontos a párt által alapított magyar egyesület múltja. A környéken találkoztunk a háború utáni években Kolozsváron működő belügy vezetőjével, aki Csehi Gyula professzor önkéntes besúgóí ténykedéséről mesélt. Bodea azt is tudta ki ez az ember, s hogy Alexandru Drăgici volt belügyminiszter rokona. A belügyminiszter, akkoriban kegyvesztett nyugdíjasként élt pazar villájában, közelében sétáltunk, felesége Czikó Márta, akinek testvérei: Nándor és Lőrinc a bukaresti MADOSZ vezetői voltak. Illendő lett volna hozzájuk is betérnünk, de Bodea tudta, hogy az nem vált volna hasznunkra, a volt belügyminisztert később kivetette magából a párt, és feleségestől Magyarországra költözött, ott is halt meg, éppen Antall Józseffel egy napon. Viselt dolgaiért, felelőssége elévültsége okán felmentették. Feltehetően a két „testvéri szocialista” ország kiválóan jó belügyi kapcsolatának eredményeképpen, amelyre a világhálóról lehalászott egyik levélből is következtethetünk:

„Közljük a Román Állambiztonsági Minisztériummal, hogy feldolgozás alatt tartunk egy nacionalista illegális csoportot, akik kapcsolatban állnak román állampolgárokkal. A feldolgozás alatt álló csoport több vezető tagja Romániából települt át Magyarországra. Így pl. Domokos Pál Péter 60 éves, pártonkívüli, tanár, budapesti lakos, dr. Bodor György 54 éves, pártonkívüli, vállalati jogász, budapesti lakos, dr. Vita Sándor 60 éves pártonkívüli, alkalmi munkás, budapesti lakos. A csoport egyebek közt azzal foglalkozik, hogy ellenséges tartalmú tanulmányokat készítenek, amelyeken az ún. »erdélyi kérdést« is tárgyalják. Ezen »tanulmányokat« és más nacionalista jellegű könyveket illegális úton kijuttatják a Román Népköztársaságban élő kapcsolataiknak. A RNK-ban élő kapcsolataik közül eddig a következő személyek merültek fel: dr. Jakó Zsigmond kolozsvári lakos, volt »Magyar Párt« képviselője, Tankanicz Ádám személyigazolvány száma: CM - 423397, könyvtáros, Bányai Miklós elítélt,

dr. Paál Gábor. Számunkra hasznosan a fent leírt ügyben már régóta működünk együtt a román elvtársakkal.”

Eljutottunk Vințe Ioan-hoz. (Apám a kolozsvári MADOSZ alelnökeként, Vincze Jánost irányítójaként ismerte, még kereskedelmi főiskolás korából. Az általam is kedvelt Munkás mozival egy épületben, a két világháború között eredményesen működő szocialista művelődési kör könyvtárának szorgalmas látogatói voltak.) A volt belügyminiszter helyettes a Párt Központi bizottság épületének legfelsőbb emeleti irodájában fogadott és apámra barátsággal emlékezve, ráállt az interjúra. Órákig faggattam életéről, azt is megengedte, hogy feleségem amerikai rokonaitól ajándékba kapott, vadonatúj zseb-kazettafonómmal rögzítsem beszélgetésünket. A terjedelmes, huszonvalahány oldalas szöveget olvasva, fejét rázva mondta, hogy nem így képzelte az „anyagot”. Nyilván, mert benne hagytam minden magyar vonatkozást, például azt is, hogy abban a szakszervezeti könyvtárban, ahol annak idején a szocialista tanokat magyarul szedte magába, már nincs magyar könyv. Azzal váltunk el, hogy ígértem, majd még dolgozom a művön, de szerencsére elkerülhettem a megalázó lakkozás kényszerét, a MADOSZ múltja éppen úgy szemétre került, ahogyan később botcsinálta aktivista főszerkesztőnk hirtelen felindultságából az Ifjúmunkás évtizedekig gyűjtött kollekciója is, mert majd mindenki lapunk egykori színvonalához hasonlította a vezetése alatt megjelenő egyre „fűrészporosabb” lapot. Parancsára takarítónőnk kukába dobta a szerkesztőség féltve őrzött, évenként bekötött kollekcióit.

Miközben lifttel leereszkedtünk a KB központi épületének legfelső emeletéről, Bodea a volt belügyminiszter helyettes kalapjára figyelmeztetett.

- Figyelted, úgy teszi fejére kalapját, azzal a mozdulattal, ahogyan a maffiózók teszik... - Azt magyarázta, hogy olasz filmekben láthatott hasonlót. Aztán jól értesültségét bámulhattam.

- Ha ez a lift mesélni tudna? - kérdően néztem rá.

- Ezzel a lifttel vitték többek között Balogh Edgárt is hozzá kihallgatásra... - talányos mosollyal folytatta:

- Miközben Edgár két kézre fogva, markában cipelte sérült tökét...

Ámuldoztam, honnan tud ez az ember ilyen részleteket?! Kérdeztem, de titokzatosan hallgatott. Nyilvánvalóvá vált előttem, hogy olyan forrásokra bukkant, amiről akkor, s talán egész életében hallgatnia arany volt.

Mindvégig románul társalogtunk. És nem azért, mert Bodea is jelen volt az interjúnál. Vízhajtót szedett, gyakran látogatta a mellékhelyiséget. Amikor Bodea is kikérezkedett, a volt Vince János bizalmasan megsúgta nekem, hogy apám neki köszönheti életét, mert sorozatosan küldött és a Központi Bizottságnak címzett „rendszerellenes” kritizáló leveleit nem adta tovább.

- Féltértem mindet...

Nyomatékosan ejtve a szót apámnak üzente: „Jó lesz vigyázni!”

Apám elborult tekintettel fogadta a figyelmeztetést és csak ennyit mondott: „Igen?”

Gondolkozhattam aztán éppen eleget arról, hogy ez a megghiúsult interjú, s apám egykori küzdőtársának nemzetiségi hovatartozásáról feltett kérdéseim vajon milyen hatással voltak sorsom alakulására.

A fiam halála miatt lelkiismeretem nem nyugszik: gyanúsak láttam a hatalom első regényem miatt, és ellenségnek következetes magyarságom miatt. Igaza volt annak a tisztviselőnek, aki fiam nevének bejegyzésekor előre nem látható következményekre figyelmeztetett? Koppány

fiam akkoriban, tizenévesen, a mostani Báthory István líceum elődjeként ismert iskola sportosztályának küzdőszellemű tanulója volt. Ki gondolta volna, hogy az iskola egyes tanárainak ellenszenvétől éppen úgy kellett szenvednie, mint a hatalomnak kényelmetlen apja megkülönböztetése miatt.

Bodea közben doktori címet szerzett, az eseményt baráti körben is megünnepeltük. Akkor mesélte, hogy doktori dolgozatának megvédésekor, vizsgáztatói közül az egyik tekintélyes történész, valószínűleg provokálóan, vagy a munkásmozgalom adatainak sűrűn előforduló feltupírozását megelőlegeve kérdezte tőle:

- Mondja, fiatal kolléga, a nagy gazdasági világválság romániai megnyilvánulása idején, amelynek az 1933-as véres összetűzésekbe torkolló grivikai vasutas sztrájk volt jelentős állomása, összesen hány sztrájkra került sor Romániában?

- Úgy tettem, mintha gondolkoznék egy kicsit, aztán hasból rávágtam: 1193!

- Valóban?! - csodálkozott a professzor - Ez lenne a pontos adat?

- Igen. Természetesen... Amennyiben nem számítjuk az olajipari munkások által szervezett tucatnyi megmozdulást, amelyet a Grivicán történtek utáni mélységes felháborodás váltott ki a ploiesti-i kitermeléseken robotoló munkások körében...

A bizottság tagjainak röpké mosolyából, Bodea lemérhette, hogy méltányolták hasból adott válaszát, amellyel kivágta magát a keresztkérdés hálójából. Ebből tapasztalhattam, hogy történelemszeink - tisztelet a kivételnek -, a politika kiszolgálóiként, az időszerű kíváncsimalmaknak megfelelően írják a jelenkori történelmet, mindenkor másnaponként derül csak ki számukra, hogy mi történt tegnap...

Megnyírbált történelmi ismereteinkkel elégedetlen volt Csép Sándor is.

„A bibliai igazságokon, a szabadgondolkodó filozófiai tanokon nevelkedett Csép Sándor a totalitarista béklyóban vergődő erdélyi magyar nemzeti közösség talpon maradását szolgáló modus vivendi, a „felemelt fő”, a „sajátosság méltósága” ideológiájának feltétlen hívévé vált. Az ő esetében a benne munkáló ideológia cselekvési kényszerre változott. Médiaszakemberként a cselekvés számára a nyilvánosság megszólítása volt.” - írta róla nemrég megemlékezésében Kötő József, akinek irodalomtitkári támogatásával sikerült színpadon látnunk, a több szempontból is érdekes, *Mi, Bethlen Gábor* címmel játszott egyik történelmi drámáját. Magam is méltattam ezt a darabot, és Varró János aprólékos történelemismeretére alapozva, a tőle hallottak alapján bíráltam is pontatlanságait, de mindenekelőtt lelkesedésemnek kívántam hangot adni, mert Csépben ismételen küzdőtársra leltem.

A kalotaszegi egykéről készített filmje idején magam is jártam ezt a vidéket, és a kérdőíveimre kapott válaszokból próbáltam a Kolozsvár környéki falvak zártságának titkát kutatni. Csép Sanyi is nyilvántartott engem. Egy alkalommal bátorságunkat méltányolva, Bodea lakásán készített, történelmi ismereteinket firtató beszélgetésünket rögzítette és segítette a romániai magyar tévé képernyőjére. Büszke voltam arra, hogy mondandóim közül adásba jutott érvelésem, miszerint, mint mindennek, történelmi ismereteinknek is: két oldala van. Varró János mellett, Csép is okosan fejtegette ezt a gondolatot, akinek szeme és füle volt, megbizonyosodhatott, érintett vagy szőrszálán ki nem mondott elégedetlenségünk okairól is.

Bodeát akkoriban közénk valónak ismertem. Amikor újraindítottuk az *Ifjúmunkás matinét*, néhányszor színpadra hívtam, lapunk történetének szakavatott ismerőjeként. Nagybányán abba is beleegyezett, hogy amikor románul kérdezem, magyarul válaszoljon. Interjúnk nem csak kétnyelvűsége miatt volt dinamikus, hanem a pártpropaganda akkori unalmas szöve-

geitől teljesen eltérő fiatalos nyelvezete miatt is. Éreztem, hogy figyelnek reánk. A végén összegezésképpen többnyelvűségünket dicsérve, nyomósítottam:

- Látjátok, kedves lányok és fiúk?! Ezt így is lehet!

A szokásosnál forróbb taps volt a válasz.

A színpalak mögött Bodea komoran megjegyezte:

- Ezt mégsem kellett volna! - Félelemtől fojtott hangon fogadkozott:

- Ez volt az utolsó alkalom, amikor veled színpadra álltam...

Más, előre nem látott események után, ezt magam sem erőltettem.

A történeteket bizonyára feljegyezték a felügyeletünkre kijelölt megfigyelők. Ahogyan ezt a zsúfolásig telt marosvásárhelyi Kultúrpalota díszpáholyába rendelt belügyisek is tették ottani matinénk alkalmával. A szomszédjukban helyet foglaló Molnár H. Lajos felesége számolt be arról, hogy sűrűn jegyzeteltek, amikor Varró Jánost kérdeztem *A korona aranyból van* című regénye apropóján, saját erdélyi történelmünkről.

De ettől függetlenül vagy szerencsére, János *Szerelmes történelem* címmel közreadott sorozata, jó évig élt lapunkban. Okos igazodással, a Dacia Könyvkiadónál általa *Kutassátok az írásokat* - Román krónikaírók munkáiból címmel, az általa fordított Pompiliu Teodor tanulmányokból is közöltünk a kötet megjelenése előtt részleteket, hogy elkerüljük az örökösen fejünk felett lebegő kardot, miszerint egyoldalúságra törekszünk és magyarkodunk. Az erdélyi fejedelemség történelmének, ha nem is összefoglalt egésze, de legalább fontosabb, regényesen olvasmányos részeit nyújthattuk olvasóinknak.

A Bodeával való kapcsolatom végét jelentette az a könyv, amelyhez nevét adta (Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 - octombrie 1944 - A Horthy-fasiszta terrorizmus Északnyugat-Romániában, 1940 szeptember - 1944 október). Emlékezetben inkább egy vásárhelyi román tanár a Vatra Kiadó segédletével nyomdafestéket látott, de később nyomdai hibákra hivatkozva visszavont, vagy újranyomtatott fércművet őrzök, amelynek társszerzőjeként láttam a Bodea nevét. (Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu: *Arhangeliu cruzimii* - Kegyetlenségek arkangyalai.) Először arra gondoltam, hogy a Bodeában működő olthatatlan vágy, miszerint számos, a román-magyar testvériséget bizonygató, az RKP vezetése alá sorolt osztályharcos szervezet történetét felmutató tanulmánykötetek, népes szerzőtársainak egyikeként vált ismertté a neve, végre olyan könyvet szeretne látni, ahol neve mellett, ha másként nem megy, legfeljebb egy társszerző olvasható. Azzal védekezett, hogy alig olvasta a kéziratot, amelynek szerzője a Lăncrănjan-féle magyarellenes pamflet felforrósodott politikai légkörére óhajtott rátenni még egy lapáttal. Kijegyzeteltem a könyv nyilvánvaló hazugságait és szándékos egyoldalúságot bizonyító tucatnyi kérdést, nem anya-, hanem választott nyelvén, románul fogalmaztam, hogy dolgát megkönnyítsem, s nyomatékosan figyelmeztettem, választ várok tőle. (Ez 1983 elején történt, miután decemberben, egy zimankós és ködös karácsony előtti éjszakai utunk végén, Varró János segítségével szerzett kölcsön benzinnel, Bodea kíséretében, feleségemmel együtt a lipovai kaszárnyában megbizonyosodtunk fiam máig megmagyarázhatatlan haláláról. Bodeát agydaganatos lányának tragédiájakor érte hasonló megpróbáltatás, amin társaságunk őszinte részvételével, a lány iránti megkülönböztetett baráti érzéssel próbáltunk enyhíteni.) Amikor átadtam könyvéről írt jegyzeteimet Bodeának, kijelentettem, ha nem kapok választ kérdéseimre - tények meghamisítását jeleztem, amelyek beismerése miatt kitagadhatták az akkoriban hatványozottan magyarellenes körökből -, ismeretségünknek vége. Írásba adtam, hogyha véletlenül utcán találkozunk, kikerülöm, átmegyek az utca túloldalára.

Titkos naplómba akkor ezt írtam:

„Gyorsan terjed a hír Kolozsváron és máshol is az országban, hogy Bodea I. Gheorghe a második Lăcrănján. Elmentem hozzá, hogy felelősségre vonjam. Azzal védekezett, hogy ő semmiről sem tud. Itthon sem volt, amikor a könyv megjelent. A könyv címét sem ő adta. Elővette a kézírata másolatát, de az ott olvasható cím azonos volt a megjelent könyv címével és már nem az Adevărul despre Moisei (Az igazság Moisei-ről) cím szerepelt, amelyről nekem évekkel ezelőtt beszélt. A társszerző Suciu nevezetű nyugdíjas történelemtanár. Hogy ő mit írt, és mennyit vett át abból a történelemtudományok doktora, nem sikerült megtudnom.

Nagy a felháborodás mindenütt. A Dacia Könyvkiadónál hallani sem akarnak ezek után a B. I. Gh.-val közös MADOSZ-könyvről. Amikor az Ifjúmunkás történetét átadtam a szerkesztőnek, rögtön leválasztotta B. I. Gh. tíz ív terjedelmű szövegét a régi Ifjúmunkásról, amit közösen fordítottunk H. I.-vel, és csak a megmaradt kézirat megjelentetéséről volt hajlandó tárgyalni, amely az Ifjúmunkás antológiát tartalmazza.

A legkülönbefélebb emberek hívnak fel telefonon és állítanak meg az utcán. Kérdésük, kételkedésük mindig ugyanaz. El kellett határoznom magam a kiadónál, és másutt is kijelentettem, ha B. I. Gh, valóban Lăcrănján modorában írt, nem vállalom a vele való együttműködést. Neki is nyíltan megmondtam, ha igaz, amit róla beszélnek, találkozásunkat elkerülendő, átmegyek majd az utca másik oldalára”.

Így történt. De azért, a változások után mégis találkoztunk közös barátunk anyjának temetésén, a feleségem temetésén, és az Eszéniéknél rendezett búcsúvacsorámon, amikor úgy búcsúztam, mint haldoklók szoktak vagy azok, akik új életet kezdenek. Feleségem urnáját egy esztendeig őrizve, életem addigi szakaszát lezárva, ismerőseimtől végleg elszakadva, unokám nevelésének céljából Svédországba indultam.

Az italtól, mint máskor is, Bodea elérékenyült, vállamra borulva, sírva bizonygatta:

- Szemét vagyok... Szemét ember vagyok!

Együttérzés nélkül, helyben hagytam értékelését.

- Így igaz! - mondtam keserűen, mert a sokunk által soha meg nem szokott köpenyegforgatók egyikét láttam benne. - Apád forog a sírjában! - nyomósítottam, de nem voltam biztos ebben, hiszen ugyancsak másokhoz hasonlóan, ő csinált élenjáró pártharcost apjából, aki Bogya-ként egyszerű, magyar szomszédjai között, úgy mondták, „jó ember” volt.

Bodea azok közé a sokak közé tartozott, akik a rendszerváltás előtt nagyobb kommunistának vallották maguk, mint az apámféle illegálisták. Az ilyenek, a változások után sietve, valamelyik egyház védelme alatt, nyakláncukon fityegő kereszttel vagy a keze ügyükbe helyezett énekeskönyvvel hirdették bűnbánat nélküli megtérésük.

Nem bántam meg, hogy megszakítottam Bodeával minden kapcsolatot, mert később az is kiderült - nekem erről nem szólt -, Pesten járva, ő fedezte fel és szerezte meg fénymásolatban az Országos Széchényi Könyvtárból az 1939 tavaszán kiadott silány minőségű, dühödten románellenes „regényt” (Dücső Csaba: *Nincs kegyelem!*), amit a vadul magyarellenes szerzők aztán azonos fordításban - feltételezhetően Bodea volt a fordító -, uszító szándékkal felhasználtak műveikben. Jellemző a szerzők felületességére, hogy a regény főhősének Levente nevét, az 1920-as évek elejétől a második világháború végéig működő magyarországi a katonai előképzést biztosító leventeszervezetek tagjainak elnevezésével azonosították, hogy általánosíthassanak.

Megítélésemben nem hozott változást az idő, hanem inkább megerősítette véleményemet kaméleon-természetű történész-ismerősömről. Célszerű alkalmazkodásáért a rendszerváltozás

után nyomban munkát kapott a kolozsvári rádiónál, hazafias nyilatkozataival és szolgálataival, és aztán a századfordulón megjelentetett II. Károly román királyról, csámcsogni való történetekkel tele könyvéért, a város elismert személyiségei közé sorolták a Román Opera egyik hagyományos bálján kitüntették. Korai halála után, továbbra is hazafiasnak mondott szolgálataiért, évenként külön emlékműsorban emlékeznek - a vele egy táborban tündöklők között - népszerű alakjáról.

Úgy illenék, s kutatom magamban, miért nem csatlakozhatom azokhoz, akik „halottról jót, vagy semmit” megjegyzéssel könnyedén fátyolt borítanak a múltra. Nincs bennem szemernyi keresztényi bűnbocsánat? Ahelyett, hogy jótékonyan felejténék, az öregséggel együtt egyre világosabban emlékezem minden kétszínűsége, alattomoságra, gátlástalanságra és jellemtelenségre, amelyek befolyással voltak számtalanszor véleményem kialakítására, tetteimre, magatartásomra és alakították életem.

Mindenre emlékezmem kell, amit nem bocsájthatok meg magamnak. Nem hiszem, hogy az égből kell várnunk a megbocsájtást. Nem hiszem, hogy ha mások felmentenek minket bűneink alól, s azt sem, hogy mi megbocsájthatunk magunknak erkölcsi félrelépéseinkért. Egy életünk van. És az a dolgunk, hogy egymás hibáit javítsuk. Észre kell vennünk, emlékeznünk kell, hogy akinek érkezése van és lesz, tanuljon belőle. Életünk az utánunk jövőben folytatódik. Abba a mennyországba a magunk és környezetünk megmérettetésével juthatunk. A vallomás, vállalás is. Nem könnyörögnünk kell a megbocsájtásért, hanem józanul vállalnunk az őszinteséggel megközelíthető igazságot.

Körbenézek vegyes házasságokból származott ismerőseim között, és sajnálattal állapítom meg, hogy Bodeához hasonlóan, nekik is, egész életükön át küzdeniük kell identitászavarukkal, mert kettősségük sokszor embertelenítő próba elé állítja őket. A romániai magyaroknak, a folytatólagosan kisebbségellenes légkörben, napjainkban is kényes kérdésnek számít kettős önazonosságuk nyílt vállalása.

Fogas kérdés életemben az is, hogy felmenthetem-e magam a Varró Jánoshoz fűződő barátságomért? Hiszen annyi jót, a közösségnek hasznos dolgot műveltünk együtt. Történelmünk ismertetésével többet vállalt, mint azok, akiknek ezt hivatásból, bátrabb kiállással vállalniuk kellett volna. Hiszen annyi okos dolgot tanultam tőle, annyi mindent, amit mesterségem gyakorlása közben hasznosítottam. Szabédi László tanársegéde volt, hallomásból tudom, hogy akkoriban erősen balos irodalmi kritikáiért félték tőle. Maga mesélte, hogy egyszer Csehi Gyula, - akitől valóban volt mitől féljenek a szellemi élet akkori részvevői, mert, ha nem osztályharcosan megsemmisítő kritikáival, akkor besúgó ténykedésével készítette ki valós és képzelt ellenségeit - gúnyosan így biztatta egyik belemenősen kritikai írásának megjelenésekor:

- Csak így tovább, fiatalember! Csak így tovább, gátlástalanul...

Többször is említette János ezt a megjegyzést, nehezményezte, de ugyanakkor meggondolkoztatta is, mert érezte, hevességével túllőtt a célon. Önhibáján kívül került a vádlottak padjára, amikor a tantervben rögzített módon a Házsongárdba vitte a reábízott egyetemi hallgatókat, hogy irodalmi nagyjaink sírjainál, a katedránál hatékonyabb hangnemben szóljon róluk, méltassa őket, de a magyarországi 1956-os forradalom és szabadságharctól megriadt romániai hatalom, a hasonló lázadásokat megelőzendő, példás büntetőkampányban bűnösként ítélte évekig tartó börtönre. Ismeretségünk elején segítettem lakást keresi számára. Donát - negyedi lakásunk közelében egy kivándorolt házaspár üresen maradt lakását ajánlottam figyelmébe, amit nem firtattam hogyan, valahogyan sikerült megszereznie. Előző lakásaink festésénél, tapétázásánál szerzett gyakorlatommal, segítettem neki rendbe tenni az elhanyagolt lakást. Szívesen üldögélt nálunk a konyhában, sakkoztunk, beszélgettünk. Apránként meg-

ismertem regényes életét. Bebörtönzése után feleségét elhidegítették tőle. Hat évet töltött embertelen körülmények között a Deltában. Rabtársaival együtt, télen vízbefagyott fűtetlen, a nyári hőségben felforrósodott uszályokban tengette életét. Negyven kilóra fogyott, mégis megmaradt. Társai „Tanár úrnak” szólították. Amikor tehette, érdekfeszítő előadásokkal szolgálta őket. Ezt egyik társától tudom, akinek kis teherautójával bejártuk Szatmár környékét. Hat év után szabadult, botra támaszkodó, hajlott hátú öregemberként. Kiszabaduláskor feleségét és két fiát csak titkon leshette meg egy erdei menedékházban, ahova kanadai kivándorlásukig meghúzódtak. Marosvásárhelyi orvos barátja műtötte, és sokak segítségével vált újra délceg, szikár emberre. Egy szövetkezet könyvelői osztályán kapott munkát, éveken át megfigyelték, ellenőrizték, és ma már sejtem, hogy milyen megalkuvásokkal jutott tudásához méltó szerkesztői munkához a Dacia Könyvkiadónál. Második felesége, a halálba menekülő jeles színművész, Balogh Éva volt. Mit szenvedhetett János, második felesége halálának miértjét kutatva, elképzelni sem tudom. Harmadik felesége, egykori tanítványa volt. Furcsa természetű felesége, első nálunk tett látogatása alkalmával átviharzott nagyszobánkon és a háló ruhásszekrényét feltépve feleségem ruháit vizsgálgatta. Egyke lévén, lányukat kényeztető szülei ismerősük kocsiján kész húslevessel, libasülttel és tortával állítottak be időnként hozzájuk. János furcsa viselkedésű feleségével, és kislányával együtt kirándultunk a Szent János-kúthoz, a Plecska völgyébe, a Bácsi-torokba, a Tordai hasadékhöz. Focimeccseket nézni autóztunk a városkörnyéki magaslatokra, néhányszor Bánffyhunyadiig. Kiadói munkája mellett megengedhette magának, hogy elkísérjen kiszállásaimra, velem volt néhány sikeres Matinékon is. Lónyay Annáról mesélt az aranyosmeggyesi várkastély előtt, és négyszáz esztendővel a Báthory István és Bekes Gáspár serege által vívott kerelöszentpáli csata helyének közelében, a Bekes-dombról, amit a csata nagyszerű leírásáért is dicsért regényéből ismertem, és amelyről lelkesedéssel írtam Regények színhelyén című riportsorozatomban. Jártam néhányszor szülőfalujában, ismertem idős, de délceg apját, szeretetteljes nővérét. Elvitt a marosvécsi kastélyba, orvosismerősével bejárhattuk a kastély fogyatékos gyermekekkel tele helyiségeit. Megmutatta a falufeletti temetőben családi sírhelyét, kijelölte a helyett, ahol állnom kell majd, amikor búcsúbeszédet mondok fölötte. Fiam temetésekor ő pótolta a katonai temetéskor tiltott papot. Fiam haláláról írt regényemet könnyezve szerkesztette, anyám pap nélkül akart temetésén a hivatalból jelenlévő elvtársak szegényes semmitmondását feledtetve mondott megrendítő beszédet.

Családostól maradt Pesten. Indulása előtt találkát beszélünk meg a Margit hídon. Nem jött el. A fordulat után, felesége hirtelen agydagyanatos halála után egy évvel találkoztunk kecskeméti lakásában, amelyet egyházi segítséggel rendezett be. Feleségemmel együtt mentem arra a presbiteri találkozóra, ahol ezt a megtisztelő tisztséget kapta. Jártam a helyi tanítóképző főiskolán, amelynek tanára volt. Igazgatójának kérésére, egy osztályra való erdélyi érettségizett fiatalot szerveztem, akik aztán sikerrel végeztek és tanítói diplomájukkal, hivatástudattal fogtak nevelői munkájukhoz. Elvittem *A magyar irodalom legszebb szerelmes versei* című előadásával méltán sikeres Dusa Ödönt a főiskolába. Közös, nagy élményünk volt az a gyertyafényes est, amelynek szervezője, sugója és zenei aláfestésének felelőseként Matinéink sikereihez hasonló élményben volt részem.

Közügyeink budapesti intézésekor, ha tehettem, benéztem Jánoshoz. Járt Kolozsváron, feleségem látta a lakásunkhoz közeli buszmegállóban, nem értettem miért nem keresett fel minket.

Halálának híre évekkel később jutott el hozzám, Svédországba. És nemrég jutott tudomásomra a leleplezés: besúgó volt ő is! Sejthettem volna. Rabtársai rebesgették. Maga mesélte pesti megbízatásának történetét: annak, hogy családostól Pestre utazhatott, ára volt. Azzal bízta meg a securitaté embere, hogy derítsen fényt arra, hogy kik szolgáltattak az akadémiai három kötetes Erdély története szerkesztőinek levéltári dokumentumokat Kolozsvárról.

Elvállalta a feladatot, Pestre érkezésekor pedig jelentette megbízatását és menedéket kért. Egy esztendeig eltűnt, ezalatt két könyvet - egyet rabságáról, egy másikat a Dacia Könyvkiadónál tapasztaltakról - írt. És a felajánlott munkahelyek közül a kecskeméti főiskolát választotta. Onnan vonult nyugdíjba hetvenéves korában. Túléltem őt is. A securitáté egyelőre nem találja dossziémat, ezért nem tudhatom, rólam mit jelentett. Két fedőnevet használt. Feltételezem, hogy az egyiket rabkorában, a másikat kiszabadulása után használta. Csitítgatom magam, mindig büszke voltam emberismeretemre, arra, hogy egyetlen ránézésre éreztem az ismerőseimből áradó becsületességet és a csalafintaságra, a sunyiságra, a tetszelgésre, az átverésre való hajlamot. Nem könnyű beismernem, még mindig nem ismerem eléggé magam, naivságom, Varró Jánossal szemben pedig elfogultságom akadályozott valós emberismerő képességem gyakorlásában, barátaim jellemének megítélésben.

A hetvenes években folyamatosan változott az Ifjúmunkás szerkesztőgárdája. Elment Hervay Gizella, nyugdíjba kérezkedett Kovács Erzsébet, lelépett Matekovics János, Gálfalvi Gyuri a marosvásárhelyi Igaz Szóhoz pártolt, Aradi Jocót a Korunk vitte el, Szele Vera visszatért a nagyváradi bábszínházba, Müller Feri fokozatosan lemorzsolódott. Új embernek számított a tanügyben igazgatói tapasztalatokkal bíró Mirk Laci, Temesvárról jött Bodó Barna... A nyári vakációk idején többen is megfordultak szerkesztőségünkben, időlegesen munkát kaptak. A barátságos Hürkecz Istvánra emlékszem, aki szerkesztőségi megbízatással utazgatott az országban, később japán nyelvtanfolyamot vezetett Kolozsváron, mire megegyeztünk, hogy engem is felvesz csoportjába, hetedhét országon túl járt, Japánban is megfordult, Németországban nevet változtatott és az Egyesült Államokba telepedett.

A megüresedett helyekre, de a fiatalítás ürügyén érkeztek rendre Hadházi Zsuzsa és Nagy L. Róbert, R. László Ferenc, Gergely Tamás, Zsehránszky István, Molnár H. Lajos. A lap grafikájának szerkesztői is változtak, Gergely Béla és Bencsik János után, az 1980-as évek elejétől disszidálásáig Pusztai Péter tette grafikailag is valóban fiatalossá a lapot.

Az új munkatársak toborzásába Cseke Gabi engem is beavatott. László Ferenc úgy került a laphoz, hogy a filozófia karon vele együtt végzős kollégáját, Bokor Andrist győzködtem, jöjjön az Ifjúmunkáshoz. Gabi íráskészségét dicsérve állított rá, de valami miatt nem sikerült meggyőzőnöm arról, hogy nálunk van a helye. Ez a valami egy dési kislány volt. Bokor évfolyamtársát, László Ferencet ajánlotta, s mondta magánál jobbnak, hiszen évfolyamelső volt, s ha jól emlékszem párttag is. Ez sokat nyomott a latban, hiszen minden lapelemzéskor figyelmünkbe ajánlották az akkoriban hozott határozatot, miszerint a szerkesztőség minden tagjának be kell lépnie a Kommunista Pártba. Ezt nem vállalta Müller Feri, főszerkesztőnk szerint makacssága miatt veszítettük el őt.

Lazics is hajlott erre, de apránként belátásra bírtam. Azzal érveltem, hogy közösségünket és a lap érdekeit szem előtt tartva ezt is vállalnunk kell, mert a kívülállásnál eredményesebb a küzdelem, s megmaradásunk érdekében vállalnunk kell ezt is. „Hidd el, hogy én párttagként is ugyanaz vagyok, mint pártonkívüliként. És te sem leszel más, de lényeges, hogy teheted a dolgod, végezheted a magad által vállaltakat.” Lázár László ajánlásommal lépett be a pártba, és tudom, ha ezt nem tette volna, ma szegényebbek lennénk számos, az általa szerkesztett irodalmi mellékletünkön írói pályára állított, általa felfedezett, ma már neves szerzővel.

László Ferenc alkalmazása sem volt egyszerű. Egyetemi tanulmányai végeztével három évet dolgoznia kellett. Azt hiszem abban is segítette a szerkesztőség, hogy a Zilah megyei művelődési bizottsághoz helyezték. Időnként felkerestem, elvittem riportútjaimra, dolgoztam kéziratain. Íráskészsége átlagos volt, de bíztam benne, hogy a közművelődésben szerzett tapasztalatait hasznosítani fogja majd szerkesztőségi munkájában. Történetéhez tartozik, hogy

Bokor Andris, némi kitérővel, mégis az újságírást választotta, a rendszerváltás után a Bihari Napló főszerkesztője volt haláláig.

Erdélyben a hetvenes évek elején két László Ferenc vívta küzdelmét neve elsőbbségeért a sajtóban. A sportos László Frici neve közismert volt, amikor a zenetanár, majd zenekutató László Ferenc, sűrűbb közléseivel felhívta magára a figyelmet. Meg kellett elégednie a László V. Ferenc névvel. Az Ifjómunkás szerkesztőjének neve elé pedig megkülönböztetésként kitettük a régeni származását mutató R. betűt. A tervezettek szerint, román feleségével együtt költözött a szerkesztőség kérésére kapott bukaresti lakásba és végezte szerény képességeinek megfelelően szerkesztőségi munkáját a lap megszűnéséig, miután a Művelődés folyóirathoz került, majd Magyarországra költözött. 2013 nyarán találkoztam vele egy Pestre tartó buszban.

- Végleg felhagytam az írással. Pedagógusként dolgozom egy iskolában - mondta. Elmeséltem neki azt a róla szóló történetet, amely különleges viselkedését mutatta a diktatúra utolsó éveiben. Állítólag, amikor felkérték, hogy a băneasai repülőtér szomszédságában működő belügyis kiképző intézetben filozófiát tanítson, azzal a kívánságával hozakodott elő, hogy elvállalja, ha szekus tiszti öltözetet is kap, amit valamilyen lakótársi konfliktusában „érvként” használhat majd. A röhejes történeten nem nevetett. Tagadta, hogy ilyet tett volna. Tanítványomnak számított valamikor, sajnálnám, ha valami igaznak bizonyulna ebből. Megadtam címem, ő ezt „elfelejtette.” Várom jelentkezését. Nem ő az egyetlen, aki erdélyi ismerőseim közül a máig terjedő rejtőzködést választotta. Magam is otthagytam régi barátaimat és ismerőseimet. Lehet, hogy ezt hasonlóképpen ítélve, ők is sajnálattal gondolnak reám.

Mindmáig hajlok arra, hogy Gergely Tamást lelkes véleményem alapján alkalmazta Cseke Gabi. Azt hallottam róla, hogy a Stúdió 51-nek tagja volt. A két világháború között Kolozsváron működő Stúdió hagyományát folytatva, kamaraszínház-jellegű a műsorpolitikájában ifjúsági neoavantgárd törekvéseket szolgáló Stúdió 51, tudomásom szerint, a Vasas Klubban működött, és többnyire 1951-ben született egyetemi hallgatók tevékeny csoportosulása volt. Azt gondoltam, Gergely Tamás 1952-ben született, s a Stúdió egykori tagjaként, köztünk a helye, hasznos lehet tervezett Matinéink műsorainak kialakításában. Később kiderült, hogy amolyan útitársként a *Stúdió 51* történetének megírását ígérte a társaságnak, amit máig nem teljesített. De volt egy támogatásomat is bíró jó kezdeményezése: külön oldalakon bemutatni a szocialista országok haladó szellemű fiatal tollforgatóit, egyféle kapcsolatot teremteni közöttük. Eleinte úgy látta, engem is be kell avatnia elképzelésébe, ajánlotta szerkesszük együtt az oldalt, mert szavamnak súlya volt a szerkesztőségben. Maradtam a biztatásánál, megjelentetett néhány oldalt, aztán lanyhult érdeklődése és engedett azoknak, akik kényes dolognak minősítették az ilyen határokon átlépő összefogást, lemondott az oldal szerkesztéséről. Nem sikerült megnyernem a Matiné támogatására. Elemző megbeszéléseinken fanyalgott, elmarasztaló volt a véleménye olvasókapcsolatunknak erről a formájáról. Ezért Gabi, aki érzékeny volt minden bírálatra, megfigyelőnek hívta nagybányai Matinéinkra.

A megszokott rendben pergett az előadás, fiatalos volt és bugyborékoló belőle a humor. Ha jól emlékszem ezen az előadáson Molnár H. Lajos, aki műsorvezetőként sűrűn jelen volt a színpadon, így köszöntötte a közönséget: *Szervusztok, lányok! Szervusztok, fiúk! Szervusz, törpe!...*, mert az első sorban egy aprótermetű gyereket látott. Már előadás közben nehezményezte, hogy Gergely Tamás ott ül feleségétől az első sorban, és fennhangon becsmerli műsorunkat. Mi a Művelődési Ház zsúfolásig telt nézőterén uralkodó hangulatból és a tapsokból ítélve, a végén sikeresnek mondtuk az előadást. És mint más alkalommal rendezvényünk végén, főszerkesztőnkkel együtt nem tágitottunk, egymással versenyezve, sietve teherautóra cipeltük a színpadi kellékeket, hogy aztán a jól végzett munka örömeivel siessünk vacsorázni a közeli vendéglőbe. Meglepetésünkre, Gergely Tamás már ott ült feleségével

együtt és vidáman lakmároztak. Esze ágában sem volt részt vállalni közös munkánkból, kívülálló meghívottként viselkedett, amit enyhén szólva, visszatetszőnek találtunk.

Végül, miután a Cseke Gabi után következő aktivista főszerkesztőnk csicskásaként, vesebajára hivatkozva, a szerkesztőségi titkár posztján uralta a szerkesztőséget, hirtelen csavarral Svédországban kötött ki, ahol valószínűleg mindkettőnknek keserű lett a szája, amikor újra találkozunk kellett. De erről bővebben regényes életrajzom negyedik kötetében írnék kapcsolatunk mikéntjének alakulását magyarázó keresetlen sorokat.

Hadházi Zsuzsa mellett Székely Ervin is a nevelési rovat munkatársa volt. Ervint a szalontai irodalmi körben, ottani fogadónapunk alkalmával ismertem meg. Az országban több helyen sikeresen működő tudósítói körök mintájára ott is csoportot alakítottunk. Jogi végzettsége miatt is szükségünk volt rá. Akkoriban még az is, hogy román felesége volt, sokat számított a káderosztályon. A káderezők véleményezésétől függött az új munkatársak alkalmazása. Székely Ervin megállta a helyét, néhány esztendeig tudósítóként Kolozsváron lakott, aztán visszatért Szalontára és parlamenti képviselőként is mozgalmassá vált az élete. Jóleső volt hallani, amikor másokkal együtt tanítványomnak mondta magát. Közelebbi barátaim féltek pártomra állni, amikor rágalmaztak, ő más, kevésbé ismert jóakarómmal együtt írásban is megvédett. Nem emlékszem arra, hogy sok mindenre tanítanom kellett volna, de megtisztelőnek éreztem, amikor mások mellett ő is egyik példaképének mondott.

4. Matinéink

Matinéink új sorozatát *Fogadóóráink* és *Fogadónapjaink* gyakorlata tette lehetővé. Szervezésük nem éppen újságírói feladat volt, de mert a nevelési rovathoz tartozott, vállalnom kellett. A kolozsvári napilapnál ezt is megtanultam, és ebben nagy segítségemre volt az is, hogy a külpolitikai rovaton kívül minden más rovatban kipróbálhattam tudásom, szakmai felkészültségem. Művelődési felügyelőként pedig tapasztalhattam, hogy minden rendezvényhez előbb tervet kell készítenem és meggyőzőnöm feletteseimet a rendezvény szükségességéről, lehetőséget kellett teremtenem arra, hogy éljenek jóváhagyási jogukkal, ha pedig jól sikerült az „akció” akkor számlájukra írva sajátjukként jelenthették feletteseiknek. Nekünk előbb a KISZ KB jóváhagyását kellett elnyernünk, aztán a megyei aktivisták közreműködését, sok esetben legalább elnőző magatartásukat kellett biztosítanunk. Tisztában voltam azzal, hogy a központi jóváhagyás érdekében olyan forgatókönyveket kell írnom, amelyekkel kizárhatjuk fölötteseink eleve kételkedő magatartását a magyar nyelvű ifjúsági előadásokkal szemben. Tapasztalataim szerint, a tervezettség azért is tetszett a hatalomnak, mert a papírra vetett előadástervvel takaródzhattak, ha a különféle megfigyelők veszélyesnek látták tömegrendezvényeink gyakorlatát. Felelősség-vállalásukat könnyítette az, hogy volt mit ellenőrizniük és jóváhagyniuk. Gabinak is tetszett a módszer, s amikor beállítottam hozzá elsőként a *Haza*, másodikként a *Munka*, harmadiknak pedig *Testvériség* témájú előadásunk forgatókönyvével, aprólékosan megbeszéltük, és felfegyverzetten állhatott a KB illetékesei elé, tervezetünket aktuális politikai, az aktivisták nyelvén elmondott indoklással és pártdokumentumokból vett megfelelő idézetekkel sikeresen megvédte, jóváhagyatta.

Hazafias nevelést szolgáló előadásunk *Szülőföld* - címmel, vers, folk és játék alcímmel került bemutatásra. A munkáról, az alcímet megtartva *Homo faber*, a testvériségről *Mi, együtt* címmel került színpadra előadásunk. Mindenik hangsúlyos részeként olyan versösszeállítást készítettem, amelyben klasszikusaink mellett, a kívánt mértékben, de túlzástól mentesen román költők versei is szerepeltek. Az előadók névsora is meggyőző volt, többnyire fiatal színészek vállalták a fellépést előadásainkon. Valahol lennie kell a Matiné forgatókönyveinek, sajnálom, hogy most csak az 1979 májusában készült, három előadást összefoglaló, 32 oldalas műsorfüzetből és „hideg-meleg” emlékeimből idézhetek.

*

Mit akarunk?

Sorok a matiné történetéből címmel a műsorfüzetbe írtam.

Az újságíró kétszeresen is közelít az olvasóhoz: először, amikor kiválasztja riportja alanyát, másodszor pedig akkor, amikor tapasztalatait és véleményét írásban közli. Az, ami ezen kívül történik, azt gondolhatnánk, hogy csak ráadás. Valójában szükség: szolgálat. Ifjúsági lapunk esetében ez akkor volna tökéletes, ha állandóan olvasóink, tehát a fiatalok körében tartózkodnánk. És ekkor szolgálatunkat egyszerűen barátságnak nevezhetnénk, amit az egyet-akaras, lapszámonként kipróbált együttműködés pecsételne meg.

Új Matinéink ezzel az igénnyel indult 1976. július 25-én, Csíkszeredán és folytatódott decemberben, Maros megyében, ahol Szülőföld című műsorunkkal először jelentkezünk. Előtte született meg matiné rovatunk, amelyben rendre meghirdettük, megfogalmaztuk szándékainkat. Közelíteni akarunk a fiatalokhoz: gondjaikhoz, igényeikhez a művelődésben és a szórakozásban. Együtt lélegzeni velük nemcsak abban a néhány órás együttlétben, amit az előadás

nyújt, hanem az azt megelőző próbákon, és a *Matiné*t létrehozó futkosásban, a közös munkában. Mondanivalónk művészi kifejezésével, szép szóval, dallal példát akarunk mutatni a tartalmas szórakozásra. Nem elvesztegetni akarjuk az időt, hanem értéket adva, kitágítani minden pillanatot. Ezért rögzítettük mindjárt az elején hármastémánkat: szülőföld, munka, testvériség.

Az új *matiné*inkat megelőző fogadónapjaink megtanítottak a szerénységre, az eszköztelenségre, s ezért anyagi gondjaink minimálisak, nem emelnek különösebb akadályt előadásaink rendezése elé. Különben a KISZ Központi Bizottsága védnöksége alatt és támogatásával léteztünk. Igyekszünk addig nyújtózni, ameddig a takarónk ér. A következő oldalakon felsorolt munkatársainkat és az eddigi három téma feldolgozásában résztvevő alkotócsoportokat - kevés kivétellel - nem az anyagiak vagy a népszerűségekre való törekvés, hanem a közös cél szolgálata sarkallta. Minden valódi sikerünk megértésükből fakad.

Ötven *matiné* után elmondhatjuk, hogy egész sor sikeres színpadi alakítás mellett írásra és képzőművészeti alkotásra is serkentett a *Matiné*. Nemcsak a Szülőföld, munka, testvériség pályázatunkra beküldött versek, prózai írások, fordítások, jelenetek, hanem az előadásokat a teljesség szempontjából közvetlenül szolgáló dalok, indulók, színpadi interjúk, vetélkedők és versenyszerű játékok is születtek. Alkalmunk volt néhány éve megfigyelni, hogy - tévében, diákköri előadásokon, iskolai szerepléseken - a magyar nyelven folkot éneklők kicsi madárról, szépen szóló furulyáról és minden más egyébről énekeltek inkább, mint égetően mai témáról. A versműsorok apolitikussága is bántó egyhangúsághoz vezetett. Ezen próbáltunk változtatni. *Matiné*inkon a mondandós szép szót az Illyés Gyula által megfogalmazott költői szerénység szellemében kívánjuk érvényesíteni. Az értelemnyitó, a gondolatébresztő, a cselekvést sugalló szöveg a lényeg: dalaink szövege sem lehet akármilyen. Ezért szerepeltetünk neves költők, írók, közemberek mellett minden előadásunkon több helyi, fiatal költőt. Ha a ma kérdéseit fogalmazza meg, közönségünkben értőkre találunk.

Támogatjuk az új, a formabontóan is mondandós színházat, a fiatalos próbálkozásokat. És a táncház mozgalmat. Mindent, ami önismeretünket gazdagítja, népművészetünk értékeit élteti. Helyet adunk a tehetséges fiataloknak. Ilyen céllal alakítunk ott, ahol erre szükség van, Baráti Köröket. Alkotó munkájukat figyelembe vesszük *matiné*ink műsorának szerkesztésében. *Matiné*inkkal együttműködésre szólítunk minden fiataalt a lapcsinálásban is, hiszen a *Matiné*: lapunk hangos kiadása, egyféleképpen, régóta esedékes terjedelmi bővítése.

*Matiné*nk - vers, folk és játék.

Fiatalosan vidám és vidáman komoly.

Komolyan vesszük a vidámságot.

Vegyétek komolyan a *Matiné*!

*

Ebben a rövid írásban minden benne van, amit akartunk. Az is, hogy szolgálatunk kiteljesítése céljából éltünk lehetőségeinkkel: előadássorozatunkat külön rovat előzte meg a lapban, amely lehetővé tette, hogy bevonjuk a tervezésbe olvasóinkat is. Pályázatokat indítottunk. Az IM (Irodalmi melléklet, avagy Irodalom Művészet) segítséget nyújtott abban, hogy mondandós írásaikkal szerepeljen. *Matiné*kon számosan voltak fiatal, induló irodalmárok. Fotópályázatunk országosan is jelentős volt. Támogattunk, népszerűsítettünk különféle folkzenekarokat, volt olyan *Matiné*nk, amikor három zenekart is szerepeltettünk. ösztönzésünkre új zenekarok alakultak. Emlékszem az Ördögszekér együttesnek Cseke Gabi talált figyelemreméltó nevet. Csírájában *Matiné*kon indult és végigkísérte minden előadásunkat a táncház mozgalom. Támogattuk a formabontó színházat, a *Matiné* tette országosan is híressé a Kovács Ildikó által vezetett pantomimeseket. Előadásainkon állandóan szerepelt a Dusa Ödön vezette mozgásközpontú színház. Műhelymunkájukat biztosította az Ifjúmunkás Zsebszínház, amit a kolozsvári vasas Klub fogadott be, s ahol félszáznál több műkedvelő színész próbálgatta

erejét a Kövesdi István által vezetett hagyományos színházi és a Dusa Ödön ötleteire épült látványszínház próbáin és előadásain. Az alapos szervezés érdekében Erdély-szerte Baráti Köröket alakítottunk és támogattunk. Akkoriban a fiatalok bármilyen szervezkedését a KISZ-szervezeteken kívül akadályozták. Ez alól a műkedvelés sem volt kivétel, a magyar csoportokat az anyanyelv korlátozására készítették, még a tánccsoportok műsorrendjében is megszabták, a román számok mellett hány magyar tánc szerepelhet. A megengedett kétnyelvűséget rohamosan követte az államnyelv kizárólagos és erőszakolt használata. Baráti Köreink, Zsebszínházunk és zenekaraink, együtteseink számára KISZ KB védettséget szereztünk azzal, hogy a legfelső szinten jóváhagyott Matinéink részének nyilvánítottuk, és ennek megyei szinten is ideig-óráig érvényt szereztünk. A Zsebszínház ügyeit magam intéztem, és minden előadás, minden plakát, minden szereplés jóváhagyásáért városi szintről nem egyszer megyei szintig kellett jutnom.

Matinéink egyaránt mutatják a szerkesztőség - néhány máskor is a közösségi megnyilvánulásoktól húzódozó kollégánk kivételével - tagjainak lelkes összefogását, amit sikerült ki-terjesztenünk sok ezer olvasónkra is.

Műsoraink magját Cseke Gábor hangos vezércikkei képezték, amelyekben, mert akkor még lehetett, került a pártos hozsannát, a sablonokat, a fiatalok között méltán visszatetszést kiváltó fogadalmi esküvételek unalomig ismételt szövegét. Ízelítőül, íme, néhány tetszetősen igaz, a hivatalost felülíró és másként gondolkozásra ösztönző gondolat:

Szülőföld

... A szülőföld azért van, hogy emberekhez méltón talpra álljunk rajta, és ne tudjon leseperni róla semmilyen erő. Lábunkat szilárdan megvetve, jöhetnek a legbarbárabb viharok, a legalattomosabb szél - vagy földlökések, mi kitarunk ezen a helyen, amelyet az élet mért ki nekünk, hogy egyenrangú fiaiként, testvérként férjünk meg egymás mellett rajta...

Homo faber

... A kéznek pedig sosem szabad elfelejtenie, mire való. És a kezek gazdáinak sem, hogy nemsokára ők lépnek előre és nem a készbe fognak beleülni, mert a szülők elmennek, itt hagynak minket, és magunkra hagynak tanáraink is, és elbúcsúzik a milicista a saroktól, és ti lesztek majd a szülők, a tanárok, a sarki milicista, a bányász, a földműves, az élet fenntartói...

Mi, együtt

... célszerűbbnek láttam vezércikk helyett néhány különösen tiszta, becsületes gondolatot magammal hozni, s általuk ezt az előadást jó céllal, s értelemmel kitapétázni...

„Azért vagyunk itt, hogy megszeressük, és semmi esetre sem azért, hogy meggyűlöljük egymást” - üzeni Nicolae Iorga, mert „népünk iránti szeretetünk nem lehet olyan önző, hogy átalakuljon más nép, vagy faj iránti gyűlöletté” - ahogy Józsa Béla vallotta. A múltban sokat szenvedtünk együtt, s „a közös fájdalomon alapuló barátságok a legtartósabbak és a legőszintébbek” - vélekedik Tudor Arghezi...

Talán maga a szerző sem emlékszik arra, hogy a félévszázaddal ezelőtti években egyre sűrűsödő és a végén diadalittas diktatúrát megelőző években az ilyesfajta szókimondáshoz is kellett némi bátorság és elkötelezettség. A szókimondók mögött olyan társak álltak, mint azt az alábbi, véletlenül fennmaradt összesítésben felsorolt nevek mutatnak. Nélkülük nem szület-
hetett volna meg, és nem lett volna sikeres Matinéink. Fontosnak tartom, hogy könyvemben

megörökítsem nevüket, s úgy látom ugyanezt tette Cseke Gábor is, amikor 2013 végén a Magyar Elektronikus Könyvtárban megjelent Széllé szemben című kötetében megemlékezik a Matinéről és közli az Ifjúmunkás által támogatott különféle, a fiatalok által akkoriban nagyon kedvelt zenekari együttesek nevét.

SZÍNÉSZEK, MÍMESEK, VERSMONDÓK

1. Illyés Kinga, Györffy András, Vlad Rădescu, Réty Árpád (Marosvásárhelyi Nemzeti Színház)
2. Török Katalin, Vajda Zsuzsa (Kolozsvári Állami Magyar Színház)
3. Balázs Éva, Krizsovánszky Szídónia, Simon András. Váradi Mária (Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház)
4. Gelu Ivascu, Anton Tauff (Kolozsvári Nemzeti Színház)
5. Kilyén Ilka, Mátray László, Nemes Péter (Temesvári Állami Magyar Színház)
6. Kocsis Antal, Szélyes Ferenc (Szatmári Északi Állami Színház)
7. MIM-7: Balló Zoltán, Balló Zsuzsa, D. Szabó Lajos, Koblicska Kálmán, Köntés Béla, Péter János, Sigmond Júlia (Kolozsvári Állami Bábszínház), Cosma Mircea
8. Eugen Cristea (Temesvári Nemzeti Színház)
9. Kiss-Török Ildikó (Nagyvárad Állami Színház)
10. Keresztes Sándor (Marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet)
11. Gál Elvira, Lőrincz Sándor, Mihály András, Szabó Attila István, Székely Annamária, Winkler Zoltán (Kolozsvári Echinox diákszínkör)
12. Dusa Ödön, Bíró János, Dohi Alexandru, Kakassi Zsuzsa, Mihály András, Szakács Miklós, Vigh Ádám (Monostori kultúrotthon Zsebszínháza)
13. Munteanu Camelia (Kolozsvári Állami Magyar Opera)
14. Farkas Edit, Márton Pete Annamária, Reik Éva (Nagyvárad Kortárszínház)
15. Brassói Karima diákszínkör
16. Székelyudvarhelyi Irodalmi Színház
17. Verset mondtak még: Bartha Levente, Bánk Zsuzsanna, Benedek Éva, Borbáth Tibor, Bursan Doru, Crăciun Rafila, Csoma Judit, Dávid Emil, Dávid Péter, Ferencz Viola, Gagyai Ibolya, Hegyi Lujza, Horváth Sz. István, Kerekes Ella, Kocsis Ilona, Márton Magda, Nuridsányi Éva, Petrisor Eugenia. Simon Iona, Szabó Szende, Török Kati és Vitos Lenke.

BEMUTATOTT JELENETEK

1. Ion Băiesu: Az eltűnt értelem nyomában
2. Dusa Ödön: Munka
3. Dusa Ödön: Szobafestők
4. Dusa Ödön: Csegeziék.
5. Dusa Ödön: Két perc múlva hősök
6. Fülöp Miklós: Sósmag
7. Krysztyna Milobzdska: A haza
8. Federico Garcia Lorca: Don Cristobal
9. Tomcsa Sándor: Bürokrácia

10. Tomcsa Sándor: A szerelem válfajai
11. Tömöry Péter: Ófelsége, a nép
12. Pulóverek
13. Tar Károly: Örömtéremtés

ELŐADÁSAINK HELYSZÍNEI:

Csíkszereda, Udvarhely, Erdőszentgyörgy, Szováta, Segesvár, Dicsőszentmárton, Régen, Marosvásárhely, Nyárádszereda, Szilágycseh, Szilágysomlyó, Zilah, Enyed, Torda, Rákos, Csíkszentmárton, Csíkszereda, Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Zetelaka, Székelykeresztúr, Kolozsvár, Kolozsvár, Dés, Brassó, Szecseleváros, Sepsiszentgyörgy, Kovászna, Zágon, Kézdivásárhely, Kézdiszentlélek, Barót, Bardóc, Uzon, Sepsiszentgyörgy, Lupény, Lónya, Végvár, Temesvár, Temesvár, Arad, Székelykeresztúr, Szalonta, Nagyvárada, Kolozsvár, Brassó, Nagykároly, Szatmár

KÖLTŐK, ÍRÓK

Avram Vasile, Bajor Andor, Balla Zsófia, Balogh Edgár, Bureriu Lucian, Culcer Dan, Cseke Gábor, Csiki László, Czegő Zoltán, D. Szabó Lajos, Egyed Péter, Farkas Árpád, Ferencz S. István, Gittai István, Kányádi Sándor, Kenéz Ferenc, Körössi P. József, Lászlóffy Csaba, Lendvai Éva, Magyar Lajos, Mandics György, Muncsan Ivo, Oláh István, Samson Horst, Sinkó Zoltán, Söllner Werner, Szócs Géza, Tar Károly, Varró János, Váli József, Vásárhelyi Géza, Zágonyi Attila

FIATAL KÖLTŐK

Balázs Tibor, Beke Sándor, Berecz Ágnes, Bölöni Domokos, Böszörményi Zoltán, Cbelu Marin, Demeter József, Ferenczi Bálint, B. Gulácsi József, Horváth Alpár Szilamér. Hunyadi Mátyás, Illés Mihály, Józsa Márta, Kacsó József, Károlyi S. Mihály, Kiss Éva Mária, Kiss Zoltán, Kovács András Ferenc, Kovács R. József, Kozma Kádár Ferenc, Szilárd, Lőrincz József, Mánya Zita, Mészely József, Mirisz Miklós, Molnár Pál, Murgu Pál, Nagy B. Csaba, Palotás Dezső, Pataki István, Pataki Sándor, Rákossy Emőke, Salamon András, Salat Levente, Simonffy József, Sipos András, Stanik István, Svóth Ödön, Szombati István, Tapodi Zsuzsa, Tistea Ioan, Tüzes Bálint, Varga Sándor, Veres István, Veress Gerzson.

És a Gálfalvi György által szervezett marosvásárhelyi fiatal alkotók csoportja.

RENDEZŐK, SZAKEMBEREK

Fernangel Éva, Kincses Elemér Kovács Ildikó, Koblicska, Kálmán, Dusa Ödön, Ambrus Zoltán (sárkányrepülő) Bodea I. Gheorghe (történész) Doicu Elena (sportedző), Feleki István (fotós), Feleki Károly (grafikus), Giró János (sárkányrepülő) Kiss Mihály (testépítő), László Ferenc (sportújságíró), Tóth István a nagyváradi Tavirózsa fotó-filmklub elnöke, Jakab Gyula a nagyváradi Tavirózsa fotó-filmklub szervezője, a Brassói Diákház népi együttese, a Brassói Unirea líceum tánccsoportja és zenekara, a Csíkszeredai Ifjúsági Klub népi együttese Ditrói pionírkórus a Gyergyószentmiklósi líceum madrigál kórusa, a Székelykeresztúri Líceum fuvola együttese, a szatmári Ifjúsági klub Thetisz csoportja és még nagyon sokan mások, akik a játékokban „felléptek”, nevettek és neveltettek.

Matinéink műsorainak kialakításában segítségünkre voltak a petrozsényi. kolozsvári. nagyváradi, a sepsiszentgyörgyi és brassói IFJÚMUNKÁS BARÁTI KÖR tagjai, valamint nézőink, szám szerint ötven előadáson több mint 17 000-en.

FOLKOSOK, EGYÜTTESEK, ZENÉSZEK

Avram Grete, Bálint Péter, Breuer-testvérek (Ferenc és Ildikó), Chifor Monica, Crisan Victor, Csortán Márton, Csutak István, Domokos Árpád, Györke Gyöngyvér, Ion Elena, Kovács András, László Kálmán, Márkus János, Nagy László, Papp-testvérek, Perries Radu, Trifán László, Váradi Imre, Kurno Wagner.

Actinia (Csíkszereda),

Barázda (Pávai István, Bokor Imre, Simó József, Györffy Erzsébet, Csíkszereda),

Bodzafa hm (Panek Katalin, Sepsi Dezső, Könczei Árpád, Székely Levente - Kolozsvár)

Compact (Petrozsény)

Folk Group-5 (Verzár Ferenc és Csongor, Kiss László, Szász István, Imets Erzsike - Csíkszereda)

Harmat (Zakariás Erzsébet, Sepsi Dezső, Zakariás Attila - Kolozsvár)

Metropol (Virányi Attila, Ráduly Béla, Orbán András, Trifán László, Mácza Ferenc-Nagyvárad),

Origó (Bedő Zoltán, Szilágyi Attila, Gyergyai Csaba, Szabó József - Sepsiszentgyörgy)

Ördögszekér (Sepsi Dezső, Könczei Árpád, Könczei Csilla, Sinkó András - Kolozsvár)

Táltos RT (Józsa Erika, Horváth Károly, Kovács András, Márkus János)

Univers (Temesvár)

Vox T-77 (Csíkszereda)

Garabonciás (Temesvár) Csutak István, Fogarassi Ildikó. Antal Imre, Vasin Tibor, Bacsai János.

Bodó Mária (zongora) Halász Tibor (klasszikus gitár) Hertz Péter (jazz) Molnár Terézia (népdal) Nemes György (klasszikus gitár), Könczei Árpád (zongora), Panek Kati (népdal).

LAPTÖRTÉNETI VÁNDOR-KIÁLLÍTÁSUNKRÓL

Megtudhatjátok, hogy az Ifjúmunkás először 1922. január 1-én jelent meg, Kolozsvárott. Ezek szerint újságunk a most megjelenő romániai magyar lapok közül a legrégebb. Közel a hatvanhoz, igyekszik újra és újra megfiatalodni, s mert hagyományosan olvasóinak hozzájárulásával, segítségével készül és véleményeinek ösztönző tüzeiben áll, ezt nem tekintjük nehéz feladatnak. A kiállításon több időszakból bemutatott lapszámokkal, úgy gondoljuk, meggyőzően bizonyítjuk állításunkat.

Az Ifjúmunkás első példányszámain, a fejléc fölött láncos fogaskerék rajza áll. Grafikusunk „letépte” a láncokat és leveles ágakkal körítette a fogaskerekeket: ez matinénk emblémája.

Az utolsó pannón (összesen 36) egy rekeszt találsz és abban Ingyenes borítékot szerkesztőségünknek címezve. Ezzel arra szeretnénk figyelmeztetni, hogy véleményedet a lapról, a matinéről, a kiállításról... és az égvilágon mindenről elvárja, várja - mindig is várta a szerkesztőség.

FIATALOK

címmel vándor-kiállítást szerveztünk a következő művészi fotókból, amit 1980 májusáig minden Matinékon bemutatunk:

Bíráló bizottság:

dr. Albini Iuliu (E. FIAP), a Román Fotóművészek Szövetsége erdélyi fiókjának titkára; Pusztai Péter (AAF), grafikus, az Ifjómunkás grafikai szerkesztője; Tar Károly, publicista, az Ifjómunkás Matiné vezetője; Tóth István (A. FIAP), a nagyvárad NUFARUL fotófilm-klub elnöke; Csontos István (A. FIAP), a NUFARUL fotófilm-klub művészeti bizottságának vezetője.

Szerkesztőségünk a Román Fotóművészek Szövetségének erdélyi fiókja és a nagyvárad NUFARUL fotófilm-klubbal közösen művészi fotóversenyt hirdetett.

Összesen: 413 munka érkezett.

Díjazottak:

Riport: I. Kulcsár Ferenc - Lakodalom a faluban, II. Jakab Gyula - Futóverseny III, Lazaroiu Gheorghe - Lányok

Portré: I. Feleki István - Ketten, II. Krernpánszky Lucia - 16 évesen III. Bogáti Bokor Péter - Emlék

Tanulmány: I. Gaina Gerendi Anikó - Szerelmünk délutánja

II. Feleki Károly - Két világ III. Bányai István - Nadia

Vándorkiállításunk képei:

Albini Horatiu (Kolozsvár) - Milyen idegesítő

Agabrian Mircea (Szeben) - Afrodita XX.

Balási Csaba (Csíkszereda) - Az erdő nosztalgiája

Bányai István (Kolozsvár) - Nadia

Bogváti Bokor Péter (Károly) - A parkban , Ifjúság, őszinteség, Emlék.

Czobor János (Nagyvárad) - Önarckép

Enyedi Jolán (Kolozsvár) - Emlékek

Feleki Károly (Kolozsvár) - Tanulmány II., Virágszedés

Feleki István (Kolozsvár) - Cím nélkül, Ketten, Kontraszt

Felvinczy Levente (Nagyvárad) - A forrásnál

Fischer György (Nagyvárad) - Szünetben

Fred Nuss (Szeben) - Jazz

Gaina Gerendi Anikó (Nagyvárad) - Szerelmünk délutánja, Lendület, Viszlát szerelem (Képsor)

Horváth Sándor (Kolozsvár) - Csillóság

Glodean Delia (Nagyvárad) - Portré

Jakab Gyula (Nagyvárad) - Futóverseny, Díjazás előtt, Sebesség.

Kabán József (Kolozsvár) - Akrobata a vízben

Krempánszky Lucia (Nagyvárad) - Cím nélkül, Tizenhat évesen

Kulcsár Ferenc (Nagyvárad) - Lakodalom a faluban

Lazaroiu Gheorghe (Szeben) - Lányok, Intermezzo

Negrut Mircea (Nagyvárad) - Dinamizmus, Tanulmány
Nicolin Elvira A. FIAP (Arad) - Jer vissza
Rácz István (Nagyvárad) - Rendező
Sarzsinky Ferenc (Kolozsvár) - Szerelem
Somogyi Sándor (Nagyvárad) - Polo, Merészség?
Tellmann József (Lupény) - Fenn az emelvényen
Varga Béla (Barót) - Vasbeton, Őszi ritmusok, Tavasz
Vermesan George (Kolozsvár) - Pillanat kép

Örömmel fedeztem fel régóta őrzött tárgyi emlékeim között ezt a Pusztai Péter illusztrálta, majdnem hiánytalanul teljes névsorokkal gazdagon megtűzdelt műsorfüzetet. Végigolvasva a névsorokat, a nevek mögött olyan történetekre leltem, amelyekből barátaink elszánt lelkesedése, egymást segítő szándéka, közös ügyünk szolgálata villan emlékezetembe, amikor azt igyekszem megértetni olvasóimmal, hogy igenis, általánosan és minden idők fiataljaihoz hasonlóan, egyek voltunk az igazságot legjobb tudásunk szerint firtató ellenállásban, az igazságkeresésben, s csak később, évtizedes őrlődés, fenyegetettség és megfélemlítés nyomán engedtünk a hatalom kényszerének. Közben apránként az is kiderült, kik voltak a soron kívül megjuhászodók, a törtető, a csak a saját sikereikért mindenre képesek. Téves az a legalább két évtizede terjesztett és a megbocsájtás ködtakarója alá seprtet megengedő, bűnbocsánatos ájtatoskodás, hogy egyformák voltunk a megalázkodásban, közösségi ügyeink és a magunk föladásában. Mindez folyamatosan megmutatkozott szerkesztőségünkben is, ahol nemegyszer egymás iránti értetlenségünk egymás-ellenességé fajult. Gálfalvi Gyuri, Aradi Jócó, Hervay Gizella, Kocsis István, Müller Ferenc és talán Domokos Eszter távozása mögött nemcsak felfelé törekvésük, vagy családi kényszer munkált, hanem jó adag sértődöttség is. Elégedetlenek voltak az egyre szűkülő témaválasztás lehetőségével, a szókimondás korlátozottságával, a szerkesztésért felelők bátorságával. Végül, mint a lakatosok által satupofák közé szorított megmunkálendő élettelen fémdarab, az egyre szigorodó elvárások és a saját lelkiismeretünk feszítésében dolgoztunk és annak is örülhettünk, ha írásaink sorai közé szorított kikacsintásokkal sikerült meggyőznünk olvasóinkat arról, hogy tudatában vagyunk mindannak, ami velünk és ellenünk történik, pártjukon állunk és birtokon kívül is mindent megteszünk a szókimondó igazságkeresés érdekében. Sommás fogalmazás, mondhatom, nem dicséret és nem elmarasztalás, inkább örökös hajlamunk mutatója, miszerint az erről való sunyi hallgatást nem szívlevél, legalább felmenteni szeretnénk magunk: ott álltunk és másként nem tehettünk... Ma már világosan látjuk, mert be kell látnunk, hogy félelmünk szorításában is tehettünk volna többet. Ha a történelem ismételné önmagát, tanulságainkon okosodva bizonyára erkölcsi tartásunk szerint másként cselekednénk. Fájdalom, ez lehetetlen. Vigaszunk: az életdarabjainkból kikövetkeztethető és az utánunk jövőkre hagyományozható minden tanulság.

Az Ifjúnunkás szerkesztőségének belső, íratlan szabálya szerint, egyöntetűen örökös ellenzékben voltunk, a fentről kapott feladatokból a magunk jelleme és elhivatottságunk szelleme szerint kerestük a nyelvünk, kultúránk és erkölcsünk szerint elfogadhatókat. Kerültük a politikában egyre inkább eluralkodó hozsannázást, a talpnyalást, a nyugtató céllal kiagyalt megvalósítások hatványozott, a legfőbb vezetőre irányítottan visszaszálló dicséretözönt. Megmutatkozott ez Matinéink műsoraiban is, az említett három témán kívül leginkább az Itt és mit? címűben, amit a Balogh Edgár-i Itt és most és Bretter György-i Itt és mást! folytatásaként állítottam újabb előadássorozatom középpontjába. Kellett hozzá valamennyi mersz, hogy keresztkérdésként, öles betűkkel hirdessünk a színpalákra helyezett hatalmas feliraton. Az ifjúság útkeresésének lényeges kérdése volt ez, a konkrét teendők igénye, amelyhez sűrűsödő félelmünk feletti bátorság kellett. A teendők között pedig egyre égetőbben jelentkezett elrománosításunk elleni teendőink mikéntje. Ezt annyira fontosnak tartottam, hogy

1982-ben, erről titkos naplót vezettem. Naponta jegyezhettem azokat az apró történeteket, amelyek erőszakos asszimilálásunk céljával hozott különféle intézkedésekkel figyelmeztettek az egyre kíméletlenebb elnyomásra. Matinéink kezdetének idején még reménykedhettünk nyílt ellenállásunk eredményességében, a pártdokumentumok a testvériségről és a nemzeti kérdés teljes és tökéletes megoldásáról prédikáltak, hivatkozhattunk ezekre, amikor egyre gyakrabban, ezekkel ellentétes gyakorlatba ütköztünk. (*Faragott fájdalom - elrománosításunk naplója, NIS Kiadó, Kolozsvár, 1995*)

Marosvásárhelyi Matinéink patinás helyszíne a Kultúrpalota volt - az idén, 2013-ban, éppen száz esztendeje épült a magyar szecesszió építészeti remeke -, és az ott megfordult kiválóságok tisztelete arra buzdított, hogy előbb a környéken gyakoroljuk, és egyre olajozottabban mutassuk be *Szülőföld* című műsorunkat.

Minden Matinéink előtt a helyi vezetők engedélyét és segítségét kellett megszereznem, termet foglalnom, közönséget szerveznem. Régenben simán ment az előszervezés. Jártam az iskolákban is. Előadásunkat plakátok hirdették. Kissé csodálkoztam is a városi KISZ titkára szívélyességén, amikor biztatott, bízzam rá a közönségszervezésre. És igyekezett, mert zsúfolásig megtelt a Kultúrház nagyterme. Tájékoztattak, hogy minden jegy elkelt, a bevétel a helyi ifjúsági szervezeté volt. Miután főszerkesztőnk felolvasta rövid hangos vezércikkét, kezdődött a rangos előadók versműsora, amelyet ügyelőként vigyáztam.

Illyés Kinga Petőfi Szülőföld című versének előadásakor furcsállottam, hogy feszeng a közönség. Kinga a tőle megszokott átéléssel szavalta:

„Itt születtem én ezen a tájon, / Az alföldi szép, nagy rónaságon, / Ez a város születésem helye, / Mintha dajkám dalával vón tele, / Most is hallom e dalt, elhangzott bár: / „Cserebogár, sárga cserebogár!”

Az utolsó sort a népdalra utalva halkan énekelve adta elő. A nézőtérrel röhögés, román nyelven közbekotyogás hallatszott. A művésznő nem titkolta, érezte, hogy észrevette a közönség reagálását, lángoló arccal, csendet parancsolóan emelt hangon fejezte be a szülőföld iránti szent érzelmünket hordozó költeményt. Az oldalfüggöny mögül láttam, hogy a közönségből mindössze félszáznyi néző köszönte tapsal a művésznő teljesítményét. Lerohantam a nézőtérre és az első sorból kicibáltam a KISZ-titkárt. Közben Vlad Rădescu lépett színpadra. Eminescu verset szavalt és a közönséget szoktató indulattal, Illyés Kingát utánozva, maga is énekelve adta elő az egyik szakaszt. Eleinte ismétlődött a Kinga előadása alatti cincogás, aztán a közönség megértette, hogy a versekben dal van, amely segíti a szövegértést. A végén dübörgött a taps. Nem volt nehéz rájönnünk, hogy Matinéink közönsége, leszámítva annak a félszáz jegynek a gazdáját, amit szűkmarkúan a magyar középiskolásoknak utaltak ki, csupa román fiatal volt. A titkár hebegett-habogott. Meggyőződünk róla, annak ellenére, hogy tudta, hiszen az előszervezéskor részletesen ismertettem előadásunk tartalmát, amelyre elsősorban olvasóinkat várjuk, ezt figyelmen kívül hagyta: magyar nyelvű műsorról van szó, tehát nyilvánvalóan megakadályozta, hogy a belépőjegyeket magyar fiatalok vásárolják meg. Ezt helyi magyar ismerőseink is megerősítették, már ott is, a titkár rögtönzött felelősségre vonása alkalmával.

Ott álltunk „megfürödve”, Matinéink teljes, elkerülhetetlen bukása előtt. A következő műsor-számhoz zenészeket kértünk színpadra. Néhány közkedvelt számot adtak elő, szöveg nélkül. Közben Cseke Gáborral és Kovács Ildikóval, új műsort terveztünk. Beláttuk, a félrevezetett közönség nem tehetett arról, hogy nem románnyelvű előadásra váltott jegyet. Segítségünkre voltak a Kovács Ildikó vezette MIM-7 tagjai, felajánlották pantomim jeleneteiket. Folk-zene-számokkal, népdalokkal, tánccal és pantomim jelenetekkel töltöttük meg a műsort. Matinéink fénypontja a Krysztyna Milobzdska: *A haza* című, ez esetben nem rövidített pantomim előadása volt, amivel a kitartó tapsból ítélve, végül is, elnyertük a közönség tetszését.

Forrt bennünk a keserűség, a méreg. A Matiné szolgáló busznyi előadók tervezett jutalma az a helyiek által rendezett vacsora volt, amelyre előadásunk végén egyik előkelő régi vendég-lőbe vártak minket.

- Nem megyünk! Ezekkel nem ülünk egy asztalhoz! - szólt valamennyiünkől a düh.

Illyés Kinga józanságára ma is tiszteltettel gondolok.

- Nem! Nem, ez a megfelelő válasz! Ne hagyjuk, hogy a markukba röhögve ünnepeljenek! - szólt határozottan. - Megyünk! És kiesszük őket... a vagyonukból!

Így történt. Tudtommal, nem volt következménye a történeteknek. Számomra jó tanulság volt, amit sikerrel hasznosítottam összesen hatvan Matinémonkon.

Az utolsón, amelynek vezetését kivette kezemből a Cseke Gabi után következő aktivista főszerkesztőnk, és amely erőltetetten kétnyelvű volt, teljes csóddal végződött. Olvasóink nem kértek a nagyobb részben románnyelvű, és az ezzel együtt járó hazug és unalmas politikai szócséplésből. Ezen a Matiné meghívottként sem szerepeltem. Azt hallottam, a nagyváradi Matiné gyér közönsége apránként „elpárolgott” az előadás vége előtt.

Előadásról előadásra sokat tanultam Kovács Ildikótól, ahogyan lelkileg is támogatta csoportja tagjait, felügyelte szereplésüket, biztatta őket. Autóbusszal utaztunk Marosvásárhely környékére, mellette ültem és beszélgetéseinkből apró ötletek pattantak ki, amelyeket a következő előadásokon hasznosítottunk. Felnéztem rá, ő pedig anyás hangvételű magyarázataival kedveskedett. Kölcsönös rokonszenvünk könnyítette a turnékkal járó bonyodalmak okozta idegölő perceiben. Előadásainkat meghatározta a hely, ahol színpadra álltunk, a közönség, amelynek tűrőképességéhez kellett igazodnunk, ehhez képest kellett adagolnunk a komoly szót a szórakoztató műsorszámokkal. Felvincen velünk volt Cseke Péter is, akinek már azelőtt szóltam, hogy öreges értekező stílusban előadott, homályos fogalmazását a hazaszeretetről fogja rövidebbre, a négy flekknél is hosszabb szöveget közel negyedóráig olvasta, nem érezte, hogy közben a fiatalokból álló közönség elvesztette mondandójának fonalát és unalmában, mint a rossz tanárok óráin a nebulók, beszélgetni, hancúrozni kezdett.

- Péter, egy flekk felolvasása három percre tart! Hat perced van. Ha túlléped, a következő előadáson kihagylak a műsorból - mondtam határozottan.

Konokul hallgatott. És megsértődött. Nagyon szeretett szerepelni, ezért aztán valamennyivel kurtított szövegén, nyilván nem látta be, hogy a Matiné műsorának feszessége, lendületessége és az ő érdekében kellett a műsoridő szigorú betartását erőltetnem. A mindennapi életben nem volt szószátyár.

A benzinben szűkös időkben Zágoni Attilával megegyeztünk, hogy Trabantunkon felváltva járunk terepre. Cseke Pétert is magunkkal vittük - ők mindketten a Falvak Dolgozó Népe munkatársai voltak -, s miközben mi agyunkat tornásztatva, viccelődve zötykölődtünk a községi utakon, ő békésen aludt a hátsó ülésen. A rendszerváltás után nyílt alkalma megtorolni vélt sértésem. Meghívott, hogy újságíró tanítványainak előadást tartsak szakmánk gyakorlati kérdéseiről. A tollforgatók erkölcsi tartásáról szóltam és a hivatástudatról, amely meghatározó pályánkon. Tapasztalataimból soroltam példákat, s mert éppen akkor Sztranyeczki Mihály szerkesztőtársammal a sürgősen szükséges Erdélyi Történelmi Adattáron dolgoztam, adatgyűjtő munkára biztattam az egyetemi hallgatókat. Péter azzal hűtötte le a lelkes kis csapatot, hogy tudományos hangvételű, közhelyes elméleti okfejtéssel fejelte meg előadásomat, mintegy érzékeltetve fiatalos szóhasználatom és az ő szakszerűsége közötti színvonalkülönbséget.

Talán azért is neheztelt reám, mert Zágoni Attila és Sinkó Zoli nála több időt tölthetett a színpadon. Bajor Andor pedig pontosan tizenhét percet, amit kételkedve írtam be és

kerülgettem műsorunkban, mindaddig, amíg szovátai előadásunkon, a zsűfólásig megtöltött Kultúrotthon közönsége előtt be nem bizonyosodott, hogy nem az előadott szövegek időtartama, hanem a mondanivalója, üzenete és irodalmi színvonala a lényeges. Arra ma is büszke vagyok, hogy egyedülállóan Matinéinkon sikerült együtt színpadra állítanunk az erdélyi magyar irodalom legolvasottabb satirikus, humorisztikus és a hatalom szorításaival dacoló, élvezetes paródiákkal tükröt tartó kiváló szerzőit.

A szovátai előadás előtti felfokozott idegeskedésünk közben, mint máskor is számos afférom akadt. Molnár H. Lajos, akinek színházi jártassága meghatározó volt a közönséggel való kapcsolat kialakításában, hiszen műsorvezetőként és játékmesterként alapjában tőle függött, hogy a különféle szereplések egymásutánjából kialakul-e egységesnek akart, mondandós előadásunk fiatalok által élvezhető színvonala. Lajos felsőfokú tanulmányainak első esztendejét a marosvásárhelyi színészképzőben kezdte, azt hiszem onnan hozta magával a főszereplőknek kijáró, megkülönböztetett figyelmet elváró magatartást.

- Nem vállalom, nem érzek elég erőt hozzá... - panasolta színpadrendezésünk közben, miközben az idegen színpadhoz alkalmazkodás lehetőségeivel birkóztunk. Ekkor szóltak, hogy Bajor Andor vár rám a színpalak mögött.

- Lajos, légy szíves ne primadonnáskodj! Tudod, hogy nincs más aki helyedbe léphetne... - mordultam rá, és indultam a színpalak mögé.

- Fáradt vagyok, keress egy ágyat, le kell feküdnöm. - Elképedve szobroztam. Bajor hangjában nyoma sem volt a parancsolásnak, hangvétele pontosan megegyezett a negyedórával azelőttivel, amikor pohár vizet kért, hogy bevegye régi gyógyszerész ismerősétől frissen szerzett piruláit.

- Most - nyomosított az általam mélyen tisztelt író, és én perszézve rögtön indultam és a helyiek segítségével tíz perccel később vaságyat helyeztünk a színpad hátsó függőnye mögé. Miközben a közeli bennlakás pokrócával betakartam Bajort, megkönnyebbülten arra gondoltam, hogy ilyenformán tizenhét perces felolvasása elmarad.

Közben Lajos nem hagyott fel a „primadonnáskodással”, Cseke Gabinak panaszkodott, szerinte méltatlanul sértő megjegyzésemért.

A meghirdetett időpontban, zsűfólásig megtelt terem előtt kezdődött az előadás, Lajos elemében volt, ment minden mind a karikacsapás. Éppen szóltam Lajosnak, hogy Bajor gyengélkedése miatt a *Toldi elvtárs* című novellájának felolvasása elmarad, amikor a színpalak mögül, imbolygó léptekkel mellénk lépett az író.

- Én következem?

- Jól vagy? - érdeklődtem az elkerülhetetlen botrány ijedtségével arcomon.

- Persze! Miért kérde? - csodálkozott.

Közben lement a függöny. Lajos kilépett, és rögtönzött jópofaságával a közönség figyelmébe ajánlotta Bajort. Vérnyomásom öngyilkos szöcskeként magasra ugrott, amikor Bajor egyensúlyvesztéses betegségével kitántorgott a színpadra. A közönség nem volt vak, röhögcsélve fogadta az imbolygó, vézna embert. Aztán csoda történt. Amint egyre beljebb jutottunk Toldi elvtárs fantasztikus történetében, a terem láthatóan és felszabadult vidám érzelemnyilvánításokkal pontosan követte az elbeszélést, fogta a poénokat, az idő sárkányrepülőként gyorsan siklott. Órámon mértem, pontosan tizenhét percig tartott Bajor felolvasása, nem számítva a csaknem ötpercnyi dübörgő tapsot.

Szovátai szereplésünk azért is emlékezetes, mert ott találtuk Kiss Botond János barátomat. Bokáig érő báránybundában sétált elénk a hűvös őszben, ornitológus mestersége szolgálá-

tában, télen-nyáron, éjjel-nappal a Duna-deltát járva szerezte reumatikus betegségeit, amelyeket a szovátai fürdön gyógyíttatott. Azt hiszem Cseke Gabi kíváncsiságának tett eleget, amikor elvállalta, hogy a Matiné szereplőinek külön előadást tart védett madarainkról. Van valahol egy fényképfelvétel, amint a helyi nagyszálló széles lépcsőjén, elégedett mosollyal lépdélünk lefelé, széles sorokba rendeződve, mintha szembemennénk az unalmas hétköznapiakkal, fiatalságunk önbizalma kényelmes karosszékben ráérősen ül arcunkon, olyanok vagyunk, mind azok, akik tudják mit akarnak, tudatosan adnak és kapnak is életet igénylő élményeket. Rajtam, divatosan rövid báránypőrkabát, amit Lajos választott ki számomra egy Medgyes környéki szőrmefeldolgozóban, amely aztán néhány esztendő matinézás és rengeteg téli utazás alatt szétrongyolódott gazdájával együtt. Gerincbántalmaink nemcsak képletesen, hanem maradandó nyomot hagytak az egész társaságon.

Lajos, persze, máskor panaszkodott. Gabinak sem tetszett nyers rendreutasításom, amit én, vele ellentétben, igyekeztem elfelejteni. Egy Temesvár környéki községben rendeztünk Matinét, amikor Lajos megint kérte magát. Felfogtam, hogy leckéztetni akarnak, amikor rábeszéltek, vezessem én a műsort. Ők is én is tudtam, hogy ez nem nekem való, kolozsvári előadásainkon is lámpalázzal küszködtem, amikor Balogh Edgárral rögtönöztem színpadi beszélgetést. Szőcs Gézával már valamivel felszabadultabbnak sikerült, hiszen egy nyelvet beszéltünk, nem kellett tartanom tőle, mint Edgár pontos és politikusan fogalmazott mondatainak fölényétől. Két előadásunk volt, ezer-ezer néző előtt kellett szerepelnünk. Az sem segített, hogy műsorvezetőként, a végén a közönség előtt beismertem, nem vagyunk színészek, csak annyiak vagyunk, amennyi tőlünk kitelik. Mielőtt Molnár H. Lajosra bízhattuk a műsorvezetést, úgy próbáltunk helyt állni, hogy a szerkesztőséget képviselve, négyen-ötön kiültünk a színpad előterébe és egymást segítve konferáltunk, csevegtünk ötletszerű bevezetőkkal kapcsoltuk össze a műsorszámokat. Erőt adott az, hogyha valamelyikünknek nem sikerült, mert nem volt formában, a többiek segítségére siethettek.

Végváron nekem kellett mondani a vezérszöveget is, nem olvastam, hanem emlékezetből szabadon mondtam valami főszerkesztős szöveget, furcsa volt hallanom a napilapok hasábjait előntő sablonmondásokat, belegabalyodtam, kínomban rátettem még egy lapáttal a köznapi, unalomig csépelte frázisokból. A játék is halványra sikeredett, mert belőlem hiányzott a Lajos poentírozó képessége.

Hozta valahonnan a pletyka játékot. A közönség soraiból tíz önkéntest szólított a színpadra és néhány mondatban fogalmazott történetet súgott az első fülébe, aki ugyancsak súgva továbbadta. Az eredeti szöveg a tizediknél már alig volt felismerhető, a sugdolózás közben lekoptak, átalakultak a szavak. A vidámító tanulság: nem szabad hinnünk a pletykának!

Nyögve, csikorogva lement a végvári műsor. Magamban, leforrázva ültem a kiürült nézőtéren. A matiné szereplői sorjában, szótlanul vonultak el mellettem. „Ezt akartátok?!” arc kifejezéssel néztem Gabira, ő szótlanul, ábrázatán atyáskodóan is rideg kifejezéssel hagyott magamra, én voltam a méltó büntetését elnyert gyerek. Hat évvel idősebb voltam nála. Valószínűleg ő is érezte, hogy nem ilyen gyerekesen kell elbánni velem, mert sem elemzés, sem későbbi magánbeszélgetésben nem említette kudarcomat. Viszont Lajos, miután ilyenformán elégtételt vett vélt sértésemért, magabiztosan és fölényes biztonsággal vezette sikerre Matinéink egyre gazdagodó műsorait.

Legnagyobb sikerünknek két kolozsvári előadásunkat tartom. Kétezer néző, többnyire egyetemi hallgató egy napon, nekünk tapsolt. A Bajor-Sinkó-Zágoni szereplése, a Kovács Ildikó rendezte pantomim-előadás sikere és Feleki Károly nagyméretű, fehér-fekete grafikával készült, munkásfiatalt ábrázoló portréja miatt. Az előadás nagy részében szabad kezű kaptak a szereplők, számos improvizáció tarkította a műsort. Műsorunk második részében Feleki Károly, az által rendelt generál sötétben, színpadra ugrott és vedernyi vörös festéket zuhintott

a munkásfiatalt ábrázoló nagyméretű grafikája mellé. Ennél figyelemre keltőbb dolgot nem találhatott volna ki, mert, amikor újra reflektorfénybe borult a színpad, a mellbeverően meghökkentő látványt dübörgő a tapssal köszönte a közönség, és az előadásról írt beszámolóiban továbbgyűrűzött a kíváncsi kérdés: Miért vérzik, és miért nem a szíve, hanem a jobboldala a munkásfiatalknak? Feleki ugyanis a sötétben nem a baloldalán találta el a zsinórpadról leengedett óriási méretű grafikát.

Dusa Ödön is valami ilyen hatásra törekedve, előttem is titkolózva, csoportjával fehér vászonlepelben és hófehérre mázolt képpel jelent meg a színpadon. Szellemként céltalanul imbolyogtak egy darabig, látványnak érdekes volt a jelenet, de szereplésükből sehogy sem bukkant elő mondandójuk, talán nem is volt ilyen, vagy, ha igen, akkor az Ödön-féle homályos rendezetlenségből képtelen volt előbukkanni. Végül a csoport tagjai egyenként elhagyták a színpadot, Ödön egyféle megjátszott extázisban a színpad hátsó függönyén, a közönség tüzését próbára téve kapaszkodó mozdulatokkal „szólózott”, s talán kínjában, hogy nem talált valamiféle poénra, mentori hangon felsóhajtott: „Ó Istenem!” Ügyelők gyors függönnyel vetett véget a jelenetnek. Gratuláció helyett, arra kértem Ödönt, hogy gondolkozzon, mit válaszolunk majd szolgálatos ellenőreink vádjára, miszerint ezzel a jelenettel „a klerikális reakció hálójába gabalyodva” eszmei tisztaságunkon ejtettünk a közönség gondolkodásában is maradandóan ronda foltot. Ödön hallgatott, de belátta, hogy az ilyen, nevenincs jelenetekből származó meglepetésekkel, enyhén szólva, veszélyeztetni előadásaink jövőjét. Maradtunk a Zsebszínházunkban jól begyakorolt és kétféle értelmezésben is színpadra állított jeleneinknél, amelyekből aztán a Drága föld címmel, egész estét betöltő előadást állított össze és vitt sikerre a Vasas Klub sokszor „telt házas” értő és lelkes közönsége előtt.

A Matinékről külön könyvet lehetne írni, hiszen az egymásmegismerés helye volt, és ha a szereplőgárda átlagéletkorára gondolok, túlnyomó részük számára, éppen fiatalságuk miatt, a tapasztalás idejében történt. Számomra mindenképpen. A rendezésben és a szervezésben közreműködők között is idősebb voltam, de nem éreztem kényszerét a bölcsködésnek, a mindenáron való vezetésnek, az aprólékosságig menő irányításnak. Egy székelgyföldi előadásunk előtt a kolozsvári konzervatórium tagjaiból alakult Harmat együttes hegedűse rosszul lett a vendéglátók által szívélyesen és mértéktelenül kínált és a fiatalember által tapasztalatlanságból a keleténél többet fogyasztott pálinkájától. Reám hárult a baráti kötelesség, hogy erős homlokon nyomással könnyebbítsek helyzetén. Máskor a közös hálóban összebújó párok viselkedését kellett elnézően kezelnem.

Megint máskor egy kényeskedéséért kifütyült helyi táncdalénekest kellett vigasztalnom. És magamon kívül másokat is bátorítanom kellett. Az előadások ügyelőjeként, néhány kényelmetlen helyzet kivételével, simán ment a szereplők színpadra vezénylése.

Váradon, éppen Kányádi volt a színpadon, amikor az utána következő Táltos RT tagjai a hátsó függöny mögött, megfélemedkezve arról, hogy hol vannak, vidáman hangoskodva csevegtek. Másodszor is rájuk kellett szólnom, s ez még ma is rosszul esik, mert úgy tekintettek reám, mint az úrvezetők szoktak az autópályán megálljt parancsoló rendőrre. Kétségtelen, hogy a tizenvalahány Matinéinkon fellépő együttes között ők voltak a nagymenők. Cseke Gabi szép sorozatot írt róluk. És miután Márkus János csatlakozott hozzájuk, népszerűségük előadásaink legfőbb vonzóerejét jelentették. Különösen Márkus Jánost kedveltem. Mókás szövegei tele voltak bújtatottan is magvas mondanivalóval, úgy éreztem, az adott körülmények között hozzá hasonlóan érdemes politizálni. Lezser előadasmódjával, citerás kikacsintásainak vidám áradatával magával ragadta a közönséget. Segesvárra utaztunkban mellettem ült, szerényen vagy inkább gyanakodva hallgatta, hogy bíztattam dalainak mondandóját dicsérve. Tudta, hogy tilosban jár, s azt is, hogy engedélyezett előadásaink vezetőitől is tartania kell. Elkerülhetetlennek ítélt az, hogy valamennyi idő után, sorsa majd külföldre

vezeti, ahol aztán, mint néhány róla szóló tévéfilmből tudom, hogy a hangszergyűjtésnek- és javításnak hódol, dalszerzőként pedig, saját közönség híján, kevesebbet hallat magáról.

Nincsenek adataim arról, hogy hányan és kik hagyták el Erdélyt az elmúlt, elrepült évtizedekben, de büszkeségemet csitítva, hajlok rá: rengeteg értékes emberünk szóródott szerteszét a világban. Erdély, akárcsak századokra visszamenően, ma is ontja a különféle tehetségeket. És csak remélem, akárhova jutottak is, mindenik Erdély egy kis darabja. Virtuális világunkban Erdély határtalan.

Brassói Matinének többek között azért emlékezetes, mert színpadunkon száznál többen szerepeltek. És az előadás után 120 személyt, többek között a városban tanuló magyar egyetemi hallgatók közül is néhányat vendégül láthattuk a belvárosi líceum tágas ebédlőjében. Az előszervezéskor velünk volt Harasztosi Éva, Domokos Géza neje, javaslatára meglátogattuk azt a város közeli sertéshizlaldát, ahol Géza moszkvai tanulmányai idején egyik magyar egyetemi hallgató barátja volt a főnök. Országos híré hely volt, a nagyüzemi termelés példamutató farmja, ahonnan akár a gépkocsi gyárak futószalagjáról, naponta százával vitték a hízókat. Látogatásunk végén, kintjükban pompás falatokkal kínáltak. A személyzet unta a sertéshúst, azért a legközelebbi tyúkfarmról küldték nekik az ebédnek valót, csirkét, tojást. A vajgyárból ugyancsak cserébe a disznóhúsért tejtermékeket kaptak. Akkoriban a disznóhús valutaértékű volt. Évának köszönhetően, másnap kocsit küldhettünk a hizlaldába, az ajándék akkora fél disznó volt, hogy a líceum magyar szakácsnője pompás protekciós ebédet készített nagyétkű diákok és a rendezvényen fellépők számára. Bajor, vézna ember léte, olyan nagyevő volt, hogy kérésére neki a csupa szív szakácsné repetírt adott a tányérszíni flekkenekből. És meglepetésünkre harmadik fogásként, kitudja honnan szerzett hozzávalókból fejkenként egy-egy kitűnő krémes bélessel ajándékozta meg társaságunkat.

Sikerültnek azért mondhatom néhánynapos ottlétünket, mert rátaláltunk a lapépítés újabb formájára. Ahol megfordultunk, igyekeztünk levelező csoportokat alakítani. Brassóban, a környező hegyek, a szépséges tájak vonzásában a fiatalok nagy része szabadidejében a turizmusnak hódolt. Ezért célszerű volt, hogy levelezőink a lap nevét viselő turisztikai csoportot alkossanak. Az ilyen spontán alakuló közösségek indításában nagy segítségünkre volt minden kötetlen együttlét, csoportos kirándulás, vagy a brassóihoz hasonlatos Matiné utáni közös vacsora. Kár, hogy a magunk alakította csoportok tartós működésére később nem fordíthattunk elég időt és figyelmet. Ezekben a csoportokban az összetartó erő kimondatlanul is, a fiatalokban felgyűlt sokféle társadalomkritikai azonosulásból adódott, amelyre előbb-utóbb felfigyeltek a belügy emberei.

Megtörtént, hogy az irodalmi köröket rendszeresen látogató Lázár Lászlót egy alkalommal, fiatal nagyváradi tollforgatók csoportjával együtt letartóztatták, és csak újságíró igazolványa felmutatásával szabadult. Abban a tudatban pártoltam és alakítottam tudósító-csoportjainkat, hogy ezzel védettséget biztosíthatunk nekik. Ilyen megfontolásból ajánlottam Dusa Ödönnek is, amikor a monostori szegényes kultúrházból kitiltották, hogy Ifjúságunk Zsebszínház néven a Vasas klubban szervezzük újra műkedvelő csoportját. A kolozsvári Vasas Klubot akkor már a helyi szakszervezetek döntése alapján a vasutasok birtokolták. Igazgatójának bizonyítania kellett a klub életrevalóságát, ezért szívesen fogadta javaslataimat, és a színjátszó együttes mellett a Könczeiék táncmuzsika mozgalom kezdetén alakult csoportját is befogadta. Azután Bálint Tibor szakszervezeti aktivista húgát nevezték ki igazgatónak, s ebben azt hiszem szerepe volt férje elismertségének is, aki országos híré öklöző majd sikeres edző volt és a szakszervezet támogatta. Feleségem akkor már évek óta a Klub könyvtárosa volt. A tartományban ő volt az egyetlen főiskolai szakvégzettséggel rendelkező szakszervezeti könyvtáros. Így a magyar csoportok eleinte háborítatlanul működhetek. Dusa mozgásközpontú csoportja mellett, a színházi kultúrában jártasabb Kövesdi István vezetésével, aki

később a marosvásárhelyi színi egyetem rendezői szakán szerzett oklevelet, figyelemreméltó műhelymunkával és sikeres előadásokkal gazdagította a Klub tevékenységét. Matinéink szolgálata mellett, nyaranként ún. dekádokat rendeztünk. Mutató, Feleki Károly designer által készített plakátokkal hirdettünk, és az Igazság napilap színházi műsorában is rendszeresen megjelent az Ifjúmunkás Zsebszínház műsora. Előadásainkra sajnos nemcsak a kétszáz férőhelyet megtöltő nézők, hanem a belügyiek, a szakszervezeti- és pártaktivisták is felfigyeltek, annak ellenére, hogy repertoárunkért és a plakátok elfogadtatásért minden fórumon megküzdöttem.

A dekádokon, tíz napig minden este más-más előadás szerepelt műsorunkon. Az előadások előtt egy-egy máshol „nem kívánatos” fiatal értelmiségit mutattam be. Szerepelt többek között Szöcs Géza, Egyed Péter és Aradi József is. Banner Géza külön versműsorral jelentkezett. A bejáratnál kérdőív várta a nézőket, az összegyűjtött kérdésekből, méltatásokból és javaslatokból a tízedik napon értékelőt tartottam. Helyet adtunk különféle meghökkentő és kísérleti előadásoknak is. Az egyik este két fiatalember a nézőtér közepén elhelyezett asztalon szabadjára engedett hangyak okozta riadalomra építette, némi filozófiával tűzdelt előadását.

Az ellenünk kialakult folyamatos támadásokat eleinte sikerrel védtem a KISZ Központi Bizottságának engedélyezésére hivatkozva, mert a csoportokat Matinéink részeseként jelentettem be. A Vasút Igazgatóság a szokásos ünnepi alkalmakon való részvételre szólítva, román nyelvű műsorszámokat sürgetett. Halogatással kivédtük ezt, talán egy alkalommal szerepelt népi táncsoportunk ilyen rendezvényeken. De a magyar műkedvelő együtteseknek kifelé állt a szekere rúdja a Vasutas Klubból is. Eljártam, hogy a Viktória Klubba költöztünk, onnan pedig a nyíltan sovíniszta igazgató elől pedig a Fások Klubjába jutottunk.

Dusa Ödön hagyatékából maradt reám előadásainak leltára, amelyekből, úgy érzem a feledés elől kötelességem megmenteni legalább azoknak a rendezvényeknek az adatait, amelyek az Ifjúmunkás pártfogásának köszönhetően jöttek létre, és amelyek az Ifjúmunkás Zsebszínház keretében a lap támogatásával születtek és kerültek különféle lehetséges alkalmakkal és közreműködésünkkel színpadra. Dusa Ödön apjától örökölte szobafestő mesterségét, műkedvelőként a Kolozsvári Művelődési Házban kezdte előadói pályáját. A hetvenes évek elején az egykori Kül-Magyar utcai házuk pincéjét klubba alakította, irodalomszerető baráti társaságát rendszerellenes tevékenységgel vádolták. Börtönbüntetése után Délceg Edmond néven szerepelhetett. Lapunk pártfogásával 1976-ban vette vissza családi nevét.

1973

ÍROTT MUZSIKA - szavalóműsor március 24-én, a Kolozsvári Kultúrház termében. Műsoron: Kenéz Ferenc, Palocsay Zsigmond, Szilágyi Domokos, Marin Sorescu, Majtényi Erik, Radnóti Miklós, Mihail Eminescu, Szabó Lőrinc, Salamon Ernő, Arany János, Petőfi Sándor, Francois Villon. Előadó: Dusa Ödön (Délceg Edmond) Közreműködik: Tokos Zoltán - klasszikus gitár, Székely István - klarinét, Köntés Béla - nagybőgő.

1974

Február 26-án, a kolozsvári CFR Klubban, a STÚDIÓ 51 színjátszó csoport keretében. Ismeretlen szerző: PATELIN MESTER Előadják: Horváth Sz. István, Dusa Ödön, Zonda Júlia, Jakab Antal, Veress Ferenc. Zenéjét írta: Pop Adrian. Rendező: Ifj. Márton János

Március 22-én, a CFR Klubban ÍROTT MUZSIKA

Május 9-én, a CFR Klubban. I rész: ÍROTT MUZSIKA, II rész: BEMUTATÓ: Dusa Ödön: ÖKÖRSÉGEK. Előadják: Köntés Béla, Dusa Ödön, Boda Árpád, Jakab Antal, Jankó Mária. Rendező: Dusa Ödön

Június 30-án, a CFR Klubban. Kocsis István: BOLYAI JÁNOS ESTÉJE. Monodrámá. Előadó: Dusa Ödön Rendező: Kövesdy István

Október 20-án, a CFR Klubban, Kocsis István: BOLYAI JÁNOS ESTÉJE

December 15-én, a CFR Klubban, Dobai Péter: KILOVAGLÁS EGY ŐSZI ERDŐBŐL szavalóműsor. Előadó: Dusa Ödön

1975

Január 25-én, a CFR Klubban I rész: Roman del Valle Inclan: VÉRKÖTELEK árnyjáték. Előadók: Zonda Júlia, Csorba Magda, Páskuj Valéria, Szabó József, Laczkó Ferenc. Rendező: Cselényi László. II rész: ÖKÖRSÉGEK

Február 1-én, a CFR Klubban Kocsis István: BOLYAI JÁNOS ESTÉJE

Június 30-án a kolozsvári CFR Klubban, három bemutató és kiállítás. I rész: HAVAS ZÖLD PAD kollázs Hernádi Gyula szövegrészeinek a felhasználásával. Írta és rendezte: Dusa Ödön. Előadták: Csepregi Éva, Petronela Dragos, Fazakas Ferenc, Jakab Antal, Köntés Béla, Dusa Ödön. II rész: Palocsay Zsigmond: HÉT BÜKLEVÉL Előadják: Köntés Béla, Fazakas Ferenc, Dusa Ödön, Páskuj Valéria, Szabó József, Rendező: Cselényi László. III rész: Márton Jenő Mihály: ARABESQUES Új zenei hangverseny Zenei vezető: Selmeczi György. Az előcsarnokban Zsombori Erzsébet és Mária textil kiállítása.

December 7-én, Szentlászlón, a Színházi Fesztiválon Dan Tarchila: TÖKÉLETES TOLVAJ Előadták: Fazakas Ferenc, Dusa Ödön Rendezte: Dusa Ödön

December 19-én, a Monostori Kultúrotthonban. I. rész: TÖKÉLETES TOLVAJ. II rész: Dusa Ödön: DRÁGA FÖLD kísérleti játék első változata. Előadták: Fazakas Ferenc, Kacsó István, Tóth Sándor, Szerváciusz Anikó, Szabó Ágnes, Dávid Edith, Rendező: Dusa Ödön

December 21-én, a Monostori Kultúrotthonban. Nagy László: VERBEN BUJDOSÓ Előadó: Dusa Ödön

1976

Február 5-én és március 27-én, a Monostori Kultúrotthonban: VERBEN BUJDOSÓ

Február 7-én, a kolozsvári Művelődési. Házban a színházi fesztivál keretében TÖKÉLETES TOLVAJ

Február 27-én, a bukaresti Petőfi Házban Dosztojevszkij EGÉRLYUK című novellája egybekötve a TÖKÉLETES TOLVAJ-JAL

Február 29-én, a bukaresti Petőfi Házban VERBEN BUJDOSÓ

Március 11-én és 20-án, a Monostori Kultúrotthonban EGÉRLYUK és TÖKÉLETES TOLVAJ

Április 1-én, Hunyadon VERBEN BUJDOSÓ

Április 10-én, a kolozsvári Kultúrház termében EGÉRLYUK és TÖKÉLETES TOLVAJ

Április 25-én, a Mérában VERBEN BUJDOSÓ

Május 29-én, a marosvásárhelyi Bolyai Líceumban VERBEN BUJDOSÓ

Június 22-én, Udvarhelyen a Siculus Klubban, 29-én Csíkszeredában VERBEN BUJDOSÓ

Október 17-én, a Monostori Kultúrotthonban VERBEN BUJDOSÓ

November 2-án, Gyergyóban a Salamon Ernő líceumban 16 órakor VERBEN BUJDOSÓ

November 4-én, Udvarhelyen VERBEN BUJDOSÓ

December 12-én a Monostori Kultúrotthonban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM
Válogatás a magyar irodalom legszebb szerelmes verseiből. Előadó: Dusa Ödön

December 28-án, a Hargita megyei Ivó-hegyi községben VIDÁM VERSEK, JELENETEK
Műsoron: Tökéletes tolvaj, Caragiale: Folyamodvány, Karinthy: Énekóra A bor dicsérete:
versek. Előadják: László György, Dohi Alexander, Veress Jutka, Búzás Edith, Dusa Ödön,
Mihály András.

1977

Január 23-án, a Monostori Kultúrotthonban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Február 4-én és március 4-én, a CFR Klubban Aiszkülosz: részletek a PERZSÁK,
LELÁNCOLT PROMÉTHEUSZ és AGAMEMNON darabokból. Rendező: Bereczky Péter.

Február 5-én a Monostori Kultúrotthonban Dusa Ödön: SZOBAFESTŐK.

Március 18-án, Désen a Kultúrházban PERZSÁK, LELÁNCOLT PROMÉTHEUSZ,
AGAMEMNON

Április 23-án a nagyenyedi Líceumban PERZSÁK, LELÁNCOLT PROMÉTHEUSZ,
AGAMEMNON

Április 28-án, május 5-én és 8-án a Monostori Kultúrotthon DRÁGA FÖLD

Május 8-án, Körösfőn PERZSÁN, LELÁNCOLT PROMÉTHEUSZ, AGAMEMNON

November 28-án Sepsiszentgyörgyön az Ifjúságkultúra Matiné többnapos turnéján SZOBA-
FESTŐKBŐL részlet és a MUNKA jelenet. Írta és rendezte: Dusa Ödön

November 29-én Kovásznán, november 30-án, Zágonban MUNKA

December 1-én, Kézdivásárhelyen a SZOBAFESTŐKBŐL részlet, Kézdiszentlelken MUNKA

December 2-án, Baróton MUNKA. Bardócon MUNKA

December 3-án, Uzonban MUNKA

December 4-én, Sepsiszentgyörgyön MUNKA és SZOBAFESTŐK

December 17-én, 18-án és 19-én, Gogol: EGY ŐRÜLT NAPLÓJA Díszlet: Chelu Iván,
előadó: Dusa Ödön

1978

Február 18-án, Petrilán, 19-én, Lupényben, a Matinéen MUNKA

Március 4-én a Monostori Kultúrotthon EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Október 24-én, Bukarestben a Petőfi Ház Matinéen EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Október 28-án, a Monostori Kultúrotthonban. EGY ŐRÜLT NAPLÓJA Az ápoló szerepében
Dohi Alex.

November 11-én, ugyanott, SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

December 9-én és 10-én, Matiné Szalontán és Nagyváradon: MUNKA és CSEGEZIÉK. Írta
és rendezte: Dusa Ödön

1979

Január 12-én, Váradon az Ady Irodalmi Körben SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Január 27-én, a Monostori Kultúrotthonban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA Az ápoló szerepében Vigh Ádám

Február 28-án, a kolozsvári Diákművelődési Házban rendezett Matiné két egymásután előadásán KÉT PERC MÚLVA HŐSÖK. Írta és rendezte: Dusa Ödön

Március 2-án, a kolozsvári Egyetem Filológia karának klubhelyiségében SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Április 28-án, Barót: I rész: SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM II rész: EGY ŐRÜLT NAPLÓJA. Az ápoló szerepében Veres Gerzson

Április 29-én, Udvarhelyen a Siculus klubban I. rész: SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM II rész: EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Május 26-án, BARÁTAIM VERSEIBŐL Műsoron: Szöcs Géza, Palocsay Zsigmond, Dohi Alexander, László György, Cseke Gábor, Kenéz Ferenc, Tar Károly, Tüzes Bálint, Veres Gerzson, Stefan Damian, versei. Előadó: Dusa Ödön

Május 29-én, Gyergyóban a Salamon Ernő Irodalmi Körben BARÁTAIM VERSEIBŐL

Október 28-án, a nagybányai a Matinén Csehov: ELŐADÁS A DOHÁNYZÁS ÁRTALMASSÁGÁRÓL Előadó: Dusa Ödön

November 4-én, Györfalván a Református templomban Illyés Gyula.: A REFORMÁCIÓ GENFI EMLÉKMŰVE ELŐTT Előadó: Dusa Ödön

November 30-án, a kolozsvári Egyetem Filológia Karának klubjában VERBEN BUJDOSÓ

December 22-én, EGY ŐRÜLT NAPLÓJA Dosztojevszkij Egérlyuk című novellájának részletével. Az ápoló szerepében: Bíró János

1980

Január 17-én, a CFR Klubban ELŐADÁS A DOHÁNYZÁS ÁRTALMASSÁGÁRÓL

Február 3-án, Nagykárolyban VERBEN BUJDOSÓ

Február 4-én, Nagybányán BARÁTAIM VERSEIBŐL

Július 19-én, a CFR Klubban KÖLTÖNK ÉS KORA Műsoron: Szöcs Kálmán, József Attila, és Dobai Péter versek Előadják: Márton Julianna, Tóth Nagy Éva, Tóth András, Bíró János. A verseket megzenésítették és előadják: Benyő Krisztina és Bíró János Rendezte: Dusa Ödön Az előcsarnokban Feleki István és Feleki Károly fotókiállítása

Július 26-án, a CFR Klubban BARÁTAIM VERSEIBŐL Az előcsarnokban Chelu Iván Bábkiállítása

Augusztus 2-án, a CFR Klubban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Augusztus 9-én, a CFR Klubban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Augusztus 16-án, a CFR Klubban VERBEN BUJDOSÓ

Augusztus 23-án, a CFR Klubban a Zsebszínház meghívottjaként Chelu Iván lépett fel. Előadásának a címe: BÁBJÁTEK FELNÖTTEKNEK

Szeptember 6-án, a CFR Klubban BARÁTAIM VERSEIBŐL

Szeptember 13-án, a CFR Klubban CSÖNDES KIÁLTVÁNY Műsoron: Kányádi Sándor, Dsida Jenő, Váczi Mihály, Szöcs Kálmán versek, Csehov: A dohányzás ártalmasságáról Előadják: Benyő Krisztina, Bíró János, Szakács Miklós, Dusa Ödön. Rendező: Dusa Ödön Az előcsarnokban Tokos Éva festőművésznő kiállítása

Szeptember 20-án a CFR Klubban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Szeptember 27-én, a CFR Klubban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Október 4-én, a CFR Klubban CSÖNDES KIÁLTVÁNY

Október 11-én, a CFR Klubban KÖLTŐNK ÉS KORA

Október 18-án, a CFR Klubban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Október 25-én, a CFR Klubban CSÖNDES KIÁLTVÁNY

November 8-án, a CFR Klubban KÖLTŐNK ÉS KORA

November 9-én a Diákművelődési Házban, a VISSZHANG diákrádió fogadóestjén, részlet a DRÁGA FÖLD-ből és Dobai Péter versek

November 15-én, a CFR Klubban CSÖNDES KIÁLTVÁNY

November 22-én, a CFR Klubban BARÁTAIM VERSEIBŐL

November 27-én, Berettyószéplakon, Ifjűmunkás fogadónapon CSÖNDES KIÁLTVÁNY (részlet)

November 28-án a kolozsvári Gaál Gábor Irodalmi Kör meghívottjaként részlet a DRÁGA FÖLD-ből és ÖKÖRSÉGEK-ből

November 30-án, a Diákművelődési házban a VISSZHANG fogadóesten ELŐADÁS A DOHÁNYZÁS ÁRTALMASSÁGÁRÓL

December 6-án Meggyesen a Matiné keretében DRÁGA FÖLD (részlet)

December 7-én Enyeden a Matiné keretében DRÁGA FÖLD (Részlet), ELŐADÁS A DOHÁNYZÁS ÁRTALMASSÁGÁRÓL

December 7-én Felvincen DRÁGA FÖLD (részlet)

December 8-án a kolozsvári Diákművelődési Házban DRÁGA FÖLD (részlet)

December 13-án a CFR Klubban meghívott vendég együttes a MAGÁNHANGZÓK. Hervay Gizella és Lászlóffy Csaba versekkel.

December 16-án, Bukarestben a Petőfi Házban, részletek több előadásból. Cím: GIVECS Előadják: Benyő Krisztina, Bíró János, Laczkó László, Laczkó Ildikó, Szakács Miklós, Dusa Ödön.

December 20-án, a CFR Klubban I rész: GIVECS rövid változat II rész: A nagyváradi KORTÁRS Színjátszó csoport tagja, Kertész Attila műsora Szőcs Géza: KEZEM CSAK KESZTYŰ ALATTA KARMOK Az előcsarnokban Kabán József fotókiállítása. Méltatja: Kántor Lajos

1981

Január 25-én, Berettyószéplakon I rész: EGY ŐRÜLT NAPLÓJA II rész: ZENÉBE OLVADÓ VERSEK, SZAVALATOK.

Január 26-án, a Secueni vasútállomás várótermében, az átszállásra való várakozás közben HAPPENING

Január 31-én, a CFR Klubban,Platón: SZOKRÁTÉSZ PÖRE (két részben) Előadják: Dusa Ödön, Bíró János, Laczkó László, Király Béla. Rendező: Kövesdy István

Február 7-én és 28-án, a CFR Klubban SZOKRÁTÉSZ PÖRE

Február 14-én, a CFR Klubban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Február 20-án, a Farkas utcai 11-es Középiskolában SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Március 7-én, a CFR Klubban BARÁTAIM VERSEIBŐL

Március 14-én, a CFR Klubban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA Az ápoló szerepében: Laczkó László

Március 18-án, a Farkas utcai 11-es Középiskolában SZOKRÁTÉSZ PÖRE

Március 23-án, a Diákművelődési Házban a Színházi fesztivál keretében BOLYAI JÁNOS ESTÉJE (részlet)

Március 28-án, a CFR Klubban BOLYAI JÁNOS ESTÉJE

Április 4-én, a CFR Klubban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Április 8-án, Meggyesen a Szabadegyetem meghívására Lászlóffy Csaba: NAPPALI VIRRASZTÁS című drámájából részlet Előadják: Laczkó László, Bíró János, Dusa Ödön

Május 9-én, a CFR Klubban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Május 30-án a CFR Klubban Szőcs Géza: PÁRBAJ Előadják: Bíró János, Laczkó Ildikó, Laczkó László, Dusa Ödön, Király Béla Rendező: Dusa Ödön Az előcsarnokban Chelu Iván Bábkiállítása.

Május 31-én, június 19-én, a CFR Klubban PÁRBAJ

Július 19-én Désen a Szabadegyetem meghívására PÁRBAJ

Július 27-én, Hunyadon a Színházi Fesztivál döntő szakaszának a keretében BOLYAI JÁNOS ESTÉLYE részlet

Augusztus 6-án, Magyarlónán kollázs műsor az eddigi előadásokból, címe: EMBERI SZÍN-JÁTEK

November 4-én, a kolozsvári Református Teológián VÁLOGATÁS ISTENES VERSEKBŐL Előadó: Dusa Ödön

November 7-én, a Diákművelődési Házban: a VISSZHANG gálaesten, részletek a PÁRBAJ-ból és Szilágyi Domokos versek.

December 19-én, a CFR Klubban I rész: HALÁLTÁNC Műsoron: Francois Villon, és Szilágyi Domokos versek. Előadó: Dusa Ödön II rész: Csehov: HATTYÚDAL Előadják: Laczkó László, Dusa Ödön. Rendező: Kövesdy István

1982

Január 21-én, február 18-án és március 18-án, a CFR Klubban HALÁLTÁNC - HATTYÚDAL

Január 28-án, a CFR Klubban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Február 4-én, a CFR Klubban a Kós Károly Irodalmi Kör kérésére PÁRBAJ

Március 4-én, a CFR Klubban PÁRBAJ

Március 11-én, a CFR Klubban BARÁTAIM VERSEIBŐL.

Április 8-án, a CFR Klubban SZOKRÁTÉSZ PÖRE - változat

Április 22-én a CFR Klubban SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM

Május 6-án, a CFR Klubban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Május 9-én, a Diákművelődési Házban a VISSZHANG gálaestjén a HALÁLTÁNC (részlet) TAVASZI DEKÁD

Május 21-30 Az előcsarnokban kiállítottak: Kabán József, Feleki István, fotó, Torkos Éva képkiallítása

21-én, SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM Bevezetőt mond: Szöcs Géza

22-én, Banner Zoltán vendégművész szavaló műsora TÚZKÖR címmel

23-án, SZOKRÁTÉSZ PÖRE Bevezetőt mond: Ifj. Keszthelyi István.

24-én, hétfőn BARÁTAIM VERSEIBŐL Bevezetőt mondott: Farkas Antal

25-én, a Kiss Csaba vezette KABÁT Együttes vendégjátéka, happeningszerű két jelenettel. I rész: Kiss Csaba: SHAKESPEARE IDEGÖSSZEOMLÁSA II rész: Kiss Csaba: DOKRAMÁZ.

26-án, EGY ŐRÜLT NAPLÓJA Bevezetőt mondott: Aradi József

27-én, PÁRBAJ Bevezetőt mondott: Egyed Péter

28-án, a MA-MI (matematikusok mimje) Pantomim

29-én, MIT AKART JÓZSEF ATTILA versműsor. Előadó: Kövesdy István. Bevezetőt mondott: Jánosi Tibor

30-án, HALÁLTÁNC - HATTYÚDAL Az előadás után Tar Károly a közönség előtt kiértelmezte a dekád tapasztalatait, és az előadások előtt a közönség között szétosztott kérdőívekre bejött válaszokat. A dekád baráti beszélgetéssel záródott.

Akkoriban a következőket jegyeztem titkos naplómbe:

Két napja kezdődött az Ifjúmunkás Zsebszínház Tavaszi Dekádja. Tegnap kaptuk a hírt, hogy Stoica elvtárs, a megyei pártpropaganda alapembere belekötött plakátjainkba, mert az előadások címe magyarul van írva. Hát miért kellett volna másként írunk? Mindenesetre jó Feleki Károly plakátja, ha azt Stoica Leontin is észrevette és fellármázta a szakszervezeteket. Rögtön küldtek is egy aktivistát helyszíni szemlére, és hétfőre berendelték B.-t, D. Ö.-t és a vasutas szakszervezet elnökét. Állítólag az Állami Magyar Színház plakátjai nem jók mintának a munkásklub előadásait hirdető plakátok készítésekor. Ez utóbbiak másmilyenek kell, legyenek... A táncház bolygatása után most nyilván a Zsebszínház megfélemlítése, elgáncsolása következik. Na, de várjuk meg a végét.

Tegnap a Banner-szavalóestre küldtek egy „fiút”. Nem volt nehéz felfedezni. Rettenetesen primitívek ezek a szekusok. Nem hiszem, hogy akadt különleges jelteni valója. Minden a legnagyobb rendben történt. Az első nap 97-en, most 60 valahányan néztük végig a műsort, amely az itt maradásról, a szülőföld szeretetéről szólt. Persze, ellenségeink nem fognak gratulálni ezért a műsorért sem. Kérésre Banner még egyszer átgondolta műsorát, és Sz. G. versét, amelyért az Igazságban megjelentetése után megrótták a költőt, kihagyta a jelenlévő „fiú” miatt. Elővigyázatosaknak kell lennünk. Nem tehetünk mást: nem szabad okot adnunk a megtorlásra, a betiltásra. Az örmények is így cselekedtek Musza Dag-on. Pedig valószínű, ők is ismerték már az élő fa esetét... „Jóakaróink” mindenbe, még ebbe is belekötnek.

Május 31-én, Temesváron a Diákházban HALÁLTÁNC - HATTYÚDAL

Október 9-én, Désen a Kultúrházban EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

November 5-én, a Diákművelődési Házban a VISSZHANG Gálaesten a DRÁGA FÖLD (részlet)

Az októberben tartott tagfelvételnél új szereplőkkel bővült a Zsebszínház.

SZÍNHÁZI HÉT

November 16-22 között a CFR Klubban.

16-án, a Zsebszínház meghívottjaként Banner Zoltán szavalóműsora: HAJNALTÁJT ARANY JÁNOSSAL

17-én, a DRÁGA FÖLD új szereplőkkel, új jelenetekkel két részesre bővült. Az előadás, ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ alcímet kapta. (később ez lett a főcím.) Előadják: Boros László, Dakó László, Dohi Alexander, Dósa Annamária, Dusa Ödön, Kovács Jozefa, Kövecsi Csaba, Laczkó László, Laczkó Ildikó, Lenkey Kati, Rácz Eszter, Sikó Julianna, Szakács Sándor, Tamás Edith, Tőkés Enikő, Tar Zsuzsa, Valkai Jutka. Zenei hatások, világítás: Király Béla.

19-én, A LEGSZEBB ÉNEKET KERESTEM - megzenésített versek Előadják: Benyő Krisztina, Bíró János, Ruha János, Szakács Miklós.

20-án és 27-én, DRÁGA FÖLD, ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ

22-én, Banner Zoltán műsora: HAJNALTÁJT ARANY JÁNOSSAL

December 9-én, Marosvásárhelyen az Apolló teremben EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

1983

Február 12-én és 19-én, a CFR Klubban ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ

Március 26-án, a Diákművelődési Házban a VISSZHANG Gálaest meghívottjaként Dusa Ödön egy készülő JUHÁSZ FERENC szavalóestből ad elő részeket.

Március 29-én, a Diákművelődési Házban a Színházi Fesztivál keretében HATTYÚDAL

Március 7-én, Magyarlónán ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ

Június 6-án, Temesváron a Diákművelődési Házban ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ

Július 3-án, Vistán FÜSTKARIKÁK címmel kollázs műsor került színre több előző előadásból. Előadják: Kövecsi Csaba, Szakács Sándor, Dusa Ödön, Laczkó László Összeállította: Dusa Ödön

1984

Január 15-én, Perer Wiess: MOCKINPOTT ÚR KÍNJAI ÉS MEGGYÓGYÍTTATÁSA Előadják: Laczkó László, Boros László, Batinás László, Dusa Ödön, Kovács Jozefa, Tamás Edit, Kövecsi Csaba, Valkay Jutka, Buksa Ibolya, Lendviczky Magda, Römer Chistian. Rendező: Kövesdy István

Április 12-én a CFR Klubban ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ

Április 19-én a CFR Klubban ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ

Április 20-án, a CFR Klubban működő TÁNCCHÁZ meghívására Dusa Ödön JUHÁSZ FERENC verseket adott elő.

Június 23-án Désen a CFR Klub Szabadtéri Színpadán ERKÖLCSI IMPROVIZÁCIÓ

Július 21-én a CFR Klubban CSELÉNYI BÉLA EST. Előadták: Bíró János, Buksa Ibolya, Dusa Ödön, Kovács Jozefa, Kövecsi Csaba, Laczkó László, Lendviczky Magda, Tamás Edit, Tompa Andrea, Orbók Géza. Rendező: Dusa Ödön.

1985

Február 23-án előadás a Libertatea Klubban.

Az év második felében Dusa Ödön Svédországba költözött. Előtte búcsúelőadást tartottunk.

Dusa Ödön az általunk mozgásközpontúnak nevezett jeleneteit lejegyeztem és nemcsak azért közöltük az Ifjúmunkásban, mert ily módon honoráriumhoz juttattuk a többnyire munkanélküli szobafestőt, hanem azért is, hogy másokat is kísérleti darabok írására és előadására biztassunk. Az ilyen minimális szöveggel színpadra állított jeleneteket könnyebb volt engedélyeztetni. Meggyőződésem, hogy az egész estét betöltő és Drága föld címmel játszott, mozgásközpontú jelenetsorból épített előadás mintájára nőttek ki később a székelyföldi kísérleti színházak, amelyek immár külföldön is érdeklődést keltő fesztiválok keretében, egymással versenyre kelve hoznak létre dicséretes alkotásokat ebbe az egyre inkább kedvelt színházi műfajba.

A rendszerváltás után Dusa Ödön többször is hazalátogatott és a stockholmi ócskapiacon összevásárolt divatos hanglemezek értékesítéséből segítette a Zsebszínház kolozsvári tagjait. Két emlékezetes előadást sikerült rendeznünk fellépésével a Magyar Színházban. Előtte az ugyancsak menekülésre kényszerült Varró János meghívására a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola hallgatói előtt mutattunk be gyertyafényes versműsort.

1990

November 20-án, Varró János egyetemi tanár meghívására a Kecskeméti tanítóképző Főiskolán Szilágyi Domokos: SZÁMVETÉS. Közreműködött: Tar Károly.

November 24-én, a Kolozsvári Magyar Színházban Szilágyi Domokos: SZÁMVETÉS. Szervezte: Tar Károly

1991

November 16-án, a Kolozsvári Magyar Színházban SZÜLETÉSTŐL - HALÁLIG Dusa Ödön maratoni (több mint ötórás) versmondó előadása. Közreműködött: Orbók Géza (gitar). Szervezte: Tar Károly.

A Zsebszínház évekig tartó küzdelmes történetéhez tartozik az a szégyenteljes tény, hogy a végső döfést nem a belügyiek zaklatása, a megyei pártszervezettől való egyre kényelmetlenebb függőség adta, hanem az, akit eleinte közülünk valónak tudtunk.

A Kövesdy István által, nagy gonddal rendezett Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása előadásunk engedélyeztetésére a fővárosi Művelődési Bizottságtól érkezett megbízott. A vizionálás után a Klub cserépkályhája mellett rajta kívül Sigmond István, a megyei Művelődési bizottság magyar színjátszásért felelős felügyelője, Kötő József a Kolozsvári Állami Magyar Színház irodalmi titkára és jómagam melegeztünk. A bukaresti küldött áradozva dicsérte és rendkívülinek nevezte az együttes teljesítményét. Ismertettem, hogy csaknem egy évig, a kéthetenkénti próbákon aprólékosan kidogozott jelenetek születésével, a rendező türelmének köszönhetően, egyben a műkedvelő színészek iskolája volt minden együttlétük. Kötő Jóska tovább ment, okos okfejtéssel, részletekbe menő ismertetéssel bizonyította, hogy együttesünk produkciója meghaladja a műkedvelés színvonalát. Sigmond hallgatott. De amikor azt hittük, hogy az engedélyezés egyöntetűen kimondható, Sigmond szólt, hogy ő nem

ajánlja a darab bemutatását. Értetlenül álltunk makacs döntése előtt. Nem indokolta miért, nem fejtette ki, hogy mi az, ami nem tesz neki. A központi küldött ellenállására számítottunk. Feszélyezett percek következtek. A központi küldött arcáról leolvashattam, hogy nem érti a dolgot, ki nem mondott politikai szempontokra gyanakodtunk. „Ha nem, akkor hát nem!” - legyintett, és ezzel megpecsételődött az előadás sorsa. Még azon a héten, nyilvános főpróbának nyilvánítva, színpadra került ugyan az előadás, de a csoport keserű szájjal bomlásnak indult. Ennek a döntésnek köszönhetően a Zsebszínház tagjainak több mint fele, amint alkalmá nyílt, külföldre menekült. Valóban közönségsikerre érdemes munka volt. Laczkó Lászlóval, aki a főszerepet játszotta, az elrepült évtizedek alatt többször is felemlítettük ezt a fiaskót, amikor a Zsebszínház mostoha sorsáról keseregtünk budapesti lakásán. Svédországban Dusa Ödönnel, Bíró Jánossal, Benyő Krisztinával és lányommal, aki egy darabig szintén tagja volt a társulatnak, többször is felemlítettük a Zsebszínház mostoha sorsát. De azt is, hogy jó volt ellenállásban érezni az apró sikereket, küzdelmünknek értelme volt. Nem rajtunk múlt, hogy az elnyomásban, végül is, keserű szájjal alul maradtunk, nem számoltunk ilyen-olyan értelmiségeink árulásával.

„Most eljártam a Zsebszínház Victoria Klubba költözése érdekében, a megyei pártbizottsággal kezdve, a színházból színész vezetőt szerezve és Kövesdi Istvánt buzdítva, Pillichet (Pillich László, a hostátiak sanyarú sorsának megörökítője) ismertetőre-toborzásra kérve az Igazság (kolozsvári napilap) Ifjúsági oldalán, amelyhez Orbán Feri főszerkesztő helyettes áldását is megkaptuk. Most már csak ez az együttes lehet a magyar nyelvű munkásművelődés fóruma Kolozsváron és a megyében. Az újított Victoria Klub vajon meddig lehet otthonuk? Sikerül-e valamit is bemutatniuk? Tavalyi és azelőtti munkájuk (Sorescu darab, Örkény összeállítás) kárba ment a gyáva művelődési felügyelő árulása folytán, aki előzetes jóváhagyása után sem engedélyezte pl. Sorescu Jónás-át, ezzel is igyekezve jó pontot szerezni magának a megyei vezetőség előtt, akik ennek ellenére utálják, és nem titkolják, hogy előbbutóbb leváltják helyéről. Az ilyenek miatt asszimilálásunk töretlen.”

Ez a régebbi feljegyzésem készített most erről bővebb magyarázatra. Mára már nyilvánvalóvá vált számomra, hogy mi vezette ezt az embert a magyar közösségek ellenes cselekedetre. Évtizedekig azt hittem, és azért vetettem meg, mert a hatalom alázatos szolgálatában a többi gátlástalan törtetőhöz hasonlított. Annak ellenére, hogy a látszat szerint, politikai meggondolásból, a szocialista rendszert és a diktatúrát igenelve, felettesei meglegedésére végezte munkáját, meggyőződésében távol állott a kommunista eszméktől. Az érvényesülés vezette. Jellembeli dolog ez. Hányan voltak, akik karrierjük érdekében, felkérésre, de saját ügybuzgóságot is mutatva engedtek az élet minden területét átfogó pártirányítás erősödő, a művelődés minden ágára kiterjedő elnemzetlenítő politikának. Még irodalmunk legjobbjainak művei között is találunk pártot, kormányt, országot, szocializmust, kommunizmust és legfőbb vezetőt dicsőítő műveket. Művelődési bizottsági felügyelőnknek, saját irodalmi pályája érdekében állott, hogy pártelkötelezettségét másoknál inkább kimutassa. Akkoriban kiadatlan Tótágas pillanatok címmel, Örkény erdélyi helytartójának tudva magam, egyperceseimből groteszk darabot írtam. Nagy meglepetésemre, mert kéziratban számosan olvasták és utcai találkozásokon is sokan *Olvastam!* köszönéssel jeleztek, hogy tetszett írásom. Úgy volt, hogy darabom színpadra kerül. A színház ellenőrzésre a Művelődési Bizottsághoz küldte. Jóakáráim jeleztek, hogy Sigmond István, színházfelügyelői minőségében, a tartományi néptanács alelnöknőjénél megfúrta színjátékom, és helyette a saját darabját javasolta és jóváhagyatta, majd bemutatását ráerőszakolta a színházra. A történetekhez tartozik, hogy Tompa Gábor, darabom egyik, valaki által indigóval vékonypapírra másolt példányát átcsempészte a határon és Boldizsár Iván rögtön közölte az általa vezetett színházi folyóirat mellékletében. Hát ezért

kellett a Művelődési Bizottságnak a magyar színjátszást felügyelőnek, a szokásosnál szigorúbb politikai felügyeletet gyakorolnia a Zsebszínház bemutatói fölött, hogy éberségét párthűségét bizonyítva a megbízhatóak kategóriájában karrierjét szolgálja. A bukaresti kiküldött, a döntés után négy szemközt sajnálkozva mondta: „Nem értem, nem értem... Nem mehetek szembe saját emberetekkel! Engem is ellenőriznek...”

A Zsebszínház ellehetetlenítése ellen, azt javasoltam, hogy a következő évadra előkészülve, keressük fel a felügyelőt, és csak olyan darabokat tervezzünk, amelyeket ő ajánl. Nem volt könnyű bejutni hozzá, de mert magam is voltam másfél évig a megyei Művelődési Bizottság felügyelője, jártasságom ebben is segített. Megállapodtunk, hogy elsősorban román szerző jöhet számításba. Sorescu Jónás című darabját ajánlotta. Elfogadtuk. Tervbe vettük és jóváhagyattunk egy Örkény István egyperceséből válogatás színpadra vitelét is. A Sorescu darabon Kövesdy vezetésével, hónapokig tartó kemény munkával megküzdött a társulat. Egyik lelkes támogatónk negyven méter fehér vásznat szerzett, amelyből a nézőteret magába foglalóan kialakították a cethal gyomrát. Nem voltam ott a vizionáláson. Az előadást nem engedélyezte a felügyelő. És az Örkény összeállítását sem. Döntése ellen nem volt apelláta. A Zsebszínház tagjai életre szóló megdöbbenéssel vették tudomásul a döntést. Állítom, hogy sokuk kivándorlásához ez adta a végső lökést.

Szerettem volna, ha a mozgásközpontú színháznak nyoma marad. Ezért ösztönöztem Ödönt, már a nyolcvanas években, hogy a táncház mozgalom kezdetén alkalmazott különféle táncfigurák rögzítéséhez hasonlóan dolgozza ki a darabjaiban alkalmazott alapvető mozdulatok és mozgások tárát, egyféle ábécéjét. Úgy véltem, hogy ennek alapján tanítható lesz az a kevés szavú előadásmód, amelyre a szövegek kötelező ellenőrzése miatt kényszerültünk. Ha a zene, a balett, a pantomim mozdulatai lejegyezhetőek és a film formanyelve is leírható, akkor az sem lehetetlen, hogy az Ödön Drága föld cím alá sorolt jeleneteinek alapvető mozgásai is rögzíthetőek. Ödön nem ilyen iskolás módon tanította csoportját, hanem a próbák alatt született spontán ötletei alapján építette föl jeleneteit. Sok mindent, misztikus és ezoterikus művet összeolvasott, rendszeres tanulmányokat nem folytatott, érettségijét az akkor szokásosan engedékeny esti iskoláztatásban szerezte, ösztönös alkotó volt.

Számtalanszor ott voltam a Zsebszínház próbáin. És lejegyeztem a jelenetek változatait. Erre biztattam Ödönt is.

Vízzel tele mosdótálat helyeztet a színpad előterébe, a csoport tagjai sorban elmasíroztak a mosdótál mellett, egyik lábukkal beletapostak a tálba. Aztán egyik-másik a tál mellé lépett. A Munka jelenetet kérésre dolgozta ki: Néhányan körbe álltak és egy-egy napilapokba hemzsegő kifejezést hangoztatva: Norma! Termelékenység! Munka! Terv! Lendület! Teljesítmény! Verseny! stb. katonás mozdulattal félfordulatokat hajtottak végre. Mozdulatsoruk az unalomig fokozottan fogaskerék mozgást utánzott. A Selejt! felkiáltásra egyikük fordított irányba mozdult, majd a kerék forgása megbicsaklott, zötyögősre váltott. Volt egy tömegjelenete, amikor a lehető legnagyobb számú részvevővel hangyabolyszerű nyüzsgést utánzott a színpadon, majd egy csoport gúlát alkotva *Világsszabadság! Testvériség! Függetlenség! Szolidaritás!* és mindenféle más jelszavakat kiáltva, magasba segít egy csillagot vagy sarlót tartó lányt, majd nagy erőfeszítéssel melléemel egy fiút, aki kalapács helyett ormótlan csákányt tart a kezében. A gúla aztán összeomolhatott vagy alakítói diadalmas menetben kivonultak a színpadról. Ezt sokféleképpen lehetett játszani, attól függően, hogy a nézőtérén volt vagy nem volt hivatalos küldött és besúgó-forma alak. Egy másik hazafias szövegekből összeállított kollázs előadása közben a hirtelen elsötétült színpadról rémült kiáltást hallottunk: Menekül a kormány! Nyüzsgéses jelenettel kezdődött és arccal a nézőtérnek felsorakozott utcai ruhás szereplők előtt meglepetésszerűen vörös futószőnyeg gördül a színpadra. A felsorakozottak kitartóan egy irányba bámulnak mindaddig, míg kényelmetlenné válik a

várakozás és nyilvánvalóvá válik, hogy a vörös szőnyegen nem érkezik a virtuálisan odaképzelt látogató. Hasonló jelenetben a felsorakozottak mögül bőrkabátos, szigorú alak kíváncsiskodik, kitartó ellenőrzést végez a síri csöndben. Ödön ezt a figurát is a közönség összetételének megfelelően különféleképpen, parancsolóan kemény, vagy groteszkül bájos embernek rögtönözte. A némajáték, más jelenetekhez hasonlóan, számos színpadi alakításra adott alkalmat, a jelenetet a nézőtérrel egyre szabadabban felhangzó nevetés zárta, a szereplők tudatosan arra törekedtek, hogy a közönséget cselekvésre bíztassák.

Néhány jelenet Dusa Ödön neve alatt nyomtatásban is megjelent az Ifjúmunkásban. A rendszerváltoztatás után, azzal a céllal, hogy megjelentethetem a Nistor Gáspárral indított Erdélyi kiskönyvtár sorozatban *Drága föld* címmel kötetbe gyűjtöttem az összest. Támogatóra nem találtunk, ezért a kötetet magammal vittem Svédországba és szerkesztve átadtam Ödönnek, aki meglepetésemre önzetlen szerkesztői munkámat teljesen félreértve és második felesége mohó anyagi érveinek is engedve, feltételezte, hogy saját hasznom érdekében ügködöm.

Az általam javasolt címlap szövege a következő volt:

DUSA ÖDÖN
DRÁGA FÖLD

jelenetek a mozgásközpontú színházból

Szerkesztette:
Tar Károly

Sértődöttségemben végleg lemondtam arról, hogy a kötet kiadását segítsem. Erre Ödön halála után sem kerülhetett sor, mert hagyatékával özvegye rendelkezik. Azzal nyugtatom magam, hogy minden ember befolyásolható. Ödön érdekében nem egyszer eljártam, tehetségét elismerve szolgáltam, a változás után éppen névnapjára szerveztem talán legjelentősebb előadását a kolozsvári Állami Magyar Színházban, ahova addig csak statisztaként jutott. Svédországból Kolozsvárra küldött lemezeinek eladását is felügyeltem, mert barátai kihasználták. Sajtófelelőse is voltam, segítségemmel a lapokban megfelelő nyilvánosságot kapott. Barátait sűrűn megvendégelte, segítettem pénzügyeinek intézésében is. Befogadtam lakásomba. Nagylelkű volt velem szemben is. Amikor kolozsvári lakásom megvásárlásához már csak tizenhat dollár hiányzott, nem kértem, de önként felajánlotta segítségét. Stockholmban is munkát adott, együtt festettünk kemény vasárnapi munkában garázsajtókat. Nem vártam tőle, hogy olyasmivel vádoljon, aminek ellenkezője évtizedekre visszamenően tetteimmel bizonyíthatóak: a magam munkáját hagyva, tehetségemhez mérten, mindig mások segítségére siettem. Ingyen javított, stilizált, szerkesztett, tördelt szövegeim sok tízezer oldal, és száznál is több kötet. A Dusa kötet kiadását Ödön fiára bízam. Remélem, egyszer majd eljön az ideje, művének helye volna hagyatékaink között.

Mit írhatnék a Matiné hangulatáról? Előbukkan egy-egy kép emlékezetemből...

A szilágysomlyói előadás kezdete a helyi kultúrteremben. Valahol elmaradt a szereplőket szállító busz, a közönség, csupa iskolás fiatal dorombol a zsúfolásig telt teremben. Köncei a falnak tolt zongorát próbálja, pötyögtet, aztán belemelegedve óra hosszan divatos dalokat játszik a közönség tetszésnyilvánítása közepette. Közben megérkeznek társaink, kezdhettünk. A végén tüzes arcok, lelkesedés. Búcsúzunk, pakolunk, a busz lassan utat vág a sűrű, rikoltozó tömegben, sztároknak kijáró lelkesedéssel csóvaként követnek.

Egy székellyföldi rokkant kultúrházban valamelyik népszerű pop együttesünk muzsikájára a nézőtér széksorai mellett táncra kelnek, a rozoga erkély remeg a ritmusba felejtkezők mozgásától. Nem tudom mitől ez a majdnem örvényező lelkesedés. Bökődöm, ösztökélem Gabit a színpalak mögött: Most lép ki, most minden szavad rögződhet a szívükben! Idegesen lerázza lelkesedésem, attól fél, hogy leszakadhat az erkély, s ez az ő felelőssége...

Máshol egy csitri lány énekszámát kiröhögik, mert a divatos és utolérhetetlen Cserhádi Zsuzsa hangját utánozza. Patakzik a könnye. Hagyom a következő szám konferálását másra, vigasztalom a kislányt, amíg abbahagyja a bőgést. Úgy érzem jól cselekedtem. Felvincen egyik fotósunk összeszedi bátorságát, gitárt kölcsönöz és saját egyszerű kis dalával színpadra lép. A nagymamájáról énekel, a közönség meleg tapssal fogadja, ráadást követel. Nagykárolyban egy szatmári színész előadja Örömtéremtés című majdnem egyszemélyes jelenetemet.

Személyek

Örömtéremtő és Valaki

A függöny előtt.

ÖRÖMTÉREMTŐ (tragikus szereplőt ábrázoló maszkkal jön, reflektor követi. Fájdalmasan, majd kihívóan feltör belőle a kacagás.) Hahaha, hahaha, ha... Nevetni fognak! (Gyorsan maszkot cserél. Komikus maszokban, vidáman.) hahahahahahahahah hu! (Erőltetetten, később egyre természetesebben.) Háháhu: Háháhu! Háhá! Huhu! Ruháha! Há!

VALAKI (lehet a közönség soraiban, vagy a színpalak mögött. Kuncog.) Hihi!

ÖRÖMTÉREMTŐ Áhá! Áhaháááááááá! Há? (Hallgatózik.)

VALAKI (kuncogása most más irányból ismétlődik)

ÖRÖMTÉREMTŐ (őszintén nevet. Önfeledten. Leveszi maszkját. Nevetteti a közönséget. Potyog szeméből a könny. Rángatózva, nyerítve röhög, komikusan gesztikulál, csapkodja a combját. Mielőtt a terem összedőlne a nevetéstől, arca elé emeli a komikus maszkot és hallgatózik. Aztán hirtelen lekapja és meghajol.) Jó nevetni? - Persze hogy jó. Nevetni kell, nevetni jó, nevetni öröm... Teremtettünk egy kis örömet. Miből? (Csodálkozik.) Miből is? (Vonogatja a vállát.) Játékból? Csak úgy... De azért jó volt. Ugye, jó volt? Hehehehehehehehe ... (Felteszi, majd lekapja a komikus maszkot.) Jobb, mint a ... (Előkapja a tragikus maszkot) halál! Mint az élet. A történelem. A tegnap. A félelem. A vicsorító sánta kutya az építőtelepen A vicsorító hold. A szírnázó mentőautó. A dilinyósak remegő dühöngése... (Félredobja mindkét maszkot.) Ne játékból, igazából teremtsünk örömet! Ne véletlenből, ne olcsó kedvből... (Rendre levetkezi lelkesedését, zsebre dugott kézzel sétál, láthatatlan kavicsokat rugdal, elgondolkozva. Majd felemelt ujjal.) Mondjuk azt... Mondjuk ki a szót: Anyám. Szülőföldem. Jövő. Feleségem. Vágyam, társam. (Szavalva.)

sok szál
szép szó
fölszál
míg jó
kedvem lelem
kék légben
kék hegyen
értelmét
meglesem
kenyerem

kincsem
kedvem
minden

(kérlelve) Tessék, mosolyogni! Tessék, megpróbálni. (Vigyorit.) Nem így! Csak úgy, belülről... Valamire gondolva. Valamire, ami szép és jó. És igaz... Akár az ember. Aki volt. Amilyen lesz! Gondolkozni tessék! Mélyen, mélyebben... Természetesen, ahogyan a levegőt szoktuk magunkba szívni... Na, egy, kettő, há... Nem egyszerre, nem egyszerre. Nem parancsra. Hanem szabadon. Ha lehetne, szabadon! Tessék mosolyogni. Igen, mosolyogni. Belülről, legbelülről... Titkaink kamráját fölnyitva, legalább magunk előtt kitárulkozva, kimondva a szót. Lehet a legvadabb igazság is.

(Bejön VALAKI, torzonborz figura, az Örömteremtő háta mögé áll, fenyegetően, harcias pózban.)

ÖRÖMTEREMTŐ Magam is megpróbálok valami merészet gondolni és kimondani. (Gondolkozik, téblábol, hátrapillantva meglátja VALAKIT. Sújja a közönségnek.) VALAKI áll a hátam mögött... VALAKI... (Merészen.) De azért kimond... (észreveszi, hogy a közönség háta mögött is áll valaki. Figyelmeztetően integet, súgva mondja) A maguk háta mögött is... Igen, igen! (Dacosan.) De azért... De azért... (Megszeppen, összehúzza magát. Aztán hirtelen-határozottan kiegyenesedik és hátrafordul. Bátran, nyíltan VALAKI-hez lép.) Mondja csak, kedves barátom, maguknál miből csinálják az örömet?!...

VALAKI (fokozatosan enged harciasságából. bárgyú mosolyt produkál, karját széttárja. Az Örömteremtő csúfokodón utánozza. Végül mindketten széttárt karral meghajolnak. Hirtelen, egyszerre kiegyenesednek, és jobbra meg balra sértődötten kifelé tartanak.)

ÖRÖMTEREMTŐ (erőltetetten) Hah!

VALAKI (katonásan) Hah! Hah! Hah! Hah!

ÖRÖMTEREMTŐ (Visszatérő örömmel integetve) Háháháháhuhuhuhuhu...

Bevallom magamnak, hogy nem sikerült. A gyenge szövegbe belerögtönözte a helyi focibajnokságról hallott viccét. A jelenetet a színész játékos rögtönzésére gondolva írtam. Nem sikerülhetett, mert mondanivalómhoz hiányzott a rendező túlzásokat lefaragó, ötletgazdagító segítsége. Groteszknek gondoltam a szerepet. Bajor, azt hiszem kíméletből, nem mond véleményt a jelenetről. Szócs Gézával jól sikerült a színpadi beszélgetés, a *Fellelvár* szerkesztőjét szeretik a Kolozsváriak. Temesváron úgy elkapott az epegörccs, hogy már csak a kész előadásra mehettem el. Nyilván nélkülük is mennek a dolgok - gondoltam felemás érzéssel.

Első sikeremnek éreztem: Kincses Elemér elvben elfogadta, hogy rendezőnk lesz. Aztán Kovács Levente is jelentkezett. Végül Kovács Ildikó önzetlen segítségével állt össze egészzen minden Matiné. Konferálásaimért egyszer dübörgő tapsot kaptam. Zetelakán Mikes Kelement parafrázálva dicsértem a helyieket szívélyes fogadtatásunkért: *Úgy szeretjük az Ifjúmunkást, hogy nem felejtjük a zetelakiakat!* Szatmáron szerkesztőségünk jelenlévő tagjait meghívta a színház vezetősíneze. Ott érezem, hogy a kiváló vendéglátás legfőbb kelléke a jó szó. Úgy tanított a színpadi szereplés rejtelveiről, hogy nem volt benne kivagyiság, a szakmabeli velünk, a kontárokkal lelkesedett egyszerűzetettel.

Költőbarátunk, Vásárhelyi Géza, a tevékeny vidéki orvos lélekhez szólóan találóan örökítette meg aranyosrákosi előadásunk hangulatát, évtizedek óta őrzöm melegsívíű jegyzetét:

„Enyhén zúg fülemben a csend, néhány perccel a kétszeres Géza-nap, majd a tordai és aranyosrákosi találkozó fergetege után. Lefeküdni kéne, elnyúlni a friss huzatú paplan alatt, álomtalan álomba merülni, miközben az asztalra tett szemüvegen átnéz a sötét, s a karóra az ágyfán növekvő nyugtalansággal végzi a dolgát: ketyeg önmagának. Most szálltam le az autóbusról: a többiek valahol Kolozsvár felé rohannak, zökkennek a zökkenőn, átbillennek az éjszaka határain, s a négy fiú húzza, nyüvi a vonót háttal és oldalt a robogásnak. Panek Kati széki népdalt énekel. A Zakariás-testvérek új hegedűse, Sepsi Dezső úgy szorítja hangszerét, akárha asszony derekát kéne ég felé emelni; a szunyókálók fel-felriadnak, csendben öregsziük. Én hatalmas kucsmámmal integetek a tordai kórház előtt elrobogó busz után, talán valaki észre is vette; kezemet az aranyosszéki tenyerek kézfogása melengeti. Kacagni, a visszhangtalan űrbe kiabálni lenne kedvem hisz fülemben nem a csend, az ifjú Könczei táncának ritmusa dobog feltartóztathatatlanul. Ifjúmunkás-matiné Aranyos-rákoson: a hallgatók jó része túl az ötvenen. Balló Zolival, a kolozsvári mimes-bábossal, a régi-régi osztálytárssal a Brassaiából, az osztály első halottjáról emlékezünk: nyolc hónapja még, a húsz éves találkozón, ez a valamikori atléta, komolyosan szelíd, korán-férfias ember felmondta az életét, s mi halálos csendben, néki drukkolva, leendő magunk gyászbeszédeit fogalmazgattuk. S most itt ez a kirobbanó fiatalság mellettünk, félvállán Cseke Gabi intő szavaival, a maga tudatos bájával, eljövendő szikárságaival, eget robbantó erejével, bezárkózik a feszes népi dallam örvénylő ritmusába. Közelebb már a rákosi regék idejéhez, mint ezekhez a korukat pajzsként elénk tartó diákokhoz régi magam újraéled mégis, elfordítom a fejem a negyvenesektől: elfordulnak a fiatal arcok is egymás felé. Egy pillanatra, véletlenül, visszanezék a hátsó ablakon: hatalmas kucsmáját szorítva lemarad mögöttünk az enyhén fáradt kezű kövendi körorvos, s mi Aranyosszék visszfényével az autó felett, felvágatunk a feleki tetőre. Lenn vár a legnagyobb Kolozsvár, az elpihent értelem pózában, a legtöbben közülünk már ágyban alszanak, ki tudja még el is mosolyodnak egy kicsit s én se itt, se ott, vagy mint Figaro: itt is, ott is, átfésülve a szöveget, átnyújtom ismeretlenül az élményt, talán az övékét is örvendjete az örömiünknek.”

És ide illik Cseke Gabi mostanság emlékező jegyzete is, amelyben emléket állít előadásaink szereplőinek, különös tekintettel az általa kedvelt és támogatott zenei együttesek tagjainak, amikor így összegezi a Matiné tanulságát:

„Hogy mi lehetett volna az Ifjúmunkás Matinékból, amennyiben az egyre merevebbé és ideologikusabbá váló általános kultúrpolitika a nyolcvanas évek elejétől kezdve nem szól bele a sorsába, gyakorlatilag ellehetetlenítve és teljesíthetetlen feltételrendszerhez kötve a kiteljesedő folytatást, csak elképzelni lehet, illetve sajnálkozni azon, hogy ez is, mint annyi más konstruktív próbálkozás, kezdeményezés azokban a rendszerváltás előtti évtizedekben, amikor már éppen termőre fordult volna, hirtelen semmivé vált az ideológiai áskálódás és leszabályozottság egyre szigorúbb körülményei között. Visszanézve az alig hogy megszületett és különféle legális csatornákon (tévé- és rádió adások, lemezgyártás, előadások) - egyebek mellett az Ifjúmunkás Matiné révén - érvényesülni próbáló romániai magyar könnyűzene (táncházi mozgalom) megvalósításaira, különböző előadások által hitelesített eredményeire, ma is megállapítható, hogy életrevaló értékteremtésnek tekinthetők, s bármikor megállják a helyüket az adott korszak körülményei között. A későbbi fejleményeket is figyelembe véve úgy tűnhet, hogy a törvényes kereteket feszegető kezdeményezések felkarolása ellenzéki színezetben láttatja mindazokat, akik a kisebbségi kultúra teljességében gondolkoztak és cselekedtek, tették a dolgukat, amíg lehetett. A teljesítmény minőségét közvetlenül behatárolta az a szinte reménytelennek látszó küzdelem, amit az éppen csak elkezdett és sokszor csírájában megfojtott kezdeményezések újragondolásáért, más utakon-módokon történő megközelítéséért folytattak mindazok, akik a tagadást az építés, a népszolgálat valamilyen formájában képzelték el.

Bizonyos, hogy mindez részükről bizonyos fajta naivságot és behatároltságot, kollaboracionizmust feltételezett, de e nélkül nem beszélhetnénk ma se kezdetekről, se hagyományokról. Mint ahogyan a XXI. század elején senkit sem izgat különösebben a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyarság sajátos kultúrája, mondván: egyetlen egységes magyar kultúra létezik, amelynek egyetlen értékszempontja a minőség. És ezzel tulajdonképpen nem is lehet vitába szállni. Csupán csak megjegyezni: kár, hogy ennek az igazsága a mai napig nem érvényesült.”

Nem nehéz észrevenni, hogy véleménye magán viseli az őt ért támadások és saját lelkiismeretéből felhorgadó kollaboracionizmus vádja ellen való védekezés kényszerét. Bizonyíthatom, hogy a tagadás és a népszolgálat lehetséges formái benne is éppen úgy munkálkodtak, mint sokan másokban. De az őt ért támadások gátolják abban, hogy alaposabban vizsgálódva, akár volt közvetlen környezetében is utólag felismerje, hogy az ellenállók sokkal többen voltak azoknál, akiket ő, akkori félelmében és mostani maga mentségét keresve felismer és kényszerű általánosítással a lényegtelenségig kisebbít. Emlékiratom rugója ezért az is, hogy kollégáink, barátaink apró tetteire emlékezve bizonyítsam: mindenki saját félelmeivel tusakodva, emberi jellemtulajdonságainak megfelelően állt ellen a reánk borított hazugságvilágban, a lakkozott eszmék diktátori szellemű gyakorlata elleni ellenállásban.

Cselekedeteinket különféle okok befolyásolta akaratunk irányítja. Akaratunkat, kiállásunkat, bátorságunkat neveltetésünknek is köszönhetjük és sorsunk alakítja elfogadhatóvá vagy olykor másokat megbotránkoztatóvá. Nyersen szókimondónak neveltek, félnék voltam, de közügyekben félelem nélküli. A bátorságot apám környezetében megforduló, életüket erős hitüknek megfelelően feláldozó emberektől lestem el. A fiam halála után, mert vele haltam magam is, azután sehol, semmiféle félelmet nem éreztem. És így élénken él emlékezetemben mindazok képe, akiket apró tetteik alapján, a hozzájuk tartozás kívánsága miatt a bátrak közé sorolok. Nem a magát mások fölé helyező bírálónak képzelve látom, hogy a félelemtől megjuhászkodottaknál sokkal többen voltak és többet is ártottak a gátlástalanul törtető, a tudatosan árulók, a percnél élő emberek. Azok, akiknek két évtized után is legkisebb gondjuk a lelkiismeretvizsgálat. Akik „spongyát rá” jelszóval, ma is ott tülekednek a „nagyfazék” mellett. Akik a legfogékonyabbak minden divatos eszmére. Akik nem áttallják a különféle emberbaráti intézmények és az egyházak védőszárnyai alatt építeni a maguk külön földi mennyországát. Nem fűt harci vágy, de nem vagyok biztos benne, hogy az ilyen ótvar „leesik magától” a társadalom testéről. Csodálkozva fedezem fel magamban ezt az indulatot, amely groteszkül és megmagyarázhatatlanul vicces módon úgy munkál bennem, mint „zsidóban a fájdalom”. Jobbik magunkat keresve, úgy szeretem a múltam, hogy nem felejttem a mindig szebbnek ígért jövőndőt.

Nem tudom miért emelték Varga Józsefet az Ifjúmunkás főszerkesztői székébe. Nem emlékszem arra, hogy valamilyen megrovásban részesítették volna Cseke Gabit, amikor át-helyezték az Előre szerkesztőségébe. Gabi azzal vigasztalta magát, hogy a fizetése nem változott, munkája sem különösebben, csupán a felelősség terhét találta könnyebbnek, rövidesen, szerkesztői gyakorlatának és szívósságának köszönhetően lett a napilap színvonalát meghatározó legbefolyásosabb szerkesztője. Varga Józseffel brassói matinénk szervezésekor találkoztam először a helyi KISZ bizottságnál. Könnyebben értettük meg egymást román nyelven. Nem csodálkoztam, hogy díszpintyként felkerült a Központi Bizottságba. A szerkesztőségben eleinte szerényen fogadkozott, hogy magyarul tanul, írással is próbálkozott. Pozíciója erősítésére magánbeszélgetésekben nem titkolta, hogy baráti viszonyban van Ceaușescu fiával, aki akkoriban a KISZ KB egyik titkára volt. Nem sok vizet zavart a lap szerkesztésében, amit Nits Árpí és Bodor Gy. Tamás végzett. Jó esztendeig a Cseke Gábor alatt kialakult munkarendben és szempontok szerint végeztük munkánkat.

Feleki Károly által készített, nagyméretű, de hosszában kettéhasítottan keskeny, piros-kék-fekete színű, Zsebszínházunk előadásait hirdető plakátjainkon alma formájú óra du. 5 órát mutat, amikor szombatonként a CFR Klubban szerepeltünk. Közönségünk kedvéért a Vasas Klub megnevezés is szerepelt a plakáton, s ez ok volt arra, hogy a plakátragasztók jóvoltából a hirdetőoszlopokról messziről szembeszökő hirdetményünket betiltsa a városi pártbizottság. A megyénél kerestem támogatót, ahol Csillag Endre egykori osztálytársam ipari titkári tisztsége védettséget jelentett számomra, újranyomattam plakátjainkat és bár kissé visszafogottan, de kivételesen magyar szöveggel jelen voltunk a város életében. Nyilván nem sokáig, mert a plakátragasztókat utasították, hogy kiragasztásuk után, még aznap, más hirdetésekkel takarják a KISZ KB-ét is megnevező Ifjómunkás lap rendezvényeinek falragaszát.

Olyan plakátot is készítettem, amelyen a medgyesi, enyedi, felvinci és kolozsvári Matinéinkat hirdetjük. Címe: Gondolatok a máról. Panek Kati, az Ifjómunkás Zsebszínház, az Ördög-szekér folkegyüttes, Dusa, Ödön, Bíró-Benyő Krisztina, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Mihai Scorobete, Szócs Géza, Varró János és Zágoni Attila mellett Varga Mihály főszerkesztő is szerepel a plakáton. Műsorszerkesztőként nevem is ott van, szervezőként pedig Kovács Nemerét is megneveztük. Ezen a plakáton, a fekete almában látszik a harapás. Ez jelezte, hogy azelőtti fél száz Matinéinkhoz képest, kevesebbek vagyunk. Varga József arra törekedett, hogy másak legyünk, mint azelőtt, hasonlítsunk román testvér lapunk cenaclu-nak nevezett és Adrian Păunescu költő által irányított dübörgően hazafias rendezvényeihez.

A nevelési rovatvezetés feladatai, a Fogadónapok és a Matinéik szervezésének és lebonyolításának kötelező feladatai mellett igyekeztem nagyobb lélegzetű írásokkal is láttatni magam. Ahogyan az Igazság iskolájában magamnak előírtan, hetenként legalább egy tízes érdemjegyű írásra köteleztem magam, az Ifjómunkásnál olyan riportsorozatokban gondolkodtam, amelyekben körüljárhatok egy-egy újságírói szemmel izgalmas témát. Ilyen volt a Központi Bizottsági számonkérés után csonkán maradt *Szülőföldről távol* sorozatom, amelynek riportjaiból, akármennyire igyekeztem „megvalósításaink” mögé bújtatva ábrázolni az idegenbe szakadt erdélyiek magyarságmegtartásának gondjait, felfigyeltek rá, és mert a „testvériség” hangoztatása mellett művelt erőszakos asszimilálást gátlónak nyíltan nem ítéltették, melegen ajánlották ne folytassam. Logikátlanak találták, hogy a Kárpátokon túli országrészekben az odahelyezett, vagy a jobb megélhetőség miatt odavándorolt magyarokat keresem, róluk írok, pedig csupáncsak a lakosság elenyésző százalékát képezik, és a szocializmust lelkesen építő románok tengerében, a helyiek testvéri vendégszeretetét élvezve boldogulnak a közös hazában. Hasonló indoklással figyelmeztettek politikai tisztánlátásunk ellenőrei akkor is, amikor az erdélyi fiatalokról közölt írásaink hőseiről hirtelen készített statisztikáik alapján fejünkre olvasták, hogy az ország nemzetiségi összetételét figyelmen kívül hagyva, írásainkban aránytalanul kevesebb a román név. Bizony, nem volt könnyű dolga a szerkesztőnek ilyen megszorításokkal magyar lapot csinálni, ez örökös pengeélen táncolást jelentett. Szerkesztőségünk tagjai, igyekeztek figyelmen kívül hagyni az ilyen elvárásokat, ennek következményeként a lap munkatársai és a szerkesztést végzők között kialakult és egyre nőtt a távolság, pedig egyik fél sem tartotta ésszerűnek a fentről kapott parancsokat. Nálunk a főszerkesztők magukra vállaltak mindenfajta felelősséget. Tudtuk, hogy kényszerből teszik, mégis magunkban elítéltük akkor is, amikor megalkuvó módon, fogcsikorgatva, a kecskének és a káposztának is megfelelő megoldásokkal próbálkoztak. Amikor eljött a romániai sajtóban általánosított hozsánna korszak, és egy-egy párt- és állami intézkedést kötelező módon kellett munkások, termelőszövetkezeti tagok és értelmiségiek igenlő lelkes nyilatkozataival „alátámasztani”, igyekeztünk ezeket a sablonnyilatkozatokat román környezetből összeszedni. Minden ilyen magyar névvel aláírt nyilatkozat rontott lapunk színvonalán, elidegenítette olvasóinkat. Az is gyakran előfordult, hogy fiktív nevek alatt jelentettünk meg tetszetős

nyilatkozatokat, hogy javítsunk írásaink alanyait felmérő, nemzetiségi hovatartozásukat mutató statisztikáján. Azzal mentegettük magunk, hogy ilyenkor az összes romániai lapban hemzsegték az újságírók által lakkozott, párt iránti hűségnyilatkozatok.

Ösztönösen cselekedtem, amikor elhatároztam, hogy a Kárpátokon túli területeken barangolva, fiataloknak érdekes dolgokat sorakoztatok fel riportsorozataimban. Így született *Ezer kilométer a Dunán* címmel tíz részes írásom, amelyben, mert csupa román emberekről írtam, sikerült helyel-közzel belevinnem az egykori magyar történelem színhelyeinek ismertetését is. De kapóra jött, hogy az ország sok nemzetisége mellett tettem le voksomat, amikor a szerbekkel kezdtem és a lipovánok bemutatásáig jutottam riportomban. Ezer kilométert busszal, gyalog, hajón és csónakon utaztam, és szerencsésnek mondhattam magam, hogy mesterségem életre szóló élményekkel ajándékozott meg.

*

„Zötykölődik a busz. A keskeny, fekete bajuszos gépkocsivezető szerint a világ legrosszabb útján járunk. Az utasok tudják, hogy ez nem így van, de mert vitával még sehol sem javítottak utat, nem vitatkoznak. Különbözik nem tudom, miről beszélnek körülöttem, szerbül folyik a társalgás. Majdnem azt írtam, hogy idegen nyelven. Ez nemcsak hogy nem igaz, de sértő is. Hazánkban a szerb sem idegen, mint ahogyan a magyar és a német sem az. Korholom is magam, amiért anélkül indultam az országnak ebbe a sarkába, hogy legalább a társalgási zsebkönyvet átnéztem volna. Szerencsére, mi legalább kétnyelvűek vagyunk, együvé tartozásunk jele a román nyelv, amelyen megértjük és megértjük egymást.

Gyurgyievics Ilie a vidám gépkocsivezetők fajtájából való. Készséggel meséli, hogy a busz többnyire állandó utasai eddig a szép asszisztensnő és a kistermetű asztalos félig komoly, félig tréfás párbeszédén mulattak. Ebben most nem az az érdekes, hogy egy hétszépség órányi utazásra elfogadta egy hozzá nem illő udvarlását, hanem az, hogy az a kicsi, takaros tisztaság, a maga módján befogadta azt, aki a lakosság mindennapos egészségügyi ellátását végzi.

A következő megállónál én vagyok az egyedüli leszálló. Kemény, gránittörmelékes útra teszem a csomagom. Búcsút intek a busznak, amely tovább ringatózik a határ mellett.

- Bázisról jött? - a hang a hátam mögül jön. Csodálkozó katona kérdez. Látom rajta, hogy itt ritkán fogadnak vendéget. - Kérem az iratait!

Odaadom. Közben felkapaszkodunk egy kis dombra. Várakoznom kell, hát nézegetem az utat, amelyen jöttem. Régi, híres út ez. Az 1833 és 1837 között épített Széchenyi út egyik vége itt Bázisán volt, a másik Orsován. Alacsony vízálláskor, amikor a Kazán-szoros és a Vaskapu ezer veszéllyel állta útját a hajósoknak, rengeteg árut szállítottak ezen erős ökrös szekerekkel.

A Duna partján húzódik az út, a folyó itt széles és nyugalmas, hegyek szegélyezik. Fentebb még szélesebb. Ahol a Nerva ömlik belé, van az 1075-ös kilométert jelző tábla. Innen kezdődik a román Duna. Ezer kilométernél hosszabb, kitűnő út, amelyen simábban siklanak az óriási uszályok, mint a legsimább aszfalton a gépkocsik. Roppant víztömeg, élő, mozgó út, csodálatos, történelemtől terhes tájak mentén, a természet sokféle szépsége közepette.

Mi közünk a Dunához?

Vegyük elő a vonatok menetrendjét, és meggyőződhetünk róla, hogy ez a folyó a leghosszabb utunk, még a Szatmár-Tulcea közötti vasútvonal sem éri el az ezer kilométer hosszúságot. Aki nem járt ezen az úton, nem ismeri az országot. A Dunába ömlik minden folyónk. Ha közvetve is, de ide gyűl vize a Szamosnak, a Marosnak, a Tiszának, a Zsilnek, az Oltnak, az Argeşnek, a Ialomiţának, a Szeretnek, a Prutnak. A Duna vizének csaknem egynegyede romániai földből fakad...

Nem lehet nem miénknek érezni ezt a nagy folyót. Emlékszem egy orosz fiú áhítattal kiejtett „Volga anyácska” szavaira, amikor a hatalmas folyót megpillantottuk. Ilyen imádatlaltartozunk mi is a Dunának.

Az ókorban gyönyörű istennőként ábrázolták; korsójából vizet önt, jobbában szigonyt és nádszálat tart. Szépségéért, gazdagságáért szeretjük. Bölcsességéért. Azért, mert bár sokfelé határfolyó, nem elválasztja, hanem összetartja Közép-Európa népeit. Hullámain nyolc országon keresztül hordozza-táplálja a testvériség gondolatát. Nagyságra Európa második, a Föld huszonegyedik folyója. Első abban, hogy nyolc ország mondhatja magáénak. Három fővárost érint. Fenn, német földön is csatorna hosszabbítja útját, kijárat készül az Északi-tengerre. Nálunk Cernavoda és Agigea között újra indulnak a gépek. Rövidítjük útját a tengerhez. Még hasznosabb lesz a Duna. Tizenkét ország vizeit gyűjti fél millió négyzetkilométernél nagyobb medrébe, de számokban kifejezhetetlenül sokféle népek barátságát. Éppen ezért, a mi folyóimádatunk József Attila-i hangon szól: a Duna nekünk múlt, jelen és jövő.

Leülök a lépcsőre. A délutáni napsütésben sziporkázó fényét küldi felém a víz, amely zöldes-tiszta, mint a tenger, és nyugodt, mint egy tó. Előttem a Balkán-hegység, a hátam mögött az Almás hegyei, a Szörényi-érchegeység egy része. A roppant víztömeg a pannóniai síkságon gyűjt erőt arra, hogy legyőzze az elébe tornyosuló kősziklákat. Évekkel ezelőtt, valahol ezen a szakaszon kezdődött felgyorsulása, hogy összesen nyolcvanhat kilométer hosszú zuhatagain, néhol másodpercenként hat méteres sebességgel rohanjon tova, ki a román síkságra. De amióta áll büszkeségünk, a vízi erőmű gátja Turnu Severin felett, Belgrádnál is lemérhető az okos munka jótékony hatása, mélyebb és csendesebb a Duna.

Mielőtt útnak indultam, végignézttem-olvastam jó néhány Dunáról szóló útikönyvet, számos riportot. Mind a régi, a tegnapi Dunáról szólnak. Az elmúlt években olyan sok minden történt itt, olyan nagyot változott a táj, hogy egyetlen útikönyv sem érvényes, csakis az összehasonlításra jók.

Nagy élmény újat látni, a felfedezés öröme különleges öröm. Hajlamosak vagyunk arra, hogy az ifjúság lelkesedését magától értetődőnek vegyük, pedig szerintem nincs lelkesedés a ma megértésén alapuló távlatok felfedezésének öröme nélkül. Ezért nemcsak kedvtelés, szép vakációra való elképzelés, de belülről diktált kötelesség is megismerni hazánkat. Talán éppen ezért szerepel és hat újdonságként az a hajóskirándulás, amely végigutazást ajánl a román Dunán, a fiataloknak így alkalmuk lesz belelátni azokba a friss változásokba, amelyek a folyót és a part menti tájat szebbé tették. És tanúi lehetnek sok olyan, most kezdődő munkálatnak, amelynek befejezése elkövetkező éveink egy-egy ünnepe, emlékezetes eseménye lesz. Az olvasónak is ott kellene lennie ezen a kiránduláson, szebb vakációt számára elképzelni sem tudok. S ha az idén nem, sikerüljön ez neki jövőre. Úti beszámolómmal nem titkolt célja: kedvet teremteni egy ilyen kiránduláshoz. Legszívesebben új útikalauzt írnék (magyar nyelven még úgysem jelent meg ilyen a hazai Dunáról), de itt, ahol évszázadokig alig változott valami, most és az elkövetkező években annyi minden változik, hogy már megjelenésekor túlhaladott lenne ez az útikönyv is. És ezért van az is, hogy bár tudtommal minden újat följegyeztem, az olvasó akár holnap induljon a Dunára, maradt neki bőven újdonság, rengeteg új dolgot fedezhet fel maga is, és bizonyos, hogy felejthetetlen élményekkel tér majd haza...”

*

Erre a reportsorozatomra azért vagyok büszke, mert aránylag rövid terjedelemben sikerült megörökítenem a táj hangulatát, a rómaiakat idézve Trajánuszt, Damaszkuszi Apollodorosz hídját és a román dokumentáción kívül történelmünk nevezetes helyei és alakjai közül a László várat, megemlítenem Zsigmond királyt, az Arany János balladájából ismert Galambócot, Kinizsit, Thököly Imrét, Mátyás királyt, a víz alá került Baross táblát, id. Zeyk Jánost, Bem hadnagyát, Veress Sándort, a Magyar Korona Orsova közeli rejtékhelyét, egy

brăilai irodalmi kör kapcsán azt is szóvá tehettem, hogy miért nincs nekünk Sütő András, Bajor Andor vagy Lászlóffy Aladár nevét megörökítő irodalmi körünk.

De nem írhattam bővebben a Mária Terézia rendeletére indított, utakat szegélyező eperfákról, a Turnu Severin alatt tervezett újabb dunai vízi erőműről, a cernavodai atomerőmű építkezéseiről, a galaciak és székelyföldi szekeresek kapcsolatáról, a brăilai magyar reformátusok akkor még álló apró templomáról és sok más magyar vonatkozású Duna-menti emlékről. Meg sem említhettem, hogy Piturca kapitány, a román Dunai flotta legkorszerűbb hajójának csavarja centimétereket kopott, mert azon a kemény télen hozzá nem értő pártvezetők jégtörésre vezényelték a cernavodai híd alatt. Brăilán, szállodába érkezésem estéjén halálra késeltek egy fiút, hosszú percekig, életre-halálra folyt a küzdelem, senki sem avatkozott bele. Giurgiuban, amíg hajóra vártam, pénzem híján az önkiszolgáló egyetlen kínálatát fogyasztottam, s miközben a sótartó felé fordultam, egy koszos kéz gazdája hirtelen mozdulattal, tányéromról a túrós főtt tészta több mint felét tenyerével a sajátjára csúsztotta. Kérdő pillantásomra azzal védekezett, hogy azt hitte már befejeztem az evést. A Duna menti akácok erdőket szandálban járva, egy három centiméteres túske esztendeig lapult lábfejemben, hogy emlékeztessen sok nyomorúságos helyre, amelyekről öncenzúráim nem engedte, hogy szóljak.

A gyerekkori olvasmányomból ismert Dörmögő Dömötör vidámságával, két héten át szívtam a Duna parti levegőt, csodáltam a tájat, ismerkedtem az erdélyieknek sokkal sanyarúbb civilizációs szinten élő emberekkel. A legkorszerűbb dunai román hajóra borosüvegekkel megrakodva jutottam, néhány nap alatt sikerült az oltyán legénységgel annyira megbarátkoznom, hogy beavattak országvezető földijükkel szembeni ellenszenvükbe is.

Származásuk révén mindenütt kivételezettek voltak, jutott belőlük bőven Kolozsvárra is. Kolozsvári szomszédom, bár háza volt Târgu Jiu főterén, megvallotta, hogy városunkban külföldön érzi magát, és soha nem lesz hajlandó visszaköltözni szülőföldjére.

KISZ aktivistákat ismertem meg, akik reám bízták kételkedésüket az akkor csalhatatlanul sikeresnek nevezett rendszerben. Mit kezdhettem volna bizalmas véleményükkel, ma se tudom. Furcsa, hogy újságíróként szerzett tapasztalataink ellenére, akár az internálótáborba terelt tömegek, lehajtott fejjel engedtünk, engedtem a hatalom parancsainak.

Következő riportsorozatom, az *Ezer kilométer a Kárpátokban* minden bizonnyal egyféle menekülés volt mindennapi életünk fonáságai elől. És az, hogy nem egymagamban, turistabakancsban kirándulókkal és ott lakókkal ismerkedve jártam végig hegyeinket, hanem Elekes Frici protekciósan kapott 850-es FIAT-jának anyósülésén „száguldva”, tartalmában soványította riportjaimat, a táj dicséretén kívül lehetetlenné tette a valóság ábrázolását, életkérdéseink vizsgálatát. Jár így az iparos, amikor munkájában a könnyebbnek látszó utat választja. De azért *Hazai utakon* című riportkönyvemben közreadott két riportsorozatomat ma is vállalhatom és állítom, hogy további sorozataimmal is szépen terceltem Beke György későbbi többkötetes, országjárását tartalmazó műveihez.

5. Az újságírói műfajok tengerében

A *Regények színhelyén* sorozatom ötletét az adta, hogy igyekeztem könyvismertetőimnek új formát találni. Már az Igazság szerkesztőségében elégedetlen voltam a nyúlfarnyi, csupán reklámcélokat szolgáló könyvismertetőkkal, különösen a „nekünk szóló” hazai művek hangsúlyos bemutatását hiányoltam, szerettem volna észhez és szívhez szólóan ösztönözni az olvasót az általam fontosnak tartott művek továbbgondolására. Riadtan fedeztem fel, hogy szűkebb környezetemben, barátaimnak mondott újságírótársaim sem olvastak eleget, nem figyelték, nem jegyezték a rólunk és nekünk szóló, magyarságukat féltve őrző írásokat. Emlékszem, hogy egyszer hirtelen indulatból három könyvismertetőt is írtam az Igazságba, a szerkesztő méltányolta erőfeszitésem, és tárcában közölte mindet. Lászlóffy Aladár verseskötetéről, amelyben félszázszor használta a nyomatékosított itt helyhatározót, teendőinket és magunkbecsülését firtattam. Ali, aki akkoriban az Írószövetség pártszervezetének titkára volt, ölelésével tüntetett ki egy gyűlésünk előtt. Gáll Ernő pedig színházi előadás szünetében gratulált és köszönte, hogy az önismeretről írott könyvét ifjúsági lapunk olvasóinak figyelmébe ajánlottam. Erre azért voltam különösen büszke, mert feleségem előtt történt a szívélyes beszélgetés, s úgy éreztem, hogy élettársam, annak ellenére, hogy nem olvasta írásaimat, könyveimről sem volt véleménye, rájött, hogy férje mégiscsak valaki, munkámat olyan ismert személyiség is elismeri, mint Gáll Ernő.

Könyvismertetőimmal a megszokott flekknyi jegyzetek sablonját feszegetve más újságírói műfajokban is próbálkoztam, tárcá és riportformába gyömöszöltem, bujtattam mondanivalómat. Így született a többek által sikeresnek mondott *Regények színhelyén* riportsorozatom, amit nagy kedvvel írtam.

Mikó Imre Jogaink könyve című kötetének ismertetésével, évtizedes adóságomat róttam le, hiszen amikor először az egyetemi könyvesbolt eladójaként találkoztam vele és írtam róla az Igazságban közölt hírfejtben, nevét indoklás nélkül törölte szerkesztőségi titkárunk, mert a csak általa ismert nyilvántartásban feketelistán, a mellőzendők között szerepelt.

Jogaink könyve*

Őrzöm még magamban egy futó találkozásunk hangulatát: fiatalságom tudatlansága és az akkor még szilvapattintáshoz hasonló módon kettőbe osztott világ (a magja azóta a szemébe került) a „hibás” abban, hogy Mikó Imrét előbb, mint embert ismerhettem meg. Állt az egyetemi jegyzetekkel és szakkönyvekkel teletömött Egyetem utcai kicsi könyvesboltban. Állt a pult mögött, és kimerevített írópapírra írt kihegyezett ceruzával, apró betűkből, sűrű sorokat. Keze ügyében lágy radírgumi, gyakran szavakat, félmondatokat törölt. Valami olyasmit írt, amihez jól jött az időnkénti szünet, amikor a könyvvásárlókkal foglalkozott, útbaigazított és magyarázott. Ezt nem szolgai módon tette, nem is túlzottan nyájasan, tudását fitogtatóan, hanem készségesen, közvetlen barátkozással. Tanárnak hittem, olyannak, akit pillanatok alatt megszeret a diák, mindazok, akik tanulni vágnak. Tanuló voltam magam is, az újságírást próbáltam, gyakoroltam minden „utcán heverő témán”. Valakitől megtudtam a nevét, és hírfejtet írtam a szíves emberről. A titkár jónak találta az írást, de Mikó Imre nevét törölte. Később egy gin mellett megmagyarázta, hogy szerinte miért nem helyes leírni ezt a nevet. Csodálkoztam. Később, amikor egyre többet megtudtam patinás nevű ismerősömről, egyre jobban szégyelltem magam: nem hírfejtet, hanem belemenős riportot, folytatásos interjút kellett volna írnom róla. Bizonyára ebben is segített volna. Mint ahogyan most, öt évvel halála után is segít mindannyiunkon második posztumusz könyvével

Ennek a könyvnek a bevezető tanulmányában Gáll Ernő „nemzetiségi jogász”-nak nevezi Mikó Imrét. Íróként, szociográfusként, kultúrtörténészként, szerkesztőként ismerjük már. A bércre esett fa Bölöni Farkas Sándorról, Az utolsó erdélyi polihisztor Brassai Sámuelről szóló életrajzi regényei. Esszé- és emlékezés-köteteinek mindegyike kedvelt olvasmány, a Dávid Gyulával közösen írt Petőfi Erdélyben emlékezetes könyvsiker. Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés (1932) című tanulmánya, a Nemzetiségi jog és a nemzetiségi politika (1944) terjedelmes kötete és ez a nemrég megjelent könyve mutatják Mikó Imre jogtudósi munkásságának kézzelfogható eredményeit. Nincs szükség arra, hogy múltját megszépítsük, pályája kezdetén polgári környezetének reá gyakorolt hatását minimalizáljuk, és tevékenységét elhallgassuk. 1932-ben az Országos Magyar Párt tisztviselőjeként, később titkáráként nem állhatott a baloldali ellenzék mellé, nem támogathatta a MADOSZ-t. Mikó Imre nagysága éppen abban áll, hogy a felszabadulás után „hátrányos” helyzetből indulva, önmagát megújítva állt, teljes erővel, legjobb tudásával nemzetisége szolgálatába. Azt, amit 1932-ben lelkes fiataalként leírt, valójában ekkor ültette önmaga számára is érvényesen gyakorlatba: „Beállunk közkatonának a magyar jövő: munkások és parasztok sorába, s az ő érdekeik értelmi szolgálatában keressük letűnő középosztályunk új nemzedékének a jövő társadalmához való jogát.”

A nemzetiségi jövő, az állampolgári felelősség új feladatait vállalja, és nem az elzárkózást, nem a nyuszi-életmódot, nem a széttárt karú sajnóst mutatók pózát, hanem a mindennapi aprómunkát is; jogaink magyarázatát az elméleti levezetésektől az általános műveltségű ember színvonalának megfelelő magyarázatáig és az eligazításokig. „Az egyenjogúság adta alkotmányos lehetőségeket is meg kell ismertetni nemzetiségi dolgozóink minél szélesebb köreivel. A jogtudat így hozzájárul a nemzetiségi tudat erősítéséhez: tudatossá teszi, hogy van lehetőség sajtószerűségünk megőrzésére a sokszínű állami egység keretei között.”

Mostani kötetében 1965 és 1973 között a Korunkban, az Utunkban és A Hétben megjelent tanulmányai sorakoznak. Szerzőjük még életében kötetet állított össze belőlük. A kiadót dicséri, hogy így összegyűjtve és összefüggéseikkel egésszé alakulva újra nyomdafestéket láthattak ezek a tanulmányok, és ily módon hozzásegítik az olvasót a téma alaposabb megismeréséhez. Az ismételten a tudás anyja: otthonérzésünk tudatosítása állandó feladat. Hasznos például időnként felemlíteni azt is, hogy „név és otthon, anyanyelv és haza elszakíthatatlan érzelmi kapcsolatban áll egymással”. József Attila szerint is ott a haza „ahol nevetem / hibátlanul írják fölém”.

Mikó Imre gyakorlati hasznú tanulmányát (Az együtt élő nemzetiségek jogegyenlősége, 1972-ben közölte folytatásokban A Hét) megtaláljuk ebben a kötetben is, de hasznos összevetni A Hét 1978-ban megjelent évkönyvében újraközölt szöveggel, mert ez tartalmazza Szepessy Tibor kiegészítéseit is az addig terjedő törvények és rendeletek értelmezésével. E tanulmány előtt olvassuk el Gáll Ernő már említett eligazító és elgondolkoztató bevezetőjét, és sorra minden Mikó írást: egyikből a nemzetiség meghatározásának nehézségeire következtethetünk, a másikkal megtudjuk, hogy olyan országban élünk, amelyben nemzetiségi jogainkat az Alkotmányba foglalták. Mikó Imre világosan és közérthetően fogalmaz, amikor levezeti, hogy a nemzetiség a nemzet kicsinyített mása, jövője nem az asszimilálódás, hanem a beilleszkedés, mert ezt diktálja sajátos minősége, „a közös nyelv, a közös hagyományokban gyökerező kultúra”, amely „az összetartozás tudatában, tagjainak együttérzésében és nemzetiségük megtartására, fejlesztésére irányuló akaratában nyilvánul meg”. Ez nem csupán jog, hanem az ország előrehaladása érdekében szükséges kötelesség is. Kiderül e könyvből többek között az is, hogy „a nacionalisták szeretik ragyogó színekben feltüntetni nemzetüket, s a legnemesebb jellembeli és szellemi ékességekkel ruházzák fel annak tagjait”. Ez vezet aztán a többi nép lebecsüléséhez. Óvakodjunk ettől. Erre történelmünk tanít. Ezt példázzák a Nyelvhasználat és jogtörténet Erdélyben, valamint a Hazai művelődés cím alatt a kötetbe sorolt tanulmányok,

nagyjaink: a „hídtartók”, kényelvűségünk és a műveltségünkkel mindenem felülemelkedők. Mindannyiunknak látókká és értőkké kell válnunk ebben a nagyon is zűrzavaros kérdésben. Próbáljuk Mikó Imre után Eötvös jelszavával: „Eszméim győzedelme legyen emlékjelem!” és múltunk vizsgálatával tisztelegjünk mindazok előtt, akik e kérdés megoldásában előttünk jártak. Újabb találkozásunk Mikó Imrével arra is figyelmeztet, hogy munkásságát valakinek vagy valakiknek folytatniuk kell. Leírt és íratlan jogaink ismerete erkölcsi kérdés, az állampolgári felelősség kérdése, amit az itt maradás és az életépítés sűrűsödő gondjai rónak reánk. Mikó Imre könyve ehhez nyújt nélkülözhetetlen segítséget: a tudás, a műveltség a mi hajtóerőnk, és lesz a mindenkori jövőben is.

** Mikó Imre: Változatok egy témára, Kriterion, 1981.
(Igazság. XLIV. évf. 51. sz., 1982. március 3.)*

Felhívott Mikó fia és megköszönte a cikket. Megtudtam, hogy apja kötetét nem a kiadó állította össze, hanem maga az író, 1972-ben vagy 1973-ban. Azóta, tehát majdnem tíz esztendeje fektette a kiadó. A kiadó dicséretét így aztán vissza kellene vonnom. Fegyverténynek éreztem azt, hogy József Atillát idézve szóvá tehettem, nemzetiségi jogaink ismeretének fontosságát hangsúlyoztam: lapjainkban, nyilvántartásokban készakarva hibásan, a román kiejtésnek megfelelően torzították a magyar neveket, pedig számosan voltak, a Scânteia Ház-i sajtópalotában, de szerte az országban, a szerkesztőségekben és a nyomdában magyar nemzetiségűek, akik bérmentve segítettek volna a magyar nevek helyes írásában, ha a szerkesztők erre igényt tartottak volna.

Egyik könyvemmel, amelyben a Regények színhelyén sorozatomat és a Mikó könyvéről írotthoz hasonló ismertetőket gyűjtöttem, hogy felhívjam a fiatal olvasók figyelmét a mai „kötelező olvasmányainkra”, más könyvemhez hasonló módon kivárt a kiadó. 1977-ben adtam át a kéziratot, és újabb és újabb írásokkal bővíthettem volna, ha kiadásra érdemesnek találják.

Bátor beszédért*

Soha jobbkor ez a Tamási Áron publicisztikákból válogatott kötet, amely egyik legsajátosabb és maradandóan legnagyobb írónk teljesebb megismerését éppen úgy szolgálja, mint közéletünkben és irodalmi életünkben a jobb tájékozódást. Mert a történelem spiráljáról a múlt tükrében láthatjuk a jelent és a jövőt. Mert a Szűzmáriás királyfi, az Ábel trilógia, az Énekes madár, a Jégtörő Mátyás és a Csalóka szivárvány szerzője ugyanakkor a Bajszerző nagyvilág, az Erdélyi szellem a Bajlátott földön, a Tiszta beszéd és a sokat emlegetett Cselekvő ifjúság cikksorozatok szerzője és a Vásárhelyi Találkozón megfogalmazott Hitvallás kigondolója, olyan közéleti ember, aki, mert kellett, írói munkája kárára is vállalta és vallotta: „szükség van köznyelven történő időszerű tanításra írásban és élőszóban”.

Bár így gondolkoznának a mai írók is. Azok, akik nagyok és azok is, akik nagynak tartják magukat.

Nemrég kezembe került egy régi, még a század elején indult ifjúsági folyóirat. XIII. évfolyamának lapjain, az egyik irodalmi pályázatának eredményhirdetésében (Zászlónk, 1915. április 15. Fakadó rügyek melléklet), Tamási Áron V. osztályos székelyudvarhelyi főgimnáziumi tanuló nevére bukkantam. A második csoportba sorolt dolgozata (második díjas) a szerkesztő szerint: „Nehézkes, nagytömegű. A gondolatok anyagát nem dolgozta meg a művészi kéz, s ezért hiányzik belőle a könnyedség és az áttekinthetőség.” Úgy hiszem, Tamási Áron első figyelemreméltó próbálkozásáról történik itt említés. Neve később még előfordul a szerkesztői üzenetekben. Hat évvel később első novellájával pályadíjat nyert.

Ettől kezdve Tamási Áron úgy él bennünk, mint népért aggódó, népéhez hű író, küzdő és küszködő, akiben példaképiünket, a kivételes tehetséget, a becsületes bátorságot tisztelhetjük.

Bár ezt mondhatnánk minden mai írónkról: a fiatalokról mindenekelőtt. „Nekem most nem a műformák és elvi kérdések jelentik az irodalmat, hanem a fájdalom és az öröm, a panasz és a gyermekes kuncogás, a népem sorsa, amely bennem vonaglik, a harc minden hazug és gonosz ördögfia ellen: egyszóval az élet.”

Fél évszázaddal ezelőtt írta ezt Tamási Áron.

A kötet publicisztikáit Bernáth Ernő gyűjtötte össze, és Kacsó Sándor véleményezte. Mindketten Tamási kartársai voltak, részesei a régi vitáknak, amelyeknek közepette a romániai magyar irodalom született. Mindjárt, a kezdet kezdetén a történelmi regényről, illetve a múltba menekülés kapcsán a bátorság hiányáról folyt a vita. „Ne öltözzetek páncélba, hogy megmondhassátok az igazságot!” - figyelmeztetett Tamási, és nem történelmünk ismeretét akarta kisebbiteni azzal, hogy a „sereges múltba gyaloglástól” féltette íróinkat. Hanem attól, akkor és mindenkor „... nemegyszer kibúvás az író feladata alól”.

A romániai magyar irodalomban - hála a megnövekedett átlagos életkornak - még számottevő erőt képviselnek az idősebbek, akik maguk is ott bábáskodtak irodalmunk kezdeteinél. Adott tehát a nagy lehetőség, hogy segítségükkel a múlt hibáinak ismétlődését elkerüljük. Móra Ferenc mondta egyszer Tamási Áronnak, hogy várjon a szelídüléssel, mert amikor eljön az öregkor, amúgy is hihetetlenül szelíd lesz. Olyan felesleges ez ma is, mint - Tamásival szólva - a rézsút temetés. Nagy öregjeink nem is igen gyakorolják a megjuhászkodást. Sokkal inkább szembeszökő a fiatalok menekülése. Néhol a mától való menekülés látványossága sem menti őket. Mikor, kitől tanulták? Nem mondhatjuk, hogy fiatal íróinkat ne érdekelné a romániai magyar irodalom múltja. Nyilván a kendőzetlen múltból és közelmúltból van szó, innen vonhatnánk ki a bátorság követhető példáit. Ez együtt jár a gyávaság torzulásainak felfedésével. Fiatal íróink közül többen is tudják már, hogy bizony „nem vasárnap, hanem hétfő van” nemcsak faluhelyen az erkölcsök szemetes mezején, hanem a közéletben is. Ők ismerik Tamási Áron, Kacsó Sándor és mások hangját. És azokét, akik sohasem „felejtene” szólni. Tudják, hogy rajtuk a sor. De közöttük a mától menekülők miatt, még nem elég egyöntetű, nem elég emelt fejű, nem elég szenvedélyesen igazságkereső a hangulat. Ez különösen akkor tűnik ki igazán, amikor elődeinkkel hasonlítjuk össze őket. Tamási Áron Tiszta beszéde pedig különösen szigorúvá kényszeríti a mára figyelő véleménymondó hangját.

Az egyik mostanában megjelent Forrás-kötet szerzője egyfajta álmvilággal kopogtat irodalmunk kapuján. Történeteinek helyszínét, hőseinek nevét sem a hazai valóságból választotta. Irodalmi lapunk vitát közöl. A felszólalók fiatalok, hiszen róluk van szó, mégis feltűnő, hogy csakis egymásról beszéltek, nem volt szükségük másfajta összehasonlítási alapra, múltira, hagyományra. Csak egymást látták. Valamelyik előttük járó generációhoz abban nagyon hasonlítottak, hogy egymás ajnározásában nem ismertek mértéket.

Bár úgy volna, hogy fiatal íróink ne tanulnák el, ne gyakorolnák a mindig ragadós-nyúlós klikkszellemet, és bátor szavuk, szókimondásuk ne csak egymás védelmét szolgálná, hanem az irodalom megújítását és jobbítását.

Az ember több mint az író - figyelmeztet Tamási. Most is csak bátor ember lehet igazán író. Tamási idejében kétféleképpen próbálkozott bátorrá lenni az író: „... s hangosabb és korszerűbb eset az, ha az érdekeső apró pártocskák vagy kis senkik kukucskáló bátorságait gyakorolja... a másik pedig az, amikor érdek-kalkulációk nélkül a saját véleményét: gondjait és érzéseit fejezi ki, nemcsak az eszén, hanem vérén és idegein öntve keresztül a szavait.” Ehhez még hozzáteszi Tamási Áron, hogy az utóbbi próbálkozás emberhez és íróhoz egyaránt méltóbb. Tiszta beszéd. Cselekvő ifjúság kell hozzá, felelős kiállás. Politikus ifjúság, amely

Makkai mándrucának gyorsaságával veti magát égető kérdéseinkre, hogy választ találjon reájuk. „Valamit mindenkinek vállalni kell!”

Nincs más lehetőség: az olvasó mindenkor bátor író akar. Ebben a korban és korra való tekintet nélkül.

Bár ne akarna, ne várna hiába.

** Tamási Áron: Tiszta beszéd, publicisztikai írások, 1923-1940, Kriterion, 1981.
(Igazság. XLIV. évf. 91. sz., 1982. április 18., vasárnap.)*

Tamási megjelent könyve alkalmat nyújtott a régi és az akkori jelen dolgainak összehasonlítására. Mindig volt klikkszellem. De nem a fiatalok között. „Az akkori fiatalok akartak valamit... Mindez nem mondható el a maiakról, akik másolják az évekkel, évtizedekkel ez-előtti sémát: önmagukat látják csak, összehasonlítási alapnak, nem kell nekik a múlt, de a jelen sem. Megtanulták, elsajátították a klikkszellemet, csakis a maguk csoportjába fogadottakra esküsznek, másokra nem jut idejük, másokat nem vesznek figyelembe” - jegyeztem naplómbe 1982-ben. És azt is, hogy az Erdélyi Magyar Irodalmi Lexikonról megírtam észrevételeimet Balogh Edgárnak. Lényegesnek tartottam, hogy ebbe az intézménnyel egyenértékű műbe ne kerüljön be klikkszellemből eredő „tévedés”. Kollégáim lexikonbeli szereplésének furcsa példáival bizonyítottam, hogy a címszavakban szereplőkről írottak terjedelme nagyon is attól függött, hogy a lexikon szerzői a maguk csoportjába tartozókról, vagy csoportjukon kívüliekről írtak, és kedvük szerint bővítették vagy rövidítették a lexikonba kerülő szövegeket. Nem ellenőriztem, nem firtattam, hogy mennyire vette komolyan magánleveletem a szerkesztő.

A Kerekdomb aljában nevelkedtem. Az egykor Nagy Lajos király nevét viselő, a „magyar időkben” a szeszélyesen kanyargó Nádas patak szabályozásával kialakított, Kardos falváig tartó, városból kivezető széles út mentén hóstáti telkek sorakoztak. Az út eleji iskolában végeztem a negyedik elemi, osztálytársaim, csupa „murkos” gyermek, szüleik szorgos munkájának köszönhetően kifogástalan volt „Kincses város” lakosainak zöldségellátása. Emlékszem, amikor századnyi magyar honvéd dolgozott a kertünk végében, a patakparton: rőzsegátat építettek a földbevert faoszlopok közé, amit földdel borítottak, az egyenesre szabott patakban azután sebesebben folyt a víz, a lezárt és kiiktatott kanyarok kis tavakká alakultak, vizükben hemzsegett a béka és hízott a sok, kétarasnyi hal, amit mi „sütő”-nek neveztünk és gyakran sütvé fogyasztottunk. A bő vizű patak mentén spenót, karalábé, cékla, káposzta, murek, petrezselyem, krumpli, paradicsom, tök és minden más ennyivaló termelt mindaddig, amíg a szocialista átalakítás címén az erőszak áldozata nem lett. Az erőszakot pedig az elrománosítás vad indulata szülte, a hóstátiak szervezett, családis és a második világháború végéig még működő ősi magyar tízes-szervezkedésben szilárd hagyományait ápoló közösséget kívánták apránként szétrombolni. Csaknem három évtizedes, aprólékosan megtervezett közösségrombolás zajlott a szemünk előtt. A hídelvei református templomhoz tartozó hóstátiakat, akár a Nádas és főleg a Szamos partra épült többi telepek földjeit gyárak, lakótelepek épületei foglalták el. Voltak, akiket kétszer költöztettek el, mert miután régi családi házukat kisajátították és a város más részén adtak nekik telket, ahol néhány éves megfeszített munkával kerti földdéváltották a termőföldet, hogy folytathassák az őseik mesterségét, újabb gyár- vagy lakásépítés címén, a Tóközbe „száműzték”. Ezeknek a hóstátiaknak a zöme ekkor már földi életük hatvanadik évét taposta, többen már nem vállalták a harmadszori újrakezdést, halálba menekültek.

A kolozsvári értelmiségiek közül többen is siettek a hóstátiak segítségére, de a szocialista diktatúra ellen alig tehettek valamit. Pilich László kollégám volt az Igazság napilapnál. A

nyolcvanas évekig gyűjtötte a hóstátiak sanyargatásának dokumentumait, Feleki Károly grafikussal és fotóssal módszeresen járta a hóstáti családokat, feljegyezte és képanyagban is megörökítette odisszeájukat. újságoldalas összeállításai közvetítéssel az Ifjúmunkásban is megjelentek. Csodák csodája, a nyolcvanas évek közepén megjelenhetett Városom évgyűrüi bújtatott címmel könyve, amelyről a következőket írtam, amelynek mondanivalója, úgy érzem, ma is időszerű.

Bennünk élő város*

Az a körséta, amelyre Pillich László hív nemrég megjelent nagyszerű könyvében nemcsak élvezetes, hanem fölötte szükséges. Azt már a régiek is tudták, hogy sorvad és elenyészik minden, ha gyökereivel nem törődünk, ha pedig vágják ezeket a gyökereket, akkor az a pusztulásra ítéltetéssel egyenlő. Ennyi bölcsességnek még a nagyon sietős emberekben is lennie kell, a jövőt pedig - messzelátó terveinkből kiolvashatóan - bizonyára ennél sokkal nagyobb bölcsességgel építjük. Ilyenformán a hagyományainkra legyintők nem csupán tudatlanságból cselekszenek, hanem politikai rövidlátásból. Ugyanis, ők azok akik egyre rövidebbre szabják a józan emberek által többszörösen ismételt kérdést a válaszadással együtt, amelyet most a Pillich könyvében az „emlékezetből való újraépítkezés” feladatának formájában szívesen látnak a gondolkodva olvasók és igenlik a felelős emberek is. Mert ezt a kérdést minden jóindulatú és minden kultúra égető szükségességét nyíltan vagy burkoltan nem tagadó ember csakis igennel válaszolhatja meg. „Az emlékfoszlányok továbbélése azonban épp azokat a gyökereket teheti szerteágzóbbá, amelyek a jelen dolgaiban tájékozódni akarókat a helyhez köt(het)ik.”

A szerző már a könyv bevezetőjével megnyeri a sétához az olvasót, tudatosítja bennünk a hagyományok szükségességét, hiszen értő és látó olvasóra van szüksége ahhoz, hogy eddig nem értékelt értéket tárjon elé: városunk egymás után következő nemzedékei emlékezetét tanítja az eddigieknél jobban megbecsülnünk. Szükségünk van az előttünk járókban „bennünk élő” városra, hogy otthonunkká avathassuk a most épülő, jövőt ígérő várost. Akik tagadják ennek szükségességét, és lényegtelennek tekintik az ilyesféle hagyományok egybegyűjtését, és az utánunk következőkre való hagyományozását, azok az ötvenes években elkövetett hibákat ismétlik, azokét az éveket, amikor az új ígérőben minden örökölt kultúrát a szemétre dobtak.

Pillich László lírai szociográfiájában most olyan értékek leltározását kísérelte meg és nyújtja az olvasónak, amelyek - mert nagyapáink és apáink élnek bennünk és utódainkban hatnak - a városi életmód kultúrájának alapjait képezhetik. A Nádas-mentén, a Kerekdombon, Hídelvén, Kakasvárosban, Kőmálon, Fellegváron, Kőváry-telepen, Monostoron, a volt hóstátokban, a Tisztviselőtelepen, Kövespad környékén, Tóközben vagy Bulgária-telepen élő adatközlői emlékeit nem lehet múzeumok raktáraiban elsüllyeszteni, nem lehet kihagyni leltárokból, de lehet és kell a családok emlékezetén túl a szélesebb nyilvánosság elé tárni, mert az apáról fiúra maradt emlékek olyan értékeket rejtenek, amelyek mindannyiunk kincsei. A „sorsokban tükröződő mindennaposan átélt változást” azért jó megőrizni emlékezetünkben, hogy lemérhessük újat építő munkánk valós eredményeit, amelyek nemcsak szemet gyönyörködtető tömbházsorokban, szélesített utcákban, korszerűsített városnegyedekben tükröződnek, hanem az új keretekbe átörökölt jó szokásokban, hétköznapijaink erkölcsében is.

Nagyot fejlődött „kincses” városunk az elmúlt évtizedekben. Felmérni ezt a változást szinte lehetetlen azoknak, akik mert még fiatalok vagy alig néhány éve betelepültek, nem tudják, nem is tudhatják, honnan indult nálunk a városfejlesztés. Az őslakosság számát többszörösen túlhaladták az új lakók, a város lakóinak hetven százaléka új lakásban él. Ha a lakosság több mint fele mit sem tud arról, hogy egykor a Fellegvár oldalán apró, összetákolts kunyhókban éltek az emberek, a monostori Kalános utca tájékán siralmas nyomornegyed élte füledt életét,

a Kerekdomb alatt pedig óriási óvóhely húzódott (Pillich sem talált már idevágó visszaemlékezést), amit figyelmeztetésül a világháború emlékeként talán érdemes lett volna megtartani, hogyan őrizheti meg a város hagyományosan szép és tiszta arculatát? Hányan tudják ma még azt, hogy hol és miként éltek, hogyan tűntek el a dolgos hóstátiak és a Bulgária-telepen lakó kiváló zöldségtermelők? Ha alaposabban utánanéznénk, talán a zöldségellátás javítására és helyi megoldására is telne az elemzésből leszűrhető tanulságokból. És az utca-közösségek, a lakónegyedek legendás összetartó ereje, az egymást segítő lakosok készsége? Az új lakónegyedekből, a sokemeletes tömbházakból egyelőre még hiányzik az emberi kapcsolatok várost formáló ereje. Az elkülönülés, a bezárkózás nem lehet tartósan sajátunk. Van még mit tanulnunk a régiektől: a közös munkát, a város szépítését, értékeink megőrzését...

Többek között erre is figyelmeztet Pillich László könyve, amely szórakoztató olvasmány is, hiszen adatközlői nemcsak adatokat mondanak fel, hanem regényes történeteket, tanulságos epizódokat az életükből. Csak sajnálhatjuk, hogy bizonyos meggondolásból az adatközlők névsora kimaradt a könyvből. A szerzővel együtt valljuk, hogy sokat köszönhetünk nekik: „Hálával tartozom valamennyi adatközlőmnak a tegnapi és mai kolozsvári külvárosok lakóinak, akik a »bennük élő« várost számomra, és ezáltal olvasóim számára is befogadhatóvá, otthonná avathatóvá tették.”

E város szülöttként magam is e hely örökös vonzásában-taszításában élek, és utcáit (nemcsak a külvárosiakat) a felfedező kíváncsiságával járva érzem, hogy titkait megtudva, ragaszkodásom hozzá egyre nő. Pillich könyvét olvasva hazaszeretetében is több lesz az olvasó. Kár, hogy mint minden jó kolozsvári szerző művéből, ebből a könyvből is feltűnően kevés jutott városunk könyvesboltjaiba.

Végül, de nem mellékesen, külön figyelmet érdemelnek a könyvet illusztráló Feleki Károly szoci-fotósorozatai. Hasonlóan sikeres hóstáti témájú munkáit a Korunk-kiállításán már láthattuk. Fotói olyan kordokumentumok, amelyeket csakis a szülőhelyét értő és féltő művész készíthet. E könyv külalakja mondatja ki velünk azt is, hogy ideje volna észrevenniünk Feleki könyvborítóit is, amelyek korszerű látás módját, sallangmentes grafikáját bizonyítják.

* Városom évgyűrűi (Kolozsvár városszociológiája, 1985)
(Igazság, 1985. szept. 4.)

Kimondott igazságok könyve*

A legszívesebben mindig magammal hordanám ezt a könyvet, hogy tudjam, ki vagyok. Pedig ennek a könyvnek minden sorából az író néz vissza reám, de az, hogy nem deresedő magát, nem gondokkal telt ráncait mutatja. Hanem a lelkét, a teljes önmagát, ezért kedvelem. Saját félig kigondolt, alig megfogalmazott, vagy kimondani (miért) eddig még nem merészelt gondjaim keresztmetszetét tartja előlem, mint egykori iskolámban szigorú oktatóim a legfontosabb gépekét, a legbonyolultabb motorokét, amelyekbe így könnyen belelátva, a színes képen játszva-eligazodva látni milyen egyszerű az egész. A kimondott igazságok fényénél örvendezve tudom, így első személyben, mondhatná minden olvasó.

Évekkel ezelőtt olvastam egy jól megírt könyvet a fiúról, aki langyosból menekülve, az ismeretlen jövő igyekezetében futott optimális, mélyen emberi, lelkiismeret-hőmérsékletre. Akkor kedvem kerekedett belegyömszölni kevéske ruhaneműmet és elutazni magam is az ismeretlenbe. Egy építőtelepre például, ahol minden bizonyos, minden kiszámított az alapköveteltől a pántlikavágásig, ahol kedvem, kitartásom teljességgel ismeretlen.

A könyv, amit most oly szívesen teszek személyazonossági bizonyítványom mellé, hasonló lendülettel nyilallt belém, és arra ad erőt: céllal és figyelő gonddal maradjak, és a mindent megismerés jogán ízekre szedjem magunkat és azokat, akik nem csak akarnak, de tudnak megmaradni.

Mert a MI DOLGUNK A VILÁGBAN? ismeretlentől hemzsegő egyenletét százszor is meg kell oldanunk, százszor is szájba rágott vagy elcsent fél ismeretlenek vagy féleredmények nem segítenek, mert zárban hiába fordul a majdnem jó kulcs: az ajtó zárva marad.

Ezt a kérdést egyes szám első személybe tenni: elkerülhetetlen. És aki így: kérdezve-olvasva - gondolja végig a könyvbe foglalt esszéket, jó úton halad: elindult az ifjúság útján, mert az író tudja, hogy mi mindig is oda vágyunk.

„Az író dolga, hogy általa magára találjon az ember. Azoknak írunk, akik velünk gyöttrődnek” - szól a jó tanács, s nem szól az, aki a maga életéből ezt az igazságot idejében ki nem választja.

Van már egy ilyen könyvem, amelynek nyugdíjba vonult írója „emlékeink nyelvét oldogatja: ifjúságunk hitével a megkerülhetetlen nagy példákhoz: Adyhoz, Bálcescuhoz ragaszkodva, sajátosnak is nevezett, pedig inkább természetes feladatát végzi.” Intelmeire naponta válaszolnunk kell - sokunk könyvet kitevő választ örökl-alakít magában -, mert örökké új kérdőjelek kinyújtóztatását próbáljuk, a talán soha ki nem bontható politikumok erdejében.

Kitüzesedett meggyőződésünk acélja keményedik az ilyen könyvektől. Amelyekkel lehet vitatkozni. Amelyekkel kell vitatkozni, de folyton kibővíteni kell őket, és lelkesedve mércénknek kikiáltani és világánál a megértésig hűlni, hogy gondolataink ajtajára, mint a jó Baltazár hónapos szobája ajtajára kiszegezzük a figyelmeztető „menetrend”:

Vigyázat! Ígérd meg barátocskám...

Ígérem, hogy:

- 1. kérdezni fogok,*
- 2. a merészen vállaló emberek példájára odafigyelek,*
- 3. meghallgatom a bölcsőhely parancsait,*
- 4. visszanyúlok igazoló példáért a történelembe: a testvériségért,*
- 5. és a hitért, hogy helyünk a világon itt van és itt lesz, hol előbbre léphetünk és*
- 6. megmaradhatunk több önbecsületet érdemlő anyanyelvünkben.*

Valóban ilyen egyszerű lenne?

Csak kérdezni kell?

Mint „pisztráng természetű” írónk, aki a közösségi küldetés hitében élt és alkotott?

Mint festőnk, aki magányából kiragadott színeivel is „népsors hangulat”-ot rögzít, vagy mint az a mindig komor emberünk, aki akkor alkotta a legnagyobbat, amikor másnak ajánlott tanácsa szerint maga is írásainak hőse lett?

Igen, kérdezni kell, mint a Székely bánja szerzője, aki a levéltárak mélyéről is a mára fülel.

Odafigyelni kell konok és merészen vállaló embereinkre, akik évek után sem tagadják meg gondolataikat, bevárják az igazságot ballagva felismerők csapatát, mert tudják a történelem

leckéjét. Hát nem egyszerű megkérdezni egymástól néha, hogy: mit ér az ember, ha kommunista és magyar? És mit ér az, hogy közös kincseink közül például Creangă és Benedek Elek könyveit egyszerre adhatjuk gyermekeink kezébe? És hogy Petőfit fölváltva olvashatjuk Eminescuval?

És az egész román irodalmat eredetiben és a lehető legnagyobb természetességgel, hiszen testvéreink ismeret, nekünk: a bölcsőhely parancsa. Mint ahogyan a bölcsőhely diktálja, hogy megtartsuk a magunk arcát, a sajátosat, amely nélkül őszinték nem lehetünk. Szavunk sem volna érthető és annyira ízes, ha először nem anyanyelvünkön gondolva mondanánk.

Azt hiszem, nem is annyira ismételni kell ezeket a sokszor elismételt igazságokat, inkább: nem feledni.

Ezek az igazságok kimondhatóak - ez a könyv legszebb szavainkkal, gyönyörűen épített mondatokkal mondta ki - felemelt fejjel járhatunk. „A vélt igazság kimondhatósága motor az élet elviseléséhez, az emberi fejlődéshez.” Innen a könyv frissítő optimizmusa.

Íróját ezért illeti méltán most a legnagyobb jelző.

** Sütő András: Istenek és falovacskák - Esszék, újabb úti tűnődések. Kriterion, 1973.*

A kérdésből ... „mit ér az ember, ha kommunista és magyar?” most sincs kedvem törölni, az elődeink által, a második világháború előtt megfogalmazott kommunista jelzőt, hiszen akkor ezt gondoltam. De már 1952 óta, amikor apám egyre gyakrabban ismételtette, három szóba tömörített tagadását: „Nem így akartuk!”, ez a jelző nekem/nekünk már mást jelentett, mint az akkori politikusoknak, és hatványozottan mást, a ma, joggal utált kifejezésnél. Kommunista apám, anyám és nagybátyám egyéni érdekeiket mellőző, békés közösségi terjeszkedő jobb világát jelentette, ahol a becsület és a „mindenkinek munkája szerint”-re tornyozott és paradicsomi távolba helyezett: „mindenkinek szükséglete szerint” elv az úr. Mert őseim egész életéből tudom, hogy nehezen tűrték a vagyonba született dölyfös urak és a gőgös papok uralmát, hittek a dolgozók új rendet teremtő igyekezetében, erejében.

Egyébként írásomba azért is került ez a jelző, hogy ellensúlyozza, segítse megjeleníteni a számomra fontosabb „magyar” jelzőt, gondolnom kellett ellenőreink úton-útfélen reánk ragasztott cöcögetésére: „Maguk már megint magyarkodnak?!” A könyvismertetőben elősorolt dolgaink nyomósításához ad erőt nekem és sokaknak a Sütő által vállalt szókimondás, a politikai sablonok fölé magasan felülemelkedő patinás irodalmi szöveg sugallott, a sorok között és fölött lebegő képzelet, az íróhoz hasonló bátorságú fogalmazásra ösztökélt. Ilyen könyveink olvasása nélkül magamat az örökké lelombozottak társaságába sorolhattam volna.

Az önismeret könyve*

Mi az önismeret?

Pontos definíciók mutatják, hogy a gondolkodás végtelenében egyre nagyobb felületeket átfogó a gyűrűzés, amelynek középpontjában mi állunk. Az önismeret ugródeszka, amelyről eszmei-lelki magasságukba ugorhatunk, és ahonnan újabb energiákért mindig vissza kell térnünk az önvizsgálathoz. Az önismeret határozottságunk, ahogyan hidegvérrel kidobáljuk magunkból homokzsákjainkat - a megkövesedett sablonokból összeállt egyre súlyosbodó terhet - hogy léghajónkról megpillanthassuk a horizontot.

A szükséges emelkedésben útmutatónk ez a könyv, a „felelősnek lenni annyit jelent, mint emlékezni” értelmében, és nem megrekedtség a múltban, mert „aki csak gépiesen ismételten tudja a tegnapot, az elveszti a mát és elvágja magát a holnaptól”. Az önismeret tudás-

halmozás és mint ilyen, főleg a fiatalok dolga. De az önismeret értékítéleteink és ismereteink felülvizsgálata is és olyan mint minden bátor ember szikéje.

Ez a könyv egy olyan hajó, amilyenhez hasonlót a társadalomkutatást megelőzve Sütő András indított a nagyigényű gondolkodás vizeire. Ennek a hajónak az árbockosarában olyan ember áll, aki a filozófus elszántságával, az alkotó marxizmus fényében a világot nemcsak értelmezni, hanem megváltoztatni kívánja. „Lassan nemcsak személyiségem vegyi összetétele nélkülözhetetlen a belső autonómia irányítására, amelynek feltétele és egyben ismételve az a kritikai magatartás, amelyben - Marx szellemében - mindennel, ami létezik meg kell nyilvánulnia.”

Néhány évvel ezelőtt a szerkesztőség megbízásából részt vehettem azon a körúton, amelyen Balogh Edgár és Gáll Ernő a Korunk ifjúsági kérdésekkel foglalkozó súlypont-számát beszéltek meg kollégáikkal. Gáll Ernő őszintesége és közvetlensége adta meg valamennyi találkozásnak az alaphangot, amely a legmagasabb szférákba csavarodó, de mindig a mába visszataláló vitát lehetővé tette. Nem a csálhatatlan tudományos, nem a mindent tudó egyetemi professzor állt a fiatalok előtt, hanem a tapasztalatait mindenkivel szívesen megosztó ember, aki hisz abban, hogy végső soron minden ember filozófus. „Újra és újra felteszem magamnak a kérdést: hogyan győzhetném meg ifjú közönségemet arról, hogy a tegnap - általam közvetett - ismerete őket is közvetlenül érinti. A töprengések során aztán rátértem arra, hogy célomat csak akkor érhetem el, beszámolóim csupán akkor lesznek a maiak bensőséges élményeinek egykori, de ma értelmezett tapasztalataink segítséget adnak nekik a jelenben támadt kérdéseik, dilemmáik megválaszolásában. Ez a követelmény pedig azt jelenti, hogy nem tévedhetetlen hőroszokról, hanem hús-vér emberekről, olyanokról kell tudósítanom, akik dolgoztak és harcoltak, gyakran érezték, hogy birtokba vették az igazságot, s utána kételkedni kezdtek, akik nem csak győztek, hanem főként vereséget is szenvedtek.”

Ezért hiszünk a szerzőnek, amikor legégetőbb gondjaink messzelátóját a tudományos gondolkodás eredményei, teoretikusok művei, tegnapi magunkat boncolgatók és hazai kortárok felé fordítva jelenti figyelőállásából a távoli földet.

Néha információihoz jelzót sem ragaszt, siet felhívni figyelmünket a teendőkre, szinte minden tanulmányában - kimondva vagy belegondolva - feladatokra lelünk. nyilvánvalóvá válik, hogy a nemzet önismerete nem lehet teljes a nemzetiségek ismerete nélkül, mint ahogy „magyar önismeret és románság ismeret valóban egymástól elválaszthatatlan egységet alkot hazánkban”, hogy a szocialista nemzetiségfogalom kimunkálása is még a jövő kérdése, s a történelmi emlékezés szükségességét a helyes nemzetiségi tudat kialakítása sürgeti. Az értelmiség fogalmának fényes meghatározása a „tevékenységükben kisebb vagy nagyobb mértékben fellelhető alkotás, a társadalmi - erkölcsi finalitású állásfoglalás” ismérveit, a korszerű műveltséget nonkonformizmust, kritikai magatartást és humanizmust kér számon az új típusú értelmiségtől - gondolom, elsősorban a fiataloktól, akikhez még számos, megszívlelendő gondolat szól e könyv lapjairól: „vallom ma is... közösség csak abban az esetben maradhat fenn, s főként csak abban az esetben győzhet, ha a soraiban küzdők egyéni érdekeit a közösség érdekeinek, felfogásának rendelik alá.” Nyilvánvalóan időszerű az a megállapítás is, hogy az ifjúság „nem mondhat le bizonyos romantikáról, az odaadásnak, s hitnek arról az intenzitásáról, amely a lehetetlen ostromához szükséges.” Ilyen intenzitást követel tőlünk jövőszemléletünk kimunkálása, amely „planetáris” és „összembari víziót igényel”, és amelyben a román néppel testvériségben élő romániai magyarság jövőjének a képe, a pártokumentumok szellemében, azonos az egész ország szocialista jövőjével. A nemzet, s ezen belül a nemzetiségek kérdéseinek vizsgálata társadalmi követelmény. A jövő embere nem valamiféle „anacionális szabványtermék” hanem a nagyvilág számára nyitott s ugyanakkor valamely közösséghez szervesen kötött, sokoldalú lény lesz.

Az új horizont, amely felé a munka hétköznapijain helytállva, önismeretünk kiapadhatatlan kútjából húzott frissítőkkal újra és újra nekilendülünk, a tudományos vizsgálódás messze-látóján, biztató. Gáll Ernő könyve nem könnyű és nem nehéz olvasmány. A fiatalok számára hasznos „tanulmányút”, amely önmagunktól az ész-világította végtelenbe tart.

** Gáll Ernő: Tegnapi és mai önismeret, Kriterion, 1975*

Az önismeret szükségességét fiatalkorom óta hirdetem. Tizenhét éves koromban kazán és fémszerkezetben jártas technikus oklevéllel büszkélkedhettem, egy nyáron át, moszkvai továbbtanulásom reményében oroszul tanultam, a következő évben pedig, hátat fordítva az egzakt tudományoknak, a bukaresti Állami Tudományos Könyvkiadó kiadványaiból a korai görög materialistákkal, Aristoteles, Epikuros, Lucretius, Leukippos, Demokritos és mások munkáival ismerkedtem és delphoi „Ismerd meg önmagad!” intelem ígézetében, Oidipuszt követve találgattam én vagyok-e az, aki előbb négy, aztán kettő, majd három lábon járhat. Gáll Ernő könyvének hatására, ismételten, hacsak tudat alatt, de a társadalmi-erkölcsi állásfoglalás mikéntje foglalkoztatott, és az, hogy miként lehet a filozófia hágcsoin emelkedve a magunkkal folytatott perlekedések után megnyugvást találnunk.

Minden könyvismertetőm előkészület volt az újságírói műfajok tengerében, számomra új forma titkainak felfedezéséhez. Így születtek aztán Regények színhelyén című sorozatom darabjai.

A következő bevezetővel indítottam:

„Ismerek valakit, aki harmincegynéhány éve készül hazalátogatni szülőfalujába, de tervezett utazását minduntalan el kell halasztania. A falu, ahol született, közben várossá nőtt, rokonai, ismerősei eltűntek ez időben, csak vágya és emlékezete változatlan. És megtanult sóvárogni. Ilyen sóvárgó vágyat érzünk egy-egy emlékezetes könyv elolvasása után: vannak olyan olvasmányok, amelyeket önkéntelenül továbbgondolunk, hőseiket és a tájat, amelyben élnek, képzeletünkben a valóságba, a mába vetítjük. Nem kontárkodás ez, hanem az író igaz szándéka szerint való. Az igazán életos művek, úgy tűnik, egy befejezhetetlen regényfolyam gyönggyé zsugorított részei.”

Ha tehetném, ha volna kiadóm, szívesen összegyűjteném mindet egy kötetbe.

Szerelmes földrajz című riportkötetemben közöltem belőlük egy csokrot.

Itt néhányat felvillantok emlékezetemből az Ifjúmunkásban megjelent sorozatomból.

Újraolvasásuk jó alkalom arra, hogy felidézzem milyen szándékok vezettek megírásukkor. Ma már világosan látom, mi és mennyi volt bennük a szókimondásra törekvés, a megalkuvás és az öncenzúra. Ha újraírhatnám valamennyit, valószínűleg igazabb képet nyújthatnék az akkori időkről.

Ez az indulat ösztönöz, amikor egyik-másik írásomhoz magyarázatokat fűzök.

Riportos könyvismertetőim lehetővé tették, hogy valamennyire körbejárjam a vizsgált olvasmányt, az író, a helyszínt, a mondanivalót. Balogh Edgár szolgálatának ismertetésével a fáradhatatlan közember dicséretét kívántam elvégezni. A politikusét, akinek naponta meg kellett küzdenie az értetlenséggel, a bátor, az egyenes beszédért. Innen írásom címe: A szolgálat dicsérete (Balogh Edgár: Szolgálatban. Kriterion, 1978)

„Balogh Edgár a múltat olyanformán vallatja - a saját múltját is -, hogy tekintete örökké azon a fényes toronygombon függ, amely alá messze a jövőbe falakat maga emelt, s szilárdítja ma is a mindennapokban való helytállással, közügyek vigyázásával, lankadatlan szolgálattal. Céltudatos élete így egyszerre rajzolódik ki előtünk múltban és jelenben. Olyan emberi magatartásformák teszik példamutatóvá, mint amilyen a következetesség, az aprómunka tudatos és önkéntes vállalása, a helytállás, a bátorság. Hogy ezekre mekkora szükség van, közügyeinkben, saját és közös jelenünk megformálásának tágra nyitott munkatelepein, akárki, ha kicsit odafigyel, tapasztalhatja.”

Anyám meséli, hogy Balogh Edgár nevét akkor jegyezte meg végérvényesen, amikor egyszer a felszabaduláshoz közeli időkben, a színházban tartott viharos gyűlések egyikén szót kért.

- Ül le, Edgár! Ül le! - hangzott innen-onnan, az ellentábor félsze. És Balogh Edgár fegyelemzetten kiállt. Megvárta, amíg csend lesz. És beszélt. Nem ellenzéke szája íze szerint, nem magát védve, saját személyét előtérbe tolva, cseppet sem sértődötten, hanem csak egyetlen dologra koncentrálva: a köz érdekében szólt.

Közíróként sem tesz másként. Sándor László írja Balogh Edgár Duna-völgyi párbeszéd című cikkgyűjteményének előszavában: „Balogh Edgár alkotói módszerére felettébb jellemző, hogy írásaiba milyen mesterien szövi bele a saját élettapasztalatait, élményeit, anélkül hogy ez a legcsekélyebb mértékig is zavarólag hatna, vagy megbontaná a műfaj tisztaságát.

Anyám sok évtizede érlelt szimpátiával olvasta végig közírónk könyvét. Lelkesedésében első dolga az összehasonlítás volt.

- Így kell írni. Önmagáról ír, mégis a háttérben marad, nem tolakszik az előtérbe. Érti az ember és tanulja, hogy mindenkor az ÜGY a lényeg. Amiért élni érdemes...

Beszéltem öregekkel, akik alaposan ismerik örvendetesen gazdagodó memoár-irodalmunkat. Ízekre szedik, ellenőrzik az írások tényanyagát, keresik benne a mondanivalót. Dicsérik Balogh Edgár könyvét. Többnyire egyetlen gondolatvonulatot emelnek ki belőle, és mondják, hogy ez a könyv sokakról szól. A legjobbokról, akik tudják, mi a szolgálat értelme, haszna és szépsége. Mert a könyv a szolgálat dicsérete.

Évtizeddel ezelőtti kép társul a Szolgálatban-hoz. Gyűlésteremben ülök, Balogh Edgár oldalán. Kulturális ügyek vitája zajlik a teremben. Szót kér Balogh Edgár is. Az addig unatkozó elnökség megélénkül, összesúgnak néhányan, az odafigyelésnek kérdő tekintettel adnak nyomatékat. Pillantásukból azt olvasom ki: „Mit akarhat már megint ez az embert?!” De halkul a gyűléseken megszokott terefere, a hallgatóság tudja, hogy a felszólaló nemcsak beszélni, de mondani is fog valami fontosat. És Balogh Edgár mondta az óvodák ügyét. Máskor és máshol a szakmai iskolákkal foglalkozott, a zenei anyanyelvvel, énekkari hagyományainkkal. És ki tudja, még mennyi mindennel. Akkor is, ha látszólag nem tartozott szorosan a megbeszélés témájához. Még akkor is, ha nehezen szokták meg, hogy örökké érvelt, ügyeket tisztázott, kért, és a közügyeket a mindennapi élet aprónak tűnő, de lényeges kérdéseivel a közfigyelem szféráiba tágította az érdemében tisztelt nyilvánosság előtt.

Balogh Edgár a közügyektől sohasem választotta el nemzetiségünk ügyeit. De bármiről is beszélt, elfeledkezni ezekről nem tudott és nem akart. Teszi ezt olyan természetességgel, akár a gyengült látású ember, aki, hogy messzire lásson, minden esetben orrára illeszti szemüvegét. Mert tudja, hogy csakis azon keresztül látja azt, amit látni akar, amit és ahogyan látnia kell.

Igaz, mindez már a felszabadulás utáni időkre vonatkozik, és a Szolgálatban 1944 eseményeinek leírásával zárul. „Kolozsvár felszabadulásával tulajdonképpen ifjúságom zárult le: részvételem mindazokban a csehszlovákiai, majd 1935-től kezdve romániai, 1940 és 1944 közt

magyarországi mozgalmakban, amelyek a szláv-magyar-román együttélés történelmi szükségéből indulva az osztályharc, a népfront, az antifasiszta ellenállás felkészültségével jutottak el egy új társadalom küszöbére.”

- Miért nem jutnak a felszabadulás utáni egy-két évnél tovább nálunk a memoárok? - kérdeztem egy interjúban még könyve megjelenése előtt Balogh Edgárt. Nagy István ugyanerre a kérdésre, néhány hónappal halála előtt, íróasztalfiókjára mutatott, és megnyugtatóan, tisztában van megküzdött három évtizedünk fontosságával. A kimondott igazságokból erőt merítő fiatalok éppen úgy várják erről lejegyzett gondolatait, mint az idősebbek, akik a maguk életére ismernek, győzelmeiket és hibáikat követendő és figyelmeztető példaként mutathatjuk fel a soron következő nemzedékek előtt.

Balogh Edgár ezt válaszolta:

- Emlékirodalmunk a romániai szellemi életben tulajdonképpen csak most tíz éve, Lám Béla önéletrajzi regényével kezdődött. Csinszka vőlegénye volt még Ady előtt a kolozsvári mérnök, s nemcsak ezt a szerelme bonyodalmát írta meg, hanem kalandos szibériai házasságát is, majd hazatérését a fogságból az első világháború után. A következő években egymást követték írók, munkások, szakemberek emlékezései, de Kacsó Sándor és Nagy István sem ért el máig, pedig az elsőnek két, a másodiknak négykötetnyi már a memoárja. A magam esetét ismerve, igazán az az érzésem, hogy az idő, igenis az idő az oka annak, hogy három-négy évtizeddel még mindig hátra vagyunk. Lassú, türelmes munka az emlékek rendezése, Kemény János és Szentimrei Jenő még azt sem érte meg, hogy emlékiratait az első világháború befejezésén túlra vigye. Adassék nekünk, öregeknek még egypár év, s kikerekedik a nemzetiségi emlékezés egészen addig, amikor már másoknak, fiatalabbaknak adtuk át a tennivalók felelősségét.”

Elődeink munkáinak befejezetlenségéből okulva terveztem öt kötetesre önéletrajzi regényemet, sietve írom, de néha azon kapom magam, hogy a közelmúlt és a jelen történései foglalkoztatnak. Jegyzetelek, és alig várom, hogy a máról írjak, magam is felelni szeretnék a Balogh Edgártól joggal elvártakra: szólnunk kell a jelenről az utánunk következőknek. Csakhogy egész életemben rendhez szoktattak és szoktattam magam. Kérésemre, unokáim is kisgyermekkoruktól szajkózzák: „Rend a lelke mindennek!”

„Miért fontos ez? Azért, mert Balogh Edgár fiatalságának regényével elsősorban a fiatalokhoz szól. Ahogyan ő mondja: az utódokhoz, a követőkhöz. S mert a szolgálat törvényéhez tartozik a következetesség, a folytonosság, a hűség, a mindhalálig elve. Felszabadulás előtti munkájának tanulságait mai társadalmunk kialakítása idején gyümölcsöztette, a megváltozott körülmények közötti szolgálatából több hasznosítható a jelenben, további utunk stafétabotját a tennivalók melegével együtt kell átvennünk és továbbvinnünk az általa is elképzelt irányba. A korábban írt Intelmekben olvashatjuk «... nem szeretném olcsó tanítgatással elriasztani magamtól a fiatalokat. Figyelem őket, és az igazán beválót üdvözlöm: azt, amiben nagyobb felelősségre értelmezik a belőlük sarjadó többet; azt, amiben másokért is élnek. Amikor hozzáteszek valamit az én nemzedékem múltjából, bizonyára nem fogják elutasítani, ha hasznos. Minden valaha letört reményem, minden sikertelen próbám, olykor mégis úttörő kezdeményezésem csakis az ő mozgalmaikban újjáéledve és megvalósulva adhatja számomra a megnyugvást, hogy régi harcostársaimmal együtt én sem éltem hiába.»

Írásainak színhelye: közügyek. Mondanivalója politikus, mindig a forradalmi tett támogatója. Maga vallja nemrég megjelent Táj és nép című könyvének előszavában: «Kedves barátaim, megvagyok még. S ha kérdeznek, nem maradok adós a válasszal. Nem mondom, türelmetlenné tesz, ha az érdeklődés személyi. Sokkal szívesebben felelek ma is a köz kérdéseire.» Ezzel a könyvével Balogh Edgár átlépte a bűvös határt, és a közelmúlt tanulságait napi kérdésekben

tárgyalva segít a jelen ügyeinek megértésében, megoldásában. Életrajzának ez most legfontosabb, legsürgősebben nyilvánosság elé kívánczó része. Országunk ismerete, a környező természet védelme, nemzetiség és hazafiság, az „itt és most” erkölcs, hagyományok folytatása, népszolgálat. Az elmúlt harminc év alatt egész sor kulcskifejezését tanultuk meg, hiszen százszor is elismételte őket. Jó tanárunk, százszor figyelmeztetők, aki nem bánna, ha jelszavai feleslegessé válnának, de aki százegyedikszer is fölemlíti, ha megoldatlanok még, ha értetlenkedők kézlegyintésére leveszik őket napirendről. Ha megmosolyogták is. Szolgálatában nem elégedett meg sohasem a megértéssel, hanem addig ütötte a vasat, amíg az értés tetté alakult. S akarja ezt nemcsak értelmiségi szinten, hanem abban a nagy átalakulásban is, amelyben a falvak népe ma városainkba özőnöl, és alakít új városokat, átalakít tájat és embert. A Duna-völgyi párbeszéd, a mi-tudat, a honiség, történelmiség és népszolgálat ma is parancs, megmaradásunk és fejlődésünk parancsa. A figyelmeztető ismétlés elkerülhetetlenül szükséges. És mindig a legfiatalabbak előtt, akik az előttük járónál is kevésbé felejtene. Akik könnyebben is értik, hiszen a cselekvéshez több a bátorságuk, nagyobb az akarásuk. Ezért hiszem azt, hogy Balogh Edgár könyve elsősorban a fiataloknak íródott. Mint ahogyan közírónk minden írása őértük, a jövő érdekében születik.

Mi is tehát a népszolgálat? Balogh Edgár megfogalmazásában hatékonyvá válás egyetemes méreteiben, a közérthetőség felelőssége, a dolgozók érzelmi és értelmi átalakításában való részvétel. Nem kaszt-elszigetelődés, nem önző egyéni karrierizmus, nem bürokratizmus. Hanem bensőségesen élt lenini pártosság. Józsa Béla, Kovács Katona Jenő, Salamon Ernő, Szabó Árpád és mások példájára.

Tegyünk egy rövid sétát mai leghétköznapibb közügyeink színhelyein, és iránytűként vigyük magunkkal Balogh Edgár intelmeit. Meggyőződhetünk arról, hogy annyi az apró munka: csak közösen győzhetjük. Néhol, némelyikünkben akkora az érdektelenség, a nemtörődömség, hogy az csillagtávolságra van a tudatosan vállalt szolgálattól. Tehát ellenünkre is. Hiszen a közügyek mérésére mi sem jobb az egyéni boldogulásnál, mindenikünk magán is mérheti, közérzetén is megfigyelheti az előrehaladást. S tehet is érte, ha megtanulta gyávaságát levetközni. Ha úgy politikus, hogy tevékeny, és az elvárt mértékben forradalmi, tehát éveitől függetlenül fiatal. Mert mindig is annyi lesz a tennivaló, amennyit meglátunk társadalmunk háza táján. És olyan lesz ez a táj, amilyen a gazda.

Megírtam már, hogy az egyik város új lakónegyedében ésszerűtlen összevisszaságban alakították ki a sétányokat. A lakók rövid időn belül egyeneseket tapostak ki, és az építők belátták, hogy hibáztak: átépítették az utakat. Feltételezem, hogy a lakók nemcsak tapostak, de szóltak is az ügy érdekében. De megtörténik, hogy rangos napilap hírfejlében dicséri a játszó-teret, és véletlen folytán éppen aznap felszámolják a grundot, a közmunkában készített torna-szereket, a nagy gonddal ültetett fenyőket és nyárfaikat továbbviszik valahová. Megtörténik még, hogy egy-egy autóbuszvonalon három-négy kocsi üresen robog, míg másutt az utasok tolonganak vagy hiába várnak órák hosszat. Megtörténik, hogy a személygépkocsi vezetőjét megbírságozza a rendőr, mert kocsijában a megengedett négy vagy öt személynél eggyel többen vannak, de az autóbuszokban nem számolják, hogy hány tucat utassal van több. Megtörténik, hogy a takarékoskosságot egyoldalúan értelmezzük, mondjuk, csakis az üzemanyag-takarékosságra figyelve, és nem gondolunk ugyanakkor a gép túlzott kopására, ami a megtakarított értéknek sokszorosát jelenti a veszteségek felsorolásakor. Előfordul, hogy bizonyos alapokkal úgy takarékoskodunk, hogy más alapokból vonunk el bizonyos összeget. Egyik zsebünkben kiveszünk, és átcsúsztatjuk a másikba, miközben úgy teszünk, mintha magunk sem vettük volna észre. Véletlenül az is megtörténik, hogy miközben bizonyos közszükségleti cikkekből az illetékes elfelejtett eleget beszerezni, vagy éppen csak döcög a zöldségellátás, a helyi lap kényelmes munkatársa megnyugtatóképpen kioktatja a vevőközönséget, hogy ne hétvégén vásároljon. Mintha ettől megjavulna az ellátás?! Megtörténik, hogy a kényelmes tanár el-

mulasztja hegyeink és vizeink anyanyelvi megnevezését is megemlíteni a földrajzórán, és úgy tesz, mintha ezt egy rendelkezés parancsára tenné. Előfordul, hogy szakiskolában évkezdés után derül ki, hogy nem létesítettek elég magyar nyelvű osztályt, mert a szülők nem kérték. Mintha nem ismernék a jogaikat védő törvényeket, és nem volna elsősorban az ő kötelességük a megadott lehetőségekkel élni?! Olyan is van, hogy két- vagy háromnyelvűségünkben hibát ejtünk beszédünkben, és amikor jó szándékkal kijavítják, megsértődünk. De az sem ritka, hogy tapasztaljuk: az eladónak esze ágában sincs az előzékeny kiszolgálás, hanem inkább valamiféle árukiosztásra rendezkedik be. Van olyan, hogy a gyárban nem a munka nyelve a fontos, hanem az alázatosságé. Akad még hiány bőven adott szavunk betartásában, és a pontosság sem erényünk, mintha a jó értelemben vett németes pontosságot is nem saját országunkban tanulhatnánk el, hanem külföldről hozott drága kincs lenne. Aztán van még basáskodás, kiskirálykodás, sok apró emberi gyarlóságon alapuló visszaélés. Nyakunkon a városiasodás sokféle gondja. Kellő meggyőző erővel még meg nem válaszolt kérdések: miként csináljuk, hogy a városba özönlők ne hígítsák, hanem amennyiben lehet, erősítsék a civilizált viselkedést, az erkölcsöt? Hogyan őrizzük meg a város nyújtotta kényelmet, előnyeit a közművelődésben és a szórakozásban? Hogyan váljon a földművelőből gyári közösségben viselkedni tudó munkás? És hogyan fejlődjék tovább a fiatalok nélkül maradt falu?

Tények és kérdések várnak feleletet: szolgálatot. Szólni kell. Gyakran kell szólni. És bátran. Mint a falusi ember, amikor a szomszéd hízója túrja a veteményest. Mint akinek hónap végén elszámolták a jövedelmét és kevesebbet tettek a borítékba. Mint a tanító, amikor hibásan felel a tanuló. Mint a lelátók, amikor téved a bíró. Mint Balogh Edgár: „Ami ... velem, körülöttem s általam is történt, az nem egy emberélet problematikája, hanem egy egész magyar értelmiségi nemzedék sorsa, eszmélkedése és próbája volt.” Mint a közíró: „A közügy hajtott mindig, s ha írtam, az tudatos publicisztika volt.”

Szokták mondani, hogy könnyű az idősebbeknek, ők szólhatnak, nekik nincs mit veszíteniük. Ezzel szemben a fiataloknak, ha nem szólnak, csak veszténivalójuk van. A megalázkodásban, a megalkuvásban, a hunyászkodásban mindent elveszíthetnek. Önmagukat is.

A fiatalok tudják ezt. És nemcsak ösztönös berzenkedésük, könnyű helyen tartott tagadásuk mutatja ezt, hanem azok a társadalom által szervezett keretek is, amelyek demokratizmusunk gyakorlására valók. Nemcsak dicséretére. És itt vannak például munkatereink, ahol a tegnapit a napi munkával tagadjuk, teszünk azért, hogy a magunk kedvére alakuljon a világ. És itt van az életre való felkészülés nagy feladata. Önmagunk fölött aratott győzelmek sora. A hétköznapi apró ügyeitől az elvig, az életcélig.

Amíg hiba van, cél is van, és van vallani - és vállalnivaló. Ahol csak sikerek vannak, ott ferdék a hősök. Az igazak: a küzdők.

Szerencsénk van: Balogh Edgár intelmével, életrajzának tanulságaival tengernyi közügyeinkben járható utat jelölhetünk ki, egyszerre szolgálva jelent, jövőt, népet, hazát és önmagunkat.”

Igyekeztem összeszedni minden Regények színhelyén sorozatcím alá sorolható írásom, a legszívesebben idemásolnám mindet, hiszen úgy tűnik olyan kordokumentumok, amelyekből egyszerre ismerjük meg egy - egy a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben megjelent könyv lényegét, az író, és a helyet, ahol a regény cselekménye történt. Kötetnyi írás - villan fel bennem a felismerés, jó volna, ha összeállítására is jutna időm. Ifjúmunkás-éveim ismertetéséhez meg kell elégednem néhány emlékezetes riportomból vett szemléltető részlet közlésével, magam is kíváncsi vagyok, mit miért választottam harminc-negyven esztendővel ezelőtti riportjaim témájaként.

Beke György családi krónikáját, amelyet Fölöttük a havasok címmel jelentette meg a Dacia könyvkiadó a Balogh Edgári szolgálat és a máig érő vizsgálat szükségességének hangsúlyozásának céljából vizsgáltam, amikor könyve olvasása közben sietősen jegyeztem a riportregény margójára:

„Végre valaki átlép a határon, a háború húzta idő-vonalon, és úgy vizsgálódik, kérdez és vallat máig érően, hogy magát sem hagyja ki ebből. Önvallomásának szükségessége nyilvánvaló, hiszen nem titkolja, hogy saját maga van a leginkább belekeveredve a hétköznapijainkon is felhorgadó kérdésekbe: Melyik út visz a megmaradáshoz? Mi legyen hagyományainkkal, a csak hobbiként művelhető történelmünkkel? Miként tartsunk lépést a gyors fejlődéssel úgy, hogy önmagunkat el ne veszítsük?”

A beékelt, történelmünket számon kérő mondaton átsiklott a cenzúra figyelme: az ilyen apró győzelmek adtak erőt mindannyiunknak, akiknek szívügye volt a magunk építése. A román fővárosba került Jakab Mihályt környezete Jacob Misivé alakította. „Milyen élettörvények szerint kényszerül az ember önmaga feladására? A tudatosság milyen fokán kerülhető el ez? Elkerülhető-e a nemzetiségi közösségen, a szokásokat megtartó falun kívül? A nagyvárosok forgatagában, ahol a nemzetiségi tudatformálást a különállás, az elzárkózás, a lemaradás veszélye és enyhén szólva a rosszallás fenyegetik” Az író kérdezni bátorítja az olvasót. Magam is megtoldtam egy hasonlattal. „A kétnyelvű, a több kultúrájú ember is felelős a társadalommal szemben ezért a tudásért, amelyet a fejlődés érdekében tovább kell adnia, gyümölcsöztetnie kell. A balkezesek társaságában a jobbkezes nem mond le jobb karjáról még akkor sem, ha a sűrű gyakorlás és balos kézfogások eredményeképpen kétkezessé válik. A jobb keze marad a jobb. Miért dugná a háta mögé? Miért ítélné magát bénaságra?”

Beke regénye alkalmat adott a bukaresti félszázezres magyarság iskoláztatásának vizsgálatára. Elmentem az Obor-átjáró közeli középiskolába, írtam gondjaikról, riportom egyik fejezetében portrét rajzoltam Takács Pál nyugdíjas iskolaigazgatóról, aki az anyanyelvi oktatás híveként megőrizte és továbbadta küzdelmeik tanulságait. Végigpásztáztam a román fővárosba került székelyek és csángók életének fontosabb helyszíneit, az Andronache-erdőben tartott majálistól, a Zalomit utcai Petőfi Sándor Művelődési Házig, ahol a nyelvükben való megmaradásukhoz kaptak mindenkoron útmutatást és biztatást. Ennek folytatását szorgalmazva írtam:

„Az ember élete során sokszor Beke György hőiséhez hasonlóan halkán és megtörten kérdi: „Anyám mit csinálna most?” Nekünk is azok mutatják a jövőt, akik fölé havasok nőttek. És akárcsak nekik, nekünk is meg kell küzdenünk a fölénk tornyosuló idővel.”

Román szerzők könyveit nemcsak azért iktattam sorozatomba, hogy kifogjam ellenőreink folyamatosan hangoztatott vádját, miszerint egyoldalúak vagyunk és magyarkodunk, hanem, mert úgy éreztem, a magunk vizsgálatát elősegítheti a velünk együtt élő többséget vizsgáló írók gondolatgazdagsága, életünk fogas kérdéseit boncolgató igyekezete. Ilyen regények szerzője volt Augustin Buzura, akinek Orgolii című könyvét Gög címmel a Kritérion jelentette meg, Kolozsvár mesés múltját feltáró, kedvenc íróm, Kolozsvári Papp László fordításában. E regény színhelye bennünk van - írtam Lélekhalál ellen című riportomban.

„Orgolii. Dölyfök? A sértően önteltek futószalagon gyártott főterméke? Gögök? A másokat bántóan lenézők, az önhittek büszkesége? Talán inkább: Büszkeségek. Mert a regénybe szobrozott ismerőseink gögje a típusoktól függően kétirányú. A becsület büszkesége, és az emberitől megfosztott kisebbségi gög, a rákos daganatokhoz hasonló, a fekélyes dölyf, azok gögje, akik törtetve nyüzsögnek a ranglétrán, az ostobák önteltsége, az agresszívek önhitte. Az egyszerű embertől az akadémikusig mindkét irányban teremhet ez a magatartás tiszteletre méltót vagy megvetendőt, olyat, ami alapvetően meghatározza az emberek gerincességét vagy gerinctelenségét.”

Az „emberitől megfosztott kisebbségi gög” miatti keserűséggel olvastam ezt a könyvet és írtam riportom, mert nehezen értettem meg értelmiségi köreinkben tapasztalt félénk begubózást, keveselltem a környezetemtől elvárt odaadó baloghedgáros „népszolgálatot”. Akkoriban mondtam csődöt neves történészeinktől elvárt, fiataloknak szóló, oldott és olvasmányos Erdély történelmének fontosabb mozzanatait ismertető sorozatom elmaradása miatt. Az egyetem prorektorának irodájában összegyűltek hallgatólagosan elfogadták központilag elfogadtatott sorozatom tervét, de aztán vita és ellenkezés nélkül egyöntetűen feledésre ítélték kezdeményezésemet. Úgy emlékszem az egy Csucsuja Istvánon kívül egyetlen történészünk sem mutatott hajlandóságot, hogy megméretkezzék a cenzúrával, nyilván előre látták, hogy a hivatalos román történelemszemlélettel szemben nem érdemes szembeszállni, józan ember szél ellen még kisdolgát sem végzi el.

„A riporter a Szamos-parti városban kinéz az ablakon, és ugyanarra a tájra, ugyanazokra az emberekre esik tekintete, mint az írónak, aki tudja, hogy embertársai: a jók, a küzdők, az egyszerűek, a nemcsak magukért gondolkozók életét élik, egymást és önmagukat gyógyítva a lélek rákja, a gög betegségéből. Ebben a pejoratív értelemben is akadémikus, konzervativizmusáról ismert városban nem nehéz példát találni az iskolázottak kisszerűségére, tudásuknak ellentmondó sekélyes viselkedésre, s akár az öreg, patinás falak tömöttebb árnyéka, itt mélyebb, észrevehetőbb a kontraszt, amely az igaz-emberit a hitvány-emberitől elválasztja. Parabolikusnak érzem a könyvben azt is, hogy a gyógyítással foglalkozókról szól, azok közérzetéről nyújt képet, akik a testi bajok orvoslása mellett, bármelyik halandóhoz hasonlóan, szellemi haláluk küszöbén állhatnak, olyan betegségben szenvednek, amit nem lehet külső beavatkozással gyógyítani, csakis önmaguk helyzetének állandó felmérése, önfigyelő lelkiismereti radarszolgálatuk, hibáik beismerése hozhat javulást.”

A könyv színhelyén bolyongva, a lékhalállal küszködők között rátaláltam egy kitűnő orvosra. Portréját néhány sorba foglalva hittem, hogy példája ragadós és a fiatalok által követhető. Dr. Farkas Gábor városunk szeretett szülészorvosa volt, nevéhez a tiszteletet érdemlők dicséreteként ragasztottuk a jó értelemben használt jelzőt: „kedves zsidó ember”, egyike azon sokaknak, akik nélkül a mai Erdély éppen úgy már nem az, ahogyan németjeink nélkül sem lehet olyan, amilyen azokban az öregek által dicsért „békeidőkben” volt valamikor.

„A véletlen folytán a riporter a klinikán „született” mint újságíró is. És az idők parancsa, valamint a logika szerint első riportalanya „pozitív ember”, egy valóban kitűnő szülészorvos volt. Szilveszter-éjszakai terepútján alig, később egyre jobban megismerte azokat a jellemvonásokat, amelyek nélkül a szülész nemhogy kitűnő, de még közepes orvos sem lehetett volna. Ezt az orvost hadihajók hidegvérű kapitányához hasonlítanám, aki pillanatra sem feledi feladatát. Szókimondó, határozott, mindenre figyelő. Az asszonyok tülekednek érte, mindenki az ő felügyelete alatt akar szülni. Néhány éve elterjedt a hír, hogy rákos beteg. A főtéren napjában többször is megfordult, új ruhákban járt, néha csokornyakkendőt viselt. Azelőtt évtizedben egyszer, ha váltott felöltőt, kopottságát soha nem vette észre. Miután túlesett a műtéten, s az élet újra zöldet mutatott neki, visszatért munkájához, és magáról újra megfeledkezett, csokornyakkendőjét sem láttuk azóta, saját bevallása szerint: a munka az, ami igazán lefoglalja. A halál árnyékában rövid sétát tett az élet másik oldalán, és mert nem bánta meg, hogy a szolgálatot választotta élete céljának, örömmel tért vissza a gyógyításhoz.”

Ma is bennem él az író figyelmeztetése:

„Tekinteted a múltra szegezve, szem elöl tévesztheted a jelent és főleg a jövőt; a múlt tévedéseit elítélve, fennáll a veszély, hogy elhanyagolod azokat, amelyeket ma követnek el, vagy - elkövethetnek. Addig, amíg az emberek a fejlődés különböző fokán állnak, amíg még

vannak ostobák, fejletlenek, amíg kitartóan léteznek a vak nagyravágás és a gyűlölet, nem tűnhetnek el a tévedések. Lehet, hogy a hibák nem ugyanúgy ismétlődnek meg, de más formában és bármikor bekövetkezhetnek. Azoknak, akik nem eveznek a közös hajóban, akik többet akarnak, mintsem hogy egyenek és szaporodjanak csupán, nem lehet kényelmes az említett kategóriával való kapcsolat. Kenyér és könyv nélkül az ember, még akkor is, ha szabad, igen agresszív, vagy igen házias állattá válhat, s a két lábon járáson és a tagolt beszéden kívül kevés emberi ismérvet mondhat magáénak. A lélek halála észrevétlenül jelentkezik, és tartósan, néha véglegesen az emberre telepszik...”

És hajlamos vagyok arra, hogy ezt a tanítást nem hiába hirdetem újságírói eszközeimmel magam is, és ajánlottam Buzura könyvének magyar nyelvű kiadását.

Ide tartozik a sors véletlenségét is megkérdőjelezhetően az a tény, hogy a romániai rendszerváltás első napján a városi néptanácsot elfoglaló munkások pufajkás ad hoc vezetőjét négyen kértük az elnöki asztal mellől, valamiféle engedélyt sürgős lapalapításra: Kántor Lajos, Csép Sándor és becses személyem által alakított csoportunkhoz dr. Buzura Augustin csatlakozott hasonló szándékkal a Főtéren, s magam írtam nevünk mellé az ő nevét is, amikor a kazángyári technikus, aki kicsiny forradalmunk sokaságából hangerejével és bátorságával kiemelkedett, ezt a szóbeli engedélyhez „Maguk ezt jobban tudják, tegyék, amit szükséges...” véleményével a szóbeli engedélyezése feltételül szabta. Társaim pillanatnyi meghökkentését elhessegetve adtam át a cetlit emberünknek, s ezzel biztosítottam, hogy bízunk fordulatban, s ha fordulna a kocka, akkor is vállaljuk hirtelen eltervezett tettünk.

A magunk vizsgálatának igényével számos a diktatúrában felhorgadó kérdéseinkről és félelmeinkről kívántam szólni. A börtönökről is valamiképpen. Ehhez kapóra jött Méliusz József: Sors és jelkép, avagy egy erdélyi utazás regénye ezerkilencszáznegyvenháromban tizenkét fejezetben elbeszélve című könyve. A több kiadást megért könyv igazolja kérdéseink megismétlésének jogosságát. Kérdéseinket írtam, mert a könyv tele van a mi kérdéseinkkel, egy jelképpé érleltet illik időnként őszinte vizsgálat végett elővenni:

Mi az, hogy, Enyed?

„A börtön mellett megyek el, elővigyázatosan az út túlsó oldalára térve, de a szembejövőkről látom, hogy a sárga fal alatti járdán is mehettem volna, a vigyázó helyeken álldogáló katonák nézésében nem sok a szigorúság. Az akaratlanul is felgyűlt ideges feszültséget azzal gyűröm vissza magamban, hogy üresnek képzelem a börtönt. Nemrég ezreket engedtek haza. Ehhez társítom azt a helyi információt, amely szerint itt a börtönben egykor kitűnő műkedvelő színjátszó csoport működött. A Suksin-film zűmmögő kórusát hallom, pergetem magamban a képsort...”

Nem, Enyed már régóta nemcsak „vár és börtön”.

Enyed főleg gyár és fiatalság... Ugrásra készülődve.

Enyed ilyenféleképpen egy kicsit Brassó is. És Szeben is.

Enyed: az ország.

Mesélem itthon, merre jártam.

- Rusuval találkozta-e? - mosolyog rám könyvtárosi olvasottságával a feleségem.

- Rusuval?

- Vagy Russzal? Hát nem mindegy?

- Jaaa! A Méliusz-könyvből valóval?... - csatlakozom némi késedelemmel a mosolyához, mint akinél egy pillanatra fönnakadt a tantusz. És arra gondolok, hogy megértem én is, és egykor megértettem a félelmet, amely az író alattomosan gyomrozva az utazás legváratlanabb pillanataiban hatalmába kerítette. De most már értelmetlennek találom: szabadságot a nyíltság naponta kiélezett ollójával kell szabnunk magunknak. A félelem nyűszító szerszámát nyugodtan és tiszta szívvel megvethetjük.

„Minthogy a szerző bizalommal viseltetik olvasója szuverenitása iránt, úgy véli, hogy ama régi utazás regényének lapjait annyiban forgatta haszonnal, hogy tulajdon eszével gondolkozott el a visszaidézett múlton, tehát összevetette a mával.”

A riporter dolga a biztatás: így kell, ezt csak így érdemes...

Az én Pakulom Enyed.

Ahol vagyok, ahová mindig visszatérek.

Délsziget: amit közösen építünk...”

Újraolvasva ezt az írást, azon töprengök, az akkori olvasó vajon értékelte, vajon értette, akarattal lakkozott mondataim mögé bújtatott és Méliusz meghatározásával takart szókimondásom? Azt például, hogy Enyed „nemcsak vár és börtön”, s a fiatalság és az Enyedhez hasonlítható ország ugrásra készül? S Délsziget, amit közösen építünk? S azt is, hogy megértük, megértjük a félelem ellen a szabadságból a nyíltság naponta kiélezett ollójával kell szabnunk magunknak darabokat? Múltunkról szólva, amikor a sorok közötti kommunikációval feszegettük az igazságot, ilyen szövegrészekre figyelünk még? Az, hogy megjelentek ilyen sorok, nemcsak a szerző érdeme, hanem a szerkesztőé, aki tudatosan vállalta a bújtatott igazság faramucis szókimondás-formákat. Cseke Gábor volt a főszerkesztő, aki később, úgy érzem joggal, nyuszi-természetűnek neveztem egy írásomban. Mert az ember természetét a körülmények változtatják. És körülményeink legjobb tulajdonságainkat is felőrlik. Kiből mennyit... Az én dolgom, az hogy keressem és megtaláljam tetteimből azokat, amelyek az én félelmeim miatt váltak mára elfogadhatatlanokká. Van ilyen ebben az írásomban is: „A félelemnyűszító szerszámát nyugodtan és tiszta szívvel megvethetjük.” A riporter dolga a biztatás - vallom ma is.

És mint más írásaiban, itt is felbukkan a történelmünkhöz való jogunk. „Az emlékezethiány megfoszthat történelmünktől: önmagunktól. Nekünk is van történelmünk: szeretném, ha nem tartanánk hiábavalónak a közeli tegnapig kibővíteni e saját történelmünket; a tanulságok gyémántja annál szebb és nagyobb lehet, minél nagyobb területen kutatjuk.”

Idéztem az író, aki kutakodásra bízott: „Ezzel kezdődik az élet, a boldogtalanság, a kérdéssel, az ismeretlennel való találkozással, amelynek neve mögött ott a következő ismeretlen, és annak neve mögött a másik. Véget nem érően. Halálig.”

Kérdésem akkor így hangzott: Szabad ellenkezni a hófehér hajú íróval? Már a bemutatkozás utáni percekben megtettem egy könyvkiadó irodájában, ahol véletlenül találkoztunk. Éppen e könyv második javított kiadásának megjelenése előtti hónapokban történt, s egy kifakadásomra szenvedélyesen védelmébe vette a mát, és nagyobb hallgatósághoz szokottan, úgy éreztem, minden fiatalhoz szólt tanácsával: - Regényt kell írni! Mai regényt... Tekintélyétől vált értékesebbé tanácsa, amit megfogadtam, egész életemben igyekeztem mai regényeket írni. És utaztam folytonosan, ezer kilométerekkel mértem az országot, 1990 után pedig végre

Európát is, a svédek társadalmi segélyét a magam főztjén és dagasztott kenyeren spórolva világot is láthattam.

Méliusz regénybeli utazását tehetségem szerint ismételve és bővítve írtam útítársaimról, kék és bő ruhás Arad - környéki szász asszonyokról, Aradi Viktorról, egy fiatal tanítónőről és osztálytársairól, akik után másfél évtizedet jártam, hogy életpályájukat megörökíthessem Tanítók nyomában című könyv alakban is megjelent riportsorozatomban, kitérhettem Gyulafehérvár említésével erdélyi nagyjainkra, folytathattam virtuális párbeszédemet, II. Rákóczi György idejéből való, a tatárok dúlása elől könyveivel együtt befalazott Pápai János könyvtáros urammal és a nagyságos Bethlen Gáborról, aki nélkül „mi sem megmaradni, sem továbblépni nem tudunk”. Egy gépkocsivezetést oktató kocsin jutottam Enyedig, Vita Zsigmondhoz, a Méliusz-könyv egyetlen, akkor még élő hőséhez, aki tréfás diákverssel felelt kérdésemre: Gyere rózsám Enyedre, / Itt a világ közepe, / Ha nem hiszed, / Gyere be! Jó utazás volt az erdélyi tájban, történelemben, gondjainkban. A kötelező „fejtágítóinkról” ismert oltyán polgármestert sem hagyhattam ki a riportból, nyilván nem tehettem fel neki a kérdést, hogy mit keres e város előljárójának székében, de már azt is fegyvertényemnek minősíthettem, hogy az oltyán jelzővel minősítve rögzíthettem azt a közismerten általánossá vált tény, miszerint az erdélyi városok vezetőségeit valósággal megtölték a Kárpátokon túlról delegált pártaktivistákkal, s ha ezek jelenlétét valaki megkérdőjelezte, készen állt a felelet: demokratikusan megválasztottak a vezetők.

Utazásom végén reménnyel idéztem az idős írótól, akit akkoriban fővárosi lakásán is felkerestem, azt a sorozatom minden darabjához illő, általam is elfogadott tanulságot, miszerint: „... a szerző bizalommal viseltetik olvasója szuverenitása iránt, úgy véli, hogy ama régi utazás regényének lapjait annyiban forgatta haszonnal, hogy tulajdon eszével gondolkozott el a visszaidézett múlt, tehát összevetette a mával.” Aki olvasta, volt min elgondolkoznia. Akinek szeme volt, látta, hogyan, miként élünk. Az akkori jelent összevetve a múlttal, következtetésünk nem lehetett más, mint amit az „Itt és mást!” parancsa diktált.

Egy másik regény színhelyére, Zaharia Stancu falujába pedig azért mentem, hogy felerősítem a diákkoromban kötelező olvasmányként ismert regény parancsát, amely a sorsunkra emlékezés kötelességéről szól.

„Zaharia Stancu Mezőtlábja bennem végleg úgy maradt meg, mint a Réz Mihályék kóstolója, amelynek valóságos világában magam is éltem, és amelyhez úgy társítottam a Mezőtláb világát, mint egyikünk nyomorúságát szoktuk a másikéhoz, testvéri egyetértésben. Szép, szomorú könyv ma is a Mezőtláb. Most, hogy újr alapozom az író szülőföldjéről írt műveket, újra szívemhez ér az itteni emberek emberség-melege. A század eleji riasztó nyomorúság ellenére nyílt szívű, egyenes emberségtől szépült Zaharia Stancu könyveinek világa.

Ehhez illeszttem azt a kora reggeli beszélgetést és sétát, amely a Călmățui mentén fölfelé visz, az író falujába.

„Maga, bácsi, úgy ír a Călmățui-ról, mintha a Călmățui a Mississippi lenne” - írta évekkel ezelőtt valaki az írónak, aki egy ankétban így válaszolt: „Nem tudtam, és most sem tudom, hogy ezekben a szavakban mennyi az igazság. Annyit tudok, hogy minden igyekezetemmel azon voltam, úgy írjak a Călmățui-ról, mint a Mississippiről, és szerény szülőfalumról, mintha a legszebb és legelbűvölőbb emberi település volna.”

Szél borzolja a gabonátáblákat. Hajladoznak, susognak az útszéli eperfák. Frissítón arcomba legyez a gépkocsi ablakán bepréslődő reggeli levegő. Eszembe jut az ars poeticának beillő anyai kérdés és Darie fogadalma

„Lefekszem, Anyám betakar. Végigsimítja homlokomat. Suttog, hogy csak egyedül én hallom:

- El ne feledd, Darie. Semmit el ne felejts. Mondd el majd a gyermekeidnek. S a gyermekeid gyermekeinek is meséld el... Hallod-e, Darie? El ne feledd... El ne feledd, Darie...”

„Nem felejttem el, Anyám” - fogadalmát megtartotta az író, és gyermekeinknek, a világnak meséli immár mindörökké a múltat. Emlékeink nélkül rideg, embertelen lenne a jelen, elképzelhetetlen a jövő. Szél, szülő, anyaföld szelleme, könyv és élőszó biztat mindenkoron emlékeink, megélt életünk tapasztalatainak továbbadására. Kapunk és adunk, ez életünk önmagában rejlő szépsége.”

Örömmel állítom, hogy az ilyen tanácsok máig kísérték életemben, és időnként magasba emeltek, lelkesítettek. Jó társaim, akik ismertek, olykor naivitásommal együtt elfogadták lelkesedéseimet. Hiszem, hogy sokunkat apró sikereink, kitartó küzdelmeink eredményei készítettek és formáltak megszállottan munkásemberré. Mániás munkakeresők vagyunk, képesek vagyunk csöppnyi eredmények érdekében mindenféle szívós, sziszifuszi munkára, hiszem, hogy többségünk önzetlenül, haszonlesés nélkül dolgozik ma is. És most megint Cseke Gabi jut eszembe. Az, amit blogjaiban végez, megfizethetetlen. Előkapar az ismeretlenségből értékeket, közkincsé tesz figyelemreméltó dolgokat, a Magyar Elektronikus Könyvtárba segít régi porosodott műveket és fiatal írók próbálkozásait, segít irodalomtörténeti zezzugok értelmezésében, próza, vers, fényképek kerülnek fényre kezei közül számolatlanul. Ellenszolgáltatás nélkül. Nyugdíjasként többet robotol, mint fizetett szerkesztőkorában. Az ilyen emberek szülik lelkesedésemet ma is. Igyekszem elhiteni magammal, hogy az ilyen emberek viszik előbbre világunkat, s azt is, hogy példája hatni fog a rohamosan anyagiassá váló jövőnkben is. Ezt vallottam akkor is, amikor a Zaharia regényéről Az ember csakugyan lehetne a föld virága címmel írtam riportot.

Ugyancsak jelenkori gondok felmutatására használtam kiindulópontként D. R. Popescu: *Cei doi din fața Tebei* című regényét Fodor Sándor fordításában (Ők ketten - vagy akik csak az erdőt látták). Ilie és Ilona szerelmének tragikus történetéről szólva, a mőcvidéki tájba ágyazottan, a vegyes házasságokban gyakran bekövetkező nyelvvesztés kérdése foglalkoztatott. A tragédiát megérteni akaró, de megérteni nem tudó emberek, fölhúzott szemöldökű és összeráncolt homlokú vitájában tisztáznom kellett, hogy hol merre van ez a falu, amely Erdélyben akárhol lehet? Hol vannak azok az emberek, akik a sokféle kóssa hír és szerencsétlen történet kavargásában emberek tudtak maradni! A választ fenn a hegyekben, Tebea fölött egy idős ember szájába adtam, aki az író szavait ismételve vallotta: *„Mit kerestek itt? Ők pedig, tudván, mit vár tőlük, hallgattak, mire az öreg boldogan válaszolt helyettük: Önmagatokat!”*

A mi öregünk nem kérdezett semmit, meghallgatta felfedezéseinket, amelyek egyszerre kutatnak múltban és jelenben, s valami olyasmit mondott mosolyogva: azért vagyunk, hogy megértsük ezt a világot, amelyben élünk.

Lehetett volna hétfő is, akár a regényben, de nem volt hétfő. Olyan nap volt, amely nem sokban különbözött a többi hétköznaptól.

Tebea fölött voltunk, a hegyekben.”

A vegyes házasságokról nem sokat tudtam elmondani ebben az írásomban, azért írtam egy hosszabb mozaikszerkezetű riportot, amit egyetlen lap sem mert közölni. Megírtam már visszaemlékezéseimben valahol, hogy a korunk főszerkesztője, amikor harmadszor is asztalára tették riportomat, a tehetetlenségtől felindultan, hiszen ő is fölötte kényesnek találta a

témát, felugrott és elrohant a szerkesztőségből. Később Szerelmes földrajz című riportkötetben, a D.R. Popescu regényről írott riportomhoz csatoltam a *Vegyesházasságok* címet elhagyva, s így csodával határos módon megjelent. Mostanában újra felfedeztem írásaim között. Mit akartam ezzel a mozaik-szerkesztésű riportommal. Semmi egyebet, csak felhívni a figyelmet arra, hogy a vegyes házasságokban, szemünk előtt folyik elrománosításunk prése alatt az a fajta nyelvvesztés, ami senkinek sem jó. Országosan szegényedtünk ezzel is.

Azt hihetnénk, hogy ma már magától értetődően két - vagy többnyelvű az az ország, ahol régiókban, és szórványokban a többségek mellett, más nemzetiségűek is élnek. Sajnos nem így van. A kisebbségben élők nem lehetnek teljes jogú állampolgárok, mert a többségnek kényelmesebb mindent a maga képére formálni. És mert ez könnyebb, a maga tetszésére redukálnia. A nagyobb kultúrát jelentő többnyelvűek helyett, marad a kényelmes egynyelvűség, egyszólamúság.

A riportot a saját környezetemben tapasztaltak keretébe foglaltam és egyféle megoldásként megtoldottam egy „fehér holló” példájának ajánlásával: egy munténiai fiatal magyar tanulását számos Kolozs megyei fiatal segítette, s léptek a szokások ellenében, magyarul tanuló fiatalemberrel baráti kapcsolatba.

Úgy érzem a vegyes házasságokban bekövetkező nyelvvesztés példáit más európai országokból vett történetek özőnével bővíthetjük: az írásomból levonható tanulságok ma is sokféle figyelemre méltóak. Ez az írás sajnos most is időszerű és talán a század elkövetkező éveiben is az lesz, mert a természetes asszimiláció által ismétlődő, örökké húsba vágó ez a téma, kényes kérdések tömkelegét hordozza, megoldásához európai szellemű gondolkodás és viselkedés szükséges.

Vegyesházasságok

Belementem ebbe a témába. Nem tudok szabadulni tőle. Sokkal nagyobb pazarlást sejték mögöttem, semhogy egyszerűen összevessem más hétköznapi hibáinkkal. Az égve felejtett villanyt eloltom, a feleslegesen folydogáló csapatot elzárom. Az eldobált autóbussjegyeket is összeszedném, ha nem tartana vissza valami félelemmel vegyes érzés: mit gondolnának rólam az emberek? A vegyes házasságokkal is hasonló a helyzet. Mert, hogy mit gondolnak?...

1.

A télen egy mesélőkedvű emberrel utaztam. Hóról, hidegről, hegyekről beszélgettünk az utazófülkében. Robogtunk a gyönyörűséges máramarosi tájban. Megkérdeztem, hová való.

- Erdélyi vagyok - kezdte. Órányi időre volt szüksége, hogy elmagyarázza: apja mőcvidéki román, anyja mezősegi magyar, régóta nagybányai lakosok. Anyai nagyanyja szász. Amíg élt a szigorú öregasszony, csakis németül beszélt vele.

- Ha egy kicsit tovább tanulok, ma biztosan hibátlanul beszélem mind a három nyelvet. De hát belebolondultam a sofőrségbe...

Fél füllel hallgattam. Folyékonyan beszélt magyarul. Hiszen anyanyelve - villant át az agyamon.

Pedig hát iskoláit az „apanyelvén” végezte.

Dicsérném a sorsot és a történelmet, amely ilyen magától értetődő lehetőséget adott a többnyelvűsége; ekkora „hozományra” csakis módos szülők gyermekei számíthatnak. De ha földidézem idevágó tapasztalataim példatárát, mérséklődik bennem a lelkesedés.

Úgy tűnik, felejtjük az „ahány nyelv, annyi ember” igazát.

2.

A nővéremék közösen laknak. Az előszobából a történészhez, nappalijukon át pedig egy szabás-varrással is foglalkozó idős asszonyhoz jönnek-mennek az emberek. Ülünk az asztal mellett, a nővérem és a fiam születésnapját üljük szerényen, mert még szűk körűnek sem nevezhetjük ezt az ünnepet, ki ezért, ki azért hiányzik a terített asztal mellől. De azért zsong a ház. Dédi décsei cseresznyét, anyám káposztás kockát kínál. A fiam románul társalog a második osztályos Péterkével. Mi, felnőttek, a nővérem két nagy lányát is beleértve, a nyaralást tervezzük. Mindig is ilyen hangos ez a ház.

- Bábeli hangzavar - mondja anyám, de mi észre sem vesszük, megszoktuk már.

Simona azt kérdezi, miért nem hoztam a lányomat is. Figyelem, hogyan keresi, és nem találja a szavakat. Erőlködik, irántam tanúsított tiszteletből. Hagyom, hogy erőlködjék.

Juli, a nagyobbik lány vitatkozik az anyjával. Vélt igazát úgy védi, hogy a magyarul kezdett mondatot elharapja, és pergeti tovább, most már biztosabban, szabatosabban fogalmazva, iskolában pallérozott román nyelven. Várom, hogy nővérem félbeszakítsa. Meg is teszi kisvártatva. Kiigazítja a lány helytelen véleményét.

Szigorúsága nem érinti a kevert beszédet.

Mit tehetnék?

A nővérem tanítónő. Jó tanítónő. Az iskolában nagyon elfoglalt. Otthon csak anya. Kevés idejű, kevés idegű, sokdolgú asszony, éppen olyan, mint a szülők túlnyomó többsége, akik gyermekeik tanítását és nevelését az iskolára hagyják.

Nemzetiségi kérdés? Inkább csak nevelésbeli fogyatékoság. És az, hogy azzal, amink van, nem tudunk jól sáfárkodni.

3.

Nem szívesen idézem a statisztikát, főleg olyankor, amikor valamit inkább helyzetekkel lehet érzékeltetni. Különbösen is, a statisztikai évkönyvekben nincs számadat a vegyes házasságokról. Megkockáztatom a föltevést, hogy manapság sok ilyen házasságot kötnek, és azt, hogy ami régen akadály volt, ma többlet, testvéri együttélésünkből adódó hozomány.

Régen látott gyermekkori barátommal találkozom az utcán.

- Sietek - szabadkozik, amiért sörivásnyi ideje sincs -, házat építek - mondja.

Kipattan régi kedves emlékeink ajtaja, és a zsongó gyermekkor zenéjében újra látom a szomszéd ház égkékre meszelt sárfalait, a kamrába szoruló tehenet és fölötte a szénatárolót, ahol minden télen kásássá barnult a vackor. Geluékkal közös kutunk volt és közös udvarunk.

Gelu nemcsak barátom, de rokonom is. Három évvel idősebb testvére a sógorom.

- Szóval lebontottad az öreg házat?

Nem osztja nosztalgiámat.

- Rá sem ismersz már az utcánkra! - mondja vidáman, és magyarra fordítja a beszédet. Még váltunk pár mondatot ebben a furcsa fordítottságban, ami arra készlet, hogy felülvizsgáljam az általam mondottakat; az az érzésem, hogy valahol hibázhattam, valamit helytelenül mondtam, és Gelu könnyebbíteni akart. Könnyebbíteni? Vagy inkább hibátlan kétnyelvűségét fitogtatni?

Leforrázva bandukoltam haza.

Gelunak négy fiútestvére van. Hárman magyar lányt vettek feleségül. Ghițăéknál kétnyelvűek. Tituséknál csak egynyelvűek a gyerekek.

A sógoroméknál fele-fele, így alakult magától, ahogy mondani szoktuk. Talán mert - rosszul értelmezetten - tabu volt ez a téma. Senkinek sincs beleszólása.

Jóval házasságom után tudtam meg, hogy anyósom román anyanyelvű. Férjhez menésekor mintegy lemondott anyanyelve használatáról. Nem, nem felejtette el, csak hozzátanulta a férje nyelvét. Ebben azért vagyok biztos, mert gyerekeire és unokáira is ráruházta a román nyelven való könnyed fogalmazás készségét.

Még egy példa közvetlen környezetemből:

Kollégám levitte másodosztályos fiát Medgyes mellé, hadd tanuljon a gyerek egy kis rendet.

- Valahol akaratlanul is meglazítottam a gyeplőt - mondja, és ismerőse tavalyi esetére hivatkozik: - „Igenis, Apuka!” - válaszol most gondolkodás nélkül a sokat szidott ebadta, és elég jól gagyog németül is.

- Mondd, mennyibe kerül nektek ez a nyelvtanulással egybekötött átnevelés? - kérdem kíváncsian, mert magam is szívesen levetném a fegyelmezés terhét, gyöngülő apai tekintélyem megerősítendő.

- Havi ezer - mondja a kolléga, és ha nem ismerném mindenben oly precíz természetét, azt hinném, téved. Nem téved, csak én sokallom az összeget.

- Megéri - bizonykodik, de nem azért, mert nála is a „mindent a gyermekért” jelszó érvényes.

- Végül is egy intenzív nyelvtanfolyam többbe kerül.

Apropó, intenzív nyelvtanfolyam! Miért nincs nálunk az itthon használatos nyelvekből intenzív tanfolyam? S mert nincs, vagy nincs elég, két - vagy háromnyelvűségünk még sokfelé esetleges, és csak akkor megközelítőleg tökéletes, ha vegyes házasságok értékeként tudatosult, megegyezéssel alapon megfelelően ösztönzött.

Vegyészvárosban, gazdagon berendezett háromszobás lakásban dicsekszik a családfő:

- Csaba mindkét nyelven szépen beszél. Sandával sem lesz baj. Persze sok türelem kell hozzá...

A vegyész mérnök harmincegynéhány éves. Tudja, mit akar. Felesége természetrajz-tanár. Ő is két nyelvet beszél. Anyanyelve mellett a franciát. Házasságuk elején fel sem vetődött, hogy megtanulja a férje nyelvét. Most a gyerekektől hall és vesz át néhány kifejezést. És szinte észrevétlenül jobban megérti a férjét is.

Egy Duna-parti városban élő fiatal biológus fölkereste a helyi állami gazdaság igazgatóját otthonában, s a szakmai probléma elintézése után anyanyelvén óhajtott beszélgetni vele. Az igazgató sok évvel korábban a Székelyföldről került a Duna mellé. Kérte a biológus elnézését: nehezebb esett anyanyelvét használnia, elszokott tőle. Később egészen jól megértették egymást az állam nyelvén, de a biológusban ottmaradt a tüske: milyen ember az, aki elfelejti az anyanyelvét.

Helyszín Bukarest. Több éve ideköltözött kolléganőm tündökölve újságolja: - A Toldit olvassa! És képzeld, érti! Élvezi!

Érettségi előtt álló lányáról van szó. Anyanyelvét - nem a konyhanyelvet, hanem az irodalmit - otthon tanulta. És nemcsak a nyelvet, az irodalmat is.

Érettségi találkozón üliünk a már szétzilált, hosszú asztalok mellett. Elmúlt éjfél. Tréfás emlékek, időtől szépiült tanár-diák konfliktusok fakasztanak egészséges hahotát. Bajuszos asztaltársam szomorú.

- Mi lelt, Gyuri?

- Elkerültök ti engem...

Patakzik belőle a panasz. Kisebbségi komplexusa tipikus. Sorra sértegeti volt osztálytársait.

- Hagyd, egyedül van. Nem látod, hogy az a baja? - állapítja meg feleségem a legvalószínűbb diagnózist.

- Miért nem hoztad el a feleséged? - szegzem neki a kellemetlen kérdést.

- Nem számít - legyint, és próbál mosolyogni. Aztán gyorsan búcsúzik.

Tudjuk róla, hogy sok évig az ország egyik sarkának nehéz építőtelepén dolgozott. Onnan hozott feleséget. Régi barátságait az asszony miatt nem elevenítette fel, nem akarta, hogy feszélyezett legyen a hangulat, amikor a felesége nem érti, mit beszélnek a vendégek. Elfelejtette volna, hogy a felesége által beszélt nyelv az elmúlt évek alatt észrevétlenül, de tanulással és sok gyakorlással sűrűn használt közös nyelvünké vált?

4.

Tanár barátom felesége panaszkodik, hogy gyerekei apja nem foglalkozik eleget nevelésükkel, sűrű elfoglaltságára hivatkozik. A gyerekek anyanyelvének tisztaságára a feleség ügyel. A nagymama úgyszintén. Így aztán észrevétlenül furcsa helyzet állott elő. Kisebbik lányukról mondták az egyik szülői értekezleten, hogy baj van vele, helytelenül fogalmaz az „apanyelvén”, amelyen tanulmányait végzi. Barátom elgondolkozott ezen, most cseperedő harmadik gyerekükkel már sokkal többet és alaposan foglalkozik.

- Nemcsak arról van szó, hogy két vagy több nyelven jobban boldogul az ember. Ahány nyelv, annyi irodalmat, dallamosságot hordoz magában. A többnyelvűek általános műveltsége összehasonlíthatatlanul nagyobb és gazdagabb, mint az egynyelvűeké. Miért fosztanánk meg magunkat ezektől az előnyöktől?

Ez a véleménye.

Comenius Amos János igazát tehát már nem is szükséges idéznem.

Nem vagyok válogatós. Nemrégiben két kezünkön összeszámoltuk a feleségemmel, hogy hány ételféleség fordul elő heti menünkön. A kényelmesség teszi egyhangúvá az életünket. A szakácskönyvünk tele van jobbnál jobb receptekkel. Elgondolni is jó a sokféle zamatot és ízt. Annyira szegények lennénk, hogy nem tudjuk az okos könyvek bevált igazságait megvalósítani?

Hová tegyem ezeket az eseteket?

Miért van az, hogy egyszerre gazdagodunk és szegényedünk?

5.

Messzi földre került „hazánk lányától” egy alkalommal román, aztán magyar nyelvű levelet hozott a posta. Mindkettő tele van angol szavakkal. Szomorúan teszem le leveleit. Két nyelvét odaadja egyért. A férjéért teszi? De hiszen semmiféle szerelem nem kérhet ilyet. A szerelem, ha igazi, csakis gazdagít.

Moszkvában élő hazánkfia rövid ottlétem alatt fölkeresett a szállodában. Házi bort ittunk, és beszélgettünk. Egyszer csak folyik, folydogál be az ablakon a fülünknek ismerős, szomorítóan édeskés cigányzene. Társasági lény az ember, barátom a telefonkagyló után nyúl. Hallom a telefonos kisasszony lágy zenéjű igenlését.

- Igen! Kapcsolom a maguk alatti emeleteket...

- Persze, nem egyszerre. Hanem szép sorjában - nyugtat meg önkéntes tolmácsom.

Tíz perc múlva népes társaság figyelmének középpontjában ülünk, és anyanyelvünk könnyű szekerén egybehordunk egy regényre való történetet kicsi magunk apró világáról. Folyik a nóta is.

Később barátom, aki még egyetemi tanulmányai idején élettársul egy nagyon szőke moszkvai lányt választott, csendet kért.

- Következzék néhány igazi - mondta halkán, és abból a néhány száz magában hordott tiszta népdalból eldalolt néhányat.

Számolom az éveket.

Talán már húsz évnél is több ideje annak, hogy más nyelv dallamát zümmögi fülébe minden hivatalos hang, otthoni, szomszédi kapcsolat, családi társalgás. És minden mozdulat. S lám, a magáét oly tisztán és szépen megőrizte, megbecsülte, hogy méltán kiérdemelte azt a tömören fogalmazott dicséretet, amelyet a társaság világot látott vezetője a „kulturált” jelzővel csodálkozással kimondott.

Fölhívtam másnap a lakásán. Nem volt otthon. Tizenéves lánya vette föl a kagylót. Ma is csodálkozom, hogyan értette meg az apjának szóló üzenetemet. Nyelveink közül egyiket sem beszélte.

6.

Most jut eszembe, hogy a sokféle példa előállítására véget félbehagytam a születésnap-i ünnepi ebédet. Pedig még vettünk a káposztás kockából. Anyám hatalmas lábassal készített. Megjött a mindig vidám sógor. Sör is került az asztalra, és váltott nyelveken elintéztük a nyaralás ügyét is. Gyermekeink együtt lesznek a nyáron, szívják a jó falusi levegőt, és fürdenek a Félixinél is jobb szilágybagosi hévízben.

Erről irkalapon gyors tudósítás íródik Zsuzsa lányomnak.

A címzés Péterke szép és nagy, iskolás betűivel készült ilyenformán: Jukanak...

Zsebre vágom ezt is. Miközben azon csodálkozom, hogy míg a nagy Petrică alig vét már a magyar beszédben, másodosztályos fia anyanyelve ábécéjét sem ismeri.

7.

- Volt egy barátom, aki egyszer egy szokatlan szót mondott. Nem tudom már, mit, nem is az a lényeges, hanem az, hogy az a számomra idegen szó megütötte a fületem. Tetszett a szó zenéje, és arra kértem a barátomat, aki katona volt, hogy még beszéljen úgy, mint az imént. Kiderült, hogy az anyanyelvén, magyarul beszél ez a katona, aki Tordáról került a Giurgiu melletti Duna-partra, és engem barátjául fogadott. Hatodikos srác koromban történt, egy nyáron hallgattam a magyar nyelv furcsa zenéjét, és elhatároztam, hogy megtanulom ezt a nyelvet. Figyelmeztettek, hogy nem lesz könnyű, mert egyetlen nyelvet sem könnyű megtanulni, ha nincs kivel gyakorolnia az embernek; katona barátom még az őszen befejezte szolgálatát és hazautazott, nekem pedig az iskolában az orosz és a franciát kellett tanulnom, tehát legfőbb vágyálmaimban szerepelhetett fogadalmam teljesítése.

Aztán egyre otthonosabban éreztem magam olvasmányaim világában, olvastam és megszerettem egy költőt, akit a mi Eminescunkhoz hasonlítanak - Petőfire gondolok. Ami elérhető volt magyar irodalomból, azt mind megszereztem és elolvastam, a líceumban már e téma szakértőjének ismertek, sikerült dramatizálnom egy Karinthy Frigyes novellát, amelyet a Művelődési Ház színjátszó körében tanultunk meg és mutattunk be sikerrel. Közben „tanulgattam” a nyelvet, mert intenzív tanulásról szó sem lehet, hiszen bonyolultabb az ügy, mint a világnyelvekkel. Francia, orosz vagy angol nyelvkönyvet bármikor szerezhetek, magyart nem. Így aztán érthető, hogy az iskolában tanult francia és orosz nyelven kívül a vállalt angollal is jobban haladtam, mint ezzel a nyelvvel. Franciául például Kamerunból, Franciaországból és Németországból szereztem levelezőtársakat.

Édesapám postás, ő tanácsolta, hogy az erdélyi fiatalok segítségét kérjem álom megvalósítására.

Egyik alkalommal magyar nyelvű lap került a toporuli postára, bizonyára téves címzés miatt. Vakációban rendszerint otthon vagyok, és időnként benézek a postára, így akadtam erre a lapra, amely a kolozsvári Igazság volt. Megrendeltem a lapot és más lapokat is, írtam a szerkesztőségeknek, segítségüket kértem. Még Bodor Pállal is váltottam levelet, hogy célomat elérjem. Mondják, hogy akarni kell, és én nagyon akartam, most is kitartok elhatározásom mellett. Úgy érzem, ha lassan is, de közeledem a célom felé. Az Igazság közölte leveletem. Megőriztem ezt a lapszámot, itt van:

„Prodan I. Marian a nevem, és a giurgiui (Ilfov megye) reál-humán líceum utolsó osztályának tanulója vagyok. Önökhöz fordulok segítségért a következő kéréssel: nagyon szeretnék megtanulni magyarul. Vannak szótáraim, útikalauzaim, de mindez nem elegendő, szeretnék valakivel levelezni. Bízom benne, hogy önök segítségemre lesznek a fenti sorok közreadásával. A leveleket kérem a következő címre küldeni: Prodan I. Marian 8375 Giurgiu, str. Portului, bloc 60, scara B. ap. 28, et. III. jud. Ilfov.”

Néhány nap elteltével megjött az első levél. Érthető izgalommal bontottam föl. Egy licista sietős sorait olvashattam, aki megígérte, hogy segíteni fog. Aztán özönlöttek a levelek. Sok barátom van. Talán mindössze két olyan megyéje van országunknak, ahol nincs még barátom. Egyedüli gyermek vagyok, társakra vágyom, nincs ebben semmi különös. És meg akarom ismerni az embereket. Elsősorban az embereket...

Ölnyi levelet terít szét a kerti asztalon, ahova kiülünk beszélgetni. Március végén kapta az elsőt, és utána jött, záporozott a többi.

- Mintha mindenki segíteni akart volna. Olyan kedves, baráti hangú leveleket kaptam, hogy nem a nyelvtanulás kezdeti nehézségein, de bármilyen más nehézségeken is átsegítettek volna.

A levélírók között a legtöbb tanuló, de van munkásfiatal, családapa. Kolozsváriak, tordaiak és a környező falvakban lakók: összesen huszonheten vállalkoztak arra, hogy tudásukhoz mértén tanításba fognak. Huszonhét önkéntes nyelvtanár és egy nagy kitartású tanuló barátsága kezdődött el ezen a tavaszon.

A Mariannal egykorúak bőven írtak magukról.

Marian válasza sem késett, sokféle közös témára talált, a nyelven kívül érdekli a filozófia és az irodalom, a bemutatkozást követő levelek már mutatják a felforrósodó vitát. Egy fiú versét küldi el neki, és mellékeli a fordítást, egy másik módszeresen nyelvi leckével kezdi, a „Leesett a kalapom” mondattal kapcsolatban a birtokos személyrgról értekezik könnyed stílusban, mások kétnyelvű levelekkel kezdik, van, aki sorról sorra megy, a fordítást rögtön a kigondolt sor alá írja.

Egy akkurátus levélnek a címe: Levél az ígéről.

A vakáció ráérős hangulatában, amelyet Marian szülőfalujának délelőtti csöndje tesz tökéletessé, közel száz levélborítékot tesz elém. Olvas belőlük, magyaráz. Azt bizonyítja, hogy a levelezés szinte olyan szokásává vált, mint a fogmosás, pedig közben még volt tanulás, vizsgaszesszió, sok izgalmas olvasnivaló és rengeteg utazás, mert a vakációt főleg arra használja fel, hogy utazik az országban.

Időnként pedig föl kell hívnia telefonon egy lányt, akinek többször ír, mint más levelezőtársának. Az is nagyon tetszik, hogy ez a lány is tanára, és Mariannak rögtön válaszol a leveleire. Telefonbeszélgetései is kétnyelvűek. „Tanárai” legutóbb dicsérték javuló kiejtését és gyarapodó szókincsét.

„Nagyon örvendtem, hogy felhívtál telefonon. Így legalább egymás hangjával is megismerkedtünk.” Ilyen bevezető után következik a lecke.

Vannak szigorúbb „tanárok” is. Így írnak: „És most lássuk a mai leckét!”

A tanévben kapott egyik levél lyukasórán íródott. Egy másikban a lecke mellett meghívót is kapott egy lakodalomra.

Marian levelét kijavítva küldik vissza. Többen kérték, hogy ő is legyen a segítségükre: a levelek román nyelvű részét javítsa ki, és figyelmeztesse őket a fogalmazásban és a helyesírásban elkövetett hibákra.

Marian terve ezer szó magyarul. Ezért mindig magával hordja román-magyar szótárát.

Éva könyveket ígért, Mária gépelt leveleket küld. Endre nyomtatott betűkkel ír, egy másik Endre módszer kidolgozását ígéri egy hosszú távú levelezői nyelvtanfolyam céljára. Piroska nyugtáz: „Megkaptam a levelet, amelyben mások mellett tanárodnak fogadtál...”

Marian járt Erdélyben, és felkeresett néhányat levelező társai közül. A nyelvtanulás nála most már nemcsak hobby, hanem tudatosan vállalt cél: barátokat szerez vele, elmélyíti meglévő baráti kapcsolatait. Célja a soknyelvűvé válás.

A megtanulandó nyelvek közé úgy illeszti be a magyart, mint erőpróbát és a mindennapi életben hasznosat, de mint a sokszínű, feledhetetlen barátság eszközét is.

*

A Merre van a Sánta angyalok utcája? című riportomban Bálint Tibor Zokogó majom regényének helyszíneit jártam be apósom társaságában.

„- Hol lehetett a Sánta angyalok utcája? - Kérdésem nem okoz meglepetést. Apósom zsebében van Kolozsvár város utcanévsora. Kétezer lejért vette a felszabadulás után.

- Ilyen utca nincs is! - bizonyítja. - És az angyalok, még a sánták is, régen elrepültek... Emlékük már csak bennünk, öregekben és jó könyvekben él...”

Nagy István nyomában jártam Galacon.

„Megérkezve valahova az ember nemcsak a csomagjait emeli le a vonatról, hanem az emlékeket is, amelyek az illető helyhez kötik. Aki először jár egy városban annak nincsenek emlékei, csak elképzelései arról, hogy milyen emberekkel találkozik, mi az, amit föltétlenül meg kell néznie, ami a hely múltjához, jelenéhez kötheti, amitől enyhül idegenkedése s közelebb kerülhet a dolgok lényegéhez. Ismerős öregek múltidéző beszélgetéseiből tudom, hogy sok erdélyi magyar keresett és talált itt munkát, olyanok is, akiket nem a kíváncsiság, hanem a nyomor, a harcos ellenállás következményeitől való menekülés kényszerített. Mesterségtudó, egyenes jellemű emberek lehettek az első idevándorlók, képzeletem hőskökké, munkásmozgalmi harcosokká nagyította őket, akik a Duna-parti matrózkocsmák fölé nőttek, hatásuk, népszerűségük mindenkiénél nagyobb lehetett. Küzdőhelynek képzeltem a régi Galacot, olyan városnak, amely befogadja a bátrakat. Ebben erősítettek meg Nagy István Ki a sánc alól című önéletrajzi regényében írt visszaemlékezései...”

A bevezető után egy történész házaspárról írtam, akik az egyetem elvégzése után elfoglalta kijelölt helyét Galacon. Ezt a riportot a Szülőföldről távol című sorozatomból átmentve, könyvismeretnek álcáztam, hogy eredeti célkitűzésem szerint az Erdélyből átvezényelt, átcsábított és a magyar nemzetiségűek munkalehetőségeinek tudatos csökkentésével átkényszerítettek életéről hírt adhassak. A szocialista építés sikereiről kötelezően írnom kellett, ahhoz, hogy érzékeltessem, kiszakítottaságuk veszélyeire. A Szabófalvi később Onesti-i (akkor még Gheorghe-Dej város) ipartelepeken dolgozó erdélyi magyar családok kulturális elszigetelődésük mellett az anyanyelvi oktatás hiánya miatt szenvedtek.

„Egy időben lenéztük, gyávaságnak tekintettük az ilyenfajta vállalkozást, szimpatikusabb volt az, aki maga kereste meg a helyét idegenkedve fogadta a „felsőbb parancsot” amellyel el akarták szakítani szüleiktől, rokonaitól, barátaitól, ismerőseitől. Tényleg, hogy is állunk ezzel az érzéssel? Gyávaság ez vagy bátorság? Minek nevezhető az amikor valaki csupán a jó kereset miatt vállalta az idegen környezetet s ez mennyiben hasonlítható ahhoz, akit mestersége szenvedélye kényszerít el otthonról. beszéltem hajóépítővel, olvasztárral, aki életét nem tudja elképzelni munkája nélkül. Ez könnyen érthető. De mi lehet a történész indítórugója, a humán-értelmiségié, akinek talán még inkább, mint bárki másnak benne kell lennie a mában, éreznie kell városa lüktető életét, azonosítania kell a város jövőjét a saját jövőjével. ha feladatát tudatosan átérzi, micsoda nagy súllyal nehezedik rá a felelősség, a saját magával szemben állított követelmények.”

Ezt a részt megkérdésem nélkül törölte a szerkesztő. Megőrzött kéziratomon végzett néhány javításból a Nits Árpí írására ismerek. Nyilván, tudta, hogy a végzősök irányított kihelyezésének diktatórikus módját feszegettem és az erdélyi fiatalok tervezett módon való „regátba” helyezése fölött próbálok pálcát törni, amit felelősként nem vállalhatott. Nem is lázadoztam törlése ellen, inkább azt nehezmenyezttem, hogy hangulati jelzőimet is törölte, amikor „bokáig érő pázsitok puha zöldjéről, lányok hajának tavaszi fényéről, a sarki virágárusasszony állandóságáról, illatok és fények keringéséről” írtam hangulatokat rögzítő szövegeimben. Árpí fogékonysága a versekre, a lírára enyhén szólva korlátozott volt, nem kedvelte a

tájleírásokat és még Jeszenyin strófáit sem, amiért Elekes Fricivel úgy néztünk rá, mint a szegény mozgás- és irodalom-korlátozottakra.

Az ő idejében a szerkesztőségben már nem voltak olyan „Gálfalvis összemenések”, mint azelőtt, amikor egy-egy jelzőért is megküzdöttek a szerzők, Müller Feri pedig a „tisztafejt” is ellenőrizve küzdött azért, hogy írásainkból irtsa a szerinte fölösleges „is”-eket.

Kedvvel utaztam Gyulafehérvárra, hogy kedvenc íróm Karácsony Benő (Klärman Bernád) regényeinek színhelyét megismerjem. Pjotruska - fényben című riportomat a város legnaivabb, leginkább hitelben dolgozó, élehetetlen szabómesterének, ennek a vajszívű ruhaművésznek, apjánál is naivabb fia, a Kolozsváron ügyvédeskedésből élő, valóban az irodalom alázatos szolgájaként szavainkat patikamérlegen méricskélő írónak a tisztelete ösztönözte. Még nem olvastam minden művét, amikor valami belső sugallatra így köszöntöttem ismerőseimet: Boldogság! Később jóleső érzéssel olvastam és sajátomnak fogadtam töprengéseit tartalmazó sorait:

„Az ember (...) mindig boldogtalan, leszámítva azt a három, négy pillanatot, amikor azt hiszi, hogy boldog. Ez azonban a mi hibánk. Belénk mérgezték azt a felelőtlen számárságot, hogy azért szültek bennünket, hogy boldogok legyünk, holott tudvalévő, hogy a természetnek nincsenek velünk ilyen irodalmi törekvései. S mihelyt nem úgy érezzük, hogy boldogok vagyunk, beüt a baj, teleharsogjuk a világot azzal, hogy boldogtalanok vagyunk. A boldogság az az ismeretlen elem, amelyet senki sem fog feltalálni.”

Karácsony Benő nemcsak a természetet sziporkázó apróságainak csodálatával hatott reám, hanem tiszteletreméltó elhatározásával, ahogyan az egyszerű, az okos zsidókat megszegényítő módon vállalta a „buta zsidók” sorsát, jó pénzért menekülhetett volna a Feleken túlra, Romániába, de a szegényekkel tartott, végig a gázkamrákba vezető úton, miután reánk hagyta a Megnyugvás ösvényei-t, a szívét, amelyről, mint írta, sohasem szokott beszélni, s amelyben sok vágy és szomorúság lakozott. Egyik kedves női hőse, Veron búcsúztatta, megjövendölve, hogy majd ha kisüt a nap, el fog utazni a világba. Hova utazhatnék? kérdezte Kázmér, a Nagy adófőnök és Pipánszki Pipán? És tiltakozott, ha seregélynek nézték, aki tavasszal jön, télen pedig továbbáll...

Lelkesen a derékszögű térre. Előbb félrehúzó a függönyt néhány emlék előtt - írtam, és félrehúztam a függönyt a gyulafehérvári helyi lap szerkesztőségi szobájának ablakán. Leltározni kezdtem a háztetőket. A háztetők álmosítóak és szürkék, mint a hosszúra nyújtott beszámolók. Ezért fölemeltem tekintetemet a szenzációt ígérő szalagcím magasságába, a reggeli ködfátyolon át Gyula-fehérvár dombra épült falait nézegettem. A történelem engem mindig fölélnkített. Giovanni Morando Visconti olasz építész jutott eszembe; a vár utolsó átépítésekor ő készítette a terveket. Följegyezték, hogy húszszer jobbágy dolgozott itt. Az egykori főváros lakossága a riport születésekor 36 ezer volt, a vártól északra eső új lakónegyed építéséhez legalább ugyanannyi építőanyagot használtak fel, mint a tizenkét kilométer területű várhoz. Kézenfekvő volt az összehasonlítás: írhatnék újabb jó pontot a békés építkezés javára, ha egyáltalán szükség lenne a bizonyításra, ha azzal a feladattal bíznának meg, hogy valakit a várépítésről sürgősen lebeszéljek. Nincs ilyen feladatom, különben is szeretem a várakat. Megerőltettem a szemem, gazdagon díszített barokk kapujából is láttam egy sarkot. Odébb a három parasztvezér emlékére emelt emlékművet is láttam 1937-ben állították. Az ugyanebben az évben újra megjelent Pjotruska című regényében, Karácsony Benő így írja le a század eleji várost:

„A város bóbiskolva emésztett a langyos őszi napsütésben. A dóm tornyában a kontrabasszus harang törtérmelmi méltósággal hármat kongatott. A puha dörrenések lobogva úsztak át a tetők felett, ki a szabad rétekre, ahol a szeptember végi délután bágyadt derűjében bogáncsok

között elkésett lepkék csintalankodtak. A mészáros-sor felől egy elzavart komondor lassú ügetéssel kanyarodott ki a főtérrre, beleszagolt az egyik gesztenyefa törzsébe, aztán a Fűszerudvar című szatócsbolt grízes zsákjába, és lomha unalommal talpalt el a patak irányába. A város drótkerítése mellett néhány élemedett kofa fényesre sikált eperalmáit rakta halomra az alacsony asztalokon, és lassú kéjjel szívta sötét cseréppipáját.”

Kísérőmtől, aki mőcvidékről küldtek újságíró iskolába kollegámnak, félénken érdeklődöm a számára ismeretlen történelmi emlékeink felől.

- A történelmen és az egyre csinosodó városképen kívül szeretsz itt még valamit? - kíváncsiskodom erőltetetten, mert legszívesebben a Napos oldal írójára tereltem volna a szót. A Hunyadiak, Dózsa megkínzott testének a vár kapujára tűzött egynegyede, Bethlen Gábor emléke mellett őt is idézi nekem ez a város.

Még megvan a „derékszögben elhajló kettős tér”, ahol a regénybeli Csermely János elcsapott városi fogalmazó bolhaszínű felöltőjében, Kiriljovics Pjotruska alias Balthazár György pedig talpig igazmondó gúnyfegyverzetben elkezdtek a porverést a kisvárosban, ami annyira jól sikerült, hogy szellemesen friss írójáról még halála után sem akartak tudomást venni a város lakói, nem ismerték el „sem gyulafehérvárinak, sem írónak”.

„Tömör vagyok, mint a boldogság, biztattam magam.

- Nem ajkbiggyeszteni, nem morzsolódni, nem öregedni... Kis horzsolásokat nem fájlalni. Éjjeli tücskön nem elmélázni. Hosszú szakállt nem eresztetni. Préselt kakukkfűvet nem szaglászni. Bankjegyet garasra nem váltani... Hanem: Nekirugaszkodni. Kitavaszkodni. Friss hajnalokból nagyot lélegzeni... És újra megpróbálni...” magával vitt a közkönyvtárba.

A közkönyvtár három könyvtárosa közül egy sem tudott róla. Első regényéből egy példányuk volt. Kézzel kézre jár, nagyon olvasott könyv. És volt egy könyvtárosuk, egy idős néni, aki órákat tudott mesélni könyvélményeiről, attól tudják, hogy egyszer a Zalatna felé igyekvő vonaton valaki nagyon szépen emlékezett egy Bernát nevű fiúcskára. Akiből, mint hallotta, később híres író lett.

- Léb néni - mondta szomorúan a könyvtárosnő -, meghalt a múlt héten...

Más személyt, aki ismerte az író, aki látta vagy hallott róla, nem ismernek...

Visszamegyünk a szerkesztőségbe.

A terepről visszatérő mezőgazdász kolléga Karácsony Benő könyvére pillantva megjegyzi:

- Összeírtam a megyében született híres embereket. Nem árt, ha egy kicsit büszkélkedünk velük. Karácsony Benőről is írunk kell. A miénk...

- Derül - vidámodik velem együtt Pjotruska modorában kollegám.

Karácsony Benőt nem fogadta be a kisváros. Befogadta újjászülető szülővárosa. Nosztalgikus hőseinek boldogságkeresése, konokul vidám hangja messziről jött, s a mai fényben, értve fogjuk őt megbecsülni.”

Fejcsóválva másoltam ide ezeket a sorokat. A lakkozás bűnét magam is elkövettem ebben az írásomban is. Az sem ment fel, hogy szépíteni akartam kedvenc író utóéletét. Az igazság az, hogy Gyulafehérvár lakossága alig tudott - ma is alig tud - valamit a városhoz kapcsolódó erdélyi történelem hírességeiről. Írókról sajnos, még ennél is kevesebbet.

Utószó

Ez a könyv Summa című ötkötetes regényes életrajzom harmadik kötete.

Háromnegyed évszázados küszködés után rájöttem, hogy igaza van anyámnak: az öregség nehéz teher. Különösen, amikor rádöbbenünk, hogy nem értjük ezt a világot. De ha az ember élni akar, dolgoznia kell. A munka pedig közelebb visz a megértéshez, minden nehézség és tragédia elviseléséhez.

Mindig izgalmas dolog élni.

Úgy döntöttem, hogy életrajzom írásába fogok és a svédországiak átlagéletkorához igazítom éveimet számláló napórámat. Amíg süt rám a nap, itt nem gond az élet. Mi egyébnek nézzem a többkötetes mű megírásához szükséges időt.

Terveztem a legterjedelmesebbet. A harmadik kötet terjedelmesebbre sikerül, ezért két könyv lett belőle.

Arra gondoltam, hogy minél terjedelmesebb lesz művem, annál nagyobb lesz az akaratom, hogy a végére jussak. Mit számít az, hogy évekre, talán bő évtizedre lesz szükségem ehhez a munkához.

Ha élek, megteszem.

Ha nem, akkor sem bánom, tervezésem hirdeti, hogy többet akartam.

Anyám minden napjára többet tervezett, mint amennyit elbírt. Úgy feküdt le, hogy másnap is volt oka az életre. Úgy számította, hogy majd behozza azt a kicsiny lemaradást, amit erején felül tervezett. A munka éltette mindhalálig.

S ha én már meghaladtam éveim számát, ez azért van, mert őt a mások akarnoksága kiperdítette megszokott munkás napjaiból, a tudatlan jó akarás által előirányzott semmittevő pihenés elleni tiltakozásban pattant meg agyában, egy a sokféle küszködésben megfáradt ér.

Ezért aztán úgy teszek, mintha nem tőlem függne a dolgom és a halálom.

Ha jól meggondoljuk ez utóbbi az egyetlen, amelyben az én akaratom is számít.

A gondviselés kegyelmébe ajánlom magam, pedig jól tudom, hacsak nem számítógépes a nyilvántartása, rólam régen megfeledezett.

Tehát az én kockám is el van vetve.

*

Tervezett kvintológiám a következő:

Summa
regényes életrajz

Első könyv
A Boldog utcán innen
(magamra találásom története)

Második könyv
Saját lábon
(helykeresésem, katonaság)

Harmadik könyv
Ezer kilométerekkel -1
(országjárás, világlátás, családalapítás, Ifjúmunkás)
Ezer kilométerekkel -2
(szerkesztős egek, Napsugár)

Negyedik könyv
Északi fényben
(Erdélyt magamban vittem Skandináviába)

Ötödik könyv
Summa summarum
(összegezésül: rögeszmés gondolatok)